

ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ
ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΕΠΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ

ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ
ΧΑΛΚΙΔΕΩΣ ΕΚ ΤΗΣ ΚΟΙΛΗΣ ΣΥΡΙΑΣ

ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΕΠΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ

ΟΠΟΥ ΚΑΙ Ο ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ
ΤΑ ΠΥΘΑΓΟΡΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΙΚΑ ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΤΑ
ΚΑΙ Ο ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΣΟΦΙΣΤΗΣ ΤΟΥ 5ου ΑΙΩΝΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΛΙΝΟΥ Γ. ΜΠΕΝΑΚΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ 2012

© ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Κέντρον Έρευνας τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας

Ἀναγνωστοπούλου 14 - 106 73 Ἀθήναι, Τηλ.: 210 3664606

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΑΦΟΙ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ «ΣΤΟΙΧΕΙΑΓΡΑ» ΕΠΕ
ΔΕΡΒΕΝΙΩΝ 7, 106 80 ΑΘΗΝΑ Τ: 210 3631298, 210 3632706, F: 210 3600145

ISBN: 978-960-404-235-7

Χαλκογραφία τοῦ 1668 μετὸν Ἰάμβλιχον καθήμενον δεξιὰ καὶ τοὺς Πτολεμαῖο, Πυθαγόρα, Εὐκλείδη, Νικόμαχον καὶ Ἀριστόξενον. Ἀπο τὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῆς «Περὶ τῆς Νικομάχου Ἀριθμητικῆς Εἰσαγωγῆς» τοῦ Ἰαμβλίχου (Arnheim, Holland).

Ἡ σχολιασμένη Νεοελληνική μετάφραση τοῦ *Προτρεπτικοῦ ἐπὶ Φιλοσοφίαν* τοῦ νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου Ἰαμβλίου ὡς συνολικοῦ ἔργου εἶναι ὁ καρπὸς ἐπίπονης ἐπίδοσης τοῦ ὑπογράφοντος, ἡ ὁποία ἔγινε σὲ παλαιότερη ἐποχή, ἀλλὰ ὑποβλήθηκε σὲ ἔλεγχο καὶ ἐπεξεργασία κατὰ περιόδους τὰ τελευταῖα τρία χρόνια. Ἀποτελεῖ τὸ προῖον συστηματικῆς μελέτης τῶν πηγῶν καὶ τῆς Εἰδικῆς Βιβλιογραφίας, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ὑποσελίδια ἐρμηνευτικὰ σχόλια καὶ ἀπὸ τὴν συνολικὴ διεξοδικὴ ἀπασχόληση μὲ τὸν *Προτρεπτικὸν* καὶ τὰ συγγενῆ κείμενα, πού αὐτὸς διασώζει. Γ' αὐτὸ καὶ στὴν Εἰσαγωγή γίνεται ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὴν διεθνή φιλολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἔρευνα μὲ τὴν ἀναγκαῖα τεκμηρίωση.

Φαίνεται ὡστόσο εὐλογο τὸ ἐρώτημα: γιατί σ ἡ μ ε ρ α μία τέτοια ἐργασία; Τί νέο προσφέρει στὴν γνώση τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καὶ ποιά ἡ ὠφέλειά μας; Ἡ ἀπάντηση εἶναι εὐκόλη: ἡ μετακλασικὴ ἐποχὴ τῆς Φιλοσοφίας ἦταν — καὶ εἶναι, λιγότερο ἴσως τώρα — ἡ ἀνεπαρκέστερα μελετημένη περίοδος τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας. Στους φιλοσόφους ὅμως αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὸν εὐρύτερο ἑλληνόφωνο χῶρο ὀφείλουμε ὄχι μόνον πρωτότυπη ἐν πολλοῖς σκέψη καὶ προβληματισμούς σὲ πολὺ ἐνδιαφέρον νέο μεταφυσικὸ καὶ ἰδεολογικὸ πλαίσιο, ἀλλὰ καὶ — αὐτὸ πού βάρυνε ἰδιαίτερα στὴν ἐπιλογή μας — τὴν διάσωση πολυτιμῶν κειμένων τῆς κλασικῆς Φιλοσοφίας.

Στὴν περίπτωση τοῦ Ἰαμβλίου ἀπὸ τὴν Χαλκίδα τῆς Κοίλης Συρίας (245-325 μ.Χ.) καὶ τοῦ *Προτρεπτικοῦ* του ἔχουμε τὴν πολυτιμότερη προσφορά τῆς διάσωσης σχεδὸν ἀκέραιου τοῦ θεωρούμενου ὡς ἀπωλεσθέντος πρῶμου ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ ὁμοτίτλου *Προτρεπτικοῦ* του. Ἀποτελεῖ ἀκόμη ὁ *Προτρεπτικὸς* τοῦ Ἰαμβλίου τὴν μόνη πηγὴ γιὰ τὰ Ἀκούσματα τῶν Πυθαγορείων (40 σύντομα παραγγέλματα μὲ ἀλληγορικὸ περιεχόμενο) καὶ γιὰ τὰ ἐκτενῆ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο ἐνὸς ἀγνώστου Σοφιστῆ τοῦ Ε' προχριστιανικοῦ αἰῶνα (*Ἀνώνυμος Ἰαμβλίου* στὴν κλασικὴ ἔκδοση τῶν «Ἀποσπασμάτων τῶν Προσωκρατικῶν» τῶν Diels – Kranz). Τὰ κείμενα αὐτὰ ἐπλούτισαν σημαντικὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῶν κλασικῶν χρόνων. Τὰ ὀφείλουμε ὅλα στὸν Νεοπλατωνικὸ-Νέο-πυθαγόρειο φιλόσοφο τοῦ 3ου-4ου μεταχριστιανικοῦ αἰῶνος.

Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλω στὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Ἀθανάσιο Καμπύλη, πού εἶδε ἓνα ἀντιπροσωπευτικὸ τμῆμα τοῦ ἔργου καὶ μοῦ ἔκανε χρήσι-

μες υποδείξεις. Εύχαριστώ πολύ τὰ σημερινὰ μέλη τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, τοὺς κυρίους Κ. Δεσποτόπουλο, Ε. Μουτσόπουλο, Γ. Μητσόπουλο, Σεβασμιώτατον Περγάμου Κον Ἰωάννην καὶ Ε. Σπηλιωτόπουλο, γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς ἔγκρισης ἔκδοσης τοῦ ἔργου μου ἀπὸ τὸ Κέντρο Φιλοσοφίας, μὲ τὸ ὁποῖο μὲ συνδέουν ἱστορικοὶ δεσμοί. Τὴν ἔνθερμη εἰσήγηση ἔκανε ἡ Διευθύντρια τοῦ Κέντρου Κα Μαρία Πρωτοπαπᾶ. Πολύτιμη ὑπῆρξε ἡ τεχνικὴ βοήθεια μὲ ἐξαιρετὴ πρόσβαση καὶ στὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου (πληκτρολογήσεις, διορθώσεις, Εὐρετήρια) τοῦ Δρος Κωνσταντίνου Γαρίτση, συνεργάτου μου στὴν «Φιλοσοφικὴ Βιβλιοθήκη Ἑλλης Λαμπρίδη» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸν εὐχαριστῶ θερμότατα. Τὸ Τυπογραφεῖο τῶν Ἀφῶν Παπαδάκη ἀνταποκρίθηκε καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο μου μὲ ἀξιοθαύμαστη ἀκρίβεια στὶς δύσκολες ἀπαιτήσεις ἀρχαιοελληνικοῦ κειμένου καὶ φιλολογικοῦ ἔργου μὲ πολυσύνθετη μορφή. Τοὺς εὐχαριστῶ θερμά.

Τὸ ἔργο μου ἀφιερῶνω στὴν μνήμη τοῦ γεραροῦ Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, Ἀκαδημαϊκοῦ κλπ., κλπ. Κωνσταντίνου Τσάτσου. Ὡς Πρόεδρος τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κέντρου Φιλοσοφίας σὲ μία μεταβατικὴ περίοδο εἶχε δεῖ τὰ πρῶτα τμήματα τῆς Μετάφρασης καὶ μὲ εἶχε ἐνθαρρύνει ἀποφασιστικά.

Ἀθήνα, Δεκέμβριος 2011

Λίνος Γ. Μπενάκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλεγόμενα	7*
Είσαγωγή	11*
Τὸ «λογοτεχνικὸ» εἶδος τῆς προτροπῆς (<i>Λόγος προτρεπτικός</i>)	11*
Ὁ <i>Προτρεπτικός</i> τοῦ Ἰαμβλίου (245-325 μ.Χ.) : Ἡ σύνθεση τοῦ ἔργου ἀπὸ Πυθαγορικές, Σοφιστικές, Πλατωνικές καὶ Ἀριστοτελικές πηγές - Ἡ χειρόγραφη παράδοση - Οἱ ἐκδόσεις.	
Ὁ <i>Προτρεπτικός</i> τοῦ Ἀριστοτέλους (περ. 350 π.Χ.): Οἱ προτάσεις ἀνασύνθεσης τοῦ πρώτου ἔργου - Περιεχόμενα καὶ φιλοσοφικὲς θέσεις - Εἰδικὴ βιβλιογραφία	20*
Ὁ «Ἀνώνυμος Ἰαμβλίου», Σοφιστὴς τοῦ 5 ^{ου} αἰ. π.Χ.	23*
Βιβλιογραφία	30*
<i>Ἰαμβλίου Προτρεπτικός ἐπὶ φιλοσοφίαν.</i>	
Ἀρχαῖο κείμενο καὶ Νεοελληνικὴ Μετάφραση μὲ Ἑρμηνευτικὲς Σημειώσεις	1
Χωρία Πλατωνικῶν Διαλόγων (κεφ. V)	39
Ὁ <i>Προτρεπτικός</i> τοῦ Ἀριστοτέλους (κεφ. V–XII)	55
Χωρία Πλατωνικῶν Διαλόγων (κεφ. XIII–XIX)	125
Ὁ «Ἀνώνυμος» σοφιστὴς τοῦ 5 ^{ου} αἰῶνος (κεφ. XX)	183
Τὰ Πυθαγορικὰ συμβολικὰ παραγγέλματα (κεφ. I–IV, XXI)	201
Ἐπίμετρο: Ὁ «Ἀνώνυμος Ἰαμβλίου» γιὰ τὴν τυραννίδα (ἀναδημοσίευση ἀπὸ τὸ <i>Ἀφιέρωμα στὸν Κωνσταντῖνο Τσάτσο</i> , 1980)	241
Εὔρετήρια Κυρίων Ὄνομάτων	251

«Εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Ἑρμηνευτικοῦ Ὑπομνήματος ὅπως καὶ τῆς Εἰσαγωγῆς ἐχρησιμοποίησα μετ' εὐγνωμοσύνης καὶ ἀφιλαυτίας πᾶν ὃ,τι ἑκατονταετηρίδων φιλολογικὴ ἐργασία εἰς ὑλικὸν καὶ ἐρμηνείας συνεκόμισεν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ το- νισθῇ ἅπαξ διὰ παντός: ὄχι πρωτοτυπία ἀλλ' ἀκρίβεια καὶ ὀρθότης ὑπῆρξαν τὸ ὕψιστον τέλος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐστράφησαν αἱ ἐπιδιώξεις μου».

*Ἰωάννης Συκουτρῆς, Ἀριστοτέλους Περὶ Ποιητικῆς,
Ἀκαδημία Ἀθηνῶν 1937.*

**ΤΟ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΝ ΓΕΝΟΣ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ.
Ο ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΤΟΥ**

«Ἡ πρώτη ἐμφάνιση τῆς προτροπῆς (εἰς φιλοσοφίαν) ὡς φιλολογικοῦ γένους πρέπει νὰ ἔγινε τὸν Ε΄ αἰῶνα μὲ τοὺς Σοφιστῆς, οἱ ὅποιοι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν καλοῦσαν τοὺς μαθητῆς τους νὰ παρακολουθήσουν μαθήματα ρητορικῆς, φιλοσοφίας καὶ ἄλλων τεχνῶν, ἰδιαίτερα κατάλληλων γιὰ τὴν πολιτικὴ τους σταδιοδρομία. Δὲν ἔχουμε πρῶτα παραδείγματα τῆς ἐπίδοσης αὐτῆς τῶν Σοφιστῶν ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ περιέχει ὁ *Εὐθύδημος* τοῦ Πλάτωνος (278E-287D)¹ καὶ κάποια ἀνάλογα στὸν Ἰσοκράτη (*Κατὰ σοφιστῶν*, *Ἑλένη*, *Βούσιρις*, *Πρὸς Νικοκλέα*). Τὸ πιὸ σημαντικὸ καὶ φημισμένο ἔργο «προτροπῆς εἰς φιλοσοφίαν» εἶναι ὁ *Προτρεπτικός* τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπευθυνόμενος στὸν βασιλέα τῆς Κύπρου Θεμισώνα, ἔργο δυστυχῶς μὴ σωζόμενο ἀκέραιο.² Ἐκτενῆ ἀποσπάσματά του διέσωσε ὡστόσο ὁ Νεοπλατωνικὸς καὶ Νεοπυθαγορικὸς Ἰάμβλιχος (245-325 μ.Χ.) στὸν δικὸ του *Προτρεπτικό*, ἐνῶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους πρέπει νὰ ἔχει ἐπηρεάσει σημαντικὰ τὸν Κικέρωνα στὸν ἐπίσης μὴ σωζόμενο *Hortensius* του».

Αὐτὸ εἶναι τὸ λιτὸ περιεχόμενο τοῦ λήμματος *Protrepticus* στὸ ἔγκυρο *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford University Press 2000 (2η ἔκδ.). Συντάκτης ὁ David John Furley [D.J.F.], ὁμότιμος καθηγητῆς τοῦ Princeton, διακεκριμένος μελετητῆς τῆς ἀρχαίας Φιλοσοφίας. Ἡ θεματικὴ τοῦ ἄρθρου πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ χρήσιμα στοιχεῖα ἄλλων λημμάτων τοῦ Λεξικοῦ, ὅπως τὰ Aristotle, Iamblichus, Galen, Polystratus, Nemesius, Pythagoreanism, Ethical and Political Thought, Christian Apologists, Clement of Alexandria καὶ ἄλλα.

1. Ἡ σύνθεση τοῦ διαλόγου τοποθετεῖται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 385 καὶ 380 π.Χ. Βλ. καὶ Κ. Gaiser, *Protreptik und Paränese bei Platon*, Stuttgart 1959.

2. I. Düring, *Aristotle's Protrepticus*, Göteborg 1961 - P. Moraux (Hrsg.), *Frühschriften des Aristoteles*, Darmstadt 1975.

Τὰ πορίσματα τῆς νεώτερης βιβλιογραφίας ἀξιοποιεῖ εὐστοχα, ἂν καὶ πολὺ συνοπτικά, καὶ τὸ λῆμμα *Protreptik* στὸ *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Rezeptions- und Wissenschaftsgeschichte*, τόμ. 10 (2001), στήλες 468-471 (Συντάκτης: H. Görgemanns). Τὸ λῆμμα διαιρεῖται σὲ τέσσερα μέρη: Ὅρισμός καὶ γένεση, Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, Ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Χριστιανικὴ ἐποχὴ. Βασικὸς γραμματικὸς ὄρος εἶναι τὸ ἐπίθετο *προτρεπτικός* (*προτρεπτικός λόγος*)³, πὺν ἀφορᾷ κυρίως τὴν φιλοσοφία καὶ λιγότερο ἄλλες ἐπιδόσεις. Ὁ ὄρος *Protreptik*, *protreptic* μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ στὸν Πλάτωνα (*Εὐθύδημος* 298C), ὅπου καὶ ἡ ἔκφραση *προτρεπτικὴ σοφία*. Ἀπὸ τὴν *προτροπὴ* πρέπει νὰ διακριθεῖ ἡ *παραίνεσις*, πὺν καλύπτει τὴν γενικότερη καθοδήγηση πρὸς τὴν ἔλλογη καὶ ἀνώτερη ζωὴ καὶ τοὺς κανόνες τῆς.

Ὡς γραμματολογικὸ γένος ἡ *προτροπὴ* ἐμφανίζεται λοιπὸν μὲ τοὺς Σοφιστὲς τὸν 5^ο π.Χ. αἰώνα. Πὰ τὸ θέμα ὑπάρχει ὁμοφωνία, καὶ ὁ Γερμανὸς συντάκτης ἐπισημαίνει ὅτι ἡ νεωτερικὴ δραστηριότητα τῶν Σοφιστῶν χρειαζόταν ἀνάλογη ἔντονη προβολή. Μὲ κριτικό-ἀρνητικὸ χαρακτήρα στὰ ὅρια τῆς παρωδίας ἄφθονες οἱ ἀναφορὲς στὸν Πλάτωνα: *Πρωταγόρας* 316C-328D, *Γοργίας* 456A-457C, *Εὐθύδημος* 273D-277C, ἰδιαίτ. 275A, *Θεαίτητος* 166D-167D. Ἀνάλογα εἶδη θεωροῦνται καὶ οἱ *Ἐπιδείξεις* (δημόσιες ἀγορεύσεις) καθὼς καὶ οἱ *Δισσοὶ λόγοι* τῶν Σοφιστῶν.

Βασικὰ στοιχεῖα τῆς *προτροπῆς* εἶναι ἡ ἔκθεσις τῆς τέχνης τῆς (*ἐπίδειξις*), ἡ ἀναφορὰ στὴν παράδοσή τῆς καὶ στὴν χρησιμότητά τῆς γιὰ τὴν (καλὴ) ζωὴ: *ἀρετὴ*, *εὐπραγία*, *εὐτυχία*, ἀλλὰ καὶ ἀδυναμία (*ἀπορία*) ὅταν αὐτὴ λείπει, ἀκόμη ὑπεράσπιση ἀπέναντι αὐτῶν, πὺν τὴν ἀπορρίπτουν ἢ τὴν ἀνταγωνίζονται, ἐπιχειρηματολογία γιὰ τὸ διδακτὸν τῆς ἀρετῆς. Πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ χρησιμοποίησε καὶ ἀναδιαμόρφωσε ὁ Σωκράτης, ἔτσι ὅπως παραδίδονται στοὺς διαλόγους τῶν Σωκρατικῶν, π.χ. τὸν *Ἀλκιβιάδη* τοῦ Αἰσχίνου ἀλλὰ καὶ στὸν ἴδιο τὸν Πλάτωνα (π.χ. *Εὐθύδημος* 278C-282D), συμβάλλοντας μάλιστα στὴν διαμόρφωση τοῦ «διαλόγου». Προτρεπτικὰ στοιχεῖα ἔχουν ἔντονη παρουσία καὶ στοὺς λόγους τοῦ Ἰσοκράτη, ἰδιαίτερα στὸν *Ἀντίδοσις*, ὅπου προβάλλεται τὸ πρόγραμμα τῆς σχολῆς στὴν ρητορικὴ κατάρτιση, σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας.⁴

3. Στὸν *Thesaurus Linguae Graecae (TLG)* 139 χωρία μὲ τὸ ἐπίθετο στὶς κύριες πτώσεις, ἐνὼ τὸ λῆμμα *προτρεπτικόν* σὲ 98 χωρία.

4. Βλέπε καὶ P. Von der Mühl, "Isokrates und der *Protreptikos* des Aristoteles", *Philologus* 94 (1941) 259-265 - B. Λαοῦρδας, *Ὁ Ἰσοκράτης καὶ ἡ ἐποχὴ του*, Ἀθήνα 1966², 101-6.

Ἔργα μὲ τὸν τίτλο *Προτρεπτικός* μαρτυροῦνται ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο 6,1, 6,16, 2,85 γιὰ τὸν Ἀντισθένη καὶ τὸν Ἀρίστιππο. Ὁ Ψευδο-Ἰσοκράτης στὸν λόγο *Πρὸς Δημόνικον* ἀναφέρεται σὲ προτρεπτικὰ κείμενα ἀνταγωνιστικῶν σχολῶν. Στὸ Πλατωνικὸ Corpus ἀνήκουν ὁ Φίλιππος Ὀπούντιος καὶ ἡ *Ἐπινομίς*. Ἀπολεσθέντα προτρεπτικὰ κείμενα ἀποδίδονται στοὺς Δημήτριον Φαληρέα, Θεόφραστο, Χαμαιλέοντα, Μόνιμο τὸν Κυνικό, στὸν Στωϊκὸ Κλεάνθη, Περσέα Κιτίου, Ἀρίστωνα τὸν Χίο, Χρύσιππο, Ποσειδώνιο, Ἐπίκουρο (στὴν *Πρὸς Μενοικέα* ἐπιστολὴ τοῦ θίγονται θέματα, ποὺ συναντοῦμε στὸν Ἀριστοτελικὸ *Προτρεπτικό*).

Τὴν κύρια καὶ ἀντιπροσωπευτικότερη παρουσία τοῦ προτρεπτικοῦ λόγου στὴν Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα ὁ *Προτρεπτικός* τοῦ Ἀριστοτέλους (ἀνήκει στὴν περίοδο 353-350 π.Χ., ὅταν ὁ φιλόσοφος ἦταν 30 ἐτῶν περίπου), ἔργο μεγάλης ἀξίας, ποὺ ἀνήκει στοὺς «ἐξωτερικοὺς λόγους» τῆς πρώιμης συγγραφικῆς περιόδου τοῦ φιλοσόφου καὶ ποὺ διέσωσε ἕξι αἰῶνες ἀργότερα μὲ τὴν ἐνσωμάτωση ἐκτενῶν τμημάτων τοῦ δικό του *Προτρεπτικό* ὁ Ἰάμβλιχος (245-325 μ.Χ.), ἀλλὰ εἶχε ἐπηρεάσει ἤδη ὅλη τὴν παράδοση ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας καὶ ἔπειτα. Τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπευθυνόταν στὸν βασιλέα τῆς Κύπρου Θεμίσιωνα, ἀλλὰ ἀποτελοῦσε συγχρόνως μία δημόσια προβολὴ τοῦ παιδευτικοῦ προγράμματος τῆς Ἀκαδημίας, στὴν ὁποία ὁ Ἀριστοτέλης ἀνῆκε τότε ἀκόμη, σὲ ἀντιπαράθεση μάλιστα πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς σχολῆς τοῦ Ἰσοκράτους, τὸ προσανατολισμένο, ὅπως ἐπισημάνθηκε, στὴν ρητορικὴ καὶ στὴν πρακτικὴ βιοθεωρία.⁵

Γιὰ τὸν *Προτρεπτικό* τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ βιβλιογραφία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ I. Bywater καὶ τοῦ ἐντυπωσιακοῦ «εὐρήματός» του (“On a Lost Dialogue of Aristotle”, *Journal of Philology*, Baltimore 2/1869) εἶναι ἀπέραντη. Βασικὸ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ ὅλους τοὺς νεώτερους εἶναι τὸ ἔργο τοῦ I. Düring, *Aristotle’s Protrepticus. An Attempt at Reconstruction*, Göteborg 1961. Στὴν δική του ἀρίθμηση τῶν Ἀποσπασμάτων, παρὰ τὶς ἕκτοτε διαφοροποιήσεις ἄλλων μελετητῶν, γίνονται σήμερα πάντοτε οἱ παραπομπές στὸν *Προτρεπτικό*. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ διορατικὴ μονογραφία τοῦ W. G. Rabinowitz, *Aristotle’s*

5. Βλ. τῶρα τὸ πλούσιο σὲ εἰδικὸ καὶ γενικότερα σημαντικὸ ὕλικὸ μελέτημα τῆς καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Παρασκευῆς Κοτζιά-Παντελῆ “Forschungsreisen. Zu Iamblichos’ *Protreptikos* 40,1-11 Pistelli <= Ἀπόσπ. 53 Düring>”, *Philologus* 146 (2002) 111-132.

Protrepticus and the Sources of Its Reconstruction, Berkeley 1957, πού κατέληγε σὲ διαφορετικὴ ἀνασύνθεση τοῦ ἔργου.

Γιὰ τὶς ἄλλες ἀξιόλογες ἀπόπειρες ἀνασυγκρότησης τοῦ *Προτρεπτικοῦ* καὶ γιὰ τὰ ἐρευνητικὰ μελετήματα ἕως τὸ 1975 (κυρίως E. Berti 1962, A.-H. Chroust 1964 καὶ 1973, H. Flashar 1965, G. Schneeweiss 1966 καὶ νέα ἔκδοση 2005 (βλ. σελ. 8), de Strycker 1969, Ch. Lefevre 1970, M. Plezia 1970) πολὺτιμη εἶναι ἡ καταγραφή τους ἀπὸ τὸν Paul Moraux (Ἐκδ.) στὸ *Frühschriften des Aristoteles*, Darmstadt 1975 (WBG-Wege der Forschung 224), ὅπου καὶ γερμανικὴ μετάφραση τοῦ ἄρθρου τοῦ Bywater τοῦ 1869. Πλούσια εἶναι καὶ ἡ παραγωγή στὴ δεκαετία τοῦ 1980 καὶ μετέπειτα (A.P. Bos 1984, F. Vendruscolo 1986, E. Berti 1988, A.P. Bos 1989, D.S. Hutchinson - M.R. Johnson 2005, 2010, M. Walker 2010), μελετήματα πού ἀξιοποιεῖ εὐστοχα ἡ P. Kotzia-Panteli στὸ ἄρθρο τῆς “Zu Iamblichos’ *Protreptikos* 40,1-11”, ὁ.π., Σημ. 5 (βλ. ἰδιαίτ. τὴν Σημ. 12). Βλέπε καὶ σελ. 18 γιὰ τὶς πολλὲς καὶ σπουδαῖες σχολιασμένες μεταφράσεις τοῦ *Προτρεπτικοῦ*. Ξεχωρίζω τὶς νεώτατες ἀξιόλογες μελέτες τῶν D.S. Hutchinson – R.M. Johnson, “Authenticating Aristoteles’ *Protrepticus*”: *Oxford Studies in Ancient Philosophy* XXIX (2005) 193-294 (μὲ καλὴ βιβλιογραφία) καὶ τῶν ἰδίων Aristotle, *Protrepticus. Provisional Reconstruction*: ἕως σήμερα μόνον στὸ διαδίκτυο: www.scribd.com (31 VIII 2010).

Παρακολουθώντας καὶ πάλι τὸν Görgemanns στὸ *Der Neue Pauly*, συνοψίζουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀριστοτελικοῦ *Προτρεπτικοῦ*. Μὲ τὴν Φιλοσοφία διανοίγεται ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν εὐτυχία καὶ πραγματώνεται τὸ ἀνθρώπινο εἶναι. Ἡ θεωρητικὴ γνώση ἀποτελεῖ ἀξία καθ’ ἑαυτὴν, εἶναι ὅμως ἀναγκαῖα καὶ στὴν πράξη, ἰδιαίτερα τὴν πολιτικὴν. Τὸ ἐπίτευγμα αὐτὸ εἶναι σχετικὰ εὐκόλο. Ὅποιος ἐπιχειρηματολογεῖ κατὰ τῆς Φιλοσοφίας, φιλοσοφεῖ ἤδη ὁ ἴδιος. Δὲν μπορούμε λοιπὸν νὰ ἀγνοήσουμε ἢ νὰ καταργήσουμε τὸ φιλοσοφεῖν.⁶

6. Παραθέτω τὴν πιὸ χαρακτηριστικὴ «δοξογραφικὴ» μαρτυρία: Δαβίδ, *Προλεγόμενα εἰς φιλοσοφίαν* (13,2 Brandis). «Καὶ Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τινι προτρεπτικῷ αὐτοῦ συγγράμματι, ἐν ᾧ προτρέπεται τοὺς νέους ἐπὶ φιλοσοφίαν, λέγει ὅτι εἴτε μὴ φιλοσοφητέον φιλοσοφητέον, εἴτε φιλοσοφητέον φιλοσοφητέον, πάντως δὲ φιλοσοφητέον. Τουτέστιν ὅτι εἰ λέγει τις μὴ εἶναι φιλοσοφίαν, ἀποδείξει κέχρηται, δηλονότι φιλοσοφεῖ. Μήτηρ γὰρ τῶν ἀποδείξεων ἡ φιλοσοφία. Εἴτε λέγει εἶναι φιλοσοφίαν, πάλιν φιλοσοφεῖ. Ἀποδείξουσιν γὰρ κέχρηται, δι’ ὧν δείκνυσιν οὖσαν αὐτήν. Πάντως οὖν φιλοσοφεῖ καὶ ὁ ἀναιρῶν αὐτήν καὶ ὁ μὴ ἀναιρῶν. Ἐκότερος γὰρ αὐτῶν ἀποδείξει κέχρηται, δι’ ὧν πιστοῦται τὰ λεγόμενα. Εἰ δὲ ἀποδείξει κέχρηται, δηλονότι φιλοσοφεῖ. Μήτηρ γὰρ τῶν ἀποδείξεων ἡ φιλοσοφία».

Πέρα από τὸν Ἀριστοτέλη ἡ ἔννοια καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς Φιλοσοφίας χρησιμοποιοῦνταν εὐρύτερα γιὰ ἠθικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς σκοποὺς. Στὴν Στοὰ σὲ σχέση μετὰ τὰ καθήκοντα, στὸν Ποσειδώνιο μάλιστα ὡς μέρος τῆς Ἠθικῆς (βλ. τὴν παλαιὰ Διατριβὴ τοῦ W. Gerhäuser, *Der Protreptikos des Poseidonios*, Diss. Heidelberg 1912), στὸν Φίλωνα τὸν Λαρισαῖο ὡς πρώτη ὑποχρέωση τοῦ ἠθικοῦ διδασκάλου-θεραπευτοῦ ψυχῶν. Μὲ τὸ τέλος τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων ὑποχωρεῖ ἐντελῶς ἡ παραγωγή Προτρεπτικῶν λόγων. Τὸ «προτρεπτικὸν γένος» καλύπτεται πλέον ἀπὸ τὴν Ρητορικὴ ὡς ἓνα εἶδος συμβουλευτικοῦ λόγου. Στὸν Λουκιανὸ γίνεται καὶ θέμα παρωδίας.

Στὸν 4ο μ.Χ. αἰώνα ἐμφανίζεται ἓνα σπουδαῖο ἔργο μετὰ ἀφθονο προτρεπτικὸ ὕλικὸ ἀπὸ διάφορες πηγές, ὁ *Προτρεπτικός* τοῦ Ἰαμβλίου (245-325), μετὰ τὸν ὁποῖο ἀνοίγει καὶ μία νέα περίοδος προβολῆς τῆς Πυθαγορικῆς διδασκαλίας. Ὁ ἐπονομασθεὶς καὶ Νεοπυθαγορικὸς πολυγραφότατος Νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος ἀπὸ τὴν ἑλληνικότετη Κοίλη Συρία συγκέντρωσε στὸ ἔργο του παλαιὰ κείμενα, στὰ ὁποῖα πίστευε ὅτι εὗρισκε πυθαγορικὸ πνεῦμα: ἀποσπάσματα Πλατωνικῶν διαλόγων, μεγάλα τμήματα τοῦ *Προτρεπτικοῦ* τοῦ Ἀριστοτέλους, ἓνα κείμενο τῆς ἐποχῆς τῶν Σοφιστῶν (ὁ «Ἀνώνυμος Ἰαμβλίου») πλασιάζονται ἀπὸ γνήσια πυθαγορικὰ κείμενα: Ἀρχύτας, *Χρυσᾶ ἔπη*, «Πυθαγορικὰ σύμβολα».

Λίγο ἀργότερα ὁ γνωστὸς Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Θεμιστιος συνιστᾷ τὴν καλλιέργεια τῆς Φιλοσοφίας στοὺς προτρεπτικοὺς λόγους τοῦ πρὸς τὸν ὕπατο Βαλεντιανὸ καὶ πρὸς τὴν πόλη τῆς Νικομήδειας. Τέλος ἔχουμε προτρεπτικοὺς λόγους καὶ γιὰ ἄλλες μαθήσεις καὶ ἐπιστῆμες: Γαληνός, *Προτρεπτικός ἐπ' ἰατρικὴν*, Ψευδο-Ἰπποκράτης, *Ἐπιστολὴ 22* (προτροπὴ πρὸς τὰ μαθηματικά), Πλούταρχος, *Πολιτικὰ παραγγέλματα* καὶ *Περὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας*, κ.ἄ.

Τὸ λῆμμα *Protreptik* στὸ *Der Neue Pauly* (2001) ὁλοκληρώνεται μετὰ τὶς παραγράφους γιὰ τὴν Ρωμαϊκὴ καὶ γιὰ τὴν Χριστιανικὴ γραμματεία.⁷ Ἀπὸ τὴν ἐπιλογή Βιβλιογραφίας, πλὴν τῶν γνωστῶν ἔργων τῶν Gaiser, Düring, Bignone, Einarson κλπ.⁸ μεταφέρω ἐδῶ καὶ τοὺς ἐξῆς τίτλους: E.G. Schmidt,

7. Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα ἡ προέκταση τῆς ἔρευνας καὶ ἀξιολόγηση τῶν κειμένων στὴν Βυζαντινὴ ἐποχὴ, ποὺ γίνεται στὴν Εἰσαγωγή τοῦ πολὺ χρήσιμου ἔργου τοῦ Ι.Δ. Πολέμη, *Θεόδωρος Μετοχίτης, Ἠθικὸς ἢ περὶ παιδείας*, Ἀθήνα, Ἐκδ. Κανάκη (Κείμενα Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας 1) 2002, σελ. 16*-41*, ἰδιαίτ. 27*-37*: «Ἐπιμέλεια καὶ κτήσις τῶν λόγων».

8. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρεται πάντοτε ἀκόμη ἡ πρώτη χρήσιμη προσέγγιση τοῦ θέματος «προτρεπτικὸν γένος» ἀπὸ τὸν P. Wendland, «Die Schriftstellerei des Anaximenes von Lamp-

“Die drei Arten des Philosophierens”, *Philologus* 106 (1962), A.J. Festugière, *Les trois “Protreptiques” de Platon: Euthydeme, Phedon, Epinomis* (1973), M.D. Jordan, “Ancient Philosophic Protreptic”, *Rhetorica* 4 (1986). S. Van der Meeren, “Le protreptique en philosophie: Essai de définition d’un genre»: *Revue des Études Grecques* 115 (2002) 591-621 (ιδιαιτ. 618έπ.).

* * *

Γιὰ τὸν φιλόσοφο Ἰάμβλιχο εἶναι ζωηρὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος στὶς τελευταῖες δεκαετίες, τόσο περισσότερο ὅσο ἐκτιμᾶται ἡ συμβολὴ του στὴν διαμόρφωση τῆς διδασκαλίας τῆς ὕστερης Νεοπλατωνικῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν μέσω τῶν Συριανοῦ καὶ Πρόκλου, ὅπως οἱ ἴδιοι τὸ ἀναγνωρίζουν. Ἡ παράδοση αὐτῆ τοῦ Πλατωνισμοῦ συνεχίζεται μὲ παραλλαγές καὶ στὰ ἔργα τοῦ Δαμασκίου καὶ τοῦ Ψευδο- Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου ἄλλα καὶ μεταγενέστερων Βυζαντινῶν, ὅπως ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (ποὺ εἶναι βέβαια ἐντονα ἀρνητικὸς ἀπέναντι στὴν «θεουργία» του κυρίως) ἀλλὰ καὶ στὴν Δύση μὲ τὶς μεταφράσεις τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Moerbeke καὶ ἀργότερα τοῦ Marsilio Ficino (τυπώθηκε μόνο τὸ 1813).

Γιὰ τὸν βίον καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰαμβλίχου (245-325) παραπέμπω κυρίως στὶς ἐγκυρότατες μονογραφίες τοῦ John Dillon, μὲ νεώτερη τὴν συμβολὴ του στὸν σπουδαῖο Συλλογικὸ τόμο τῆς WBG (Σειρὰ Sapere) *Jamblichus Περὶ τοῦ Πυθαγορείου βίου - Pythagoras: Legende, Lehre, Lebensgestaltung*, Darmstadt 2001, σελ. 11-21. Ἔχουν προηγηθεῖ ἡ ἔκδοση τῶν ἀποσπασμάτων τῶν Σχολίων τοῦ Ἰαμβλίχου σὲ Πλατωνικοὺς διαλόγους μὲ μετάφραση, σχόλια καὶ ἐκτενῆ Εἰσαγωγή (3-68): *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos commentariorum fragmenta*. Edition with Translation and Commentary, Leiden, Brill (Philosophia Antiqua 23) 1973 (ιδιαιτέρα σελ. 3-68 Introduction) καὶ τὰ σημαντικὰ ἔργα του *The Middle Platonists: 80 B.C. to A.D. 220*, Ithaca, N.Y. 1977 - “Iamblichus of Chalcis (c. 240-325 A.D.)”: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, II. 36.2 (1987) 862-

sakos“ <συγγραφέας τοῦ κατὰ Φιλίππου λόγου, ποὺ ἀποδίδεται στὸν Δημοσθένη>, *Hermes* 39 (1904) καὶ αὐτοτελῶς 1905. Χρήσιμες εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθες συμβολές: M. Mesotten, “Étude sur la protreptique philosophique des origines à Aristote inclusivement“, *Revue Belge de Philologie*, Louvain 15 (1936), 294έπ. - I.N. Θεοδωρακόπουλος, Προλεγόμενα στὴν Μετάφραση τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων ὑπὸ Κ. Καραρᾶ, τεύχ. Α΄, Ἀθήνα 1952 - L.M. Ruch, *L'Hortensius de Ciceron*, Paris 1958 - D.J. Allan, “A Passage of Iamblichos in Praise of the Contemplative Life“, *Archiv für Geschichte der Philosophie* 57 (1965) 246-269.

909.⁹ Πολύ χρήσιμες και οι εκδόσεις B.D. Larsen, *Jamblique de Chalcis*, Aarhus 1972 - H.J. Blumentahl - E.G. Clark (Eds), *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, London 1993.

Πατρίδα του Ίαμβλίχου ήταν η Χαλκίς της Κοίλης Συρίας = Chalcis ad Belum (σήμερα Qinnesrin) ανατολικά της πεδιάδας του Όρόντη στον δρόμο προς την Απάμεια. Στην Απάμεια, καλό κέντρο φιλοσοφίας στην εποχή του, έζησε και έδρασε ο Ίαμβλίχος τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του. Έκεῖ εἶχε διδασκάλους του τὸν σημαντικότερο Νεοπυθαγορικὸ τοῦ Β' αἰ. Νουμήνιο καὶ τὸν παλαιότερο μαθητὴ τοῦ Πλωτίνου Ἀμέλιο. Μαθητές του ἀναφέρονται οἱ Σώπατρος (ἀργότερα διδάσκαλος στὴν Κωνσταντινούπολη), Αἰδέσιος, Εὐστάθιος ὁ Καππαδόκης, Θεόδωρος Ἀσίνης καὶ ὁ Σχολιαστὴς τῶν *Κατηγοριῶν* τοῦ Ἀριστοτέλους Δέξιππος.

Τοῦ *Προτρεπτικοῦ* τοῦ Ίαμβλίχου ὑπῆρξαν καὶ πρώιμες ἐκδόσεις, τῶν Johannes Arcerius Theodoretus μὲ Λατινικὴ μετάφραση A. Radaeus (Franekerae [=Franek, Ὁλλανδία] 1598), L.T. Hemsterhuys μὲ Λατινικὴ μετάφραση L. Holste (1688) καὶ Theophilus Kiessling μὲ τὴν Λατινικὴ μετάφραση τοῦ Marsilius Ficinus (Λειψία 1813).¹⁰ Τὴν ὀριστικὴ κριτικὴ - καὶ ἄριστη - ἔκδοση τοῦ *Προτρεπτικοῦ* στὴν Teubneriana ὀφείλουμε στὸν H. Pistelli: *Iamblichi Protrepticus ad fidem codicis Florentini* (ἀρχέτυπος κώδικας 14ου αἰ. Laurent. 86,3), Lipsiae, in Aedibus B. G. Teubner 1888, XIV+170 σελ. (Ἀνατύπωση 1967 καὶ 1996).

Μεταφράσεις τοῦ *Προτρεπτικοῦ* ἔχουμε: Th.M. Johnson, *Iamblichus, The Exhortation to Philosophy*, Phanes Press, Grand Rapids, MI, USA 1988 (ἐπανεκδοση παλαιᾶς ἔκδοσης τοῦ 1920 ὑπὸ S. Neuville) - Γερμανικὴ μετάφραση τοῦ συνόλου ἔργου Otto Schönberger, *Iamblichos, Aufruf zur Philosophie. Erste Deutsche Gesamtübersetzung. Mit zweisprachiger Ausgabe von Ciceros Hortensius*, Würzburg, Königshausen-Neumann 1984, 110 σελ.¹¹ - E. de Places, *Iamblique Protreptique*, Paris, Les Belles Lettres 1989 - Πρώτη νεοελληνικὴ μετάφραση: *Ίαμβλίχος, Προτρεπτικὸς ἐπὶ φιλοσοφίαν*. Εἰσαγωγή, Με-

9. Βλέπε τώρα τὴν νεώτατη ἔκδοση: John Dillon - Lloyd P. Gerson, *Neoplatonic Philosophy. Introductory Readings*. Translated with Introduction, Cambridge, Hackett Publ. 2004, 400 σελ. (Μεταφράσεις βασικῶν κειμένων τῶν Πλωτίνου, Πορφυρίου, Ίαμβλίχου καὶ Πρόκλου).

10. Τὸ ἴδιο ἔτος στὸ τεῦχος Ὀκτωβρίου-Νοεμβρίου 1813 τοῦ *Λογίου Ἐρμού* (Βιέννη) δημοσιεύεται σύντομη περιεκτικὴ παρουσίαση ὑπὸ Ἀθανασίου Σταγειρίτη.

11. Στὴν Εἰσαγωγή τοῦ ἔργου ἀπὸ προφανῆ ἀβλεψία ὁ Ίαμβλίχος κατάγεται ἀπὸ τὴν Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας!

τάφραση, Σχόλια: Ἀλέξιος Α. Πέτρου. Προλεγόμενα: Α. Μάνος, Θεσσαλονίκη, Ἐκδόσεις Ζήτηρος 2002, 477 σελ. (Φιλότιμη ἔργασία με γενική καὶ εἰδική Εἰσαγωγή 50 σελίδων, ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις καὶ σχετικὰ καλὴ βιβλιογραφία – ἡ ἐπιφύλαξή μου κι ἐδῶ γιὰ τὴν ἀλφαβητικὴ καὶ ὄχι χρονολογικὴ κατάταξη τῶν ἔργων. Στὸν κομπὸ τόμο τῆς νέας Σειρᾶς «Ἀρχαῖοι Συγγραφεῖς» τῶν Ἐκδόσεων Ζήτηρος παρατίθεται τὸ ἀρχαῖο κείμενο τῆς ἔκδοσης Pistelli καὶ ἀντικριστὰ ἡ νεοελληνικὴ μετάφραση, ἡ ὁποία ὅμως χρειάζεται προσεκτικὴ ἀναθεώρηση καὶ διορθώσεις σὲ πολλὰ σημεία).

Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸν ἴδιο τὸν *Προτρεπτικὸ* τοῦ Ἰαμβλίχου εἶναι περιορισμένη – σὲ ἀντίθεση με τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν *Προτρεπτικὸ* τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸν ὁποῖο διασώζει, καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο, ὅπως τονίσθηκε, ἡ βιβλιογραφία εἶναι πλουσιώτατη, ὅπως καὶ γιὰ τὶς ἄλλες πηγές τοῦ Ἰαμβλίχου: Πυθαγόρειοι, Πλάτων, Σοφιστές. Ἀξιομνημόνευτα: R. Cadiou, “A travers le Protreptique de Jamblique”, *Revue des Études Grecques* 63 (1950) 58-73 - H. Dörrie, Λήμμα «Iamblichos aus Chalkis»: *Der Kleine Pauly*, Bd 2 (1967), στ. 1305-6 καὶ τὰ στοιχειώδη σὲ Ἱστορίες τῆς Φιλοσοφίας καὶ Λογοτεχνίας (π.χ. Lesky-Τσοπανάκης, Θεσσαλονίκη 1964, 1192-2 - E.N. Ροῦσσοσ, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. 6/1976, 457-9).

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἰαμβλίχου γιὰ τὴν Πυθαγορικὴ διδασκαλία καὶ τὰ συναφῆ κείμενα εἶναι, ὅπως δηλώθηκε ἤδη, πρωταρχικὸ καὶ μόνιμο. Στὸν *Προτρεπτικὸ* του ἔχουμε: «Γνωμικὰ τῶν Πυθαγορείων» (κεφ. II, σελ. 8,10-10,13 Pistelli), σχολιασμὸ τῶν *Χρυσῶν ἐπῶν* (III. 10,14-16,10), τὴν διδασκαλία τοῦ Ἀρχύτα (IV. 16,11-24,13) καὶ τέλος τὴν ἐκτενῆ ἐρμηνεία τῶν Πυθαγορείων συμβόλων (XXI. 104,26-126,6), με τὴν ὁποία ὀλοκληρώνεται ὁ *Προτρεπτικὸς*. Ἀπὸ τὴν σχετικὴ πλούσια βιβλιογραφία νὰ σημειωθοῦν: ἡ παλαιὰ κλασικὴ μελέτη τοῦ C.W. Goettling, “Die Symbola des Phythagoras” στὸν τόμο *Gesammelte Abhandlungen aus dem Classischen Alterthume*, 1, Halle 1851, 278-316 - Θ. Βορέας, «Πυθαγόρεια σύμβολα. Ἡ ρήτρα κυάμων ἀπέχεσθαι», *ΠΑΑ* 2 (1927) 318-327 - Ε. Παντελάκης, *Πυθαγόρου Χρυσᾶ ἔπη*, Ἀθήνα, Πάπυρος (τ. 25) 1938 - K. von Fritz, *Mathematiker und Akusmatiker bei den alten Pythagoreern*, München 1960, 26 σελ. - H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Abo (Humaniora 30) 1965 - Cornelia J. de Vogel, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Assen 1966 - J.A. Philip, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Toronto 1966 (134-150: The Pythagorean Symbola) - H.D. Saffrey, “Une collection meconnue des “symboles” pythagoriens”, *Revue des Études Grecques* 80 (1967) 198-201 - P. Crome, *Symbol und Unzulänglichkeit der*

Sprache. Iamblichos, Plotin, Porphyrios, Proklos, München 1970, 222 σελ. - D. Young, *Πυθαγορικά Χρυσᾶ ἔπη*, Leipzig, Teubner 1971 - I. Goby, *Pythagore ou la naissance de la Philosophie*, Paris 1973 - Ch. Kahn, "Pythagorean Philosophy before Plato" (1974), Ἑλλήν. Μετάφραση Φ. Τσιγκάνου στὸ Α.-Φ. Μουρελάτος (Εκδ.), *Οἱ Προσωκρατικοί. Συλλογὴ Κριτικῶν Δοκιμίων*, τ. 1 (1998) 228-260 - B.L. van der Waerden, *Die Pythagoreer*, Zürich/München, Artemis-Verlag 1979 - D.J. O'Meara, *Pythagoras Revived. Mathematics and Philosophy in Late Antiquity*, Oxford, Clarendon Press 1989 - M. Tjiattas, "Pythagorean Askesis and the Educative Preconditions of Sophrosyne": K. Boudouris (Ed.), *Ionian Philosophy*, Athens 1989, 394-402 - J.P. Anton, «Ο πυθαγόρειος τρόπος τοῦ βίου. Ὁρησκεία καὶ Ἠθική»: K. Βουδούρης (Εκδ.), *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Ἀθήνα 1992, 9-19 - J.C. Thom, "Don't Walk on Highways: The Pythagorean Akousmata and Early Christian Literatures", *Journal of Biblical Literature* 13 (1994) 93-112 - J.C. Thom, *The Pythagorean "Golden Verses"*, Leiden, Brill 1995 - *Ἱεροκλέους Σχόλια εἰς τὰ Χρυσᾶ ἔπη τῶν Πυθαγορείων*. Μετάφραση Π. Γράβιγγερ, Ἀθήνα, Ἴδεοθέατρον 1999 - *Πορφυρίου Πυθαγόρου βίος*. Μετάφραση Κ. Μακρῆ, Ἀθήνα, Κατάρτι 2001 - *Ἰάμβλιχος, Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου*. Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια Α.Α. Πέτρου. Πρόλογος Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά, Θεσσαλονίκη, Ζήτηρος 2001, 550 σελ.

* * *

Μεγάλο τμήμα τοῦ Προτρεπτικοῦ τοῦ Ἰαμβλίχου (περίπου τὸ 1/4 τοῦ ἔργου) καλύπτουν χωρία τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, κατάλληλα ἐπιλεγμένα καὶ ἀριστοτεχνικὰ συνδεδεμένα μὲ τὸ ὑπόλοιπο κείμενο, ἓνα πανάξιο ἀνθολόγιο Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ τὰ τμήματα 24,22-33,27, 61,7-93,19 καὶ 99,16-18 Pistelli μὲ τὰ ἐξῆς Πλατωνικά κείμενα: 24,22 - 27,2: *Εὐθύδημος* 278E-282D - 28,7-9: *Κλειτοφῶν* 407B - 28,19 - 29,10: *Ἀλκιβιάδης Α* 130E - 29,15-30,1: *Νόμοι V* 726E-727E - 30,13 - 31,10: *Τίμαιος* 89E-90D - 31,19 - 33,27: *Πολιτεία IX* 588E - 592A - 61,7-71,1: *Φαίδων* 64A-107D - 71,3-5: *Φαίδρος* 249A - 71,6-17: *Φαίδων* 114C-115A - 71,17-72,4: *Ἀπολογία* 29D-41D - 72,4: *Μενέξενος* 247E - 72,11-77,25: *Θεαίτητος* 173C-177B - 78,1-83,19: *Πολιτεία VII* 514A-519B - 83,25-87,28: *Γοργίας* 527E, 492E-494B, 504A-505B - 87,3-4: *Φαίδων* 82D - 88,11-90,14: *Γοργίας* 506C-508A - 90,16-92,10: *Μενέξενος* 246D-248B - 92,12-93,19: *Νόμοι* 660E-662A - 99,16-18: *Μενέξενος* 247E.- Γιὰ τὴν χρῆση Πλατωνικῶν διαλόγων στὸ ἔργο τοῦ Ἰαμβλίχου δὲν ὑπάρχει εἰδικὴ βιβλιογραφία, ἀλλὰ πολλοὶ μελετητὲς στὰ

γνωστά έργα ασχολούνται και με τὸ θέμα αὐτό. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει τὸ ἄρθρο τοῦ H. Flashar, “Platon und Aristoteles im *Protreptikos* des Iamblichos”, *Archiv für Geschichte der Philosophie* 47 (1965) 53-79.

Τὸ μέγιστο ἐνδιαφέρον στὸ ἔργο τοῦ Ἰαμβλίχου προκαλεῖ πάντοτε ἡ ταύτιση μεγάλου μέρους του (περίπου τοῦ 1/3 τοῦ ἔργου) με τὸν ἀπολεσθέντα *Προτρεπτικὸ* τοῦ Ἀριστοτέλους. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ δόθηκαν στὰ προηγούμενα πολλὰ στοιχεῖα καὶ ἡ ἐκτενέστατη εἰδική βιβλιογραφία. Σχετικὰ μετὰ τὰ βασικὰ σχετικὰ ἔργα (Düring, Rabinowitz, Chroust κ.ἄ.) νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ ὑπαρξη πολλῶν οὐσιαστικῶν Βιβλιοκρισιῶν, οἱ ὁποῖες κατὰ κανόνα προωθοῦν τὴν ἔρευνα (ὁ ἐντοπισμὸς τους εἶναι σχετικὰ εὐκόλος στοὺς τόμους τῆς *Annee Philologique*). Οἱ σπουδαιότερες γνωστὲς Μεταφράσεις εἶναι: A.-H. Chroust, *Aristotle, Protrepticus. A Reconstruction*, Notre Dame, Ind. 1964, 110 σελ. - G. Schneeweiß, *Der Protreptikos des Aristoteles*. Inaugural Dissertation Univ. München, Bamberg 1966, 338 - Νέα ἔκδοση τοῦ ἰδίου *Aristoteles, Protreptikos. Hinführung zur Philosophie*. Rekonstruiert, übersetzt und kommentiert von G. Schneeweiß, Darmstadt, WBG 2005, 278 σελ. (Στὴν Εἰσαγωγή, σελ. 9-55, ὑποστηρίζεται ἡ χρονολόγηση τοῦ ἔργου στὰ ὄρια χρόνια τοῦ φιλοσόφου καὶ προτείνεται νέα διάταξη τῶν ἀποσπασμάτων). - E. Berti, *Esortazione alla Filosofia (Protreptico)*. Introduzione, traduzione e commento, Padova, Editrice R.A.D.A.R. 1967, 154 σελ. - I. Düring, *Der Protreptikos des Aristoteles*. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar, Frankfurt/M, Klostermann 1969, 119 σελ. (Χρήσιμη κριτικὴ βιβλιοκρισία: E. de Stuycker, *Gnomon* 1969, 237ἑπ.) - J. Follon, *Aristote, Invitation à la philosophie*. Traduction du grec et postface, Paris, Éditions Mille et une nuits 2000, 63 σελ. (105X15). - Ἑλληνικὴ μετάφραση Ἄννα-Μαρία Καραστάθη, *Ἀριστοτέλους Ἄπαντα*, τ. 45 (Ρητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον - Πρὸς Θεμισώνα Προτρεπτικός - Περὶ πνεύματος), Ἀθήνα, Κάκτος (Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Γραμματεία 234) 1997, 221-289 - M. Casaglia, *Aristotele, Protreptico* (Εἰσαγωγή, κείμενο, μετάφραση, σχόλια), Firenze 2001 - D.S. Hutchinson - M.R. Johnson, *Aristotle. Invitation to Philosophy - Ἀριστοτέλους Προτρεπτικός Φιλοσοφίας* (Text, Translation, Commentary), Toronto 2002 - H. Flashar et al., *Aristoteles, Fragmente zu Philosophie, Rhetorik, Poetik, Dichtung*, Berlin (Aristoteles, Werke 20/1) 2006. - Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς διεθνοῦς ἐπιστήμης παραμένει ἀμείωτο ἕως σήμερα. Στὴν Συνάντηση τῆς Pacific Division of the American Philosophical Association, 23.3.2006 στὸ Portland/Oregon οἱ D.S. Hutchinson (Πανεπιστ. Toronto) καὶ D.S. Johnson (Πανε-

πιστ. St. Louis) παρουσίασαν την Άνακοίνωση «*Protrepticus of Aristotle and Antidosis of Isocrates*», ενώ οι ίδιοι κυκλοφορούν μία 12σέλιδη *Provisional Bibliography for a new Edition of Aristotle's Protrepticus* (Version of 2009, X 17).

Ἡ διάρθρωση καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν 110 Ἀποσπασμάτων κατὰ τὴν ἀνασυγκρότηση Düring 1961, 1969 εἶναι ἡ ἑξῆς:

1. Ἀπόσπασμα 1-5: Ἀφιέρωση. Τὸ α' θέμα: Ἡ κατοχὴ ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν χωρὶς ἠθικὲς ἀρχές καὶ φρόνηση εἶναι κακία.

2. Ἀπόσπ. 6: «φιλοσοφεῖν» σημαίνει α) ἀπορία γιὰ τὸ ἂν πρέπει κανεὶς νὰ φιλοσοφεῖ, β) ἀφιέρωση στὴ φιλοσοφία. Τὸ β' θέμα: νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι τὸ φιλοσοφεῖν εἶναι ἀναγκαῖο.

3. Ἀπόσπ. 7-9 (36,27-37,22 Pistelli): Τὸ γ' θέμα Ἡ σημασία τοῦ «φιλοσοφεῖν» γιὰ τὸν πολιτικὸ καὶ τὸν πρακτικὸ βίο.

4. Ἀπόσπ. 10-21 (49,1-52,16): Ἐπιχειρηματολογία: α' Ὑψιστος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του νὰ ἐπιτύχει τὴν δύναμη τοῦ πνεύματος, πὸν ὀνομάζεται *σοφία* (εὐφυΐα ἢ φρόνηση).

Ἀπόσπ. 22-30 (34,5-35,18 καὶ 36,7-20): β' Ἀπὸ τὴν φύση ὑπάρχουν περισσότερες βαθμίδες νόησης. Ἡ κλίμακα τῆς φύσεως εἶναι συγχρόνως μία ἀξιολογικὴ διαβάθμιση. Στὴν ὑψηλότερη θέση βρίσκεται ἡ νόηση, πὸν καλλιεργεῖται γι' αὐτὴν τὴν ἴδια.

Ἀπόσπ. 31 (37,22-26): γ' Ὁ κατὰ φιλοσοφίαν βίος δὲν εἶναι ἀνεπίτευκτος σκοπός. Οἱ δυσκολίες γιὰ τὴν κατάκτησή του εἶναι πολὺ μικρότερες ἀπὸ τὰ ὀφέλη πὸν παρέχει.

Ἀπόσπ. 32-37 (37,26-39,11): δ' Ὑπάρχει πραγματικὰ μία ἐπιστήμη τοῦ δικαίου ὅπως μία ἐπιστήμη τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος, καὶ εἴμαστε σὲ θέση ὅλες νὰ τὶς κατακτήσουμε. Στὴν φύση εἶναι εὐκολότερο νὰ γνωρίσουμε τὰ στοιχεῖα ἀπὸ ὅ,τι ἄλλο, γιατί κάθε φυσικὸ πρᾶγμα εἶναι δημιουργημένο ἀπὸ αὐτά. Πὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἢ φιλοσοφικὴ γνώση, πὸν ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἀπλούστατα στοιχεῖα, εἶναι εὐκολότερη ἀπὸ ὅ,τι π.χ. ἡ Ἰατρικὴ ἢ ἡ Γυμναστική, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ ἐργάζονται μὲ πάρα πολλὲς προϋποθέσεις.

Ἀπόσπ. 38-45 (39,11-40,1 – 41,6-15 – 52,16-54,9): ε' Ἡ ἀπόκτηση μιᾶς τέτοιας πνευματικῆς δύναμης καὶ γνώσης εἶναι τὸ ὕψιστο ἀγαθόν, γιατί ποὶς μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ σωστότερο μέτρο καὶ ὁ καλύτερος στόχος πρὸς τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸν «φρόνιμο» καὶ τὴν «φρόνηση»; Κι ἂν ἀκόμη αὐτὴ ἢ ἀπόκτηση ἀποδεικνυόταν ὄχι ὠφέλιμη στὸν πρακτικὸ βίο, θὰ ἦταν «καθ' ἑαυτὴν» χρήσιμη.

5. Στὴν πραγματικότητα ὁμως ἡ θεωρητικὴ γνώση τῶν βασικῶν ἀρχῶν καὶ στοιχείων εἶναι χρήσιμη στὸν πρακτικὸ βίο γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

Ἀπόσπ. 46-51 (54,10-56,12): α' Γνώση τῶν ἀρχῶν καὶ στοιχείων εἶναι προϋπόθεση γιὰ τὴν σοφία τῆς ζωῆς καὶ ἐπομένως ἐντελῶς ἀπαραίτητη γιὰ ἓναν ἠγεμόνα ἢ πολιτικό.

Ἀπόσπ. 52-53 (40,1-11): β' Γνώση τῶν ἀρχῶν ὅμως δὲν εἶναι ἀρκετή. Πρέπει νὰ τὴν μεταφέρουμε σὲ πράξη. Φιλοσοφία εἶναι ἀπόκτηση καὶ πρακτικὴ χρησιμοποίησις τῆς σοφίας.¹²

Ἀπόσπ. 54-57 (40,12-41,5): γ' Ὅποιος ἀφιερώνεται στὴν φιλοσοφία μπορεῖ νὰ μὴ βρεῖ καμιά ἀνταμοιβή ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, κυριεύεται ὅμως τόσο πολὺ ἀπὸ αὐτὴν ὥστε βρίσκει στὴν ἐνασχόλησή του μ' ἐκείνη τὴν μεγαλύτερη ἀπόλαυση.

6. Ποιὸ εἶναι τὸ ἔργο τῆς Φιλοσοφίας καὶ γιατί ἢ ἀπόκτηση σοφίας εἶναι ὁ ὕψιστος σκοπὸς μας.

Ἀπόσπ. 59-62 (41,15-42,4): α' Ὅπως ἡ ψυχὴ κυριαρχεῖ στὸ σῶμα, ἔτσι ὑπάρχει καὶ στὴν ψυχὴ ὁ νοῦς, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν φύση τῆς κυριαρχεῖ ἐπάνω τῆς καὶ ἀποφασίζει γιὰ τὴν ζωὴ μας. Αὐτὸ τὸ μέρος τῆς ψυχῆς μας εἶναι τὸ σπουδαιότερο, καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε, πῶς ὁ νοῦς εἶναι ὁ πραγματικὸς ἑαυτὸς μας.

Ἀπόσπ. 63-65 (42,5-23): β' Τὸ κύριο ἔργο καὶ χρέος τοῦ νοῦ εἶναι νὰ φθάσει στὴν ἀλήθεια.

Ἀπόσπ. 66-67 (42,23-43,5): γ' Τὴν ἀλήθεια ζητοῦμε μὲ τὴν φιλοσοφικὴ σκέψη. Τὴν ἀνώτατη βαθμίδα τῆς τὴν συλλαμβάνουμε, ὅταν ζητοῦμε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια.

Ἀπόσπ. 68-69 (43,5-20): δ' Γιὰ τὴν φιλοσοφικὴ θεώρηση, αὐτὴ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι καθαρὰ θεωρητικὴ καὶ ἔχει τὸν σκοπὸ τῆς σ' αὐτὴν τὴν ἴδια.

Ἀπόσπ. 70 (43,20-25): ε' «θέση»: Τὸ πιὸ ἄξιο ἀπ' ὅλα ὅσα μπορεῖ νὰ ἐπιλέξει ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ θεώρηση. Γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐπιδιώκουν περισσότερο ἀπὸ κάθε τι τὴν φρόνησι.

Ἀπόσπ. 71-75 (43,27-44,9 – 43,25-27 – 44,26-45,3 – 44,9-17): Ἐπιχειρηματολογία.

Ἀπόσπ. 76-77 (44,17-26): Τὸ «συμπέρασμα».

12. Γιὰ τὸ Ἀπόσπασμα αὐτὸ ἀκριβῶς βλέπε τώρα τὸ μελέτημα τῆς P. Kotzia-Panteli, ὀ.π. (2002), ποὺ προσφέρει ἐξαντλητικὴ ἐπισκόπηση τῆς ἀξιολόγησης τοῦ ἀριστοτελικοῦ κειμένου ἀπὸ τὴν σύγχρονη ἔρευνα καὶ προσωπικὴ ἀναγνώριση ἀπὸ τὴν συγγραφέα τοῦ θέματος τοῦ ἀποσπάσματος ὡς τυπικοῦ μέρους τῆς προτροπῆς, ποὺ καλύπτει τὴν ἑλληνικὴ γραμματεία ἀπὸ τὸν *Φαῖδωνα* τοῦ Πλάτωνος ἕως τὸν *Φίλωνα*, ἀλλὰ εἰδικότερα ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὸν Θεόφραστο.

7. Απόσπ. 78 (56,13-15): Ὁ θεωρητικὸς βίος εἶναι πλούσιος σὲ χαρές. Καλλιεργημένοι διανοητικὰ ἄνθρωποι ἐπιδιώκουν μάλιστα νὰ χαίρονται τὴν φιλία τῶν ἀληθινῶν καὶ εὐγενικῶν φίλων.

Ἀπόσπ. 79-86 (56,15-58,14): α' Δυνατότητα καὶ ἐνέργεια. Στὸ σκοπὸ φθάνει κανεὶς μόνο, ὅταν ἐνεργεῖ φιλοσοφικὰ καὶ στὸν πρακτικὸ βίον ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἀλήθεια.

Ἀπόσπ. 87-92 (58,15-59,18): β' Καθὼς μιὰ τέτοια δραστηριότητα, ποὺ ἔχει φθάσει στὴν ἀνώτερη βαθμίδα, προσφέρει ἀνεμπόδιστα αὐτὴ ἢ ἴδια μεγάλη χαρά, εἶναι φανερὸ ὅτι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὁ φιλοσοφικὰ μορφωμένος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ζεῖ τὸν πληρέστερο βίον καὶ δοκιμάζει τὴν πιὸ ἀληθινὴ χαρά.

8. Απόσπ. 93-96 (59,19-60,10): Ὁ θεωρητικὸς βίος εἶναι λοιπὸν προϋπόθεση τῆς εὐτυχισμένης ζωῆς. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι εὐτυχὴς χωρὶς νὰ ζεῖ ἠθικά. Χωρὶς πάλι φιλοσοφικὸ ἔλεγχον ἠθικὴ ζωὴ δὲν εἶναι δυνατὴ. Γι' αὐτὸ πρέπει ὅλοι ὅσοι διαθέτουν τὰ προσόντα γι' αὐτὸ νὰ φιλοσοφοῦν, ἀφοῦ μόνον ἔτσι κατορθώνεται ἡ τέλεια ζωὴ.

9. Απόσπ. 97-102 (45,4-46,21): Συμπληρωματικὴ παρατήρηση: Ἡ ἀποψή μας ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς «κοινὲς ἔννοιες».

Παραδείγματα.

10. Απόσπ. 103-107 (46,22-48,9): Σύγκριση μεταξὺ φρονίμου βίου καὶ βίου τῶν ἀνθρώπων, ποὺ θέλουν μ' ὅποιοδήποτε τρόπο νὰ ζήσουν τὴν ζωὴ τους. Τὰ πράγματα ποὺ φαίνονται στοὺς πολλοὺς σπουδαῖα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ σκιές.

11. Απόσπ. 108-110 (48,9-21): Ἐπίλογος. Τίποτε δὲν εἶναι θεϊκότερο στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν δύναμη τοῦ νοῦ, ποὺ ἀξίζει κάθε φροντίδα καὶ κάθε κόπο. Ζωὴ χωρὶς φιλοσοφικὴ θεωρία δὲν ἔχει ἀξία.

* * *

Ἕνα ἀκόμη σημαντικὸ «προτρεπτικὸ» κείμενο τῆς πρώιμης μάλιστα σχετικὰ ἀρχαιότητος, ποὺ διέσωσε ὁ Ἰάμβλιχος στὸν *Προτρεπτικὸ* του εἶναι ὁ λεγόμενος «Ἀνώνυμος Ἰαμβλίχου», ἓνα κείμενο τῆς Ἀθηναϊκῆς Σοφιστικῆς τοῦ Ε' αἰ. π.Χ. Εἴκοσι χρόνια μετὰ τὴν «ἀνακάλυψη» τῶν Ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀριστοτελικοῦ *Προτρεπτικοῦ* ἀπὸ τὸν J. Bywater ἓνας ἄλλος δεινὸς κλασικὸς φιλόλογος, ὁ Fr. Blass ἐπεσήμανε (*Kieler-Universitäts-Festprogramm*, 27. Jan. 1889) στὸ ἴδιο ἔργο τοῦ Ἰαμβλίχου κείμενο ἐξαιρετικῆς ποιότητος, τὸ κεφ. 20, σελ. 95,13-104,14 στὴν ἔκδοση Pistelli, μὲ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ χαρακτη-

ριστικά, πού επέβαλαν την άναγωγή του στην Σοφιστική τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ Ε' αἰ., δηλαδή στην ἔποχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Τὸ νέο εὔρημα πλούτισε τὰ σωζόμενα κείμενα τῶν Σοφιστῶν μὲ τὸ ἔκτενέστερο πρῶμο ἠθικο-πολιτικό μνημεῖο ἀττικοῦ – ἀκριβέστερα ἀττικοῦ μὲ πολλὰ ἰωνικά στοιχεῖα, ὅπως εἶναι ὁ κανόνας στὰ σοφιστικά κείμενα τῆς ἔποχης – πεζοῦ λόγου, ἀρχαιότερο ἴσως ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν *Ἀθηναίων πολιτεία* τοῦ Ψευδο-Ξενοφῶντος καὶ ὅπωςδῆποτε παλιότερο ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος. Ἡ ἀκριβέστερη χρονολόγηση τοῦ «Ἀωνύμου Ἰαμβλίχου», ὅπως ἐπικράτησε νὰ ὀνομάζεται τὸ κείμενο (*Anonymus Iamblichi* στὴν 2η ἔκδοση (1907) τῶν Ἀποσπασμάτων τῶν Προσωκρατικῶν τοῦ H. Diels, ὀνομασία πού ἀκολούθησε καὶ καθιέρωσε ὁ H. Gomperz, *Sophistik und Rhetorik*, Leipzig/Berlin 1912 (Ἀνατύπ. Darmstadt 1965) 79-90, συνδέεται μὲ τὸ πρόβλημα τῆς πατρότητάς του, ἀλλ' ἐδῶ δὲν ὑπῆρξε ἔως τώρα σύμπτωση γνωμῶν.

Στὴν πρώτη περίοδο μετὰ τὴν «ἀνακάλυψη» τοῦ «Ἀωνύμου» διατυπώθηκαν ποικίλες ὑποθέσεις. Στὸν Ἀντιφῶντα τὸν Ἀθηναῖο ἀπέδωσαν τὸ κείμενο οἱ Blass καὶ Gomperz, στὸν Ἀντισθένη οἱ Altwegg (1897) καὶ Joel (1907), στὸν Πρωταγόρα ὁ Wilamowitz (ὁ ἴδιος ἀργότερα στὸν Κριτία) καὶ ὁ Törfer (1906), στὸν Θηραμένη ὁ Schmid. Μεταγενέστεροι εἰδικοί ἀναζήτησαν μικρὴ ἢ μεγάλη ἐξάρτηση τοῦ «Ἀωνύμου» ἀπὸ συγκεκριμένο σοφιστὴ ἢ τὸν κύκλο του: Πρωταγόρα καὶ Δημόκριτο ὁ Diels (ταύτιση ἢ συγγένεια μὲ τὸν Δημόκριτο ὑποστήριξε καὶ ὁ Cataudella, 1932, 1937, 1950), διαδόχους τοῦ Πρωταγόρα ὁ Levi 1941, τὸ περιβάλλον τοῦ Ἰππία πιθανῶς ὁ H. Gomperz 1912. Ἐκλεκτικὸ θεωροῦν τὸν «Ἀώνυμο» οἱ Bitterauf (1918) καὶ Nestle. Στὰ νεώτερα χρόνια (1944) ὁ γνωστὸς ἐκδότης τῶν Σοφιστῶν στὴν Σειρὰ *Filosofia Antica* "Biblioteca di Studi Superiori" (La Nuova Italia Editrice) M. Untersteiner πιστεύει ὅτι ἐπεσήμανε στὸν Θουκυδίδη III 84 ἓνα ἀκόμη ἀποσπασμα, πού ἀνήκει στὸν «Ἀώνυμο Ἰαμβλίχου», χάρις στὸ ὁποῖο γίνεται δυνατὴ, ὅπως ὑποστηρίζει, ἡ ταύτισή του μὲ τὸν σοφιστὴ Ἰππία (Γερμανικὴ μετάφραση στὸν τόμο C.J. Classen (Hrsg.), *Sophistik*, Darmstadt, WBG (Wege der Forschung 187) 1976, 591-611).

Τὰ γενικά χαρακτηριστικά τῶν Ἀποσπασμάτων τοῦ «Ἀωνύμου» καὶ ὀρισμένες ἰδιουτυπίες του – ἰσχυρὴ αὐτοπεποίθηση στὴν ἀντίκρουση διαφορετικῶν ἀπόψεων καὶ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια στὴν διατύπωση τῶν ἰδεῶν του, γλῶσσα συνειδητὰ καλλιεργημένη, ἀλλὰ πλουτισμένη καὶ μὲ στοιχεῖα λιγότερο σὲ χρῆση καὶ ὡς ἓνα βαθμὸ τεχνητά, ὕφος γενικά «ἐπιδεικτικὸ» -

ένισχύουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἀρχικὴ μορφή του πρέπει νὰ ἦταν ὁ λόγος ἑνὸς σοφιστῆ «κατ' ἐπάγγελμα», ὁ ὁποῖος ἐνδιαφέρεται ἔντονα νὰ προβάλει τὴν ἀξία καὶ τὶς προϋποθέσεις ἑνὸς ἀποδοτικοῦ προγράμματος πολιτικῆς παιδείας τῶν νέων κυρίως. Τὸ περιεχόμενο βέβαια ἑνὸς ἔργου, πὺν σώζεται μόνο ἀποσπασματικά, δὲν ἐπιτρέπει ἀξιολόγηση τοῦ συγγραφέα του, σὲ σύγκριση μάλιστα μὲ ἐπώνυμους Σοφιστές. Οἱ ιδέες τοῦ «Ἀωνύμου» δὲν ἀπέχουν πάντως πολὺ ἀπὸ ἀνάλογες ἠθικοπολιτικὲς ιδέες τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Πρωταγόρα, τοῦ Ἰππία, τοῦ Ἀντιφώντος, καὶ τοῦτο γιατί προβάλλονται κυρίως – κάποτε μὲ ὀξύτερη μόνον διατύπωση – παραδοσιακὲς ἀρχὲς τῆς Σοφιστικῆς, μὲ στοιχεῖα πρωτοτυπίας στὰ θέματα μόνον τοῦ ἀποτελεσματικοῦ τρόπου ἀγωγῆς. Ὑποστηρίζεται ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ μετριοπάθεια τοῦ «Ἀωνύμου» καὶ ἡ ἀντικειμενικότητά του σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν μέριμνα γιὰ «τὰ πράγματα τοῦ παρόντος» συνιστοῦν μιὰ ὑπερνίκηση ἀκραίων τάσεων τῆς Σοφιστικῆς, στὴν ὁποία βέβαια καὶ ὁ ἴδιος ἀνήκει ἱστορικὰ καὶ μορφολογικά. Ἔτσι ὁ «Ἀωνύμος» μᾶς εἰσάγει σχεδὸν κατευθεῖαν στὸν Πλάτωνα καὶ στὸν Ἀριστοτέλη. Ἄν καὶ δὲν ἐπιχειρεῖ καμιά πολιτικὴ κατασκευὴ (τὶς ἀρχὲς ἑνὸς ἰδανικοῦ κράτους), ἡ διεισδυτικὴ προβληματικὴ του ἀνήκει ὅπωςδὴποτε στὴν περιοχὴ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας.¹³ Καὶ τὸ σημαντικὸ ἐδῶ εἶναι ὅτι μὲ τὸν «Ἀωνύμο Ἰαμβλίχου» ἔχουμε ἓνα σπουδαῖο δείγμα τῆς κατεύθυνσης ἐκείνης τῆς Σοφιστικῆς, ὅπου δὲν κυριαρχεῖ ὁ σχετικισμὸς καὶ ὁ ὑποκειμενισμὸς, ἀλλὰ –παρὰ τὴν ὑποκειμενικὴ ἀφετηρία– ἡ μέριμνα γιὰ τὴν στήριξη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Ἀωνύμου σοφιστῆ τοῦ Ε' αἰῶνα ὁ Ἰάμβλιχος περιέλαβε στὸν *Προτρεπτικὸ* του ἑπτὰ ἀποσπάσματα. Τὴν ταξινόμηση τοῦ Diels (1907) ἀκολουθοῦν ὅλοι οἱ εἰδικοὶ (Gomperz 1912, Roller 1931, Untersteiner 1954): Ἀπόσπασμα 1 = 95,13-24 Pistelli - Ἀπόσπ. 2 = 97,1-8 - Ἀπόσπ. 3 = 97,16-98,12 (Gomperz 1912, Roller 1931, Untersteiner 1954): Ἀπόσπασμα 1 = 95,13-24 - Ἀπόσπ. 2 = 97,1-8 - Ἀπόσπ. 3 = 97,16-98,12 - Ἀπόσπ. 4 = 98,17-99,15 - Ἀπόσπ. 5 = 99,18-28 - Ἀπόσπ. 6 = 100,5-101,6 καὶ Ἀπόσπ. 7 = 101,11-104,14. Βλέπε τώρα τὴν κλασικὴ ἔκδοση *Die Fragmente der Vorsokratiker* τῶν Diels-Kranz, τ. II (1951⁹) 400ἑπ.

13. R. Roller, *Untersuchungen zum Anonymus Iamblichi*, Tübingen 1931, 86 - O. A. Levi, *L' Anonimo di Giamblico*, 1941, 1966. Γερμανικὴ μετάφραση Fr. Regen, „Der Anonymus Iamblichi“ στὸν τόμο *Sophistik*, Darmstadt, WBG 1976, 612-26. Ὁ Regen βλέπει στὸν «Ἀωνύμο» περισσότερο ἀκόμη ἢ ἀποκλειστικὰ παιδευτικούς σκοπούς.

Τὰ κύρια θέματα τῶν ἑπτὰ ἐνοτήτων εἶναι συνοπτικὰ τὰ ἑξῆς:¹⁴

1. Οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ βελτίστου στὴν κοινωνικὴ ζωὴ (*σοφία, ἀνδρεία, εὐγλωσσία, ἀρετή*): ἀγαθὴ φύση, κλίση στὴν ἀρετὴ, μακροχρόνια φιλόπονη μάθηση. 2. Ἀναγκαιότητα τῆς μάθησης καὶ ἄσκηση στὴν πράξη τῆς ἀρετῆς. 3. Χρῆση τῶν ἀρετῶν εἰς ἀγαθὰ καὶ νόμιμα. Ἀγαθὸς εἶναι ἐκεῖνος, ποῦ μὲ τὸν λόγο καὶ τὰ ἔργα ὠφελεῖ τοὺς πολλούς. Τὸ κοινωνικὸ σύνολο ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν προστασία τῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου. 4-5. Καταπολέμηση τῶν παθῶν (φιλοχρηματία, ἀντιζηλία, ἐπιθυμία ἐπιβολῆς κ.ἄ.), ποῦ ἀποτελοῦν ἐμπόδια στὴν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς. Ἡ σταθερότητα τοῦ χαρακτήρος εἶναι ἡ ἀναγκαιότερη προϋπόθεση γιὰ νὰ γίνεи κανεὶς ἀληθῶς ἀγαθός. 6. Ἡ αὐτοκυριαρχία ἀποκτᾶ μεγαλύτερη ἀξία σὲ σχέση μὲ τὴν ροπὴ γιὰ (πολιτικὴ) δύναμη καὶ κυριαρχία. Ἀντίκρουση ὄσων ὑποστηρίζουν τὸ «δίκαιο τοῦ ἰσχυροτέρου».¹⁵ 7. Ἡ εὐνομία εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς πολιτικῆς παιδείας. Τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐνομίας, τὰ κακὰ τῆς ἀνομίας. Καταδίκη τῆς τυραννίδος.

Τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἀναμφισβήτητα τὰ Ἀποσπασματα 6 καὶ 7, στὰ ὁποῖα ἔχουμε ἐπὶ πλεόν καὶ τὸ καλύτερο δεῖγμα τῆς ρητορικῆς ἰκανότητος τοῦ «Ἀωνύμου». Ἡ καταδίκη τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τῶν πολλῶν εἶναι ἐδῶ ἀπόλυτη. Ἀπέναντι στὴν ὑπεροψία καὶ στὴν ἀπληστία τοῦ τυράννου, κύρια αἰτία τῆς ροπῆς πρὸς τὴν πολιτικὴ δύναμη, καὶ στὴν ἰδέα ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ γεννηθεῖ ἕνας ἄνθρωπος ἄτρωτος στὸ σῶμα καὶ ἀπαλλαγμένος ἀπὸ πάθη, μὲ μιὰ λέξη ἕνας ὑπεράνθρωπος μὲ σῶμα καὶ ψυχὴ γερὰ καὶ λαμπερὰ σὰν διαμάντι (100,19: *ἐξ ἀρχῆς φύσιν τοιάνδε ἔχων, ἄτρωτος τὸν χρώτα ἄνοσός τε καὶ ἀπαθῆς καὶ ὑπερφυῆς καὶ ἀδαμάντινος τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν*), ὁ «Ἀώνυμος» ἀντιπαρατάσσει τὸν βασικὸ νόμο τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ποῦ ἐπιβάλλει τὴν ἔνωση τῶν πολλῶν γιὰ τὴν κοινὴ ἀντιμετώπιση τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς καὶ τὴν προστασία τους ἀπὸ τὴν ἀδικία. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνατραπεῖ καὶ τὸ ἰσχυρότερο

14. Εὐρύτερη ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῶν ἀποσπασμάτων μὲ εὐστοχα σχόλια στὸν Gomperz, ὁ.π. 80-89.

15. Γιὰ τὸ κρίσιμο αὐτὸ θέμα, τὸ ὁποῖο συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἰσότητος στὴν φύση καὶ τὸ ὁποῖο διχάζει τοὺς σοφιστὲς σ' ἐκείνους ποῦ τὴν ἀρνοῦνται (γι' αὐτοὺς φύσει δίκαιο εἶναι τὸ συμφέρον τοῦ δυνατότερου) καὶ σ' ἐκείνους ποῦ θέλουν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν φυσικὴ ἰσότητα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, βλέπε Κ. Τσάτσος, *Ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων*, Ἀθῆναι 1970² (1962), 67-70. Γιὰ τὴν προβληματικὴν στὸν «Ἀώνυμο» βλ. ὁ.π., 620 καὶ Ε. Τσέλερ, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*, Μετάφρ. Χ. Θεοδωρίδη 1942 (= 1928¹³), 114-5.

άνθρώπινο άτομο, όταν ένωθούν έναντίον του οί πολλοί νομοταγείς πολίτες (100,29-101,4). Άλλες βασικές ιδέες στα Άποσπάσματα αυτά για τὸ δίκαιο, τὴν εὐνομία καὶ τὴν ἀνομία ἢ, πιὸ εἰδικὰ ἀκόμη, ἡ προειδοποίηση ὅτι συμβαίνει κάποτε νὰ θεωρεῖται ἀρετὴ ἢ πλεονεξία καὶ δειλία ἢ ὑποταγὴ στοὺς νόμους, μποροῦν νὰ παραβληθοῦν μὲ ἀντίστοιχες θέσεις στὸν Θουκυδίδη, στὴν Πλατωνικὴ *Πολιτεία* (560D-E) καὶ στὸν Ἰσοκράτη (*Ἀρεοπαγητικός* 20). Ἐχει βέβαια παρατηρηθεῖ σωστά ὅτι οἱ ιδέες αὐτὲς ἀνάγονται πιθανότατα σὲ κοινὸ σοφιστικὸ πρότυπο καὶ μάλιστα τοῦ κύκλου τοῦ Πρωταγόρα ἢ καὶ τοῦ Γοργία, ὅπως συσχέτιση μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ μὲ τὸν μῦθο τοῦ Πρωταγόρα στὸν Πλατωνικὸ *Πρωταγόρα* 320C-322D καὶ 325D-328B, ἴσως καὶ μὲ τὸν Δημόκριτο, σχετικὰ μὲ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ἀνθρώπινου κοινωνικοῦ βίου, τὴν γένεση τοῦ δικαίου καὶ τῶν νόμων, κλπ.

Γιὰ τὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ Ἀποσπάσματος 7, ὅπου ὁ «Ἄνωνμος» - ὕστερα ἀπὸ μιὰ ρητορικὴ ἔκθεση τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐνομίας (101,17-102,24 Pistelli) - ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἐκ τῆς ἀνομίας ἀποβαίνοντα κακὰ καὶ τελικὰ μὲ ἓνα κακὸν τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον, πὺ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν τυραννίδα, ἔχω ἀσχοληθεῖ διεξοδικὰ στὴν συμβολὴ μου στὸν Τιμητικὸ Τόμο Κωνσταντίνου Τσάτσου: «Ὁ Ἄνωνμος Ἰαμβλίου (Ε' αἰ. π.Χ.) γιὰ τὴν τυραννίδα», *Ἀφιέρωμα στὸν Κωνσταντῖνο Τσάτσο*, Ἀθήναι, Ἐκδόσεις Ἄντ. Ν. Σάκκουλα 1980, 759-767.¹⁶ Ἐκεῖ καὶ ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία, στὴν ὁποία νὰ προστεθοῦν: A.T. Cole, "The Anonymus Iamblichus and its Place in Greek Political Theory", *Harvard Studies in Classical Philology* 65 (1961) 128-165 - J.-P. Dumont, "Iamblique lecteur des sophistes. Problemes du Protreptique", P.M. Schuhl - P. Hadot (Eds), *Le Néoplatonisme* (Colloque de Royaumont 1969), Paris 1971, 203-212 καὶ τώρα τὸ πολὺ καλὸ ἔργο τοῦ Ν. Σκουτερόπουλου, *Ἡ Ἀρχαία Σοφιστικὴ. Τὰ σωζόμενα Ἀποσπάσματα*, Ἀθήναι, Γνώση 1991, ὅπου καὶ ὁ «Ἄνωνμος Ἰαμβλίου» (σελ. 549-570: ἀρχαῖο κείμενο, μετάφραση καὶ σχολιασμός). - Πολὺ πρόσφατη εἶναι τέλος ἡ μονογραφία τοῦ Ascanio Ciriaci, *L' Anonimo di Giamblico. Saggio critico e analisi dei frammenti*, Roma, Bibliopolis 2011, 238 σελ. (Διδακτ. Διατριβὴ Πανεπ. Ρώμης 2009 μὲ ἔμφαση στὶς ἠθικὲς καὶ πολιτικὲς θέσεις τοῦ Ἄνωνμου).

Τέλος πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ καὶ τὸ ὅτι στὸ σπουδαιότατο, ὅπως ἀποδεικνύεται, ἔργο τοῦ Ἰαμβλίου, 113,1-13 Pistelli ἀναγνωρίσθηκε τὸ Ἄποσπ.

16. Ἀναδημοσίευση στὸν τόμο Λ.Γ. Μπενάκης, *Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία*. Ἱστοριογραφικὰ καὶ ἐρευνητικὰ δημοσιεύματα, Ἀθήναι, Παρουσία 2004, 45-53 καὶ στὸ τέλος τοῦ παρόντος τόμου.

85 του Ἡρακλείτου (Diels - Kranz 1951⁹, I, 170): *θυμῷ μάχεσθαι χαλεπὸν ὅ,τι γὰρ ἂν χρηίζη γίγνεσθαι, ψυχῆς ὠνέεται* («Μὲ τὴν ἐπιθυμία ν' ἀντιμάχεσαι εἶναι βαρὺ, γιατί αὐτὸ ποὺ θέλει τὸ ἐξαγοράζει μὲ τὴν ψυχὴ σου», Μτφρ. Ε.Ν. Ροῦσσο, *Προσωκρατικοί*, τ. 2, Ἀθήνα, Στιγμὴ 2003). Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ Ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου ἀπαντᾷ ὁ Δημόκριτος πολὺ πιὸ αἰσιόδοξα μὲ τὸ Ἀπόσπ. 236 D.-K.: *θυμῷ μάχεσθαι μὲν χαλεπὸν, ἀνδρὸς δὲ τὸ κρατέειν εὐλογίστου*.

Καὶ μία ἀκροτελευτία ἐπισήμανση: σύντομη σχετικὰ διαμονὴ καὶ δράση τοῦ Ἰαμβλίχου στὴν Ἀθήνα μαρτυρεῖται ἀπὸ τὶς πηγές μας (Βλ. Α. Cameron, 1967). Προφανῶς τότε ἀπέκτησε τὴν πρόσβαση στὰ κλασικὰ κείμενα, ποὺ διέσωσε στὸν *Προτρεπτικὸ* του.

Τὰ αὐθεντικὰ χωρία τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ Πυθαγορικὰ σύμβολα καὶ ὁ Ἀνώνυμος Σοφιστὴς διακρίνονται στὸ πρωτότυπο κείμενο τοῦ Ἰαμβλίχου μὲ φωτοσκίαση σὲ τόνους τοῦ γκρι.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΥ

Ὁ *Προτρεπτικὸς ἐπὶ φιλοσοφίαν* τοῦ Ἰαμβλίχου εὐτύχησε νὰ ἔχει μία ἐξαιρετικὴ κριτικὴ ἔκδοση ἀπὸ τὸν Hermenegildus Pistelli στὴν «Σειρὰ Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων συγγραφέων» τοῦ οἴκου Teubner, Λειψία 1888 (Ἀνατυπώσεις 1967 καὶ 1996). Ἡ ἔκδοση ἔγινε μὲ βάση τὸν ἀ ρ χ έ τ υ π ο κώδικα τῆς Φλωρεντίας: Laurentianus LXXXVI, 3 (14^{οῦ} αἰ.)¹⁷ καὶ τὶς οὐμανιστικὲς ἐκδόσεις τῶν Johannes Arcerius Theodoretus (μὲ Λατινικὴ μετάφραση A. Radaeus), Franekerae [= Franek, Ὁλλανδία] 1598 καὶ Theophilus Kiessling (μὲ Λατινικὴ μετάφραση τοῦ Marsilius Ficinus), Λειψία 1813, ἐκδόσεις βασισμένες σὲ ἀπόγραφα δευτέρας ποιότητος.¹⁸ Ὁ Pistelli ἀνα-

17. Βλέπε τὸν Κατάλογο τῶν χειρογράφων τῆς Λαυρεντιανῆς Βιβλιοθήκης Α.Μ. Bandini, *Catalogus Codicum Manucriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae*, III (Florentiae 1770 - Ἀνατ. Λειψία 1961) 286έπ. καὶ τὰ ἄρθρα τῶν C.G. Cobet, *Mnemosyne* II (1874) 261έπ. (ἀπέδειξε ὅτι εἶναι ὁ ἀρχέτυπος) καὶ A. Nauck (βλ. Σημ. 2, σελ. XXXIIIέπ.).

18. Γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Arcerius (ἀπὸ τὸν κώδ. Cizensis, 16^{οῦ} αἰ.) ὁ Pistelli παραπέμπει στὴν κριτικὴ παρουσίαση τοῦ A. Nauck στὰ Προλεγόμενα τῆς ἔκδοσης τοῦ *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου* τοῦ Ἰαμβλίχου, Πετροῦπολις-Λειψία 1884 καὶ γιὰ τὸν Kiessling ἀποφαίνεται θετικὰ, ἐπισημαίνοντας μερικὲς διορθώσεις του, ποὺ ἐπαληθεύθηκαν ἀπὸ τὸν Λαυρεντιανὸ κώδικα.

φέρει και όρισμένες όφειλές του σέ έργασίες τών Hemsterhusius (1838), Fabricius (1840) καθώς και ένός Άνωνύμου και του Scaliger μέσω Nauck.

Ός απόγραφα αναφέρονται οί γνωστοί έξ αρχής κώδικες: Vaticanus Gr. 1028 (14^{ου} αϊ.), Laurentianus LXXXVI, 29 (15^{ου}), Parisinus gr. 1981 (16^{ου}), Parisinus gr. 2093 (15^{ου}), Marcianus Venetus 243 (15^{ου}), Cizensis (16^{ου}), Franequernanus (έτους 1548), Neapolitanus III B 20 (16^{ου}) και ό cod. Memmianus, πού χρησιμοποιήθηκε από τον Sam. Tennulius. Ό Pistelli προσθέτει και τους κώδικες Vindobonensis XI (Nessel, Catal. IV, 8), Monacensis 392, Escorialensis Y-I-1, Taurinensis (Pasini, Ctal. I, 327), πού είναι και αύτοί απόγραφα του Laurentianus XXXVI, 3.

Στόν Πρόλόγο του ό Pistelli (Φλωρεντία, Σεπτέμβριος 1888) εύχαριστεί ιδιαίτερα τους μεγάλους φιλόλογους Hermann Diels και Hieronymus Vitelli για διορθώσεις και ύποδείξεις σέ επίπεδο προσωπικής έπικοινωνίας, καθώς και τον έκδότη του Άνθολογίου του Στοβαίου Otto Hense για την χρησιμοποίηση τών Άποσπασμάτων του *Προτρεπτικοῦ* στό *Άνθολόγιο* (από τους πέντε καλύτερους – και αρχαιότερους – κώδικές του. Έδώ ό Pistelli χρησιμοποίησε και την παλαιά έκδοση του Trincavellus, Βενετία 1535-56).

Άπό τό Κριτικό Υπόμνημα τής έκδοσης Pistelli, ιδιαίτερα βεβαρυμένο από την προφανή εύαισθησία του καλού κλασικού φιλόλογου-έκδότη, κρατήθηκαν έδώ μόνον όσα κρίθηκαν, ότι έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την νεοελληνική έκδοση του *Προτρεπτικοῦ* του Ίαμβλίχου και τών άλλων παραινετικών κειμένων, πού διέσωσε. Έξάίρεση γίνεται στό τμήμα του *Προτρεπτικοῦ*, πού διασώζει τον «Άνώνυμο Ίαμβλίχου», όπου τό υπόμνημα πλουτίστηκε με τις γραφές τών φιλόλογων, πού εργάστηκαν στόν Προσωκρατικό αυτόν σοφιστή. Στην παρούσα Νεοελληνική μετάφραση του *Προτρεπτικοῦ* οί όποιες έπιλογές ή διαφοροποιήσεις από τό κείμενο τής έκδοσης Pistelli δηλώνονται στην οικεία θέση τής μετάφρασης σέ σχέση με την έρμηνεία και απόδοση του αρχαίου κειμένου. Ολίγα τυπογραφικά λάθη τής έκδοσης Teubner διορθώθηκαν σιωπηρά.

Ή Γενική και Ειδική Βιβλιογραφία είναι καταχωρημένη και στην οικεία θέση τής Εισαγωγής και ένίοτε τών ύποσελίδων Σχολίων. Είναι έτσι πολυπύ χρήσιμη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Johannes Arcerius Theodoretus, *Iamblichii Chalcidensis De vita pythagorica et Protrepticae orationis ad philosophiam et translatio* A. Radaei (Franeckeræ [=Franek, Όλλανδία] 1598.
- T. Hemsterhuis, *Iamblichii Protrepticus* et translatio L. Hostle, Leiden 1788 (Άλλὰ Pistelli: Hemsterhusius, Ztschr. f. die Alterthumsw. 1838).
- Theophilus Kiessling, *Iamblichi Chalcidensis ex Coele-Syria Protrepticus et translatio Marsilii Ficini*, Lipsiae 1813.
- Άθανάσιος Σταγειρίτης, Άναφορά στην έκδοση Kiessling: *Λόγιος Έρμης*, τεύχος Όκτωβρίου–Νοεμβρίου, Βιέννη 1813.
- C. W. Geottling, “Die Symbola des Phythagoras”: *Gesammelte Abhandlungen aus dem Classischen Alterthume*, 1, Halle 1851, 278-316.
- I. Bywater, “On a Lost Dialogue of Aristotle”: *Journal of Philology* 2/1869.
- H. Pistelli, *Iamblichii Protrepticus ad fidem codicis Florentini* (άρχέτυπος κώδικας 14^{ου} αι.: Laurent 86,3), Lipsiae, B.G. Teubner 1888, XIV+170 σελ. (Άνατύπωση 1967 και 1996).
- Fr. Blass, Kieler–Universitäts Festprogramme, 27 Jan. 1889.
- P. Wendland, “Die Schriftstellerei des Anaximenes von Lampsakos”: *Hermes* 39 (1904) /1905.
- W. Gerhäuser, *Der Protreptikos des Poseidonios*, Diss. Heidelberg 1912.
- H. Gomperz, *Sophistik und Rhetorik*, Leipzig/Berlin 1912 (Άνατυπ. Darmstadt 1965) 79-90.
- Θ. Βορέας, «Πυθαγόρεια Σύμβολα. Ή ρήτρα κυάμων απέχεσθαι»: *ΠΑΑ* 2 (1927) 318-327.
- H.-G. Gadamer, „Der aristotelische Protreptikos und die entwicklungsgeschichtliche Betrachtung der aristotelischen Ethik“: *Hermes* 63 (1928) 138-164.
- R. Roller, *Untersuchungen zum Anonymus Iamblichi*, Tübingen 1931.
- E. Bignone, “Nuove testimonianze e frammenti del *Protreptico* di Aristotele”: *RFIC* (1936), 225-37.
- B. Einarson, “Aristotle’s Protrepticus and the Structure of the *Epinomis*”: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 67 (1936), 261-85.
- M. Messoten, “Étude sur la protreptique philosophique des origins à Aristote inclusivement”: *Revue Belge de Philologie*, Bruxelles 1936.

- E. Παντελάκης, *Πυθαγόρου Χρυσᾶ ἔπη*, Ἀθήνα, Πάπυρος (τ. 25) 1938.
- A. Levi, *L' Anonimo di Giamblico*, Padua 1941 = Napoli 1966 καὶ Γερμανικὴ μετάφραση ὑπὸ Fr. Regen: "Der Anonymus Iamblichi" στὸ C. J. Classen (Hrsg.), *Sophistik*, Darmstadt, WBG (Wege der Forschung 187) 1976, 612-626.
- M. Untersteiner, *Un nuovo frammento dell' "Anonymus Jamblichi"*, Milano 1943/44 καὶ Γερμανικὴ μετάφραση ὑπὸ H. Klär: "Ein neues Fragment des Anonymus Jamblich. Identifikation des Anonymus mit Hippas στὸ C. J. Classen (Hrsg.), *Sophistik*, Darmstadt, WBG (Wege der Forschung 187) 1976, 591-611.
- P. Wilpert, *Zwei aristotelische Frühschriften über die Ideenlehre*, Regensburg 1949.
- X. Cadiou, "A travers le Protreptique de Jamblique": *Revue des Études Grecques* 63 (1950) 58-73.
- I. N. Θεοδωρακόπουλος, *Προλεγόμενα στὴν Μετάφραση τῶν «Ἠθικῶν Νικομαχείων»* ὑπὸ K. Καλαρᾶ, τεύχ. Α', Ἀθήνα 1952.
- P. Wilpert, "Die aristotelische Schrift *Über die Philosophie*": *Autour d'Aristote, recueil offert à Mgr A. Mansion*, Louvain 1955.
- W. G. Rabinowitz, *Aristotle's Protrepticus and the Sources of Its Reconstruction*, Berkeley/Los Angeles 1957, 95 σελ. (Βκ. P. Wilpert: *AGPh* 42 (1960) 101-106).
- L. M. Ruch, *L'Hortensius de Ciceron*, Paris 1958.
- K. Gaiser, *Protreptik und Paränese bei Platon*, Stuttgart 1959.
- P. Wilpert, "The Fragments of Aristotle's Lost Writings", στὸ I. Düring – G.E.L. Owen, *Aristotle and Plato in the Mid-Fourth Century*, Göteborg 1960, 257-264.
- K. von Fritz, *Mathematiker und Akusmatiker bei den alten Pythagoreern*, München, 1960, 26 σελ.
- M. Sicherl. "Michael Psellos und Iamblichos' *De mysteriis*": *BZ* 53 (1960) 8-19.
- A. T. Cole, "The Anonymus Iamblichi and its Place in Greek Political Theory": *Harvard Studies in Classical Philology* 65 (1961) 128-165.
- I. Düring, *Aristotle's Protrepticus. An Attempt at Reconstruction*, Göteborg 1961, 295 p.
- E. Berti, *La filosofia del primo Aristotele*, Università di Padova, Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia 38, Padova, CEDAM, 1962, 590 p.
- E. G. Schmidt, "Die drei Arten des Philosophierens": *Philologus* 106 (1962).

- A.-H. Chrust, *Aristotle, Protrepticus. A Reconstruction*, Notre Dame, Ind. 1964, 110 σελ.
- D. J. Allan, "A Passage of Iamblichos in Praise of the Contemplative Life": *Archiv für Geschichte der Philosophie* 57 (1965) 246-269.
- H. Flashar, "Platon und Aristoteles im Protreptikos des Iamblichos": *Archiv für Geschichte der Philosophie* 47 (1965) 53-79 (= P. Moraux, *Frühschriften des Aristoteles* . . . 1975, 247-269).
- H. Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Abo (Humaniora 30) 1965.
- J. A. Phillip, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Toronto 1966 (134-150: The Pythagorean Symbola).
- G. Schneeweiss, *Der Protreptikos des Aristoteles*. Diss. München 1966, 338 σελ.
- Cornelia J. de Vogel, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Assen 1966, 323 p.
- E. Berti, *Aristotele: Esortazione alla Filosofia (Protreptico)*. Introduzione, traduzione e commento, Padova, Editrice R.A.D.A.R. 1967, 154 σελ.
- H. Dörrie, Λήμμα "Iamblichos aus Chalkis": *Der Kleine Pauly*, Bd 2 (1967), στήλη 1305-6.
- Allan Cameron, "Iamblichus at Athens", *Athenaeum* 45 (1967) 143-153
- H. D. Saffrey, "Une collection meconnue des "symboles" pythagoriens": *Revue des Études Grecques* 80 (1967) 198-201.
- De Strycker E., "Predicats univoques et predicats analogiques dans le Protreptique d'Aristote": *Revue philos. de Louvain* 66 (1968) 597-618.
- I. Düring, *Der Protreptikos des Aristoteles*. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar, Frankfurt/M, Klostermann 1969, 119 σελ. (Bκ. ὑπὸ E. De Strycker: *Gnomon* 41 (1969) 233-255).
- De Strycker É., "Sur un emploi technique de μάλλον chez Aristote": *Mnemosyne* 22 (1969), 303-304.
- P. Crome, *Symbol und Unzulänglichkeit der Sprache. Iamblichos, Plotin, Porphyrios, Proklos*, München 1970, 222 σελ.
- Ch. Lefèvre, „Travaux intéressant l'aristotélisme“, *Revue philosophique de Louvain* 68 (1970): 85-88 Le Protreptique.
- J.-P. Dumont, "Iamblique lecteur des sophistes. Problemes du Protreptique": P. M. Schuhl – P. Habet (Eds), *Le Néoplatonisme* (Colloque de Royau-mont 1969), Paris 1971, 203-212.
- D. Young, *Πυθαγορικά Χρυσᾶ ἔπη*, Leipzig, Teubner 1971.

- B. D. Larsen, *Jamblique de Chalcis, exégète et philosophe*, Aarhus 1972.
- John Dillon, *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos commentariorum fragmenta*. Edition with Translation and Commentary, Leiden/Brill (Philosophia Antiqua 23) 1973.
- J. Festugière, *Les trois "Protreptiques" de Platon: Euthydème, Phédon, Epinomis* (1973).
- Ch. Kahn, "Pythagorean Philosophy before Plato" (1974), Ἑλληνική Μετάφραση Φ. Τσιγκάνου στό: Ἀ.Φ. Μουρελάτος (Εκδ.), *Οἱ Προσωκρατικοί. Συλλογή κριτικῶν Δοκιμῶν* (1998) 228-260.
- P. Moraux (Hrsg.), *Frühschriften des Aristoteles*, Darmstadt, WBG (Wege der Forschung 224) 1975, 366 σελ.
- C. J. Classen (Hrsg.), *Sophistik*, Darmstadt, WBG (Wege der Forschung 187) 1976 (591-611: Ὁ σοφιστής Ἰππίας).
- John Dillon, *The Middle Platonists: 80 B.C. to A.D. 220*, Ithaca, N.Y. 1977.
- B. L. van der Waerden, *Die Pythagoreer*, Zürich/München, Artemis-Verlag 1979.
- Λίνος Γ. Μπενάκης, «Ὁ Ἀνώνυμος Ἰαμβλίχου (Ε' αἰ. π.Χ.) γιὰ τὴν τυραννίδα»: *Ἀφιέρωμα στὸν Κωνσταντῖνο Τσάτσο, Ἀθήναι*, Ἐκδόσεις Ἀντ. Ν. Σάκκουλα 1980, 759-767.
- Λίνος Γ. Μπενάκης, "Die Protreptik in der antiken Literatur": *Ἀντιφίλησις. Studies in Classical, Byzantine and Modern Greek Literatur In Honour of John-Theophanes A. Papademetriou*, Stuttgart, Steiner Verlag 2009, 354-364 = Ἑλληνική προδημοσίευση «Τὸ προτρεπτικὸν γένος στὴν ἀρχαία γραμματεία»: Λ.Γ. Μπενάκης, *Ἀρχαία Ἑλληνική Φιλοσοφία. Ἱστοριογραφικὰ καὶ ἐρευνητικὰ δημοσιεύματα*, Ἀθήνα, Παρουσία 2004, 9-25
- B. Dumoulin, *Recherches sur le premier Aristote (Eudeme, de la Philosophie, Protreptique)*, Paris, Vrin 1981, 181 σελ. (113-158: Protreptique).
- Otto Schönberger, *Iamblichos, Aufruf zur Philosophie. Erste Deutsche Gesamtübersetzung. Mit zweisprachiger Ausgabe von Ciceros Hortensius*, Würzburg, Königshausen-Neumann 1984, 110 σελ.
- H.D. Saffrey, "Neoplatonic Spirituality II : From Iamblichus to Proclus and Damascius", in A.H. Armstrong (Ed.), *Classical Mediterranean Spirituality: Egyptian, Greek, Roman*, London, Routledge & Kegan 1986, 250 ἐπ.
- M. D. Jordan, "Ancient Philosophic Protreptic and the Problem of Persuasive Genres": *Rhetorica* 4 (1986) 309-333.

- John Dillon, “Iamblichus of Chalcis (c. 240-325 A.D.)”: Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, II, 36.2 (1987) 862-909.
- Th. M. Johnson, Iamblichus, *The Exhortation to Philosophy*, Phanes Press, USA 1988 (Επανεκδοση παλαιᾶς ἔκδοσης τοῦ 1920 ὑπὸ S. Neuville).
- D. J. O’Meara, *Pythagoras Revived. Mathematics and Philosophy in Late Antiquity*, Oxford, Clarendon Press 1989.
- E. de Places, *Iamblique Protreptique*, Paris, Les Belles Lettres 1989.
- M. Tjiattas, “Pythagorean Askesis and the Educative Preconditions of Sophrosyne”: K. Boudouris (Ed.), *Ionian Philosophy*, Athens 1989, 394-402.
- N. Σκουτερόπουλος, *Ἡ Ἀρχαία Σοφιστική. Τὰ σωζόμενα Ἀποσπάσματα*, Ἀθήνα, Γνώση 1991 (549-570: ὁ «Ἀνώνυμος Ἰαμβλίχου»).
- J. P. Anton, «Ὁ πυθαγόρειος τρόπος τοῦ βίου. Ἐρησκεία καὶ Ἠθική»: Κ. Βουδούρης (Ἐκδ.), *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Ἀθήνα 1992, 9-19.
- H. J. Blumentahl – E.G. Clark (Eds), *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, London 1993.
- J. C. Thom, “Don’t Walk on Highways: The Pythagorean Akousmata and Early Christian Literatures”: *Journal of Biblical Literature* 13 (1994) 93-112.
- J. C. Thom, *The Pythagorean “Golden Verses”*, Leiden, Brill 1995.
- Pol. Athanassiadi, “The Oecumenism of Iamblichus: latent knowledge and its awakening” : *JRS* 85 (1995) 247 ἔπ.
- Ἰεροκλέους, *Σχόλια εἰς τὰ Χρυσᾶ ἔπη τῶν Πυθαγορείων. Μετάφραση Π. Γράβιγγερ*, Ἀθήνα, Ἴδαιοθέατρον 1999.
- E. Berti, *Aristotele, Protreptico: Esortazione alla Filosofia*, Torino 2000.
- J. Follon, *Aristote, Invitation à la philosophie*. Traduction du grec et postface, Paris, Éditions Mille et une nuits 2000, 63 σελ. (100×15).
- David John Furley, “Protrepticus”: *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford University Press 2000².
- Ἰάμβλιχος, *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου*. Εἰσαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Α. Α. Πέτρου. Πρόλογος Τ. Πεντζοπούλου-Βαλαᾶ, Θεσσαλονίκη, Ἐκδόσεις Ζήτηρος 2001, 550 σελ.
- Πορφυρίου *Πυθαγόρου βίος*. Μετάφραση Κ. Μακρῆ, Ἀθήνα, Κατάρτι 2001.
- H. Görgemanns, “Protreptik”: *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. Rezeptions- und Wissenschaftsgeschichte, τόμ. 10 (2001), στήλες 468-471.
- John Dillon, “Pythagoras: Legende, Lehre, Lebensgestaltung”: Iamblich, *Περὶ τοῦ Πυθαγορείου βίου*, WBG (Sapere), Darmstadt 2002 σσ. 11-21.

- Jamblich, Περὶ τοῦ Πυθαγορείου βίου. Pythagoras: Legende, Lehre, Lebensgestaltung.* Eingeleitet, übersetzt und mit interpretierenden Essays versehen von M. von Albrecht, J. Dillon, M. George, M. Lurjie, D. S. du Troit, Darmstadt, WBG (Sapere IV) 2002, 352 σελ.
- P. Kotzia-Panteli, “Forschungsreisen. Zu Iamblichos’ *Protreptikos* 40, 1-11 Pistelli <=Ἀπόσπ. 53 Düring>”: *Philologus* 146 (2002) 111-132.
- Ἄ. Α. Πέτρου, Ἰάμβλιχος, *Προτρεπτικός ἐπὶ φιλοσοφίαν.* Εἰσαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια. Προλεγόμενα Ἄ. Μάνου, Θεσσαλονίκη, Ἐκδόσεις Ζῆτρος 2002, 477 σελ.
- Ἰ. Δ. Πολέμης, Θεόδωρος Μετοχίτης, Ἠθικός ἢ περὶ παιδείας, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Κανάκη (Κείμενα Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας 1) 2002.
- G. Schneeweiss, *Protreptikos: Hinführung zur Philosophie / Aristoteles.* Rekonstruiert, übersetzt und kommentiert, Based on author’s Thesis (München 1966), Darmstadt, WBG, 2005.
- D. S. Hutchinson - M.R. Johnson, “Authenticating Aristotle’s *Protrepticus*”: *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 29 (2005) 193-294.
- G. Bechtle, *Iamblichus. Aspekte seiner Philosophie und Wissenschaftskonzeption. Studien zum späteren Platonismus,* Sankt Augustin, Academia 2006, 173 σελ.
- D. S. Hutchinson – M.R. Johnson, *Protrepticus and Antidosis,* written for the Pacific Division Meeting of the American Philosophical Association, Portland, Oregon 23.3.2006.
- M. R. Johnson – D.S. Hutchinson, *Provisional Bibliography for New Edition of Aristotle’s Protrepticus.* Version of 2009 XI 7, 12 σελίδες.
- Ascanio Ciriaci, *L’ Anonimo di Giamblico. Saggio e analisi dei frammenti,* Roma, Bibliopolis 2011, 238 σελ.

ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ
ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΕΠΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΛΟΓΟΥ*

3 5 *Τίς ἡ ἀρχὴ κατὰ Πυθαγόραν τῆς εἰς παιδείαν καὶ φιλοσοφίαν εἰσαγωγῆς, καὶ πῶς κοινοτάτη ἐστὶ καὶ εἰς πάντα τὰ εἰς φιλοσοφίαν ἀγαθὰ διατείνουσα, τίς τε αὐτῆς ἡ τάξις καὶ ὅτι τριχῇ διαιρεῖται, καὶ πῶς ἀεὶ πρόεισιν ἐπὶ τὸ καθαρώτερον.*

10 *Γνωμικὰ ὁμοιώματα προτρεπτικὰ ἀπὸ τῶν ἐναργῶν πᾶσι κινουῦντα ἡμῶν τὴν προθυμίαν ἐπὶ τὸ γενναίως ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς κοινῶς κατὰ πᾶσαν αἵρεσιν νοουμένης ἀρετῆς.*

Πυθαγορικαὶ γνῶμαι προτρεπτικαὶ ἕμμετροι, εἰς πᾶσαν τὴν ἀρίστην καὶ θειοτάτην φιλοσοφίαν παρακαλεῖν δυνάμεναι.

15 *Ἐπιστημονικαὶ ἔφοδοι εἰς προτροπὴν τείνουσαι τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας μετὰ τοῦ καὶ διδασκαλίαν παρέχειν ὅσον τε καὶ ἡλίκον ἀγαθόν ἐστὶν ἡ σοφία καὶ διὰ τίνας αἰτίας περισπούδαστον τοῖς εὖ φρονοῦσι.*

20 *Πυθαγορικαὶ ἰδίως προτροπαὶ πολὺ παραλλάττουσαι τὰς παρὰ τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις παρακλήσεις καὶ ἰδίας ποιούμεναι τὰς ἐφόδους.*

Σύμμικτοι προτροπαὶ πρὸς τε τὴν πρακτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρετὴν καὶ πρὸς τὴν τῆς τελειοτέρας κατὰ νοῦν σοφίας κτήσιν τε καὶ χρῆσιν.

4 1 *Ἰδιάζουσαι παρακλήσεις πρὸς τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν καὶ διαφερόντως τὴν κατὰ νοῦν ζωὴν, αἱ μὲν ἀπὸ τῆς τοῦ ὄντως ἀνθρώπου φύσεως, αἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐναργῶν ὑπομιμνήσκουσαι τουτὶ τὸ προκείμενον.*

**Iamblichi Protrepticus ad fidem codicis Florentini*, ed. H. Pistelli, Leipzig: Teubner 1888 (repr. Stuttgart 1967, 1996): 3-126.

ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΧΑΛΚΙΔΑ ΤΗΣ ΚΟΙΛΗΣ ΣΥΡΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ
ΣΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΛΟΓΟΥ*

1. Ποιά είναι ή μέθοδος τής μύησης στην παιδεία και στην φιλοσοφία κατά τόν Πυθαγόρα και γιατί είναι κοινότατη και όδηγητική πρὸς ὅλα τὰ ἀγαθὰ τής φιλοσοφίας. Κι ἀκόμη ποιά είναι ή διάταξη της, διαιρούμενη σέ τρία μέρη, και πῶς προωθείται σέ ὄλο και πιὸ ὕψηλὴ καθαρότητα.

2. Προτρεπτικές ἀπεικονίσεις ἀξιωμάτων, πού παρακινούν στην προθυμία ὄλων μας νὰ κατανοήσουμε ἀπὸ τίς φανερὲς ἀλήθειες και μὲ γενναϊότητα τὴν ἀρετή, πού διδάσκουν ὅλες οἱ φιλοσοφικὲς σχολές.

3. Ἐμμετρὲς προτρεπτικὲς Πυθαγορικὲς γνώμες ἱκανὲς νὰ παρακινήσουν σέ ὅλη τὴν ἄριστη και θεϊκὴ φιλοσοφία.

4. Ἐπιστημονικὲς προσεγγίσεις, πού ἀποβλέπουν στην παρακίνηση πρὸς τὴν θεωρητικὴ φιλοσοφία, παρέχοντας και διδαχὴ τοῦ πόσο μεγάλο και τί εἶδους ἀγαθὸ εἶναι ή σοφία, και γιὰ ποιὸν λόγους ἀξίζει νὰ τὸ ἐπιδιώξουν οἱ σώφρονες.

5. Πυθαγορικὲς κατ' ἑξοχὴν προτροπές, πού διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τίς προτροπές τῶν ἄλλων φιλοσόφων και καθιστοῦν ξεχωριστὲς τίς προσεγγίσεις αὐτές.

6. Σύμμικτες προτροπές πρὸς τὴν ἀρετὴ στὸν πρακτικὸ και τὸν πολιτικὸ βίο και γιὰ τὴν ἀπόκτηση και χρῆση τής τελειότερης διανοητικῆς σοφίας.

7. Ἰδιαίτερες παρακινήσεις πρὸς τὴν θεωρητικὴ φιλοσοφία και περισσότερο πρὸς τὴν ἔλλογη ζωὴ, παρακινήσεις πού ἐπισημαίνουν αὐτὸν τὸν στόχο, στηριζόμενες τόσο στην φύση τοῦ γνήσιου ἀνθρώπου ὅσο και σέ ὀλοφάνερα φαινόμενα τής ζωῆς.

* Ὑπενθυμίζεται ὅτι ὁ Ἰάμβλιχος συνέγραψε τὴν μεγάλη Συναγωγή τῶν Πυθαγορείων δογμάτων σέ δέκα βιβλία. Τὸ πρῶτο ἀποτελεῖ τὴν βιογραφία τοῦ Πυθαγόρα (*Περὶ τῆς Πυθαγορικῆς αἵρέσεως*), τὸ δεύτερο εἶναι ὁ *Προτρεπτικὸς ἐπὶ φιλοσοφίαν*, τὸ τρίτο (*Περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης*) ἐπιχειρεῖ ἑρμηνεῖα τῆς θεωρίας τῶν ἀριθμῶν, τὸ τέταρτο (*Περὶ τῆς Νικομάχου Ἀριθμητικῆς Εἰσαγωγῆς*) ἑρμηνεῖα τῆς ἀριθμητικῆς διδασκαλίας τοῦ Νικομάχου Γερασηνοῦ, τὸ ἕβδομο (*Θεολογούμενα τῆς ἀριθμητικῆς*) ἔχει θέμα του τὴν μυστικὴ διδασκαλία τῶν ἀριθμῶν. Τὰ ὑπόλοιπα βιβλία, πού δὲν σώθηκαν, ἀφοροῦν τὴν Μουσικὴ, τὴν Φυσικὴ, τὴν Ἠθικὴ και τὴν Ἀστρονομία. Βλ. και τὴν Σημ. 1 παρακάτω.

5 Ὑπομνήσεις ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν παραμυθού-
μεναι τὸ πρῶτως ὀρεκτὸν καὶ δι' ἑαυτὸ αἰρετὸν φιλο-
σοφίας, ἐναργῶς τε προάγουσαι εἰς τὴν προτροπὴν ἀπὸ
τῶν γνωρίμων τοῖς πᾶσιν.

10 Ἀπὸ τοῦ βουλήματος τῆς φύσεως ἔφοδος εἰς προ-
τροπὴν κατὰ τὴν Πυθαγόρου ἀπόκρισιν, ἣν εἶπε τοῖς
ἐν Φλιοῦντι πυνθανομένοις τίς ἐστὶ καὶ τίνας ἕνεκα
γέγονε· ταύτη γὰρ ἐπομένως συλλογιζόμεθα τὴν προ-
τροπὴν ὅλην.

15 Ὅτι καὶ μεγάλας ὠφελείας παρέχεται πρὸς τὸν βίον
ἢ θεωρητικὴ φρόνησις, ὑπομνήσεις πλείονες καὶ ἀπὸ
πλειόνων ἀφορμῶν τρόποι τε τῆς χρείας ὑποδείκνυνται
διάφοροι καὶ πρὸς πολλὰ τέλη τῶν συμφερόντων ἡμῖν
συμβαλλόμενοι.

20 Ὅτι τῷ τὸν κατὰ νοῦν ἐλομένῳ βίον καὶ τὸ χαῖρον
διαφερόντως ὑπάρχει.

Ἀπὸ τοῦ πρὸς εὐδαιμονίαν φέρειν φιλοσοφίαν τε-
λέως καὶ ἀληθῶς ἔφοδος εἰς προτροπὴν τοῦ φιλοσοφεῖν
τελέαν καὶ ἀνυσιμωτάτην.

25 Ἀπὸ τῶν περὶ φιλοσοφίας ἐννοιῶν ἔφοδοι εἰς προ-
τροπὴν κατὰ τὰς Πυθαγορικὰς ὑποθέσεις καὶ κατὰ τὰς
ἀληθεῖς περὶ ψυχῆς δόξας.

5 1 Ἀπὸ τοῦ βίου τοῦ ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ τῆς ὅλης
ζωῆς τοῦ φιλοσόφου ἀφορμαὶ εἰς προτροπὴν, ὁμοῦ ἐξ
ἀντιπαράθεσως ἐπιδεικνύουσαι ὅσῳ δὴ τινι προέχει ἢ
τοιαύτη ἐνέργεια τῶν ἄλλων τῶν δοκούντων εὐδοκίμων
εἶναι βίων.

5 Ἀπὸ τῆς παιδείας καὶ ἀπαιδευσίας ἢ προτροπή, εἰ
τὸ μὲν μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὸ δὲ τῶν κακῶν μέγι-
στον, εἰ καὶ αὐτὰ τέ ἐστὶ τοιαῦτα καὶ ἔοικε τοιούτοις
τισὶν ἑτέροις οἷα πέρ ἐστὶν αὐτά, καὶ ὅτι φιλοσοφία μὲν
παιδείας ἐστὶν ἡγεμών, τὸ δὲ ἐναντίον κατάρχει ἀπαι-
δευσίας.

10 Ἄλλαι ἔφοδοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς παιδείας προ-
τρέπουσαι ἐπὶ τὴν συγγενῆ πρὸς τὸ παιδεύεσθαι φιλο-

8. Παραινέσεις, πού ξεκινώντας από τις κοινές έννοιες παρακινούν προς τὸ κατ' ἔξοχὴν ἐπιθυμητὸ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ προτιμητέο στὴν φιλοσοφία. Παραινέσεις, πού μὲ τὸν πιὸ καθαρὸ τρόπο ὀδηγοῦν στὴν προτροπὴ μὲ βάση τὰ γνωστὰ σὲ ὅλους.

9. Μέθοδος γιὰ τὴν προτροπὴ κατὰ τὴν φυσικὴ βούληση τοῦ ἀνθρώπου σύμφωνα μὲ τὴν ἀπάντηση τοῦ Πυθαγόρα πρὸς τοὺς Φλιασίους, πού τὸν ρωτοῦσαν ποιὸς εἶναι καὶ γιὰ ποιὸ σκοπὸ γεννήθηκε. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ αὐτὴ τὴν ἀπάντηση ὀργανώνουμε ὅλη τὴν προτροπὴ μας.

10. Γιὰ τὸ ὅτι ἡ θεωρητικὴ φρόνηση προσφέρει μεγάλες ὠφέλειες στὴν ζωὴ ὑπάρχουν πολλὲς ὑποδείξεις καὶ μᾶς συνιστῶνται διάφοροι τρόποι ἀπὸ πολλὲς ἀφητηρίες, πού συμβάλλουν ποικιλότροπα στὴν ἐπιδίωξη αὐτῶν πού μᾶς συμφέρουν.

11. Ὅποιος ἔχει ἐπιλέξει τὸν βίον μὲ ὀδηγὸ τὸν νοῦ, αὐτὸς ἔχει καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἐξασφαλίσει τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς.

12. Μέθοδος τῆς προτροπῆς πρὸς τὴν τέλεια καὶ ὠφελιμότατη φιλοσοφία μὲ βάση τὸ ὅτι αὐτὴ ὀδηγεῖ στὴν εὐδαιμονία μὲ ἀληθινὸ καὶ τέλειον τρόπο.

13. Μέθοδοι τῆς προτροπῆς πρὸς τὴν φιλοσοφία κατὰ τὴς Πυθαγορικὲς φιλοσοφικὲς διδασκαλίαι καὶ τὴς ἀξιόπιστες γνώμες τῶν φιλοσόφων γιὰ τὴν ψυχὴ.

14. Ἀφητηρίες γιὰ προτροπὴ πρὸς τὴν φιλοσοφία ἀπὸ τὴν κατὰ φιλοσοφία ζωὴ καὶ ἀπὸ τὴν ὅλη ζωὴ τοῦ φιλοσόφου, πού μὲ τὴν ἀντιπαράθεσίν τους συνολικὰ μὲ τὸν τρόπο ζωῆς ἐκείνων, πού νομίζουν πῶς εἶναι ἐπιτυχημένοι, ἀποδεικνύουν πόσο ὑπερέχει αὐτὴ ἡ (Πυθαγορικὴ) φιλοσοφικὴ δραστηριότητα.

15. Προτροπὴ μὲ ἀφητηρία τὴν παιδεία καὶ τὴν ἀπαιδευσία, ἀφοῦ ἡ παιδεία εἶναι τὸ μέγιστο τῶν ἀγαθῶν ἐνῶ ἡ ἀπαιδευσία τὸ μέγιστο τῶν κακῶν –ἀκόμη κι ἂν τὰ πράγματα αὐτὰ εἶναι τέτοια, πού μοιάζουν μὲ ἄλλα διαφορετικὰ πλασμένα ἀπὸ αὐτά. Ἡ προτροπὴ αὐτὴ λέγει ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἡγεμονικὴ δύναμη τῆς παιδείας, ἐνῶ τὸ ἀντίθετό της κυριαρχικὴ δύναμη τῆς ἀπαιδευσίας.

16. Καὶ ἄλλες μέθοδοι, πού ἐπιχειροῦν τὴν προτροπὴ στὴν συγγενικὴ μὲ τὸ ἔργο τῆς παιδείας φιλοσοφία ἀπὸ τὸν σκοπὸ τῆς παιδείας καὶ ἀνα-

σοφίαν, τό τε ἔργον ὁμοῦ τῆς φιλοσοφίας ἐπιδεικνύουσαι
καὶ τὴν ὅλην αὐτῆς ἐπιμέλειαν περὶ τὰς ἀρίστας ἐνεργείας τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων.

15 Ἄπο τῶν παλαιῶν λόγων καὶ τῶν ἱερῶν μύθων τῶν
τε ἄλλων καὶ τῶν Πυθαγορικῶν ὑπομνήσεις εἰς προ-
τροπὴν ἐπὶ τὸν σῶφρονα καὶ μέτριον καὶ κεκοσμημένον
βίον αἱ δὲ αὐταὶ μεταβάλλουσι τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἐκ
τοῦ πρὸς τὴν ἀκολασίαν καὶ τοῦ κατὰ τὴν ἡδονὴν βίου.

20 Ἄπο τῶν ἐναργῶς περὶ τὸ σῶμα φαινομένων τά-
ξεων καὶ ἀπὸ τοῦ περὶ αὐτὸ κόσμου κατὰ τὴν ἀνάλογον
μετάβασιν τῆς διανοίας ἐπὶ ψυχὴν μεταβαίνοντες ποιού-
μεθα τὴν προτροπὴν γνωρίμως τοῖς ἀκούουσι καὶ πι-
θανῶς διὰ τὸ ἀπὸ τῶν ἐναργῶν αὐτὴν προΐεναι.

25 Ἄπο τῶν ἐν τῇ ψυχῇ ἀγαθῶν ἔφοδος εἰς προτρο-
πὴν ὡς ὄντων κυριωτάτων εἰς εὐδαιμονίαν, καὶ ἀπὸ
τῶν ἀρετῶν ὡς αὐτάρκων ὑπαρχουσῶν πρὸς τὸν μακά-
ριον βίον ἢ ὁμοία παράκλησις.

6 1 Μειγμέναι ὑποθῆκαι προτροπαῖς κοινῇ διήκουσαι
ἐπὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ μέρη πάντα τὰ ἐν φιλο-
σοφία καὶ τὰ τέλη τοῦ βίου, ὧν στοχάζεται ἡ ἀρετή.

5 Τίς ἢ συμβολικὴ προτροπὴ καὶ πῶς γίνεται διὰ
συμβόλων, ἀνάπτυξις τε καὶ κοινῇ τῶν συμβόλων καὶ
ἰδία ἐκάστου, μόνον ἀπ' αὐτῶν τὸ προτρεπτικὸν ἐξη-
γουμένη ποσαχῶς γίνεται, τὴν δὲ ἄλλην πραγματείαν
περὶ τῶν συμβόλων ἀλλαχοῦ ὑπερτιθεμένη.

δεικνύουν τὸ συνολικὸ ἔργο τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν ὄλη ἐπιμέλειά της γιὰ τὶς ἄριστες ἐνέργειες τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς.

17. Παρακινήσεις γιὰ προτροπὴ στὴν σὺφρονα, μετριοπαθῆ καὶ στολισμένη με ἀρετὲς ζωῆ, ἀντλημένες ἀπὸ ἀρχαίους λόγους καὶ ἱεροὺς μύθους, ἰδιαίτερα τοὺς Πυθαγορικούς. Ὅλα αὐτὰ ἀπομακρύνουν τὴν σκέψη μας μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀκολαστη καὶ ἡδονικὴ ζωῆ.

18. Πραγματοποιούμε τὴν προτροπὴ, πορευόμενοι ἀπὸ τὰ ὀλοφάνερα σωματικὰ φαινόμενα καὶ ἀπὸ τὸν δικὸν τοὺς κόσμον με τὴν ἀντίστοιχη μετάβαση τοῦ νοῦ πρὸς τὴν ψυχῆ, κι αὐτὸ με τρόπο οἰκεῖο σ' αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ ἀκοῦν καὶ ποὺ δέχονται ὡς πιθανὰ αὐτὰ ποὺ εἶναι φανερὰ στὸ ἔργο τῆς προτροπῆς.

19. Μέθοδος γιὰ προτροπὴ με ἀφετηρία τὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς, καθὼς αὐτὰ εἶναι κυριώτατοι συντελεστὲς τῆς εὐδαιμονίας. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὶς ἀρετὲς ὡς ἀφετηρία τῆς προτροπῆς, ποὺ εἶναι ἡ προϋπόθεση ποὺ μᾶς χρειάζεται γιὰ τὸν μακάριο βίον.

20. Ὑποθήκες ἀνάμικτες με προτροπές, ποὺ ὀδηγοῦν μαζὶ σὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς φιλοσοφίας καὶ στοὺς σκοποὺς τῆς ζωῆς, ποὺ εἶναι στόχος τῆς ἀρετῆς.

21. Ποιὰ εἶναι ἡ συμβολικὴ προτροπὴ καὶ πῶς γίνεται μέσω συμβόλων. Πῶς γίνεται μία γενικὴ καὶ μία κατὰ περίπτωσιν ἀνάδειξη τῶν συμβόλων, καθὼς ἡ ἐξήγησή τους γίνεται μόνον με τὴν προτρεπτικὴ διαδικασία. Ὅσο γιὰ τὰ ὑπόλοιπα περὶ συμβόλων, αὐτὰ τὰ ἐκθέτουμε σὲ ἄλλη πραγματεία**.

** Στὴν πρώτη πραγματεία, δηλαδὴ τὴν *Περὶ τῆς Πυθαγορικῆς αἱρέσεως*.

ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ ΧΑΛΚΙΔΕΩΣ ΤΗΣ ΚΟΙΛΗΣ ΣΥΡΙΑΣ
ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΕΠΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ.

1. Περὶ μὲν Πυθαγόρου καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν βίου
τῶν τε Πυθαγορικῶν ἀνδρῶν τὰ σύμμετρα ἐν τοῖς πρὸ
τούτων εἰρήκαμεν, ἀρχώμεθα δὲ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ τῆς
15 αἰρέσεως ἀπὸ τῆς κοινῆς εἰς πᾶσαν παιδείαν καὶ μά-
θησιν καὶ ἀρετὴν παρασκευῆς, ἥτις οὐ κατὰ μέρος
ἀπολαβοῦσα πρὸς ἓν τι τῶν πάντων παρασκευάζει τὸν
ἄνθρωπον ἐπιτήδειον, ἀλλ' ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν τὰς ἐν
αὐτῷ προθυμίας προτρέπει εἰς πάντα μὲν τὰ μαθή-
7 1 ματα, πάσας δὲ τὰς ἐπιστήμας, πάσας δὲ τὰς ἐν τῷ
βίῳ καλὰς καὶ γενναίας πράξεις, πάσας δὲ παιδείας,
καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν πάντα ὅσα μετέχει τοῦ καλοῦ. οὔτε
γὰρ ἄνευ τοῦ προτραπήναι οἷόν τέ ἐστιν ὀρμησαί ἐπὶ
5 τὰ καλὰ καὶ γενναῖα ἐπιτηδεύματα, οὔτε οἷόν τε εὐθύς
ἐπὶ τὸ ἀκρότατον καὶ τελειότατον ἀγαθὸν προευτρε-
πίξειν τινὰ πρὶν ἐμποιῆσαι ὑποκατασκευὴν τῆς ψυχῆς
διὰ τῆς προτροπῆς· ἀλλ' ὥσπερ ἢ ψυχὴ κατὰ βραχὺ
πρόεισιν ἐπὶ τὰ μείζονα ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων, διὰ πάν-
10 των τε διέξεισι τῶν καλῶν, καὶ ἐπὶ τῷ τέλει τὰ τε-
λεώτατα ἀγαθὰ εὐρίσκει, οὕτως καὶ τὴν προτροπὴν
δεῖ ὁδῶ προῖέναι ἀρχομένην ἀπὸ τῶν κοινῶν. εἰς γὰρ
φιλοσοφίαν ἀπλῶς παρορμήσει καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ φιλο-
σοφεῖν συλλήβδην καθ' ἡντινοῦν ἀγωγὴν, μηδεμιᾶς
15 τῶν αἰρέσεων ἀντικρυσ προκρινομένης, ἀλλὰ κοινῶς
κατὰ γένος ἀπασῶν ἐπαινουμένων καὶ παρὰ τὰ ἀνθρώ-
πινα ἐπιτηδεύματα πρεσβενομένων κατὰ τινὰ κοινὸν
καὶ δημῶδη προτρεπτικὸν τρόπον. μετὰ δὲ ταῦτα μέση
τινὶ μεθόδῳ χρηστόν, οὔτε παντάπασι δημῶδει οὔτε
20 μὴν ἀντικρυσ Πυθαγορικῇ, ἀλλ' οὐδὲ ἀπηλλαγμένη
ὀλοσχερῶς ἑκατέρου τοῦ τρόπου τούτου. ἐν δὲ ταύτῃ
κοινὰς τε πάσης φιλοσοφίας τάζομεν παρορμήσεις, ὥστε
κεχωρίσθαι αὐτὰς Πυθαγορικοῦ βουλήματος κατὰ γε

Ο ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ

Για τὸν Πυθαγόρα καὶ γιὰ τὸν σύμφωνο μὲ τὴν φιλοσοφία του πνευματικὸ βίῳ καθὼς καὶ γιὰ τοὺς ὀπαδοὺς του μιλήσαμε ὅσο ἔπρεπε στὸ προηγούμενο βιβλί¹. Γιὰ τὰ ἄλλα θέματα τῆς διδασκαλίας του εἶναι καλὸ νὰ ἀρχίσουμε ἀπὸ τὴν προετοιμασία, ποὺ εἶναι στὸν ἴδιο βαθμὸ ἀπαραίτητη γιὰ κάθε πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ μόρφωση καὶ ἀρετὴ καὶ ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο κατάλληλο νὰ δεχθεῖ ὄχι μόνον κάτι ἀπὸ ὅλα, ἀποσπασματικὸ καὶ χωριστό, ἀλλὰ –γιὰ νὰ μιλήσουμε πιὸ ἀπλὰ– ποὺ ἐρεθίζει γενικότερα τὴν ἐσωτερικὴ του διάθεση πρὸς κάθε θεωρητικὴ γνώση, κάθε ἐπιστήμη, κάθε ἀγαθὴ καὶ σπουδαία πράξη, κάθε παιδείωση, καὶ μὲ ἓνα λόγο πρὸς κάθε τι, ποὺ ἔχει τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀγαθοῦ. Πραγματικὰ δὲν εἶναι δυνατὸν χωρὶς παρακίνηση νὰ τραπεῖ κανεὶς πρὸς τὶς ἀγαθὲς καὶ σπουδαῖες ἀσχολίες οὔτε γίνεται νὰ ὀδηγήσεις κάποιον ἀμέσως πρὸς τὸ ὑπέρτατο καὶ τέλειο ἀγαθό, προτοῦ τοῦ δημιουργήσεις μὲ τὴν προτροπὴ μιὰ νέα ψυχικὴ διάθεση. Κι ὅπως ἡ ψυχὴ προχωρεῖ σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὰ πιὸ ἀσήμαντα στὰ σπουδαιότερα καὶ περνάει ἀπὸ ὅλες τὶς μορφὲς τοῦ καλοῦ γιὰ νὰ βρεῖ στὸ τέλος τὰ τελειότερα ἀγαθὰ, ἔτσι καὶ ἡ παρακίνηση πρέπει νὰ ἀκολουθήσει τὴν πορεία τῆς, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ πιὸ κοινὰ.

Ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφία θὰ γίνῃ πρῶτα ἡ παρακίνηση στὸ νὰ φιλοσοφήσουμε μὲ ἓνα τρόπο γενικὸ, μὲ μιὰ ὁποιαδήποτε μέθοδο –χωρὶς νὰ προτιμήσουμε ἀποκλειστικὰ κάποια ἀπὸ τὶς φιλοσοφικὲς διδασκαλίες, ἀλλὰ τιμώντας τὶς ὅλες γενικά, καὶ μὲ ἓνα τρόπο παρακινήτικὸ, προσιτὸ σὲ ὅλους, ποὺ ἐνισχύει τὴν πίστη, πὼς αὐτὲς εἶναι ἀνώτερες ἀπὸ τὶς βιοτικὲς ἀσχολίες. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε κάποια ἐνδιάμεση μέθοδο, οὔτε ἐντελῶς ἀπλοϊκὴ οὔτε πάλι καθαρὰ πυθαγορικὴ, ἀλλ' ὄχι βέβαια καὶ ὀλωσδιόλου ἀπογυμνωμένη ἀπὸ τὸν χαρακτήρα τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης. Σ' αὐτὲς πρέπει νὰ περιλάβουμε καὶ τὶς κοινὲς σὲ κάθε φιλοσοφικὴ κατεύθυνση παρορμήσεις, ὥστε νὰ ξεχωρίσουν ἐδῶ ἀπὸ ἐκεῖνες, ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν πυθαγορικὴ κατεύθυνση· νὰ προσθέσουμε ὅμως σὲ

1. *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου*. Βλέπε τώρα D.J. O'Meara, *Pythagoras Revived. Mathematics and Philosophy in Late Antiquity*, Oxford, Clarendon Press 1989, 32-85 καὶ Jamblich, *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου*. *Pythagoras: Legende-Lehre-Lebensgestaltung*. Eingeleitet, übersetzt und mit interpretierenden Essays versehen von M. von Albrecht, J. Dillon, M. George, M. Lurje, D.S. du Toit, Darmstadt, WBG (Sapere IV) 2002, 352 (σελ. 323-9 Ἀναλυτικὴ Βιβλιογραφία).

25 τοῦτο, συμμίζομεν δὲ ἐγκαιρότατα καὶ τὰς τῶν ἀνδρῶν
 8 1 Πυθαγορικῶν ἀνδρῶν κατὰ γε τοῦτο τὸν τρόπον τῶν
 λόγων· ἀφ' οὗ δὴ λεληθότως, ὡς τὸ εἰκός, ἀπὸ μὲν
 τῶν ἐξωτερικῶν ἐννοιῶν ἀποστησόμεθα, μεταβησόμεθα
 5 δὲ καὶ οἰκειωσόμεθα ταῖς κατὰ τὴν αἵρεσιν τεχνολογου-
 μέναις ἀποδείξεσιν, οἷον διὰ τινος γεφύρας ἢ κλίμακος
 κάτωθεν εἰς ὕψος ἀνιόντες. ἐπὶ δὲ τῷ τέλει τὰ ἴδια
 προτρεπτικά τῆς Πυθαγορικῆς αἰρέσεως συντάξομεν,
 ἀλλότρια καὶ ἀπόρρητα τρόπον τινὰ πρὸς τὰς ἄλλας
 ἀγωγὰς ὑπάρχοντα.

10 II. Ἀρξώμεθα δὲ τὸ λοιπὸν ἀπὸ τῶν ὡς πρὸς ἡμᾶς
 πρώτων. ἔστι δὴ τὰ ἐναργῆ ταῦτα καὶ φαινόμενα
 πᾶσι καὶ μηδέπω προειληφότα τὴν οὐσίαν τῆς ἀρετῆς,
 κατὰ δὲ τὰς κοινὰς ἐννοίας περὶ αὐτῆς ἀνεγείροντα
 15 ἡμῶν τὴν προθυμίαν κατὰ τινὰς γνωρίμους τοῖς πολ-
 λοῖς γνώμας, ἀπεικαζόμενας πρὸς τὰ ἐναργῆ δείγματα
 τῶν ὄντων. ἔχουσι δὲ αὐταὶ ὧδέ πως·

Ψυχῇ ζῶντας ἡμᾶς τῇ ταύτης ἀρετῇ ῥητέον εὖ
 ζῆν, ὡς ὀφθαλμοῖς ὄρωντας τῇ τούτων ἀρετῇ καλῶς
 ὄρᾶν. οὔτε χρυσοῦ νομιστέον ἰόν, οὔτ' ἀρετῆς αἴσχος
 20 ἄπτεσθαι. καθάπερ εἰς ἄσυλον τέμενος τὴν ἀρετὴν
 9 1 ὀρμητέον, ὅπως πρὸς μηδεμίαν ἀγεννῆ ψυχῆς ὕβριν
 ὤμεν ἔκδοτοι. [περὶ κοινωνίας βίου καὶ παραμονῆς.]
 ἀρετῇ μὲν θαρσητέον ὡς σῶφρονι γαμετῇ, τύχη δ' ὡς
 5 ἀστάτῳ πιστευτέον ἑταίρῳ. κρεῖττον μετὰ πενίας ἀρε-
 τὴν ὑποληπτέον ἢ πλοῦτον μετὰ κακίας, ὀλιγοσιτίαν
 μετὰ ὑγείας ἢ πολυφαγίαν μετὰ νόσου. βλαβερά μάλιστα

κάθε περίπτωση και τις πιό σπουδαίες γνώμες τών Πυθαγορείων, ώστε να γίνεται ἔτσι τουλάχιστον πιό συνειδητή ἡ διδασκαλία τους.²

Ἀπὸ ἐδῶ πιά θὰ ξεφύγουμε μὲ τὸν πιό φυσικὸ τρόπο –ὅπως καὶ πρέπει– ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ σημασία τῶν ἐννοιῶν, γιὰ νὰ φθάσουμε στὴν ἐξοικείωση μὲ ὁλόκληρο τὸ σύστημα τῶν ἐπιχειρημάτων κάθε διδασκαλίας, ἔτσι ποὺ σὰν ἀπὸ μιὰ γέφυρα ἢ μιὰ σκάλα νὰ ἀνεβαίνουμε ἀπὸ τὰ χαμηλὰ πρὸς τὸ μεγαλύτερο ὕψος. Στὸ τέλος βέβαια θὰ διατυπώσουμε καὶ τὴν ἰδιαίτερη παραινετικὴ διδασκαλία τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας, ποὺ εἶναι κάπως διάφορη ἀλλὰ καὶ ἀπόκρυφη σὲ σχέση μὲ τὰ ἄλλα παιδευτικὰ συστήματα.

Ἄς ἀρχίσουμε λοιπὸν ἀπὸ αὐτὸ ποῦ εἶναι σὲ μᾶς πιό οἰκεῖο· κι αὐτὸ εἶναι ἡ καθαρὴ ἐκείνη καὶ σὲ ὅλους φανερὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀρετὴ, ποὺ ποτὲ δὲν χρειάζεται τὴν προκαταβολικὴ γνώση τῆς οὐσίας της, ἀλλὰ διεγείρει τὴν διάθεσή μας σύμφωνα μὲ τις σχετικὲς μ' ἐκείνη γενικὲς ἐννοιες καὶ μὲ τις γνώριμες στὸν πολὺ κόσμο γνώμες, ποὺ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τις ὀλοφάνερες ὄψεις τῶν ἀντικειμενικῶν πραγμάτων. Καὶ οἱ γενικὲς αὐτὲς ιδέες εἶναι μὲ συντομία οἱ ἑξῆς :

Ἀφοῦ ἡ ζωὴ μας ὀφείλεται στὴν ψυχὴ, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν καλὴ ζωὴ, ὅπως τὴν καλὴ ὄραση ἐξασφαλίζει ἡ ὑγεία τῶν ματιῶν, ἀφοῦ μὲ τὰ μάτια μας βλέπουμε.

Νὰ μὴ νομίζουμε πὼς μπορεῖ ἡ σκουριά νὰ βλάψει τὸ χρυσάφι καὶ ἡ ἀσχημοσύνη τὴν ἀρετὴ.

Σὰν σὲ ἱερὸ καταφύγιο ἄς σπεύδουμε πρὸς τὴν ἀρετὴ, γιὰ νὰ μὴ παραδοθοῦμε σὲ καμιὰ ταπεινὴ προσβολὴ τῆς ψυχῆς μας.

Τὴν ἀρετὴ νὰ ἐμπιστευόμαστε σὰν μιὰ συνετὴ γυναίκα, ἐνῶ στὴν τύχη ἀξίζει ἡ πίστη τῆς ἄστατης ἐταίρας.

Καλύτερα νὰ ἔχουμε τὴν ἀρετὴ κι ἄς τὴν συνοδεύει ἡ φτώχεια, παρὰ νὰ διαθέτουμε ὁλόκληρη περιουσία μὲ φαυλότητα. Καλύτερη ἡ ὀλιγοφαγία μὲ ὑγεία παρὰ ἡ πολυφαγία μὲ ἀρρώστεια.

2. Ὁ H. Diels, "Zu Aristoteles' *Protreptikos* und Ciceros' *Hortensius*", *Archiv für Geschichte der Philosophie* 1 (1888) 489 ἐπισημαίνει σωστά, ὅτι ἤδη ἡ εἰσαγωγικὴ αὐτὴ παράγραφος τοῦ *Προτρεπτικοῦ* τοῦ Ἰαμβλίου ἀπηχεῖ ἀριστοτελικὸ πνεῦμα καὶ ὅτι ὁλόκληρη ἡ «Ἐγκυκλοπαίδεια» τοῦ Ἰαμβλίου (*Συναγωγὴ*...) δὲν ἔχει ἐκλεκτικὸ χαρακτῆρα ἀλλὰ στερεὲς ρίζες στὸν Πυθαγορισμὸ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἰαμβλίου προβαίνει μὲ ἀφελεῖ βεβαιότητα σὲ «Πυθαγορικὲς διαιρέσεις» (24,14 P.) καὶ ὅταν ἀκόμη ἀνθολογεῖ συνειδητὰ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη.

λιστα τροφῆς μὲν ἀφθονία τῷ τὸ σῶμα, κτήσεως δὲ
 τῷ τὴν ψυχὴν διακειμένῳ κακῶς. καὶ ἐπισφαλές καὶ
 ὅμοιον μαινομένῳ δοῦναι μάχαιραν καὶ μοχθηρῷ δύνα-
 10 μιν. καθάπερ τῷ ἐμπύῳ βέλτιον τὸ καίεσθαι τοῦ δια-
 μένειν, καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν. τῶν
 κατὰ σοφίαν θεωρημάτων ἀπολαυστέον ἐφόσον οἶόν τε,
 καθάπερ ἀμβροσίας καὶ νέκταρος· ἀκήρατόν τε γὰρ τὸ
 ἀπ' αὐτῶν ἡδὺ καὶ † τὸ θεῖον τὸ μεγαλόψυχον † δύ-
 15 ναται [τε] ποιεῖν, καὶ εἰ μὴ αἰδίους, αἰδίων γε ἐπι-
 στήμονας. εἰ εὐκτὸν ἢ εὐαισθησία, μᾶλλον σπουδαστὸν
 ἢ φρόνησις· ἔστι γὰρ τοῦ ἐν ἡμῖν πρακτικοῦ νοῦ οἰονεῖ
 τις εὐαισθησία· δι' ἣν μὲν γὰρ ἐν οἷς πάσχομεν οὐ
 παραισθανόμεθα, δι' ἣν δὲ ἐν οἷς πράττομεν οὐ παρα-
 10 1 λογιζόμεθα. καὶ τὸν θεὸν σεβόμεθα κατὰ τρόπον, εἰ
 τὸν ἐν ἡμῖν νοῦν παρασκευάσαιμεν πάσης κακίας
 ὥσπερ τινὸς κηλίδος καθαρὸν. κοσμητέον ἱερὸν μὲν
 ἀναθήμασι, τὴν δὲ ψυχὴν μαθήμασιν. ὡς πρὸ τῶν
 5 μεγάλων μυστηρίων τὸ μικρὰ παραδοτέον, καὶ πρὸ
 φιλοσοφίας παιδείαν. ὁ μὲν τῆς γῆς καρπὸς δι' ἐνι-
 αυτοῦ, καθ' ἕκαστον δὲ ὥρας μόνιον ὁ <τῆς> φιλο-
 σοφίας ἀποδίδεται. καθάπερ χώρας μάλιστα ἐπιμελη-
 τέον τῷ τῆς ἀρίστης ἐπιτυχόντι, καὶ ψυχῆς, ὅπως τῆς
 10 φύσεως ἄξιον ἐνέγκηται τὸν καρπὸν.

Τὰ πιὸ βλαβερά στὸν κόσμον εἶναι γιὰ τὸ σῶμα ἢ ἄφθονη τροφή καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπον μὲ κακὴ ψυχὴ ὁ ἄφθονος πλοῦτος.

Στὸν ἴδιον βαθμὸ ἐπικίνδυνον εἶναι τὸ νὰ δώσεις σὲ μανιακὸ μαχαίρι καὶ σὲ ἄνδρα μοχθηρὸ ἐξουσία.

Ὅπως πιὸ πολὺ συμφέρει νὰ καυτηριασθεῖ τὸ πῦρον παρὰ νὰ διατηρηθεῖ στὴν πληγὴ, ἔτσι εἶναι προτιμότερος ὁ θάνατος τοῦ μοχθηροῦ παρὰ ἡ διατήρησή του στὴ ζωὴ.

Ἄς ἀπολαμβάνουμε ὅσο μᾶς εἶναι δυνατόν σὰν ἀμβροσία καὶ νέκταρ τὴν θεωρητικὴ ἀπασχόληση μὲ τὴν σοφία, ἐπειδὴ ἡ εὐχαρίστηση ἀπὸ αὐτὴν εἶναι ἀγνή καὶ ἄφθαρτη, ἔργο πραγματικὰ θεϊκό. Αὐτὴ μπορεῖ νὰ καταστήσει ἀκόμη γενναία τὴν ψυχὴ μας, κι ἂν ὄχι νὰ κάνει ἐμᾶς τοὺς ἴδιους αἰώνιους, νὰ μᾶς κάνει ὥστόσο καλοὺς γνῶστες αὐτῶν ποὺ εἶναι αἰώνια.

Ἄν τῶν αἰσθήσεων ἢ καλὴ λειτουργία εἶναι ἐπιθυμητὴ, πολὺ σπουδαιότερη ἐπιδιώξή μας πρέπει νὰ ἀποτελεῖ ἡ φρόνηση, γιὰτὶ κι αὐτὴ εἶναι ἓνα εἶδος καλῆς λειτουργίας τοῦ νοῦ, ποὺ καθοδηγεῖ τὶς πράξεις μας. Σ' αὐτὴν πρῶτα ὀφείλουμε τὸ ὅτι δὲν μᾶς προδίδουν οἱ αἰσθήσεις μας, ὅταν πάσχουμε, καὶ σ' αὐτὴν πάλι τὸ ὅτι δὲν παραλογιζόμαστε, ὅταν ἐνεργοῦμε.

Κοντὰ στὰ ἄλλα ἐκδηλώνουμε τὸ σεβασμὸ μας στὸν θεό, ὅπως ἀρμόζει, ἂν φροντίζουμε νὰ καθαρίζουμε τὸν νοῦ, ποὺ ἐδρεῦει μέσα μας, ἀπὸ κάθε κακία, ὅπως καθαρίζουμε κάθε ἐμφανιζόμενη σωματικὴ κηλίδα.

Τὸν ναὸ πρέπει νὰ διακοσμοῦμε μὲ ἀφιερώματα καὶ τὴν ψυχὴ μὲ μαθήσεις.³

Ὅπως πρὶν ἀπὸ τὴν μύηση στὰ Μεγάλα Μυστήρια πρέπει νὰ γίνεταί ἡ μύηση στὰ Μικρά, ἔτσι καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνασχόληση μὲ τὴν φιλοσοφία πρέπει νὰ προσφέρεται μιὰ γενικὴ μόρφωση.⁴

Ἡ γῆ μᾶς δίνει τὸν καρπὸ τῆς μόνο μιᾶ φορὰ τὸν χρόνον, ἢ φιλοσοφία ὅμως κάθε στιγμὴ τῆς ὥρας.

Τὸ ἐνδιαφέρον μας γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ εἶναι ὅμοιον μὲ ἐκείνου, ποὺ ἔχει νὰ καλλιεργήσῃ ἓνα ἐξαιρετικὰ εὐφορο κομμάτι γῆς, ὥστε νὰ ἀποφέρει σύμφωνα μὲ τὴν φύση του ἄξιο καρπὸ.⁵

3. Πρβλ. στὸν Στοβαῖο II 210,16: Δημόνακτος Ὑψαίου καὶ Σωκράτους. *Τὰς μὲν πόλεις ἀναθήμασι, τὰς δὲ ψυχὰς μαθήμασι κοσμεῖν δεῖ.*

4. Πρβλ. στὸν Στοβαῖο II 206,26: *Κράντωρ ἔλεγε μήτε δύνασθαί τινα τὰ μεγάλα πρὸ τῶν μικρῶν μνηθῆναι, μήτ' ἂν ἐπὶ φιλοσοφίαν ἔλθεῖν πρὶν ἐν τοῖς ἐγκυκλίους διαπονηθῆναι.*

5. Τὸ τμήμα 8,17-10,6 καὶ 10,8-10 Ρ. τοῦ Προτρεπτικοῦ τοῦ Ἰαμβλίου (οἱ διατυπωμένες μὲ συντομία 'γενικὲς ιδέες' τῆς προτροπῆς) ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸν F.W.A. Mullach, *Fragmenta Philosophorum Graecorum I* (Paris 1860) 492-3 ὡς Ἀποσπάσματα 86-99 ἀντλημένα ἀπὸ τὸν Ἰαμβλίχον. Τὸ πρῶτον, τρίτον, ἕκτον, ἔβδον, ἑνδέκατον καὶ δωδέκατον ἔχουν ἀνθολογη-

Τοιαῦτα ἂν τις ἀπὸ τῶν ἐναργῶν γνωμικὰ ὁμοιώματα παρατιθέμενος κοινῶς ἂν εἰς φιλοσοφίαν προτρέψειεν.

15 III. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος τύπος γνώμαις χρώμενος καὶ αὐτός, οὐκέτι δὲ διὰ παραβολῆς ἀντιπαρατιθεῖς τὰς ὁμοιώσεις, ἔμμετρος καὶ ἐναρμόνιος, γνήσιος τῶν ἀνδρῶν τούτων, ὃν ἔχομεν παρειληφότες ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν τοῖς Χρυσοῖς ἔπεσιν, ὧν ὀλίγα ἄττα δείγματα παραθετέον τὰ τοιαῦτα:

20 ταῦτα πόνει, ταῦτ' ἐκμελέτα, τούτων χρῆ ἐρᾶν σε·
ταῦτά σε τῆς θείας ἀρετῆς εἰς ἴχνια θήσει.

διὰ γὰρ τούτων εἰς πάντα τὰ καλὰ μαθήματά τε καὶ ἐπιτηδεύματα προτρέπει, μήτε πόνων φείδουσθαι οἰόμενος δεῖν, μήτε μελέτην ὑφιέναι μηδεμίαν, εἰς
25 ἔρωτά τε καὶ προθυμίαν τῶν καλῶν διεγείρων, καὶ
11 1 πάντα ταῦτα ἀνάγων εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐπιτήδευσιν οὐχ ἀπλῶς τῆς τυχούσης, ἀλλ' ἥτις ἡμᾶς ἀφίστησι μὲν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐπὶ δὲ τὴν θείαν οὐσίαν καὶ τὴν γνῶσιν τῆς θείας ἀρετῆς καὶ τὴν κτῆσιν αὐτῆς
5 περιάγει. ἀλλὰ μὴν εἷς γε τὴν θεωρητικὴν σοφίαν διὰ τούτων παρακαλεῖ:

τούτων δὲ κρατήσας
γνώσεαι ἀθανάτων τε θεῶν θνητῶν τ' ἀνθρώπων

Με τέτοιο απλό τρόπο θα μπορούσε λοιπόν κανείς να παρακινήσει στην φιλοσοφία, παραθέτοντας αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὶς καθαρὲς στὸ νόημα τοὺς γνωμικὲς παροιμίες.

Ἐπάρχει ὅμως κι ἕνας ἄλλος τρόπος, πού κι αὐτὸς χρησιμοποιεῖ γνωμικά, ὄχι ὅμως πιά γιὰ νὰ προβάλει τὸ παραβολικὸ τους περιεχόμενο. Τὸν διακρίνει ἐκεῖνον ἕμμετρος λόγος καὶ ποιητικὸς ρυθμὸς, γνήσια δηλαδὴ ἔκφραση τῶν Πυθαγορείων, πού μᾶς παραδόθηκε καὶ σὲ ἄλλα ἔργα τους καθὼς καὶ στὰ *Χρυσᾶ Ἔπη*, ἀπὸ τὰ ὁποῖα χρῆσιμο εἶναι νὰ παραθέσουμε τὰ παρακάτω μικρὰ δείγματα:

Γ' αὐτὰ κοπίαζε, αὐτὰ μελέτα μὲ φροντίδα μεγάλη,
σ' αὐτὰ τὴν ἀγάπη σου δῶσε·
αὐτὰ θὰ σὲ ὀδηγήσουν στὰ ἴχνη τῆς θεϊκῆς ἀρετῆς.⁶

Με τέτοιους λοιπὸν στίχους παρακινουῦν οἱ Πυθαγόρειοι στὴν ἀπασχόληση μὲ κάθε χρήσιμη μάθηση καὶ κάθε καλὴ συνήθεια, πιστεύοντας πὼς οὔτε κόπους πρέπει νὰ λογαριάζει κανεὶς οὔτε σπουδὴ νὰ παραλείπει καμμία, πού νὰ διεγείρει τὴν βαθύτερη ἀγάπη καὶ τὸ ζήλο γιὰ τὶς ἀγαθὲς πράξεις. Ὅλα αὐτὰ μάλιστα τὰ ἀναφέρουν στὴν ἄσκηση ὄχι μᾶς ὁποιασδήποτε ἀρετῆς, ἀλλ' ἐκείνης πού μᾶς ἀποσπᾶ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση μας καὶ μᾶς ὀδηγεῖ πρὸς τὴν οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ πρὸς τὴ γνώση καὶ κατάκτηση τῆς θεϊκῆς ἀρετῆς.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀπόκτηση τῆς σοφίας, πού χαρίζει ἡ θεωρητικὴ ἀπασχόληση, παρακινουῦν πάλι οἱ Πυθαγόρειοι μὲ τοὺς παρακάτω στίχους :

Ἄν αὐτὰ στὴν ψυχὴ σου σταθερὰ τὰ κρατήσεις,
θὰ γνωρίζεις καὶ τῶν ἀθάνατων θεῶν
καὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν θνητῶν,

θεῖ καὶ ἀπὸ τὸν Στοβαῖο (*Anthologium* III-IV, ἐκδ. O. Hense, Berlin 1904, 1909 [1958]): «Ἐκ τῶν προτρεπτικῶν εἰς φιλοσοφίαν λόγων Ἰαμβλίου».

6. Στὰ ἕμμετρα (δακτυλικὸς ἑξάμετρος) χωρία 10,20-21, 11,7-11, 13,1-2.16.21-22, 14,21-23, 15,19-21 ὁ Ἰάμβλιχος ἀνθολογεῖ τὰ Ψευδο-Πυθαγορικὰ *Χρυσᾶ ἔπη*. (*Des Theognis Elegien, Phokylides Mahngedicht und Pythagoras Goldene Sprüche*. Deutsch in der Versweise der Urschrift von W. Binder, Berlin 1859, 1910⁴ – Ps.-Pythagoras, *Carmina Aurea*, ed. D. Young post E. Diehl in: *Theognis et alia*, Lipsiae, Teubner 1961, 86-94 (ἀποσπ. 45-46, 49-55, 58, 60-63, 69-71) – Ἑλληνικὴ ἔκδοση: Ἐμμ. Παντελάκης, Πυθαγόρου *Χρυσᾶ Ἔπη*. Ἀρχαῖον κείμενον, Εἰσαγωγή, Μετάφρασις, Σημειώσεις, Ἀθήναι, Βιβλιοθήκη Παπύρου 25, 1938, 98 σελ. P.C. van der Horst, *Les vers dor Pythagoriciens*, Leiden 1932 – G. Méantis, *Le livre de la Sagesse Pythagoricienne*. Traduction et Commentaires, Paris 1938 – Γιὰ τὴν χρονολόγησι τῶν *Χρυσῶν Ἐπῶν*, τουλάχιστον στὸν 1^ο αἰ. π.Χ., βλ. Ed. Zeller, *Die Philosophie der Griechen...*, III 2(1902⁴), 115ἑπ.

10 σύστασιν, ἣ τε ἕκαστα διέρχεται ἣ τε κρατεῖται
 γνώση δ', ἣ θέμις ἐστί, φύσιν περὶ παντὸς ὁμοίην,
 ὥστε σε μήτε ἄελλπτ' ἐλπίζειν μήτε τι λήθειν.

15 τούτων γὰρ οὐκ ἔστιν ἄλλα θαυμασιώτερα τοῖς εὖ
 πεφυκόσιν εἰς τὸ παρορμᾶσθαι γενναίως εἰς τὴν θεω-
 ρητικὴν φιλοσοφίαν. ἡ μὲν γὰρ γνῶσις τῶν θεῶν ἀρετὴ
 20 τέ ἐστι καὶ σοφία καὶ εὐδαιμονία τελεία, ποιεῖ τε ἡμᾶς
 τοῖς θεοῖς ὁμοίους, ἡ δὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιστήμη
 τὰς τε ἀνθρωπίνας ἀρετὰς παρέχει καὶ τῶν ἡμετέρων
 πραγμάτων ἐμπείρους ποιεῖ, τὰ τε ἀπὸ τούτων ὠφέ-
 25 λιμα καὶ βλαβερὰ διακρίνει, καὶ τὰ μὲν φυλάττεται
 τὰ δὲ περιποιεῖ, καὶ ὅλως τὴν σύστασιν ἣτις ἐστί τῆς
 ἀνθρωπίνης ζωῆς λόγῳ τε καὶ ἔργῳ καταμανθάνει.
 τὸ δὲ θαυμασιώτατον ἐκεῖνο διδάσκεται ἀπὸ τῆς τοιαύ-
 της εἰδήσεως, κατὰ τί διέρχεται εὐλύτως καὶ ἀκωλύτως
 30 ἕκαστα τῶν ἐν ἡμῖν, ὅσα ἐστί τῆς κρείττονος μοίρας,
 καὶ κατὰ τί κρατεῖται καὶ κωλύεται, ὥστε μὴ δύνα-
 σθαι ῥαδίως ἐξιέναι καὶ τῶν δεσμῶν ἀπολύεσθαι.

12 1 Ἡ δὲ μετὰ ταύτην γνώμη εἰς φυσιολογίαν ποιεῖται
 τὴν παράκλησιν καὶ πᾶσαν τὴν περὶ τὸν οὐρανὸν θεω-
 ρίαν. ἡ γὰρ τούτου φύσις αἰεὶ ἐστὶν ὁμοία κατὰ τὴν
 αὐτὴν περιφορὰν ὡσαύτως περιοῦσα, ἦν ἕαν τις κατα-
 5 μάθῃ, οὔτ' ἂν ἀπροσδόκητὰ ποτε προσδοκήσειεν, οὔτ'
 ἂν ἀγνοήσειέ τι τῶν κατ' ἀνάγκην αὐτῷ μελλόντων
 συμβαίνειν.

10 Αἰ δὲ ἐπὶ τούτοις γνῶμαι ἀπὸ τῆς προαιρετικῆς
 ἐν ἡμῖν ζωῆς ποιοῦνται τὴν παράκλησιν, οἷον
 γνώση δ' ἀνθρώπους ἀυθαίρετα πῆματ' ἔχοντας
 τλήμονας.

ποιὰ εἶναι ἡ φύση, πὺν κι αὐτοὺς κι ἐκείνους διαποτίζει
καὶ στοὺς δικούς της νόμους τοὺς κρατᾶ δεμένους·
κι ὅσο σ' ἀνθρώπους εἶναι τοῦτο μπορετό, θὰ μάθεις
πὺν σ' ὅλα ἡ φύση εἶναι μία κι ὅμοια,
ἔτσι πὺν τὰ ἄπιαστα νὰ μὴν ἐλπίζεις,
οὔτε γιὰ σένα νὰ εἶναι τίποτε κρυφό.

Θαυμασιώτεροι λοιπὸν ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς δὲν ὑπάρχουν, πὺν νὰ ἀποτελέσουν γιὰ τοὺς γεννημένους μὲ ἀγαθὴ προαίρεση ἀνθρώπους μιὰ πιὸ γενναία παρὸρμηση πρὸς τὴν θεωρητικὴ σοφία. Γιατὶ ὅσο ἡ γνώση τῶν σχετικῶν μὲ τοὺς θεοὺς εἶναι καὶ ἀρετὴ καὶ σοφία καὶ ἡ τέλεια εὐτυχία, πὺν μᾶς ἐξομοιώνει μὲ αὐτοὺς, ἄλλο τόσο καὶ ἡ καλὴ γνώση τῶν ἀνθρώπινων μᾶς χαρίζει τὶς ἀρετὲς τοῦ ἀνθρώπου καὶ μᾶς κάνει νὰ γνωρίζουμε καλὰ τὰ δικὰ μας πράγματα.⁷ Κι ἀκόμη ξεχωρίζει ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὠφέλιμα καὶ τὰ βλαβερὰ, κι ἀπὸ αὐτὰ τὰ τελευταῖα μᾶς προφυλάσσει, ἐνῶ τὰ ἄλλα τὰ καλλιεργεῖ. Καὶ γενικὰ διδάσκει μὲ λόγο καὶ μὲ πράξη ποιὰ εἶναι ἡ σύσταση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Καὶ τὸ πιὸ θαυμαστὸ ἀκόμη εἶναι, πὺν μ' αὐτὴ τὴ γνώση διδασκόμαστε πὺν καὶ σὲ ποιὸ βαθμὸ ἀναπτύσσεται ἐλεύθερα κι ἀνεμπόδιστα κάθε τι ἀπὸ τὴν ἀνώτερη φύση μέσα μας καὶ πόσο πάλι δεσμεύεται ἀπὸ τὰ πάθη κι ἐμποδίζεται, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ εὐκόλα νὰ ξεφύγει καὶ νὰ ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὰ δεσμά του.

Τὸ ἐπόμενο βῆμα στὶς γνωμικὲς προτροπὲς εἶναι ἐκεῖνο πὺν παρακινεῖ στὴ σπουδὴ τῆς φύσης καὶ τοῦ οὐρανοῦ γενικὰ· γιατί, ἀφοῦ ἡ φυσικὴ σύστασή του εἶναι ἡ ἴδια στοὺς αἰῶνες κι ἔχει τὴν ἴδια πάντα κυκλικὴ κίνηση, ἂν κανεὶς τὴν σπούδαζε καλὰ, δὲν θὰ προσδοκοῦσε πια τὰ ἀπραγματοποίητα καὶ τίποτα δὲν θὰ ἀγνοοῦσε ἀπὸ ἐκεῖνα, πὺν πρόκειται ἀναγκαστικὰ νὰ τοῦ συμβοῦν.

Τὶς προτροπὲς αὐτὲς ἀκολουθοῦν ὅσες προβάλλουν τὸ προαιρετικὸ στοιχεῖο στὴν ἐσωτερικὴ μας ζωὴ, ὅπως :

Μάθε, πὺν μόνοι τους οἱ ἀνθρωποὶ σωρεύουν
στὸ κεφάλι τους τὶς συμφορὲς, οἱ δύστυχοι !

7. Πρβλ. Πλουτάρχου, *Τὰ ἀρέσκοντα*, I Προοίμ. (Diels, *Doxogr. gr.* 273,12): *Οἱ μὲν οὖν Στωϊκοὶ ἔφασαν τὴν μὲν σοφίαν εἶναι θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμημν, τὴν δὲ φιλοσοφίαν ἄσκησιν ἐπιτηδείου τέχνης.*

εἰ γὰρ ἀρχαὶ τῶν πράξεων εἰσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ
 δύνάμιν ἔχουσιν ἐξ ἑαυτῶν οἰκείαν εἰς αἴρεσιν τῶν
 ἀγαθῶν καὶ φυγὴν τῶν κακῶν, ὁ μὴ χρώμενος ταύτῃ
 15 τῇ δυνάμει τῶν δοθέντων ἐκ φύσεως αὐτῷ πλεον-
 εκτημάτων ἐστὶν ἀνάξιος. οὐδὲν οὖν ἄλλο λέγει ἢ
 τοῦτο, ὅτι ἡμεῖς τὸν δαίμονα αἰρούμεθα, καὶ ὅτι αὐτοὶ
 ἑαυτοῖς ἐσμεν ἐν τύχῃς τάξει καὶ δαίμονος, καὶ ὅτι
 εὐδαίμονας αὐτοὶ ἑαυτοὺς παρασκευάζομεν ὃ πρὸς
 20 μόνον τὸ καλὸν προτρέπει καὶ τὴν τούτου τιμὴν δι'
 ἑαυτὸ αἰρετὴν ἐπιδεικνυσι.

Παραπλήσια δὲ τούτῳ καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν
 13 1 οἷ τ' ἀγαθῶν πέλας ὄντων οὔτ' ἐσορῶσιν
 οὔτε κλύουσι, λύσιν δὲ κακῶν παῦροι συνιᾶσι.

τὸ γὰρ ἐγγὺς εἶναι τὰγαθὰ καὶ συμπεφυκέναι ἡμῶν
 τῇ ψυχῇ πάντων δὲ ὑπάρχειν οἰκειότατα ἡμῖν, θαν-
 5 μασιῶς ἐστὶ προτρεπτικά. καὶ τὸ μῆτε ὄραν μῆτε
 ἀκούειν, ὑπὸ δὲ τῆς αἰσθήσεως ἐπισκοτεῖσθαι, δαι-
 μονίως εἰς τὴν νοερὰν ζωὴν παρακαλεῖ, ὡς τοῦ νοῦ
 μόνου καὶ ὀρῶντος πάντα καὶ ἀκούοντος. ἡ δὲ ἀπαλ-
 λαγὴ τῶν κακῶν, ἣν ὀλίγοι καθορῶσι, προτρέπει εἰς
 10 τὴν λύσιν τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ τὴν ζωὴν τὴν
 καθ' ἑαυτὴν τῆς ψυχῆς, ἣντινα μελέτην θανάτου
 προσαγορεύομεν.

Καὶ ἄλλος δ' ἐστὶ προτρεπτικὸς τρόπος ἐφεξῆς
 ἀπὸ τῆς διαβολῆς τῶν κακῶν. οὐ γὰρ ἀνεκτόν ἐστι
 15 κυλινδρίοις ἐοικότας

ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλα φέρεσθαι, ἀπείρονα πῆματ' ἔχοντας.

Γιατί, ἂν οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἡ πρώτη αἰτία τῶν πράξεών τους κι ἔχουν μέσα τους τὴ δύναμη νὰ διαλέγουν τὸ ἀγαθὸ καὶ ν' ἀποφεύγουν τὸ κακό, τότε, ὅποιος δὲν χρησιμοποιοῖ αὐτὴ τὴ δύναμη, ἀποδεικνύεται ἀνάξιος αὐτοῦ τοῦ προνομίου, ποὺ τοῦ ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τὴ φύση.

Μὲ τοῦτο δὲν θέλει τίποτε ἄλλο παρ' αὐτὸ νὰ πεῖ, πῶς οἱ ἴδιοι ἐμεῖς διαλέγουμε τὴν τύχη μας κι ἐμεῖς εἴμαστε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας ἡ τύχη καὶ τὸ πεπρωμένο μας. Ἐμεῖς οἱ ἴδιοι κάνουμε λοιπὸν τοὺς ἑαυτοὺς μας εὐτυχισμένους, πράγμα ποὺ μόνο πρὸς τὸ ἀγαθὸ μπορεῖ νὰ παροτρύνει καὶ προβάλλει τὴν ἀξία του ὡσὰν κάτι ἐπιθυμητὸ γι' αὐτὸ τὸ ἴδιο. Σχετικὰ μ' αὐτὰ εἶναι καὶ τὰ παρακάτω :

Εἶναι κι ἐκεῖνοι ποὺ οὔτε βλέπουν οὔτε κι ὑποψιάζονται
τὰ ἀγαθὰ, ποὺ βρίσκονται κοντὰ τους,
καὶ λίγοι μόνο ὅσοι στὸ νοῦ τους βάζουν,
ποῦ εἶναι ἡ λύση τῶν κακῶν.

Κι ἀποτελεῖ θαυμάσιο βέβαια τρόπο προτροπῆς στὸ ἀγαθὸ ἡ ὑπενθύμιση, πῶς τὰ ἀγαθὰ εἶναι κοντὰ μας κι ἔχουν συγγένεια ἀπὸ τὴν φύση τους μὲ τὴν ψυχὴ μας, καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλο πράγμα αὐτὰ ταιριάζουν πιὸ πολὺ σ' αὐτὴ. Ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ μὴ βλέπεις οὔτε ν' ἀντιλαμβάνεσαι τὰ ἀγαθὰ, ἐνῶ ἀφήνεσαι νὰ σὲ σκοτιζοῦν οἱ αἰσθήσεις, παρακινεῖ κι αὐτὸ –μὲ τρόπο μάλιστα ξεχωριστὰ ἰσχυρὸ– πρὸς τὴ ζωὴ ἐκείνη, ποὺ κατευθύνει ὁ νοῦς, γιατί μᾶς δείχνει πῶς μόνο αὐτὸς τὰ βλέπει ὅλα καὶ προσέχει κάθε τι, ποὺ ἐνδιαφέρει τὴν ψυχὴ μας.⁸ Ἡ ἀπαλλαγὴ ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὰ κακά, ποὺ λίγοι μόνο βλέπουν ὡς ἀνάγκη, παρακινεῖ κι αὐτὴ στὴν ἀποδέσμευση ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, στὴν ἀνεξάρτητη καὶ αὐτοδύναμη ζωὴ της, μία ζωὴ ποὺ ἐμεῖς τὴν λέμε «μελέτη θανάτου».⁹

Κι ὑπάρχει ἀκόμη ἓνας τρόπος, ὕστερα ἀπ' αὐτὰ, γιὰ προτροπὴ στὸ ἀγαθὸ, αὐτὸς ποὺ τὸ κακό καταδικάζει, γιατί δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸ νὰ ἀνεχθοῦμε.

Ὅμοια μὲ τὴν ἀστάθεια τῶν κυλίνδρων,
ἄλλοτ' ἐδῶ κι ἄλλοτ' ἐκεῖ νὰ μᾶς τραβοῦν
τ' ἀτέλειωτα παθήματά μας.

8. Πρβλ. τὸ τοῦ Ἐπιχάρμου Β 12: *νοῦς ὀρῆ καὶ νοῦς ἀκούει· τᾶλλα κωφὰ καὶ τυφλά*. Ἡ συνέχεια ὁμως εἶναι ὀρφικὴ. Βλ. καὶ στὰ ἐπόμενα 62,12 Pist.

9. Πλάτ. *Φαίδων* 67D.

τὸ γὰρ βίαιον καὶ ἀλόγιστον καὶ εἰκῆ φερόμενον καὶ
ἄλλοτε ἄλλοιον καὶ μάλιστα τὸ ἀπέραντον ἢ κακία
παρίστησιν, ἃ δεῖ διαφερόντως φεύγειν.

20 Ἡ δὲ μετὰ ταῦτα γνώμη ἐστὶ τοιαύτη·
λυγρὰ γὰρ συνοπαδὸς ἔρις βλάπτουσα λέληθε
σύμφυτος, ἣν οὐ δεῖ προάγειν, εἴκοντα δὲ φεύγειν.

Ἐνταῦθα καὶ τὸ διττὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπέ-
δειξε, καὶ τὸ παραπεφυκὸς ἡμῖν ἀπὸ τῆς γενέσεως
14 1 ἀλλότριον ζῶον, ὅπερ οἱ μὲν πολυκέφαλον θηρίον,
οἱ δὲ θνητόν τι ζωῆς εἶδος, ἄλλοι δὲ φύσιν γενεσιουργὸν
καλοῦσιν· ἐνταῦθα δὲ ἔρις σύμφυτον ἐπω-
νόμασεν, οὐχ ὡς ἴσην τάξιν ἔχουσαν ἡμῶν πρὸς τὴν
5 κυριωτάτην ζωὴν, ἀλλ' ὡς συνοπαδὸν συνακολουθοῦ-
σαν τῇ πρεσβυτέρᾳ ζωῇ. ταύτην δὲ οὖν παραγγέλλει
φεύγειν, ἀντὶ δὲ ταύτης ἀνταλλάττεσθαι τὴν ἄνευ
ἐναντιώσεως ἐνοειδῆ νοερὰν ἐνέργειαν, ἣτις ἀντὶ μὲν
10 τοῦ βλάπτειν ἀγαθοειδῆς ἐστίν, ἀντὶ δὲ τοῦ ρέπειν
εἰς ὄλεθρον σωτηρίας ἀρχὴν παρέχει, καὶ τὴν μὲν
ἐπεισοδιώδη καὶ δευτέραν συνεπομένην ὑπόστασιν
ὡς ἀλλοτρίαν ἐκτὸς μεθίησι, τὴν δὲ πρωτουργὸν καὶ
ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἐν ἑαυτῇ πάντα ἔχουσαν τελεωτάτην
ζωὴν προσείληφε. διὰ πάντα οὖν ταῦτα ἐκείνην
15 μὲν ὡς ἐπὶ βραχύτατον συστέλλειν ἄξιον, ταύτην
δὲ προάγειν ὡς ἐπὶ πλείστον καὶ οὕτως εἰς τὴν κατὰ
νοῦν ζωὴν ἢ τοιαύτη προτροπὴ γέγονεν ἀνυσιμωτάτη.

Πρὸς γε μὴν τὴν θείαν τελειότητα καὶ τὴν μετὰ
θεῶν συνεπομένην ἀρίστην κατάστασιν αἱ τοιαῦται
20 γινώμμαι παρακαλοῦσι·

Ζεῦ πάτερ, ἧ πολλῶν γε κακῶν παύσειας ἅπαντας,
εἰ πᾶσιν δείξεις οἴω τῷ δαίμονι χρῶνται.

Αυτό είναι πού αντιπροσωπεύει ή κακία, τὸ βίαιο κι ἀλόγιστο, τὸ ἄκριτο καὶ ἄστατο, καὶ πάνω ἀπὶ ὅλα ἐκεῖνο πού δὲν ξέρει ὄρια. Χρέος μας εἶναι μὲ ὅση ἔχουμε δύναμη νὰ τί ἀποφεύγουμε ὅλα αὐτά. Ἡ προτροπή πού ἀκολουθεῖ μᾶς λέει, ὅτι

Ἡ ἄθλια ἢ Ἐριδα, πού μᾶς ἀκολουθεῖ παντοῦ
καὶ μᾶς πειράζει,
ξεχνᾶμε πῶς κι αὐτὴ στὴν φύση μας ἀνήκει·
αὐτὴν δὲν πρέπει νὰ τὴν ἐνθαρρύνουμε,
ἀλλὰ νὰ ὑποχωροῦμε καὶ νὰ φεύγουμε μπροστὰ της.

Μ' αὐτὰ οἱ Πυθαγόρειοι μᾶς δείχνουν καὶ τὴν διπλὴ τὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἀντιθετικὸ μέσα του ζωϊκὸ στοιχεῖο, πού τὸν συνοδεύει ἀπὸ τὴ γέννησή του καὶ πού ἄλλοι τὸ λέν θηρίο πολυκέφαλο,¹⁰ ἄλλοι μιὰ θνητὴ μόνο μορφή τῆς ζωῆς, κι ἄλλοι τὴν δημιουργικὴ του φύση. Κι ἂν ἐδῶ μιλοῦν γιὰ τὴν Ἐριδα, πῶς εἶναι αὐτὴ μέσα στὴ φύση μας, δὲν ἐννοοῦν πῶς ἔχει τὴν ἴδια θέση σὲ ἀξία μὲ τὴν κανονικὴ ἀνώτερη ζωὴ μας, ἀλλ' ὅτι σὰν σύντροφος μᾶς παρακολουθεῖ παντοῦ.

Αὐτὴν λοιπὸν μᾶς παρακινοῦν νὰ ἀποφεύγουμε καὶ στὴ θέση της νὰ ἔχουμε τὴν συγκροτημένη ἐνέργεια τοῦ νοῦ, πού δὲν ἀντιστρατεύεται τὸ ἀγαθό, αὐτὴν πού ὄχι μόνο δὲν μᾶς ζημιώνει, ἀλλὰ μᾶς ἐμπνέει στὸ ἀγαθό, ὄχι μόνο δὲν σπρώχνει στὴν καταστροφή, ἀλλὰ μᾶς ἐξασφαλίζει μιὰ βάση σωτηρίας, αὐτὴν πού ἀποκρούει σὰν ἀλλότριο τὸ παρέμβλητο καὶ παρακόλουθο στοιχεῖο τῆς φύσης μας καὶ ἀποδέχεται τὴν πρώτη καὶ κύρια καὶ τελειότατη ζωὴ, πού συγκεντρώνει αὐτοδύναμα ἐπάνω της ὅ,τι εἶναι συμφέρον γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς λόγους πρέπει νὰ χαλιναγωγοῦμε τὴν Ἐριδα ὅσο μπορούμε πιὸ πολύ, ἐνῶ τὴν ζωὴ πού κατευθύνει ὁ νοῦς νὰ καλλιεργοῦμε ὅσο γίνεται περισσότερο. Ἔτσι γιὰ μιὰ ζωὴ μὲ ὁδηγὸ τὸ νοῦ ἀποδεικνύεται ἡ παρακίνηση αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἀποτελεσματικώτατη.

Ἀλλὰ ἔχουμε καὶ τίς παρακάτω γνωμικὲς προτροπές, πού παρακινοῦν στὴ θεία τελειότητα καὶ στὴν ἰδανικὴ ζωὴ, αὐτὴν πού εἶναι τὸ ἐπακόλουθο τῆς συναναστροφῆς μὲ τοὺς θεούς.

Δία, πατέρα, ἀπὸ πόσα κακὰ θὰ τοὺς λύτρωνες ὅλους,
ἀλήθεια,
ἂν τοὺς ἔδειχνες πῶς νὰ ὠφελοῦνται ἀπὸ τὴν θεϊκὴ
τὴν προστασία !

10. Πλάτ. Πολιτεία IX 588C.

ἀλλὰ σὺ θάρσει, ἐπεὶ θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖσιν.
 ἐν δὴ τούτοις μία μὲν ἀρίστη παράκλησις εἰς τὴν
 25 θείαν εὐδαιμονίαν ἢ μεμιγμένη ταῖς εὐχαῖς καὶ ἀνα-
 κλήσεσι τῶν θεῶν καὶ μάλιστα τοῦ βασιλέως αὐτῶν
 15 1 Διός, δευτέρα δὲ ἢ τοῦ δοθέντος καὶ συγκληρωθέν-
 τος ἡμῖν ἀπὸ τῶν θεῶν δαίμονος δεῖξις ἐμφανῆς καὶ
 δι' αὐτοῦ πάλιν πρὸς τοὺς θεοὺς ἀναγωγή. οὐδὲ γὰρ
 ἂν ἄλλως τις δυνηθείη πρὸς τὸ θειότατον ἑαυτοῦ
 5 καὶ κυριώτατον τῆς οὐσίας ἀναδραμεῖν, εἰ μὴ τῶ
 τοιοῦτῳ δαίμονι ἡγεμόνι χρῆσαιτο, ὃν δεῖ πάντα τὸν
 ἐραστήν τῶν θεῶν γνησίως ἀποκαθαίρειν. ἀφ' οὗ δὴ
 πρώτη μὲν ἔσται κακῶν παῦλα τῶν συμπεφυκότων
 ἡμῖν ἀπὸ τῆς γενέσεως, ἔπειτα γνῶσις ἡμῖν ἀληθινῆ
 10 παρέσται τῆς δαιμονίας καὶ μακαρίας ζωῆς, ὅση τίς
 ἐστι καὶ ὅποια· μεθ' ἧς ἀνιόντες τὸ ἀρχηγὸν θεῖον
 γένος τῶν ἀνθρώπων κατοψόμεθα, καὶ εἰς αὐτὸ ἐνι-
 δρυθέντες τέλος ἔξομεν τοῦ προτεθέντος ὑπὸ τῶν
 θεῶν τοῖς ἀνθρώποις μακαριωτάτου βίου.
 15 Ἐπὶ τέλει τοίνυν πρὸς τὴν μετάστασιν τῆς ψυχῆς
 προτρέπει καὶ τὴν ζωὴν αὐτῆς τὴν καθ' ἑαυτήν, καθ'
 ἣν ἀπήλλακται τοῦ σώματος καὶ τῶν τῶ σώματι συν-
 ηρημένων φύσεων. λέγει δὲ οὕτως·
 20 ἡνίοχον γνώμην στήσον καθύπερθεν ἀρίστην,
 ἣν δ' ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ' ἐλεύθερον ἔλθης,
 ἔσσεαι ἀθάνατος θεὸς ἄμβροτος, οὐκέτι θνητός.
 τὸ μὲν οὖν ἐν τῇ ἀνωτάτῳ τάξει τὸν ἄριστον νοῦν
 ἡγεμόνα προστήσασθαι, τῆς ψυχῆς ἀκραιφνῆ τὴν
 ὁμοιότητα διασφύζει πρὸς τοὺς θεοὺς, εἰς ἣν καὶ
 16 1 προτρέπει πρῶτως· τὸ δ' ἀπολιπεῖν τὸ σῶμα καὶ
 μεταστῆναι εἰς τὸν αἰθέρα, μεταλλάττειν καὶ τὴν
 ἀνθρωπίνην φύσιν εἰς τὴν τῶν θεῶν καθαρότητα
 καὶ ἀντὶ θνητοῦ βίου ἀθάνατον ζωὴν προαιρεῖσθαι,
 5 εἰς τὴν αὐτὴν οὐσίαν τε ἀποκαθίστασθαι παρέχει καὶ
 μετὰ θεῶν περίοδον, ἣν περ εἶχομεν καὶ πρόστερον
 πρὶν ἐλθεῖν εἰς ἀνθρώπινον εἶδος. πέφηνεν ἄρα καὶ

Ἀλλὰ δείξε ἐμπιστοσύνη σὲ μᾶς, γιατί κάτι ἀπ' τὸ γένος
τῶν θεῶν
καὶ οἱ ἄνθρωποι μέσα τους ἔχουν.

Ἡ καλύτερη λοιπὸν παρακίνηση στὴν θεϊκὴ εὐδαιμονία μὲ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τις προτροπὲς εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐπικαλεῖται τοὺς θεοὺς –καὶ προπαντὸς τὸν βασιλέα τῶν θεῶν, τὸν Δία– καὶ εὐχεται στὸ ὄνομά τους. Μετὰ ἔρχεται ἡ καθαρὴ ἀναγνώριση, πὼς ἀπὸ τοὺς θεοὺς μᾶς ἔχει δοθεῖ καὶ μᾶς ἔχει κληρωθεῖ γιὰ ὅλη μας τὴν ζωὴ ἓνας ἀγαθὸς δαίμονας, κι αὐτὸς μᾶς ξαναεβάζει πάλι πρὸς αὐτούς. Κι οὔτε θὰ γινόταν μὲ ἄλλον κανένα τρόπο ν' ἀνυψωθοῦμε στὸ πιὸ ἀληθινὸ καὶ θεϊκὸ μέρος τοῦ εἶναι μας, ἂν δὲν χρησιμοποιούσαμε ὡς ὁδηγὸ τὸ προστατευτικὸ αὐτὸ πνεῦμα, ποὺ κάθε λάτρης τῶν θεῶν πρέπει μὲ γνήσιο τρόπο νὰ ἐξαγνίζει. Καὶ πρῶτα θ' ἀνακουφισθοῦμε ἔτσι ἀπὸ τὰ κακά, ποὺ ἀπὸ τὴν γέννηση μᾶς συνοδεύουν. Ἐπειτα θὰ μᾶς δοθεῖ μιὰ γνώση ἀληθινὴ τῆς θεϊκῆς κι ἀξιομακάριστης ζωῆς, νὰ μάθουμε ἔτσι πὼς καὶ πόσο σπουδαία αὐτὴ εἶναι. Μὲ τέτοια ἐτοιμασία θὰ ὑψωθοῦμε καὶ θ' ἀντικρύσουμε τὴν θεία προπατορικὴ γενιὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ, παίρνοντας ἀνάμεσά της θέση, θὰ βροῦμε τὴν τελικὴ κατάληξη τῆς πιὸ μακαριστῆς ζωῆς, ἐκείνης ποὺ προώρισαν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους οἱ θεοί.

Τελικὰ λοιπὸν οἱ Πυθαγόρειοι προτρέπουν στὴν «ἀναχώρηση» τῆς ψυχῆς καὶ στὴν ἀυθύπαρκτη ζωὴ της, σ' αὐτὴν ὅπου ἔχει ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ σῶμα κι ἀπὸ τις φυσικὲς της ιδιότητες, ποὺ εἶναι δεμένες μὲ αὐτό. Λέγουν λοιπὸν (στὰ *Χρυσᾶ Ἔπη*) καὶ πάλι

Ὁδηγὸ σου στήσε ἀπὸ ψηλὰ τὴν πιὸ σωστὴ κρίση,
κι ὅταν, ἀφήνοντας τὸ σῶμα, στὸν ἐλεύθερο φθάσεις
οὐρανό,
θᾶσαι ἀθάνατος, θεὸς ἄφθαρτος, ὄχι πιά ἄνθρωπος θνητός.

Μὲ τὸ νὰ καταστήσουμε λοιπὸν ὁδηγὸ μας στὴν ἀνώτερη ζωὴ τὸν πιὸ ἀγαθὸ νοῦ, φυλάγουμε ἀκέρια τὴν ὁμοίότητα τῆς ψυχῆς μὲ τοὺς θεοὺς, πράγμα ποὺ πρῶτο-πρῶτο μᾶς ζητᾷ ἡ προτροπὴ. Καὶ τὸ ν' ἀφήσουμε τὸ σῶμα καὶ ν' ἀνεβροῦμε στὸν καθαρὸ οὐρανό, τὸ ν' ἀλλάξουμε τὴν ἀνθρώπινη φύση μας γιὰ νὰ πάρουμε τὴν καθαρότητα τῶν θεῶν καὶ νὰ διαλέξουμε ἀντὶ γιὰ τὴν θνητὴ τὴν ἀθάνατη ζωὴ, αὐτὰ μᾶς ἀποκαθιστοῦν στὴν ἴδια ἐκείνη οὐσία καὶ στὴν συναναστροφή μὲ τοὺς θεοὺς, ποὺ καὶ πρῶτα εἶχα-

ἢ τῶν τοιούτων παρακλήσεων μέθοδος εἰς ὅλα τὰ
 γένη τῶν ἀγαθῶν καὶ πρὸς πάντα τὰ εἶδη τῆς βελ-
 10 τίονος ζωῆς ἡμᾶς προτρέπουσα.

IV. Εἰ δὲ δεῖ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὰς ἐσωτερικὰς τε
 καὶ ἐπιστημονικὰς προτροπὰς ὀρμῆσαι, προχειρισώμεθα
 πρῶτας ἐκείνας, ὅσαι μετὰ τοῦ διδαχῆν παρέχουν τῶν
 κυριωτάτων καὶ πρώτων οὐσιῶν ὁμοῦ καὶ προτρέ-
 15 πουσιν ἐπὶ τὴν θεολογικὴν καὶ νοερὰν αὐτῶν ἀνεύ-
 ρεσίν τε καὶ μάθησιν, καὶ πρὸς τὴν πρεσβυτάτην
 σοφίαν παρακαλοῦσιν. Ἀρχύτας τοίνυν ἐν τῷ Περὶ
 σοφίας εὐθύς ἀρχόμενος προτρέπει οὕτως· ‘ τοσοῦτον
 διαφέρει σοφία ἐν πᾶσι τοῖς ἀνθρωπίνοις
 20 πράγμασιν, ὅσον ὄψις μὲν αἰσθησίων σώματος,
 νόος δὲ ψυχᾶς, ἄλιος δὲ ἄστρων. ὄψις τε γὰρ
 ἑκαβολεστάτα καὶ πολυειδεστάτα τῶν ἀλλῶν
 αἰσθησίων ἐντὶ καὶ νόος ὑπατος λόγῳ καὶ
 25 δύναμις τῶν τιμιωτάτων ὑπάρχων. ἄλιός γε
 μὰν ὀφθαλμὸς ἐντὶ καὶ ψυχὰ τῶν φύσιν ἐχόν-
 17 1 των· ὀρῆται τε γὰρ δι’ αὐτῶ πάντα καὶ γεν-
 νῆται καὶ νοῆται, ρίζωθέντα καὶ γενναθέντα
 δὲ τράφεται τε καὶ ἀέξεται καὶ ζωπυρῆται μετ’
 αἰσθάσιος.’ πάνυ ἐπιστημονικῶς ἐνταῦθα τὴν τε
 5 φύσιν καὶ ἐνέργειαν τῆς σοφίας ἐπιδείκνυσι, καὶ ἀπὸ
 τοῦ χρησιμωτάτην αὐτὴν εἶναι καὶ ἡγεμονικωτάτην
 ποιεῖται τὴν προτροπὴν ἐπὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν θεωρίαν.
 καὶ ἄλλο δὲ θαυμάσιον οἷον εἰς προτροπὴν ἀγαθὸν
 παρέχεται ἀπὸ γὰρ τῶν γνωρίμων ποιεῖται τὴν ὑπό-

με, πρὶν πάρομε ἀνθρώπινη μορφή. Ἐγινε λοιπὸν φανερό, πῶς κι αὐτὸς ὁ τρόπος τῶν παρακινήσεων μᾶς προτρέπει σὲ ὅλα τὰ μεγάλα ἀγαθὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς μορφὲς μιᾶς καλύτερης ζωῆς.

Κι ἂν πρέπει τώρα νὰ προχωρήσουμε καὶ στὶς πιὸ διεισδυτικὲς καὶ ἔμπειρες προτροπές, ἃς προτιμήσουμε πρῶτα ἐκεῖνες, ποὺ μαζί μὲ τὴν γνώση ποὺ μᾶς προσφέρουν γιὰ τὶς πρῶτες καὶ βασικὲς οὐσίες, μᾶς παρακινοῦν ταυτόχρονα καὶ στὴν διανοητικὴ καὶ μεταφυσικὴ σύλληψη καὶ κατανόησή τους καὶ μᾶς προτρέπουν ἀκόμη νὰ ἐπιζητήσουμε τὴν κορυφαία σοφία.

Ὁ Ἀρχύτας λοιπὸν στὸ ἔργο του *Περὶ σοφίας*,¹¹ καὶ μάλιστα μὲ τὴν πρώτη κιόλας φράση του, κάνει τὴν ἐξῆς προτροπή:

Ἄπ' ὅλα τὰ ἀνθρώπινα τόσο ξεχωρίζει ἡ σοφία,
ὅσο ἡ ὄψη ἀπὸ τοῦ σώματος τὶς ἄλλες τὶς αἰσθήσεις,
ὁ νοῦς ἀπ' τῆς ψυχῆς τὶς ιδιότητες κι ὁ ἥλιος ἀπὸ τ' ἄστρα.
Γιατὶ ἡ ὄψη εἶναι ἐκεῖνη, ποὺ ἀπ' ὅλες τὶς αἰσθήσεις
πιὸ μακρὰ καὶ μ' ἀπειρότερες μορφὲς πηγαίνει,
κι ὁ νοῦς - ἀπὸ τὸ λόγο καὶ τὴν σκέψη ἀνώτερος -
αὐτὸ ποὺ πρέπει κατορθώνει, καὶ εἶναι ἡ ὄρασή μας
καὶ ἡ ἔκφραση καὶ γιὰ τὰ πιὸ ὑψηλά.
Κι ὁ ἥλιος πάλι εἶναι τὸ μάτι κι ἡ ψυχὴ
τῶν φυσικῶν πραγμάτων,
γιατὶ χάρις σ' αὐτὸν μπορούμε καὶ τὰ βλέπουμε ὅλα
καὶ μὲ τὴν δική του ἐνέργεια γεννιοῦνται καὶ ὑπάρχουν,
κι ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα καὶ τρέφονται κι αὐξάνουν
καὶ ζωντανεύουν μέσα τους αἰσθήσεις.

Μὲ τρόπο ἐντελῶς μεθοδικὸ δείχνει ἐδῶ ὁ Ἀρχύτας καὶ τὴν σύσταση καὶ τὴν ἐνέργεια τῆς σοφίας καί, προβάλλοντάς τὴν ὡς τὸ πιὸ χρήσιμο καὶ πιὸ ἡγεμονικὸ ἀπόκτημα, μᾶς προτρέπει νὰ στραφοῦμε στὴν καλλιέργεια τοῦ νοῦ καὶ στὴν θεωρητικὴ ἀσχόληση. Καὶ μαζί μ' αὐτὰ μᾶς προσφέρει κι ἄλλο θαυμαστὸ μέσο, ἄξιο νὰ παρακινήσει στὴ σοφία. Χρησιμοποιεῖ δη-

11. Ψευδο-Ἀρχύτας, Ἀποσπάσματα: Mullach I (1860) 558έπ. Ὁ αὐθεντικὸς Ταραντίνος Ἀρχύτας ἔζησε στὸ 1^ο ἡμ. τοῦ 4^{ου} αἰ. (βλ. E. Wellmann, *R.E.* II 1,599-602) - Ὅλα τὰ ἀποσπάσματα ἐδῶ ἔχουν μεταρτιστοτελικὴ χρειαὶ καὶ ἀνήκουν στοὺς ἐλληνιστικὸς χρόνους. Εἰδικὴ βιβλιογραφία: H. Thesleff, "The Pythagorean texts of the Hellenistic Period": *Acta Academiae Aboensis* 30/1(1965), 43έπ.

10 μνησιν δι' ἀναλογίας ἐναργοῦς. τὸ γὰρ ὄψιν εἶναι
 ὀξυτάτην τῶν αἰσθήσεων καὶ ἀκριβεστάτην καὶ τιμιω-
 τάτην πᾶσι πρόδηλον, καὶ τὸ τὸν ἥλιον τῶν ἄστρον
 ὑπερέχειν οὐδένα λέληθε, καὶ τὸ τὸν νοῦν τῆς ψυ-
 χῆς εἶναι ἐξάρχοντα ἐν ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις προ-
 15 ειλήφραμεν. ἀπὸ δὴ τούτων τὸ διαφέρον παραδηλοῖ
 τῆς σοφίας πρὸς ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα
 γνωρίμως καὶ ἐπιστημονικῶς, ὥστε εὐμαθὲς εἶναι τὸ
 ἀληθὲς καὶ εὐληπτον τοῖς ἀκούουσι τὸ κρυπτόμενον
 ἐν ἀφανεί. πρὸς τούτοις τοίνυν καὶ ἀπὸ τῶν δια-
 20 φορῶν ἐκάστου ἢ τε εἴδησις τῆς σοφίας καὶ ἢ πρὸς
 αὐτὴν προτροπὴ ἀναδιδάσκειται. τοῦτο μὲν γάρ, εἰ ἢ
 ὄψις ἐκαβολεστάτα καὶ πολυειδεστάτα τᾶν ἀλλᾶν
 αἰσθησίων ἐντί, καὶ ἢ σοφία κατὰ τὰ αὐτὰ τὰ
 πορρωτάτω ἀφεστηκότα ὡς παρόντα νοεῖ καὶ πάντων
 25 τῶν ὄντων τὰ εἶδη περιεῖληφεν ἐν ἑαυτῇ· τοῦτο δέ,
 εἰ ὁ νόος ὕπατος λόγῳ καὶ διανοίας τὸ δέον
 ἐπικραίνων καὶ ὄψις καὶ δύναμις τῶν τιμιω-
 τάτων ὑπάρχων, πάντως που καὶ ἢ σοφία ὡσαύτως
 18 1 ὑπερέχει λόγῳ καὶ διανοίας καὶ ταῖς ἀπλουστέραις
 τούτων ἐπιβλητικαῖς νοήσεσι τὰ ὄντα θεωρεῖ, τὰ τε
 ἀγαθὰ κρίνει ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἐπιτελεῖ ἐν ἑαυτῇ, τῶν
 τε νοητῶν ἐστὶν ὄψις καὶ δύναμις τῶν θειοτάτων καὶ
 5 τελειοτάτων ἐνεργειῶν ὑπάρχει· τοῦτο δ' αὖ, εἰ ὁ
 ἥλιος ὀφθαλμὸς ἐντί καὶ ψυχὰ τῶν φύσιν ἐχόν-
 των· ὀρῆταιί τε γὰρ δι' αὐτῷ πάντα καὶ γεννῆ-
 ται καὶ νοῆται, ριζωθέντα καὶ γενναθέντα δὲ
 τράφεταιί τε καὶ ἀέξεται καὶ ζωπυρῆται μετ'
 10 αἰσθησίου· δῆλόν που καὶ ἀπὸ τούτων γίγνεται ὡς
 ὀφθαλμὸς ἐστὶ καὶ ζωὴ τῶν νοερῶν ἢ σοφία, καὶ τὸ
 ὄρασθαι τοῖς νοουμένοις παρέχει πᾶσι καὶ τὸ εἶναι
 τοῖς οὔσι, δημιουργίας τε πάσης ἀρχηγὸς γίγνεται ἐν
 τῷ κόσμῳ καὶ γεννήσεως τῆς πρώτης καὶ τάξεως, καὶ
 15 δὴ καὶ ἐν ἡμῖν ὡσαύτως. τὴν δὴ τοιαύτην τε καὶ
 τοσαύτην αἰτίαν καὶ τοσαῦτα ἀγαθὰ παρέχουσιν τίς
 οὐκ ἂν μετὰ μεγάλης σπουδῆς μεταθείοι ἂν προθύμως,
 βουλόμενος τῆς ἀρίστης εὐδαιμονίας μεταλαμβάνειν;

λαδή αὐτὰ πού μᾶς εἶναι γνωστὰ γιὰ νὰ προβάλει τὴν ἀξία τῆς μὲ ἀντιστοιχίες, πού εἶναι ὀλοκάθαρες. Γιατὶ εἶναι σὲ ὅλους βέβαια φανερό, πὼς ἡ ὄραση εἶναι ἢ πιὸ ἰσχυρή, ἢ πιὸ σωστή και ἢ πολυτιμότερη ἀπ' ὅλες τὶς αἰσθήσεις, καὶ κανενὸς δὲν τοῦ ξεφεύγει, ὅτι ὁ ἥλιος ὑπερέχει ἀπ' ὅλα τ' ἄστρα. Ἐχομε τέλος ὅλοι διαπιστώσει, πὼς ὁ νοῦς εἶναι αὐτὸς πού πάνω κι ἀπὸ τὴν ψυχὴ δεσπάζει καὶ στοὺς ἀπλούστερους συλλογισμοὺς μας.

Μὲ τὰ παραπάνω λοιπὸν καὶ μὲ τρόπο προσιτὸ καὶ μεθοδικὸ δείχνει ὁ Ἀρχύτας τὸ ἐνδιαφέρον τῆς σοφίας γιὰ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ὥστε νὰ γίνεται εὐκόλα γνωστὴ ἡ ἀλήθεια καὶ νὰ κατανοοῦν καλὰ κι αὐτὰ πού δὲν ἀποκαλύπτονται ἀνοικτὰ ὅσοι εἶναι σοφοί. Κοντὰ σ' αὐτὰ πάλι, καθὼς προβάλλονται οἱ διαφορὲς τῆς ἀπὸ τ' ἄλλα ἀνθρώπινα, γίνεται ἀκόμη πιὸ καλὰ κι ἡ γνωριμία τῆς σοφίας καὶ ἡ προτροπὴ γιὰ τὴν κατάκτησή τῆς.

Πρῶτα λοιπὸν, ἂν «ἡ ὄψη εἶναι ἐκείνη, πού ἀπὸ τὶς ἄλλες αἰσθήσεις πιὸ μακρὰ καὶ μ' ἀπειρότερες μορφὲς πηγαίνει», τότε καὶ ἡ σοφία συλλαμβάνει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο σὰν νὰ εἶναι ἐδῶ αὐτὰ, πού ἐντελῶς ἀπέχουν, καὶ μπορεῖ νὰ κλείσει μέσα τῆς τὰ εἶδη ὅλων τῶν ὄντων. Ἐπειτα, ἂν ὁ νοῦς - ἀπὸ τὸν λόγο καὶ τὴν σκέψη ἀνώτερος - αὐτὸ πού πρέπει κατορθώνει κι εἶναι ἡ ὄρασή μας καὶ ἡ ἔκφρασή μας γιὰ τὰ πιὸ ὑψηλά, τὸ ἴδιο κατὰ ἓνα τρόπο ἀνώτερη ἀπὸ τὸν λόγο καὶ τὴν σκέψη εἶναι κι ἡ σοφία, πού χρησιμοποιοῦντας τὶς ἀπλὲς τοὺς διανοητικὲς συλλήψεις μελετᾷ τὰ ὄντα, μόνη τῆς πιά ξεχωρίζει τὰ ἀγαθὰ, πού μὲ τὴ δύναμή τῆς πραγματώνει, καὶ εἶναι ἡ ὄραση τῶν νοητῶν καὶ ἡ ἰκανότητα γιὰ πράξεις τελειότατες καὶ θεῖες. Τὸ ἴδιο πάλι, ἂν ποῦμε πὼς ὁ ἥλιος εἶναι τὸ μάτι καὶ ἡ ψυχὴ τῶν φυσικῶν πραγμάτων, γιατί «χάρις σ' αὐτὸν μποροῦμε καὶ τὰ βλέπουμε ὅλα καὶ μὲ τὴν ἐνέργειά του γεννιοῦνται καὶ ὑπάρχουν καὶ τρέφονται ὕστερα κι αὐξάνουν καὶ ζωντανεύουν μέσα τοὺς αἰσθήσεις».

Κι ἀπὸ αὐτὰ λοιπὸν γίνεται φανερό, πὼς ἡ σοφία εἶναι τὸ μάτι καὶ ἡ ζωὴ τοῦ νοεροῦ μας κόσμου, χαρίζει σ' ὅλους τὴν ὄραση τῶν νοητῶν καὶ στὰ ἴδια αὐτὰ τὴν ὑπαρξή τους καὶ γίνεται ἡ πρώτη αἰτία γιὰ κάθε δημιουργία, κάθε γέννηση καὶ τακτοποίηση στὸν κόσμο, κι ὄχι λιγότερο καὶ μέσα μας ἀκόμη. Ὡστε ποιὸς θὰ ἦταν ἐκεῖνος πού, ἐπιθυμώντας νὰ ἔχει μερίδιο στὴν τελειότερη εὐτυχία, δὲν θὰ κνηγοῦσε μὲ μεγάλο ζήλο κι ὀλοπρόθυμα τὴν τόσο σπουδαία αὐτὴ αἰτία τέτοιων ἀγαθῶν.

Ἡ μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ τίμιον εἶναι τὴν σοφίαν
 20 προιοῦσα εἰς προτροπὴν ἔφοδος ἐστὶ τοιαύτη, ἢ δὲ ἀπὸ
 τοῦ ὄντως ἀνθρώπου ὑπομνησκουσα τῆς ἐπὶ τὰ αὐτὰ
 προτροπῆς διὰ τῶν ἐξῆς ἐπιδείκνυται τῶν οὕτω λεγο-
 μένων· ἄνθρωπος πάντων ζώων ἐπὶ πολλὸν
 γέγονε σοφώτατος· θεωρῆσαί τε γὰρ δυνατός
 25 ἐντι τὰ ἔόντα καὶ ἐπιστάμαν καὶ φρόνασιν
 λαβὲν αὐτῶν ἀπάντων. παρὸ καὶ ἐνεχάραξε
 [καὶ ἐπεσημήνατο] τὸ θεῖον αὐτῷ τὸ τῷ παντός
 λόγῳ σύστημα, ἐν ᾧ τὰ τε εἶδεα πάντα τῷ
 19 1 ἔόντος ἐνδέδασται καὶ ταὶ σαμασίαι [τε] τῶν
 ὄνυμάτων τε καὶ ῥημάτων. τοῖς μὲν γὰρ φθόγ-
 γοις τῆς φωνᾶς τόπος ἀφώρισται φάρυγξ καὶ
 στόμα καὶ ῥῖνες. ὥσπερ δὲ τῶν φθόγγων, δι’
 5 ὧν τὰ ὄνυμά τε καὶ ῥήματα τυπούμενα σαμαί-
 νεται, γέγονεν ἄνθρωπος ὄργανον, οὕτω δὲ
 καὶ τῶν νοαμάτων ἐν τοῖς ἔοντεσσιν ἴ ὀπτιζο-
 μένοις. ἔργον σοφίας τοῦτο δοκεῖ μοι ἤμεν,
 ποθ’ ὅπερ καὶ γέγονε καὶ συνέστα ὁ ἄνθρωπος
 10 καὶ ὄργανα δὲ καὶ δυνάμεις εἴλαφε παρὰ τῷ
 θεῷ.’ αὕτη ἡ ἔφοδος ἐπὶ τὴν προτροπὴν ἀπὸ τῆς
 φύσεως γέγονε τοῦ ἀνθρώπου. εἰ γὰρ σοφώτατός
 ἐστὶ καὶ θεωρῆσαι τὰ ὄντα δυνατός, τῆς θεωρητικῆς
 αὐτὸν καὶ θεολογικῆς σοφίας δεῖ ἀντιποιεῖσθαι καὶ
 15 εἴπερ ἐπιστήμην καὶ φρόνησιν λαβεῖν ἀπάντων δύναμιν
 ἔχει παρὰ τῆς φύσεως, τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην
 αὐτὸν δεῖ μεταδιώκειν καὶ τὴν κατὰ φρόνησιν ἀρετὴν
 ὡς μάλιστα αὐτῷ πρέπουσαν. διότι γε μὴν ἐνετυ-
 πώσατο ἐν αὐτῷ τὸ θεῖον τὸ τοῦ παντός λόγου
 20 σύστημα, ἐν ᾧ καὶ τὰ εἶδη πάντα τῶν ὄντων καὶ αἱ
 σημασίαι ἐνυπάρχουσι τῶν ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων,
 διὰ τοῦτο τῆς λογικῆς αὐτὸν φιλοσοφίας πάσης ἀντι-
 λαμβάνεσθαι προσήκει, ἐπειδὴ οὐ τῶν σημαιομένων
 μόνον <διὰ τῶν φθόγγων ὄργανον> γέγονεν ὁ ἄν-
 25 θρωπος, ἀλλὰ καὶ τῶν νοημάτων τῶν ἐν τοῖς οὐσί
 20 1 θεωρὸς ὑπάρχει, καὶ πρὸς τοῦτο γέγονε καὶ ὄργανα
 καὶ δυνάμεις εἴληφε παρὰ τοῦ θεοῦ. διὰ ταῦτα δὴ

Τέτοια λοιπόν είναι ή προτρεπτική πορεία, πού ξεκινάει από την σπουδαιότητα τής σοφίας, ενώ ή άλλη πού έχει τόν ἴδιο στόχο, θυμίζοντας τί είναι ό γνήσιος άνθρωπος, χρησιμοποιεῖ <μέ τὸ στόμα πάλι τοῦ Ἀρχύτα>¹² τὰ παρακάτω ἐπιχειρήματα γιά ὅσα ὑποστηρίζει.

Ὁ ἄνθρωπος πλάσθηκε πολὺ σοφώτερος ἀπὸ κάθε ζωντανὸ δημιούργημα. Ἔτσι καὶ νὰ μελετήσῃ μπορεῖ τὰ ὄντα καὶ νὰ ἀποκτήσῃ γιά ὅλ' αὐτὰ καὶ γνώση σωστή καὶ κρίση. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο κι ὁ θεὸς ἀποτύπωσε μέσα του καὶ προσδιώρισε ὅλη τὴν ὀργάνωση τοῦ λόγου, μέσα στὸν ὁποῖο ἔχουν πάρει τὴν θέση τους καὶ τὰ εἶδη ὅλα τοῦ ὄντος καὶ οἱ σημασίες τῶν λέξεων καὶ τῶν φράσεων. Γιὰ τοὺς ἤχους τώρα τῆς φωνῆς ἔχει ὀρισθεῖ θέση ὁ φάρυγγας, τὸ στόμα καὶ ἡ μύτη. Ὅπως λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὄργανο τῶν ἤχων, μὲ τοὺς ὁποίους ἐκφράζονται οἱ λέξεις καὶ οἱ φράσεις, πού σχηματίζονται, ἔτσι γίνεται καὶ θεωρὸς τῶν νοημάτων, πού καθρεπτίζονται στὰ ὄντα. Κι αὐτὸ, μοῦ φαίνεται, εἶναι ἐκεῖνο, πού γιά χάρη του πλάσθηκε καὶ σχηματίσθηκε ὁ ἄνθρωπος καὶ πήρε ἀπὸ τὸν θεὸ τὰ μέσα καὶ τὴν δύναμη.

Αὐτὴ ἡ κατεύθυνση στὴν προτροπὴ στηρίζεται στὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, ἂν πραγματικὰ εἶναι προικισμένος μὲ σοφία καὶ μπορεῖ νὰ ἐρευνᾷ τὰ ὄντα, τότε πρέπει νὰ κατέχει τὴν θεωρητικὴ καὶ τὴν θεολογικὴ σοφία. Κι ἂν ἔχει ἀπὸ τὴν φύση του τὴν ἰκανότητα νὰ ἀποκτᾷ γιά ὅλα αὐτὰ σωστὴ γνώση καὶ γνώμη, πρέπει καὶ νὰ ἐπιδιώκει ὡς τὸ πιὸ ταιριαστὸ γνώρισμά του τὴν ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη καὶ τὴν ἀρετὴ ἐκεῖνη, πού στηρίζεται στὴν σωστὴ κρίση. Γιατί, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ θεὸς ἀποτύπωσε μέσα του ὅλη τὴν συγκρότηση τοῦ λόγου, πού περιέχει καὶ τὰ εἶδη ὅλα τῶν ὄντων καὶ τὶς σημασίες τῶν λέξεων καὶ τῶν φράσεων, γι' αὐτὸ ταιριάζει στὸν ἄνθρωπο νὰ κατέχει τὴν λογικὴ φιλοσοφία, ἀφοῦ δὲν ἔχει πλασθεῖ νὰ εἶναι ὄργανο μιᾶς φωνητικῆς μόνο ἔκφρασης, ἀλλ' εἶναι καὶ μελετητὴς τοῦ νοήματος τῶν ὄντων. Καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἔχει τέτοια κατασκευὴ κι ἔχει πάρει ἀπὸ τὸν θεὸ τὰ κατάλληλα μέσα καὶ τὶς ἀνάλογες ἰκανότητες.

12. Ψευδο-Ἀρχύτας: Mullach I, 558b.

- πάλιν περὶ πᾶν τὸ ὄν, ἢ ὄν, τῆς θεωρητικῆς σοφίας
 ἐφίεσθαι αὐτὸν χρῆ, καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ κριτήρια
 5 πάσης γνώσεως μεταθεῖν ἐπιστημονικῶς περὶ πάντα
 τὰ γένη τῶν ὄντων· αὐτόν τε τὸν νοῦν καθ' ἑαυτὸν
 καὶ τὸν καθαρώτατον λόγον ἐπισκοπεῖσθαι ἄξιον· καὶ
 ὅσαι ἀπ' αὐτοῦ ἀρχαὶ ἐνδίδονται εἰς τὰ καλὰ καὶ
 ἀγαθὰ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, καὶ ὅσα περὶ ἀρετῶν
 10 ἐπιλογιζόμεθα καθόλου, καὶ ὅσα περὶ μαθημάτων ἢ
 ἄλλων τινῶν τεχνῶν ἢ ἐπιτηδευμάτων μανθάνομεν,
 προσήκει προθύμως ἀναδιδάσκεσθαι. καὶ οὕτω πρὸς
 ὅλην τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἢ ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ
 ἀνθρώπου ὀρμωμένη γέγονε παράκλησις.
- 15 Ποιεῖται δὲ καὶ ἄλλην σύμμικτον ἔφοδον ἐπὶ τὰ αὐτὰ
 προτρέπουσαν ὧδέ πως· 'γένεονε καὶ συνέστα ὁ ἄν-
 θρωπος ποττὸ θεωρῆσαι τὸν λόγον τᾶς τῶ ὄλω
 φύσιος· καὶ τᾶς σοφίας ὧν ἔργον <κτᾶσθαι> καὶ
 θεωρῆν τὰν τῶν ἐόντων φρόνασιν.' ὁ δὲ φάμεν
 20 ἐν τούτοις σύμμικτον, ἐκεῖνό ἐστι· τῇ γὰρ ἰδίᾳ φύσει
 τὴν κοινὴν συνεκέρασεν, ὡς ἐχουσῶν τούτων συμφω-
 νίαν πρὸς ἀλλήλας. εἰ γὰρ ὁ τε λόγος τοῦ ἀνθρώπου
 θεωρητικός ἐστιν ἐν τῷ λόγῳ τᾶς τῶ ὄλω φύσιος
 καὶ ἢ σοφία τοῦ ἀνθρώπου κτᾶται καὶ θεωρεῖ τὰν
 25 τῶν ἐόντων φρόνασιν, ὁμοῦ μὲν ὁμολογία οὔσα
 ἀποδέδεικται τῆς μεριστῆς τοῦ λόγου καὶ τῆς τοῦ
 ὄλου νοερᾶς φύσεως, ὁμοῦ δὲ καὶ ἢ προτροπὴ τελεω-
 21 1 τέρα γέγονεν. οὐ γὰρ ἄλλως διαβιωσόμεθα κατὰ φύσιν,
 οὔ πάντες διαφερόντως ἐφιέμεθα, ἐὰν μὴ κατὰ λόγον
 ζῶμεν τὸν θεῖον καὶ τὸν ἀνθρώπινον, οὐδὲ ἄλλη πη
 εὐδαιμονήσομεν, ἐὰν μὴ κτησώμεθα διὰ φιλοσοφίας
 5 καὶ θεωρήσωμεν τὴν τῶν ὄντων φρόνησιν. ἄλλη

Σύμφωνα πάλι μ' αὐτὰ πρέπει νὰ ποθεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν θεωρητική σοφία, ποὺ ἀποβλέπει στὴν κατανόηση τοῦ καθαρῆς ὄντος, καὶ νὰ ἐφαρμόζει μὲ μεθοδικὸ τρόπο τὶς ἀρχές καὶ τὰ κριτήρια κάθε γνώσης σὲ ὅλες τὶς κατηγορίες τῶν ὄντων. Κι ἀκόμη ἔχει μεγάλη ἀξία ἡ διερεύνηση τοῦ ἴδιου τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ καθαρῆς κι ἀγνοῦ λογισμοῦ του. Κι ὅσες ἀφορμές γιὰ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἄγαθὰ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου προέρχονται ἀπὸ τὸν λογισμό, κι ὅσα γενικὰ βάζουμε στὸ νοῦ μας γιὰ τὶς ἀρετές, κι ὅσα διδασκόμαστε ἀπὸ τὶς μαθήσεις ἢ τὶς ἄλλες τέχνες καὶ τὰ ἐπαγγέλματα, ὅλ' αὐτὰ ἀξίζει νὰ τὰ μελετοῦμε μὲ κάθε προθυμία κι ὅσο γίνεται βαθύτερα. Μὲ τέτοιο λοιπὸν τρόπο γίνεται ἡ παρακίνηση πρὸς τὴν φιλοσοφία γενικά, μιὰ παρακίνηση ποὺ ἔχει ὡς βάση τὴν ἴδια τὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπιχειρεῖ ὁμως <ὁ Ἀρχύτας>¹³ καὶ μ' ἓνα ἀκόμη τρόπο, μικτὸν αὐτὴ τὴν φορά, ποὺ παρακινεῖ στὰ ἴδια πράγματα ἔτσι περίπου.

Ὁ ἄνθρωπος γεννήθηκε καὶ πλάσθηκε μὲ προορισμὸ
νὰ γνωρίσει τὸ νόημα τῆς φύσης στὸ σύμπαν.
Καὶ τῆς σοφίας λοιπὸν ἔργο εἶναι νὰ κατακτᾶ
καὶ νὰ γνωρίζει τὸν σκοπὸ τῶν ὄντων.¹⁴

Ἐκεῖνο ποὺ σ' αὐτὰ θεωροῦμε μικτὸ εἶναι τὸ ὅτι συνδυάζει τὴν κοινὴ σὲ ὅλα τὰ ὄντα φύση μὲ τὴν ἀνθρώπινη ὡς σύμφωνες τὶς δύο μεταξύ τους. Γιατί, ἂν ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ εἰσχωρεῖ γνωστικὰ στὸν λόγο τοῦ σύμπαντος, κι ἂν ἡ σοφία τοῦ ἀνθρώπου κατακτᾶ καὶ γνωρίζει τὸν σκοπὸ τῶν ὄντων, ἀποδεικνύεται ἔτσι πὼς ὑπάρχει συμφωνία ἀνάμεσα στὴν φύση τῶν χωριστῶν λογικῶν ὄντων καὶ τοῦ νοητοῦ σύμπαντος καὶ γίνεται τυττόχρονα ἡ παρακίνηση τελειότερη. Καὶ δὲν θὰ ἦταν ἀλλιῶς δυνατὸ νὰ ζήσουμε σύμφωνα μὲ τὴν φύση μας, πράγμα ποὺ ἐπιθυμοῦμε ὅλοι ιδιαίτερα, ἂν δὲν βασίζεται ἡ ζωὴ μας στὸν θεῖο καὶ ἀνθρώπινο λόγο, κι οὔτε μὲ ἄλλο τρόπο μπορούμε νὰ εὐτυχήσουμε, ἂν μὲ τὴν φιλοσοφία δὲν ἀποβλέψουμε καὶ δὲν κατακτήσουμε τὸν σκοπὸ τῶν ὄντων.

13. Προσθήκη τοῦ Σχολιαστῆ τοῦ χφ. Laurent. 86,3 (14ου αἰ.).

14. Ψευδο-Ἀρχύτας: Mullach I, 558b=Περικτιόνη: Stob. Flor., III 85,9 Hense. Ἡ Πυθαγορική Περικτιόνη φέρεται ὡς ἡ συγγραφέας τοῦ *Περὶ γυναικῶς ἀρμονίας*, ποὺ διέσωσε ἀποσπασματικὰ ὁ Στοβαῖος σὲ γλώσσα μὲ πολλοὺς δωρισμούς, ψευδο-δωρισμούς καὶ ἀττικισμούς. Δὲν εἶναι ὑπαρκτὸ πρόσωπο. Οἱ ἀπόψεις τῆς ἀντιπροσωπεύουν ἐκλεκτικὴ δημῶδη φιλοσοφία μὲ στωϊκὴ ἐπιρροή καὶ τὸ ἔργο ἀνήκει στὴν Νεοπυθαγορική γραμματεία τοῦ 1^{ου} π.Χ. ἕως 1^{ου} μ.Χ. αἰ.

τοίνυν ἐν τούτοις τοιαύτη νοείσθω σύμμιξις· ἐν ταύτῳ
 γὰρ παρορμαῖν ἐπιχειρεῖ εἷς τε τὴν πρακτικὴν καὶ
 θεωρητικὴν φιλοσοφίαν. τὸ μὲν γὰρ κτήσασθαι φρό-
 νησιν ποιητικῆς τινός ἐστι καὶ πρακτικῆς ἀρετῆς
 10 ἔργον, ἧς τέλος οὐ τὸ κατιδεῖν ἀπλῶς οὕτως, ἀλλὰ
 τὸ προσλαβεῖν αὐτὸ διὰ τῶν ἐνεργειῶν, τό γε μὴν
 θεωρῆσαι τοῦ θεωρητικοῦ νοῦ ἐνέργημα ὑπῆρχε.
 πρὸς ἀμφοτέρα τοίνυν ἡ προτροπὴ δεόντως γέγονεν.
 Ἐπεὶ τοίνυν μᾶλλον τὸ κοινὸν καὶ διατείνον ἐπὶ
 15 πάντα τῆς σοφίας ἀγαθὸν διαφαίνεται, καὶ ἡ προτροπὴ
 τελεωτέρα πρὸς αὐτὸ γίνεται διὰ τῶν τοιούτων· ἡ
 σοφία οὐ περὶ τι ἀφωρισμένον ἐντὶ τῶν ἐόντων,
 ἀλλ' ἀπλῶς περὶ πάντα τὰ ἔοντα, καὶ δεῖ μὴ πρῶ-
 ταν αὐτὰν τὰς ἀρχὰς αὐτᾶς ἀνευρέσθαι, ἀλλὰ τὰς
 20 κοινὰς τῶν ἐόντων· οὕτω γὰρ ἔχει σοφία περὶ
 πάντα τὰ ἔοντα ὡς ὄψις περὶ πάντα τὰ ὄρατά.
 τὰ ὧν καθόλου πᾶσι συμβεβακότα συνιδὲν καὶ
 θεωρῶν τὰς σοφίας οἰκῆον, καὶ διὰ τοῦτο
 σοφία τὰς τῶν ἐόντων ἀπάντων ἀρχὰς ἀνευ-
 25 ρίσκει.' πάλιν γὰρ ἐνταῦθα οὐκ ἀφορίζει περὶ τι
 22 1 μέρος τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, ἀλλὰ κοινῇ διήκειν φησὶν
 ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα, τὰς τε ἀρχὰς τὰς κοινὰς τῶν ὄλων
 φησὶν αὐτὴν ἐπισκοπεῖν καὶ κατὰ γένη ταῦτα θεωρεῖν
 καὶ κατὰ ἀπλουστάτας ἐπιβολάς, ὥσπερ ἡ ὄψις τοῖς
 5 ὄρατοῖς ἐπιβάλλει, τοὺς τε καθόλου λόγους πάντων
 φησὶν αὐτὴν περιέχειν, καὶ πρὸς τούτῳ θεωρεῖν καὶ
 διαλογίζεσθαι· μόνην δὲ καὶ ἀνυπόθετον εἶναι ἐπι-
 στήμην, ἅτε δὴ τῶν ὄντων πάντων τὰς ἀρχὰς ἀνευ-
 ρίσκουσαν καὶ περὶ τῶν οἰκείων ἑαυτῆς ἀρχῶν δυνα-
 10 μένην λόγον διδόναι. εἰς καλὸν ἄρα συμβαίνει ἡ
 ἔφοδος τῆς προτροπῆς· εἰ γὰρ τῆς τοιαύτης σοφίας

Μπορούμε ωστόσο στὰ παραπάνω νὰ σκεφθοῦμε κι ἕναν ἄλλο λόγο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ παρακίνηση αὐτὴ συσχετίζει τὶς δύο φύσεις. Ἐπιδιώκει δηλαδή νὰ παρακινήσει ταυτόχρονα στὴν πρακτικὴ καὶ στὴν θεωρητικὴ φιλοσοφία, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν μία πλευρὰ ἡ ἀπόκτηση τῆς σοφίας εἶναι ἔργο ἐνεργητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀρετῆς, πού σκοπός της εἶναι ὄχι ἀπλῶς καὶ μόνο νὰ κατοπτρεύσει ἀλλὰ νὰ κάνει στὴν πράξη κτῆμα της τὴν σοφία, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη βέβαια ἡ θεωρητικὴ ἐπισκόπηση στάθηκε πάντα ἐκδήλωση τοῦ συλλογιστικοῦ νοῦ. Σωστὰ λοιπὸν ἔχει ἀποβλέψει καὶ πρὸς τὰ δύο ἡ παρακίνηση.

Ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου ἐκτιμοῦμε περισσότερο ὡς ἀγαθὸ τὴν γενικὴ χρησιμότητα τῆς σοφίας καὶ τὸ ὅτι ἔχει σὲ ὅλα ἐφαρμογὴ, γίνεται καὶ ἡ παρακίνηση στὸ ἀγαθὸ αὐτὸ πολὺ τελειότερα μὲ τὰ παρακάτω.

Ἡ σοφία δὲν ἀναφέρεται σὲ ὀρισμένα μόνο ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ὄντων, ἀλλὰ σὲ ὅλα ἀνεξαιρέτως. Καὶ πρέπει νὰ ζητοῦμε ἀπὸ αὐτὴν τὶς κοινὲς σὲ ὅλα ἀρχές καὶ ὄχι μόνο τὶς δικές της νὰ μᾶς δείξει. Γιατὶ ἡ σχέση τῆς σοφίας πρὸς τὰ ὄντα ὅλα εἶναι ὅπως τοῦ βλέμματος ἡ σχέση πρὸς ὅλα τὰ ὄρατά. Εἶναι λοιπὸν πολὺ οἰκεῖο στὴν σοφία νὰ γνωρίζει καὶ νὰ μελετᾷ ὅσα συμβαίνουν γενικὰ σ' ὅλα τὰ ὄντα. Γι' αὐτὸ καὶ ἀποκαλύπτει τὶς ἀρχές ὅλων τῶν ὄντων.¹⁵

Ἔτσι πάλι ἐδῶ δὲν περιορίζει σ' ἕνα σημεῖο τὴν ἐνέργειά της, ἀλλὰ - ὅπως μᾶς λένε - ἀπλώνεται γενικὰ σ' ὅλα τὰ ὄντα, κι ἀκόμη ἡ σοφία διερευνᾷ τὶς κοινὲς ἀρχές ὅλων καὶ μελετᾷ τὶς διάφορες κατηγορίες τους καὶ μάλιστα μὲ τὶς πιὸ ἀπλὲς καὶ αὐθόρμητες ἀντιληπτικὲς ἐνέργειες, ὅπως τὸ βλέμμα πέφτει ἐπάνω στὰ ὄρατά. Καὶ μᾶς λένε ἀκόμη ὅτι κλείνει μέσα της ἡ σοφία τοὺς λόγους ὅλων τῶν πραγμάτων γενικὰ, καὶ σ' αὐτὸ ἀποβλέπει ἡ θεώρηση κι ὁ στοχασμός.

Καὶ εἶναι ἡ μόνη ἐπιστήμη πού δὲν στηρίζεται σὲ ἄλλες, ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι πού ἀποκαλύπτει τὶς ἀρχές ὅλων τῶν ὄντων καὶ μπορεῖ νὰ προβάλει τὸ κύρος πού ἔχουν οἱ ἴδιες οἱ δικές της ἀρχές. Μὲ σωστὸ λοιπὸν καὶ ἀποδοτικὸ τρόπο ἐπιχειρεῖται ἔτσι ἡ παρακίνηση στὴν φιλοσοφία. Ἄν

15. Ψευδο-Ἀρχύτας: Mullach I, 559a=Περικτιόνη; Stob. Flor., III 86,7 Hense.

οὔτε καθολικωτέραν οὔτε τελειοτέραν οὔτε κοινοτέραν
 οὔτε αὐταρκεστέραν οὔτε ἀγαθοειδεστέραν ἢ καλλίονα
 δυνατὸν λογισμῶ λαβεῖν, ταύτης ἐφίεσθαι χρῆ τοὺς
 15 βουλομένους κατὰ λόγον καὶ νοῦν εὐδαιμονεῖν.

Ἐν τῷ τέλει τοίνυν πρὸς αὐτὸ τὸ ἀκρότατον ἄνεισιν
 ἢ παράκλησις ὧδέ πως· ὅστις ὦν ἀναλῦσαι οἷός τε
 ἐντι πάντα τὰ γένεα ὑπὸ μίαν τε καὶ τὰν αὐτὰν
 ἀρχὰν καὶ πάλιν συνθεῖναι τε καὶ συναριθ-
 20 μῆσασθαι, οὗτος δοκεῖ μοι καὶ σοφώτατος
 ἤμεν καὶ παναλαθέστατος, ἔτι δὲ καὶ καλὰν
 σκοπιὰν εὐρηκέναι, ἀφ' ἧς δυνατὸς ἐσσεῖται
 τὸν θεὸν κατοφείσθαι καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ
 συστοιχία καὶ τάξει τῷ ἐκείνῳ κατακεχωρι-
 25 σμένα, καὶ ταύταν ἀρματήλατον ὁδὸν ἐκπορι-
 23 1 σάμενος τῷ νόῳ κατ' εὐθειαν ὀρμαθῆμεν καὶ
 τελεοδορομᾶσαι τὰς ἀρχὰς τοῖς πέρασι συν-
 ἀψαντα καὶ ἐπιγνόντα διότι ὁ θεὸς ἀρχὰ τε καὶ
 τέλος καὶ μέσον ἐντι πάντων τῶν κατὰ δίκαν
 5 τε καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον περαινομένων.· σαφῶς
 δὴ καὶ ἐν τούτοις τὸ τέλος ἐπέθηκε τῆς θεολογικῆς
 προτροπῆς, μὴ ἴστασθαι ἀξιῶν ἐπὶ τῶν πολλῶν ἀρχῶν
 καὶ πάντων τοῦ ὄντος γενῶν, ἀναλύσειν δὲ προθυ-
 μούμενος ὑπὸ μίαν τε καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τὰ πάντα,
 10 ἀπὸ δὲ τῆς μιᾶς διαιρῶν κατὰ ἀριθμὸν ὀρισμένον τὰ
 πλησίον τοῦ ἐνὸς καὶ οὕτως αἰεὶ τὰ πορρωτέρω ἀφι-
 στάμενα καὶ διστάμενα ἐπισκοπῶν, ἕως ἂν ἐπὶ τὰ
 σύνθετα καὶ ἐκ πολλῶν συνεστηκότα συναριθμῆσθαι
 15 τε ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ πλήθους ἐπὶ τὸ ἐν καὶ κατάγειν

έπομένως είναι αδύνατον και να σκεφθῆ κανείς καθολικότερη, τελειότερη, γενικότερη, πιὸ αὐτοδύναμη, πιὸ ἀγαθὴ καὶ εὐεργετικὴ ἀπὸ τὴν ἀξία αὐτή, πὸ εἶναι ἡ σοφία, τότε αὐτὴν πρέπει νὰ ποθοῦν ἐκεῖνοι πὸ μὲ περίσκεψη καὶ κρίση θέλουν νὰ εὐτυχίσουν.

Ἡ παρακίνηση φθάνει τελικὰ στὸ κορύφωμά της μὲ τέτοιο τρόπο.

Ὅποιος λοιπὸν εἶναι ἰκανὸς νὰ ἀναγάγει
 ὅλα τὰ εἶδη τῶν ὄντων σὲ μία καὶ μόνη ἀρχή
 καὶ νὰ τὰ συγκροτήσῃ πάλι ὅλα ἕνα-ἕνα,
 αὐτὸς εἶναι γιὰ μένα προικισμένος
 μὲ τὴν μεγαλύτερη σοφία καὶ κατέχει τὴν ἀλήθεια
 ὅσο εἶναι δυνατὸν περισσότερο,
 κι ἀκόμη ἔχει εὔρει καὶ τὴν κατάλληλη σκοπιά,
 ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ εἶναι σὲ θέση ν' ἀντικρύσῃ τὸ θεὸ
 καὶ κάθε τι, πὸ βρίσκεται μέσα στὴν θεϊκὴ τάξη
 καὶ ἀρμονία.
 Κι ἀφοῦ μὲ τὴν διάνοια ἐξασφαλίσῃ δρόμο πλατὺ
 καὶ ἀνοικτό,
 θὰ ὀρμήσῃ ἀνεμπόδιστα νὰ φθάσῃ στὴ σύνδεση
 τῶν ἀρχῶν μὲ τὰ πέρατα καὶ στὴν ἐπίγνωση τοῦ ὅτι
 ὁ θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος καὶ ἡ μέση ὄλων,
 ὅσα σύμφωνα μὲ τὴν δίκαιη καὶ λογικὴ τάξη
 ἔχουν περιορισμένα τὰ ὄριά τους.¹⁶

Καὶ μὲ τὰ παραπάνω λοιπὸν <οἱ Πυθαγόρειοι> τοποθέτησαν καθαρὰ τὸν σκοπὸ τῆς θεολογικῆς παρακίνησης, κρίνοντας πὸς δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ στὸ πλῆθος τῶν ἀρχῶν καὶ στὴν ποικιλία τῶν κατηγοριῶν τοῦ ὄντος, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὰ ἀναγάγει ὅλα σὲ μία καὶ τὴν ἴδια ἀρχή. Ἀπὸ τὴν μία αὐτὴ ἀρχὴ ξεχωρίζουν ἔπειτα σύμφωνα μὲ ὀρισμένη ἀριθμητικὴ διαίρεση ἐκεῖνα πὸ βρίσκονται πιὸ κοντὰ της καὶ μετὰ ὀλοένα - μὲ τὴν ἐπισκόπηση ἐκείνων, πὸ ὡς πιὸ μακρινὰ διαφέρουν καὶ ξεχωρίζουν διαρκῶς περισσότερο - φθάνουμε τελικὰ στὰ σύνθετα καὶ στὰ δημιουργημένα ἀπὸ πολλὰ, ὥστε νὰ μπορούμε νὰ ἀναμετρήσουμε ὅλο τὸ πλῆθος τῶν ὄντων. Προχωρώντας λοιπὸν ἔτσι καὶ πρὸς τὶς δύο κατευθύνσεις εἶναι σὲ θέση ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀνυψῶναι τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν

16. Ψευδο-Ἀρχύτας: Mullach I, 559a=Περικτιόνη; Stob. Flor., III 87,6-13 Hense.

ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τὸ πλῆθος. ἐπεὶ δὲ μάλιστα ἀλη-
 θείας καὶ σοφίας ἐφιέμεθα, προτρέπων ἐπὶ τὴν τοι-
 αύτην ἐπιστήμην σοφώτατον καὶ παναληθέστατον φησιν
 εἶναι τὸν τὴν τοιαύτην διαιρετικὴν ἔχοντα ἐπιστήμην
 20 διὰ τῶν πρώτων εἰδῶν καὶ γενῶν, συνάγοντά τε αὐτὴν
 εἰς ἓν διὰ τῆς ὀριστικῆς ἐπιστήμης, τοῦ τε ἐνὸς ὄντα
 θεωρητικόν, ὅπερ τέλος ἐστὶ πάσης θεωρίας. καὶ τούτου
 δ' ἔτι κυριώτερον ἀγαθὸν ἐπήγαγε, τὸ ὥσπερ ἀπὸ
 σκοπιᾶς ἐντεῦθεν δύνασθαι τὸν θεὸν καθορᾶν καὶ
 25 πάντα τὰ ἐν τῇ συστοιχίᾳ τοῦ θεοῦ. εἰ γὰρ πάσης
 ἀληθείας καὶ εὐδαιμονίας οὐσίας τε καὶ αἰτίας καὶ
 τῶν ἀρχῶν ὁ θεὸς ἐξηγεῖται, σπουδαστέον ἐν τούτῳ
 24 1 μάλιστα ἐκείνην τὴν ἐπιστήμην κτήσασθαι, δι' ἧς
 ἀτενίσει τις αὐτὸν καθαρὸν καὶ δι' ἧς πλατεῖαν εὐρήσει
 τὴν πρὸς αὐτὸν πορείαν καὶ δι' ἧς τὰ τέλη ταῖς ἀρχαῖς
 συνάψει. τελεωτάτη γὰρ ἢ τοιαύτη ζωὴ καὶ εὐδαι-
 5 μονία, οὐκέτι διωρισμένως τὰ τελευταῖα ἀπὸ τῶν
 πρώτων διακρίνουσα, ἀλλ' εἰς ἓν τὰ συναμφοτέρα
 ταῦτα συλλαβοῦσα ἀρχάς τε καὶ τέλος καὶ μέσον ὁμοῦ
 συνέχουσα. τοιαύτη γὰρ ἐστὶν ἢ θεία αἰτία, ἧς δεῖ
 ἀντέχεσθαι τοὺς μέλλοντας εὐδαιμονήσειν. οὕτω μὲν
 10 οὖν ἢ προτροπὴ διὰ πάντων διεξεληθοῦσα τῶν τε ἐν
 ἡμῖν καὶ τῶν ἐν τῇ φύσει καὶ ὡς ἔπος εἶπεῖν διὰ πάν-
 των τῶν ὄντων, συνεκεφαλαιώσατο πάσας τὰς ἐφόδους
 εἰς μίαν τὴν ἐπὶ τὸν θεὸν ἀνήκουσαν ἀναγωγὴν.

V. Δεῖ δὲ λοιπὸν αὐταῖς ταῖς Πυθαγορικαῖς διαι-
 15 ρέσεσι προσχρῆσθαι εἰς τὸ προτρέπειν. πάνν γὰρ
 ἐντρεχῶς καὶ τελειότατα καὶ πρὸς τὰς ἄλλας φιλο-
 σοφίας ἐξηλλαγμένως οἱ κατὰ τήνδε τὴν αἵρεσιν διήρουν
 ἐπόμενοι ταῖς ἐκείνου διδασκαλίαις τὸν εἰς παρόρησιν
 ἐπὶ φιλοσοφίαν λόγον, εὐμηχάνως ἐπιρρωννύντες καὶ
 20 πιστούμενοι ἀποδείξεσιν ἐπιστημονικωτάταις μηδὲν ἀνα-
 κόλουθον συναγαγούσαις. εἰσὶ δὲ τοιαῦται

ὄντων στὴν μία ἀρχὴ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ τὸν κατεβάζει πάλι στὸ πλῆθος. Καὶ ἐπειδὴ ζητοῦμε μὲ ξεχωριστὸ ζῆλο τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν σοφία, μᾶς παρακινεῖ ἡ προτροπὴ αὐτὴ σὶ ἐκεῖνες, λέγοντάς μας πῶς στὸν μεγαλύτερο βαθμὸ κατέχει τὴν σοφία καὶ τὴν ἀλήθεια αὐτός, ποὺ διαθέτει μιὰ τέτοια ἰκανότητα νὰ ἀναλύει τὸ ὄν, διαχωρίζοντάς το στὰ πρῶτα εἶδη καὶ γένη, καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ τὰ συγκεντρώνει πάλι στὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ ὄν, κι αὐτὸ νὰ ἐπισκοπεῖ ὡς τὸν τελικὸ σκοπὸ κάθε θεωρητικῆς ἐνατένισης.

Καὶ θεωρεῖ <ἡ προτροπὴ αὐτὴ> κι ἀπὸ αὐτὸ ἀκόμη πιὸ σπουδαῖο ἀγαθὸ τὸ νὰ μπορεῖς ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ τῆς θεωρίας, σὰν ἀπὸ μιὰ κατάλληλη σκοπιά, νὰ ἀντικρῦξεις τὸν θεὸ καὶ ὅλα ὅσα συνδέονται μαζί του. Γιατί, ἂν ὁ θεὸς εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἀλήθεια καὶ εὐτυχία καὶ οὐσία καὶ αἰτία καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ἀρχή, πρέπει σύμφωνα μ' αὐτὸ τὸ δεδομένο νὰ ἐπιδιώκουμε τὴν κατάκτηση ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης, μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος βλέπει τὸν θεὸ σὲ ὅλη τὴν καθαρότητά του, μὲ τὴν ὁποία τοῦ ἀνοίγεται πλατὺς ὁ δρόμος στὴν πορεία του πρὸς αὐτὸν καὶ μὲ τὴν ὁποία θὰ συνδέσει τὶς τελικὲς μορφὲς μὲ τὶς πρῶτες ἀρχές. Ἔτσι ἔχουμε τὴν τελειότερη ζωὴ καὶ εὐτυχία, ποὺ ξεχωρίζει τὰ τελικὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα, ὄχι πιά διασπώντας ἀλλὰ συνδέοντας καὶ τὰ δύο σὲ ἓνα καὶ κρατώντας πάντα μαζί ἀρχικὲς, τελικὲς καὶ ἐνδιάμεσες μορφές. Τέτοια εἶναι λοιπὸν ἡ σκέψη, ποὺ ἀνάγει ὅλες τὶς αἰτίες στὸν θεὸ καὶ ποὺ πρέπει νὰ κρατήσουν σταθερὰ ὅσοι θέλουν νὰ εὐτυχήσουν.

Ἔτσι πιά ἡ παρακίνηση στὴν φιλοσοφία, ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα καὶ ἀπὸ τὰ φυσικὰ καὶ μὲ μιὰ λέξη ἀπὸ ὅλα ὅσα ἀναφέρονται στὰ ὄντα γενικά, συγκέντρωσε τὴν ἐπιχειρηματολογία της στὴν πορεία ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς τὸν θεό.

Πρέπει λοιπὸν τώρα στὴν παρακίνησή μας νὰ χρησιμοποιήσουμε αὐτὴν τὴν πυθαγορικὴ κατάταξη καὶ μέθοδο, ἀφοῦ οἱ ὀπαδοὶ τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας, ἀκολουθώντας τὶς διδασκαλίες τοῦ δασκάλου τους, ἔχουν ὀργανώσει τόσο ἐπιτυχημένα καὶ τέλεια - καὶ σὲ σύγκριση μὲ τὶς ἄλλες φιλοσοφικὲς θεωρίες ἀκόμη πιὸ καλά - τὸν λόγο ποὺ παρακινεῖ στὴν φιλοσοφία. Ἐνθαρρύνουν ἔτσι σ' αὐτὴν μὲ τρόπο ἐπιδέξιο καὶ μὲ πειθώ, ποὺ στηρίζεται σὲ ἐπιστημονικότερες ἀποδείξεις καὶ ποὺ ἀποκλείει κάθε ἀντίφαση. Καὶ τέτοιες ἀποδείξεις εἶναι οἱ ἐξῆς:¹⁷

17. Ὁ Ἰάμβλιχος εἰς τὰ ἐξῆς παραθέτει Πλατωνικὰ καὶ Ἀριστοτελικὰ ἀποσπάσματα ὡς νὰ ἦσαν καὶ αὐτὰ Πυθαγορικὰ *διαίρέσεις*. Τὰ πρῶτα πρὸ τοῦ *Προτρεπτικοῦ* Πλατωνικὰ

Πάντες ἄνθρωποι βουλόμεθα εὖ πράττειν, εὖ δὲ
 πράττομεν, εἰ ἡμῖν πολλὰ ἀγαθὰ παρείη. ἀγαθὰ δὲ
 τὰ μὲν ἐστὶ κατὰ σῶμα, ὥστε ἱκανῶς αὐτὸ παρ-
 25 εσκευάσθαι πρὸς τὴν κατὰ φύσιν συμμετρίαν καὶ
 κρᾶσιν καὶ ῥώμην· τὰ δὲ ἐν τοῖς ἐκτός, ὥσπερ εὐγέν-
 ειαὶ καὶ δυνάμεις καὶ τιμαὶ ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι·
 25 1 τὰ δὲ περὶ ψυχὴν, ὡς τὸ σῶφρονά τε εἶναι καὶ δίκαιον
 καὶ ἀνδρεῖον, καὶ διαφερόντως τὸ σοφὸν εἶναι μεθ’
 ὧν οὐ μικρὸν διαφέρει τὸ συνεπιλαμβάνειν καὶ τὴν
 εὐτυχίαν ταῖς ὀρθαῖς πράξεσιν, ἥτοι ὑπὸ τῆς σοφίας
 5 ἐπιφερομένην, ἥ καὶ καθ’ αὐτὴν ἔχουσιν ἰδίαν τινὰ
 δύναμιν. ἀλλ’ οὐκ εὐθὺς εὐδαιμονοῦμεν διὰ τὰ παρ-
 όντα ἀγαθὰ, εἰ μηδὲν ἡμᾶς ὠφελοῖ· ὠφελεῖ δὲ οὐδέν,
 εἰ εἴη μόνον ἡμῖν, χρώμεθα δὲ αὐτοῖς μῆ. οὐδὲ γὰρ
 10 ἄλλο οὐδὲν παρὸν διὰ τὴν κτῆσιν ὠφελεῖ ἄνευ τοῦ
 χρῆσθαι αὐτῶ, οὐδ’ εἴ τις οὖν πλοῦτον καὶ ἂ νῦν
 δὴ ἐλέγομεν ἀγαθὰ κεκτημένος εἴη, χρωῖτο δὲ αὐτοῖς
 μῆ, οὐκ ἂν εὐδαιμονοῖ διὰ τὴν τούτων τῶν ἀγαθῶν
 κτῆσιν. δεῖ ἄρα μῆ μόνον κεκτῆσθαι τὰ τοιαῦτα
 15 ἀγαθὰ τὸν μέλλοντα εὐδαίμονα ἔσεσθαι, ἀλλὰ καὶ
 χρῆσθαι αὐτοῖς, ἥ οὐδὲν ὄφελος τῆς κτήσεως γίνεται.
 ἀλλ’ οὐδὲ τὸ χρῆσθαι μόνον ἔξαρκεῖ, ἀλλὰ δεῖ προσ-
 εῖναι τὸ ὀρθῶς χρῆσθαι. πλεον γὰρ θάτερόν ἐστιν,
 εἴαν τις χρῆται μὴ ὀρθῶς ὄτρωοῦν πράγματι, ἥ εἴαν ἐᾷ·
 τὸ μὲν γὰρ κακόν, τὸ δὲ οὔτε κακὸν οὔτε ἀγαθόν.
 20 ἀλλὰ μὴν ἔν γε τῇ χρήσει τε καὶ ἐργασίᾳ πάσῃ τῇ
 περὶ ὅτιοῦν τὸ ἀπεργαζόμενον τὸ ὀρθῶς χρῆσθαι ἐπι-
 στήμη παρέχεται καὶ περὶ τὴν χρεῖαν οὖν ὧν ἐλέγομεν
 τὸ πρῶτον τῶν ἀγαθῶν, πλούτου τε καὶ ὑγείας καὶ
 25 κάλλους, τὸ ὀρθῶς πᾶσι χρῆσθαι τοῖς τοιούτοις ἐπι-
 στήμη ἡγουμένη καὶ κατορθοῦσά ἐστι τὴν πράξιν. οὐ
 μόνον οὖν εὐτυχίαν, ἀλλὰ καὶ εὐπραγίαν ἢ ἐπιστήμη
 παρέχει τοῖς ἀνθρώποις ἐν πάσῃ κτήσει τε καὶ πράξει,
 καὶ οὐδὲν ὄφελος τῶν ἄλλων κτημάτων ἄνευ φρονή-

[*Εὐθύδημος* 278E-282D]: «Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θέλουμε νὰ εὐτυχήσουμε καὶ εἴμαστε εὐτυχησμένοι, ὅταν ἔχουμε ἀποκτήσει πολλὰ ἀγαθὰ». Ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ ἄλλα εἶναι σωματικά, «ὅταν τὸ σῶμα ἔχει ὁμορφιά, υἰγεία καὶ δύναμη», ἄλλα εἶναι ἐξωτερικά, ὅπως ἡ καλὴ καταγωγὴ, ἡ δύναμη καὶ «οἱ τιμὲς στὴν πατρίδα, καὶ ἄλλα εἶναι χαρίσματα τῆς ψυχῆς, ὅπως ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία» καὶ ξεχωριστὰ ἡ σοφία.

Μαζὶ μ' αὐτὰ ἔχει μεγάλη σημασία νὰ συμπεριλάβουμε στὶς ὀρθὲς πράξεις μας καὶ τὴν εὐτυχία, εἴτε ὡς ἐπακόλουθο τῆς σοφίας ἢ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν δική της δύναμη. Ἀλλὰ δὲν γινόμαστε βέβαιοι εὐτυχησμένοι «μὲ μόνο τὸ ὅτι κατέχουμε τὰ ἀγαθὰ, ἂν δὲν πρόκειται αὐτὸ νὰ μᾶς ὠφελήσει σὲ κάτι. Καὶ δὲν μᾶς ὠφελεῖ σὲ τίποτε, «ἂν ἔχουμε ἀπλῶς τὰ ἀγαθὰ χωρὶς νὰ κάνουμε καὶ χρῆση τους, ὅπως καὶ τίποτε ἄλλο ἀπ' ὅσα ἔχουμε δὲν ὠφελεῖ μὲ μόνη τὴν κατοχὴ του, ἂν δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ χρῆση του. Οὔτε κι ἂν κάποιος εἶχε μεγάλο πλοῦτο κι ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ, πού μόλις ἀναφέραμε, χωρὶς νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι εὐτυχησμένος μὲ μόνο τὸ ὅτι κατέχει αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ.

Ὅποιος λοιπὸν θέλει νὰ εἶναι εὐτυχησμένος, πρέπει ὄχι μόνο νὰ εἶναι κάτοχος τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ μεταχειρίζεται, ἀλλιῶς δὲν θὰ ἔχει κανένα ὄφελος ἀπὸ τὴν ἀπόκτησή τους. Οὔτε πάλι ἀρκεῖ μόνο ἡ χρησιμοποίησή τους, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ ἡ ὀρθὴ χρῆση τῶν ἀγαθῶν, ἐπειδὴ εἶναι πολὺ χειρότερο τὸ νὰ κάνει κανεὶς κακὴ χρῆση κάποιου πράγματος ἀπὸ τὸ νὰ μὴ κάνει καμμία. Γιατὶ τὸ πρῶτο εἶναι κακό, ἐνῶ τὸ δεῦτερο δὲν εἶναι οὔτε κακὸ οὔτε καλό.

Ἀλλὰ βέβαιοι σὲ κάθε χρῆση καὶ σὲ ὁποιαδήποτε ἐργασία αὐτὸ πού ἐξασφαλίζει τὴν καλὴ χρῆση τὸ προσφέρει ἢ ἐπιστήμη. Τὸ ἴδιο λοιπὸν κι ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἀγαθῶν, πού ἀναφέραμε πῶς πάνω, τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς υἰγείας καὶ τῆς ὁμορφιάς, ἢ ἐπιστήμη εἶναι κι ἐδῶ πού καθοδηγεῖ στὴν καλὴ χρῆση τους καὶ στὶς ὀρθὲς πράξεις. Ἐτσι ἡ ἐπιστήμη χαρίζει στοὺς ἀνθρώπους ὄχι μόνο εὐτυχία ἀλλὰ καὶ ἐπιτυχία σὲ ὅλα ὅσα ἔχουν καὶ ὅσα κάνουν, ἐνῶ χωρὶς φρόνηση καὶ χωρὶς σοφία δὲν κερδίζουν

ἀποσπάσματα (συχνὰ διπλάσια σὲ ἔκταση τῶν Ἀριστοτελικῶν) ἐντάσσονται στὶς ἑπτὰ διαιρέσεις τοῦ ἀγαθοῦ, διαρθρωμένες σὲ μία ἀνοδικὴ κλίμακα. Ἡ δεῦτερη καὶ ἡ τρίτη βασίζονται σὲ μὴ ταυτοποιημένες ἀριστοτελικὲς καὶ στωϊκὲς πηγές. Ἡ διατύπωση τοῦ Ἰαμβλίχου εἶναι ἐδῶ πῶς ἀπλή καὶ σχηματοποιημένη. Τὸ πρῶτο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν *Εὐθύδημο* 278E-282D μὲ ἀποκλίσεις. Ἀπὸ τὴν εἰδικὴ βιβλιογραφία βλ. γενικά, H. Flashar, "Platon und Aristoteles im *Protreptikos* des Iamblichus", *AGPh* 47(1965), 56έπ. καὶ εἰδικότερα Gadamer, *Hermes* 1928, κυρίως Düring 1961έπ., Rabinowitz 1957, 56-57.

26 1 σεώς τε καὶ σοφίας. τί γὰρ ὄφελος κεκτηῖσθαι πολλὰ
 καὶ πολλὰ πράττειν νοῦν μὴ ἔχοντα μᾶλλον ἢ ὀλίγα;
 οὐχ ὁ μὲν ἐλάττω πράττων ἐλάττω ἐξαμαρτάνει, ἐλάττω
 δ' ἐξαμαρτάνων ἦττον ἂν κακῶς πράττοι, ἦττον δὲ
 5 κακῶς πράττων ἄθλιος ἂν ἦττον εἴη; συγχωρεῖν ἀναγ-
 καῖον τούτοις, καὶ ὅτι ὁ μὲν τὰ εἰρημένα ἀγαθὰ κεκτη-
 μένος ἄνευ νοῦ πλείονα πράξει, ὁ δὲ τὰ ἐναντία ἔχων
 [τὰ κακὰ] ἐλάττονα. ἐν κεφαλαίῳ ἄρα κινδυνεύει
 10 πάντα ἃ τὸ πρῶτον ἔφαμεν ἀγαθὰ εἶναι, οὐ περὶ
 τούτου αὐτοῖς ὁ λόγος εἶναι, ὅπως αὐτὰ γε καθ'
 αὐτὰ πέφυκεν ἀγαθὰ εἶναι, ἀλλ', ὡς ἔοικεν, ὧδε ἔχει
 ἐὰν μὲν αὐτῶν ἠγῆται ἀμαθία, μείζω κακὰ εἶναι τῶν
 ἐναντίων, ὅσῳ δυνατώτερα ὑπηρετεῖν τῷ ἠγουμένῳ
 15 κακῷ ὄντι· ἐὰν δὲ φρόνησις καὶ σοφία, μείζω ἀγαθὰ
 αὐτὰ δὲ καθ' αὐτὰ οὐδέτερα αὐτῶν οὐδενὸς ἄξια εἶναι.
 μόνη τοίνυν ἢ μὲν σοφία ἀγαθὸν ἐστίν, ἢ δὲ ἀμαθία
 κακόν. ἐπειδὴ τοίνυν εὐδαίμονες μὲν εἶναι προθυμού-
 20 μεθα πάντες, ἐφάνημεν δὲ τοιοῦτοι γιγνόμενοι ἐκ τοῦ
 χρῆσθαι τε τοῖς πράγμασι καὶ ὀρθῶς χρῆσθαι, τὴν δὲ
 ὀρθότητα καὶ εὐτυχίαν ἐπιστήμη ἐστίν ἢ παρέχουσα,
 25 δεῖ δὴ, ὡς ἔοικεν, ἐκ παντὸς τρόπου πάντα ἄνδρα
 παρασκευάζεσθαι, ὅπως ὡς σοφώτατος ἔσται μόνον
 γὰρ τοῦτο τῶν ὄντων εὐδαίμονα καὶ εὐτυχῆ ποιεῖ τὸν
 ἄνθρωπον. ἀναγκαῖον οὖν φιλοσοφεῖν τοῖς βουλομέ-
 26 νοις εἶ πράττειν ἢ δὲ φιλοσοφία ὄρεξις ἐστὶ καὶ κτη-
 σις ἐπιστήμης, οὐχ ἦτις κτητικὴ μόνον ἐστὶ τῶν δο-
 κούντων ἀγαθῶν, οὐθ' ἦτις ποιητικὴ αὐτῶν, χρηστικὴ
 27 1 δὲ οὐ. τοιαύτης οὖν δεῖ ἐπιστήμης, ἐν ἣ συμπέπτωκεν
 ἅμα τό τε ποιεῖν καὶ τὸ ἐπίστασθαι καὶ χρῆσθαι τούτῳ
 ὃ ἂν ποιήσῃ. εἰ τοίνυν αἰ μὲν ἄλλαι πᾶσαι ἐπιστῆμαι
 θηρευτικαὶ τινές εἰσι καὶ παρασκευαστικαὶ τῶν ἀγαθῶν,
 μόνη δὲ ἢ τελέα δικαιοσύνη καὶ φρόνησις τὴν κατ'

κανένα όφελος από τὰ ἄλλα πράγματα, πὸν μπορεῖ νὰ κατέχουν. Γιατί, ἀλήθεια, τί ὠφελεῖ περισσότερο, ὅταν δὲν ἔχει κανεὶς νοῦ, τὸ νὰ ἔχει πολλὰ καὶ νὰ κάνει πολλὰ ἢ τὸ νὰ ἔχει καὶ νὰ κάνει λίγα. Ὅσο λιγότερα κάνει κανεὶς, δὲν θὰ πέφτει καὶ σὲ λιγότερα σφάλματα, καὶ σ' ὅσο λιγότερα σφάλματα πέφτει, δὲν θὰ βρίσκεται σὲ λιγότερο κακὴ κατάσταση καὶ ἐπομένως δὲν θὰ εἶναι καὶ λιγότερο δυστυχημένος».¹⁸

Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὰ παραδεχθοῦμε αὐτά, κι ἀκόμη ὅτι ἐκεῖνος πὸν κατέχει τὰ παραπάνω ἀγαθὰ, ἀλλὰ χωρὶς ὀρθοφροσύνη, θὰ διαπράξει περισσότερα κακά, ἐνῶ ὅποιος δὲν τὰ ἔχει, θὰ διαπράξει φυσικὰ λιγότερα.

«Ἀνακεφαλαιώνοντας λοιπὸν καταλήγουμε στὸ νὰ δεχθοῦμε, ὅτι ὅλα ὅσα θεωρήσαμε στὴν ἀρχὴ ὡς ἀγαθὰ δὲν τὰ εἶπαμε ἔτσι, ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ ἴδια καὶ ἀπὸ τὴν φύση τους εἶναι ἀγαθὰ, ἀλλὰ γιατί τὸ πράγμα, ὅπως φαίνεται, ἔχει ὡς ἐξῆς: Ἄν τὰ ἐξουσιάζει ἡ ἀμάθεια, εἶναι χειρότερα ἀπὸ τὰ ἀντίθετα κακά, γιατί προσφέρουν περισσότερα μέσα στὸν κακὸ κάτοχό τους. Ἄν ὅμως ἐξυπηρετοῦν τὴν φρόνηση καὶ τὴν σοφία, τότε εἶναι ἀκόμη πιὸ σπουδαῖα ἀγαθὰ. Αὐτὰ τὰ ἴδια πάντως μόνον τους καὶ ξεχωριστὰ δὲν εἶναι γενικὰ οὔτε καλὰ οὔτε κακά. Τὰ μόνον λοιπὸν πὸν ἔχουν δικὴ τους ἀξία εἶναι ἡ σοφία, πὸν εἶναι ἀγαθὸ, καὶ ἡ ἀμάθεια, πὸν εἶναι κακὸ.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔχουμε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὸν πόθο νὰ γίνουμε εὐτυχησμένοι καὶ εἶδαμε ὅτι γιὰ νὰ γίνουμε τέτοιοι πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε τὰ μέσα πὸν μᾶς παρέχονται, καὶ μάλιστα νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμε σωστά, κι ἀκόμη ὅτι τὴν ὀρθὴ χρῆση καὶ τὴν εὐτυχία μᾶς τὴν δίνει ἡ ἐπιστήμη, πρέπει –ὅπως εἶναι πιὰ φανερό– κάθε ἄνθρωπος νὰ προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ γίνεῖ ὅσο τὸ δυνατόν σοφώτερος. Γιατί αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο ἀπ' ὅλα, πὸν μπορεῖ νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο πραγματικὰ εὐτυχημένο. Ὅσοι λοιπὸν θέλουν νὰ εὐτυχοῦν, εἶναι ἀνάγκη νὰ φιλοσοφοῦν. Καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι ἀκριβῶς ἐπιδίωξη καὶ ἀπόκτηση ἐπιστήμης, ἀλλ' ὄχι ἐκείνης πὸν ἀρκεῖται στὴν κατοχὴ αὐτῶν πὸν θεωρεῖ ἀγαθὰ, οὔτε ἐκείνης πὸν ἐνεργεῖ γιὰ τὴν ἀπόκτησή τους, χωρὶς καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ. Χρειάζεται πραγματικὰ μιὰ τέτοια ἐπιστήμη, πὸν νὰ συνδυάζει καὶ τὴν ἀπόκτηση καὶ τὴν γνώση καὶ τὴν ὀρθὴ χρῆση ἐκείνου, πὸν εἶναι νὰ πραγματοποιήσῃ».

Ἄν λοιπὸν ὅλες οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες ἀναζητοῦν πιὸ πολὺ τὰ ἀγαθὰ, πὸν μᾶς προετοιμάζουν γι' αὐτά, μόνον ὅμως ἡ ἀπόλυτη δικαιοκρισία καὶ ἡ

18. Οἱ μαρτυρίες τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἀπὸ τὸν *Εὐθύδημο* εἶναι πολὺ πλούσιες στὴν μεταγενέστερη γραμματεία. Βλέπε μία πλατωνικὴ ἔκδοση. Χρήσιμη ἡ ἐργασία τοῦ A.J. Festugière, *Les trois «Protreptiques» de Platon. Euthydème, Phédon, Epinomis*, Paris 1973.

5 ἀξίαν χρῆσιν ποιῶνται ἐκάστῳ καὶ ἀναφέρουσι ταύτην
 πρὸς τὸν ἡγεμόνα νοῦν, αὕτη ἂν εἴη ἧς δεῖ ἀντι-
 ποιεῖσθαι. καὶ γὰρ τὸ θεωρεῖν καὶ κρίνειν ἐν αὐτῇ
 ἔχει καὶ τὰς ἀρχὰς ἔχει τῆς ὀρθῆς χρήσεως τῶν ἀγα-
 θῶν, ἧς τυχόντες καλῶς ἂν τὸν ἐπίλοιπον βίον διεξέλ-
 10 θοιμεν. τοιαύτη τίς ἐστὶν ἢ ἐκ τῆς <πρώτης> διαιρέ-
 σεως προτρεπτικὴ ἔφοδος.

Ἄλλη δέ ἐστι παρὰ αὐτοῖς τοιαύτη διαίρεσις· ὡς
 ἔστι μὲν τι ψυχὴ ἔστι δέ τι σῶμα ἐν ἡμῖν, καὶ τὸ
 μὲν ἄρχει τὸ δὲ ἄρχεται, καὶ τὸ μὲν χρῆται τὸ δ'
 15 ἐστὶ τοιοῦτον οἷον ᾧ χρῆται, καὶ τὸ μὲν θεῖον καὶ
 ἀγαθὸν καὶ οἰκειότατον ἡμῖν, τὸ δὲ ἄλλως συνηρητη-
 μένον ὑπουργίας τινὸς ἔνεκα καὶ χρείας ἐχόμενον τῆς
 εἰς τὸν κοινὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον. δεῖ τοίνυν τοῦ
 ἄρχοντος μᾶλλον ἀλλὰ μὴ τοῦ ἀρχομένου, καὶ τοῦ θειο-
 20 τέρου καὶ οἰκειοτέρου ἡμῖν ἀλλὰ μὴ τοῦ καταδεεστέρου
 ἐπιμελεῖσθαι.

Ταύτη δ' ἐστὶ παραπλησία τοιαύτη διαίρεσις· ὡς
 τριχῆ τὰ ἡμέτερα πάντα διήρηται, εἷς τε ψυχὴν καὶ
 σῶμα καὶ τὰ τοῦ σώματος· τούτων δὲ τὰ μὲν ἐστὶ
 25 πρῶτα, τὰ δὲ δεύτερα, τὰ δὲ τρίτα· καὶ προηγουμένως
 28 1 μὲν δεῖ στοχάζεσθαι τῶν τῆς ψυχῆς, τὰ δ' ἄλλα τῆς
 ψυχῆς ἔνεκα πράττειν· καὶ γὰρ τοῦ σώματος ἐπιμελεῖ-
 σθαι χρὴ ἀναφέροντας αὐτοῦ τὴν ἐπιμέλειαν ἐπὶ τὴν
 τῆς ψυχῆς ὑπηρεσίαν, καὶ τὰ χρήματα κτᾶσθαι δεῖ διὰ
 5 τὸ σῶμα, πάντα δὲ τῆς ψυχῆς ἔνεκα διατάττειν καὶ
 τῶν τῆς ψυχῆς ἀρχουσῶν δυνάμεων. εἰ δὴ τοῦτο οὕ-
 τως ἔχει, οὐδὲν τῶν δεόντων πράττουσιν ὅσοι χρη-
 μάτων μὲν πέρι τὴν πᾶσαν σπουδὴν ἔχουσι, δικαιο-
 σύνης δὲ ἀμελοῦσι δι' ἣν ἐπιστάμεθα ὀρθῶς χρῆσθαι
 10 τοῖς χρήμασι, καὶ τοῦ μὲν ζῆν καὶ ὑγιαίνειν φροντί-
 ζουσι τῷ σώματι, τοῦ δὲ ὀρθῶς χρῆσθαι τῇ ζωῇ καὶ
 τῇ ὑγείᾳ ἀμελοῦσι, καὶ τῆς μὲν ἄλλης παιδείας ἐπιμε-
 λοῦνται δι' ἣν οὐδέποτε ὁμονοητικὴν φιλίαν κτήσα-

φρόνηση εξασφαλίζουν στον καθένα την σωστή και άξια χρησιμοποίησή τους και την σύνδεση με τον οδηγητικό νοῦ, τότε αυτή είναι εκείνη που πρέπει να αποκτήσουμε. Γιατί αυτή είναι που κλείνει μέσα της και την σωστή θεώρηση και την ὀρθή κρίση, καθώς και τις ἀρχές που εξασφαλίζουν την καλή χρήση τῶν ἀγαθῶν. «Αὐτὴν ἂν ἀποκτήσουμε, θὰ μπορέσουμε νὰ ζήσουμε εὐτυχισμένοι τὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς μας».

Μὲ αὐτὸν περίπου τὸν τρόπο μπορεῖ νὰ γίνει ἡ παρακίνηση πρὸς τὴν φιλοσοφία, παρακίνηση πὸν βασίζεται στὴν πρώτη ἐπιχειρηματολογία. Ἔνα ἄλλο ὅμως πάλι ἐπιχείρημα τῶν φιλοσόφων στὴν παρακίνηση αὐτὴ εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς.

Ὡς ἄνθρωποι ἔχουμε μία ψυχὴ καὶ ἓνα σῶμα, καὶ ἡ πρώτη κυβερνάει, ἐνῶ τὸ δεύτερο κυβερνιέται. Ἡ πρώτη εἶναι αὐτὴ πὸν ἔχει τὴν χρῆση, τὸ δεύτερο εἶναι ἔτσι καμωμένο ὥστε νὰ χρησιμεύει στὸ πρῶτο. Ἡ ψυχὴ τέλος εἶναι θεϊκὸ δημιούργημα, εἶναι ἀγαθὸ καὶ κάτι ἀπόλυτα δικό μας, τὸ σῶμα εἶναι ἀπὶ ἄλλου ἐξαρτημένο, γιὰ νὰ ὑπηρετεῖ καὶ νὰ ικανοποιεῖ τὶς ἀνάγκες τῆς καθημερινῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πρέπει λοιπὸν νὰ φροντίζουμε πολὺ περισσότερο γιὰ τὸ ἡγεμονικὸ ἀνάμεσα στὰ δύο παρὰ γιὰ τὸ ὑπηρετικὸ, καὶ γιὰ τὸ θεϊκότερο καὶ τὸ μοναδικὰ δικό μας παρὰ γι' αὐτὸ πὸν εἶναι κατώτερο.

Πολὺ σχετικὸ μὲ τὰ παραπάνω εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς ἐπιχείρημα ἀπὸ τὴν τριπλῆ διαίρεσή μας σὲ ψυχὴ, σῶμα καὶ σωματικὰ ἀγαθὰ. Αὐτὰ παίρνουν σὲ σπουδαιότητα μιὰ πρώτη, δεύτερη καὶ τρίτη θέση, γιὰτὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει νὰ σκέπτεται κανεὶς ὅσα ἀφοροῦν τὴν ψυχὴ, καὶ κάθε τι ἄλλο νὰ τὸ κάνει γιὰ χάρη της. Καὶ γιὰ τὸ σῶμα βέβαια χρειάζεται ἐπιμέλεια, πὸν ν' ἀποβλέπει ὅμως στὴν ἐξυπηρέτηση τῆς ψυχῆς, ὅπως εἶναι ἀνάγκη καὶ ν' ἀποκτοῦμε ὅσα χρειάζεται τὸ σῶμα, ὅλα αὐτὰ ὅμως νὰ γίνονται ὅπως συμφέρει τὴν ψυχὴ καὶ τὶς ψυχικὲς δυνάμεις, πὸν μᾶς κυβερνοῦν.¹⁹

Ἄν λοιπὸν αὐτὸ εἶναι σωστό, [Κλειτοφῶν 407B]: «δὲν κάνουν καθόλου καλὰ ὅσοι ἐξαντλοῦν ὅλη τὴν φροντίδα τους στὰ ὑλικά πράγματα, παραμελώντας τὴν δικαιοσύνη πὸν μᾶς κάνει νὰ ξέρουμε πῶς νὰ χρησιμοποιοῦμε σωστὰ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ». Τὸ ἴδιο ἂν, φροντίζοντας γιὰ τὴν συντήρηση τοῦ σώματος καὶ γιὰ τὴν ὑγεία τους, ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν καλὴ χρῆση τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγείας τους, κι ἐνῶ δείχνουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἄλλη μόρφωση, μὲ τὴν ὁποία ποτὲ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ εξασφαλίσουν

19. Ἀπήχηση χωρίου τῶν *Νόμων* 697B.

σθαι δύνανται, τὴν δὲ τῆς ὁμοιοῦσας ἀρχηγὸν ἐπιστή-
 15 μὴν παρορῶσιν ἥτις διὰ φιλοσοφίας μόνης κάλλιστα
 παραγίγνεται, καὶ ταῖς μὲν πράξεσιν ἐπιχειροῦσι, τὸ δὲ
 πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστον τῶν ἔργων οὔτε ἴσασι οὔτε
 λογιζονται.

Ἄπ' ἄλλης δὲ ἀρχῆς διαιροῦσι τὰ τοιαῦτα· χωρὶς
 20 δῆπουθεν ἐστὶν αὐτὸς ἕκαστος, τὸ ἑαυτοῦ, ἃ ἐστὶ τῶν
 αὐτοῦ. αὐτὸς μὲν οὖν ἕκαστός ἐστὶν ἡμῶν ἢ ψυχῆ,
 τὸ δ' αὐτοῦ ἐστὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ τοῦ σώματος, ἃ δ'
 ἐστὶ τῶν αὐτοῦ, τὰ χρήματά ἐστὶν, ὅσα τοῦ σώματος
 ἔνεκα κτώμεθα. καὶ ἐπιστῆμαι τοίνυν τρεῖς εἰσὶν ἐπὶ
 25 τοῖς τρισὶ τούτοις πράγμασιν. ὁ μὲν οὖν τὰ τοῦ
 σώματος γινώσκων, τὰ αὐτοῦ ἀλλ' οὐχ αὐτὸν ἔγνωκεν.
 29 1 ὄθεν οἱ ἰατροὶ οὐχ ἑαυτοὺς γινώσκουσι καθόσον
 ἰατροί, οὐδὲ οἱ παιδοτρῖβαι καθόσον παιδοτρῖβαι. καὶ
 ὅσοι δὲ πορρωτέρω τῶν ἑαυτῶν τὰ περὶ τὸ σῶμα
 γινώσκουσιν, οἷς τοῦτο θεραπεύεται, ὡς οἱ γεωργοὶ
 5 καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί, πολλοῦ δὴ δέουσιν ἑαυτοὺς
 γινώσκειν· οὐδὲ γὰρ τὰ ἑαυτῶν οὗτοι γινώσκουσι.
 διὰ ταῦτα δὴ καὶ βάνασοι αὐταὶ αἱ τέχναι δοκοῦσιν
 εἶναι. μόνη δὲ σωφροσύνη ἐστὶν ἢ τῆς ψυχῆς γνῶσις,
 καὶ τῷ ὄντι ἡμέτερα ἀρετὴ μόνη ἐκείνη ὑπάρχει, ἥτις
 10 τὴν ψυχὴν βελτίονα ἀπεργάζεται. ταύτης ἄρα μάλιστα
 ἀντιποιεῖσθαι ἄξιον τοὺς βουλομένους ὁμολογουμένως
 τῇ ἑαυτῶν οὐσίᾳ διακοσμεῖν τὸν ἑαυτῶν βίον καὶ
 ἑαυτοὺς ἀπεργάζεσθαι καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ τῷ ὄντι
 ἑαυτῶν ἐπιμελεῖσθαι προαιρουμένους.

Τῆς δὲ αὐτῆς ἔχεται γνώμης καὶ ταῦτα· ὡς τῶν
 15 ἡμετέρων κτημάτων μετὰ θεοὺς ψυχὴ θειότατον οἰκειό-
 τατόν τέ ἐστι, τὰ δ' ἡμέτερα διττὰ πάντα ἐστὶ πᾶσι,
 τὰ μὲν κρείττω καὶ ἀμείνω δεσπόζοντα, τὰ δὲ ἥττω
 καὶ χείρω δοῦλα. τὰ δεσπόζοντα οὖν προτιμητέον
 20 τῶν δουλευόντων. οὕτως οὖν τὴν ψυχὴν μετὰ θεοὺς
 τῶν ἄλλων προτιμητέον πάντων τιμᾶ δὲ αὐτὴν οὐχ

άρμονική συμβίωση με τους άλλους ανθρώπους, παραβλέπουν την επιστήμη εκείνη, που γεννά την όμοφροσύνη και που μόνο με την φιλοσοφία μπορεί κανείς πραγματικά να αποκτήσει. Κι ενώ τέλος ένεργούν συνεχώς ποικίλες πράξεις, ούτε γνωρίζουν ούτε τους απασχολεί τὸ πῶς πρέπει νὰ ένεργοῦν σωστά σὲ κάθε περίπτωση.

Ξεκινώντας πάλι ἀπὸ μιὰ ἄλλη βάση, μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὡς ἐξῆς τὸ θέμα μας. Εἶναι βέβαια, λέγουν, τρία χωριστὰ πράγματα ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, ἐκεῖνο πὸν εἶναι δικό του, ὅσα τέλος ἀνήκουν σ' αὐτόν. Ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός μας εἶναι ἡ ψυχὴ, ἐκεῖνο πὸν εἶναι δικό μας εἶναι τὸ σῶμα καὶ τὰ σωματικὰ ἀγαθὰ, ὅσα ἀνήκουν σὲ μᾶς εἶναι τὰ πράγματα πὸν χάρι στὸ σῶμα ἀποκτοῦμε. Καὶ οἱ ἐπιστῆμες ἐπομένως εἶναι τρεῖς καὶ ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτὰ τὰ τρία πράγματα. [Ἀλκιβιάδης Α 130E]: «Εκεῖνος λοιπὸν πὸν γνωρίζει τὸ σῶμα του, γνωρίζει ἐκεῖνα πὸν ἀνήκουν σ' αὐτόν, ὄχι ὅμως καὶ τὸν ἑαυτό του. Καὶ σύμφωνα μ' αὐτὰ δὲν σημαίνει ὅτι οἱ γιατροὶ γνωρίζουν τὸν ἑαυτό τους, ἐπειδὴ εἶναι γιατροί, οὔτε οἱ γυμναστές, ἐπειδὴ εἶναι γυμναστές. Κι ἀκόμη λιγότερο ὅσοι εἶναι ἐπαγγελματικὰ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὰ μέσα, με τὰ ὁποῖα συντηρεῖται τὸ σῶμα καλά, ὅπως οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ἄλλοι τεχνίτες. Αὐτοὶ βέβαια οὔτε ὅσα τοὺς ἀνήκουν δὲν γνωρίζουν, γι αὐτὸ καὶ οἱ τέχνες τοὺς θεωροῦνται βάνασες.

Μόνο λοιπὸν ἡ σωφροσύνη σημαίνει γνώση τῆς ψυχῆς καὶ μόνο ἐκείνη εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου, πὸν κάνει τὴν ψυχὴ καλύτερη». Αὐτὴν ἀξίζει ν' ἀποκτήσουν ὅσοι θέλουν νὰ στολίσουν τὴ ζωὴ τους σύμφωνα με τὴν πραγματικὴ τους φύση καὶ νὰ κατὰστήσουν τὸν ἑαυτό τους *καλὸ καὶ ἀγαθό*,²⁰ ὅσοι ἔχουν ἀληθινὰ τὴν πρόθεση νὰ δείξουν κάθε ἐπιμέλεια γιὰ τὸν ἑαυτό τους.

Τὴν ἴδια πίστη ἐκφράζουν καὶ τὰ παρακάτω, ὅτι δηλαδὴ [Νόμοι V, 726-727E]: «ἀπὸ ὅσα ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὸ πιὸ θεϊκὸ, μετὰ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς θεοὺς, εἶναι ἡ ψυχὴ του, πὸν εἶναι καὶ τὸ πιὸ προσωπικὸ του κτῆμα. Καὶ λέγουν ἀκόμη ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα εἶναι δύο εἰδῶν, κι ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀνώτερα καὶ καλύτερα εἶναι τὰ κυριαρχικά, ἐνῶ τὰ κατώτερα καὶ χειρότερα εἶναι ὑποταγμένα σ' ἐκεῖνα. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ κυριαρχικά πρέπει νὰ προτιμοῦμε ἀπὸ τὰ ὑποταγμένα καὶ νὰ ἔχουμε ἔτσι τὴν ψυχὴ στὴν πρώτη σὲ τιμὴ καὶ φροντίδα θέση, ὕστερα βέβαια ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Καὶ τῆς δίνει τῆς

20. *Καλὸς κάγαθος* σὲ ὅλους τοὺς πρώιμους συγγραφεῖς: «ῥαῖος τὴν μορφήν καὶ ἀγαθὸς τὴν ψυχὴν. Ὁ τύπος τοῦ τελείου ἀνδρός» (Σταματάκος). Ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη (*Ηθ. Μεγ.* 1207 b 25) με ἠθικὴ ἔννοια, ὁ τέλειος χαρακτήρας.

25 ὁ χείρονα ἐκ βελτίονος ἀπεργαζόμενος, οὐδ' ὁ κακῶν
 καὶ μεταμελείας ἐμπιπλὰς αὐτήν, οὐδ' ὁ φεύγων τοὺς
 ἐπαινουμένους πόρους καὶ φόβους καὶ ἀλγηδόνας καὶ
 30 1 λύπας (ἄτιμον γὰρ αὐτήν ἀπεργάζεται ὁ τοιοῦτος), οὐδ'
 ὁ φεύγων τὸν θάνατον (τὴν γὰρ λύσιν τὴν ἀπὸ τοῦ
 σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τὴν καθ' ἑαυτὴν ζωὴν δυσχεραί-
 νοιτο ἂν ὁ τοιοῦτος), οὐδ' ὁ πρὸ ἀρετῆς προτιμῶν
 5 κάλλος ἢ χρήματα (τῶν γὰρ χειρόνων οὕτω τὴν κρείτ-
 τονα ψυχὴν καταδεεστέραν ἀποφαίνει). μίᾳ τοίνυν
 ἔσται τιμὴ τῆς ψυχῆς ἢ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ζωὴ καὶ
 κατὰ νοῦν τελειότης τῆς ψυχῆς καὶ τὸ ὁμοιοῦσθαι τοῖς
 10 οὗσιν ἀρίστοις παραδείγμασι καὶ τὸ τοῖς ἀμείνοσιν
 ἔπεσθαι τὰ χείρονα, ὅσα γενέσθαι βελτίω δύναται, καὶ
 τὸ φεύγειν μὲν τὸ κακόν, ἰχνεῦσαι δὲ καὶ ἐλεῖν τὸ
 πάντων ἄριστον, καὶ ἐλόντα αὖ κοινῇ ξυνοικεῖν τὸν
 ἐπίλοιπον βίον. τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ δεόντως
 20 φιλοσοφεῖν, ὥστ' ἐξ ἅπαντος τρόπου φιλοσοφητέον
 τοῖς βουλομένοις εὐδαιμονεῖν.

Τελέως δ' ἂν καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐκ διαιρέσεως
 ἐπέλθοιμεν. τρία τριχῆ ψυχῆς ἐν ἡμῖν εἶδη κατ' ὀκισται,
 15 τὸ μὲν ᾧ λογιζόμεθα, τὸ δὲ ᾧ θυμούμεθα, τρίτον δὲ ᾧ
 ἐπιθυμοῦμεν. τυγχάνει δ' ἕκαστον αὐτῶν κινήσεις ἔχον
 τὸ μὲν οὖν αὐτῶν ἐν ἀργίᾳ διάγον καὶ τῶν ἑαυτοῦ
 κινήσεων ἠσυχίαν ἄγον ἀσθενέστατον ἀνάγκη γίνεσθαι,
 τὸ δὲ ἐν γυμνασίοις ἐρρωμενέστατον διὸ φυλακτέον,
 20 ὅπως ἂν ἔχωσι τὰς κινήσεις πρὸς ἀλλήλας συμμετρους.
 διαφορόντως δὲ δὴ τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς εἶδος,
 ὅπερ δαίμονα ὁ θεὸς ἐκάστω δέδωκε καὶ ὅπερ ἀπὸ γῆς
 ἡμᾶς αἴρει πρὸς τὴν ἐν οὐρανῷ ξυγγένειαν ὡς ὄντας
 φυτὸν οὐκ ἔγγειον, ἀλλ' οὐράνιον, τοῦτο δὴ μάλιστα
 25 φιλονεικίας ἐσπουδακότε καὶ ταῦτα σφόδρα διαπονοῦντι
 πάντα τὰ δόγματα ἀνάγκη θνητὰ ἐγγεγονέναι, καὶ
 παντάπασι καθόσον μάλιστα δυνατὸν γίνεσθαι θνητῶ,
 τούτου μηδὲ σμικρὸν ἐλλείπειν, ἅτε τὸ τοιοῦτον ἠϋξή-

ψυχῆς αὐτὴ τὴν θέσιν ὄχι ἐκεῖνος ποὺ ἀπὸ τὴν καλύτερη τὴν κατεβάζει στὴν χειρότερη κατάσταση οὔτε ὅποιος τὴν γεμίζει πληγές καὶ πένθος οὔτε ὅποιος ἀποφεύγει τοὺς κόπους, ποὺ ἐπαινοῦν οἱ ἄνθρωποι, καὶ τοὺς φόβους καὶ τοὺς σωματικούς πόνους καὶ τὶς λύπες –γιατὶ ἔτσι τὴν ἀτιμάζει πᾶ ἀυτός– οὔτε ὅποιος θέλει ν’ ἀποφύγει τὸν θάνατο –γιατὶ θὰ ἐμπόδιζε ἔτσι τὴν ἀποδέσμευση ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀνεξάρτητη ζωὴ τῆς ψυχῆς– οὔτε τέλος κι ὅποιος ἀπὸ τὴν ἀρετὴ προτιμᾷ τὴν σωματικὴ ὁμορφιὰ καὶ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ» –αὐτὸς πᾶ δείχνει πῶς θεωρεῖ τὴν ἀνώτερη ψυχὴ κατώτερη κι ἀπὸ τὰ χειρότερα τῆς ζωῆς.

Μόνον μ’ ἓνα τρόπο λοιπὸν θὰ τιμήσουμε τὴν ψυχὴ, ὅταν ζοῦμε σύμφωνα μὲ τὸν σωστὸ λογισμό καὶ τελειοποιῦμε τὴν ψυχὴ μας μὲ ὁδηγὸ τὸν νοῦ· ὅταν φροντίζουμε ν’ ἀκολουθοῦμε τὸ παράδειγμα ἐκείνων ποὺ εἶναι τέλεια· ὅταν τὰ κατώτερα (ἐκεῖνα τουλάχιστον ποὺ μποροῦν νὰ βελτιωθοῦν) τείνουν πρὸς τὰ καλύτερα, κι ὅταν ἀποφεύγουμε τὸ κακό, ἀναζητοῦμε καὶ κατακτοῦμε αὐτὸ ποὺ εἶναι πάνω ἀπ’ ὅλα ἀγαθὸ καί, κερδίζοντάς το, τὸ κάνουμε σύντροφό μας στὴν ὑπόλοιπη ζωὴ μας. Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν σημαίνουν παρὰ τὸ ὅτι πρέπει νὰ φιλοσοφοῦμε μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο καὶ ὅτι ὅσοι θέλουν τὴν εὐτυχία τους πρέπει ὅπωςδὴποτε νὰ φιλοσοφοῦν.

Στὸ ἴδιο συμπέρασμα θὰ καταλήγαμε ἀκόμη καλύτερα καὶ μὲ τὸν ἐξῆς συλλογισμό. [Τίμαιος 89E-90D]: «Μέσα μας καὶ σὲ τρεῖς διαφορετικὲς θέσεις βρίσκονται τρία εἶδη τῆς ψυχῆς. Μὲ τὸ ἓνα συλλογίζομαστε, μὲ τὸ δεύτερο συγκινούμαστε, μὲ τὸ τρίτο ἐπιθυμοῦμε. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ κάθε ἓνα ἔχει τὶς δικές του ἐνέργειες. Ἐκεῖνο ἀπὸ τὰ τρία ποὺ βρίσκεται σὲ ἀργία καὶ μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις του ἡσυχάζει, αὐτὸ γίνεται ἀναγκαστικὰ ἀσθενικώτερο, ἐνῶ ἐκεῖνο ποὺ δρᾷ καὶ γυμνάζεται γίνεται ἰσχυρότερο. Γι’ αὐτὸ πρέπει νὰ φροντίζουμε νὰ ὑπάρχει συμμετρία στὶς κινήσεις τους καὶ ἰδιαίτερα νὰ γυμνάζουμε τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ τὰ εἶδη τῆς ψυχῆς, αὐτὸ ποὺ σὰν θεῖο δαιμόνιο χάρισε στὸν καθένα μας ὁ θεὸς καὶ ποὺ μᾶς ὑψώνει πρὸς τὴν συγγενειὰ μας μὲ τὸν οὐρανό, ἐπειδὴ δὲν εἴμαστε σὰν τὸ γήινο φυτὸ, ἀλλὰ ἔχουμε τὶς ρίζες μας ἐκεῖ.

Σ’ ἐκεῖνον λοιπὸν, ποὺ δείχνει μεγάλη σπουδὴ στὶς ἐπιθυμίες καὶ στὶς διαμάχες μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ποὺ καταγίνεται σ’ αὐτὰ μὲ ὑπερβολή, γεννιοῦνται ἀναγκαστικὰ μέσα του θνητὲς ιδέες καὶ γενικὰ δὲν μπορεῖ ἀπὸ αὐτὸν νὰ λείπει τὸ παραμικρὸ ἀπὸ τὰ δυσάρεστα ποὺ γίνεται νὰ ἔχει ἓνας θνητός, ἀφοῦ αὐτὸ τὸ μέρος τῆς ψυχῆς του, τὸ θνητό, ἔχει ἀναπτύξει.

- 31 1 κóτι· τῷ δὲ περὶ φιλομάθειαν καὶ περὶ τὰς τῆς ἀλη-
 θείας φρονήσεις ἐσπουδακότι καὶ ταῦτα μάλιστα τῶν
 αὐτοῦ γεγυμνασμένῳ, φρονεῖν μὲν ἀθάνατα καὶ θεῖα,
 ἄνπερ ἀληθείας ἐφάπτηται, πᾶσα ἀνάγκη που, καθόσον
 5 δ' αὖ μετασχεῖν ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀθανασίας ἐνδέχεται,
 τούτου μηδὲν μέρος ἀπολείπειν, ἅτε δὴ αἰεὶ θεραπεύ-
 οντα τὸ θεῖον ἔχοντά τε αὐτὸν εὖ κεκοσμημένον τὸν
 δαίμονα ξύνοικον ἑαυτῷ, διαφερόντως εὐδαίμονα εἶναι.
 10 θεραπεία δὲ δὴ παντὶ παντὸς μία, τὰς οἰκείας ἐκάστῳ
 τροφᾶς καὶ κινήσεις ἀποδιδόναι τῷ δ' ἐν ἡμῖν θείῳ
 ξυγγενεῖς εἰσι κινήσεις αἱ τοῦ παντὸς διανοήσεις καὶ
 περιφοραί. ταύταις δὴ οὖν ξυνεπόμενον ἕκαστον δεῖ
 τὰς περὶ τὴν γένεσιν ἐν τῇ κεφαλῇ διεφθαρμένας
 15 ἡμῶν περιόδους ἐξορθοῦν, διὰ τὸ καταμανθάνειν τὰς
 τοῦ παντὸς ἀρμονίας καὶ περιφοράς, τῷ κατανοουμένῳ
 δὲ τὸ κατανοοῦν ἐξομοιωῶσαι κατὰ τὴν ἀρχαίαν φύσιν,
 ὁμοιώσαντα δὲ τέλος ἔχειν τοῦ προτεθέντος ἀνθρώποις
 20 ὑπὸ θεῶν ἀρίστου βίου πρὸς τε τὸν παρόντα καὶ τὸν
 ἔπειτα χρόνον. οὐ γὰρ δὴ λυσιτελεῖ τὸ παντοδαπὸν
 θηρίον ὥσπερ τὴν ἐπιθυμίαν εὐωχοῦντας ποιεῖν ἰσχυ-
 ρόν, οὐδὲ τὸν λέοντα οἶον τὸν θυμὸν καὶ τὰ περὶ
 τὸν λέοντα τρέφειν ἄξιον καὶ ἰσχυρὰ ποιεῖν ἐν ἡμῖν,
 τὸν δὲ ἄνθρωπον ὥσπερ τὸν λόγον λιμοκτονεῖν καὶ
 25 ποιεῖν ἀσθενῆ, ὡς ἔλκεσθαι ὄπη ἂν ἐκείνων ὀπότερον
 ἄγῃ, καὶ μηδὲν ἕτερον ἐτέρῳ συνεθίζειν μηδὲ φίλον
 ποιεῖν ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὸν ἐν ἡμῖν θεῖον ἄνθρω-
 πον τοῦ πολυκεφάλου θρέμματος ἐγκρατῆ ποιητέον,
 32 1 ὅπως ἂν τὰ μὲν ἡμέρα τῶν ἐπιθυμιῶν εἶδη τρέφῃ καὶ
 τιθασσεύῃ, τὰ δὲ ἄγρια ἀποκωλύῃ φύεσθαι, σύμμαχον
 ποιησάμενος τὴν τοῦ θυμοῦ φύσιν καὶ κοινῇ πάντων

Ὅποιος ὅμως ἔχει ἐπιδοθεῖ στήν ἀπόκτηση τῆς γνώσης καὶ στήν νόηση τῆς ἀλήθειας κι ἀπὸ τίς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του ἔχει προπαντὸς αὐτὲς γυμνάσει, αὐτὸς ἀσφαλῶς πιά κατ' ἀνάγκην θὰ διανοεῖται πράγματα ἀθάνατα καὶ θεῖα, ἂν βέβαια γίνεται νὰ φθάσει κανεὶς στήν ἀλήθεια.

Ὅσο ὅμως πάλι εἶναι δυνατὸν ἡ ἀνθρώπινη φύση νὰ ἔχει μερίδιο στήν ἀθανασία, αὐτὸ δὲν θὰ τοῦ λείψει, καὶ καθὼς αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος τιμᾶ καὶ ὑπηρετεῖ τὴν θεότητα ἀκατάπαυστα καὶ καλλιεργεῖ τὸ δαιμονικὸ στοιχεῖο, ποῦ μέσα του συγκατοικεῖ, θὰ εἶναι ξεχωριστὰ εὐτυχισμένος. Καὶ ἡ καλύτερη καλλιέργεια καὶ τιμὴ εἶναι βέβαια σὲ κάθε περίπτωση μία, νὰ προσφέρεται σὲ κάθε μέρος τῆς ψυχῆς ἢ κατάλληλη τροφή καὶ δράση.

Τοῦ θεοῦ τώρα ποῦ κατοικεῖ μέσα μας ταιριαστὲς κινήσεις εἶναι τὰ διανοήματα γιὰ τὸ σύμπαν καὶ τίς κυκλικὲς περιστροφές του. Ἐχοντας λοιπὸν αὐτὲς ὡς πρότυπο, πρέπει κάθε ἄνθρωπος νὰ διορθῶναι τίς ροπές, ποῦ ἔχουν μὲ τὴν γέννησή του στὸ μυαλό του διαφθαρεῖ, καὶ μὲ τὴν σωστὴ γνώση τῆς ἁρμονίας τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς περιφορᾶς του νὰ ἐξομοίωσει - σύμφωνα μὲ τὴν πανάρχαια φύση του - τὸ γνωστικὸ ὑποκείμενο (τὸν ἑαυτὸ του δηλαδή) μὲ τὸ γνωριζόμενο ἀντικείμενο (τὸ σύμπαν), καὶ κατορθώνοντάς το νὰ ἐπιτύχει τὸν τελικὸ σκοπὸ, τὸν ἄριστο δηλαδή βίον, ποῦ προώρισαν οἱ θεοὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο στήν ἐπίγεια καὶ στήν κατοπινὴ ζωὴ του».

[*Πολιτεία* IX 588E-592A]: «Κι οὔτε πάλι συμφέρει νὰ δυναμώνουμε μὲ εὐωχίες τὸ πολύμορφο θηρίο, ποῦ εἶναι οἱ ἐπιθυμίες μας.²¹ Οὔτε εἶναι σωστὸ νὰ τρέφουμε τὸ λιοντάρι μέσα μας, τὸ θυμικὸ μας δηλαδή, καὶ νὰ κάνουμε τὰ ὄργανά του πιὸ ἰσχυρά, ἐνῶ τὸν πραγματικὸ ἄνθρωπο, ποῦ εἶναι τὸ λογικὸ μας, τὸν καταδικάζουμε στήν πείνα καὶ στήν ἐξασθένηση γιὰ νὰ σέρνεται, ὅπου τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο ἐκεῖνα θηρία τὸν παρασύρει, καὶ νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο νὰ ταιριάσει καὶ νὰ συμφιλιωθεῖ.

Ἀντίθετα, πρέπει τὸ θεϊκὸ στοιχεῖο μέσα μας νὰ ἔχει τὴν κυριαρχία πάνω στὸ πολυκέφαλο γέννημα, τὸν ἀνθρώπινο ἑαυτὸ μας, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ μεγαλώνει καὶ νὰ κατευθύνει τίς ἡμέρες ἐπιθυμίες μας καὶ νὰ ἐμποδίζει τίς ἄγριες νὰ βλασταίνουν. Ἐχοντας ἔτσι σύμμαχο τὴν φυσικὴ δύναμη τοῦ

21. Ἐκτενὲς ἀπόσπασμα μέχρι 33,27 Pist. ἀπὸ τὴν *Πολιτεία* IX, 588E5-589A3, 589A8-E5, 590A6-B13, 590D5-591A3, 591C1-592A4. Σὲ Πλατωνικὰ ἀποσπάσματα, μετὰ τὴν παρεμβολὴ μεγάλου μέρους τοῦ Ἀριστοτελικοῦ *Προτρεπτικοῦ*, ἐπανέρχεται ὁ Ἰάμβλιχος ἀπὸ τὸ 61,7 P. μὲ τὸν *Φαίδωνα*. Ἐδῶ τὰ Πλατωνικὰ χωρία ἀπὸ τὴν *Πολιτεία* κλείνει μία συμπερασματικὴ φράση καὶ *μάλιστα φιλοσοφητέον*. Γιὰ τὴν σημασία τοῦ ἐνάτου βιβλίου τῆς *Πολιτείας* βλ. τὰ εὐστοχα σχόλια σὲ σχέση καὶ μὲ τὰ ἐδῶ τοῦ Ἰαμβλίχου γιὰ τίς ἡδονὲς στὸν Κ.Δ. Γεωργούλη, *Πλάτωνος Πολιτεία*, Ἀθῆναι 1963², 297-300.

5 κηδόμενος, φίλα ποιησάμενος ἀλλήλοις τε καὶ ἑαυτῶ,
 οὕτως αὐτὰ θρέψει. καὶ ὁ μὲν τοιοῦτος κατὰ πάντα
 ἔσται ἄριστος, ὁ δ' ἐναντίος οὐδὲν ὑγιῆς ἔχει. καὶ
 τὸ μὲν καλὸν ἐν τῷ τοιούτῳ διαφαίνεται (ὑπὸ γὰρ τῷ
 θεῷ τὰ θηριώδη τῆς φύσεως ὑποτάττεται), τὸ δ'
 10 αἰσχρὸν ἐν τῷ ἐναντίῳ· ὑπὸ γὰρ τῷ ἀγρίῳ τὸ ἡμερον
 δουλοῦται, καὶ τὸ βέλτιστον ὑπὸ τῷ μοχθηροτάτῳ καὶ
 τὸ ἑαυτῷ θειότατον ὑπὸ τῷ ἀθρευτάτῳ τε καὶ μιαρω-
 15 τάτῳ δουλοῦται καὶ ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ψυχῇ πλημμυλεῖ.
 καὶ μὴν τό γε ἀκολασταίνειν διὰ τὰ τοιαῦτα πάλαι
 ψέγεται, ὅτι ἀνίεται ἐν τῷ τοιούτῳ τὸ ἐπιθυμητικὸν
 εἰς ἐλευθερίαν πέρα τοῦ δέοντος. καὶ ἡ ἀυθάδεια δὲ
 καὶ δυσκολία ψέγεται, ὅταν ὁ θυμὸς ἀναρμόστως
 20 αὔξηται καὶ συντείνηται. τρυφή δὲ ἐπὶ τῇ τοῦ αὐτοῦ
 ἀνέσει ψέγεται, ὅταν ἐν αὐτῷ δειλίαν ἐμποιῇ. κολακεία
 δὲ καὶ ἀνελευθερία παρενοχλεῖ, ὅταν τις τὸ θυμοειδὲς
 25 ὑπὸ τῷ ὀχλώδει θηρίῳ ποιῇ, καὶ ἔνεκα χρημάτων καὶ
 τῆς ἐκείνου ἀπληστίας προπηλακίζόμενον ἐθίζῃ ἐκ νέου
 ἀντὶ λέοντος πίθηκον γίγνεσθαι. καὶ τὰλλα δὲ ἀπὸ
 τούτου δῆλα ὡς ἐστὶ δεινά, ὅσα τὸ βέλτιστον ἐν ἡμῖν
 εἶδος ἀσθενὲς ἀπεργάζεται. μόνως τοίνυν εὐδαιμονή-
 30 1 σομεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ φρονίμου ἀρχόμενοι. οὕτω
 γὰρ εἰς δύναμιν πάντες ὅμοιοι ἐσόμεθα καὶ φίλοι τῷ
 αὐτῷ κυβερνώμενοι. δηλοῖ δὲ καὶ ὁ νόμος ὅτι τὸ
 τοιοῦτον βούλεται, πᾶσι τοῖς ἐν τῇ πόλει ξύμμαχος ὢν
 καὶ ἡ τῶν παίδων ἀρχή, τὸ μὴ εἶναι ἐλευθέρους εἶναι,
 5 ἕως ἂν ἐν αὐτοῖς ὥσπερ ἐν πόλει πολιτείαν καταστή-
 σωμεν, καὶ τὸ βέλτιστον θεραπεύσαντες τῶν παρ' ἡμῖν,
 τούτῳ ἀντικαταστήσωμεν φύλακα ὅμοιον καὶ ἄρχοντα
 ἐν αὐτῷ, καὶ τότε δὴ ἐλεύθερον ἀφίεμεν. οὐκοῦν ὁ

θυμικοῦ καὶ μοιράζοντας σὶ ὅλα τὰ μέρη τῆς ψυχῆς τὴν φροντίδα του, θὰ μπορεῖ νὰ τὰ φιλιώσει μεταξύ τους καὶ μ' αὐτὸν τὸν ἴδιο, ὥστε νὰ εἶναι ἐξασφαλισμένη ἡ καλὴ ἀνάπτυξή τους.

Ἔνας τέτοιος λοιπὸν ἄνθρωπος θὰ εἶναι σὲ κάθε τι τέλειος, ἐνῶ ὅποιος πολιτεύεται ἀντίθετα δὲν ἔχει ἐπάνω του τίποτε σωστό. Στὸν πρῶτο γίνεται φανερὸ τὸ καλὸ –καὶ φυσικὰ, ἀφοῦ οἱ θηριώδεις ὀρμές τοῦ ἀνθρώπου ὑποτάσσονται στὸ θεϊκὸ στοιχεῖο μέσα του– στὸν ἄλλο τὸ αἰσχρὸ, γιατί οἱ ἡμέρες ὀρμές γίνονται ὑπόδουλες στὶς ἄγριες, καὶ τὸ εὐγενικότερο τμήμα τοῦ ἑαυτοῦ του στὸ φαυλότατο, κι ὅ,τι ἔχει μέσα του θεϊκότερο ὑποδουλώνεται κι αὐτὸ στὸ ἀθεότατο καὶ μιαιρότατο καὶ ἄρρωστο στοιχεῖο τῆς ψυχῆς του. *Π' αὐτὸ ἄλλωστε ἀπὸ παλιὰ κατακρίνεται ὁ ἀκόλαστος τρόπος τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ χαλαρώνονται μέσα σ' αὐτὸν τὰ ὄρια τῶν ἐπιθυμιῶν σὲ βαθμὸ ἐλευθεριότητος πολὺ μεγαλύτερο ἀπ' ὅσο χρειάζεται.*²²

Τὸ ἴδιο κατακρίνεται καὶ ἡ θρασύτητα καὶ ἡ ἰδιοτροπία, ὅταν τὸ θυμικὸ μεγαλώνει καὶ φουντώνει ὑπέρμετρα. Ἡ μαλθακότητα πάλι, ποὺ χαλαρώνει τὸ θυμικὸ, καταδικάζεται, καθὼς γεννάει στὸν ἄνθρωπο δειλία. Κι ἡ κολακεία καὶ ἡ δουλοφροσύνη εἶναι ἐπιζήμιες, ὅταν ὑποτάσσει κανεὶς τὸ θυμικὸ του στὸ ἐνοχλητικὸ θηρίο τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ ἀπὸ φιλοχρηματία καὶ γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὴν ἀπληστία του τὸ συνηθίζει ἀπὸ τὴν νεαρὴ ἡλικία του νὰ δέχεται ἐξευτελισμοὺς καὶ ἀπὸ λιοντάρι νὰ γίνεται πίθηκος». Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνονται καὶ τὰ ἄλλα ἀκόμη φανερά, ὅσα εἶναι ἡ αἰτία ν' ἀδυνατίζει μέσα μας τὸ ἀξιότερο μέρος τῆς ψυχῆς μας.

«Ὁ μόνος λοιπὸν τρόπος γιὰ νὰ εὐτυχήσουμε εἶναι νὰ μᾶς κυβερνᾷ τὸ θεϊκὸ μέσα μας στοιχεῖο καὶ ἡ φρόνηση. Κι ἔτσι βέβαια κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια διακυβερνήση θὰ εἴμαστε ὅλοι –στὰ ὄρια φυσικὰ τοῦ δυνατοῦ– ὅμοιοι καὶ φίλοι μεταξύ μας. Εἶναι ἄλλωστε φανερό, πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ βούληση καὶ τοῦ νόμου, ποὺ γίνεται συμπαραστάτης ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν πολιτῶν.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν, ποὺ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ μὴ τοὺς δίνουμε ἐλευθερία προτοῦ ἐγκαταστήσουμε μέσα τους ἓνα ὄργανο καλῆς διακυβέρνησης, ὅπως κάνουμε καὶ μὲ τὴν πολιτεία, καὶ προτοῦ τοὺς δώσουμε μ' αὐτὸ –καλλιεργώντας τὸ εὐγενέστερο μέρος τῆς ψυχῆς– ἓνα ἰσάξιο φύλακα καὶ ἄρχοντα, ποὺ νὰ μᾶς ἀναπληρώσει, ὥστε τότε πιά νὰ τ' ἀφήσουμε ἐλεύθερα.

22. Τὸ πλαγιασμένο χωρίο εἶναι ἀνθολογημένο καὶ ἀπὸ τὸν Στοβαῖο, *Floril.* III, 297, 3-5 Hense.

γε νοῦν ἔχων πάντα τὰ αὐτοῦ εἰς τοῦτο ζυντείνας
 βιώσεται, πρῶτον μὲν μαθήματα τιμῶν ἃ τοιαύτην
 10 αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἀπεργάσεται, τὰ δὲ ἄλλα ἀτιμάζων,
 ἔπειτα τὴν τοῦ σώματος ἕξιν καὶ τροφὴν οὐχ ὅπως
 τῇ θηριώδει καὶ ἀλόγῳ ἡδονῇ ἐπιτρέψας ἐνταῦθα τε-
 τραμμένος ζήσει, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ὑγείαν βλέπων, οὐδὲ
 15 τοῦτο πρεσβεύων, ὅπως ἰσχυρὸς ἢ ὑγιὴς ἢ καλὸς ἔσται,
 ἐὰν μὴ καὶ σωφρονήσῃν μέλλῃ ἀπ' αὐτῶν· ἀλλ' ἀεὶ
 τὴν ἐν τῷ σώματι ἀρμονίαν τῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἕνεκα
 ξυμφωνίας ἀρμοττόμενος φανεῖται, ἐάνπερ μέλλῃ τῇ
 ἀληθείᾳ μουσικὸς εἶναι. οὐκοῦν καὶ τὴν ἐν τῇ τῶν
 20 χρημάτων κτήσῃ σύνταξιν οὐκ εἰς ἄπειρον αὐξήσει
 ἀπέραντα κακὰ ἔχων, ἀλλ' ἀποβλέπων πρὸς τὴν ἐν
 ἑαυτῷ πολιτείαν καὶ φυλάττων, μὴ τι παρακινήσῃ αὐτοῦ
 τῶν ἐκεῖ διὰ πλῆθος οὐσίας ἢ δι' ὀλιγότητα, οὕτω
 κυβερνῶν προσθήσῃ καὶ ἀναλώσῃ τῆς οὐσίας καθόσον
 25 ἂν οἷός τε. ἀλλὰ μὴν καὶ τιμάς γε εἰς ταῦτόν ἀπο-
 βλέπων τῶν μὲν μεθέξει ἐκῶν, ἃς ἂν οἴηται ἀμείνω
 αὐτὸν ποιήσῃν, τὰς δὲ φεύξεται ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ,
 ἃς ἂν ἡγήται λύσειν τὴν ὑπάρχουσαν ἕξιν. καὶ ἐνὶ
 34 1 δηλονότι τῷ πάντα τὰ ἄλλα ἀνταλλάσσεσθαι ἐπι-
 χειρήσῃ ἐνὸς τούτου μόνου, τοῦ φρόνησιν κτήσασθαι,
 καὶ πάντα πράξει δουλεύων τῇ τοῦ νοῦ κτήσῃ. τοῦτο
 δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ φιλοσοφεῖν, ὥστε καὶ κατὰ
 ταύτην τὴν διαίρεσιν πάντων μάλιστα φιλοσοφητέον
 τοῖς βουλομένοις εὖ πράττειν.

Ὅποιος ἔχει λοιπὸν νοῦ, θὰ ζήσει μὲ συγκεντρωμένες ὅλες τὶς δυνάμεις τοῦ σ' ἓνα σκοπὸ, νὰ σέβεται πρῶτα-πρῶτα καὶ ν' ἀκολουθεῖ τὶς διδασκαλίες, ποὺ ἀνεβάζουν τὴν ψυχὴ του στὴν πιὸ ἄξια θέση καὶ νὰ περιφρονεῖ τὰ ὑπόλοιπα. Ἐπειτα νὰ μὴ ἀφήνει τὴν φροντίδα καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ σώματός του νὰ τὴν ὀρίζει ἢ ἄγρια καὶ ἄλογη ἡδονή, μὲ κίνδυνο νὰ κατευθύνει τὴν ζωὴ του σὲ δεσμὰ. Οὔτε καὶ ν' ἀποβλέπει ἀποκλειστικὰ στὴν καλὴ ὑγεία, δείχνοντας ἐνδιαφέρον μόνο γιὰ τὸ πῶς θὰ εἶναι δυνατὸς καὶ ὠραῖος, ἂν αὐτὰ δὲν πρόκειται νὰ τὸν βοηθήσουν στὴν συνετὴ ζωὴ. Ἀντίθετα, ἂν θέλει βέβαια νὰ εἶναι ἄνθρωπος μὲ πραγματικὰ ἀρμονικὴ ζωὴ, θὰ δεῖξει πῶς φροντίζει γιὰ τὴν σωματικὴ του ἰσορροπία, ἐπειδὴ συνδέεται κι αὐτὴ μὲ τὴν ἀρμονία τῆς ψυχῆς του.

Ἔτσι βέβαια καὶ τὶς προσπάθειές του γιὰ τὴν ἀπόκτηση περιουσίας δὲν θὰ κυττάξει νὰ τὶς ἐντείνει ὑπέρμετρα –γιὰ νὰ ἔχει ἄλλωστε μαζί της βάσανα ἀτέλειωτα!– ἀλλὰ μὲ ὁδηγὸ τὴν ἐσωτερικὴ του αὐτοκυριαρχία καὶ προσέχοντας μήπως ἐξ αἰτίας τοῦ πλούτου ἢ τῆς στέρησης κάτι πιὰ δὲν πάει μέσα του καλά, θὰ κανονίζει μ' ἓνα τέτοιο τρόπο τὴν αὔξηση τῆς περιουσίας του καὶ τὰ ἐξοδά του, ποὺ νὰ εἶναι ἀνάλογα μὲ τὶς δυνάμεις του.

Ἀλλὰ καὶ σχετικὰ μὲ τί ἀξιώματα καὶ τὶς τιμὲς δὲν θὰ χάνει ἀπὸ τὰ μάτια του τὸν ἴδιο σκοπὸ καὶ θὰ δέχεται ἐκούσια ἐκείνες ποὺ νομίζει, πῶς θὰ τὸν κάνουν καλύτερο, καὶ θ' ἀποφεύγει καὶ στὴν ἰδιωτικὴ καὶ στὴν δημόσια ζωὴ του ἐκείνες ποὺ πιστεύει, πῶς θὰ παραλύσουν τὶς ἀποκτημένες ὡς τώρα ιδιότητες τῆς ψυχῆς του». Κι ἡ προσπάθειά του θὰ εἶναι μία, πῶς δηλαδή στὴ θέση ὄλων τῶν ἄλλων θὰ βάλει αὐτὸ καὶ μόνο, τὸ ν' ἀποκτήσει φρόνηση, καὶ θὰ κάνει κάθε τι ποὺ ἐξυπηρετεῖ τὴν κατάκτηση τοῦ συνετοῦ νοῦ. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ φιλοσοφεῖ.

Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τῶν συλλογισμῶν μας τὸ συμπέρασμα εἶναι λοιπὸν, πῶς περισσότερο ἀπὸ κάθε τι πρέπει νὰ φιλοσοφήσουν ὅσοι θέλουν πραγματικὰ τὴν εὐτυχία.

5 *Εἰς ταῦτό δὲ φέρει τέλος καὶ ἡ τοιάδε ἔφοδος. πᾶσα φύσις ὥσπερ ἔχουσα λόγον οὐθὲν μὲν εἰκῆ ποιεῖ, ἔνεκα δέ τινος πάντα, καὶ μᾶλλον τοῦ ἔνεκά τινος τὸ εἰκῆ ἐξορίσασα πεφρόντικεν ἥπερ αἱ τέχναι, ὅτι καὶ φύσεως αἱ τέχναι ἦσαν μιμήματα. τοῦ δὲ ἀνθρώπου συννεστῶτος*
 10 *φύσει ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος, βελτίονος δὲ οὔσης τῆς ψυχῆς τοῦ σώματος καὶ ἀεὶ τοῦ βελτίονος ἔνεκα ὑπηρετουμένου τοῦ χειρόνος, καὶ τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἔνεκά ἐστι. τῆς ψυχῆς δὲ τὸ μὲν ἦν ἔχον λόγον, τὸ δ' οὐκ ἔχον, ὅπερ καὶ χειρόν· ὥστε τὸ ἄλογον ἔνεκα τοῦ*
 15 *λόγον ἔχοντος. ἐν δὲ τῷ λόγον ἔχοντι ὁ νοῦς· ὥστε τοῦ νοῦ ἔνεκα πάντα εἶναι ἀναγκάζει ἢ ἀπόδειξις.*

Στὸ ἴδιο συμπέρασμα μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ὁ ἀκόλουθος συλλογισμός.²³

[23] Ἡ φύση ὁλόκληρη, καθὼς εἶναι προικισμένη κατὰ κάποιο τρόπο μὲ λογική,²⁴ δὲν κάνει τίποτε τυχαία, ἀλλ' ὅλα της ἔχουν κάποιο σκοπὸ. Ἀποκλείοντας τὸ τυχαῖο, φροντίζει γιὰ τὸ σκόπιμο περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες τέχνες, ἀφοῦ καὶ αὐτὲς εἶναι²⁵ τῆς φύσεως ἀπομιμήσεις. Καὶ στὸν ἄνθρωπο πάλι, ποῦ εἶναι ἀπὸ τὴν φύση καμωμένος ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα, καθὼς ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ καθὼς τὸ κατώτερο ἔχει γίνεи γιὰ νὰ ὑπηρετεῖ τὸ ἀνώτερο,²⁶ τὸ σῶμα ὑπάρχει γιὰ χάρι τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ τῶρα ἔχει ἕνα μέρος προικισμένο μὲ λογική καὶ ἕνα χωρὶς καμιά λογική, ποῦ εἶναι καὶ τὸ κατώτερο. Αὐτὸ λοιπὸν ὑπάρχει γιὰ χάρι τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, ὅπου ἐδρεύει ὁ νοῦς.²⁷ Ἐτσι τὸ συμπέρασμα μᾶς εἶναι ἀναγκαστικά, πὼς ὅλα ὑπάρχουν γιὰ νὰ ὑπηρετοῦν τὸν νοῦ μᾶς.

23. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ (34,5 Pistelli καὶ ἐξῆς) ὁ Ἰάμβλιχος ἀνθολογεῖ τὸν *Προτρεπτικὸ* τοῦ Ἀριστοτέλους. Βλέπε τὴν διάρθρωση τῶν ἀποσπασμάτων ἀναλυτικὰ στὶς σελ. 21*-23* τῆς Εἰσαγωγῆς. Γιὰ τὴν σημασία, τὴν ἀξία καὶ τὰ προβλήματα τοῦ πιὸ σημαντικοῦ αὐτοῦ μέρους τοῦ ἔργου τοῦ Ἰάμβλιχου βλέπε ἐπίσης τὸ σχετικὸ τμῆμα τῆς Εἰσαγωγῆς. Οἱ ἀριθμοὶ σὲ ἀγκύλες [] δηλώνουν τὴν κατάταξη τῶν ἀποσπασμάτων στὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἀριστοτελικοῦ *Προτρεπτικοῦ* ἀπὸ τὸν I. Düring, *Aristotle's Protrepticus*, Göteborg 1961. – Ἡ βεβαίωσις γιὰ τὴν προέλευση τῶν ἀποσπασμάτων 23-30 ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη δὲν εἶναι ἀπόλυτη. Κοντὰ σὲ ὀρισμένα νέα στοιχεῖα ἐπαναλαμβάνονται ἐδῶ βασικὲς ιδέες, ποῦ ἀναπτύσσονται καὶ ἄλλου. Ὡστόσο ἡ ἀριστοτελικὴ προέλευση δύσκολα μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Ἰάμβλιχος ἔχει συντομεῦσει τὸ πρωτότυπο, ὅπως τὸ κάνει καὶ στὰ ἀποσπάσματα τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ποῦ χρησιμοποιεῖ στὴν συνέχεια, πράγμα ποῦ ἐξηγεῖ τὶς ἰδιαίτερες δυσκολίες στὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ ἔργου (βλέπε καὶ Jaeger, *Aristoteles. Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*, Berlin 1923, 62 καὶ Düring 1961, 193).

24. Ὁ I. Düring, *Der Protreptikos des Aristoteles*. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar, Frankfurt/M 1969, 92, βλέπει καὶ ἐδῶ τὴν κεντρικὴ ἀριστοτελικὴ ιδέα τῆς τάξεως στὴν φύση. Ἡ διατύπωση (καὶ ἄλλες παράλληλες: *Φυσικὴ* 260b 23, *Περὶ ζῶων γενέσεως* 744b 16 κλπ.) ὑποδηλώνει τὴν κανονικότητα ὅσων συμβαίνουν στὴν φύση. Στὸ σύνολο τῆς ἡ παράγραφος ἀποτελεῖ ὡραῖο δείγμα ἀριστοτελικῆς συλλογιστικῆς.

25. Ὁ παρωχημένος χρόνος στὸ «ἦσαν μιμήματα» καὶ «ἦν ἔχον λόγον» (στίχ. 10) ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ «ὅπως ἔχουμε πεῖ»· πρβλ. *Θεαίτ.* 156A ἢ *Ἡθικ. Μεγ.* 1200a 34. Δυσκολία ὁμως παρουσιάζει τὸ «ἦσαν» (στίχ.), γιὰ τὴν δὲν ἔχει προηγηθεῖ κατὰ σχετικὸ μὲ τὸ θέμα τοῦ «ὅσα· δι' αὐτὰ αἰρετά». Ὁ Düring I,194 ὑποθέτει γενικὴ ἀναφορὰ στὸ ἀπόσπ. 17-21 (ποῦ στὸν Ἰάμβλιχο ἀκολουθοῦν: 51,16-52,16) ἢ φραστικὸ λάθος.

26. Ἡ φρασεολογία εἶναι οἰκεία στὴν Ἀκαδημία καὶ ἰδιαίτερα στὸν Ἀριστοτέλη (π.χ. 194b 1-7, μτφρ. 982a 17, *Ἡθ. Εὐδ.* 1246b 11, *Ἡθ. Μεγ.* 1198a 32). Βλ. καὶ Düring I,183 στὸ συγγενικὸ χωρίο 37,11-16 (ἀπ. 9). – Γιὰ τὴν σχέση ψυχῆς καὶ σώματος βλ. καὶ τὸ χωρίο 41,15-20 (ἀπ. 59), ὅπου βέβαια θεμελιώνεται διαφορετικὸ συμπέρασμα.

27. Ὁ Νοῦς ἐδῶ ὄχι στὴν στενὴ ἔννοια τῆς λογικῆς σκέψεως, ἀλλὰ γενικὰ πνεῦμα, λόγος, ἐνορατικὸς νοῦς (Düring II,411).

τοῦ δ' αὖ νοῦ αἰ νοήσεις ἐνέργειαι, ὁράσεις οὔσαι
 νοητῶν, ὡς τοῦ ὁρατικοῦ ἐνέργεια ὁρᾶν τὰ ὁρατά.
 νοήσεως οὖν καὶ νοῦ <ἔνεκα> πάντα αἰρετὰ τοῖς
 20 ἀνθρώποις, εἶπερ τὰ μὲν ἄλλα τῆς ψυχῆς ἔνεκα αἰρετὰ,
 νοῦς δὲ τὸ βέλτιστον τῶν κατὰ ψυχὴν μόνον, τοῦ δὲ
 βελτίστου τὰ ἄλλα συνέστηκε χάριν. πάλιν δὲ τῶν
 διανοήσεων ἐλεύθεραι μὲν ἦσαν ὅσαι δι' αὐτὰς αἰρε-
 ταί, δούλαις δὲ ἐοικυῖαι αἰ δι' ἄλλα τὴν γνῶσιν
 25 ἀπερείδουσαι· κρεῖττον δὲ πανταχοῦ τὸ δι' αὐτὸ τοῦ
 δι' ἄλλο, ὅτι καὶ τὸ ἐλεύθερον τοῦ μὴ τοιούτου.
 χρωμένων δὴ τῶν πράξεων τῇ διανοίᾳ, κἂν αὐτὸς
 35 1 ὑποβάλλῃ τὸ συμφέρον καὶ ταύτῃ ἡγήται, ἀλλ' ἔπεται
 γε ταύταις καὶ δεῖται γε καὶ τοῦ διακονήσοντος σώ-
 ματος καὶ ἀναπίμπλαται γε καὶ τῆς τύχης, ὑπὲρ ὧν
 ἀποδίδωσι τὰς πράξεις ὧν ὁ νοῦς κύριος, καὶ διὰ
 5 σώματος αἰ πολλαί. ὥστε τῶν διανοήσεων αἰ δι' αὐτὸ

[24] Τοῦ νοῦ μας πάλι ἐνέργειες εἶναι τὰ διανοήματα, πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἢ θέα τῶν νοητῶν,²⁸ ὅπως ἐνέργεια τῆς ὀράσεώς μας εἶναι τὸ ὅτι βλέπουμε τὰ ὀρατά. Γι' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἐνέργεια τοῦ νοῦ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν νοῦ πρέπει νὰ ἐπιδιώκουν τὸ κάθε τι οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά τὰ ἄλλα (δηλ. τὰ ἐξωτερικά) ἀγαθὰ τὰ θέλουμε γιὰ τὴν ψυχὴ μας, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ νοῦς μόνος εἶναι τὸ ἀξιότερο μέρος τῆς ψυχῆς, καὶ τὰ ἄλλα πάλι ἔχουν δημιουργηθεῖ γιὰ νὰ ὑπηρετοῦν αὐτὸ τὸ ἄριστο.

[25] Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὰ διανοήματά μας²⁹ ἀδέσμευτα καὶ ἀνεξάρτητα εἶναι ὅσα γίνονται γι' αὐτὰ τὰ ἴδια, ἐνῶ ἐκεῖνα πού σκοπὸ τους ἔχουν νὰ στηρίζουν τὴν γνώση ἄλλων πραγμάτων μοιάζουν μὲ τοὺς δούλους. Καὶ ἀξιότερο εἶναι πάντα τὸ ἀνεξάρτητο παρὰ ἐκεῖνο πού ὑπηρετεῖ κάποιον ἄλλο, καθὼς καὶ τὸ ἐλεύθερο σὲ σύγκριση μὲ τὸ δουλικό.³⁰

[26] Κι ὅταν στὶς πράξεις μας χρησιμοποιοῦμε τὴν σκέψη, ὅσο κι ἂν εἶναι σωστὸ ὅτι τὸ πνεῦμα καθορίζει τὸ (πρακτικὸ) συμφέρον καὶ κατευθύνει πρὸς αὐτό, πάλι αὐτές (δηλ. τοὺς κανόνες τῆς πρακτικῆς συμπεριφορᾶς) ἀκολουθεῖ καὶ ἔχει ἀνάγκη κι ἀπὸ τὸ σῶμα ὡς βοηθὸ καὶ ἀφήνει περιθώρια καὶ στὴν τύχη γιὰ χάρη ἐκείνων, στὰ ὁποῖα μὲ τὶς πράξεις ἀποβλέπουμε καὶ πού κυριάρχος (καὶ ρυθμιστὴς τους) εἶναι πάντα ὁ νοῦς, πού κι ὡστόσο γίνονται οἱ πιὸ πολλές μὲ ὄργανο τὸ σῶμα.³¹

28. Τὴν θεωρητικὴ σκέψη ὁ Ἀριστοτέλης βλέπει ὡς ἓνα εἶδος αἰσθητικῆς ἀντίληψης, ὅπως φαίνεται καθαρώτερα στὸ χωρίο 44,17-20 (ἀπ. 76): «ἡ αἴσθησις γνώσις τις».

29. «Διανοήσεις» ἐδῶ ἀντὶ «νοήσεις» ἢ «νοήματα». Πρβλ. τὸ «διανοούμενος» 42,21 καὶ 58,6.

30. Ἡ κεντρικὴ ιδέα τῶν ἀποσπ. 25-27 εἶναι, ὅτι «ἡ καθαρὴ θεωρητικὴ ἀπασχόληση» εἶναι ἀξιολογικὰ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν σκέψη πού γίνεται γιὰ πρακτικοὺς σκοποὺς. Ἔτσι «αἱ κατὰ φρόνησιν (θεωρία)» 35,9 ἀντιστοιχοῦν στὴν σοφία τοῦ πρακτικοῦ βίου. Πρβλ. 41,11 «κατὰ φρόνησιν ἐνεργεῖν» καὶ κυρίως τὰ παράλληλα χωρία στὰ ἀριστοτελικά συγγράμματα. Βλ. Düring I,194έπ., ὅπου ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὰ *Ἠθικά Μεγ.* 1198a 32-b 20 γιὰ τὴν παράλληλη πρὸς τὸ «ἐλεύθερος» - «δούλος» μεταφορὰ «δεσπότης» - «ἐπίτροπος». Βλ. καὶ τὴν ὑπόσημ. 2 τῆς σελ. 5.

31. Ἡ παράγραφος παρουσιάζει δυσκολίες, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἀπόπειρες διορθώσεων ἢ ἡ ἀμηχανία τῶν φιλολόγων (βλ. τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα). Κατὰ τὸν Düring I,195 (πού ἐννοεῖ στὸ «αὐτός»: «ἐκεῖνος πού πράττει», καὶ διορθώνει α) *αὐτὴ* ἀπὸ *ταύταις*, β) *ὑπὲρ ὧν ἀποδίδωσι* σὲ *καὶ εὖ ἀποδίδωσι*, γ) *καὶ* σὲ *καίτοι γε*) δὲν εἶναι δύσκολο νὰ παρακολουθήσουμε κι ἐδῶ τὴν ἀριστοτελικὴ ἐπιχειρηματολογία: ὁ νοῦς κυβερνᾷ –τὸ σῶμα εἶναι ὑπηρετὴς του– ὁ παράγων τύχη δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ –ὅσο ὁ νοῦς εἶναι κυριάρχος, ἡ ἔκβαση εἶναι καλὴ. Ἡ παράγραφος ὁμῶς, μὲ τὸ κείμενο ὅπως μᾶς παραδίδεται, δίνει καλὸ νόημα, πού συνδέεται μάλιστα ἄμεσα μὲ τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα. Στὸ ἀπόσπ. 25 χαρακτηρίζονται ὡς ἀξιώτερα τὰ καθαρὰ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ χρησιμοθηρικοὺς σκοποὺς διανοήματα (ἢ θεωρητικὴ δηλ. σκέψη) καὶ κατώτερα (δουλικά), ὅσα ἀποβλέπουν σὲ πρακτικοὺς σκοποὺς. Στὸ ἀπόσπ. 26 διευκρινίζεται, ὅτι ἡ σκέψη πού συνδέεται μὲ πρακτικὲς ἐνέργειες ὑποτάσσεται στοὺς κανόνες τῆς πρακτικῆς συμπεριφορᾶς καὶ εἶναι ἐπομένως κατώτερη, ὅσο κι ἂν τὸ κυριάρχο καὶ

ψιλὸν τὸ θεωρεῖν αἰρεταὶ τιμιώτεροι καὶ κρείττους
 τῶν πρὸς ἄλλα χρησίμων· δι' αὐτὰς δὲ τίμοι αἱ
 θεωρίαι καὶ αἰρετὴ ἐν ταύταις τοῦ νοῦ ἢ σοφία, διὰ
 δὲ πράξεις αἱ κατὰ φρόνησιν ὥστε τὸ ἀγαθὸν καὶ
 10 τίμιον ἐν ταῖς κατὰ σοφίαν θεωρίαις, θεωρίαις δὲ οὐ
 δήπου πάλιν ταῖς τυχούσαις· οὐ γὰρ πᾶσα ἀπλῶς
 κατάληψις τίμιον, ἀλλ' ἢ τοῦ ἄρχοντος σοφοῦ ὄντος
 καὶ τῆς ἐν τῷ παντὶ ἀρχῆς, αὕτη καὶ σοφία σύνοικος
 καὶ οἰκείως ἂν ὑποκέοιτο. αἰσθήσεως μὲν οὖν καὶ
 15 νοῦ ἀφαιρεθεῖς ἄνθρωπος φυτῷ γίγνεται παραπλή-
 σιος, νοῦ δὲ μόνου ἀφηρημένος ἐκθηριοῦται, ἀλο-
 γίας δὲ ἀφαιρεθεῖς μένων δ' ἐν τῷ νῷ ὁμοιοῦται

[27] Τὰ διανοήματα ἐπομένως πού γίνονται γιά τήν καθαρῆ θεωρητικῆ ἀπασχόληση εἶναι ἀξιότερα καί σπουδαιότερα ἀπό ἐκεῖνα, πού χρησιμεύουν σέ ἄλλους (πρακτικούς) σκοπούς. Τὰ πρῶτα ἔχουν καί μόνα τους ἀξία, κι αὐτό πού ἐδῶ ἐπιδιώκουμε εἶναι ἡ σοφία, πού ὁ νοῦς μας μπορεῖ νά κατακτήσει (ἡ θεωρητικῆ σοφία), ἐνῶ στήν συμπεριφορά μας αὐτό πού ἀξίζει εἶναι οἱ συνετεῖς σκέψεις (ἡ σοφία τοῦ πρακτικοῦ βίου).³² Τὸ ἀγαθὸ λοιπὸν καί τὸ τέλειο³³ βρίσκεται στήν φιλοσοφικῆ σκέψη (δηλ. στὰ θεωρητικὰ διανοήματα, πού συνιστοῦν τὴν σοφία), ἀλλὰ καί πάλι ὄχι στήν ὅποιαδήποτε φιλοσοφικῆ σκέψη, γιατί δὲν εἶναι ἀγαθὴ καί σοφὴ κάθε σύλληψη³⁴ τοῦ νοῦ ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνη, πού ἀναφέρεται στὸν κυβερνήτη τοῦ σύμπαντος, τὴν σοφὴ ὑπαρξή, καί στήν τάξη, πού ἐπικρατεῖ στὸ σύμπαν. Μόνον αὐτῆ, τὴν διανοητικῆ ἀσχολία, θὰ μπορούσαμε νά θεωρήσουμε συγγενικῆ μὲ τὴν σοφία κι ἀπὸ τὴν φύση τῆς στενὰ συνδεδεμένη μ' ἐκεῖνη.

[28] Ἄν λοιπὸν ἀφαιρέσουμε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τὴν αἴσθησι καί τὸν νοῦ, γίνεται σὰν φυτὸ, κι ἂν χάσει ὁ ἄνθρωπος μόνον τὸν νοῦ του, ἀποθηριώνεται.³⁵ Ἄν ὅμως ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ ἄλογο στοιχεῖο καί μείνει στήν προστασία τοῦ νοῦ, τότε θὰ ἐξομοιωθεῖ μὲ τὸν θεό.³⁶

ὀδηγητικὸ εἶναι πάντα τὸ πνεῦμα. Κι αὐτὸ γιατί στὶς ἀνθρώπινες πράξεις χρησιμοποιεῖται ὡς ὄργανο καί βοηθὸς τὸ σῶμα, χωρὶς νά μπορεῖ νά ἀποκλεισθεῖ καί ἡ τυχαία ἐκβαση (ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι συμβαίνει στήν φύση, ὅπου ἡ νομοτέλεια εἶναι ἀπόλυτη). Σκέψη λοιπὸν πού συνδέεται μὲ τέτοιους παράγοντες δὲν μπορεῖ παρὰ νά εἶναι κατώτερη ἀπὸ τὴν καθαρῆ θεωρία (τῶν ἀρχῶν τῆς φύσεως καί τοῦ ὄντος). Πιὸ κοντὰ στήν ἐρμηνεία αὐτῆ εἶναι ὁ Gigon 101, πού φαίνεται μόνο πὼς ἀθετεῖ τὴν κατάληξη «καὶ διὰ σώματος αἱ πολλαί».

32. «Σοφία» εἶναι ἐδῶ ἡ (ἐνορατικῆ) γνῶσι τῶν πρῶτων ἀρχῶν καί «φρόνησις» ἡ σωφροσύνη ἢ σύνεσις (ἡ σοφία τοῦ πρακτικοῦ βίου). Ἄλλου ὅμως (52,5=ἀπόσπ. 20) «φρόνησις» εἶναι ἡ φιλοσοφικῆ θεώρησις («τοῦ φρονῆσαι ἔνεκά ἔσμεν»), ἐνῶ πάλι (43,12=ἀπόσπ. 68) ἡ φρόνησις ὀρίζεται ὡς «μόριον τῆς ἀρετῆς καί τῆς εὐδαιμονίας». (Πρβλ. καί 40,2-4 59,27-60,8 56,2-12). Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν χρησιμοποιεῖ λοιπὸν στὸν *Προτρεπτικὸ* αὐστηρὰ καθορισμένη ὀρολογία, οὔτε καί βρῆκε τέτοια στήν Ἀκαδημία. Ἡ συνεπέστερη χρῆσι τῶν ὄρων «σοφία» καί «φρόνησις» στὰ συγγράμματα (στὰ *Τοπικὰ* 163b 3 «πρὸς γνῶσιν καί τὴν κατὰ φιλοσοφίαν φρόνησιν» ἐπιδιώκεται διευκρίνησι τοῦ περιεχομένου τῶν ὄρων) δὲν θὰ ἦταν λόγος γιὰ νά ἀμφισβητηθεῖ ἡ προέλευσι τῶν ἀποσπασμάτων 27-29 ἀπὸ τὸν *Προτρεπτικὸ*. Βλ. Düring I, 195έπ., 191.

33. Τίμιος εἶναι ὁ τέλειος, ὁ θεῖος (*Ἠθικὰ Νικομ.* 1102a, 1έπ. «ἡ εὐδαιμονία τῶν τιμίων καί τελείων... τὴν ἀρχὴν δὲ καί τὸ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν τιμίον τι καί θεῖον τίθεμεν»). Τὸ «τίμιον» διακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τὸ «ἐπαινετόν» (*Ἠθικὰ Νικομ.* 1101b, 11).

34. Ἡ *κατάληψις* εἶναι στωικὸς ὄρος. Στὸν Ἀριστοτέλη (καί Πλάτωνα) πάντοτε *ὑπόληψις*.

35. Ὁ ὄρος *ἐκθηριοῦσθαι* δὲν ὑπάρχει στὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ εἶναι συχνὴ ἢ ἀντιπαράθεσι ἄνθρωπος-θηρίον (*Περὶ ψυχ.* 429a6, *Μεγ. Ἠθικὰ* 1203a18, *Ἠθ. Εὐδήμ.* 1215b36, *Πολιτ.* 1281b20).

36. Τὸ ἀριστοτελικὸ κείμενο εἶναι ἀσφαλῶς ἐδῶ συντομευμένο. Ἀριστοτελικὲς εἶναι οἱ δύο βασικὲς ιδέες: ἡ διαίρεσι τῆς ψυχῆς (τοῦ νοῦ) σὲ θρεπτικόν, αἰσθητικόν καί δια-

θεῶ. καταργητέον οὖν εἰς δύναμιν τῆς ἀλογίας τὰ
 πάθη, ταῖς δὲ τοῦ νοῦ καθαραῖς ἐνεργείαις καὶ εἰς
 20 ἑαυτὸν καὶ τὸ θεῖον ἀφορώσαις χρηστέον, καὶ ταῖς
 διεξόδοις τοῦ νοῦ ζῆν μελετητέον, πᾶν τὸ τῆς προσοχῆς
 ὄμμα καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τοῦτον συνάψαντα. οὐ γὰρ
 δὴ τὰ περὶ τὸν θεὸν καὶ τὰ θεῖα θεωρητέον τῶν πρά-
 25 ξεων ἕνεκα. οὐ γὰρ φασὶ θεμιτὸν εἶναι χραίνειν τὴν
 θέαν τοῦ θεοῦ καταδουλούμενον τῷ τοῦ χρησίμου
 ἀνθρώποις ἀναγκαίῳ, οὐδ' ὅλως τὸν νοῦν ἀσπαστέον
 36 1 διὰ τὰς χρείας *** εἰκῶς πρὸς ταύτας (μόνος δὴ πασῶν
 τῶν ἄλλων ἃς ἔχομεν ἐπιτυχῆς δυνάμεων), ἔμπαλιν δὲ
 καὶ τὰς πράξεις καὶ πάντα τὰ ἄλλα πρὸς νοῦν καὶ τὸν
 θεὸν συντακτέον, καὶ ἀπὸ τούτου καὶ τῶν κατὰ μέρος
 5 καθηκόντων τὸ εὐλόγιστον ἀναμετρητέον. δικαία τε
 γὰρ καὶ κατ' ἀξίαν ἡ κρίσις καὶ μόνη πασῶν ἰκανὴ
 τὴν ἀληθινὴν ἀνθρώποις εὐδαιμονίαν παρασκευάζειν.
 ᾧ γὰρ τῶν ἄλλων διαφέρομεν ζῶων, ἐν μόνῳ δὴ τούτῳ
 τῷ βίῳ διαλάμπει, ᾧ οὐκ ἦν τι τυχὸν καὶ οὐ μεγάλην
 10 ἔχον ἀξίαν. λόγου μὲν γὰρ καὶ φρονήσεως μικρά τινα
 καὶ ἐν ἐκείνοις αἰθύγματα, σοφίας δὲ θεωρητικῆς ταῦτα
 μὲν παντελῶς ἄμοιρα, μόνοις δὲ μέτεστι θεοῖς· ὡς
 αἰσθήσεσί γε καὶ ὄρμαῖς πολλῶν ἤδη ζῶων τῆς ἀκρι-
 βείας καὶ τῆς ἰσχύος λείπεται ἄνθρωπος, καὶ μόνον

Πρέπει λοιπόν,³⁷ όσο μάς είναι δυνατόν, να κατευνάζουμε τις έκδηλώσεις του αλόγιστου έαυτού μας κι αντίθετα να δραστηριοποιούμε τις άγνες ενέργειες του νοῦ, πού αποβλέπουν στο συμφέρον και στην γνώση του ίδιου του νοῦ και του θεοῦ, κι ακόμη –έχοντας στραμμένη σ' αὐτὸν ὅλη τὴν προσοχή τῶν ματιῶν μας και τὴν διάθεση τῆς καρδιάς μας– να προσπαθοῦμε συνεχῶς, ἡ ζωὴ μας ν' ἀκολουθεῖ τὴν πορεία, πού ὁ νοῦς μας χαράζει.

Και δὲν πρέπει βέβαια νὰ στρέφουμε τὸ νοῦ μας πρὸς τὸν θεὸ και τὰ θεϊκὰ πράγματα μόνο και μόνο γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουμε πρακτικὸς σκοπούς· γιατί, ὅπως λέγεται, δὲν εἶναι δίκαιο νὰ μολύνουμε τὴν θεωρητικὴ ἀναζήτηση τοῦ θεοῦ, ὑποτάσσοντάς τὴν στὶς χρησιμοθηρικὲς ἀνθρώπινες ἀνάγκες μας. Ἀλλὰ και γενικὰ δὲν πρέπει νὰ φροντίζουμε τὸ νοῦ μας γιὰ τὶς πρακτικὲς ἀνάγκες μας, προσαρμόζοντάς τον στὶς ἀπαιτήσεις τους –αὐτὸς δὰ εἶναι ὁ μόνος ἀπὸ ὅλες τὶς δυνάμεις μας, πού μπορεῖ νὰ κατορθώσει τὴν ἀνύψωσή μας πρὸς τὸν θεό. Ἀντίθετα μάλιστα πρέπει νὰ προσανατολίσουμε πρὸς τὸν νοῦ και πρὸς τὸν θεὸ τὶς πράξεις μας και κάθε τι ἄλλο, και μὲ κριτὴ τὸν νοῦ και τὶς σὲ κάθε περίπτωση ὑποχρεώσεις μας νὰ ἐκτιμοῦμε τὸ ὀρθό. Και πραγματικὰ αὐτὸ εἶναι ἡ ὀρθοφροσύνη, τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει στοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀληθινὴ εὐτυχία.

[29] Κι ἀλήθεια, αὐτὸ πού μάς ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ζῶα, δηλαδὴ ὁ νοῦς μας, μόνο στὸν θεωρητικὸ βίῳ ἀκτινοβολεῖ ἀληθινά, βίῳ πού εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ ὅ,τι τυχαῖο και μηδαμινό. Ὑπάρχουν βέβαια και στὰ ζῶα κάποιοι μικροὶ σπινθήρες λογικοῦ και φρονιμάδας, ἀλλ' οὔτε ἴχνος θεωρητικῆς σοφίας, πού εἶναι κτῆμα μόνο τῶν θεῶν.³⁸ Ἀντίθετα πάλι ὑστερεῖ κι ὁ ἄνθρωπος οὐσιαστικὰ ἀπὸ πολλὰ ζῶα σὲ ὀξύτητα αἰσθήσεων και σὲ δύναμη ὁρμῶν.³⁹

νοητικὸν και ἡ ἐξομοίωση τοῦ ἀνθρώπου, πού κατέχει πλήρως τὸν νοῦ, μὲ τὸν θεό. Ἡ ἰδέα τῆς ἀποθέωσης τοῦ νοῦ ἀναπτύσσεται πληρέστερα στοῦ ἀπόσπ. 108 (48,9-13 Pist.).

37. Τὸ κείμενο τοῦ Ἰαμβλίχου 35,18-36,6 Pist. ἀποτελεῖ μὴ ἀριστοτελικὴ παρένθεση μὲ ἀμφίβολη προέλευση, περιέχει ὡστόσο στοιχεῖα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸ προηγούμενο τμήμα.

38. Ἡ φράση *μόνοις - θεοῖς* πρέπει νὰ θεωρηθεῖ προσθήκη τοῦ Ἰαμβλίχου ἀπὸ νεοπυθαγορικὴ πηγὴ. Ἡ σύγκριση ἀνθρώπου-ζῶων δὲν ἀπαιτεῖ κάτι ἀνάλογο. Ἴσως ὅμως πρόκειται γιὰ ὑπόλειμμα πρόσθετου ἀριστοτελικοῦ ἐπιχειρήματος, ὅτι ὁ θεὸς κατέχει τὴν «ἀκριβεστάτην ἐπιστήμην» (*Μεταφ.* 982b 27), ἀλλὰ τὸ «μόνοις μέτεστι θεοῖς» (ἡ θεωρητικὴ σοφία) δὲν εἶναι ἀριστοτελικό. Προτεινόμενη διόρθωση <και ἀνθρώποις> μετὰ τὸ θεοῖς.

39. *Τὴν πόρρωθεν ἀκρίβειαν τῶν αἰσθήσεων ἥκιστα ἄνθρωπος ἔχει: Περὶ ζῶων γεν.* 781b 17. Ἡ ἔννοια τῆς ἀλόγου ὁρμῆς παίζει σημαντικὸ ρόλο στὰ *Ἠθικὰ Νικομάχεια* και *Ἠθικὰ Εὐδήμεια*.

15 τοῦτο ὄντως ἀγαθὸν ἀναφαίρετον, ὃ δὴ περιέχειν συγ-
 χωροῦσι τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔννοιαν, οὐδαμῶς μὲν τοῖς
 τυχηροῖς ὑποάττοντος ἑαυτὸν κατὰ τοῦτον τὸν βίον
 τοῦ σπουδαίου, ἀπὸ δὲ τῶν ὑποχειρίων τῇ τύχῃ μά-
 λιστα δὴ πάντων ἑαυτὸν ἐλευθερώσαντος. διὸ καὶ τὸ
 20 θαρρεῖν ἐξ ὅλης τῆς γνώμης ἐν τούτῳ διατελοῦντα
 ἔνεστι τῷ βίῳ. τίνος γὰρ τίς αὐτὸν ἀφαιρήσεται τὸν
 πάλαι τῶν ἀφαιρεθῆναι οἶων τε ἑαυτὸν ἀλλοτριώσαντα,
 ἔχοντα δὲ τὸν ὄντως ἑαυτὸν καὶ ζῶντα ἐν τοῖς ἑαυτοῦ
 καὶ τρεφόμενον ἀπὸ τῶν αὐτοῦ καὶ τῆς ἀμετρήτου ᾧ
 25 συνῆπται θεοῦ εὐζωίας; τοιαῦται μὲν οὖν ἡμῖν ἔστω-
 σαν αἱ πρὸς τὴν τελειοτάτην σοφίαν Πυθαγορικαὶ
 παρακλήσεις.

37 1 VI. Ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις διαλεγόμεθα, ἀλλ' οὐχὶ
 τοῖς τὴν θεῖαν μοῖραν τῆς ζωῆς πρόχειρον ἔχουσι, δεῖ
 συμμιγνύναι ταῖς τοιαύταις παρακλήσεσι τὰς πρὸς τὸν
 πολιτικὸν καὶ πρακτικὸν βίον προτροπὰς. ὧδε οὖν
 5 λέγωμεν τὰ ὑποκείμενα πρὸς τὸν βίον ἡμῖν, οἷον <τὸ>
 σῶμα καὶ <τὰ> περὶ τὸ σῶμα, καθάπερ ὄργανά τινα
 ὑπόκειται, τούτων δ' ἐπικίνδυνός ἐστιν ἡ χρῆσις, καὶ
 πλέον θάτερον ἀπεργάζεται τοῖς μὴ δεόντως αὐτοῖς
 χρωμένοις. δεῖ τοίνυν ὀρέγεσθαι τῆς ἐπιστήμης κτᾶ-
 10 σθαί τε αὐτὴν καὶ χρῆσθαι αὐτῇ προσηκόντως, δι' ἧς
 πάντα ταῦτα εὖ θησόμεθα. φιλοσοφητέον ἄρα ἡμῖν,
 εἰ μέλλομεν ὀρθῶς πολιτεύσεσθαι καὶ τὸν ἑαυτῶν βίον
 διάξειν ὠφελίμως. ἔτι τοίνυν ἄλλαι μὲν εἰσιν αἱ

[30] Ἀναπόσπαστο ὅμως πραγματικά ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο εἶναι μόνο τὸ ἀγαθὸ τοῦ θεωρητικοῦ βίου,⁴⁰ πὸν ὅλοι ἀναγνωρίζουν πὼς κλείνει μέσα του καὶ τὴν ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ, γιατί ὁ ἄξιος ἄνθρωπος ὅσο ζεῖ μὲ ὁδηγὸ τὸν νοῦ, δὲν κάνει ποτὲ τὸν ἑαυτὸ του δοῦλο τῆς τύχης, ἀλλὰ ἔχει πολὺ καλύτερα ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἐλευθερωθεῖ ἀπ' ὅ,τι εἶναι ὑπόδουλο στὸ τυχαῖο.⁴¹ Π' αὐτὸ καὶ μπορεῖ νὰ ζεῖ μὲ ἀπόλυτη ἀσφάλεια ὅποιος ἔχει ἀκολουθήσει αὐτὸν τὸν τρόπο τῆς ζωῆς. Γιατὶ τί θὰ μπορούσε κανεὶς ν' ἀφαιρέσει ἀπὸ ἐκεῖνον, πὸν ἔχει ὁ ἴδιος κιάλας ἀποχωρισθεῖ ἀπὸ ὅσα θὰ μπορούσαν νὰ τοῦ ἀφαιρέσουν, πὸν πραγματικά μόνον τὸν ἑαυτὸ του κατέχει καὶ ζεῖ στὸν ἀναφαίρετο ἐσωτερικὸ του κόσμου καὶ τρέφεται ἀπὸ τὶς δικές του δυνάμεις καὶ ἀπὸ τὴν ἄμετρη εὐπορία τοῦ θεοῦ, μὲ τὸν ὁποῖον ἔχει συνδεθεῖ;

Ἄς ἀρκεσθοῦμε λοιπὸν σ' αὐτὲς τὶς πυθαγορικὲς προτροπές, πὸν μᾶς κατευθύνουν πρὸς τὴν ὀλοκληρωμένη σοφία.

[7] Ἀφοῦ ὅμως ἀπευθυνόμαστε σὲ ἀνθρώπους, ὄχι ὅμως καὶ σὲ τέτοιους, πὸν ἔχουν κιάλας ἐξοικειωθεῖ μὲ τὴν θεϊκὴ ζωή,⁴² πρέπει νὰ συνδυάσουμε μὲ τὶς προτροπές ἐκεῖνες κι αὐτὲς πὸν ἀποβλέπουν στὸν κοινωνικὸ καὶ πρακτικὸ βίον. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχουμε νὰ ποῦμε τὰ ἐξῆς⁴³.

[8] Αὐτὰ πὸν διαθέτουμε γιὰ τὴν ζωὴ μας, ὅπως τὸ σῶμα μας κι ὅσα συνδέονται μ' ἐκεῖνο, εἶναι στὰ χερίά μας ὡς κάποια ἐργαλεῖα,⁴⁴ πὸν ἡ χρῆση τους εἶναι ἐπικίνδυνη καὶ φέρνουν μάλιστα τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα πρῶτα-πρῶτα σ' ἐκεῖνους, πὸν δὲν τὰ χρησιμοποιοῦν σωστά. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιδιώκουμε τὸ σύνολο ἐκεῖνο τῶν γνώσεων, μὲ τὶς ὁποῖες θὰ κάνουμε καλὴ χρῆση ὅλων αὐτῶν τῶν μέσων, νὰ τὶς ἀποκτήσουμε καὶ νὰ τὶς χρησιμοποιοῦμε κατάλληλα. Νὰ φιλοσοφήσουμε πρέπει ἐπομένως, ἂν θέλουμε νὰ γίνουμε καλοὶ πολῖτες καὶ νὰ ζήσουμε τὴν ζωὴ μας ὠφέλιμα.

40. Ὁ Ἰάμβλιχος ἀποδίδει ἐδῶ περιληπτικὰ ἀριστοτελικὸ κείμενο μὲ λεξιλόγιο ἐν μέρει μὴ ἀριστοτελικό. Ὡστόσο οἱ τέσσερις βασικὲς ιδέες τοῦ *Προτρεπτικοῦ* ἐντάσσονται μὲ ἀκρίβεια στὸ ἔργο τοῦ Ἰαμβλίου. Πρβλ. γενικὰ καὶ *Ἠθικὰ Μεγάλια* 1203a 18-26.

41. Ἀρχαῖο σχόλιο (στὸν Φλωρεντικὸ κώδ. Laurent. 86,3): «Ὅτι ὁ σπουδαῖος τῆ τύχῃ οὐκ ὑπεῖκει οὐδὲ τοῖς τυχηροῖς, δηλοῖ δὲ Κράτης καὶ Διογένης».

42. *Θεῖα μοῖρα ζωῆς*, περίφραση ἀντὶ τοῦ *θεῖα ζωή*.

43. Πρβλ. τὸ σύνηθες στὸν Ἀριστοτέλη: *ᾧδε οὖν ἀρξάμενοι λέγωμεν*.

44. Γιὰ τὴν θεωρία τῆς ψυχῆς ὡς ὀχήματος καὶ τοῦ σώματος ὡς ἐργαλείου τῆς βλ. τὴν χρήσιμη ἐργασία τοῦ J. Finamore, *Iamblichus and the Theory of the Vehicle of the Soul*, Chico, Calif. 1985.

15 ποιῶσαι ἕκαστον τῶν ἐν τῷ βίῳ πλεονεκτημάτων ἐπι-
 στῆμαι, ἄλλαι δὲ αἱ χρώμεναι ταύταις, καὶ ἄλλαι μὲν
 αἱ ὑπηρετοῦσαι, ἕτεραι δὲ αἱ ἐπιτάττουσαι, ἐν αἷς ἐστὶν
 20 ὡς ἂν ἡγεμονικωτέραις ὑπαρχούσαις τὸ κυρίως ὄν ἀγα-
 θόν. εἰ τοίνυν μόνῃ ἢ τοῦ κρίνειν ἔχουσα τὴν ὀρθό-
 τητα καὶ ἢ τῷ λόγῳ χρωμένη καὶ ἢ τὸ ὅλον ἀγαθὸν
 θεωροῦσα, ἣτις ἐστὶ φιλοσοφία, χρῆσθαι πᾶσι καὶ ἐπι-
 20 τάττειν κατὰ φύσιν δύναται, φιλοσοφητέον ἐκ παντὸς
 τρόπου, ὡς μόνῃς φιλοσοφίας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ
 τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν ἐν ἑαυτῇ περιε-
 χούσης. ἔτι τοίνυν, ἐπεὶ τὰ δυνατὰ καὶ ὠφέλιμα πάν-
 τες αἰρούμεθα, παραδεικτέον ὡς τῷ φιλοσοφεῖν ἀμ-
 φότερα ταῦτα ὑπάρχει, καὶ ὅτι τὴν χαλεπότητα τῆς

[9] Κι ακόμη πρέπει να έχουμε υπ' όψη, ότι άλλες είναι οι γνώσεις και οι τέχνες, που μᾶς προσφέρουν ὅσα είναι ωφέλιμα στη ζωή μας, κι άλλες εκείνες που μᾶς εξασφαλίζουν τὴν καλὴ χρήση αὐτῶν τῶν τεχνῶν, ὅπως άλλες εἶναι οι βοηθητικὲς κι άλλες οι καθοδηγητικὲς, καὶ σ' αὐτὲς τὲς τελευταῖες, που εἶναι βέβαια οι ἡγεμονικότερες, βρίσκεται τὸ ἀγαθὸ στὴν πραγματικὴ του σημασία.⁴⁵ Ἄν λοιπὸν μόνον ἡ ἐπιστήμη ἐκείνη, που ὡς ὀπλισμὸς τῆς ἔχει τὴν ὀρθὴ κρίση καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν φρόνηση καὶ εἶναι προικισμένη μὲ τὴν συνολικὴ θεώρηση τοῦ ἀγαθοῦ –κι αὐτὴ εἶναι ἡ φιλοσοφία– μπορεῖ νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ ὅλες τὲς άλλες καὶ νὰ τὲς κατευθύνει σύμφωνα μὲ τὴν φύση τους, τότε πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ φιλοσοφοῦμε, γιατί μόνον ἡ φιλοσοφία κλείνει μέσα τῆς τὴν σωστὴ κρίση καὶ τὴν φρόνηση,⁴⁶ που κατευθύνει ἀλάνθαστα τὲς πράξεις μας.⁴⁷

[31] Ἄλλ' ἀκόμη, ἀφοῦ ὅλοι οι ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦμε αὐτὰ που εἶναι κατορθωτὰ κι ωφέλιμα, δὲν μένει παρὰ νὰ ἀποδείξουμε⁴⁸ πῶς στὴν φιλοσοφία ὑπάρχουν καὶ τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα, καὶ πῶς ἡ δυσκολία νὰ

45. Τὸ νόημα, μὲ καθαρὰ ἀριστοτελικὸ ὕφος, ὅτι μόνον ὁ κάτοχος τῆς ἀνώτερης ἡγεμονικῆς γνώσης γνωρίζει αὐτὸ που στὸ πεδίο τῶν δικῶν του γνώσεων εἶναι τὸ κυρίως ἀγαθὸ. - Τὰ ἐπόμενα ἐπιχειρήματα βασιζοῦνται σὲ κοινὲς Πλατωνικὲς καὶ Ἀριστοτελικὲς ιδέες. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ Πλάτων βασιζεῖ τὲς ἀρχές του στὲς ιδέες ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης στὴν φύση. Παράλληλα χωρία *Φυσ.* 194b 1-7, *Μεταφ.* 982a 17, *Ἠθικὰ Μεγ.* 1198a 32-b20 (Bywater, Walzer). Βλ. καὶ τὰ ἀποσπ. 47-50.

46. Ἡ ἐπιτακτικὴ φρόνησις ταυτίζεται μὲ τὴν ἀντίστοιχη τῶν Ἠθ. *Νικομ.* 1143a 8. Πρβλ. Χρυσίππος (*Stoic. Vet. Fr.* II 131): *τοὺς σοφοὺς ἀναμαρτήτους κατ' Ἀριστοτέλην καὶ πάντα πράττειν εὖ.*

47. Τὰ ἀποσπ. 7-9 εἶναι συμπυκνωμένα καὶ περικεκομμένα ἀπὸ τὸν Ἰάμβλιχο. Ὁ Rabinowitz φρονεῖ ὅτι ὁ Ἰάμβλιχος ἐδῶ διασκευάζει τὸν Πλατωνικὸ Ἀλκιβιάδην A 129C-135A καὶ τὴν *Πολιτεία* 289D-290E, 303D-305C. - Τὸ ἀπόσπ. 7 ἀκολουθεῖ ἄμεσα τὴν δήλωση ὅτι συμπληρώθηκαν αἱ πρὸς τὴν τελειοτάτην σοφίαν πυθαγορικαὶ παρακλήσεις, δηλ. πρὸς τὴν σοφία, που μόνον θεῖες ὑπάρξεις μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν. Ἡ ἀποστροφή *ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις διαλεγόμεθα* μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τοὺς Πλατωνικοὺς *Νόμους* 732E: *ἀνθρώποις γὰρ διαλεγόμεθα ἀλλ' οὐ θεοῖς.* Ἐν τούτοις ἡ διάκριση μεταξὺ ἀνθρωπίνου καὶ θείου ἀγαθοῦ εἶναι πολὺ πιὸ συνήθης στὸν Ἀριστοτέλη (*Τοπ.* 116b 14-5, *Ἠθ. Μεγ.* 1182b 4-5, *Ἠθ. Εὐδήμ.* 1217a 21-24). - Στὸ ἀπόσπ. 7 περιέχονται δύο χαρακτηριστικὰ ἀριστοτελικὲς ιδέες καὶ τὸ ἐπόμενο βῆμα εἶναι ἡ διευκρίνηση τοῦ ρόλου τῆς Φιλοσοφίας στὸν πρακτικὸ βίον, ἐιδικότερα ἡ σπουδαιότητά της γιὰ τὸν *πολιτικὸν ἄνδρα* (πρβλ. *Πρὸς Νικοκλέα* 13-14: *τὸν ὀρθῶς βασιλεύσαντα*). Τὸ ἀπόσπ. 8 μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐπανάληψη τοῦ ἀποσπ. 59 (41,15-20 Pist.). Εἶναι ἐνδεχόμενον ὁ Ἰάμβλιχος νὰ ἀντλεῖ ἐδῶ καὶ ἀπὸ τὸν Πλατωνικὸ *Εὐθύδημον* (πρβλ. τὸ χωρίο 25,17 Pist. ἀπὸ τὸν *Εὐθύδημον* 280D), ἐκτὸς ἂν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιον Πλατωνικὸ διάλογο.

48. Ακολουθοῦμε τὴν διόρθωση Pistelli σὲ ἀποδεικτέον.

25 κτήσεως ὑποδεεστέραν ἔχει τοῦ μεγέθους τῆς ὠφελείας·
 τὰ γὰρ ῥάω πάντες ἥδιον πονοῦμεν. ὅτι μὲν οὖν τὰς
 38 1 περὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν συμφερόντων, ἔτι δὲ περὶ
 φύσεώς τε καὶ τῆς ἄλλης ἀληθείας ἐπιστήμας δυνατοὶ
 λαβεῖν ἐσμεν, ῥάδιον ἐπιδειῖξαι. αἰεὶ γὰρ γνωριμώτερα
 τὰ πρότερα τῶν ὑστέρων καὶ τὰ βελτίω τὴν φύσιν
 5 τῶν χειρόνων. τῶν γὰρ ὠρισμένων καὶ τεταγμένων
 ἐπιστήμη μᾶλλον ἐστὶν ἢ τῶν ἐναντίων, ἔτι δὲ τῶν
 αἰτίων ἢ τῶν ἀποβαινόντων. ἔστι δ' ὠρισμένα καὶ
 τεταγμένα τὰγαθὰ τῶν κακῶν μᾶλλον, ὥσπερ ἄνθρω-
 πος ἐπιεικῆς ἀνθρώπου φαύλου· τὴν αὐτὴν γὰρ ἔχειν
 10 ἀναγκαῖον αὐτὰ πρὸς ἄλληλα διαφοράν. αἰτία τε μᾶλ-
 λον τὰ πρότερα τῶν ὑστέρων· ἐκείνων γὰρ ἀναιρου-
 μένων ἀναιρεῖται τὰ τὴν οὐσίαν ἐξ ἐκείνων ἔχοντα,
 μήκη μὲν ἀριθμῶν, ἐπίπεδα δὲ μηκῶν, στερεὰ δὲ ἐπι-
 πέδων, [στοιχεῖα δὲ τῶν ὀνομαζομένων συλλαβῶν]. ὥστε

τὴν ἀποκτήσουμε εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς ὠφέλειάς μας ἀπὸ αὐτὴν· κοπιάζουμε δὲ ὅλοι προθυμότερα γιὰ ὅσα εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποκτήσουμε.⁴⁹

[32] Ὅτι εἴμαστε λοιπὸν σὲ θέση νὰ ἀποκτήσουμε τὴν ἐπιστήμη, πὸν μᾶς ἐξασφαλίζει τὸ σωστὸ καὶ τὸ ὠφέλιμο, καθὼς κι ἐκεῖνη μὲ τὴν ὁποία γνωρίζουμε τὶς ἀρχές τῆς φύσης καὶ τὶς ἄλλες (τὶς μεταφυσικὲς) ἀλήθειες,⁵⁰ εἶναι εὐκόλο νὰ ἐκθέσουμε.

[33] Καὶ πραγματικὰ εἶναι πάντοτε εὐκολότερο νὰ γνωρίσουμε τὰ πρῶτα παρὰ τὰ παράγωγά τους, κι ἐκεῖνα πὸν στὴν φυσικὴ διαβάθμιση εἶναι τελειότερα παρὰ ἐκεῖνα πὸν εἶναι κατώτερα, γιὰτὶ πολὺ περισσότερο μπορούμε νὰ ἀποκτήσουμε συστηματικὴ γνώση καὶ ἐπιστήμη γιὰ ἐκεῖνα πὸν εἶναι λογικὰ προσδιορισμένα καὶ καθορισμένα παρὰ γιὰ ὅσα δὲν εἶναι, καὶ γιὰ ἐκεῖνα πὸν εἶναι αἷτια τῶν ἄλλων παρὰ γιὰ τὰ ἀποτελέσματά τους. Καὶ εἶναι προπαντὸς τὰ περιορισμένα καὶ καθορισμένα πράγματα, πὸν ἔχουν τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὄχι τοῦ κακοῦ, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἕνας καλὸς καὶ ἄξιος ἄνθρωπος καὶ ὄχι ἕνας ἀχρεῖος. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἢ μεταξύ τους διαφορά (δηλαδὴ ἢ ὀρισμένη σχέση τους) εἶναι ἀναγκαστικὰ ἢ ἴδια, ἀφοῦ τὰ πρῶτα (στὴν ἀντίληψή μας) εἶναι πολὺ περισσότερο παρ' ὅσο τὰ ὕστερα (φυσικὰ) αἷτια, γιὰτὶ τὴν στιγμὴ πὸν ἀνατρέπονται τὰ πρῶτα, ἀνατρέπονται κι ἐκεῖνα πὸν ὀφείλουν τὴν οὐσία καὶ τὴν ὕπαρξή τους σ' αὐτά, π.χ. τὰ μήκη, ὅταν ἀνατραποῦν οἱ ἀριθμοί, τὰ ἐπίπεδα, ὅταν ἀνατραποῦν τὰ μήκη, τὰ στερεά, ὅταν ἀνατραποῦν τὰ ἐπίπεδα, ἢ οἱ συλλαβὲς τῶν λέξεων, ὅταν καταλυθοῦν τὰ στοιχεῖα τους (τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου).⁵¹

49. Κατὰ τὸν Düring τὸ ἀπόσπ. 31 ἀποδίδει περιληπτικὰ τὸ ἀριστοτελικὸ πρωτότυπο.

50. Τὶς ἄλλες ἀλήθειες: πρβλ. Ἡθ. Νικομ. 1103b 33 ὁ ὀρθὸς λόγος πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς. Ἡ περὶ τῆς ἀληθείας ἐπιστήμη=μεταφυσικὴ (πρβλ. ἀπόσπ. 44) σύμφωνα καὶ μὲ Φυσ. 191a 25, Μεταφ. 983b 2, Ἡθ. Μεγ. 1182a 24-29.

51. Ἐχει ἐπισημανθεῖ (π.χ. De Strycker) ὅτι Πλατωνικὰ χωρία (π.χ. Φίληβος 65A) ὑποστηρίζουν πῶς ἐπιστημονικὴ γνώση εἶναι δυνατὴ μόνον προκειμένου περὶ καθορισμένων πραγμάτων. Αὐτὴ ἦταν Πυθαγορικὴ διδασκαλία κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (Ἡθ. Νικομ. 1106b 29: καὶ γὰρ κακὸν τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόριοι εἶκαζον, τὸ δ' ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου). – Τὸ βελτίω τὴν φύσιν ἀναφέρεται ὄχι σὲ ἠθικὴ ἀξιολόγησι ἀλλὰ στὴν ἀρχὴ τοῦ πρότερον-ὕστερον. – Γιὰ τὰ ὀρισμένα πρβλ. Ἡθ. Νικομ. 1170a 20: τὸ ὀρισμένον τῆς ἀγαθοῦ φύσεως. – Διαφορά: στὸν Ἀριστοτέλη συνήθης ὀρολογία γένος - διαφορά - εἶδος - ἄτομον. – Γιὰ τὴν ἀκροτελευτία φράση πρβλ. Περί ἰδεῶν, ἀπόσπ. 4 (Ross 126): ἀναιρουμένων δὲ τούτων ἀναιρεθήσεται καὶ τὰ μετὰ τὰς ἀρχάς, καὶ Ἡθ. Εὐδήμ. 1218a 1-5: πρότερον τὸ κοινὸν καὶ χωριστὸν διὰ τὸ ἀναιρουμένου τοῦ κοινοῦ ἀναιρεῖσθαι τὸ πρῶτον.

15 εἴπερ ψυχὴ μὲν σώματος ἄμεινον (ἀρχικώτερον γὰρ τὴν
 φύσιν ἐστί), περὶ δὲ σῶμα τέχνηαι καὶ φρονήσεις εἰσὶν
 ἰατρικὴ τε καὶ γυμναστικὴ (ταύτας γὰρ ἡμεῖς ἐπιστήμας
 τίθεμεν καὶ κεκτησθαί τινας αὐτάς φαμεν), δῆλον ὅτι
 20 καὶ περὶ ψυχὴν καὶ τὰς ψυχῆς ἀρετάς ἐστί τις ἐπιμέ-
 λεια καὶ τέχνη, καὶ δυνατοὶ λαβεῖν αὐτὴν ἐσμεν, εἴπερ
 γε καὶ τῶν μετ' ἀγνοίας πλείονος καὶ γνῶναι χαλε-
 πωτέρων. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν περὶ φύσεως· πολὺ γὰρ
 39 1 πρότερον ἀναγκαῖον τῶν αἰτίων καὶ τῶν στοιχείων
 εἶναι φρόνησιν ἢ τῶν ὑστέρων. οὐ γὰρ ταῦτα τῶν
 ἄκρων οὐδ' ἐκ τούτων τὰ πρῶτα πέφυκεν, ἀλλ' ἐξ
 ἐκείνων καὶ δι' ἐκείνων τᾶλλα γίγνεται καὶ συνίστα-
 ται φανερώς. εἴτε γὰρ πῦρ εἴτ' ἀῆρ εἴτε ἀριθμὸς εἴτε
 5 ἄλλαι τινὲς φύσεις αἰτίαι καὶ πρῶται τῶν ἄλλων, ἀδύ-
 νατον τῶν ἄλλων τι γιγνώσκειν ἐκείνας ἀγνοοῦντας·
 πῶς γὰρ ἂν τις ἢ λόγον γνωρίζοι συλλαβὰς ἀγνοῶν,
 ἢ ταύτας ἐπίσταιτο μηδὲν τῶν στοιχείων εἰδώς;
 Ὅτι μὲν οὖν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς περὶ ψυχὴν
 10 ἀρετῆς ἐστὶν ἐπιστήμη καὶ διότι δυνατοὶ λαβεῖν αὐτάς

[34] Ἔτσι, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν μιὰ μερὰ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνώτερο ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ σῶμα –γιατὶ εἶναι ἀπὸ τὴν φύση τῆς πιὸ κυρίαρχο– κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔχουμε γιὰ τὸ σῶμα ἐπιδεξιότητες καὶ ἐμπειρίες, ὅπως τὴν ἰατρικὴ καὶ τὴν γυμναστικὴ, ποὺ τὶς θεωροῦμε ἐπιστῆμες καὶ πιστεύουμε, ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ τὶς κατέχουν, εἶναι φανερό ὅτι καὶ γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ γιὰ τὴν τελειώσή τῆς ὑπάρχει κάποια σπουδὴ καὶ κάποια τέχνη καὶ μποροῦμε νὰ τὴν ἀποκτήσουμε κι αὐτὴ, ἀφοῦ ἄλλωστε μποροῦμε νὰ ἀποκτήσουμε τὶς ἄλλες, ποὺ γι’ αὐτὲς ἡ ἄγνοιά μας καὶ οἱ δυσκολίες εἶναι μεγαλύτερες.⁵²

[35] Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ στὴν περιοχὴ τῆς φύσης· κι ἐδῶ δηλαδὴ εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἔχουμε πρὶν ἀπὸ κάθε τι ἄλλο συστηματικὴ γνώση⁵³ τῶν αἰτίων καὶ τῶν πρωταρχικῶν στοιχείων⁵⁴ παρὰ ἐκείνων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ πρῶτα, ἀφοῦ φυσικὰ δὲν μποροῦν τὰ παράγωγα νὰ εἶναι καὶ πρωταρχικὰ οὔτε πολὺ περισσότερο νὰ δίνουν αὐτὰ στὶς ἀρχὲς τὴν ὑπαρξή, ἀλλ’ ἀντίθετα εἶναι φανερό, πῶς ἀπὸ τὰ πρωταρχικὰ⁵⁵ καὶ χάρις σ’ αὐτὰ γίνονται καὶ ὑπάρχουν τὰ ἄλλα.

[36] Ὅποια λοιπὸν κι ἂν εἶναι τὰ πρῶτα αἰτία καὶ οἱ ἀρχὲς τῶν ἄλλων, ἢ φωτιὰ ἢ τὸ νερό, ὁ ἀριθμὸς ἢ κάποια ἄλλα συστατικά,⁵⁶ εἶναι ἀδύνατον, ὅταν τὰ ἀγνοοῦμε, νὰ γνωρίσουμε καὶ ὅ,τιδήποτε ἄλλο ἀπ’ ὅσα προέρχονται ἀπὸ αὐτά. Γιατὶ πῶς θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ὁμιλία, ὅταν ἀγνοεῖ τὶς συλλαβές, ἢ πῶς θὰ τὶς γνώριζε αὐτές, ὅταν δὲν ἔχει ἰδέα γιὰ τὰ στοιχεῖα τους, δηλαδὴ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου.

[37] Ὡς πρὸς τὸ ὅτι λοιπὸν ὑπάρχει μιὰ συστηματικὴ γνώση γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν φυσικῶν πραγμάτων καὶ γιὰ τὴν τελειότητα τῆς ψυχῆς, κι ὡς

52. Ἀντικείμενα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ ἄγνοιά μας εἶναι μεγαλύτερη, εἶναι τὰ *ἀίδια* (πρβλ. *Περὶ ζῶων μορίων* 644b 25-35).

53. Ἐδῶ ἡ *φρόνησις* εἶναι ἡ συστηματικὴ ἐπιστημονικὴ γνώση. Πρβλ. *φρόνησις καὶ θεωρία, θεωρητικὴ φρόνησις*. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια στὰ ἀποσπ. 35, 46, 77, 103. Μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἠθικῆς μόρφωσης στὰ ἀποσπ. 4, 9, 27, 34, 103.

54. *Αἰτίων καὶ στοιχείων*. Ἐδῶ συνώνυμα, ὄχι ὅμως στὸ Α τῶν *Μεταφ.* Στὸν *Προτρεπτικὸ* ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποιοῖ συχνὰ τὴν «λαϊκὴ» γλῶσσα τῆς Ἀκαδημίας (Düring I 201).

55. Τὰ *πρῶτα*=αἱ *ἀρχαί*. Πρβλ. *Μεταφ.* 1003a 26, ὅπου καὶ τὰ *ἄκρα*, αἱ ἀκρότατα αἰτίαι.

56. Κατὰ τοὺς φιλοσόφους τῆς Ἰωνίας, κατὰ τοὺς Πυθαγορείους, τὰ ριζώματα τοῦ Ἐμπεδοκλέους, οἱ ἀρχὲς τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀριστοτέλους. Στὴν *Φυσικὴ* 193a 28 *ἕλη* καὶ *εἶδος* καλοῦνται *φύσις*. Πρβλ. *Μεταφ.* 1076b 2 *τὰς ἄλλας δυνάμεις καὶ φύσεις*. – Ἡ φράση *εἶτ’ ἄλλαι τινὲς φύσεις* θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς νεώτερους μελετητές, ὅτι ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τοῦ ὅτι, ὅταν ἔγραφε τὸν *Προτρεπτικὸ* ὁ Ἀριστοτέλης, ἐδέχετο τὶς ὑπερβατικὲς ἰδέες τοῦ Πλάτωνος. Ἡ ἀντίκρουση εἶναι εὐκόλη καὶ ἀσφαλὴς, ἂν δοῦμε τὸ *Περὶ οὐρανοῦ* 278a 16.

έσμεν, ταῦτα ἡμῖν εἰρήσθω περὶ αὐτῶν ὅτι δὲ μέγιστόν
έστι τῶν ἀγαθῶν καὶ πάντων ὠφελιμώτατον τῶν ἄλλων,
έκ τῶνδε δῆλον. πάντες γὰρ ὁμολογοῦμεν ὅτι δεῖ μὲν
15 τὸν σπουδαιότατον ἄρχειν καὶ τὸν τὴν φύσιν κράτιστον,
τὸν δὲ νόμον ἄρχοντα καὶ κύριον εἶναι μόνον· οὗτος
δὲ φρόνησίς τις καὶ λόγος ἀπὸ φρονήσεώς έστιν. ἔτι
δὲ τίς ἡμῖν κανὼν ἢ τίς ὅρος ἀκριβέστερος τῶν ἀγα-
θῶν πλὴν ὁ φρόνιμος; ὅσα γὰρ ἂν οὗτος ἔλοιτο κατὰ
τὴν ἐπιστήμην αἰρούμενος, ταῦτ' έστιν ἀγαθὰ, καὶ
20 κακὰ δὲ τὰ ἐναντία τούτοις. ἐπεὶ δὲ πάντες αἰροῦνται
μάλιστα τὰ κατὰ τὰς οἰκείας ἕξεις (τὸ μὲν γὰρ δικαίως
ζῆν ὁ δίκαιος, τὸ δὲ κατὰ τὴν ἀνδρείαν ὁ τὴν ἀνδρείαν
ἔχων, ὁ δὲ σώφρων τὸ σωφρονεῖν ὁμοίως), δῆλον ὅτι
καὶ τὸ φρονεῖν ὁ φρόνιμος αἰρήσεται πάντων μάλιστα·

πρὸς τοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους εἴμαστε σὲ θέση νὰ τὴν ἀποκτήσουμε, εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ πού εἴπαμε ὡς τώρα.⁵⁷

[38] Ὅτι τώρα αὐτὴ ἡ γνώση εἶναι τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὸ πιὸ χρήσιμο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὰ ἐξῆς. Ὅλοι βέβαια συμφωνοῦμε πὼς πρέπει νὰ κυβερνᾷ ὁ καλύτερος κι αὐτὸς πού εἶναι στὸν χαρακτήρα ἀνώτερος, καὶ πὼς μοναδικὸς ἄρχοντας καὶ κύριος πρέπει νὰ εἶναι ὁ νόμος.⁵⁸ Αὐτὸς ὅμως δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μορφή σοφίας καὶ ἡ ἔκφραση αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς σοφίας (δηλαδή τῆς γνώσης τῶν ἀρχῶν τῆς φύσης καὶ τῆς ψυχῆς).⁵⁹

[39] Κι ἄλλωστε ποῖο κριτήριον θὰ ἦταν πιὸ ἔγκυρο ἢ ποιὸς θὰ ἦταν καλύτερος ὁδηγὸς μας γιὰ τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τὸν «φρόνιμο»,⁶⁰ πού ὅσα ἐκεῖνος θὰ ὀριζε, κρίνοντας μὲ βάση τὴν τέλεια γνώση τοῦ ἀγαθοῦ, αὐτὰ θὰ ἦταν ἀγαθὰ, ὅπως τὰ ἀντίθετά τους φαῦλα.

[40] Κι ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι κλίνουν πρὸς αὐτό, πού εἶναι πιὸ σύμφωνο μὲ τὸν χαρακτήρα τους⁶¹ (ὁ δίκαιος πρὸς τὴν δίκαια ζωὴ, ὁ ἀνδρείος πρὸς τὴν γενναία, ὁ συνετὸς πρὸς τὴν σεμνὴ ζωὴ), εἶναι φανερὸ ὅτι κι ὁ φρόνιμος θὰ διαλέξει περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο τὴν «φρόνηση»,⁶² γιὰ αὐτὸ

57. Ἡ ἐπιχειρηματολογία στὰ ἀποσπ. 32-37 βασίζεται στὴν διαίρεση τῆς Φιλοσοφίας σὲ Φυσικὴ καὶ Ἠθικὴ. Καὶ οἱ δύο κλάδοι εἶναι ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς γνώσης. Γιὰ νὰ ἀποδειχθεῖ αὐτὸ ὁ Ἀριστοτέλης θέτει μιὰ ἀρχὴ (33) καὶ μετὰ δείχνει τὴν ἀλήθειά της μὲ συλλογισμό. Τὴν ἀποδεδειγμένη ἀλήθεια τὴν ἐφαρμόζει καὶ στὰ δύο πεδία. – Συνολικὰ τὸ κείμενο ἔχει ἰσχυρὴ λογικὴ διάρθρωση. Ὁ Ἰάμβλιχος πρέπει νὰ κράτησε τὸ πρωτότυπο στίς βασικὲς γραμμὲς του.

58. Ὁ στίχ. 14 δὲν ἀποδίδει τὸ πρωτότυπο. Βλ. τὴν παρατήρηση τοῦ ἀρχαίου Σχολιαστῆ, ὅτι ἡ διατύπωση εἶναι διαταραγμένη, πιθανὸν ἀπὸ συντόμηση τοῦ Ἰαμβλίου. Τὸ νόημα θὰ ἀπαιτοῦσε κάποια ἀντιπαράθεση τοῦ *σπουδαίου*, πού εἶναι ἰκανὸς κυβερνήτης, ἐπειδὴ γνωρίζει τὸ ἀγαθόν, πρὸς τὸν *νόμον*, πού εἶναι κωδικοποίηση κανόνων. Ἴσως νὰ ἤθελε νὰ πεί, ὅτι ὁ κυρίαρχος χαρακτήρας τοῦ νόμου προέρχεται ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι ἔργο σπουδαίου ἀνδρός καὶ γι' αὐτὸ ἀντιπροσωπεύει μιὰ μορφή σοφίας.

59. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἐνότητα στὸ ἀπόσπ. 38 εἶναι ἀντίστοιχη μὲ τὴν μεταξὺ 45-49 πρὸς 50. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις καταδεικνύεται ὅτι ἡ σοφία ἔχει θεωρητικὸν χαρακτήρα, ἀλλὰ εἶναι χρήσιμη καὶ στὸν πρακτικὸν βίον.

60. Γιὰ τὸν φρόνιμον στὸν Ἀριστοτέλη κύρια πηγὴ εἶναι τὰ *Ἠθικὰ Νικομάχεια* Δ 5. Βλ. τὴν καλὴ ἀνάπτυξη στὸν Düring I, 203-6.

61. Πρβλ. τὸ ἀπόσπ. 60 (41,20-24 Pist.): *κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν*. Ὁ καλὸς χαρακτήρας πρέπει νὰ προϋφίσταται κάπως: *Ἠθ. Νικομ.* 1179b 7: *δεῖ τὸ ἦθος προϋπάρχειν πὼς οἰκεῖον τῆς ἀρετῆς*.

62. Ἡ *φρόνησις* ἐδῶ καὶ θεωρητικὴ καὶ ἠθικὴ σοφία.

25 τοῦτο γὰρ ἔργον ταύτης τῆς δυνάμεως. ὥστε φανερόν
 ὅτι κατὰ τὴν κυριωτάτην κρίσιν κράτιστόν ἐστι τῶν
 40 1 ἀγαθῶν ἢ φρόνησις. οὐ δὴ δεῖ φεύγειν φιλοσοφίαν,
 εἴπερ ἐστὶν ἢ μὲν φιλοσοφία, καθάπερ οἴόμεθα, κτήσις
 τε καὶ χρῆσις σοφίας, ἢ δὲ σοφία τῶν μεγίστων
 ἀγαθῶν οὐδὲ δεῖ χρημάτων μὲν ἔνεκα πλεῖν ἐφ'
 5 Ἡρακλέους στήλας καὶ πολλάκις κινδυνεύειν, διὰ δὲ
 φρόνησιν μηδὲν πονεῖν μηδὲ δαπανᾶν. ἤ μὴν ἀνδρα-
 ποδῶδές γε τοῦ ζῆν ἀλλὰ μὴ τοῦ ζῆν εὔ γλίχεσθαι,
 καὶ ταῖς τῶν πολλῶν αὐτὸν ἀκολουθεῖν δόξαις ἀλλὰ
 μὴ τοὺς πολλοὺς ἀξιοῦν ταῖς αὐτοῦ, καὶ τὰ μὲν χρή-
 10 ματα ζητεῖν τῶν δὲ καλῶν μηδεμίαν ἐπιμέλειαν ποι-
 εῖσθαι τοπαράπαν.

Καὶ περὶ μὲν ὠφελείας καὶ μεγέθους τοῦ πράγ-
 ματος ἱκανῶς ἀποδεδείχθαι νομίζω, διότι δὲ πολλῶ
 15 ῥάσθη τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἢ κτήσις αὐτῆς, ἐκ τῶνδε
 πεισθεῖη τις ἄν. τὸ γὰρ μήτε μισθοῦ παρὰ τῶν ἀν-
 θρώπων γινομένου τοῖς φιλοσοφοῦσι, δι' ὃν συντόμως
 οὕτως ἂν διαπονήσειαν, πολὺ τε προεμένους εἰς τὰς
 ἄλλας τέχνας ὅμως ἐξ ὀλίγου χρόνου θέοντας παρελη-
 λυθέναι ταῖς ἀκριβείαις, σημείον μοι δοκεῖ τῆς περὶ

ἀκριβῶς εἶναι τὸ πρακτικὸ περιεχόμενο⁶³ τῆς ιδιότητος τοῦ φρονίμου.⁶⁴ Ἐτσι λοιπὸν προκύπτει καθαρά, πὼς σύμφωνα καὶ μὲ τὴν πιὸ ἔγκυρη κρίση τὸ ὕψιστο ἀγαθὸ εἶναι ἡ φρόνηση.

[53] Δὲν εἶναι ἐπομένως σωστὸ νὰ ἀποφεύγουμε τὴν ἀπασχόληση μὲ τὴν φιλοσοφία, ἀφοῦ - ὅπως πιστεύουμε - φιλοσοφία σημαίνει ἀπόκτηση καὶ χρησιμοποίηση σοφίας, καὶ ἡ σοφία εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλα ἀγαθὰ. Οὔτε κι εἶναι σωστὸ ἀπὸ τὴν μία μεριὰ γιὰ κέρδος χρηματικὸ νὰ ταξιδεύουμε ὡς τὶς στῆλες τοῦ Ἡρακλέους καὶ συχνὰ νὰ διακινδυνεύουμε τὴν ζωὴ μας, ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ μὴ θέλουμε νὰ ὑποβληθοῦμε σὲ κανένα κόπο ἢ δαπάνη γιὰ νὰ ἀποκτήσουμε τὴν φρόνηση.⁶⁵ Εἶναι ἀλήθεια ταπεινὸ νὰ ἐπιθυμεῖ κανεὶς μὲ πάθος τὴν κοινὴ ζωὴ κι ὄχι τὴν τέλεια, ν' ἀκολουθεῖ τὶς δοξασίαις τῶν πολλῶν ἀντὶ νὰ θέλει οἱ πολλοὶ ν' ἀκολουθοῦν τὴν δική του κρίση, νὰ ἐπιδιώκει τὸν ὑλικὸ μόνον πλοῦτο καὶ νὰ μὴ δείχνει τὴν παραμικρὴ φροντίδα γιὰ τὰ ἀληθινὰ ἀγαθὰ.

[54] Ἄρκετὰ ὅμως νομίζω ὅτι ἀποδείχθηκε ἡ ὠφέλεια καὶ ἡ σημασία τοῦ πράγματος. Γιὰ τὸ ὅτι τώρα ἡ ἀπόκτηση τῆς σοφίας εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλλη ἀπὸ τὴν ἀπόκτηση τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεισθεῖ ἀπὸ τὰ παρακάτω.⁶⁶

[55] Καὶ πρῶτα τὸ ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ φιλοσοφοῦν, ἐνῶ δὲν ἀποβλέπουν σὲ ἀμοιβὴ ἀπὸ μέρους τῶν ἀνθρώπων, ποὺ νὰ τοὺς κάνει νὰ ὑποβληθοῦν σὲ τόσο κόπο, κι ἐνῶ ὑστεροῦν στὶς ἄλλες τέχνες, μπορούν ὅμως σὲ λίγο χρόνο νὰ ξεπεράσουν στὴν φιλοσοφία κάθε ἄλλη ἐπίδοση,⁶⁷ αὐτὸ εἶναι γιὰ

63. Ἔργον, πρακτικὸ περιεχόμενο. Βασικὴ ἀριστοτελικὴ ἰδέα, κληρονομημένη ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, ὅτι τὸ τέλος παντὸς πράγματος εἶναι τὸ ποιεῖν τὸ ἑαυτοῦ ἔργον (Μετεωρ. 390a 10) καὶ ἅπαντα δ' ἐστὶν ὠρισμένα τῷ ἔργῳ (Πολιτ. 1253a 23).

64. Τοῦτο - δυνάμειως λογικὰ εἶναι ταυτολογία, ὑφολογικὰ ὅμως ὄχι. Ὑπογραμμίζεται ὅτι ὁ φρόνιμος σκέπτεται καὶ δρᾷ σοφά.

65. Φιλοσοφία - σοφία - φρόνησις: ρητορικὸ παίγνιο. Καὶ στὸν Πλάτωνα σοφία - φρόνησις (Φίληβος 30E). Πρβλ. τὸ ἀπόσπ. 94: φρόνησιν καὶ τινα σοφίαν.

66. Τὸ «δυνατὸν» τῆς Φιλοσοφίας εἶναι θέμα κάθε προτρεπτικοῦ κειμένου. Πλάτων, 7^η ἐπιστολὴ 340E, Ἀριστοτέλης, Ρητορ. 1363a 21, Ρητορ. πρὸς Ἀλέξ. 1421b 25, ἐδῶ ἀπόσπ. 56, ἀλλὰ στὸ ἀπόσπ. 31 καὶ 54 ἡ εὐχέρεια αὐτὴ εἶναι σχετικὴ, Ἴσοκρ., Κατὰ σοφιστῶν 16. – Στὰ Μεταφ. 982a 10, b 23 ἡ κατεῦθυνση εἶναι διαφορετικὴ: τὸ ἔργον τῆς Φιλοσοφίας εἶναι πολὺ σκληρὸ (ὁ πόνος ἡλικός...).

67. Ταῖς ἀκριβείαις: τὴν καλὴ γνῶση, σωστὴ ἐκμάθηση. Πρβλ. Μετεωρ. 362b 25: ὡς ἐνδέχεται λαμβάνειν τῶν τοιοῦτων τὰς ἀκριβείας. – Τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἐπίδοσης συχνὰ στὸ ἀριστοτελικὸ ἔργον (Μεταφ. 990b 5, 1079a 1, Ἡθ. Νικομ. 1098a 25 κ.ἄ.).

20 τὴν φιλοσοφίαν εἶναι ραστώνης. ἔτι δὲ τὸ πάντας
 φιλοχωρεῖν ἐπ' αὐτῇ καὶ βούλεσθαι σχολάζειν ἀφε-
 μένους τῶν ἄλλων ἀπάντων, οὐ μικρὸν τεκμήριον ὅτι
 μεθ' ἡδονῆς ἢ προσεδρεία γίνεται· πονεῖν γὰρ οὐδεὶς
 25 ἐθέλει πολὺν χρόνον. πρὸς δὲ τούτοις ἢ χρῆσις πλεῖ-
 στον διαφέρει πάντων· οὐδὲ γὰρ δέονται πρὸς τὴν
 ἐργασίαν ὀργάνων οὐδὲ τόπων, ἀλλ' ὅπη τις ἂν θῆ
 41 1 τῆς οἰκουμένης τὴν διάνοιαν, ὁμοίως πανταχόθεν ὥσπερ
 παρούσης ἄπτεται τῆς ἀληθείας. οὐκοῦν ἀποδέδεικται
 καὶ ὅτι δυνατὸν καὶ διότι μέγιστον τῶν ἀγαθῶν καὶ
 κτήσασθαι ράδιον ἢ φιλοσοφία, ὥστε πάντων ἕνεκα
 5 προθύμως αὐτῆς ἀντιλαμβάνεσθαι ἄξιον.

VII. Ἴδοι δ' ἂν τις τὸ αὐτὸ γνωριμώτερον ἀπὸ τού-
 των. τὸ φρονεῖν καὶ τὸ γινώσκειν ἐστὶν αἰρετὸν καθ'
 αὐτὸ τοῖς ἀνθρώποις (οὐδὲ γὰρ ζῆν δυνατὸν ὡς ἀνθρώ-
 10 ποῖς ἄνευ τούτων), χρήσιμόν τε εἰς τὸν βίον ὑπάρχει·
 οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἀγαθὸν παραγίγνεται, ὃ τι μὴ λογισα-
 μένοις καὶ κατὰ φρόνησιν ἐνεργήσασιν τελειοῦται. καὶ
 μὴν εἴτε τὸ ζῆν εὐδαιμόνως ἐν τῷ χαίρειν ἐστὶν εἴτε ἐν
 τῷ τὴν ἀρετὴν ἔχειν εἴτε ἐν τῇ φρονήσει, κατὰ ταῦτα
 15 πάντα φιλοσοφητέον· ταῦτα γὰρ μάλιστα καὶ εἰλικρινῶς
 διὰ τοῦ φιλοσοφεῖν ἡμῖν παραγίγνεται. ἔτι τοίνυν τὸ

μένα μια απόδειξη τῆς εὐχέρειας πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος στήν ἀπόκτηση τῆς φιλοσοφίας.⁶⁸

[56] Κι ἀκόμη τὸ ὅτι ὅλοι ἐπιθυμοῦν νὰ εἶναι κοντά της καὶ θέλουν τὴ σπουδὴ της, παραμερίζοντας κάθε τι ἄλλο, δὲν εἶναι καὶ μικρὴ ἀπόδειξη γιὰ τὸ ὅτι ἡ ἀπασχόληση μ' αὐτὴν γίνεται μὲ ἀληθινὴ τέρψη ψυχῆς.⁶⁹ Γιατὶ βέβαια κανένας δὲν θὰ ἤθελε κόπους πού κρατοῦν πολὺ καιρό.⁷⁰ Ἐπὶ πλέον στήν χρῆση τῆς φιλοσοφίας ἔχουμε τὴν πιὸ μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τίς ἄλλες τέχνες, γιατί ὅσοι τὴν ἀσκοῦν δὲν χρειάζονται οὔτε ἐργαλεῖα οὔτε ὀρισμένο χῶρο, ἀλλὰ σ' ὅποιο μέρος τῆς οἰκουμένης κι ἂν χρησιμοποιήσει κανεὶς τὴν σκέψη του, ὅμοια παντοῦ μπορεῖ νὰ πλησιάσει τὴν ἀλήθεια⁷¹ σὰν νὰ ἦταν ἀκριβῶς ἐκεῖ παρούσα.

[57] Ἐτσι ἀποδείχθηκε λοιπὸν ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι δυνατὴ κι ὅτι εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο ἀγαθό, κι ἀκόμη ὅτι ἡ ἀπόκτησή της εἶναι πράγμα ἐφικτό. Ἀξίζει ἐπομένως γι' ὅλα αὐτὰ νὰ ἐπιδιώξουμε μὲ ζῆλο τὴν κατάκτησή της.⁷²

[41] Αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ κανεὶς πιὸ καθαρὰ κι ἀπὸ τὰ παρακάτω. Τὴν σκέψη καὶ τὴν γνώση ποθοῦν οἱ ἄνθρωποι γι' αὐτὲς τίς ἴδιες (γιατὶ δὲν θὰ ἦταν κι δυνατὸν νὰ ζήσουν ὡς ἄνθρωποι χωρὶς αὐτές), τοὺς εἶναι ὅμως χρήσιμες καὶ στὸν πρακτικὸ βίο. Τίποτε δὲν μπορεῖ πραγματικὰ νὰ μᾶς βγεῖ σὲ καλό, ἂν δὲν ἐνεργήσουμε ὡς λογικὰ ὄντα καὶ μὲ περίσκεψη, ὥστε νὰ καταλήξει ἡ ἐνέργειά μας σὲ καλό.⁷³

Κι ἀλήθεια, ὅπου κι ἂν βρίσκεται ἡ εὐτυχία στὴ ζωὴ, εἴτε στήν ἡδονὴ τῶν ἀπολαύσεων εἴτε στήν κατοχὴ τῆς ἀρετῆς εἴτε στήν φρόνηση, σ' ὅλες τίς περιπτώσεις πρέπει νὰ φιλοσοφοῦμε, ἐπειδὴ τὴν πιὸ καλὴ καὶ πιὸ σωστὴ ἐπίδοσή⁷⁴ μας σ' αὐτὰ θὰ ἐπιτύχουμε μὲ τὴν φιλοσοφία.

68. Τὸ τμῆμα 38,3-41,2 Pist. εἶναι ἐνσωματωμένο μὲ μικρὲς διαφορὲς καὶ στὸ 3^ο βιβλίο τοῦ Ἰαμβλίου *Περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης*.

69. Πρβλ. Πλάτωνος, *Εὐθύδημος* 304E: *χαρίεν γέ τι πρᾶγμα ἐστὶν ἡ φιλοσοφία*.

70. Πρβλ. Ἀριστ., *Ρητορ.* 1363a 23: *ράδιον δ' ὅσα ἢ ἄνευ λύπης ἢ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ*.

71. Πρβλ. *Ἡθ. Εὐδήμ.* 1227a 1: *(οἱ νομοθέται) ἄπτονται γε πη τῆς ἀληθείας*. Συνηθισμένη ἔκφραση στὸν Πλάτωνα.

72. Ἡ φρασεολογία ἐδῶ εἶναι πλατωνικὴ.

73. *Ὅ,τι μὴ λογιζάμενος - τελειοῦται*. Ἡ φράση προϋποθέτει τὴν ἀριστοτελικὴν διδασκαλίαν τῆς προαιρέσεως. Πρβλ. *Ἡθ. Νικομ.* 1179a 22 κατὰ νοῦν ἐνεργεῖν, *Ἡθ. Μεγάλα* 1201b 14 ἐνεργεῖν τῇ ἐπιστήμῃ. Χαρακτηριστικὴ *variatio sermonis*.

74. Ἡ τελευταία φράση εἶναι διασκευασμένη ἀπὸ τὸν Ἰαμβλίχο (Jaeger, Düring). Τὸ *εἰλικρινῶς* εἶναι ἀγαπητὴ τοῦ ἔκφραση.

μέν ἐστι ψυχὴ τῶν ἐν ἡμῖν τὸ δὲ σῶμα, καὶ τὸ μὲν
 ἄρχει τὸ δὲ ἄρχεται, καὶ τὸ μὲν χρῆται τὸ δ' ὑπόκειται
 ὡς ὄργανον. αἰεὶ τοίνυν πρὸς τὸ ἄρχον καὶ τὸ χρώ-
 μενον συντάττεται ἢ τοῦ ἀρχομένου καὶ τοῦ ὀργάνου
 20 χρεία. τῆς δὲ ψυχῆς τὸ μὲν λόγος ἐστὶν ὅπερ κατὰ
 φύσιν ἄρχει καὶ κρίνει περὶ ἡμῶν, τὸ δ' ἔπεται τε καὶ
 πέφυκεν ἄρχεσθαι. πᾶν δὲ εὖ διάκειται κατὰ τὴν
 οἰκείαν ἀρετὴν· τὸ γὰρ τετυχηκέναί ταύτης ἀγαθόν
 ἐστὶ. καὶ μὴν ὅταν γε ἔχη τὰ μάλιστα καὶ κυριώτατα
 25 καὶ τιμιώτατα τὴν ἀρετὴν, τότε εὖ διάκειται τοῦ
 βελτίονος ἄρα φύσει βελτίων ἐστὶν ἢ κατὰ φύσιν
 ἀρετῆ. βέλτιον δὲ τὸ κατὰ φύσιν ἀρχικώτερον καὶ
 μᾶλλον ἡγεμονικόν, ὡς ἄνθρωπος πρὸς τὰ ἄλλα ζῷα·
 οὐκοῦν ψυχὴ μὲν σώματος βέλτιον (ἀρχικώτερον γάρ),
 30 ψυχῆς δὲ τὸ λόγον ἔχον καὶ διάνοιαν ἔστι γὰρ τοι-
 οῦτον ὃ κελεύει καὶ κωλύει, καὶ δεῖν ἢ μὴ δεῖν φησι
 42 1 πράττειν. ἦτις ποτὲ οὖν ἐστὶν ἀρετὴ τούτου τοῦ
 μέρους, ἀναγκαῖον εἶναι πάντων αἰρετωτάτην ἀπλῶς
 τε πᾶσι καὶ ἡμῖν καὶ γὰρ ἂν τοῦτο, οἴμαι, θεΐη τις,

[59] Ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἄποψη τώρα, ὡς ἄνθρωποι ἔχουμε ψυχὴ καὶ σῶμα, καὶ ἡ πρώτη ἐξουσιάζει,⁷⁵ τὸ δεύτερο ἐξουσιάζεται ἢ πρώτη κανονίζει τὴν χρῆση, τὸ δεύτερο εἶναι ὑποταγμένο σ' ἐκείνη ὡς ὄργανό της. Π' αὐτὸ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ὑποταγμένου καὶ τοῦ ὄργάνου συνδέεται πάντα μ' ἐκεῖνο πού τὸ ἐξουσιάζει καὶ ὀρίζει τὴν χρῆση του.⁷⁶

[60] Στὴν ψυχὴ ἔχουμε τὸ νοῦ, πού ἀπὸ τὴν φύση του ἐξουσιάζει καὶ ἀποφασίζει γιὰ λογαριασμό μας, καὶ ἓνα ἄλλο μέρος πού εἶναι μόνο συνοδευτικό καὶ πλασμένο νὰ ἐξουσιάζεται. Καὶ ἡ ψυχὴ γενικὰ τότε βρίσκεται σὲ καλὴ κατάσταση, ὅταν τὰ μέρη της φθάσουν στὴν τελειότητα, πού εἶναι γιὰ τὸ καθένα ὀρισμένη.⁷⁷ Αὐτὴν τὴν τελειότητα ἂν ἐπιτύχουμε, ἔχουμε κατακτήσει τὸ ἀγαθό.

[61] Καὶ πολὺ περισσότερο μάλιστα εἶναι ἡ κατάσταση τῆς ψυχῆς καλὴ, ὅταν τὸ ἀνώτερο καὶ κυριότερο καὶ εὐγενέστερο μέρος της⁷⁸ κατακτήσει τὴν τελειότητα. Γιατὶ ὅσο ἀνώτερο εἶναι βέβαια ἀπὸ τὴν φύση του κάτι, τόσο ἀνώτερη εἶναι καὶ ἡ τελειότητα, πού ἀπὸ τὴν φύση του μπορεῖ νὰ κατακτήσει.⁷⁹ Κι ἀφοῦ ἀνώτερο εἶναι ἐκεῖνο πού ἀπὸ τὴν φύση του εἶναι πρωταρχικό καὶ πιὸ κυριαρχικό, ὅπως ὁ ἄνθρωπος σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἄλλα ζῶα, ἐπόμενο εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ νὰ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὸ σῶμα (γιατὶ εἶναι ἡ κυρίαρχη), καὶ τῆς ψυχῆς ἀνώτερο μέρος νὰ εἶναι τὸ προικισμένο μὲ νοῦ καὶ σκέψη. Τέτοιο εἶναι πραγματικά αὐτὸ πού μᾶς προστάζει ἡ μᾶς ἐμποδίζει καὶ μᾶς ὑπαγορεύει νὰ ἐνεργοῦμε ἢ νὰ μὴ ἐνεργοῦμε.

[62] Ἄλλ' ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ ἐκδήλωση τῆς τελειότητος αὐτοῦ τοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, αὐτὸ πρέπει περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο νὰ ποθοῦμε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γενικὰ ἀλλὰ καὶ ἐμεῖς ἰδιαίτερα. Γιατὶ θὰ μπορούσε, πι-

75. Γιὰ τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο στὸν ἄνθρωπο, τὴν ψυχὴ του, πρβλ. τὰ ἀποσπ. 67 καὶ 95, Ἡθ. Νικομ. 1168b 3, Ἡθ. Μεγάλα 1200b 35 κ.ἄ,

76. Νέα ἀφετηρία μὲ σειρά ἐπιχειρημάτων γιὰ τὸ «τί τὸ ἔργον τῆς φρονήσεως». Οἱ ἐνόητες ἐδῶ εἶναι: ἀποσπ. 59-61, 63-65, 66-67, 68-69, 70.

77. Ἡ ἀριστοτελικὴ διδασκαλία «συμφωνίας λόγου – παθῶν» ἀναπτύσσεται καὶ στὰ Ἡθ. Μεγάλα 1206a 36, Ρητορ. 1369a 15. – Γιὰ τὸ *οἰκεία ἀρετὴ* βλ. τὰ ἀποσπ. 40, 65, 70.

78. Ἐννοεῖ τὸν Νοῦ.

79. Βελτίονος φύσει βελτίων ἀρετῆ. Βασικὴ θέση στὴν ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία τοῦ τέλους. Ἡ κλίμακα στὰ τέλη ἀντιστοιχεῖ στὴν κλίμακα τῶν ἀρετῶν. Πρβλ. Φυσ. 246a 13: ὅταν λάβῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀρετὴν, τότε λέγεται τέλειον ἕκαστον, Πολιτ. 1323b 13-21, Ἡθ. Νικομ. 1098a 18, 1177a 4 κ.ἄ. – Οἱ ὄροι ἀρετῆ, ἔργον (ἀπόσπ. 65), ἐνέργεια (Ἡθ. Νικομ., Ἡθ. Εὐδήμ.), πράξεις (Περὶ ζῴων κινήσεως) εἶναι ἰσοδύναμοι.

5 ὡς ἦτοι μόνον ἢ μάλιστα ἡμεῖς ἐσμεν τὸ μόριον τοῦτο.
 ἔτι τοίνυν ὅταν ὁ πέφυκεν ἔργον ἐκάστου μὴ κατὰ
 συμβεβηκὸς ἀλλὰ καθ' αὐτὸ λεγόμενον κάλλιστα ἀπο-
 τελεῖ, τότε καὶ τοῦτο ἀγαθὸν εἶναι λεκτέον, ταύτην τε
 ἀρετὴν θετέον κυριωτάτην, καθ' ἣν ἕκαστον αὐτὸ
 10 τοῦτο πέφυκεν ἀπεργάζεσθαι. τοῦ μὲν οὖν συνθέτου
 καὶ μεριστοῦ πλείους καὶ διάφοροί εἰσιν ἐνέργειαι,
 τοῦ δὲ τὴν φύσιν ἀπλοῦ καὶ μὴ πρὸς τὴν οὐσίαν
 ἔχοντος μίαν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν καθ' αὐτὸ κυρίως
 ἀρετὴν. εἰ μὲν οὖν ἀπλοῦν τι ζῶόν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος
 καὶ κατὰ λόγον καὶ νοῦν τέτακται αὐτοῦ ἢ οὐσία, οὐκ
 15 ἄλλο ἐστὶν αὐτοῦ ἔργον ἢ μόνη ἢ ἀκριβεστάτη ἀλή-
 θεια καὶ τὸ περὶ τῶν ὄντων ἀληθεύειν· εἰ δ' ἐστὶν
 ἐκ πλειόνων δυνάμεων συμπεφυκός, δηλόν ἐστιν ὡς
 ἀφ' οὗ πλείω πέφυκεν ἀποτελεῖσθαι, αἰεὶ τούτων τὸ
 βέλτιστον ἔργον ἐστίν, οἷον ἰατρικοῦ ὑγεία καὶ κυβερ-
 20 νήτου σωτηρία. βέλτιον δὲ οὐδὲν ἔχομεν λέγειν ἔργον
 τῆς διανοίας ἢ τοῦ διανοουμένου τῆς ψυχῆς ἡμῶν
 ἀληθείας. ἀλήθεια ἄρα τὸ κυριώτατον ἔργον ἐστὶ τοῦ
 μορίου τούτου τῆς ψυχῆς. τοῦτο δὲ δρᾶ κατ' ἐπι-
 στήμην ἀπλῶς, μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν μᾶλλον ἐπιστήμην,

στεύω, να υποστηριχθεί πώς αυτό το μέρος της ψυχής⁸⁰ αποκλειστικά ή κατά πρώτο λόγο είναι το πραγματικό ἐγώ μας.

[63] Κι ἀκόμη τότε λέμε, πώς ἔχουμε ἓνα κάποιο ἀγαθό, ὅταν πραγματοποιεῖται στὸν τελειότερο βαθμὸ αὐτὸ ποὺ ἀπὸ τὴν φύση εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ καθενὸς καὶ μάλιστα ὁ κύριος καὶ δικὸς του κι ὄχι ὁ συμπτωματικός· κι ἐκείνη πρέπει νὰ θεωροῦμε κυριότερη ἀρετὴ, ποὺ κάνει κάθε πράγμα ἰκανὸ νὰ πραγματοποιεῖ τὸν τελικὸ σκοπὸ του.⁸¹

[64] Ἐκεῖνα τώρα ποὺ εἶναι σύνθετα⁸² καὶ διαιροῦνται σὲ περισσότερα μέρη ἔχουν πολλὲς καὶ διάφορες ἐνέργειες, ἐνῶ ὅσα εἶναι ἀπὸ τὴν φύση τοὺς ἀπλᾶ καὶ ἡ ὕπαρξή τους δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ κάτι ἄλλο ἔχουν κατ' ἀνάγκη μία καὶ ἐντελῶς δική τους πρωταρχικὴ ἀρετὴ.

[65] Ἄν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος εἶναι μία ἀπλὴ ζωικὴ ὕπαρξη καὶ ἡ οὐσία του προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν λόγο καὶ τὸ πνεῦμα, κανεὶς ἄλλος δὲν εἶναι ὁ προορισμὸς του ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς πιὸ ἐγκυρης ἀλήθειας καὶ τῆς τέλει-ας γνώσης τῶν ὄντων. Ἄν ὅμως ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλασμένος μὲ πολλὲς ιδιότητες, εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ πιὸ ἄξια δραστηριότητα εἶναι πάντα ἐκείνη, μὲ τὴν ὁποία ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ φθάσει στὸ τελειότερο ἀποτέλεσμα, ὅπως π.χ. γιὰ τὸν γιατρὸ ἡ ὑγεία τοῦ ἀσθενοῦς καὶ γιὰ τὸν κυβερνήτη ἡ ἀσφάλεια τοῦ πλοίου. Γιὰ τὸν νοῦ μας ὅμως ἡ γιὰ τὸ διανοητικὸ μέρος τῆς ψυχῆς μας δὲν μπορούμε τίποτε ἄλλο νὰ θεωρήσουμε ἀξιώτερο ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς ἀλήθειας γιὰ τὰ ὄντα.⁸³ Ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας εἶναι ἐπομένως ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ μέρους αὐτοῦ τῆς ψυχῆς μας.⁸⁴

[66] Καὶ τὸν ἐπιδιώκει αὐτὸν τὸν σκοπὸ τὸ διανοητικὸ μέρος τῆς ψυχῆς μας, ἀποκτώντας γενικὰ ἐπιστημονικὴ γνώση τῶν πραγμάτων, καὶ μάλι-

80. Πλατωνικὴ φρασεολογία (*Τίμ.* 90C, *Πολιτ.* 442C κ.ἄ.). Στὸν Ἀριστοτέλη ἄλλοτε μέρη τῆς ψυχῆς καὶ ἄλλοτε λειτουργίαι τῆς ψυχῆς.

81. Ἄν καὶ ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν θεωρία τῶν ιδεῶν, ὁ Ἀριστοτέλης δέχεται ἐδῶ ὅτι τὸ καλὸν (καὶ ἀνάλογοι ὄροι) εἶναι τὸ τέλος κάθε φυσικῆς καὶ ἀνθρώπινης ἐνέργειας.

82. Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ προσδιορίσουμε τὸ «ὁ πέφυκεν ἔργον ἐκάστου» (ἀπόσπ. 63), πρέπει νὰ γνωρίζουμε, ἂν κάτι εἶναι ἀπλὸ ἢ σύνθετο φύσει. Οἱ ἔννοιες σύνθετον ἢ σύνολον εἶναι μέρος τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας τοῦ τέλους.

83. *Βέλτιον δ' οὐδὲν - ἀληθείας*. Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον πρόβλημα ἐδῶ εἶναι ἡ σύνδεση θεωρητικῆς καὶ ἠθικῆς ἀλήθειας. Βλ. καὶ ἀποσπ. 68 καὶ 103. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια ἱεράρχηση τῶν ἀποσπ. 21, 51.

84. Ἀλήθεια καὶ φρόνησις εἶναι οἱ δύο βασικοὶ ὄροι στὴν σειρά τῶν ἐπιχειρημάτων, ποὺ καταλήγουν στὸ συμπέρασμα τοῦ ἀποσπ. 77: ὥστε πάντες ἄνθρωποι τὸ φρονεῖν μάλιστα δι-ώκουσιν. Πρβλ. *Μεταφ.* 983b 1, 988a 19, γραμμένα τὴν ἴδια ἐποχὴ.

25 ταύτη δ' ἐστὶ θεωρία τὸ κυριώτατον τέλος. ὅταν γὰρ
 δυοῖν ὄντων θάτερον διὰ θάτερον αἰρετὸν ἤ, βέλτιόν
 ἐστὶ τοῦτο καὶ μᾶλλον αἰρετὸν δι' ὅπερ αἰρετόν ἐστι
 καὶ θάτερον, οἷον ἡδονὴ μὲν τῶν ἡδέων, υἰγεία δὲ
 τῶν υἰγεινῶν· ταῦτα γὰρ ποιητικὰ λέγεται τούτων.
 43 1 οὐκοῦν τῆς φρονήσεως, ἣν φαμεν δύναμιν εἶναι τοῦ
 κυριωτάτου τῶν ἐν ἡμῖν, οὐκ ἔστιν αἰρετώτερον οὐδέν,
 ὡς ἕξις πρὸς ἕξιν κρίνεσθαι· τὸ γὰρ γνωστικὸν μέρος
 καὶ χωρὶς καὶ συγκείμενον βέλτιόν ἐστὶ πάσης τῆς
 5 ψυχῆς, τούτου δὲ ἐπιστήμη ἀρετὴ. οὐκ ἄρα ἐστὶν
 ἔργον αὐτῆς οὐδεμία τῶν κατὰ μέρος λεγομένων ἀρε-
 τῶν πασῶν γὰρ ἐστὶ βελτίων, τὸ δὲ ποιούμενον τέλος
 ἀεὶ κρείττον ἐστὶ τῆς ποιούσης ἐπιστήμης· οὐδὲ μὴν
 ἅπαντα τῆς ψυχῆς ἀρετὴ οὕτως ἔργον οὐδ' ἢ εὐδαι-
 10 μονία. εἰ γὰρ ἔσται ποιητικὴ, ἑτέρα ἑτέρων ἔσται,
 ὥσπερ οἰκοδομικὴ οἰκίας, ἣτις οὐκ ἔστι μέρος τῆς
 οἰκίας, ἢ μέντοι φρόνησις μόριον τῆς ἀρετῆς ἐστὶ καὶ

στα τόσο καλύτερη όσο ακριβέστερη είναι ή έπιστήμη.⁸⁵ Αύτης ακριβώς τής έπιστήμης ή ανώτερη επίδιωξη είναι ή φιλοσοφική θεώρηση τών πραγμάτων. Γιατί όταν από δύο πράγματα έπιζητούμε τὸ ένα για χάρη τοῦ ἄλλου,⁸⁶ ἀσφαλῶς αὐτὸ τὸ δεύτερο εἶναι τὸ σπουδαιότερο καὶ καὶ τὸ ποθητότερο, πού για χάρη του εἶναι καὶ τὸ ἄλλο έπιθυμητό, ὅπως π.χ. ή ἴδια ή ήδονή σέ σχέση με τὰ ἀπλῶς εὐχάριστα καὶ ή υγεία με τὰ υγιεινά, έπειδὴ λέμε ὅτι τὰ πρῶτα προκαλοῦνται ἀπὸ τὰ δεύτερα.

[67] Τίποτε λοιπὸν δὲν εἶναι πιὸ ποθητὸ ἀπὸ τὴν φρόνηση, πού τὴν θεωροῦμε ὡς ἔκφραση τοῦ πιὸ δυνατοῦ μέρους τής ψυχῆς μας,⁸⁷ ἂν συγκρίνουμε μεταξύ τους ὅλες τις ιδιότητές της.⁸⁸ Γιατί τὸ λογικὸ μέρος τής ψυχῆς καὶ μόνο του καὶ μαζί με τὰ ἄλλα εἶναι ανώτερο ἀπὸ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα μαζί. Ἡ τελειότητά του⁸⁹ ἐκδηλώνεται στὴν έπιστημονική γνώση τών πραγμάτων.

[68] Ἔργο λοιπὸν τής φρόνησης δὲν εἶναι οἱ (γνωστές) συγκεκριμένες ἀρετές,⁹⁰ ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι ἀπὸ ὅλες ανώτερη κι ἀφοῦ τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα ἀξίζει πάντα περισσότερο ἀπὸ τὴν μάθηση πού τὸ παράγει. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια οὔτε ὀλόκληρη ή ἀρετὴ τής ψυχῆς εἶναι βέβαια ἔργο τής φρόνησης οὔτε ή εὐδαιμονία,⁹¹ γιατί ἂν δημιουργοῦσε κι ἐκείνη τέτοια ἔργα,⁹² θὰ δημιουργοῦσε κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της, ὅπως ή οἰκοδομική τέχνη κατασκευάζει ἕνα σπίτι, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι ή ἴδια τμῆμα τοῦ σπιτιοῦ, ἐνῶ ή φρόνηση εἶναι μέρος τής τελειότητας τής ψυχῆς καὶ τής εὐδαιμονίας,

85. Πρβλ. *Μεταφ.* 982a 32: *τὴν μάλιστα έπιστήμην.*

86. Πρβλ. *Ρητορ.* 1362a 21. Ἀπήχηση τών συζητήσεων για τὴν δόξα καὶ τὴν ἀλήθεια τὴν ἐποχή τών Σοφιστῶν.

87. *Τῶν ἐν ἡμῖν*=τῆς ψυχῆς μας. Βλ. ἀπόσπ. 59.

88. *Ὡς ἔξιν πρὸς ἔξιν.* Ἡ μέθοδος αὐτὴ τής σύγκρισης εἶναι τὸ θέμα τών *Τοπικῶν* 116b 24έπ.. Βλ. καὶ ἀπόσπ. 95-96.

89. *Ἐπιστήμη ... ἀρετή:* ή τελειότητα τής γνώσης, ή ἔξοχη γνώση. – Ἐχει έπισημανθεῖ ή διαφορετικὴ διατύπωση στὰ *Ἡθ. Εὐδήμεια* 1246b 33-36: *ή φρόνησις ἀρετὴ ἐστὶ καὶ οὐκ έπιστήμη.* Πρόκειται για γλωσσική διαφοροποίηση, ἐνῶ ή φιλοσοφική σημασία εἶναι ή ἴδια, με βασική ιδέα ὅτι ή φρόνησις εἶναι γνώσις τις καὶ ειδικότερα για τὴν φύση τής ἀρετῆς, καὶ ἐπομένως ἀρετὴ εἶναι μία κατάσταση τοῦ νοῦ σέ ἀπόλυτη τελειότητα.

90. Οἱ βασικὲς ἀρετὲς τής Ἀκαδημίας εἶναι *ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, σοφία* (*Πολιτ.* 491C κλπ.). Ἡ προσθήκη ἦταν ἀναγκαία, έπειδὴ ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποίησε τὸν ὄρο *ἀρετὴ* για τὴν τελειότητα. Ἐδῶ καὶ στὸ ἀπόσπ. 21 ή *ἀρετὴ* σημαίνει ήθικὴ ἀρετὴ, ὑποταγμένη στὴν φρόνηση.

91. Δηλαδή εὐδαίμων δὲν γίνεται κανεὶς μόνον με τὴν φρόνηση.

92. Δηλ. *έπιστήμην ποιητικὴν.* Βλ. *Μεταφ.* 982b 11. Τὸ ἐπιχείρημα εἶναι πολὺ οἰκείο στὸν Ἀριστοτέλη (*Φυσ.* 195a 6, *Μεταφ.* 1013b 6 κ.ἄ.).

τῆς εὐδαιμονίας· ἢ γὰρ ἐκ ταύτης ἢ ταύτην φαμέν
 εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν. οὐκοῦν καὶ κατὰ τὸν λόγον
 15 τοῦτον ἀδύνατον εἶναι τὴν ἐπιστήμην ποιητικὴν βέλ-
 τιον γὰρ δεῖ τὸ τέλος εἶναι τοῦ γιγνομένου, οὐδὲν δὲ
 βέλτιον εἶναι φρονήσεως, πλὴν εἴ τι τῶν εἰρημένων,
 20 τούτων δὲ οὐδὲν ἕτερον αὐτῆς ἐστὶν ἔργον. θεωρη-
 τικὴν τινα ἄρα φατέον εἶναι ταύτην τὴν ἐπιστήμην,
 ἐπεὶπερ ἀδύνατον ποιήσιν εἶναι τὸ τέλος. τὸ φρονεῖν
 ἄρα καὶ τὸ θεωρεῖν ἔργον τῆς ἀρετῆς ἐστὶ καὶ τοῦτο
 πάντων ἐστὶν αἰρετώτατον τοῖς ἀνθρώποις, ὥσπερ
 οἶμαι καὶ τὸ τοῖς ὄμμασιν ὄρᾱν, ὃ καὶ ἔλοιτό τις ἂν
 25 ἔχειν, εἰ καὶ μή τι μέλλοι γίγνεσθαι δι' αὐτὸ παρ'
 αὐτὴν τὴν ὄψιν ἕτερον. ἔτι εἰ τὸ ὄρᾱν ἀγαπῶμεν δι'
 ἑαυτό, ἱκανῶς μαρτυρεῖ τοῦτο ὅτι πάντες τὸ φρονεῖν
 καὶ τὸ γινώσκειν ἐσχάτως ἀγαπῶσιν. ἔτι εἴ τις
 ἀγαπᾷ τόδε τι διὰ τὸ συμβεβηκέναι ἕτερον αὐτῷ τι,
 44 1 δῆλον ὅτι μᾶλλον οὗτος βουλήσεται ᾧ μᾶλλον ὑπάρχει
 τοῦτο· οἷον εἰ τυγχάνει τις. αἰρούμενος τὸ περιπατεῖν
 ὅτι ὑγιεινόν, εἴη δὲ μᾶλλον αὐτῷ ὑγιεινὸν τὸ τρο-
 χάζειν καὶ δυνατὸν παραγενέσθαι, μᾶλλον αἰρήσεται

ἀφοῦ συνηθίζουμε νὰ λέμε⁹³ πὼς ἡ στήν φρόνηση ὀφείλεται ἡ εὐδαιμονία ἢ αὐτὴ ἡ ἴδια εἶναι ἡ εὐδαιμονία.⁹⁴

[69] Καὶ μὲ τὸν συλλογισμό αὐτὸν καταλήγουμε λοιπὸν στὸ ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἡ σοφία νὰ ἀσχολεῖται μὲ πρακτικὰ ἔργα, ἀφοῦ τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ ὅλα πρέπει νὰ εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς κι ὄχι τὰ μέσα γιὰ τὴν πραγματοποίησή του κι ἀφοῦ τίποτε δὲν εἶναι πιὸ σπουδαῖο ἀπὸ τὴν φρόνηση, ἐκτὸς ἂν δεχθοῦμε κάποιο ἀπ' ὅσα εἶπαμε παραπάνω (δηλαδὴ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν εὐδαιμονία), πού κι αὐτὰ σὲ τίποτε ἄλλο δὲν ἀποβλέπουν παρὰ στήν ἀπόκτηση τῆς σοφίας. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ φρόνηση εἶναι ἐπιστήμη θεωρητικὴ, ἀφοῦ ἄλλωστε εἶναι ἀδύνατον τελικὸς σκοπὸς τῆς νὰ εἶναι ἡ πρακτικὴ δράση.

[70] Ἡ φρόνηση λοιπὸν καὶ ἡ θεωρητικὴ σκέψη εἶναι ἡ κύρια ἐπιδίωξη τῆς τέλειαις ψυχῆς,⁹⁵ κι αὐτὰ εἶναι πού (στὸ βᾶθος) ποθοῦν περισσότερο ἀπὸ κάθε τι οἱ ἄνθρωποι, ὅπως, πιστεύω, ποθοῦν καὶ νὰ τὸ βλέπουν μὲ τὰ μάτια τους,⁹⁶ πράγμα πού θὰ τὸ ἤθελε καθέννας κι ἂν ἀκόμη δὲν ἐπρόκειτο νὰ προκύψει ἀπὸ αὐτὸ τίποτε ἄλλο παρὰ μόνο ἡ ἴδια αὐτὴ ἡ θέα.⁹⁷

[72]⁹⁸ Κι ἂν ἀγαποῦμε τὴν ὄραση γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὄραση, αὐτὸ εἶναι ἀρκετὴ ἀπόδειξη γιὰ τὸ ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ποθοῦν πολὺ περισσότερο τὴν φρόνηση καὶ τὴν γνώση.⁹⁹

[71] Κι ἀκόμη, ἂν κάποιος ἀγαπᾷ κάτι συγκεκριμένο, ἐπειδὴ αὐτὸ ἔχει κάποια ιδιότητα, εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ ἴδιος αὐτὸς θὰ θελήσει πολὺ περισσότερο ἐκεῖνο, πού ἔχει τὴν ιδιότητα αὐτὴ σὲ ἀκόμη μεγαλύτερο βαθμό. Ἄν π.χ. συμβεῖ κάποιος νὰ θέλει τὸν περίπατο, ἐπειδὴ κάνει καλὸ στήν ὑγεία, καὶ τοῦ φανεῖ ὕστερα πιὸ ὑγιεινὸ τὸ τροχάδην καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ

93. *Φαμέν*, δηλ. ὅπως λέμε στήν Ἀκαδημία. Βλ. ὅμως ἀπόσπ. 43 *N ὁ ν φαμέν* γιὰ κάποια διαφοροποίησή του.

94. Προφανῆς ἐδῶ ὁ ρητορικὸς χαρακτήρας τοῦ *Προτρεπτικοῦ* μὲ ἐξασθένιση τῆς λογικῆς ἐπιχειρηματολογίας.

95. Ὁ Düring διορθώνει σὲ *ψυχῆς* ἀντὶ *ἀρετῆς* (πρβλ. ἀπόσπ. 85: *ψυχῆς ἔργον*), «διότι κάποτε πρέπει νὰ διορθώσουμε τὸν Ἰάμβλιχο γιὰ νὰ ἀποκαταστήσουμε τὸ πρωτότυπο».

96. Ἡ σύγκριση μὲ τὴν ὄψη (*ὄμμα ψυχῆς*) εἶναι συνηθισμένη στὸν Ἀριστοτέλη, π.χ. *Ἡθ. Νικομ.* 1097b 31.

97. Τὰ ἀποσπ. 70-76 ἀποτελοῦν μία ἐνότητα. Καὶ ἐδῶ ὁ Ἰάμβλιχος ἔχει κάνει ἐπεμβάσεις στὸ πρωτότυπο καὶ ἔχει συμπυκνώσει ὀρισμένες προτάσεις.

98. Ἡ ἀντιστροφή τῆς σειρᾶς δίνει καλῦτερο νόημα. Πρὶν ἀπὸ τὸ ἀπόσπ. 71 περιμέναμε κάποια διευκρίνιση τῆς διαφορᾶς *ἀληθῆς δόξα* – *ἐπιστήμη/φρόνησις*.

99. Ὁ Jaeger, *Aristotle* 69 ἐπισημαίνει τὴν πρόδρομη παρουσία στὸν *Προτρεπτικὸ* τῆς φημισμένης φράσης τῶν *Μετὰ τὰ Φυσικά*: *πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει*.

5 τοῦτο κἄν ἔλοιτο γνοῦς θᾶπτον. εἰ τοίνυν ἔστιν
 ἀληθῆς δόξα φρονήσει ὅμοιον, εἴπερ αἰρετὸν τὸ δοξάζειν
 ἀληθῶς ταύτην καὶ κατὰ τοσοῦτον καθόσον ὅμοιον
 τῇ φρονήσει διὰ τὴν ἀλήθειαν, εἰ μᾶλλον τοῦτο τῷ
 φρονεῖν ὑπάρχει, μᾶλλον αἰρετὸν τὸ φρονεῖν ἔσται
 10 τοῦ δοξάζειν ἀληθῶς. ἀλλὰ μὴν τό γε ζῆν τῷ αἰσθάνεσθαι
 διακρίνεται τοῦ μὴ ζῆν, καὶ ταύτης παρουσίας
 καὶ δυνάμει τὸ ζῆν διώριστα, καὶ ταύτης ἐξαιρου-
 μένης οὐκ ἔστιν ἄξιον ζῆν ὥσπερ ἀναιρουμένου τοῦ
 ζῆν αὐτοῦ διὰ τὴν αἴσθησιν. τῆς δὲ αἰσθήσεως ἢ τῆς
 15 ὄψεως διαφέρει δύναμις τῷ σαφεστάτῃ εἶναι, καὶ διὰ
 τοῦτο καὶ μάλιστα αἰρούμεθα αὐτὴν αἴσθησις δὲ
 πᾶσα δύναμις ἔστι γνωριστικὴ διὰ σώματος, ὥσπερ ἢ
 ἀκοὴ τοῦ ψόφου αἰσθάνεται διὰ τῶν ὠτων. οὐκοῦν
 εἰ τὸ ζῆν μὲν ἔστιν αἰρετὸν διὰ τὴν αἴσθησιν ἢ δ'
 20 αἴσθησις γνῶσις τις, καὶ διὰ τὸ γνωρίζειν αὐτῇ δύ-
 νασθαι τὴν ψυχὴν αἰρούμεθα, πάλαι δὲ εἵπομεν ὅτι-
 περ δυοῖν ἀεὶ μᾶλλον αἰρετὸν ᾧ μᾶλλον ὑπάρχει
 ταυτόν, τῶν μὲν αἰσθήσεων τὴν ὄψιν ἀνάγκη μάλιστα
 αἰρετὴν εἶναι καὶ τιμίαν, ταύτης δὲ καὶ τῶν ἄλλων
 25 ἀπασῶν αἰρετωτέρα καὶ τοῦ ζῆν ἔστιν ἢ φρόνησις κυ-
 ριωτέρα τῆς ἀληθείας· ὥστε πάντες ἄνθρωποι τὸ
 φρονεῖν μάλιστα διώκουσι. τὸ γὰρ ζῆν ἀγαπῶντες τὸ

τὸ κάνει, ἀσφαλῶς θὰ προτιμήσει τὸ τροχάδην, πράγμα πὸν καὶ πρωτύτερα θὰ εἶχε κάνει, ἂν ἤξερε πὼς εἶναι πιὸ ὑγιεινόν.

Ἄν λοιπὸν ἡ σωστὴ κρίση ἀξίζει ὅσο καὶ ἡ φρόνηση, κι ἀφοῦ μιὰ τέτοια κρίση πραγματικὰ τὴν ἐπιζητοῦμε, καὶ μάλιστα τόσο περισσότερο ὅσο γιὰ τὴν ἀλήθεια πὸν περιέχει εἶναι σὰν νὰ κατέχουμε τὴν φρόνηση, πόσο πιὸ πολὺ ἀπὸ μιὰ σωστὴ κρίση θὰ μᾶς εἶναι ποθητὴ ἢ φρόνηση, πὸν σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ κατέχει τὴν ἀλήθεια!

[74] Τώρα βέβαια ἐκείνη πὸν ξεχωρίζει τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς ἀπὸ τὸ νὰ μὴ ζεῖ εἶναι ἡ αἰσθητικὴ ἀντίληψη, καὶ μὲ τὴν δική της παρουσία καὶ δύναμη ὀρίζουμε τὴν ζωὴ, ὅπως –σὰν νὰ ἐξαφανίζεται μαζί μὲ τὴν αἴσθηση ἡ ἴδια ἢ ζωὴ– δὲν ἀξίζει νὰ ζεῖ κανεὶς,¹⁰⁰ ὅταν λείπει αὐτή.

[75] Ἀπὸ τίς αἰσθήσεις πάλι ξεχωρίζει ἡ ὄραση, ὡς ἀκριβέστερη ἀπὸ ὅλες, πὸν γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἐκτιμοῦμε ἰδιαίτερα. Γενικὰ ὅμως αἴσθηση ὀνομάζουμε κάθε ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα πὸν ἔχουμε μὲ τὴν μεσολάβηση τοῦ σώματός¹⁰¹ μας, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἀκοή, πὸν δέχεται τοὺς ἤχους χάρις στὰ αὐτιά μας.

[76] Ἄν λοιπὸν ἀγαποῦμε τὴν ζωὴ γιὰ τὴν αἴσθηση, πὸν μᾶς χαρίζει καὶ πὸν εἶναι μιὰ πηγὴ γνώσης,¹⁰² κι ἂν δίνουμε μεγάλη ἀξία στὴν ψυχὴ, ἐπειδὴ μὲ τὴν μεσολάβησή της μποροῦμε κι ἀποκτοῦμε γνώση, ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι μεριά, ὅπως εἶπαμε καὶ παραπάνω,¹⁰³ ἀνάμεσα σὲ δύο πράγματα πιὸ ἀγαπητὸ εἶναι πάντοτε ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ὑπάρχει σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἢ ἰδιότητα πὸν ἐπιζητοῦμε, τότε ἀπὸ ὅλες τίς ἄλλες αἰσθήσεις ἢ ποθητότερη καὶ πολυτιμότερη εἶναι ἀναγκαστικὰ ἢ ὄραση, κι ἀπὸ αὐτὴν ὅμως κι ἀπὸ ὅλες τίς ἄλλες αἰσθήσεις κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ζωὴ¹⁰⁴ πολυτιμότερη εἶναι ἢ φρόνηση, πὸν μπορεῖ καλύτερα ἀπὸ κάθε τι ἄλλο¹⁰⁵ νὰ κατακτήσει τὴν ἀλήθεια (γιὰ τὴν οὐσία τῶν ὄντων). Γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐπιδιώκουν περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἄλλο τὴν φρόνηση.¹⁰⁶

100. Ἄξιον ζῆν. Πρβλ. Ἡθ. Νικομ. 1117b 11: τῷ τοιούτῳ μάλιστα ζῆν ἄξιον.

101. Στὸς Πλατωνικοὺς Ὅρους 414C: ψυχῆς ἄλογος δύναμις γνωριστικὴ διὰ σώματος. Πιθανότατα ὁ Ἄριστοτέλης χρησιμοποιοῖ ἐδῶ τρέχουσα φρασεολογία τῆς Ἀκαδημίας, ἐνῶ εἶναι ἀμφίβολο ὅτι ὁ Ἰάμβλιχος παρενέβαλε τὴν φράση ἀπὸ τοὺς Ὅρους (Düring I 244).

102. Πρβλ. ἀπόσπ. 24. Στὸν Πλάτωνα ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶναι ἢ διαλεκτικὴ.

103. Ἀπόσπ. 71 (43,29 Pist.).

104. Ρητορικὴ ἔξαρση, ἀλλὰ στὸ βάθος ἢ διάκριση ζῆν – εὖ ζῆν.

105. Κυριωτέρω. Πρβλ. ΕΕ 1246b 9: κυρία πασῶν ἐπιστημῶν.

106. Ἐδῶ ἔχουμε σὲ συνοπτικὴ μορφή τὴν οὐσία τοῦ ἀριστοτελικοῦ Προτρεπτικοῦ! Στὸν Dirlmeier (MM 1184a 13) ἢ συγγένεια καὶ οἱ διαφορὲς μεταξὺ τοῦ πλατωνικοῦ Εὐθυδήμου, τοῦ Προτρεπτικοῦ καὶ τῶν Ἡθικῶν Μεγάλων.

45 1 φρονεῖν καὶ τὸ γνωρίζειν ἀγαπῶσι· δι' οὐδὲν γὰρ ἕτερον αὐτὸ τιμῶσιν ἢ διὰ τὴν αἴσθησιν καὶ μάλιστα διὰ τὴν ὄψιν· ταύτην γὰρ τὴν δύναμιν ὑπερβαλλόντως φαίνονται φιλοῦντες· αὕτη γὰρ πρὸς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις ὥσπερ ἐπιστήμη τις ἀτεχνῶς ἐστίν.

5 VIII. Οὐ χεῖρον δ' ἔτι καὶ ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐνοιῶν ὑπομνήσαι τὸ προκείμενον, ἀπὸ τῶν ἐναργῶς πᾶσι φαινομένων. παντὶ δὴ οὖν τοῦτο γε πρόδηλον, ὡς οὐδεὶς ἂν ἔλοιτο ζῆν ἔχων τὴν μεγίστην ἀπ' ἀνθρώπων οὐσίαν καὶ δύναμιν, ἐξεστηκῶς μέντοι τοῦ φρονεῖν καὶ μαινόμενος, οὐδ' εἰ μέλλοι τὰς νεανικωτάτας ἡδονὰς
10 † ζῶειν χαίρων, ὥσπερ ἔνιοι τῶν παραφρονούντων διάγουσιν. οὐκοῦν ἀφροσύνην, ὡς ἔοικε, μάλιστα πάντες φεύγουσιν. ἐναντίον δὲ φρόνησις ἀφροσύνη, τῶν δ' ἐναντίων ἐκάτερον τὸ μὲν φευκτὸν ἐστὶ τὸ δὲ αἰρετόν. ὥσπερ οὖν τὸ κάμνειν φευκτόν, οὕτως αἰρετὸν ἡμῖν τὸ
15 ὑγιαίνειν. φρόνησις οὖν, ὡς ἔοικε, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον φαίνεται τὸ πάντων αἰρετώτατον οὐ δι' ἕτερόν τι τῶν συμβαινόντων, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ κοινὰ ἔννοια. εἰ γὰρ καὶ πάντα τις ἔχοι, διεφθαρμένος δὲ εἴη καὶ νοσῶν τῷ φρονοῦντι, οὐχ αἰρετὸς ὁ
20 βίος· οὐδὲν γὰρ ὄφελος οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν. ὥστε πάντες καθόσον αἰσθάνονται τοῦ φρονεῖν καὶ γεύεσθαι δύνανται τούτου τοῦ πράγματος, οὐδὲν οἴονται τᾶλλα εἶναι, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὐτ'

[73] Πραγματικά, αγαπώντας την ζωή αγαπούν οι άνθρωποι την φρόνηση και την γνώση, αφού για κανένα άλλο λόγο δεν τους είναι τόσο πολυτίμητη ή ζωή παρά για τις αισθήσεις και ιδιαίτερα για την όραση. Γι' αυτήν την σωματική ικανότητα φαίνονται αλήθεια να δείχνουν υπερβολική αγάπη¹⁰⁷ οι άνθρωποι, και φυσικά αφού σε σύγκριση με τις άλλες αισθήσεις ή όραση έχει κυριολεκτικά την αξία ἐπιστήμης.

[97] Δὲν θὰ ἦταν ἀκόμη περιττὸ νὰ διευκρινίσουμε τὸ θέμα μας με βάση καὶ τὶς γενικὲς ιδέες,¹⁰⁸ πὺ ἔχουν με μεγάλη βεβαιότητα ὅλοι οἱ ἄνθρωποι.

[98] Στὸν καθένα εἶναι τουλάχιστον φανερό, πὺ κανεὶς δὲν θὰ προτιμοῦσε νὰ ζεῖ ἔχοντας καὶ τὴν μεγαλύτερη πὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει περιουσία καὶ δύναμη,¹⁰⁹ στερημένος ὅμως ἀπὸ φρόνηση ἢ σὰν παράφρων, ἀκόμη κι ἂν ἐπρόκειτο νὰ χαίρεται τὶς πὺ παράφορες ἡδονές, ὅπως κάνουν στὴν ζωὴ τους μερικοὶ ἀπὸ ἐκείνους πὺ ἔχουν χάσει τὰ λογικά τους. Τὴν ἀφροσύνη ἐπομένως, ὅπως φάνηκε καθαρά, τὴν ἀποφεύγουν ὅλοι κι ὅσο γίνεται περισσότερο. Τῆς ἀφροσύνης ὅμως τὸ ἀντίθετο εἶναι ἡ φρόνηση, καὶ ἀπὸ τὰ ἀντίθετα τὸ ἓνα εἶναι πάντα αὐτὸ πὺ ἀποφεύγουμε, τὸ ἄλλο ἐκεῖνο πὺ ἐπιδιώκουμε.

[99] Ὅπως λοιπὸν ἀποφεύγουμε τὴν ἀρρώστεια, ἄλλο τόσο μᾶς εἶναι ποθητὴ ἡ ὑγεία. Καὶ γι' αὐτὸν ἐπομένως τὸν λόγο, ὅπως εἶναι φανερό, ἡ φρόνηση εἶναι τὸ πὺ ἀξιοζήλευτο, καὶ μάλιστα ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὅσα τὴν συνοδεύουν, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ γενικὴ ἀντίληψη τῶν ἀνθρώπων.¹¹⁰ Γιατὶ κι ἂν ἀκόμη ἔχει κάποιος τὰ πάντα, εἶναι ὅμως διεστραμμένος κι ἄρρωστος στὸ μυαλό, δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ποθεῖ πραγματικὰ τὴν ζωὴ, ἀφοῦ κι ὅλα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ δὲν θὰ ἔφερναν σ' αὐτὸν καμιά ὠφέλεια.

[100] Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν στιγμή πὺ δοκιμάζουν τὴν φρόνηση καὶ μποροῦν νὰ γευθοῦν τὴν ἀξία της, πιστεύουν ὅλοι πὺς ὅλα τὰ ἄλλα δὲν ἀξίζουν

107. Πρβλ. Ἡθ. Νικομ. 1118a 6: *χαίρειν καθ' ὑπερβολήν.*

108. Ὁ ὅρος *κοιναι ἔννοιαι* δὲν ἀπαντᾶται στὸ ἀριστοτελικὸ corpus (ἀπαντᾶται ὅμως τὸ *κοιναι πίστεις*, τὰ ἔνδοξα κλπ.), ἐνῶ εἶναι σὲ χρῆση στοὺς Στωϊκοὺς. Ἡ προσθήκη εἶναι τοῦ Ἰαμβλίου ἀπὸ τὸ ἀπόσπ. 99.

109. *Δεῖ οὖν, πρόδηλον* συχνὰ στὸν Πλάτωνα, ποτὲ στὸν Ἀριστοτέλη. *Οὐδεὶς ἂν ἔλοιτο σὺνηθες* στὸν Ἀριστοτέλη. *Τὴν μεγίστην ἀπ' ἀνθρώπων οὐσίαν*, πιθανὸν παράφραση τοῦ Ἰαμβλίου ἀπὸ τὸν *Θεαίτητο* (τὰ ἐξ ἀνθρώπων πράγματα).

110. *Ὡς μαρτυροῦσιν...* πιθανότατα προσθήκη τοῦ Ἰαμβλίου, ἀγαπητὴ σ' αὐτὸν ἔκφραση. Τὸ κείμενο ἐδῶ εἶναι μᾶλλον διαταραγμένο.

25 ἂν μεθύων οὔτε παιδίον οὐδ' ἂν εἷς ἡμῶν ὑπομείνειεν
 εἶναι διὰ τέλους τὸν βίον. διὰ δὴ τοῦτο καὶ τὸ καθ-
 46 1 εὔδειν ἡδιστον μὲν οὐχ αἶρετόν δέ, κἂν ὑποθώμεθα
 πάσας τῷ καθεύδοντι παρούσας τὰς ἡδονάς, διότι τὰ
 μὲν καθ' ὕπνον φαντάσματα ψευδῆ, τὰ δ' ἐγρηγορόσιν
 ἀληθῆ. διαφέρει γὰρ οὐδενὶ τῶν ἄλλων τὸ καθεύδειν
 5 καὶ τὸ ἐγρηγορέναι πλὴν τῷ τὴν ψυχὴν τότε μὲν πολ-
 λάκις ἀληθεύειν, καθεύδοντας δὲ ἀεὶ διεψεῦσθαι· τὸ
 γὰρ τῶν ἐνυπνίων εἶδωλόν ἐστι καὶ ψεῦδος ἅπαν.

Καὶ τὸ φεύγειν δὲ τὸν θάνατον τοὺς πολλοὺς
 δείκνυσι τὴν φιλομάθειαν τῆς ψυχῆς. φεύγει γὰρ ἂ
 10 μὴ γινώσκει, τὸ σκοτῶδες καὶ τὸ μὴ δῆλον, φύσει
 δὲ διώκει τὸ φανερόν καὶ τὸ γνωστόν. διὸ καὶ μάλιστα
 τοὺς αἰτίους ἡμῖν τοῦ τὸν ἥλιον ἰδεῖν καὶ τὸ φῶς,
 αὐτοὺς φαμεν δεῖν τιμᾶν ὑπερβαλλόντως καὶ σέβεσθαι
 πατέρα καὶ μητέρα ὡς μεγίστων ἀγαθῶν αἰτίους· αἰτιοί
 15 δὲ εἰσιν, ὡς ἔοικε, τοῦ φρονῆσαι τι καὶ ἰδεῖν. διὰ τὸ
 αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ χαίρομεν τοῖς συνήθεσι καὶ πράγ-
 μασι καὶ ἀνθρώποις, καὶ φίλους τούτους καλοῦμεν
 τοὺς γνωρίμους. δηλοῖ οὖν ταῦτα σαφῶς ὅτι τὸ
 20 γνωστόν καὶ <τὸ> φανερόν καὶ τὸ δῆλον ἀγαπητόν
 ἐστίν· εἰ δὲ τὸ γνωστόν καὶ τὸ σαφές, δῆλον ὅτι καὶ
 τὸ γινώσκειν ἀναγκαῖον καὶ τὸ φρονεῖν ὁμοίως.

Πρὸς δὴ τούτοις, ὥσπερ ἐπὶ τῆς οὐσίας οὐχ ἡ
 αὐτῇ κτήσις ἕνεκα τοῦ ζῆν καὶ τοῦ ζῆν εὐδαιμόνως
 τοῖς ἀνθρώποις, οὕτως καὶ ἐπὶ φρονήσεως οὐ τῆς
 25 αὐτῆς οἶμαι δεόμεθα πρὸς τε τὸ ζῆν μόνον καὶ πρὸς
 τὸ ζῆν καλῶς. τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς πολλὴ συγγνώμη
 τοῦτο πράττειν (εὐχονται μὲν γὰρ εὐδαιμονεῖν, ἀγα-
 πῶσι δὲ κἂν μόνον δύνωνται ζῆν), ὅστις δὲ οἶεται μὴ

τίποτε, και γι' αυτό τὸν λόγο κανένας ἄνθρωπος δὲν θὰ ἄντεχε νὰ εἶναι γιὰ πάντα σκοτισμένος σὰν τὸν μεθυσμένο ἢ ἀνώριμος σὰν τὸ παιδί.¹¹¹

[101] Γιὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο εἶναι βέβαια κι ὁ ὕπνος ἐξαιρετικὰ εὐχάριστος, ὄχι ὅμως καὶ κάτι ποὺ τὸ ἐπιθυμοῦμε ἀποκλειστικά, ἀκόμη κι ἂν ὑποθέσουμε ὅτι στὸν κοιμισμένο δὲν λείπει καμιὰ ἡδονή. Κι αὐτὸ γιὰτὶ ὅσα ἐμφανίζονται στὸν ὕπνο μας εἶναι ψεύτικα, ἐνῶ στὴν ἐγρήγορση εἶναι ἀληθινά. Καὶ πραγματικὰ σὲ τίποτε ἄλλο δὲν διαφέρει ὁ ὕπνος ἀπὸ τὴν ἐγρήγορση παρὰ στὸ ὅτι σ' ἐκείνη ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται συχνὰ τὴν ἀλήθεια, ἐνῶ στὸν ὕπνο ξεγελιέται πάντοτε,¹¹² ἐπειδὴ τὰ ὄνειρα εἶναι πάντα ἀπατηλὰ ἀπεικονίσματα τῆς πραγματικότητας.

[102] Καὶ τὸ ὅτι οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι θέλουν νὰ ἀποφύγουν τὸν θάνατο δείχνει πὼς ἡ ψυχὴ ἀποζητᾷ τὴν γνώση, γιὰτὶ ἀποφεύγει αὐτὰ ποὺ δὲν γνωρίζει, τὸ σκοτεινὸ καὶ τὸ ἄγνωστο, κι ἀπὸ τὴν φύση τῆς ἐπιδιώκει τὸ φανερὸ καὶ τὸ γνώριμο. Γι' αὐτὸ καὶ λέμε ὅτι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον πρέπει ξεχωριστὰ νὰ τιμοῦμε καὶ νὰ σεβόμαστε ὡς τὴν ἀφορμὴ τῶν πιὸ μεγάλων ἀγαθῶν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα μας, ποὺ τοὺς χρωστοῦμε τὸ ὅτι βλέπουμε τὸν ἥλιο καὶ τὸ φῶς. Εἶναι δὲ φανερό, πὼς σ' αὐτοὺς χρωστοῦμε τὸ ὅτι μπορούμε ν' ἀναγνωρίσουμε κάτι καὶ νὰ τὸ προσέξουμε.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο νοιώθουμε χαρὰ καὶ μὲ τὰ γνώριμά μας πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ θεωροῦμε φίλους τοὺς γνωστούς μας. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν λοιπὸν καθαρὰ, πὼς ἀγαποῦμε τὸ γνωστὸ καὶ τὸ φανερὸ καὶ τὸ εὐκολονόητο. Κι ἀφοῦ ἀγαποῦμε τὸ γνωστὸ καὶ τὸ καθαρὸ στὸ νόημα, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι μᾶς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ γνώση καὶ ἡ φρόνηση.

[103] Ἐξ ἄλλου, ὅπως στὴν ἀπόκτηση τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν δὲν εἶναι τὰ ἴδια πράγματα ποὺ θέλουν ν' ἀποκτήσουν οἱ ἄνθρωποι ἀπλῶς γιὰ νὰ ζήσουν καὶ γιὰ νὰ ζήσουν εὐτυχισμένοι, ἔτσι κι ὡς πρὸς τὴν φρόνηση νομίζω, πὼς δὲν μᾶς χρειάζεται ἡ ἴδια ἀκριβῶς φρόνηση¹¹³ γιὰ μόνη τὴν ζωὴ καὶ γιὰ μιὰ τέλεια ζωή. Καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι ἴσως πολὺ δικαιολογημένοι οἱ πολλοὶ ἐνεργώντας ἔτσι (γιὰτὶ εὔχονται βέβαια τὴν εὐτυχία τους, ἀλλὰ εἶναι εὐχαριστημένοι ποὺ μποροῦν ἀπλῶς καὶ ζοῦν), ὅποιος ὅμως δὲν πι-

111. Πρβλ. *Ἡθ. Νικομ.* 110b 25 καὶ *Ἡθ. Εὐδ.* 1215b 22.

112. *Αἰὶ διευεῦσθαι*: Ὁ Ἀριστοτέλης στὰ *Μεταφ.* 1024b 23 διδάσκει ὅτι τὰ ὄνειρα δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὴν ἀλήθεια, ἂν καὶ ἀντιπροσωπεύουν ἓνα εἶδος αἰσθήσεως. Πιὸ προσεκτικὸς εἶναι στὸ *Περὶ Ἐνυπνίων* 462b 12.

113. Ἄρα ὑπάρχουν δύο εἶδη φρονήσεως: ἡ πρακτικὴ γιὰ τὴν ζωὴ τοῦ συνήθους κοινοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ ἀνώτερη, «ἥτις γινώσεται τὴν ἀλήθειαν», τοῦ φιλοσόφου, ποὺ μόνον αὐτὸς ἔχει τίς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ ἀνώτερη ζωή.

47 1 πάντα τρόπον ὑπομένειν αὐτὸ δεῖν, καταγέλαστον ἤδη
τὸ μὴ πάντα πόνον ὑπομένειν καὶ πᾶσαν σπουδὴν
σπουδάζειν ὅπως κτήσεται ταύτην τὴν φρόνησιν ἣτις
γνώσεται τὴν ἀλήθειαν.

5 Γνοίη δ' ἂν τις τὸ αὐτὸ καὶ ἀπὸ τούτων, εἰ
θεωρήσειεν ὑπ' αὐγὰς τὸν ἀνθρώπειον βίον. εὐρήσει
γὰρ τὰ δοκοῦντα εἶναι μεγάλα τοῖς ἀνθρώποις πάντα
ὄντα σκιαγραφίαν. ὅθεν καὶ λέγεται καλῶς τὸ μηδὲν
10 εἶναι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ μηδὲν εἶναι βέβαιον τῶν
ἀνθρωπίνων. ἰσχύς τε γὰρ καὶ μέγεθος καὶ κάλλος
γέλως ἐστὶ καὶ οὐδενὸς ἄξια, κάλλος τε παρὰ τὸ μηδὲν
ὄρᾶν ἀκριβὲς δοκεῖ εἶναι τοιοῦτον. εἰ γὰρ τις ἐδύνατο
βλέπειν ὄξυ καθάπερ τὸν Λυγκέα φασίν, ὃς διὰ τῶν
τοίχων ἑώρα καὶ τῶν δένδρων, πότε ἂν ἔδοξεν εἶναι
15 τινα τὴν ὄψιν ἀνεκτόν, ὄρων ἐξ οἴων συνέστηκε κακῶν;
τιμαὶ δὲ καὶ δόξαι τὰ ζηλούμενα μᾶλλον τῶν λοιπῶν
ἀδιηγήτου γέμει φλυαρίας· τῷ γὰρ καθορῶντι τῶν
αἰδίων τι ἠλίθιον περὶ ταῦτα σπουδάζειν. τί δ' ἐστὶ
μακρὸν ἢ τί πολυχρόνιον τῶν ἀνθρωπίνων; ἀλλὰ διὰ
20 τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν, οἴμαι, καὶ βίου βραχύτητα καὶ
τοῦτο φαίνεται πολὺ. τίς ἂν οὖν εἰς ταῦτα βλέπων
οἴοιτο εὐδαίμων εἶναι καὶ μακάριος, οἷ πρωτον εὐθύς
φύσει συνέσταμεν, καθάπερ φασὶν οἱ τὰς τελετὰς

στεύει, πώς αξίζει να περάσει από την ζωή για οποιοδήποτε τίμημα, θά ἦταν καταγέλαστος, ἂν δὲν ἦταν ἀποφασισμένος να ὑποφέρει κάθε ταιπωρία καὶ να ἐκδηλώνει κάθε φροντίδα για να ἀποκτήσει τὴν φρόνηση ἐκείνη, με τὴν ὁποία θά γνωρίσει τὴν ἀλήθεια.

[104] Τὸ ἴδιο (ὅτι ἐπιβάλλεται φροντίδα για τὴν ἀπόκτηση τῆς φρόνησης) θά μπορούσε να συμπεράνει κανείς κι ἀπὸ τὰ παρακάτω, ἂν παρατηροῦσε δηλαδή σὰν κάτω ἀπὸ ἓνα ἔντονο φῶς τὴν ἀνθρώπινη ζωή. Θά εὔρισκε πραγματικά, πὼς ὅλα ὅσα θεωροῦν οἱ ἄνθρωποι σπουδαῖα εἶναι ψεύτικα σὰν τὴν σκιά. Γι' αὐτὸ καὶ πολὺ σωστὰ λένε, πὼς δὲν εἶναι τίποτε ὁ ἄνθρωπος καὶ πὼς δὲν ἔχουν καμιά σταθερότητα τὰ ἀνθρώπινα, γιατί καὶ ἡ δύναμη καὶ ἡ μεγαλωσύνη καὶ ἡ ὁμορφιά πὸ πολὺ εἶναι ἀξιογέλαστα καὶ δὲν ἔχουν καμιά πραγματικὴ ἀξία, ἰδιαίτερα αὐτὸ πὸ μᾶς φαίνεται ὡς ὁμορφιά, μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ δὲν μπορούμε να δοῦμε τίποτε πὼς εἶναι στ' ἀλήθεια.¹¹⁴

[105] Κι ἂν κάποιος μπορούσε να δεῖ τόσο καλά, ὅπως λένε ὅτι ἔβλεπε ὁ Λυγκεύς,¹¹⁵ πὸ τὸ βλέμμα του διαπερνοῦσε τοὺς τοίχους καὶ τὰ δέντρα, τί θά ἦταν αὐτὸ πὸ τὸ μάτι του θά ἀνεχόταν, βλέποντας ἀπὸ πόσα κακὰ ἀποτελεῖται.¹¹⁶ Ἀκόμη καὶ οἱ τιμές¹¹⁷ καὶ ἡ δόξα, πὸ εἶναι περισσότερο ποθητὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα, ξεχειλίζουν κι αὐτὰ ἀπὸ ἀπερίγραπτη εὐτέλεια. Καὶ πραγματικά για ὅποιον ἀντικρύζει κάτι ἀπὸ τὰ αἰώνια, ἡ ἀπασχόληση μ' αὐτὰ εἶναι μωρία. Ἀληθινὰ ποῖο ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα ἔχει τέτοιες διαστάσεις ἢ διαρκεῖ τόσο πολὺ.¹¹⁸ Μᾶς φαίνεται σπουδαῖο, μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ ἐμεῖς εἴμαστε ἀδύνατοι καὶ ἡ ζωὴ μας εἶναι πολὺ σύντομη.

[106] Ποιὸς λοιπὸν ἔχοντας αὐτὰ ὑπ' ὄψη του¹¹⁹ θά πίστευε πὼς εἶναι εὐτυχισμένος κι ἀξιομακάριστος, ὅταν ὅλοι μας ἔχουμε γεννηθεῖ¹²⁰ σὰν για να ξεπληρώσουμε μιὰ τιμωρία, ὅπως διδάσκουν στὶς τελετὲς τῶν

114. Τὰ ἀποσπ. 104-110 εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν σχετικὴ συζήτηση στὸν Πλατωνικὸ *Φαῖδωνα* 64A-70B (βλ. Düring I 261, Düring II 428). Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης δὲν μιμεῖται ποτὲ τὸν Πλάτωνα με ἕμμεσο τρόπο· καὶ τὸ τελικὸ συμπέρασμα εἶναι ἐντελῶς διάφορο.

115. Πρβλ. *Περὶ γεν. καὶ φθ.* 328a 15: ἐὰν μὴ βλέπη ὀξύ, τῷ Λυγκεῖ δ' οὐθὲν μεμιγμένον. Ὁ Πλάτων, 7^η ἐπιστ. 344A (οὐδ' ἂν ὁ Λυγκεὺς ἰδεῖν ποιήσειεν τοὺς τοιοῦτους) χρησιμοποιεῖ τὸν τόπον τοῦ Λυγκεῶς, μιλώντας γι' αὐτοὺς πὸ εἶναι ἀνίκανοι να φιλοσοφήσουν.

116. βλ. Düring I 263-4 για τὸν δῆθεν «πεσσιμισμό» τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ κάποιους νεώτερους ἐρευνητές.

117. Οἱ τιμές εἶναι μεταξὺ τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν: EN 1096b 16-19.

118. Κοινὸς ρητορικὸς τόπος, πὸ φθάνει ὡς τὸν Κικέρωνα (*Hortensius* 94).

119. *Εἰς ταῦτα βλέπων*. Πολὺ κοινὸ στὸν Πλάτωνα. Ἐκτὸς τοῦ *Προτρεπτικοῦ* καὶ στὰ Ἡθ. *Εὐδ.*, ἀλλ' ὄχι στὰ Ἡθ. *Νικομάχεια*.

120. *Φύσει συνέσταμεν. Τὰ φύσει ξυνεστῶτα* στὸ ἀριστοτελικὸ corpus καὶ στὸν *Τίμαιο* 66C.

λέγοντες, ὥσπερ ἂν ἐπὶ τιμωρία πάντες; τοῦτο γὰρ
 25 θείως οἱ ἀρχαιότεροι λέγουσι τὸ φάναι διδόναι τὴν
 48 1 ψυχὴν τιμωρίαν καὶ ζῆν ἡμᾶς ἐπὶ κολάσει μεγάλων
 τινῶν ἀμαρτημάτων. πάνυ γὰρ ἡ σύζευξις τοιούτω
 τινὶ ἔοικε πρὸς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς. ὥσπερ γὰρ τοὺς
 5 ἐν τῇ Τυρρηνίᾳ φασὶ βασανίζειν πολλάκις τοὺς ἀλι-
 σκομένους προσδεσμεύοντας κατ' ἀντικρὺ τοῖς ζῶσι
 νεκροὺς ἀντιπροσώπους ἕκαστον πρὸς ἕκαστον μέρος
 προσαρμόττοντας, οὕτως ἔοικεν ἡ ψυχὴ διατετάσθαι
 καὶ προσκεκολληθῆσθαι πᾶσι τοῖς αἰσθητικοῖς τοῦ σώ-
 10 ματος μέλεσιν. οὐδὲν οὖν θεῖον ἢ μακάριον ὑπάρχει
 τοῖς ἀνθρώποις, πλὴν ἐκεῖνό γε μόνον ἄξιον σπουδῆς,
 ὅσον ἐστὶν ἐν ἡμῖν νοῦ καὶ φρονήσεως· τοῦτο γὰρ
 μόνον ἔοικεν εἶναι τῶν ἡμετέρων ἀθάνατον καὶ μόνον
 15 θεῖον. καὶ παρὰ τὸ τῆς τοιαύτης δυνάμεως δύνασθαι
 κοινωνεῖν, καίπερ ὦν ὁ βίος ἄθλιος φύσει καὶ χαλεπός,
 ὅμως οὕτως ὠκονόμηται χαριέντως, ὥστε δοκεῖν πρὸς
 τὰ ἄλλα θεὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον. 'ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν
 ὁ θεός', εἴτε Ἑρμότιμος εἴτε Ἀναξαγόρας εἶπε τοῦτο,
 καὶ ὅτι 'ὁ θνητὸς αἰῶν μέρος ἔχει θεοῦ τινος'. ἢ

Μυστηρίων· γιατί αυτό είναι πού σ'άν από θεία ἔμπνευση διδάσκουν οἱ παλαιοί,¹²¹ ὅταν λένε πὼς ἡ ψυχὴ εἶναι προορισμένη νὰ τιμωρηθεῖ καὶ πὼς ἡ ζωὴ μας εἶναι μία τιμωρία γιὰ κάποια βαρεῖα ἁμαρτήματα.

[107] Π' αὐτὸ καὶ μπορεῖ πολὺ καλὰ νὰ παρομοιασθεῖ ὁ δεσμὸς τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα μὲ τὸ ἔξῃς· ὅπως δηλαδὴ λένε, ὅτι οἱ Τυρρηνοὶ¹²² βασανίζουν τοὺς αἰχμαλώτους, δένοντας ἀντικρυστὰ σὲ κάθε ζωντανὸ ἕνα νεκρὸ, ἔτσι πού κάθε μέλος τοῦ σώματός του νὰ εἶναι προσαρμοσμένο στὸ ἀντίστοιχο τοῦ νεκροῦ, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μοιάζει καὶ ἡ ψυχὴ νὰ εἶναι ἀπλωμένη καὶ προσκολλημένη σὲ κάθε μέλος τοῦ σώματος, ὅπου βρίσκονται οἱ αἰσθήσεις μας.

[108] Τίποτε λοιπὸν¹²³ δὲν εἶναι στὸν ἄνθρωπο θεϊκὸ καὶ μακαριστὸ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἕνα, πού ἀξίζει ὅλη τὴν φροντίδα μας, δηλαδὴ τὸν νοῦ καὶ τὴν φρόνηση,¹²⁴ ὅσο μᾶς ἔχουν αὐτὰ δοθεῖ. Πραγματικὰ ἀπὸ ὅσα μᾶς ἀνήκουν μόνο αὐτὰ εἶναι ἀθάνατα καὶ μόνο αὐτὰ θεϊκὰ.

[109] Καὶ μὲ τὸ νὰ μποροῦμε νὰ ἔχουμε συμμετοχὴ σ' αὐτὴ τὴν θεϊκὴ δύναμη, ἔχει ἡ ζωὴ μας –ὅσο κι ἂν εἶναι ἀπὸ τὴν φύση τῆς ἄθλια καὶ σκληρῆ– ἕνα τέτοιο θέλημα, ὥστε σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἄλλα ὄντα νὰ φαίνεται ὁ ἄνθρωπος θεός.

[110] Πραγματικὰ «ὁ νοῦς εἶναι μέσα μας ὁ θεός», ὅπως εἶπε ὁ Ἑρμότιμος ἢ ἴσως ὁ Ἀναξαγόρας,¹²⁵ καὶ «ἡ θνητὴ μας ζωὴ ἔχει μέσα της κάτι ἀπὸ κάποιον θεό». "Ἡ πρέπει λοιπὸν νὰ φιλοσοφήσουμε ἢ ν' ἀποχαι-

121. *Οἱ ἀρχαιότεροι*. Ἐννοεῖ τοὺς Ὀρφικούς.

122. Οἱ Τυρρηνοὶ εἶναι ἀρχαῖος λαὸς τῆς βόρειας Ἰταλικῆς χερσονήσου, προερχόμενος ἀπὸ τὴν Τραχίαια Κιλικία τῆς Ν.Α. Μικρᾶς Ἀσίας (Ἡρόδοτος). Στὸν Ἀριστοτέλη ἀναφέρονται ἀντίστοιχα (*Ηθ. Νικομ.* 1115b 28) ὡς *μαινόμενοι* καὶ *ἀνάληγοι* οἱ *Κελτοί*, δηλ. ἡ ἄρια φυλὴ τῶν Κελτῶν τῆς Β. Ἰταλίας, Γαλλίας, Γερμανίας καὶ Βρετανίας.

123. *Ὀν*. Δύσκολα ἀναφέρεται στὸ προηγούμενο ἀπόσπασμα. Προφανῶς παρελείφθη κάτι. Τὰ ἀποσπ. 108-110 εἶναι ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν ἀνακεφαλαίωση. Στὸ 110 ἔχουν μείνει δύο ἐπιχειρήματα. Ἡ τελευταία, ὅμως φράση τοῦ ἀποσπ. πρέπει νὰ ἦταν ἡ τελευταία καὶ στὸ πρωτότυπο.

124. Ὅτι ὁ νοῦς εἶναι *μόριον τοῦ θεοῦ* εἶναι παραδεδομένη θέση. Πρβλ. *Περὶ ζώων μορίων* 686a 28: *ἔργον δὲ τοῦ θειοτάτου τὸ νοεῖν καὶ φρονεῖν*.

125. Ἡ ἀναφορὰ στὸν Ἑρμότιμο καὶ τὸν Ἀναξαγόρα εἶναι πιθανότατα προσθήκη τοῦ Ἰαμβλίου ἀπὸ τὰ *Μεταφ.* 984b 18, μὲ τὰ ὅποια ὁ Ἰάμβλιχος εἶναι ἐξοικειωμένος, μὴ προσέχοντας ἐδῶ τὴν διαφορὰ τῶν συμφραζομένων. Ὁ Ἀριστοτέλης θὰ εἶχε ἀρκεσθεῖ στὸν στίχο τοῦ Εὐριπίδη (ἀπόσπ. 1018: *ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἐστὶν ἐν ἐκάστῳ θεός*), χωρὶς τὴν μνεία του, ὅπως συμβαίνει συχνὰ στὰ ἔργα του (βλ. Bignone, Düring I).

20 φιλοσοφητέον οὐδὲν ἢ χαίρειν εἰποῦσι τῷ ζῆν ἀπιτέον
 ἐντεῦθεν, ὡς τὰ ἄλλα γε πάντα φλυαρία τις ἔοικεν
 εἶναι πολλή καὶ λῆρος.

Οὕτως ἂν τις τὰς ἀπὸ τῶν <κοινωνῶν> ἐννοιῶν
 ἐφόδους συγκεφαλαιώσαιο δεόντως εἰς προτροπὴν τοῦ
 δεῖν φιλοσοφεῖν θεωρητικῶς καὶ ζῆν ὅτι μάλιστα τὸν
 25 κατ' ἐπιστήμην καὶ τὸν τοῦ νοῦ βίον.

49 1 IX. Ἄνωθεν δὲ ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ τῆς φύσεως
 βουλήματος ἐπὶ τὴν αὐτὴν προτροπὴν προχωροῦμεν
 οὕτως. τῶν γινομένων τὰ μὲν ἀπὸ τινος διανοίας καὶ
 τέχνης γίνεται, οἷον οἰκία καὶ πλοῖον (ἀμφοτέρων γὰρ
 5 τούτων αἰτία τέχνη τίς ἐστὶ καὶ διάνοια), τὰ δὲ διὰ
 τέχνης μὲν οὐδεμιᾶς, ἀλλὰ διὰ φύσιν· ζῶων γὰρ καὶ
 φυτῶν αἰτία φύσις, καὶ κατὰ φύσιν γίνεται πάντα τὰ
 τοιαῦτα. ἀλλὰ μὴν καὶ διὰ τύχην ἔνια γίνεται τῶν
 πραγμάτων· ὅσα γὰρ μήτε διὰ τέχνην μήτε διὰ φύσιν
 10 μήτ' ἐξ ἀνάγκης γίνονται, τὰ πολλὰ τούτων διὰ τύχην
 γίνεσθαι φαμεν. τῶν μὲν οὐδὲν ἀπὸ τύχης γινομένων
 οὐδὲν ἕνεκά του γίνονται, οὐδ' ἔστι τι τέλος αὐτοῖς·
 τοῖς δὲ ἀπὸ τέχνης γινομένοις ἔνεστι καὶ τὸ τέλος
 15 καὶ τὸ οὐδὲν ἕνεκα (ἀεὶ γὰρ ὁ τὴν τέχνην ἔχων ἀπο-
 δώσει σοι λόγον δι' ὃν ἔγραψε καὶ οὐδὲν ἕνεκα), καὶ

ρετίσουμε την ζωή¹²⁶ και να φύγουμε από τον κόσμο αυτόν, αφού όλα τ' άλλα είναι πραγματικά καθαρή φλυαρία και μωρολογία.

Μ' αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε κανείς να συνοψίσει όπως πρέπει τα επιχειρήματα, που προέρχονται από τις γενικές αντιλήψεις των ανθρώπων και που αποβλέπουν στο να μās ενθαρρύνουν στην θεωρητική απασχόληση με την φιλοσοφία και στην όσο γίνεται πιό σύμφωνη με την αληθινή γνώση και την καθοδήγηση του νοῦ ζωή.

[10] Ξαναρχίζοντας τώρα¹²⁷ από την σκοπιμότητα στη φύση¹²⁸ μπορούμε να προχωρήσουμε στην ίδια παρακίνηση με τον παρακάτω τρόπο.

[11] Ἄπ' ὅσα γίνονται γύρω μας ἄλλα ὀφείλονται στην σκέψη¹²⁹ και στην τέχνη, ὅπως τὸ σπίτι και τὸ πλοῖο, πὸν και γιὰ τὰ δύο αἰτία κατασκευῆς τους εἶναι πραγματικά κάποια τέχνη και κάποια σκέψη, ἄλλα ὅμως δὲν ὀφείλονται σὲ καμμία τέχνη ἄλλα στην φύση, ὅπως τὰ ζῶα και τὰ φυτά, πὸν ἡ αἰτία τῆς γένεσῆς τους εἶναι φυσική και ὅλα γίνονται σύμφωνα με τοὺς κανόνες τῆς φύσης. Ὅρισμένα πράγματα γίνονται βέβαια και τυχαία.¹³⁰ Πραγματικά ἀπὸ ὅσα δὲν ὀφείλονται οὔτε στην τέχνη οὔτε στην φύση οὔτε σὲ ἄλλη ἀναγκαστική αἰτία,¹³¹ τὰ περισσότερα τὰ ἀποδίδουμε στην τύχη.

[12] Σ' ὅσα λοιπὸν συμβαίνουν τυχαία, τίποτε δὲν γίνεται γιὰ ἓνα συγκεκριμένο λόγο κι οὔτε ὑπάρχει ἓνας τελικὸς σκοπὸς σ' αὐτά. Ὅσα ὅμως γίνονται με την τέχνη ἔχουν και τὸν τελικὸ σκοπὸ¹³² και τὸν λόγο τῆς κατασκευῆς τους (πραγματικά κάθε τεχνίτης μπορεῖ πάντα νὰ σοῦ¹³³ ἐξηγήσει γιὰ ποιὸ λόγο σχεδίασε κάτι ἔτσι και ἔτσι και με ποιὸ σκοπό), και

126. *Ἀπιτέον ἐντεῦθεν*: Δύο Πλατωνικά χωρία (*Θεαίτ.* 176A-B, *Γοργίας* 512AB) ἀποτελοῦν τὸ ὑπόβαθρο τῶν ἀκροτελευτίων φράσεων τοῦ *Προτρεπτικοῦ*. Ἡ διαφορὰ ὅμως *Προτρεπτικοῦ* και *Θεαιτήτου* εἶναι μεγάλη (βλ. Düring I 267).

127. Τὸ ἀπόσπ. 10 και ἐξῆς ἀποτελεῖ συνέχεια τῶν ἀποσπ. 7-9 (36,27-37 Pist.).

128. *Βούλημα τῆς φύσεως*. Πρβλ. Σιμπλ. *Εἰς Φυσ.* 192b 8 (271,18 Diels): τὸ δὲ κατὰ φύσιν ἐστὶ μόνου λέγεται τοῦ κατὰ τὸ βούλημα τῆς φύσεως.

129. *Ἀπὸ διανοίας*. Πρβλ. *Φυσ.* 196b 22, 197a 2. Ὁ Ἀριστοτέλης στὰ πρώιμα ἔργα του χρησιμοποιεῖ τὸ *διάνοια* και τὸ *προαίρεσις* ὡς συνώνυμα.

130. *Φύσει - τέχνη - τύχη*. Καλὴ ἀνάλυση τοῦ Πλατωνικοῦ ὑποβάθρου στὸν Krämer, 224-232.

131. Τὸ *μήτ' ἐξ ἀνάγκης* ἔρχεται ἀπότομα, γιὰτι προφανῶς ὁ Ἰάμβλιχος ἔχει κάνει ἐδῶ κάποια συντόμηση.

132. *Τὸ οὐ ἔνεκα*. Πρωιμότατη χρῆση στην *Ρητορ.* 1363b 16. Βασικὴ ἀνάπτυξη στην *Φυσ.* B5, *Περὶ ζῴων μοριῶν* A1. Ἡ ἔκθεση ἐδῶ εἶναι πρωτότυπη.

133. *Σοί*. Ἀναφορὰ στὸν Θεμίσωνα, ὅπως και στὸ ἀπόσπ. 15 (50,21 Pist.).

τοῦτο [ὅτι] βέλτιόν ἐστιν ἢ τὸ διὰ τοῦτο γιγνόμενον.
 λέγω δ' ὅσων καθ' αὐτὴν ἢ τέχνη πέφυκεν αἰτία καὶ
 μὴ κατὰ συμβεβηκός· υἰείας μὲν γὰρ ἰατρικὴν μᾶλλον
 ἢ νόσου κυρίως ἂν θείημεν, οἰκοδομικὴν δὲ οἰκίας,
 20 ἀλλ' οὐ τοῦ καταβάλλειν. πᾶν ἄρα ἕνεκά του γίγνεται
 τὸ κατὰ τέχνην, καὶ τοῦτο τέλος αὐτῆς τὸ βέλτιστον,
 τὸ μέντοι διὰ τύχην οὐ γίνεται ἕνεκά του· συμβαίη
 μὲν γὰρ ἂν καὶ ἀπὸ τύχης τι ἀγαθόν, οὐ μὴν ἀλλὰ
 25 κατὰ γε τὴν τύχην καὶ καθόσον ἀπὸ τύχης οὐκ ἀγα-
 θόν, ἀόριστον δ' αἰεὶ τὸ γιγνόμενόν ἐστι κατ' αὐτὴν.
 ἀλλὰ μὴν τό γε κατὰ φύσιν ἕνεκά του γίγνεται, καὶ
 βελτίονος ἕνεκεν αἰεὶ συνίσταται ἢ καθάπερ τὸ διὰ
 50 1 τέχνης· μιμεῖται γὰρ οὐ τὴν τέχνην ἢ φύσιν ἀλλὰ
 αὐτὴ τὴν φύσιν, καὶ ἔστιν ἐπὶ τῷ βοηθεῖν καὶ τὰ
 παραλειπόμενα τῆς φύσεως ἀναπληροῦν. τὰ μὲν γὰρ
 ἔοικεν αὐτῇ δύνασθαι δι' αὐτῆς ἢ φύσιν ἐπιτελεῖν καὶ
 5 βοηθείας οὐδὲν δεῖσθαι, τὰ δὲ μόλις καὶ παντελῶς
 ἀδυνατεῖν, οἷον αὐτίκα καὶ περὶ τὰς γενέσεις· ἔνια
 μὲν δήπου τῶν σπερμάτων εἰς ὁποῖαν <ἂν> ἐμπέση
 γῆν ἄνευ φυλακῆς γεννῶσιν, ἔνια δὲ προσδεῖται τῆς
 γεωργικῆς τέχνης· παραπλησίως δὲ καὶ τῶν ζώων τὰ
 10 μὲν δι' αὐτῶν ἅπασαν ἀπολαμβάνει τὴν φύσιν, ἄν-
 θρωπος δὲ πολλῶν δεῖται τεχνῶν πρὸς σωτηρίαν κατὰ
 τε τὴν πρώτην γένεσιν καὶ πάλιν κατὰ τὴν ὑστέρα

ὁ τελικὸς αὐτὸς σκοπὸς εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸ πρᾶγμα, πού γίνεται γιὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ.¹³⁴ Ἐννοῶ τίς περιπτώσεις ἐκεῖνες στίς ὁποῖες ἡ τέχνη εἶναι κυριολεκτικὰ κι ὄχι συμπτωματικὰ ἡ αἰτία νὰ γίνει κάτι. Καὶ πραγματικὰ θεωροῦμε τὴν ἰατρικὴ αἰτία τῆς ὑγείας καὶ ὄχι τῆς ἀρρώστειας καὶ τὴν οἰκοδομητικὴ αἰτία τῆς οἰκοδόμησις καὶ ὄχι τῆς κατεδάφισης. Κάθε τι λοιπὸν πού κατασκευάζεται μὲ μία τέχνη ἔχει τὸν λόγο του, καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνώτερος τελικὸς σκοπὸς του, ἐνῶ τὸ τυχαῖο δὲν συμβαίνει ποτὲ γιὰ ἓνα συγκεκριμένο λόγο. Καὶ μπορεῖ βέβαια νὰ συμβεῖ καὶ τυχαῖα κάτι ὠφέλιμο, δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸ ὠφέλιμο,¹³⁵ ἐπειδὴ ἔγινε τυχαῖα καὶ ἐπειδὴ ἐξαρτήθηκε ἀπὸ τὴν τύχη, ἀφοῦ τὸ τυχαῖο εἶναι πάντοτε ἀκαθόριστο.¹³⁶

[13] Συμβαίνουν τώρα καὶ τὰ φυσικὰ πρᾶγματα σύμφωνα μὲ κάποιον σκοπὸν, κι αὐτὸς μάλιστα εἶναι πάντα καλύτερος ἀπὸ τὸν σκοπὸν, γιὰ τὸν ὁποῖο κατασκευάζονται τὰ ἀντικείμενα τῆς τέχνης. Γιατὶ δὲν εἶναι ἡ φύση πού ἀπομιμείται τὴν τέχνη ἀλλὰ ἡ τέχνη τὴν φύση,¹³⁷ καὶ ἔργο τῆς τέχνης εἶναι νὰ συνεργεῖ¹³⁸ καὶ νὰ συμπληρῶναι¹³⁹ ὅσα λείπουν στὴν φύση. Φαίνεται ἀλήθεια ὅτι ἡ φύση μπορεῖ καὶ πραγματοποιεῖ πολλὰ πρᾶγματα μόνη τῆς καὶ δὲν τῆς χρειάζεται στίς περιπτώσεις αὐτὲς καμιά βοήθεια, ἄλλα ὅμως πραγματοποιεῖ μὲ δυσκολία ἢ τῆς εἶναι καὶ ἐντελῶς ἀδύνατα, ὅπως φαίνεται καθαρὰ στὴν πρώτη δημιουργία (τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν). Μερικὰ δηλαδὴ ἀπὸ τὰ σπέρματα σὲ ὅποια γῆ κι ἂν πέσουν καὶ χωρὶς καμιά προστασία καρποφοροῦν, ἄλλα ὅμως χρειάζονται τὴν φροντίδα τοῦ γεωργοῦ. Ὅμοια καὶ στὸν ζωικὸ κόσμον, ἄλλα μεγαλώνουν καὶ τελειοποιοῦνται ἐντελῶς μόνον τοὺς σύμφωνα μὲ τὴν φύση τους,¹⁴⁰ ὁ ἄνθρωπος ὅμως χρειάζεται τὴν βοήθεια διαφόρων τεχνῶν γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του, ἀπὸ τὴν πρώτη μάλιστα ὥρα τῆς γέννησής του κι ἀργότερα πάντα γιὰ τὴν συντήρησή του.

134. *Τοῦτο τὸ τέλος*. Πρβλ. *Μεταφ.* 982b 6: *τοῦτο δ' ἐστὶ τὰγαθὸν ἐκάστου*.

135. *Συμβαίη - ἀγαθόν*. Ἡ σχετικὴ διδασκαλία ἀναλυτικὰ στὴν *Φυσ.* B5.

136. *Ἀορίστου*. *Φυσ.* 196β 28, *Ἀναλ. Πρ.* 32b 4, *Ἀναλ.* Ὑστ. 95a 8, *Ρητορ.* 1369a 32.

137. *Μιμείται - φύσιν*. Πατέρες τῆς διδασκαλίας αὐτῆς εἶναι ὁ Ἰπποκράτης καὶ ὁ Δημόκριτος (*Nestle, Hermes* 1938, 1-38). Ἡ ἴδια ἀκριβῶς διατύπωση στὴν *Φυσ.* B8.

138. *Ἐπὶ τῶ βοηθεῖν*. Πρβλ. *Περὶ ζῶων γενέσεως* 788b 32. Καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα ἔχει τὴν ρίζα τῆς στὸν Ἰπποκράτη: ὁ ἰατρὸς ὑπηρετῆς τῆς φύσεως.

139. *Ἀναπληρῶν*. Πρβλ. *Φυσ.* 198b 15. Ἡ τέχνη «ἐπιτελεῖ, ἃ ἡ φύσις ἀδυνατεῖ ἀπεργάσασθαι».

140. *Ἀπολαμβάνει τὴν φύσιν*. Πρβλ. *Φυσ.* 261a 18, *Μετεωρολ.* 372b 21

τροφήν. εἰ τοίνυν ἢ τέχνη μιμεῖται τὴν φύσιν, ἀπὸ
 ταύτης ἠκολούθηκε καὶ ταῖς τέχναις τὸ τὴν γένεσιν
 ἅπασαν ἕνεκά του γίγνεσθαι. τὸ γὰρ ὀρθῶς γιγνό-
 15 μενον ἅπαν ἕνεκά του γίγνεσθαι θεΐμεν ἄν. οὐκοῦν
 τό γε καλῶς, ὀρθῶς· καὶ τὸ μὲν γιγνόμενον γίγνεται,
 γέγονε δὲ τὸ γεγονὸς τό γε μὴν κατὰ φύσιν ἅπαν
 καλῶς, εἴπερ τὸ παρὰ φύσιν φαῦλον καὶ τῷ κατὰ
 φύσιν *** γένεσις ἕνεκά του γίγνεται. καὶ τοῦτο ἴδοι
 20 τις ἂν καὶ ἀφ' ἐκάστου τῶν ἐν ἡμῖν μερῶν οἷον εἰ
 κατανοοῖς τὸ βλέφαρον, ἴδοις ἂν ὡς οὐ μάτην ἀλλὰ
 βοηθείας χάριν τῶν ὀμμάτων γέγονεν, ὅπως ἀνάπαισιν
 τε παρέχη καὶ κωλύη τὰ προσπίπτοντα πρὸς τὴν ὄψιν.
 οὐκοῦν ταῦτόν ἐστιν οὗ τε ἕνεκα γέγονέ τι καὶ οὗ
 25 ἕνεκα δεῖ γεγονέναι· οἷον εἰ πλοῖον ἕνεκα τῆς κατὰ
 θάλατταν κομιδῆς ἔδει γίγνεσθαι, διὰ τοῦτο καὶ γέγονε.
 καὶ μὴν τά γε ζῶα τῶν φύσει <τε καὶ κατὰ φύσιν>
 51 1 γεγεννημένων ἐστὶν ἥτοι πάντα τοπαράπαν ἢ τὰ βέλ-
 τιστα καὶ τιμιώτατα· διαφέρει γὰρ οὐδὲν εἴ τις αὐτῶν
 τὰ πολλὰ παρὰ φύσιν οἴεται γεγενῆσθαι διὰ τινὰ
 φθορὰν καὶ μοχθηρίαν. τιμιώτατον δέ γε τῶν ἐν-
 5 ταῦθα ζῶων ἀνθρωπός ἐστιν, ὥστε δῆλον ὅτι φύσει
 τε καὶ κατὰ φύσιν γέγονε. καὶ τοῦτό ἐστι τῶν ὄντων

[14] Ἄν λοιπὸν ἡ τέχνη ἀπομιμείται τὴν φύση, στὸ γεγονός αὐτὸ ὀφείλεται τὸ ὅτι καὶ στὶς τέχνες κάθε δημιουργία ἀποβλέπει σὲ συγκεκριμένο σκοπὸ. Καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ὀρίσουμε, ὅτι κάθε τι πού γίνεται σωστά, γίνεται γιὰ ἓνα συγκεκριμένο σκοπὸ. Ἄλλωστε ὅ,τι εἶναι ὠραῖο εἶναι καὶ σωστό.¹⁴¹ καὶ αὐτὸ πού γίνεται ἢ ἐγινε σύμφωνα μὲ τὴν κανονικὴ φυσικὴ του ἐξέλιξη, αὐτὸ εἶναι ὠραῖο, ἀφοῦ τὸ ἀφύσικο εἶναι κακὸ καὶ τὸ φυσικὸ τὸ ἀντίθετο. Ἡ κανονικὴ λοιπὸν φυσικὴ δημιουργία ἀποβλέπει πάντα σ' ἓνα σκοπὸ.

[15] Κι αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ τὸ δεῖ κανεὶς καὶ σὲ καθένα ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ σώματός μας, ὅπως ὅταν προσέξεις τὸ βλέφαρο,¹⁴² θὰ δεῖς ὅτι δὲν ἔχει γίνεи τυχαῖα ἀλλὰ γιὰ χάρη τῶν ματιῶν, γιὰ νὰ τὰ ξεκουράζει δηλαδὴ καὶ γιὰ νὰ ἐμποδίζει νὰ πέφτουν μέσα τους ξένα σώματα. Ἔτσι λοιπὸν ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο κάτι δημιουργήθηκε καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο εἶναι προορισμένο εἶναι ὁ ἴδιος,¹⁴³ ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ πλοῖο, πού ἀφοῦ κατασκευάσθηκε γιὰ νὰ κάνει μεταφορὲς στὴν θάλασσα, χρησιμοποιεῖται ἀκριβῶς γι' αὐτό.

[16] Ἀπὸ τοὺς ζωντανοὺς ὀργανισμοὺς τώρα ἢ ὅλοι γενικὰ ἢ τουλάχιστον οἱ καλύτεροι καὶ ἀξιολογότεροι γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν φύση καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς φυσικοὺς κανόνες· καὶ δὲν ἔχει καμιά σημασία, ἂν κάποιος νομίζει¹⁴⁴ ἐξ αἰτίας μιᾶς φθορᾶς καὶ μιᾶς ἀνωμαλίας, πὼς πολλὰ ἔχουν γίνεи ἀντίθετα πρὸς τὴν φύση. Τὸ ἀνώτερο ὅμως ἀπὸ τὰ θνητὰ πού ἔχουν ζωὴ¹⁴⁵ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἔτσι εἶναι φανερό ὅτι ἔχει πλασθεῖ ἀπὸ τὴν φύση καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς φυσικοὺς κανόνες.

141. *Τὸ γε καλῶς, ὀρθῶς*. Πρῶτὴ διατύπωση ἀπὸ τὸν Ἡράκλειτο. Πρβλ. ἀπόσπ. 60 (41,2 Pist.), *Μεταφ.* 982b 6: *ὅλως δὲ τὸ ἄριστον ἐν τῇ φύσει πάση*.

142. *Βλέφαρα*. Μεγάλὴ φραστικὴ ὁμοιότητα (ὄχι μεταφορὰ) μεταξὺ *Προτρεπτικοῦ* καὶ *Περὶ ζῶων μορίων*, ἀνάλογη μὲ ὁμοιότητες πρὸς χωρία τῶν *Ἠθικῶν*.

143. Βασικὴ ἀριστοτελικὴ θέση: ὁ τελικὸς σκοπὸς στὴν φύση καὶ στὴν τέχνη εἶναι ὁ ἴδιος (πρβλ. *Μεταφ.* 996a 26, 1059a 36 κ.ἄ.).

144. *Εἴ τις οἶεται*. Ἴσως νὰ εἶναι ἀναφορὰ σὲ παλαιοὺς φιλοσόφους, ἀγνώστους σὲ μᾶς, πού ἐταῦτιζαν τὸ *κατὰ φύσιν* μὲ τὸν ἀγαθὸ σκοπὸ τόσο αὐστηρά, ὥστε νὰ θεωροῦν τὰ περισσότερα ζῶα ὡς «παρὰ φύσιν γεγεννημένα».

145. *Τῶν ἐνταῦθα ζῶων*, δηλ. τῶν θνητῶν ζῶων (*PA* 641b 18), ἐνῶ ὁ *κόσμος* ὡς σύνολο καὶ οἱ ἀστέρες εἶναι *ζῶα ἀίδια* (*Ηθ. Νικομ.* 1141a 22). – Ὁ «ἀρχαῖος Σχολιαστὴς» παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχουν τάξεις ζῶων χαρακτηριζομένων ὡς *ἀτίμων*. Ὄταν ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραφε τὸν *Προτρεπτικὸ*, δὲν εἶχε διατυπώσει τὴν θεωρία του στὸ *Περὶ ζῶων μορίων* 645a 15-20.

οὐ χάριν ἢ φύσις ἡμᾶς ἐγέννησε καὶ ὁ θεός. τί δὴ
 τοῦτό ἐστι Πυθαγόρας ἐρωτώμενος, ‘τὸ θεάσασθαι’ εἶπε
 ‘τὸν οὐρανόν’, καὶ ἑαυτὸν δὲ θεωρὸν ἔφασκεν εἶναι τῆς
 10 φύσεως καὶ τούτου ἕνεκα παρεληλυθέναι εἰς τὸν βίον.
 καὶ Ἀναξαγόραν δέ φασιν εἰπεῖν ἐρωτηθέντα τίνος ἂν
 ἕνεκα εἴλοιο γενέσθαι τις καὶ ζῆν, ἀποκρίνασθαι πρὸς
 τὴν ἐρώτησιν ὡς ‘τοῦ θεάσασθαι [τὰ περὶ] τὸν οὐ-
 15 ρανὸν καὶ <τὰ> περὶ αὐτὸν ἄστρα τε καὶ σελήνην καὶ
 ἥλιον’, ὡς τῶν ἄλλων γε πάντων οὐδενὸς ἀξίων ὄντων.
 εἰ τοίνυν παντὸς αἰὲ τὸ τέλος ἐστὶ βέλτιον (ἕνεκα
 γὰρ τοῦ τέλους πάντα γίγνεται τὰ γιγνόμενα, τὸ δ’
 οὐ ἕνεκα βέλτιον καὶ βέλτιστον πάντων), τέλος δὲ κατὰ
 20 φύσιν τοῦτό ἐστιν ὃ κατὰ τὴν γένεσιν πέφυκεν ὕστατον
 ἐπιτελεῖσθαι περαιομένης τῆς γενέσεως συνεχῶς οὐκ-
 οῦν πρῶτον μὲν τὰ κατὰ τὸ σῶμα τῶν ἀνθρώπων
 λαμβάνει τέλος, ὕστερον δὲ τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ
 25 πῶς αἰὲ τὸ τοῦ βελτιόνος τέλος ὑστερίζει τῆς γενέσεως.
 οὐκοῦν ψυχὴ σώματος ὕστερον, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς
 τελευταῖον ἢ φρόνησις· τοῦτο γὰρ ὕστατον ὀρῶμεν
 52 1 γιγνόμενον φύσει τοῖς ἀνθρώποις, διὸ καὶ τὸ γῆρας
 ἀντιποιεῖται τούτου μόνου τῶν ἀγαθῶν φρόνησις ἄρα
 τις κατὰ φύσιν ἡμῖν ἐστὶ τὸ τέλος καὶ τὸ φρονεῖν
 ἔσχατον οὐ χάριν γεγόναμεν. οὐκοῦν εἰ γεγόναμεν,
 5 δῆλον ὅτι καὶ ἐσμὲν ἕνεκα τοῦ φρονῆσαί τι καὶ μαθεῖν.
 καλῶς ἄρα κατὰ γε τοῦτον τὸν λόγον Πυθαγόρας
 εἴρηκεν ὡς ἐπὶ τὸ γνῶναί τε καὶ θεωρῆσαι πᾶς ἄν-
 θρωπος ὑπὸ τοῦ θεοῦ συνέστηκεν. ἀλλὰ τοῦτο τὸ

[18] Ποιό είναι όμως αυτό που για χάρη του μᾶς γέννησε ἡ φύση κι ὁ θεός;¹⁴⁶ Σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση ὁ Πυθαγόρας¹⁴⁷ ἔδωσε τὴν ἐξῆς ἀπάντηση· «γιά νὰ ἐπισκοποῦμε τὸν οὐρανό». Καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του ἔλεγε, πὼς εἶναι παρατηρητὴς τῆς φύσης καὶ πὼς γι' αὐτὸ ἤλθε στὴ ζωὴ.

[19] Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ἀναξαγόρας λένε ὅτι, ὅταν ρωτήθηκε γιὰ ποιὸ λόγο νὰ θέλει κανεὶς νὰ γεννηθεῖ καὶ νὰ ζήσει, εἶπε· «γιά νὰ βλέπει τὸν οὐρανὸ καὶ τ' ἄστρα καὶ τὴν σελήνη καὶ τὸν ἥλιο, πὺ βρῖσκονται στὸν οὐρανό», ἐπειδὴ κατὰ τὴν γνώμη του τίποτε ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα δὲν ἔχει τόση ἀξία.

[17] Ἄν λοιπὸν σὲ κάθε πράγμα τὸ σπουδαιότερο εἶναι πάντα ὁ τελικὸς του σκοπὸς (ἀφοῦ ὅλα γίνονται γιὰ ἓνα τελικὸ σκοπὸ, κι ὁ σκοπὸς εἶναι ἀξιολογότερος ἢ καλύτερα τὸ ἀξιολογότερο ὄλων), ὁ τελικὸς πάλι προορισμὸς, σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς φύσης, εἶναι αὐτὸ πὺ ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας δημιουργία εἶναι κανονισμένο, ὡς τελευταῖο ὅμως, νὰ ὀλοκληρωθεῖ, τότε βέβαια στὸν ἄνθρωπο συμπληρώνεται πρῶτα ἡ σωματικὴ του διάπλαση καὶ ὕστερα ἡ ψυχικὴ, κι ἔτσι ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ τελικοῦ σκοποῦ ἀκολουθεῖ κατὰ ἓνα τρόπο τὴν φυσικὴ δημιουργία. Ἔτσι λοιπὸν ἡ ψυχὴ φθάνει στὴν τελείωσή της ὕστερα ἀπὸ τὸ σῶμα. Καὶ ἀπὸ τίς δυνάμεις τῆς ψυχῆς τελευταία ἀποκτᾶται ἡ φρόνηση· καὶ πραγματικὰ αὐτὸ βλέπουμε νὰ εἶναι ἀπὸ τὴν φύση του ἐκεῖνο, πὺ ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ ἐντελῶς τελευταία. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι τὸ μόνο ἀγαθὸ πὺ διεκδικοῦν πληρέστερα τὰ γηραιά.

Ἡ φρόνηση εἶναι ἐπομένως ἀπὸ τὴν φύση μας ὁ τελικὸς μας προορισμὸς, καὶ ἡ ἰκανότητα νὰ ἐνεργοῦμε μὲ φρόνηση εἶναι ἐκεῖνο, πὺ γιὰ χάρη του γεννηθήκαμε. Κι ἀφοῦ ἡ φύση μας εἶναι νὰ ἔχουμε γεννηθεῖ, εἶναι φανερὸ ὅτι ὑπάρχουμε γιὰ νὰ μποροῦμε ν' ἀποκτήσουμε ὡς ἓν βαθμὸ τὴν φρόνηση καὶ τὴν γνώση.¹⁴⁸

[20] Πολὺ σωστὰ λοιπὸν, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, εἶπε ὁ Πυθαγόρας, ὅτι κάθε ἄνθρωπος πλάσθηκε ἀπὸ τὸν θεὸ γιὰ τὴν γνώση καὶ τὴν φρόνη-

146. *Ἡ φύσις καὶ ὁ θεός*. Πρβλ. ἀπόσπ. 50 (*πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸ θεῖον*), *Περὶ οὐρανοῦ* 271a 33: *ὁ θεός καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μάτην ποιοῦσιν*, κ.ἄ. (Düring I 190).

147. *Πυθαγόρας*. Πρβλ. *Ιαμβλ. Vit. Pyth.* 12, 58-59. – Αναφορὰ στὸν Ἀναξαγόρα ὑπάρχει καὶ στὰ *Ἡθ. Εὐδ.* 1216a 11 καὶ *Ἡθ. Νικομ.* 1141b 2, πὺ ταιριαστὴ ἐκεῖ μὲ τὰ συμφραζόμενα.

148. Ἡ περίοδος αὐτὴ ἔχει μία περίτεχνη σύνταξη, ὄχι ἄγνωστη στὸν Ἀριστοτέλη στὰ *Ἡθ. Νικομ.* 1180a 14-24. Δύο διαδοχικὰ *οὐκοῦν*, πὺ εἰσάγουν ἐπιχείρημα γενικῆς ἀναγνώρισης, ἐμφανίζονται μόνο δύο φορὲς στὸ corpus. – Μὲ τὸν ἐπίλογο τοῦ ἀποσπ. 17 νὰ συγκριθοῦν τὰ ἀποσπ. 20 (*πρὸς τὸ γνῶναι καὶ θεωρῆσαι*) καὶ 85 (*ψυχῆς ἔργον τὸ διανοεῖσθαι καὶ λογίζεσθαι, φρονεῖν καὶ θεωρεῖν*). Τὸ ἐπόμενο βῆμα τῆς προτροπῆς στὸ ἀπόσπ. 21.

10 γνωστὸν πότερον ὁ κόσμος ἐστὶν ἢ τις ἕτερα φύσις,
 σκεπτέον ἴσως ὕστερον, νῦν δὲ τοσοῦτον ἱκανὸν τὴν
 πρώτην ἡμῖν. εἰ γάρ ἐστι κατὰ φύσιν τέλος ἢ φρο-
 νησις, ἄριστον ἂν εἴη πάντων τὸ φρονεῖν. ὥστε τὰ
 μὲν ἄλλα δεῖ πράττειν ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῷ γιγνομένων
 ἀγαθῶν, τούτων δὲ αὐτῶν τὰ μὲν ἐν τῷ σώματι τῶν
 15 ἐν <τῇ> ψυχῇ, τὴν δὲ ἀρετὴν τῆς φρονήσεως· τοῦτο
 γάρ ἐστιν ἀκρότατον. τὸ δὲ ζητεῖν ἀπὸ πάσης ἐπι-
 στήμης ἕτερόν τι γενέσθαι καὶ δεῖν χρησίμην αὐτὴν
 εἶναι, παντάπασιν ἀγνοοῦντός τινός ἐστιν ὅσον διέστηκεν
 ἐξ ἀρχῆς τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ ἀναγκαῖα· διαφέρει γὰρ
 20 πλείστον. τὰ μὲν γὰρ δι' ἕτερον ἀγαπώμενα τῶν
 πραγμάτων, ὧν ἄνευ ζῆν ἀδύνατον, ἀναγκαῖα καὶ
 συναίτια λεκτέον, ὅσα δὲ δι' αὐτά, κἂν ἀποβαίνῃ
 μηδὲν ἕτερον, ἀγαθὰ κυρίως· οὐ γὰρ δὴ τόδε μὲν
 αἶρετόν διὰ τόδε, τόδε δὲ δι' ἄλλο, τοῦτο δὲ εἰς
 25 ἄπειρον οἴχεται προῖόν, ἀλλ' ἴσταται που. γελοῖον οὖν
 ἢδη παντελῶς τὸ ζητεῖν ἀπὸ παντὸς ὠφέλειαν ἕτεραν
 παρ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, καὶ 'τί οὖν ἡμῖν ὄφελος;' καὶ

ση. Ποιό όμως είναι αυτό που πρέπει να γνωρίσουμε, ο κόσμος ή κάποια άλλη φύση;¹⁴⁹ Αυτό θα το εξετάσουμε ίσως αργότερα. Για το πρώτο πάντως, την φρόνηση, είναι αρκετά όσα είπαμε ως τώρα, γιατί αν από την φύση είναι ή φρόνηση ο τελικός σκοπός, τότε ή ικανότητα να ενεργοῦμε με φρόνηση είναι το σπουδαιότερο απ' όλα.¹⁵⁰

[21] Όλα τὰ ἄλλα ἐπομένως πρέπει νὰ γίνονται γιὰ χάρη τῶν καλῶν στοιχείων, πού ἔχει μέσα του ὁ ἄνθρωπος, κι ἀπὸ αὐτὰ πάλι τὰ σωματικά γιὰ χάρη τῶν ψυχικῶν καὶ ἡ ἀρετὴ γιὰ τὴν φρόνηση, ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι πραγματικά τὸ ἀνώτερο ὄλων.¹⁵¹

[42] Ἡ ἀπαίτηση τώρα νὰ προκύπτει ἀπὸ κάθε μάθηση κι ἓνα ἀποτελεσματικὸ ξεχωριστὸ ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της καὶ νὰ εἶναι σὲ κάτι ὀρισμένο χρήσιμη¹⁵² προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ ὅποιον ἀγνοεῖ ἐντελῶς πόσο ριζικὰ διαφέρουν τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα.¹⁵³ Καὶ εἶναι πραγματικά μεγάλη ἡ διαφορά, γιὰτὶ ἐκεῖνα πού μᾶς εἶναι ἀγαπητὰ ἐξ αἰτίας ὅσων παράγουν καὶ χωρὶς τὰ ὅποια εἶναι ἀδύνατη ἡ ζωὴ μας, αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ ὀνομάσουμε ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις (συναίτια) γιὰ τὰ ἄλλα,¹⁵⁴ ὅσα ὅμως μᾶς εἶναι αὐτὰ τὰ ἴδια ἀγαπητὰ κι ὅταν δὲν προκύπτει τίποτε ἄλλο χρήσιμο ἀπὸ αὐτά, ἐκεῖνα εἶναι στὴν κυριολεξία ἀγαθὰ. Γιατὶ δὲν μπορούμε νὰ θέλουμε αὐτὸ γιὰ ἐκεῖνο, κι ἐκεῖνο γιὰ κάποιον ἄλλο, καὶ τὸ ἴδιο ἐπ' ἄπειρον· κάπου θὰ σταματήσει αὐτό. Εἶναι λοιπὸν ἐντελῶς γελοῖο¹⁵⁵ νὰ ζητοῦμε ἀπὸ κάθε τι μία χρησιμότητα ἄλλη ἀπὸ ἐκείνη πού ἀντιπροσωπεύει τὸ ἴδιο τὸ πράγμα καὶ νὰ ρωτοῦμε «σὲ τί θὰ μᾶς ὠφελήσει αὐτό» καὶ «ποια

149. *Πότερον - φύσις*. Ποιὰ εἶναι γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἐδῶ ἡ ἑτέρα φύσις; Στὰ *Ἠθ. Εὐδ.* 1249b 17 εἶναι ἡ τοῦ θεοῦ θεωρία. Στὸν *Προτρεπτικὸ ἢ τῶν ὄντων φύσις καὶ ἀλήθεια* (44), ἡ ἀλήθεια (103), ἡ φύσις καὶ ἡ ἄλλη ἀλήθεια, πού εἶναι ὅμως καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς φρονήσεως (32-37).

150. Μεταξὺ ἀποσπ. 20 καὶ 21 πρέπει νὰ ἔχει παραλειφθεῖ ἀριστοτελικὸ κείμενο, πρᾶγμα λυπηρὸ, γιὰτὶ ἐδῶ συζητεῖται τὸ σοβαρὸ πρόβλημα τῆς σχέσης τῆς θεωρητικῆς γνώσης (*φρόνησις*) μετὰ τὴν ἠθικὴ γνώση (*ἀρετή*).

151. *Ἀκρότατον*. πρβλ. ἀπόσπ. 68 καὶ *Φυσ.* 195b 21 (*δεῖ δὴ αἰεὶ τὸ αἴτιον ἐκάστου τὸ ἀκρότατον ζητεῖν*). Ἡ περιγραφή τῆς φρονήσεως ὡς τοῦ ἀκρότατου, αἰρετωτάτου εἶναι ἀντίστοιχη καὶ στὰ *Ἠθ. Εὐδ.* 121b 10-25.

152. *Χρησίμην*. Τὸ ἀπόσπ. 42 φαίνεται νὰ ἀπευθύνεται κριτικὰ στὸν Ἰσοκράτη. Ἡ διαφορά καθαρὴ μετὰ τὸ *Ἀντιδόσις* 262-9. Γιὰ τὴν Πλατωνικὴ θέση βλ. *Πολιτ.* 530C.

153. *Ἀγαθὰ - ἀναγκαῖα*. Ἀναλυτικὰ ἡ διάκριση στὰ *Τοπικά* 118a 6-12, *Ἠθ. Νικομ.* 1147b 23-30, *ΜΜ* 1198b 16, *Πολιτ.* 1333a 13-16. Πρβλ. ἀπόσπ. 93.

154. *Συναίτια*. Ἡ ὀρολογία (*τὰ δι' αὐτὰ αἰρετὰ - τὰ δι' ἕτερον αἰρετὰ* κλπ) δεδομένη ἦδη στὰ *Τοπικά* 116a 30, *Ρητορ.* Α6.

155. *Γελοῖον*. Ἀναμφίβολα ἀριστοτελικὴ ἡ χροιά τῆς φράσης.

53 1 'τί χρήσιμον;' ἐρωτᾶν. ὡς ἀληθῶς γάρ, ὅπερ λέγομεν,
 οὐδὲν ἕοικεν ὁ τοιοῦτος εἰδότες καλὸν κάγαθόν οὐδὲ τί
 αἴτιον τῶ διαγιγνώσκοντι καὶ συναίτιον. ἴδοι δ' ἄν
 τις ὅτι παντὸς μᾶλλον ἀληθῆ ταῦτα λέγομεν, εἴ τις
 ἡμᾶς οἶον εἰς μακάρων νήσους τῆ διανοία κομίσειεν.
 5 ἐκεῖ γὰρ οὐδενὸς χρεῖα οὐδὲ τῶν ἄλλων τινὸς ὄφελος
 ἂν γένοιτο, μόνον δὲ καταλείπεται τὸ διανοεῖσθαι καὶ
 θεωρεῖν, ὅνπερ καὶ νῦν ἐλεύθερόν φαμεν βίον εἶναι.
 εἰ δὲ ταῦτ' ἐστὶν ἀληθῆ, πῶς οὐκ ἂν αἰσχύνοιτο
 δικαίως ὅστις ἡμῶν ἐξουσίας γενομένης ἐν μακάρων
 10 οἰκῆσαι νήσοις ἀδύνατος εἶη δι' ἑαυτόν; οὐκοῦν οὐ
 μεμπτὸς ὁ μισθὸς ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης τοῖς ἀνθρώποις,
 οὐδὲ μικρὸν τὸ γιγνόμενον ἀπ' αὐτῆς ἀγαθόν. ὥσπερ
 γὰρ τῆς δικαιοσύνης, ὡς φασιν οἱ σοφοὶ τῶν ποιητῶν,
 ἐν Ἄιδου κομιζόμεθα τὰς δωρεάς, οὕτω τῆς φρονήσεως
 15 ἐν μακάρων νήσοις, ὡς ἕοικεν. οὐδὲν οὖν δεινόν, ἂν
 μὴ φαίνεται χρησίμη οὕσα μηδ' ὠφέλιμος· οὐ γὰρ
 ὠφέλιμον ἀλλ' ἀγαθὴν αὐτὴν εἶναί φαμεν, οὐδὲ δι'
 ἕτερον ἀλλὰ δι' ἑαυτὴν αἰρεῖσθαι αὐτὴν προσήκει.
 ὥσπερ γὰρ εἰς Ὀλυμπίαν αὐτῆς ἕνεκα τῆς θεᾶς ἀπο-
 20 δημοῦμεν, καὶ εἰ μηδὲν μέλλοι πλεῖον ἀπ' αὐτῆς
 ἔσεσθαι (αὐτὴ γὰρ ἡ θεωρία κρείττων πολλῶν ἐστὶ
 χρημάτων), καὶ τὰ Διονύσια δὲ θεωροῦμεν οὐχ ὡς
 ληψόμενοι τι παρὰ τῶν ὑποκριτῶν ἀλλὰ καὶ προσ-
 θέντες, πολλὰς τε ἄλλας θεᾶς ἐλοίμεθα <ἂν> ἀντὶ
 25 πολλῶν χρημάτων· οὕτω καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ παντὸς

είναι ή χρησιμότητά του». Όποιος τὰ λέγει αὐτὰ δὲν μοιάζει πραγματικά, ὅπως εἶπαμε, μὲ ἄνθρωπο πού ξέρει τί εἶναι καλὸ καὶ ἀγαθὸ ἢ πού μπορεῖ νὰ ξεχωρίσει τί εἶναι πρωταρχικὴ αἰτία καὶ τί ἀπαραίτητη προϋπόθεση.

[43] Καὶ τὸ ὅτι αὐτὰ πού εἶπαμε εἶναι ὅσο τίποτε ἄλλο σωστὰ θὰ μπορούσε νὰ τὸ δεῖ κανεὶς, ἂν μὲ τὴν σκέψη μᾶς μετέφερε στὰ νησιὰ τῶν Μακάρων.¹⁵⁶ Ἐκεῖ δὲν θὰ εἶχαμε καμιά ἀνάγκη οὔτε θὰ μᾶς ἦταν τίποτε ἀπὸ τὰ ἄλλα πράγματα χρήσιμο καὶ θὰ μᾶς ἔμενε μόνο νὰ σκεπτόμαστε καὶ νὰ ἐπιδιδόμαστε στὴν θεωρία, σ' αὐτὸ δηλαδὴ πού καὶ τώρα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο θεωροῦμε ἐλεύθερη καὶ ἀνώτερη ζωὴ. Κι ἂν αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια, θὰ ἔπρεπε ἀσφαλῶς νὰ ντρέπεται ἐκεῖνος, πού ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ κατοικεῖ στὰ νησιὰ τῶν Μακάρων, θὰ τὸ καθιστοῦσε αὐτὸ ὁ ἴδιος ἀπὸ δική του εὐθύνη ἀδύνατο.

Δὲν εἶναι λοιπὸν γιὰ περιφρόνηση τὸ τίμημα τῆς γνώσης στοὺς ἀνθρώπους οὔτε μικρὸ τὸ ἀγαθὸ, πού προέρχεται ἀπὸ αὐτὴν. Κι ὅπως στὸν Ἄδη δρέπουμε τοὺς καρποὺς τῆς δικαιοσύνης μας –καθὼς λένε οἱ πιὸ σοφοὶ ἀπὸ τοὺς ποιητές–,¹⁵⁷ ἔτσι μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι στὰ νησιὰ τῶν Μακάρων ἀπολαμβάνουμε τὰ δῶρα τῆς γνώσης.

[44] Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξο, ἂν ἡ γνώση δὲν φαίνεται χρήσιμη γιὰ κάτι οὔτε πρακτικὰ ὠφέλιμη, γιὰτὶ αὐτὸ πού πραγματικὰ πιστεύουμε γι' αὐτὴν εἶναι ὄχι ἡ ὠφέλειά της ἀλλὰ ἡ καθαρὴ ἀξία της, κι οὔτε εἶναι σωστὸ νὰ τὴν ἐπιδιώκουμε γιὰ κάτι ἄλλο παρὰ μόνο γι' αὐτὴν τὴν ἴδια. Ὅπως δηλαδὴ πηγαίνουμε στὴν Ὀλυμπία γιὰ τὸ θέαμα καὶ μόνο,¹⁵⁸ κι ἂς μὴ ἔχουμε κανένα ἄλλο κέρδος ἀπὸ αὐτό (γιατὶ ἡ ἴδια ἡ θέαση ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ πολλὰ ἀγαθὰ), κι ὅπως παρακολουθοῦμε τὰ Διονύσια ὄχι γιὰ νὰ πάρουμε κάτι ἀπὸ τοὺς ἠθοποιούς (ἀντίθετα πληρώνουμε γι' αὐτό), κι ὅπως πολλὰ ἄλλα θεάματα θὰ τὰ προτιμούσαμε, κι ἂν ἦταν ἀνάγκη νὰ πληρώσουμε πολλὰ γι' αὐτά, ἔτσι καὶ τὴν θεώρηση τοῦ σύμπαντος πρέπει νὰ τὴν τοπο-

156. Τὸ ἀπόσπ. 43 εἶναι ἓνα ρητορικὸ παράδειγμα, φιλοσοφικὴ «ποίηση», πού πλουτίζει τὴν λογικὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ 42. Παρόμοιες παρενθέσεις ἔχουμε καὶ στὰ συγγράμματα, πού ἐρμηνεύουν τοὺς ἀνάλογους ἐκείνους μύθους στοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους. Ἀντιστοιχία τοῦ περιεχομένου ὑπάρχει μὲ τὸ χωρίο τῶν *Πολιτικῶν* 1334a 28-34: *Πολλῆς οὖν δεῖ δικαιοσύνης καὶ πολλῆς σωφροσύνης τοὺς ἄριστα δοκοῦντας πράττειν καὶ πάντων τῶν μακαριζομένων ἀπολαύοντας, οἷον εἴ τινες εἰσίν, ὡσπερ οἱ ποιηταὶ φασιν ἐν Μακάρων νήσοις.*

157. Δὲν εἶναι γνωστὴ καμμία πηγὴ σχετικὴ. Ἡ ἀρχαιότερη ἀναφορὰ στοῦ θέματος γενικότερα στὸν *Ἕμνον εἰς Δήμητραν* 480.

158. Πρόκειται γιὰ ρητορικὸ τόπο (πανήγυρις, θέαμα κλπ.), πού ἡ ἀπαρχὴ του ἀποδίδεται στὸν Ἡρακλείδη. Ἐδῶ ὁ Ἀριστοτέλης «παίζει» μὲ τοὺς ὄρους θέα, θεωρία καὶ εἶναι πιθανὸν ἐκεῖνος νὰ εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ «τόπου». Γιὰ ἄλλο σκοπὸ ἢ χρῆση τοῦ ἴδιου τόπου στὰ *Ἡθ. Νικομ.* 1099a 3.

- 54 1 προτιμητέον πάντων τῶν δοκούντων εἶναι χρησίμων.
 οὐ γὰρ δήπου ἐπὶ μὲν ἀνθρώπους μιμουμένους γύναια
 καὶ δούλους, τοὺς δὲ μαχομένους καὶ θεόντας, δεῖ
 πορεύεσθαι μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἕνεκα τοῦ θεάσασθαι
 αὐτούς, τὴν δὲ τῶν ὄντων φύσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν
 5 οὐκ οἶεσθαι δεῖν θεωρεῖν ἀμισθί. οὕτω μὲν οὖν ἀπὸ
 τοῦ βουλήματος τῆς φύσεως ἐπιόντες προετρέψαμεν ἐπὶ
 τὸ φρονεῖν ὡς ἐπὶ ἀγαθόν τε ὑπάρχον καὶ δι' αὐτὸ
 τίμιον, κὰν μηδὲν ἀπ' αὐτοῦ χρησίμων γίγνηται ὡς
 πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον.
- 10 X. Ἄλλὰ μὲν ὅτι γε καὶ ὠφελείας τὰς μεγίστας
 ἡμῖν πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον παρέχεται ἡ θεωρητικὴ
 φρόνησις, εὐρήσει τις ῥαδίως ἀπὸ τῶν τεχνῶν. ὥσπερ
 γὰρ τῶν ἰατρῶν ὅσοι κομψοὶ καὶ τῶν περὶ τὴν γυ-
 μναστικὴν οἱ πλείστοι σχεδὸν ὁμολογοῦσιν ὅτι δεῖ τοὺς
 15 μέλλοντας ἀγαθοὺς ἰατροὺς ἔσεσθαι καὶ γυμναστὰς
 περὶ φύσεως ἐμπείρους εἶναι, οὕτω καὶ τοὺς ἀγαθοὺς
 νομοθέτας ἐμπείρους εἶναι δεῖ τῆς φύσεως, καὶ πολὺ
 γε μᾶλλον ἐκείνων. οἱ μὲν γὰρ τῆς τοῦ σώματος
 ἀρετῆς εἰσι δημιουργοὶ μόνον, οἱ δὲ περὶ τὰς τῆς
 20 ψυχῆς ἀρετὰς ὄντες καὶ περὶ πόλεως εὐδαιμονίας καὶ
 κακοδαιμονίας διδάξιν προσποιούμενοι πολὺ δὴ μᾶλλον
 προσδέονται φιλοσοφίας. καθάπερ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις
 τέχναις ταῖς δημιουργικαῖς ἀπὸ τῆς φύσεως εὐρηται
 τὰ βέλτιστα τῶν ὀργάνων, οἷον ἐν τεκτονικῇ στάθμη
 25 καὶ κανὼν καὶ τόνος † τὰ μὲν ὕδατι καὶ φωτὶ καὶ ταῖς
 αὐγαῖς τῶν ἀκτίνων ληφθέντων, πρὸς ἃ κρίνοντες τὸ

θετήσουμε πάνω απ' όλα όσα θεωρούνται χρήσιμα. Και δὲν εἶναι βέβαια σωστό νὰ ξεκινῶμε μὲ ἰδιαίτερο ζήλο νὰ παρακολουθήσουμε ἀνθρώπους, πού ἄλλοι τους παριστάνουν γυναῖκες καὶ δούλους καὶ ἄλλοι ἀγωνίζονται ἢ τρέχουν, κι ἀντίθετα νὰ πιστεύουμε πῶς χωρὶς κέρδος δὲν ἀξίζει νὰ ἐπισκοποῦμε τὴν φύση τῶν ὄντων καὶ τὴν ἀλήθεια.

[45] Ἔτσι λοιπόν, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα στὴν φύση, διατυπώσαμε τὴν προτροπὴ μας γιὰ τὴν φρόνηση ὡς ἀγαθὸ πολυτίμητο καὶ ἀπὸ μόνο του καὶ χωρὶς ὅποιαδήποτε χρησιμότητα στὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.¹⁵⁹

[46] Καὶ πάλι ὁμως τὸ ὅτι ἡ θεωρητικὴ γνώση ἐξασφαλίζει καὶ τίς πιὸ μεγάλες ὠφέλειες στὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου θὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς εὐκόλα, ἂν προσέξει αὐτὸ πού συμβαίνει μὲ τὰ ἐπαγγέλματα. Πραγματικὰ ὅπως οἱ πιὸ ἐπιτυχημένοι ἀπὸ τοὺς γιατροὺς¹⁶⁰ καὶ οἱ περισσότεροὶ σχεδὸν ἀπὸ τοὺς γυμναστὲς παραδέχονται, ὅτι αὐτοὶ πού θέλουν νὰ γίνουν καλοὶ γιατροὶ καὶ καλοὶ γυμναστὲς πρέπει νὰ γνωρίζουν καλὰ τίς ἀρχὲς τῆς φύσης, ἔτσι καὶ οἱ καλοὶ νομοθέτες πρέπει νὰ ἔχουν καλὴ γνώση τῶν φυσικῶν ἀρχῶν, καὶ μάλιστα πολὺ καλύτερη ἀπὸ τοὺς πρώτους, γιατί ἐκεῖνοι συντελοῦν στὴν ὑγεία τοῦ σώματος μόνο, ἐνῶ οἱ νομοθέτες, πού ἐνδιαφέρονται γιὰ τίς ἀρετὲς τῆς ψυχῆς καὶ φιλοδοξοῦν νὰ εἶναι οἱ κήρυκες τοῦ πῶς ἡ πολιτεία εὐτυχεῖ ἢ δυστυχεῖ,¹⁶¹ αὐτοὶ χρειάζονται πολὺ περισσότερο τὴν φιλοσοφία.¹⁶²

[47] Κι ἀκόμη ὅπως στὶς ἄλλες τίς χειρωνακτικὲς τέχνες τὰ καλύτερα ἐργαλεῖα ἔχουν ἐφευρεθεῖ ὕστερα ἀπὸ παρατήρηση τῆς φύσης, ὅπως στὴν ξυλουργικὴ ἢ στάθμη καὶ ὁ κανόνας καὶ ὁ τόρνος,¹⁶³ μὲ τὰ ὅποια ἐλέγχουμε (ἔτσι πού νὰ ἱκανοποιεῖται ἡ αἰσθησὴ μας) τὸ εὐθὺ καὶ τὸ λεῖο ἐνὸς πράγματος, αὐτὰ ἔχουν γίνεῖ λοιπὸν μὲ βάση ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὸ νερὸ καὶ μὲ τὸ φῶς καὶ μὲ τὴν λάμψη τῶν ἀκτίνων, ὅμοια πρέπει καὶ ὁ πολι-

159. Ἀμφίβολης γνησιότητος ἀπόσπασμα. Πιθανότατα μεταβατικὴ διατύπωση τοῦ Ἰαμβλίχου.

160. *Ἰατρῶν ὄσοι κομψοί*. Πρβλ. Ἡθ. Νικομ. 1102a 21: *ιατρῶν οἱ χαριέντες*.

161. Πιθανότατα ἄμεση ἀναφορὰ στὸν Θεμίσωνα (Düring I 215).

162. Στὸ ἀπόσπ. 46-51 ὅπως καὶ στὰ 32-44 ἔχουμε ἓνα παράλληλο σύνολο μὲ μία μεθοδικὴ σειρὰ ἐπιχειρημάτων, μὲ ἀφετηρία τὴν πρόταση, ὅτι ἡ σοφία εἶναι χρησιμὴ καὶ στὸν πρακτικὸ βίον, καὶ μὲ κατάληξη ἓνα συμπέρασμα, πού ἐπιβεβαιώνει τὴν πρόταση. – Ἡ ἐπιχειρηματολογία στὸ σύνολό της συμφωνεῖ στὴν ἀρχικὴ θέση τῆς καὶ σὲ ὀρισμένες λεπτομέρειες μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Πλατωνικοῦ *Πολιτικοῦ* 239Aέπ. (βλ. Düring I 212-4).

163. *Στάθμη, κανὼν, τόρνος*. βλ. *Φίληβος* 56B σὲ πλαίσιο μὲ κοινὰ πρὸς τὸ ἀπόσπ. 47 στοιχεῖα.

55 1 κατὰ τὴν αἴσθησιν ἰκανῶς εὐθὺ καὶ λεῖον βασανίζο-
 μεν, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν πολιτικὸν ἔχειν τινὰς ὄρους
 δεῖ ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἀληθείας, πρὸς
 οὓς κρινεῖ τί δίκαιον καὶ τί καλόν καὶ τί συμφέρον.
 ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ τῶν ὀργάνων ταῦτα διαφέρει πάντων,
 5 οὕτω καὶ νόμος κάλλιστος ὁ μάλιστα κατὰ φύσιν
 κείμενος. τοῦτο δ' οὐχ οἷόν τε μὴ φιλοσοφήσαντα
 δύνασθαι ποιεῖν μηδὲ γνωρίσαντα τὴν ἀλήθειαν. καὶ
 τῶν μὲν ἄλλων τεχνῶν τὰ τε ὄργανα καὶ τοὺς λογι-
 σμοὺς τοὺς ἀκριβεστάτους οὐκ ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων
 10 λαβόντες σχεδὸν ἴσασιν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν δευτέρων καὶ
 τρίτων καὶ πολλοστῶν, τοὺς τε λόγους ἐξ ἐμπειρίας
 λαμβάνουσι· τῷ δὲ φιλοσόφῳ μόνῳ τῶν ἄλλων ἀπ'
 αὐτῶν τῶν ἀκριβῶν ἢ μίμησις ἐστίν· αὐτῶν γὰρ ἐστὶ
 15 θεατῆς, ἀλλ' οὐ μιμημάτων. ὥσπερ οὖν οὐδ' οἰκο-
 δόμος ἀγαθός ἐστίν οὔτος ὅστις κανόνι μὲν μὴ χρῆται
 μηδὲ τῶν ἄλλων μηδενὶ τῶν τοιούτων ὀργάνων, ἐτέροις
 δὲ οἰκοδομήμασι παραβάλλον, ὁμοίως ἴσως κὰν εἴ τις
 ἢ νόμους τίθεται πόλεσιν ἢ πράττει πράξεις ἀποβλέπων
 καὶ μιμούμενος πρὸς ἑτέρας πράξεις ἢ πολιτείας ἀν-

τικὸς¹⁶⁴ νὰ ἔχει πάρει ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν φύση¹⁶⁵ καὶ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα ὀρισμένους κανόνες,¹⁶⁶ πὺν μὲ βία τους θὰ κρίνει τί εἶναι δίκαιο καὶ τί ἀγαθὸ καὶ τί συμφέρον. Γιατὶ ὅπως στὶς τέχνες ἐργαλεῖα ὅπως τὰ παραπάνω ξεχωρίζουν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα γιὰ τὴν ἀκρίβειά τους, ἔτσι κι ἐδῶ ὁ πιὸ σωστὸς νόμος εἶναι ἐκεῖνος, πὺν στηρίζεται περισσότερο στὶς φυσικὲς ἀρχές.

[48] Κι αὐτὸ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ τὸ κάνει, ἂν δὲν φιλοσοφήσει κι ἂν δὲν γνωρίσει τὴν ἀλήθεια τῶν ὄντων. Κι ὡς πρὸς τὶς ἄλλες τέχνες, τὰ ἐργαλεῖα τους καὶ οἱ σωστοὶ ὑπολογισμοὶ δὲν προέρχονται ἀπὸ τὶς πρῶτες φυσικὲς ἀρχές¹⁶⁷ ἀλλὰ ἀπὸ τὶς δευτέρες καὶ τρίτες καὶ πολὺ πιὸ δευτερεύουσες, καὶ γενικὰ οἱ ἀρχές τους στηρίζονται στὴν ἐμπειρία. Μόνος ὁ φιλόσοφος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἔχει ὡς πρότυπό του τὶς ἴδιες τὶς πρῶτες καὶ ἀδιάψευστες ἀρχές,¹⁶⁸ γιατί μπορεῖ ἄμεσα καὶ τὶς ἐπισκοπεῖ αὐτὲς¹⁶⁹ καὶ δὲν καταφεύγει μόνον στὶς ἐφαρμογές τους.

[49] Ὅπως λοιπὸν δὲν εἶναι καλὸς οἰκοδόμος¹⁷⁰ ἐκεῖνος, πὺν οὔτε τὸν κανόνα οὔτε τὰ ἄλλα ὄργανα τῆς δουλειᾶς του χρησιμοποιεῖ, ἀλλ' ἀντιγράφει ἄλλες οἰκοδομές, ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κανεὶς οὔτε καλὸς οὔτε σοβαρὸς νομοθέτης,¹⁷¹ ὅταν νομοθετεῖ γιὰ μιὰ πόλη ἢ ἐνεργεῖ πολιτικά, βλέποντας ἀπλῶς καὶ ἀντιγράφοντας πολιτικὲς πράξεις ἄλλων ἢ ἄλλα

164. Πολιτικός. Συνήθως μεταφράζεται μὲ τὴν σύγχρονη ἔννοια τοῦ statesman, ἐδῶ ὅμως εἶναι ὁ κάθε ἐνδιαφερόμενος γιὰ τὴν πόλη, ὁ πολίτης, εἴτε ἡγέτης εἴτε ὄχι.

165. *Ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς*. Κοινὴ ἔκφραση στὸν Ἀριστοτέλη, ὅπως καὶ ἡ *ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος*.

166. *Ὅρους πρὸς οὓς*. Στὰ Ἡθ. Νικομ.: *τέλος πρὸς ὃ*. – Ἡ συζήτηση στοὺς *Νόμους* 962B-968A δείχνει μεγάλη προσέγγιση πρὸς τὸ ἐδῶ κείμενο καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχει ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τὸν *Προτρεπτικό*.

167. *Ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων*. Ἐδῶ οἱ πρῶτες ἀρχές τοῦ Ἀριστοτέλους, ὄχι οἱ ιδέες τοῦ Πλάτωνος.

168. *Ἀυτῶν τῶν ἀκριβῶν*, δηλ. τῶν ἀρχῶν καὶ αἰτίων (*Μεταφ.* 982a 25). Ἡ ἔκφραση εἶναι πλατωνικὴ, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενο ἀριστοτελικό.

169. *Ἀυτῶν θεατής*. Ἐπομένως ἡ ἀρχὴ τῆς δικαιοσύνης προέρχεται ἀπὸ τὴν φιλοσοφία καὶ ὄχι τὴν ἐμπειρία τῆς τρέχουσας νομοθεσίας.

170. Σημαντικὸ τὸ ὅτι ἐδῶ γιὰ τὸν Πλάτωνα *ἀγαθὸς τέκτων* εἶναι ἐκεῖνος, πὺν ἀποβλέπει στὸ εἶδος (ιδέα) ὡς πρότυπο, γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀγαθὸς τεχνίτης εἶναι ἐκεῖνος πὺν χρησιμοποιεῖ ἐπιστημονικὰ ὄργανα, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἀκρίβεια ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον ἔχουν ὡς πρότυπο βέβαιες φυσικὲς ἀρχές.

171. *Ἀγαθὸς νομοθέτης*. Τὸ πρότυπο γιὰ τὸν Θεμισώνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη. Γιὰ τὸν Πλάτωνα, πολὺ λιγότερο αἰσιόδοξο, ὁ νομοθέτης τῆς *Πολιτείας* καὶ τῶν *Νόμων* του. Ὁ ἰδεαλισμὸς τοῦ *Προτρεπτικοῦ* ξεπερνᾷ τὸν Πλατωνικό.

20 *θρωπίνας Λακεδαιμονίων ἢ Κρητῶν ἢ τινων ἄλλων*
τοιούτων, οὐκ ἀγαθὸς νομοθέτης οὐδὲ σπουδαῖος· οὐ
γὰρ ἐνδέχεται μὴ καλοῦ μίμημα καλὸν εἶναι, μηδὲ
θείου καὶ βεβαίου τὴν φύσιν ἀθάνατον καὶ βέβαιον,
 25 *ἀλλὰ μόνον ὅτι μόνου τῶν δημιουργῶν τοῦ φιλοσόφου*
καὶ νόμοι βέβαιοι καὶ πράξεις εἰσὶν ὀρθαὶ καὶ καλά.
μόνος γὰρ πρὸς τὴν φύσιν βλέπων ζῆ καὶ πρὸς τὸ
θεῖον, καὶ καθάπερ ἂν εἰ κυβερνήτης τις ἀγαθὸς ἐξ
 56 1 *αἰδίων καὶ μονίμων ἀναψάμενος τοῦ βίου τὰς ἀρχὰς*
ὀρμεῖ καὶ ζῆ καθ' ἑαυτόν. ἔστι μὲν οὖν θεωρητικὴ ἡδε
ἢ ἐπιστήμη, παρέχει δ' ἡμῖν τὸ δημιουργεῖν κατ' αὐτὴν
ἅπαντα. ὥσπερ γὰρ ἢ ὄψις ποιητικὴ μὲν καὶ δημιουργὸς
 5 *οὐδενὸς ἐστὶ (μόνον γὰρ αὐτῆς ἔργον ἐστὶ τὸ κρίνειν*
καὶ δηλοῦν ἕκαστον τῶν ὄρατῶν), ἡμῖν δὲ παρέχει τὸ
πράττειν τι δι' αὐτὴν καὶ βοηθεῖ πρὸς τὰς πράξεις ἡμῖν
τὰ μέγιστα (σχεδὸν γὰρ ἀκίνητοι παντελῶς ἂν εἴμεν
στερηθέντες αὐτῆς), οὕτω δῆλον ὅτι καὶ τῆς ἐπιστήμης
 10 *θεωρητικῆς οὔσης μυρία πράττομεν κατ' αὐτὴν ὅμως*
ἡμεῖς, καὶ τὰ μὲν λαμβάνομεν τὰ δὲ φεύγομεν τῶν πραγ-
μάτων, καὶ ὅλως πάντα τὰ ἀγαθὰ δι' αὐτὴν κτώμεθα.

πολιτεύματα, όπως π.χ. τῶν Λακεδαιμονίων ἢ τῶν Κρητῶν ἢ ὅποιων ἄλλων. Γιατί δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καλὴ ἢ ἀπομίμηση ἐκείνου ποὺ τὸ ἴδιο δὲν εἶναι ἴσως καλὸ, οὔτε μπορεῖ νὰ εἶναι αἰώνιο καὶ ἀδιατάρακτο αὐτὸ ποὺ μιμεῖται κάτι θνητὸ καὶ ἀβέβαιο. Ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἐργάζονται γιὰ τοὺς ἄλλους μόνον λοιπὸν τοῦ φιλοσόφου οἱ νόμοι εἶναι ἀλάνθαστοι καὶ οἱ πράξεις σωστὲς καὶ εὐγενικές.¹⁷²

[50] Γιατί μόνον ἐκεῖνος, ὁ φιλόσοφος, ζεῖ, προσβλέποντας πρὸς τὴν φύση¹⁷³ καὶ τὸν θεό,¹⁷⁴ καὶ σὰν τὸν καλὸ κυβερνήτη (ποὺ ὀδηγεῖ τὸ πλοῖο στὸ λιμάνι καὶ τὸ ἀγκυροβολεῖ σταθερά) φθάνει στὸν προορισμὸ του, ἐξαρτώντας τὶς ἀρχές τῆς ζωῆς του ἀπὸ τὰ αἰώνια καὶ τὰ σταθερά, καὶ ζεῖ ἔτσι πραγματώνοντας τὸν ἀληθινὸ ἑαυτό του.

[51] Εἶναι λοιπὸν θεωρητικὴ αὐτὴ ἡ γνώση (ποὺ ἀποκοτοῦμε μὲ τὴν φιλοσοφία), ἀλλὰ μᾶς κάνει καὶ ἱκανοὺς νὰ πραγματοποιοῦμε (στὴν ζωὴ μας) ὅλα σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τῆς.¹⁷⁵ Ὅπως δηλαδὴ ἡ ὄραση δὲν κατασκευάζει βέβαια καὶ δὲν παράγει τίποτε (ἀφοῦ μοναδικὴ ἀποστολὴ τῆς¹⁷⁶ εἶναι νὰ διακρίνει καὶ νὰ προσδιορίζει κάθε ὄρατὸ ἀντικείμενο), μᾶς ἐξασφαλίζει ὅμως τὸ νὰ ἐνεργοῦμε μὲ τὴν βοήθειά τῆς καὶ μᾶς ὑποβοηθεῖ στὶς πράξεις μας πολὺ σημαντικὰ (θὰ ἤμασταν πραγματικὰ ἐντελῶς καθηλωμένοι ἀπὸ τὴν στιγμὴ ποὺ θὰ εἴχαμε στερηθεῖ τὴν ὄρασή μας), ἔτσι εἶναι φανερὸ ὅτι καὶ μὲ τὴν γνώση –κι ἂς εἶναι θεωρητικὴ– πραγματοποιοῦμε πάμπολλα ἔργα καὶ κατορθώνουμε πολλὰ πράγματα ἢ ἀποφεύγουμε ἄλλα,¹⁷⁷ καὶ γενικὰ ἀποκοτοῦμε ὅλα τὰ ἀγαθὰ χάρις σ' αὐτήν.¹⁷⁸

172. *Νόμοι βέβαιοι - πράξεις ὀρθαί.* Ἡ πρόταση φαίνεται παρέμβλητη ἀπὸ τὸν Ἰαμβλίχου, ἀλλὰ τὸ ζεῦγος *νόμοι - πράξεις* δύο φορές στὸν Πλατωνικὸ *Πολιτικὸ* 294B.

173. *Πρὸς τὴν φύσιν βλέπων.* Κλασικὴ διατύπωση στὸν *Πολιτ.* 500CD.

174. *Ἡ φύσις καὶ τὸ θεῖον.* Πρβλ. ἀπόσπ. 18. Σὲ ἐκφράσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὸ *καὶ* εἶναι ἐπεξηγηματικὸ, καὶ οἱ δύο ὅροι ταυτίζονται.

175. Βασικὴ καὶ μόνιμη ἰδέα στὸν *Προτρεπτικὸ*, ὅτι ἡ φρόνηση εἶναι ἡ γενικὴ ἀρχή, ποὺ συνδυάζει θεωρητικὴ σκέψη μὲ πρακτικὴ σοφία.

176. Καὶ ἡ θέση αὐτὴ εἶναι συχνὴ στὸν Ἀριστοτέλη (*Ἀναλ. Πρὸτ.* 46a 3, *Φυσ.* 253a 33, *Περὶ αἰσθ.* 445b 15 κλπ.).

177. *Λαμβάνομεν - φεύγομεν.* Συνηθισμένη ἐκφραση: *διώκομεν - φεύγομεν, φευκτὸν - αἶρετόν* (ἀπόσπ. 98), *κελεύει - κωλύει* (ἀπόσπ. 61).

178. Ὁ Düring στὴν ἀποκατάσταση τοῦ αὐθεντικοῦ *Προτρεπτικοῦ* τοῦ Ἀριστοτέλους εἰσάγει τὸ ἀπόσπ. 52 μὲ τὸ χωρίο ἀπὸ τὸ *Περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης* τοῦ Ἰαμβλίχου 79,15-80,1 *Festa*. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἔχει ὡς ἐξῆς: [52] Ὅποιος θέλει τώρα νὰ ἐξετάσει τὴν ἀλήθεια αὐτῶν ποὺ εἴπαμε, πρέπει νὰ ἔχει συνειδητοποιήσει ὅτι τὸ ἀγαθὸ καὶ χρήσιμο στὸν ἄνθρωπο βρίσκεται στὴν ἐξάσκηση καὶ τὴν ἐφαρμογὴ, ὄχι μόνο στὴ γένεση τοῦ ἀγαθοῦ. Δὲν εἴμαστε ὑγιεῖς, ἐπειδὴ ἀπλῶς γνωρίζουμε ποῖα πράγματα ὠφελοῦν τὴν ὑγεία μας, ἀλλὰ ἐπειδὴ

XI. Ὅτι τοίνυν τοῖς ἐλομένοις τὸν κατὰ νοῦν βίον
 καὶ τὸ ζῆν ἠδέως μάλιστα ὑπάρχει, δῆλον ἂν γένοιτο ἐν-
 15 τεῦθεν. φαίνεται διττῶς λέγεσθαι τὸ ζῆν, τὸ μὲν κατὰ
 δύναμιν τὸ δὲ κατ' ἐνέργειαν· ὁρῶντα γὰρ εἶναί φαμεν
 ὅσα τε ἔχει τῶν ζώων ὄψιν καὶ δυνατὰ πέφυκεν ἰδεῖν,
 κὰν μύοντα τυγχάνη, καὶ τὰ χρώμενα τῇ δυνάμει καὶ
 20 προσβάλλοντα τὴν ὄψιν. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐπίστασθαι
 καὶ τὸ γινώσκειν, ἐν μὲν τὸ χρῆσθαι καὶ θεωρεῖν
 λέγομεν, ἐν δὲ τὸ κεκτῆσθαι τὴν δύναμιν καὶ τὴν
 ἐπιστήμην ἔχειν. εἰ τοίνυν τῷ μὲν αἰσθάνεσθαι τὸ
 ζῆν διακρίνομεν καὶ τὸ μὴ ζῆν, τὸ δ' αἰσθάνεσθαι
 25 διττόν, κυρίως μὲν τὸ χρῆσθαι ταῖς αἰσθήσεσιν ἄλλως
 δὲ τὸ δύνασθαι (διόπερ φαμέν αἰσθάνεσθαι *** καὶ
 57 1 τὸν καθεύδοντα λέγοντες, ὡς ἔοικε), δῆλον ὅτι καὶ τὸ

[78] Ὅτι λοιπὸν τώρα γιὰ ἐκείνους, ποὺ διαλέγουν τὴν σύμφωνη μὲ τὶς ἐπιταγὲς τοῦ νοῦ ζωὴ, αὐτὴ ἡ ζωὴ εἶναι καὶ εὐχάριστη ἢ καὶ ἀπολαυστικὴ περισσότερο ἀπὸ ὅποια ἄλλη, μπορεῖ νὰ γίνῃ φανερὸ ἀπὸ τὰ ἐξῆς.

[79] Ὅπως φαίνεται, μποροῦμε νὰ ἐννοήσουμε κατὰ δύο τρόπους τὴν ζωὴ, ὡς δυνατότητα καὶ ὡς ἐνεργητικὴ πραγματικότητα.¹⁷⁹ Λέμε, ἀλήθεια, ὅτι ἔχουν ὄραση καὶ ὅσα ζῶα ἔχουν μάτια κι ἀπὸ τὴν φύση εἶναι πλασμένα νὰ βλέπουν, κι ὅταν ἀκόμη συμβεῖ νὰ ἔχουν τὰ μάτια κλειστά,¹⁸⁰ ἀλλὰ καὶ ὅσα χρησιμοποιοῦν αὐτὴν τὴν ἰκανότητα καὶ κατευθύνουν κάπου τὸ βλέμμα τους.¹⁸¹ Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν μάθηση καὶ τὴν γνῶση. Μὲ τοὺς ὄρους αὐτοὺς ἐννοοῦμε καὶ τὴν χρησιμοποίησή τους καὶ τὴν ἀπασχόλησή μας μὲ τὴν θεωρία, ἐννοοῦμε ὅμως καὶ τὴν ἰκανότητα γιὰ μάθηση καὶ γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἐπιστημονικῆς γνῶσης.

[80] Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς ἀπὸ τὸ νὰ μὴ ζεῖ τὸ ξεχωρίζουμε ἀπὸ τὴν αἴσθηση, καὶ ἡ αἴσθηση πάλι ἔχει δύο σημασίες,¹⁸² πρώτη καὶ κύρια τὴν χρησιμοποίηση τῶν αἰσθήσεων καὶ δευτέρη τὴν δυνατότητα χρησιμοποίησής τους (ἔτσι ποὺ νὰ λέμε ὅτι κι ἐκεῖνος ποὺ κοιμᾶται αἰσθάνεται, δηλαδὴ μπορεῖ νὰ αἰσθανθεῖ),¹⁸³ εἶναι φανερὸ ὅτι καὶ γιὰ τὴν ζωὴ πρέπει κατὰ φυσικὴ συνέπεια

τὰ ἐφαρμόζουμε στὸ σῶμα μας. Πινόμαστε πλούσιοι ὄχι ἐπειδὴ ξέρομε τί εἶναι πλούτος, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἔχουμε κερδίσει μιὰ μεγάλη περιουσία. Καὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο ἀπ' ὅλα, ζοῦμε ἕνα καλὸ καὶ εὐγενικὸ βίο ὄχι ἐπειδὴ γνωρίζουμε μερικὰ ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐνεργοῦμε καλὰ καὶ δίκαια. Ἀπὸ αὐτὰ βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία, ὅταν -ὅπως πιστεύουμε- γίνε-ται χρήσιμη, εἶναι ἡ πραγματοποίηση καλῶν πράξεων ἢ ἐνδεικτικὴ τέτοιων πράξεων. [δεῖ δὲ μὴ λελθῆναι τὸν μέλλοντα περὶ τούτων ἐξετάζειν, ὅτι πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις ἐν τῷ χρῆσθαι καὶ πράττειν ἐστίν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ γινώσκειν μόνον· οὔτε γὰρ ὑγιαίνομεν τῷ γνωρίζειν τὰ ποιητικὰ τῆς ὑγιείας, ἀλλὰ τῷ προσφέρεσθαι τοῖς σώμασιν· οὔτε πλουτοῦμεν τῷ γινώσκειν πλοῦτον, ἀλλὰ τῷ κεκτηῖσθαι πολλὴν οὐσίαν· οὐδὲ τὸ πάντων μέγιστον εὖ ζῶμεν τῷ γινώσκειν ἅττα τῶν ὄντων, ἀλλὰ τῷ πράττειν εὖ· τὸ γὰρ εὐδαιμονεῖν ἀληθῶς τοῦτ' ἐστίν· ὥστε προσήκει καὶ τὴν φιλοσοφίαν, εἴπερ ἐστίν ὠφέλιμος, ἥτοι πράξιν εἶναι τῶν ἀγαθῶν ἢ χρησίμων εἰς τὰς τοιαύτας πράξεις.]

179. Στὸ θέμα κατὰ δύναμιν - κατ' ἐνέργειαν ἔχουμε μιὰ ἐξέλιξη ἀπὸ τὴν Πλατωνικὴ ὀρολογία: α) κτήσις - χρήσις (ἀποσπ. 53, 79), β) ἔξις - ἔργον, γ) δύναμις - ἐνέργεια (ἀπόσπ. 79, *Μεταφ.* Δ, θ 6-9, *Περὶ Ψυχῆς* Β 5), δ) ἐντελέχεια (*Μεταφ.* Δ).

180. *Μύειν*: παράλληλα χωρὶα *Μεταφ.* 1048b 2, *Μεγ. Ἡθ.* 1184b 14.

181. *Προβάλλειν τὴν ὄψιν*. Βλ. καὶ 57,11 *Pist.* Ὁ ἰδιωματισμὸς καὶ στὸν *Θεαίτητο* 193C.

182. Τὸ χωρίο 56,23sq. τὸ δ' αἰσθάνεσθαι διττὸν ἀντιστοιχεῖ στὸ χωρίο τῶν *Τοπ.* Ε2, 129b 33 καὶ ἀντιπροσωπεύει τὴν πρώιμη μορφή τῆς θεωρίας τοῦ *δυνάμει* - *ἐνεργείᾳ*. Ἡ φραστικὴ συγγένεια εἶναι τόσο προφανής, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἰάμβλιχο.

183. *Φαμέν* - *λέγοντες*: Ὁ Düring συμφωνεῖ μὲ τὸν Ross, ὅτι τὸ χωρίο ἔχει καλῶς, ἂν καὶ δὲν συναντῶνται στὸ corpus παρόμοιοι πλεονασμοί.

ζῆν ἀκολουθήσει διττῶς λεγόμενον· τὸν μὲν γὰρ ἐγρη-
 γορότα φατέον ζῆν ἀληθῶς καὶ κυρίως, τὸν δὲ καθεύ-
 δοντα διὰ τὸ δύνασθαι μεταβάλλειν εἰς ταύτην τὴν
 5 κίνησιν, καθ' ἣν λέγομεν ἐγρηγορέναι τε καὶ τῶν πραγ-
 μάτων αἰσθάνεσθαι τινος. διὰ τοῦτο καὶ εἰς τοῦτο
 βλέποντες, ὅταν οὖν λέγηται τι ταῦτὸν ἐκάτερον δυοῖν
 ὄντων, ἧ δὲ θάτερον λεγόμενον ἢ τὸ ποιεῖν ἢ τὸ πά-
 σχειν, τούτῳ μᾶλλον ἀποδώσομεν ὑπάρχειν τὸ λεχθέν,
 10 οἷον ἐπίστασθαι μὲν μᾶλλον τὸν χρώμενον τοῦ τὴν
 ἐπιστήμην ἔχοντος, ὁρᾶν δὲ τὸν προσβάλλοντα τὴν
 ὄψιν τοῦ δυναμένου προσβάλλειν. οὐ γὰρ μόνον τὸ
 μᾶλλον λέγομεν καθ' ὑπεροχὴν ὧν ἂν εἷς ἢ λόγος,
 ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πρότερον εἶναι τὸ δὲ ὕστερον, οἷον
 15 τὴν ὑγίαν τῶν ὑγιεινῶν μᾶλλον ἀγαθὸν εἶναί φαμεν,
 καὶ τὸ καθ' αὐτὸ τὴν φύσιν αἰρετὸν τοῦ ποιητικοῦ.
 καίτοι τὸν γε λόγον ὁρῶμεν ὡς οὐχ ἧ ἔστι κατηγορού-
 μενος ἀμφοῖν, ὅτι ἀγαθὸν ἐκάτερον ἐπὶ τε τῶν ὠφε-
 λίμων καὶ τῆς ἀρετῆς. καὶ ζῆν ἄρα μᾶλλον φατέον
 20 τὸν ἐγρηγορότα τοῦ καθεύδοντος καὶ τὸν ἐνεργοῦντα
 τῇ ψυχῇ τοῦ μόνον ἔχοντος· διὰ γὰρ ἐκεῖνον καὶ τοῦ-
 τον ζῆν φαμεν, ὅτι τοιοῦτός ἐστιν οἷος ἐκεῖνος πάσχειν

νά μιλούμε με δύο σημασίες. Αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ βρίσκεται σὲ ἐγρήγορη¹⁸⁴ πρέπει νὰ λέμε ὅτι ζεῖ πραγματικὰ καὶ στὴν κυριολεξία, ἀλλὰ κι ἐκεῖνος ποὺ κοιμᾶται ζεῖ, ἀφοῦ μπορεῖ νὰ μεταπέσει στὴν κατάσταση ἐκείνη, στὴν ὁποία λέμε ὅτι εἶναι σὲ ἐγρήγορη καὶ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα.

[81] Ἐχοντας ἔτσι αὐτὰ ὑπ' ὄψη, ὅταν ἓνα καὶ τὸ ἴδιο πράγμα χαρακτηρίζεται με δύο τρόπους καὶ ὁ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς σημαίνει τὴν ἐνεργητικὴ ἢ τὴν παθητικὴ δράση του, αὐτὸς ὁ τρόπος θὰ ποῦμε ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ πράγματος στὴν κυριολεξία, ὅπως θεωροῦμε πολὺ περισσότερο σοφὸ ἐκεῖνον ποὺ χρησιμοποιοῖ τὶς γνώσεις του παρὰ ἐκεῖνον ποὺ κατέχει ἀπλῶς μία ἐπιστήμη, καὶ ἄλλο τόσο λέμε πὼς βλέπει ἐκεῖνος ποὺ ρίχνει κάπου τὸ βλέμμα του παρὰ ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ ἀπλῶς νὰ δεῖ.¹⁸⁵

[82] Ἀλλὰ τὸ ὅτι κάτι ἀληθεύει περισσότερο δὲν τὸ λέμε μόνον, ὅταν ἔχουμε τὸν ἴδιο ὀρισμὸ καὶ γιὰ τὴν ἐνεργητικὴν κατάσταση ἐνὸς πράγματος καὶ γιὰ τὴν δυνατότητά του νὰ ἐνεργήσῃ, ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωση ποὺ κάτι προηγεῖται καὶ κάτι ἀκολουθεῖ, ὅπως ὅταν λέμε ὅτι ἡ ὑγεία σὲ σύγκριση με ὅ,τι προκαλεῖ τὴν ὑγεία εἶναι σπουδαιότερο ἀγαθὸ, ὅπως κι ἐκεῖνο ποὺ ἀπὸ τὴν φύση του εἶναι τὸ ἴδιο ἐπιθυμητὸ σὲ σύγκριση με ἐκεῖνο ποὺ τὸ προκαλεῖ. Πάντως βλέπουμε ὅτι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ τί ἰσχύει σχετικὰ με τὴν ὄντολογικὴ σπουδαιότητα ὁ ὀρισμὸς ἐνὸς πράγματος ἀναφέρεται καὶ στὶς δύο παραπάνω ἔννοιές του, ὅτι δηλαδὴ ἀγαθὸ εἶναι καὶ τὸ χρήσιμο καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀγαθό.¹⁸⁶

[83] Πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε ὅτι πολὺ περισσότερο ζεῖ ἐκεῖνος ποὺ εἶναι σὲ ἐγρήγορη παρὰ ἐκεῖνος ποὺ κοιμᾶται, ὅπως κι ἐκεῖνος ποὺ θέτει σὲ ἐνέργεια τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του παρὰ ἐκεῖνος ποὺ ἀπλῶς διαθέτει τέτοιες δυνάμεις. Καὶ πραγματικὰ, κρίνοντας ἀπὸ τὸν πρῶτο, λέμε ὅτι καὶ ὁ ἄλλος ζεῖ, ἐπειδὴ εἶναι κι αὐτὸς ἔτσι καμωμένος ὅπως ὁ πρῶτος ποὺ ἐνεργεῖ ἢ πάσχει.

184. *Ἐγρηγορότα - καθεύδοντα*: Πλούσιο τὸ ἀπόθεμα παραδειγμάτων στὸν Ἀριστοτέλη (*Ἠθικ. Μεγ.* 1185a 10, *Ἠθ. Εὐδ.* 1216a 2, *Ἠθ. Νικ.* 1095b 32 κ.ἄ.), ἐνῶ στὸν Πλάτωνα ἡ χρήση εἶναι διαφορετικὴ.

185. Ἐδῶ ἔγκειται ἡ βάση τῆς θεωρίας τοῦ *δυνάμει - ἐνεργεία*, ἡ ὁποία διατυπώθηκε ἀργότερα ὀριστικὰ στὸ *Μεταφ.* Θ 8 (σύννοση στὸ 1051a 4).

186. Πίσω ἀπὸ τὴν διάκριση, ποὺ γίνεται ἐδῶ, ἀναγνωρίζουμε τὸ ἴδιο ἐπιχείρημα τῆς *συναίρεσεως*, ὅπως στὸ ἀπόσπ. 33 (38,3-14 Pist.). Βλ. *Μεταφ.* 1019a 11-12: ἡ φυσικὴ προτεραιότητα (*κατὰ φύσιν ἢ κατ' οὐσίαν*) εἶναι ἡ βασικὴ προτεραιότητα. Ὅλα ὀδηγοῦν στὸ μόνιμο συμπέρασμα, ὅτι *τὸ θεωρεῖν τὸ μάλιστα τῶν ὄντων γνώριμον* (ἀπόσπ. 85) ταυτίζεται με τὴν τέλεια ζωή.

ἢ ποιεῖν. οὐκοῦν τό γε χρῆσθαι παντὶ τοῦτ' ἐστίν,
 ὅταν εἰ μὲν ἐνὸς ἢ δυνάμεις ἐστι, τοῦτο αὐτὸ πράττη
 25 τις, εἰ δὲ πλείονων τὸν ἀριθμὸν, ὃ ἂν τούτων τὸ βέλ-
 τιστον, οἷον ἀλοῖς, ἥτοι μόνον ὅταν ἀλλῇ χρῆταί τις
 ἢ μάλιστα· ἴσως γὰρ ἐπὶ τούτῳ καὶ τὰ τῶν ἄλλων.
 58 1 οὐκοῦν καὶ μᾶλλον χρῆσθαι τὸν ὀρθῶς χρώμενον φα-
 τέον· τὸ γὰρ ἐφ' ᾧ καὶ ὡς πέφυκεν ὑπάρχειν τῷ χρω-
 μένῳ καλῶς καὶ ἀκριβῶς. ἔστι δὴ καὶ ψυχῆς ἥτοι
 μόνον ἢ μάλιστα πάντων ἔργον τὸ διανοεῖσθαι τε καὶ
 5 λογιζέσθαι. ἀπλοῦν ἄρα ἤδη τοῦτο καὶ παντὶ συλλογί-
 ζεσθαι ράδιον ὅτι ζῆ μᾶλλον ὁ διανοούμενος ὀρθῶς
 καὶ μάλιστα πάντων ὁ μάλιστα ἀληθεύων, οὗτος δέ
 ἐστὶν ὁ φρονῶν καὶ θεωρῶν κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην
 ἐπιστήμην· καὶ τό γε τελέως ζῆν τότε καὶ τούτοις
 10 ἀποδοτέον, τοῖς φρονοῦσι καὶ τοῖς φρονίμοις. εἰ δὲ
 τὸ ζῆν ἐστὶ τῷ ζῶν γε ταῦτόν παντὶ ὅπερ εἶναι, δῆλον
 ὅτι κἂν εἴη γε μάλιστα καὶ κυριώτατα πάντων ὁ φρόνι-
 μος, καὶ τότε μάλιστα τοῦ χρόνου παντὸς ὅταν ἐνεργῆ
 καὶ τυγχάνη θεωρῶν τὸ μάλιστα τῶν ὄντων γνώριμον.
 15 ἀλλὰ μὴν ἢ γε τελεία ἐνέργεια καὶ ἀκάλυτος ἐν ἑαυτῇ
 ἔχει τὸ χαίρειν, ὥστε ἂν εἴη ἢ θεωρητικὴ ἐνέργεια
 πασῶν ἡδίστη. ἔτι τοίνυν ἕτερόν ἐστὶν τὸ ἠδόμενον

[84] Ὅπωςδήποτε χρησιμοποίηση ἑνὸς πράγματος σημαίνει σὲ κάθε περίπτωση ὅτι, ὅταν κάποιος ἔχει μία μόνο δυνατότητα νὰ κάνει κάτι, τὸ κάνει αὐτό, κι ὅταν ἔχει περισσότερες δυνατότητες, ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ τὴν δυνατότητα ποὺ διαθέτει σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ. Παράδειγμα τὸ παίξιμο τῶν αὐλῶν,¹⁸⁷ ὅπου ἡ λέμε ὅτι κάποιος παίζει, ὅταν ἀπλῶς χρησιμοποιεῖ τὸν αὐλό, ἢ λέμε ὅτι παίζει ὅσο μπορεῖ καλύτερα. Καὶ τὸ ἴδιο βέβαια ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ ἄλλα. Πρέπει ἐπομένως νὰ ποῦμε καὶ ὅτι χρῆση σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ κάνει ὁποῖος χρησιμοποιεῖ σωστὰ τὶς δυνατότητές του. Πιὰ τὴν πιὸ κατάλληλη καὶ τὴν πιὸ σύμφωνη μὲ τὴν φύση κάθε πράγματος χρῆση κάνει ἐκεῖνος, ποὺ χρησιμοποιεῖ σωστὰ καὶ μὲ ἀκρίβεια κάθε πράγμα.

[85] Καὶ τῆς ψυχῆς βέβαια ἔργο,¹⁸⁸ εἴτε ἀποκλειστικὰ εἴτε περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο, εἶναι νὰ σκέπτεται καὶ νὰ συλλογίζεται. Εἶναι λοιπὸν ἀπλὸ καὶ εὐκόλο νὰ τὸ καταλάβει καθένας, ὅτι κυριολεκτικὰ περισσότερο ζεῖ ἐκεῖνος ποὺ συλλογίζεται σωστὰ, κι ἀκόμη περισσότερο ἐκεῖνος ποὺ ἐνδιαφέρεται, ὅσο γίνεται πιὸ πολύ, γιὰ τὴν ἀλήθεια. Κι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ κατέχει τὴν φρόνηση καὶ καταγίνεται στὴν θεωρία μὲ βάση τὶς πιὸ ἀποτελεσματικὲς γνώσεις. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ τέλειος βίος ὑπάρχει τότε μόνο καὶ γιὰ ἐκείνους μόνο, ποὺ ἔχουν φρόνηση καὶ εἶναι φρόνιμοι.

[86] Κι ἂν τέλος ἡ ζωὴ εἶναι γιὰ κάθε ζωντανὸ ὄργανισμὸ ἢ πραγματικὴ ὑπαρξὴ του,¹⁸⁹ εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ φρόνιμος ὑπάρχει ἀληθινὰ πολὺ περισσότερο καὶ πολὺ οὐσιαστικότερα ἀπὸ ὅποιονδήποτε ἄλλον, καὶ σὲ ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ζωῆς του τότε μάλιστα περισσότερο, ὅσο ἀσχολεῖται ἐνεργητικὰ καὶ εἶναι ἀφοσιωμένος στὴν θεώρηση ἐκείνου, ποὺ ἀπὸ τὰ ὄντα μπορεῖ περισσότερο νὰ γίνεῖ γνωστό.

[87] Καὶ ἡ τέλεια αὐτὴ καὶ ἀπερίσπαστη¹⁹⁰ δραστηριότητα κλείνει ἀκόμη μέσα τῆς τὴν ἱκανοποίηση, ἔτσι ποὺ ἡ θεωρητικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶναι ἢ πιὸ μεγάλη ἀπόλαυσή του.¹⁹¹

187. Τὸ παράδειγμα τοῦ αὐλοῦ χρησιμοποιεῖται καὶ στὰ *Ἠθικ. Μεγ.* 1211b 27-30, ἀλλὰ σὲ ἄλλο πλαίσιο. Συγγενέστερο εἶναι τὸ χωρίο *Ἠθ. Νικ.* 1098a 17: *εἰ δὲ πλείους - κατὰ τὴν ἀρίστην.*

188. Ἀναφορὰ σὲ ὅσα ἐλέχθησαν στὸ ἀπόσπ. 70 (43,20-25 Pist.), χωρὶς νὰ ἀποτελεῖ ἐπανάληψη, γιὰτὶ ἐδῶ (ἀπόσπ. 85-86) πρόκειται γιὰ τὴν διαφορὰ *ἐνεργείας - δυνάμεως* καὶ τῶν διαβαθμίσεων τῆς «ζωῆς».

189. Ὅτι ἔχει ἐδῶ ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ νοῦν διατυπώθηκε ἀναλυτικότερα στὸ ἀπόσπ. 33 (38,3-14 Pist.), ὅπου βλέπε τὰ παράλληλα χωρία στὸ *Corpus*.

190. Τὸ ἐπίρρημα *ἀκωλύτως* ἀπαντᾶται στὸν Πλάτωνα, ἐνῶ στὸ *Corpus* μόνον τὸ ἐπίθετο *ἀνεμπόδιστος*.

191. Ἐνῶ ἡ ἀντίληψη ὅτι οἱ ἡδονὲς εἶναι ἐμπόδιο στὴν ζωὴ κατὰ φιλοσοφίαν εἶναι κοινὴ στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη (*Ἠθ. Νικ.* 1152b 16: *ἐμπόδιον τῷ φρονεῖν αἰ ἡδοναί*), ἐδῶ

πίνειν καὶ τὸ ἠδέως πίνειν οὐδὲν γὰρ κωλύει μὴ
 διψῶντά τινα μηδὲ οἶῳ χαίρει πόματι προσφερόμενον
 20 πίνοντα χαίρειν, μὴ τῷ πίνειν ἀλλὰ τῷ συμβαίνειν
 ἅμα θεωρεῖν ἢ θεωρεῖσθαι καθήμενον. οὐκοῦν τοῦ-
 τον ἠδεσθαι μὲν καὶ ἠδόμενον πίνειν φήσομεν, ἀλλ'
 οὐ τῷ πίνειν οὐδὲ ἠδέως πίνειν. οὐκοῦν οὕτως καὶ
 βάδισιν καὶ καθέδραν καὶ μάθησιν καὶ πᾶσαν κίνησιν
 25 ἐροῦμεν ἠδεῖαν ἢ λυπηράν, οὐχ ὅσων συμβαίνειν λυπεῖ-
 σθαι παρουσῶν ἡμᾶς ἢ χαίρειν, ἀλλ' ὧν τῇ παρουσίᾳ
 καὶ λυπούμεθα πάντες καὶ χαίρομεν. καὶ ζῶν οὖν
 ἠδεῖαν ὁμοίως ἐροῦμεν, ἧς ἡ παρουσία τοῖς ἔχουσιν
 59 1 ἠδεῖα, καὶ ζῆν ἠδέως οὐ πάντας ὅσοις ζῶσι συμβαίνει
 χαίρειν, ἀλλ' οἷς αὐτὸ τὸ ζῆν ἠδὲ καὶ χαίρουσι τὴν
 ἀπὸ ζωῆς ἠδονήν. οὐκοῦν τὸ ζῆν ἀποδίδομεν τῷ μὲν
 ἐγρηγορότι μᾶλλον ἢ τῷ καθεύδοντι, τῷ φρονοῦντι
 5 δὲ ἢ τῷ ἄφρονι μᾶλλον, τὴν δ' ἀπὸ ζωῆς ἠδονήν τὴν
 ἀπὸ τῆς χρήσεως γιγνομένην φαμὲν εἶναι τῆς ψυχῆς·
 τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ζῆν ἀληθῶς. εἰ τοίνυν καὶ πολλαὶ
 ψυχῆς εἰσι χρήσεις, ἀλλὰ κυριωτάτη γε πασῶν ἢ τοῦ
 φρονεῖν ὅτι μάλιστα. δῆλον τοίνυν ὅτι καὶ τὴν γιγνο-
 10 μένην ἀπὸ τοῦ φρονεῖν καὶ θεωρεῖν ἠδονήν ἢ μόνην
 ἢ μάλιστα ἀναγκαῖον ἀπὸ τοῦ ζῆν εἶναι. τὸ ζῆν ἄρα

[88] Ἄλλο πράγμα εἶναι ἄλλωστε τὸ νὰ πίνει π.χ. κανεὶς τὴν ὥρα ποὺ συμβαίνει νὰ εἶναι εὐχαριστημένος κι ἄλλο τὸ νὰ πίνει μὲ εὐχαρίστηση, γιατί τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ πίνει κανεὶς καὶ χωρὶς νὰ διψᾷ ἢ χωρὶς νὰ εἶναι εὐχάριστο τὸ ποτό, ποὺ τοῦ προσφέρεται, κι ὡστόσο νὰ εἶναι εὐχαριστημένος, ὄχι ἐπειδὴ πίνει, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὴν ἴδια ὥρα παρατηρεῖ κάτι εὐχάριστο ἢ εἶναι ἀφοσιωμένος σὲ σκέψεις εὐχάριστες. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση θὰ ποῦμε βέβαια ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς χαίρεται καὶ πίνει εὐχαριστημένος, ὄχι ὅμως ἐπειδὴ πίνει, ὅπως δὲν θὰ ποῦμε καὶ ὅτι πίνει μὲ εὐχαρίστηση.¹⁹² Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο λέμε πῶς καὶ τὸ βάδισμα καὶ τὸ κάθισμα καὶ ἡ μάθηση καὶ κάθε ἐνέργεια εἶναι εὐχάριστη ἢ δυσάρεστη, ὄχι ὅταν συμβαίνει νὰ εἴμαστε εὐχαριστημένοι ἢ δυσάρεστοι τὴν ὥρα ποὺ ἐνεργοῦμε ἔτσι ἢ ἔτσι, ἀλλ' ὅταν αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ ἐνέργειες κάνουν ὅλους νὰ εἴμαστε δυστυχημένοι ἢ εὐτυχημένοι.

[89] Ὅμοια λοιπὸν θὰ ποῦμε¹⁹³ ἐκείνη τὴν ζωὴ εὐχάριστη, ποὺ ἡ παρουσία της εἶναι σ' αὐτοὺς ποὺ τὴν ζοῦν ἀπολαυστική, καὶ δὲν θὰ ποῦμε πῶς ζοῦν εὐτυχημένα ὅλοι ὅσοι συμβαίνει στὴ ζωὴ τους νὰ ἔχουν χαρές, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνοι ποὺ ἡ ἴδια ἢ ζωὴ τοὺς¹⁹⁴ εἶναι εὐχάριστη καὶ ἀπολαμβάνουν τὴν χαρὰ ποὺ ἡ ζωὴ τοὺς προσφέρει.

[90] Ἔτσι βέβαια καὶ τὴν ἴδια τὴν ζωὴ τὴν ἀποδίδουμε πῶς πολὺ σ' ἐκεῖνον, ποὺ βρίσκεται σὲ ἐγρήγορη παρὰ σ' ἐκεῖνον ποὺ κοιμάται, καὶ πῶς πολὺ στὸ φρόνιμο παρὰ στὸν ἄμυαλο. Κι ἀκόμη πιστεύουμε πῶς ἡ πραγματικὴ ἀπόλαυση τῆς ζωῆς προέρχεται ἀπὸ τὴν χρῆση ποὺ κάνουμε τῆς ψυχῆς, γιατί αὐτὸ πραγματικὰ εἶναι ἡ ἀληθινὴ ζωὴ.

[91] Κι ἂν βέβαια ὑπάρχουν πολλὲς *χρήσεις* τῆς ψυχῆς, ἡ σπουδαιότερη ἀπο ὅλες εἶναι πάντως τὸ νὰ σκέπτεται κανεὶς, ὅσο γίνεται στὸν ἄνθρωπο.¹⁹⁵ Εἶναι ἐπομένως φανερό, ὅτι καὶ ἡ ἀπόλαυση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν φρόνηση καὶ τὴν θεωρητικὴ σκέψη εἶναι κατ' ἀνάγκην, αὐτὴ μόνον ἢ ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο περισσότερο, ἀναπόσπαστα δεμένη μὲ τὴν ἴδια τὴν ζωὴ. Ἡ εὐτυχημένη

τονίζεται ὅτι οἱ θεωρητικὲς ἀπασχολήσεις παρέχουν ἡδονή. – Μὲ ἀφορμὴ τὰ ἀποσπ. 87-92 ὁ Düring I, 249-252 κάνει λόγο γιὰ ἕναν «εὐγενὴ ἡδονισμό» τοῦ Ἀριστοτέλους, παρὰ τὴν θέση πολλῶν ἀριστοτελιστῶν γιὰ τὴν ἀντι-ἡδονιστικὴ φιλοσοφία του. Βλ. καὶ τὸ ἀπόσπ. 77 (44,20-26 Pist.) καὶ -μὲ ἄλλη φραστικὴ διατύπωση- *Μεταφ* 1153b 9-11 καὶ 1174b 18-23.

192. *Ἡδόμενον πίνειν – πίνοντα χαίρειν*: ἐκλαϊκίωση τῆς θεωρίας τοῦ κατὰ *συμβεβηκός*. Πρβλ. *Φυσ.* 186b 21.

193. *Ἐροῦμεν*: λογικὸς μέλλων· πρβλ. *φήσω* καὶ *ἐρῶ*.

194. *Αὐτὸ τὸ ζῆν*: λεπτὴ διάκριση, προετοιμασμένη στὸ προηγούμενο ἀπόσπασμα.

195. *Τὸ φρονεῖν ὅ,τι μάλιστα*: πρβλ. Πλάτων, 7ῆ *Ἐπ.* 344B: *εἰς δύναμιν ἀνθρωπίνην*.

ἡδέως καὶ τὸ χαίρειν ὡς ἀληθῶς ἦτοι μόνοις ἢ μάλιστα
 ὑπάρχει τοῖς φιλοσόφοις. ἢ γὰρ τῶν ἀληθεστάτων
 νοήσεων ἐνέργεια καὶ ἀπὸ τῶν μάλιστα ὄντων πληρου-
 15 μένη καὶ στέγουσα ἀεὶ μονίμως τὴν ἐνδιδομένην τελειό-
 τητα, αὕτη πασῶν ἐστι καὶ πρὸς εὐφροσύνην ἀνυσιμω-
 τάτη. ὥστε καὶ δι' αὐτὸ τὸ χαίρειν τὰς ἀληθεῖς καὶ
 ἀγαθὰς ἡδονὰς φιλοσοφητέον ἐστὶ τοῖς νοῦν ἔχουσιν.

XII. Εἰ δὲ δεῖ μὴ μόνον ἀπὸ τῶν μερῶν τοῦτο
 20 συλλογίσασθαι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ὅλης εὐδαιμονίας ἄνω-
 θεν τὸ αὐτὸ κατασκευάσαι, λέγωμεν διαρρήδη ὅτι δὴ
 ὡς ἔχει πρὸς εὐδαιμονίαν τὸ φιλοσοφεῖν, οὕτω καὶ πρὸς
 τὸ σπουδαῖον ἡμῖν ἢ φαῦλον εἶναι αὐτὸ διακεῖσθαι.
 πάντα γὰρ τὰ μὲν πρὸς τοῦτο τὰ δὲ διὰ τοῦτο πᾶσιν
 25 αἰρετέον εἶναι, καὶ τὰ μὲν ὡς ἀναγκαῖα τῶν πραγμά-
 των τὰ δὲ ἡδέα δι' ὧν εὐδαιμονοῦμεν. οὐκοῦν τὴν
 εὐδαιμονίαν τιθέμεθα ἦτοι φρόνησιν εἶναι καὶ τινα
 σοφίαν ἢ τὴν ἀρετὴν ἢ τὸ μάλιστα χαίρειν <ἢ> πάντα
 60 1 ταῦτα. οὐκοῦν εἴτε φρόνησίς ἐστι, φανερόν ὅτι μόνοις
 ἂν ὑπάρχοι τοῖς φιλοσόφοις τὸ ζῆν εὐδαιμόνως, εἴτε
 ἀρετὴ ψυχῆς ἢ τὸ χαίρειν, κἂν οὕτως ἢ μόνοις ἢ

λοιπόν ζωή και η πραγματική απόλαυση από αυτήν είναι δοσμένη αποκλειστικά ή πάντως περισσότερο από όποιουσδήποτε άλλους σ' εκείνους που φιλοσοφούν. Γιατί η χρησιμοποίηση των πιο αληθινών σκέψεων, που συμπληρώνεται από την αίσθηση του πιο πραγματικού και εξασφαλίζει πάντα την μόνιμη παρουσία της τελειότητας,¹⁹⁶ αυτή είναι περισσότερο από κάθε τι άλλο και η πιο συντελεστική¹⁹⁷ στην ψυχική εύφροσύνη.

[92] Και για την ίδια λοιπόν την απόλαυση της αληθινής και άξιας ήδονης αξίζει να φιλοσοφούν όσοι είναι προικισμένοι με νοῦ.¹⁹⁸

[93] Ἄν ὅμως πρέπει νὰ συμπεράνουμε τὰ παραπάνω ὄχι μόνον ἀπὸ λεπτομερειακὲς ἀναλύσεις ἀλλὰ νὰ δείξουμε τὴν ὀρθότητά τους καθολικότερα¹⁹⁹ καὶ ἀπὸ τὴν γενικὴ ἔννοια τῆς εὐδαιμονίας,²⁰⁰ δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ποῦμε χωρὶς ἐπιφύλαξη, ὅτι ὅποια πραγματικὰ σχέση ἔχει ἡ φιλοσοφικὴ θεώρηση πρὸς τὴν εὐδαιμονία, τὴν ἴδια σχέση ἔχει καὶ πρὸς τὸν γενικὸ χαρακτήρα τῆς ζωῆς μας, ἂν θὰ εἶναι δηλαδὴ ἄξιος ἢ ποταπός. Γιατὶ σὲ ὅλους μας εἶναι κάθε τι γιὰ τὸν ἕνα ἢ γιὰ τὸν ἄλλο λόγο ἐπιθυμητό, ἀλλὰ ὡς πράγματα ἀναγκαῖα στὴν ζωὴ καὶ ἄλλα ὡς ἀπολαύσεις ποὺ μᾶς κάνουν νὰ εὐτυχοῦμε.²⁰¹

[94] Ἐτσι λοιπόν μπορούμε νὰ ὀρίσουμε, ὅτι εὐδαιμονία εἶναι ἡ φρόνηση καὶ ἡ σοφία²⁰² ἢ ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς ἢ ἡ πραγματικὴ καὶ ξεχωριστὴ χαρὰ ἢ καὶ ὅλα αὐτὰ μαζί.

[95] Εἴτε ἐπομένως ἡ εὐδαιμονία ταυτίζεται μὲ τὴν φρόνηση, εἶναι φανερό ὅτι μόνο σ' εκείνους ποὺ φιλοσοφούν εἶναι δοσμένο νὰ ζήσουν εὐτυχημένα, εἴτε ταυτίζεται μὲ τὴν ἀρετὴ τῆς ψυχῆς ἢ τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς, πάλι σ'

196. Στὸ *ἢ γὰρ τῶν ἀληθεστάτων νοήσεων ἐνέργεια* προστίθεται ὡς παράθεση τὸ *πληρουμένη καὶ στέγουσα*, ποὺ ἀποτελεῖ παράφραση πλατωνικῶν ἐκφράσεων.

197. *Ἀνυσιμωτάτη*· πρβλ. Πλάτ., *Νόμοι* 716D: *ἀνυσιμώτατον πρὸς τὸν εὐδαίμονα βίον*.

198. Ἡ φράση *δι' αὐτὸ τὸ χαίρειν* - *ἡδονὰς* εἶναι ἀσφαλῶς ἀριστοτελική, ἀλλὰ ἡ ὅλη πρόταση εἶναι σύνθεση τοῦ Ἰαμβλίχου. *Αὐτὸ τὸ χαίρειν*· πρβλ. ἀπόσπ. 89: *αὐτὸ τὸ ζῆν*. Πρβλ. καὶ Ἡθ. Νικ. 1172a 22: *χαίρειν οἷς δεῖ*.

199. *Ἄνωθεν*: μεταφορικὴ χρῆση, ὅπως Ἡθ. Νικ. 1144a 12.

200. *Τῆς ὅλης εὐδαιμονίας*· πρβλ. Ἡθ. Νικ. 1140a 28: *πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλως*.

201. Ἐξ ἀρχῆς ἀριστοτελικὴ ἀντίληψη καὶ τυπικὰ περιπατητικὴ. - Ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἔχουν μείνει πολὺ λίγα. Τὸ ἀπόσπ. 93 εἶναι σύνθεση τοῦ Ἰαμβλίχου καὶ χωρὶς ἄμεση σύνδεση μὲ τὸ 92. Ὁ Düring ὑποθέτει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης θὰ ὀμιλοῦσε ἐδῶ ἀναλυτικὰ γιὰ τὴν σχέση φρόνησης - θεωρίας - ἀρετῆς - εὐδαιμονίας - τοῦ τελέως εὖ ζῆν, τονίζοντας τὴν σχέση μεταξύ φιλοσοφικῆς διείσδυσης στὴν φύση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ γνώσης της, ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα ἢ εὐεργετικὴ γιὰ τὴν ζωὴ.

202. Πρβλ. Ἡθ. Νικ. 1098b 24: *τοῖς δὲ φρόνησις ἄλλοις δὲ σοφία τις*.

5 *μάλιστα πάντων ἀρετὴ γάρ ἐστὶ τὸ κυριώτατον τῶν
 ἐν ἡμῖν, ἥδιστόν τε πάντων ἐστὶν ὡς ἐν πρὸς ἐν ἡ
 φρόνησις, ὁμοίως δὲ κἂν ταῦτα πάντα ταῦτ᾽ αὖτις
 εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ὀριστέον ἐστὶ τὸ φρονεῖν. ὥστε
 φιλοσοφητέον ἂν εἴη πᾶσι τοῖς δυναμένοις· ἢ γάρ τοι
 10 τοῦτ' ἐστὶ τὸ τελέως εὖ ζῆν, ἢ μάλιστα γὰρ πάντων ὡς
 ἐν εἰπεῖν αἴτιον ταῖς ψυχαῖς. ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν διὰ
 τὸ παρὰ φύσιν ἴσως εἶναι τὸ γένος ἡμῶν χαλεπὸν τὸ
 μανθάνειν τι καὶ σκοπεῖν ἐστὶ, καὶ μόλις αἰσθάνοιτο,
 διὰ τὴν ἀφύϊαν καὶ τὴν παρὰ φύσιν ζωὴν ἂν δέ
 ποτε δυνηθῶμεν σωθῆναι πάλιν ὅθεν ἐληλύθαμεν, δῆ-
 15 λον ὡς ἥδιον καὶ ῥᾶον αὐτὸ ποιήσομεν πάντες. νῦν
 μὲν γὰρ ἀφειμένοι τῶν ἀγαθῶν διατελοῦμεν πράττον-
 τες τὰ ἀναγκαῖα, καὶ μάλιστα πάντων οἱ μάλιστα μα-
 κάριοι δοκοῦντες εἶναι τοῖς πολλοῖς· ἐὰν δὲ τῆς οὐρα-
 νίας ὁδοῦ λαβόμεθα καὶ ἐπὶ τὸ σύννομον ἄστρον τὴν
 20 ζωὴν τὴν ἑαυτῶν ἀπερείσωμεν, τότε φιλοσοφήσομεν
 ζῶντες ἀληθῶς καὶ θεώμενοι θεωρίας ἀμηχάνους τὸ*

αυτούς ανήκει, ἢ ἀποκλειστικά ἢ περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους. Γιατὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ ὅσα χαρακτηρίζουν τὸν ἄνθρωπο, καὶ τὸ πιὸ εὐάρεστο, ὅταν συγκριθεῖ μὲ κάθε τι ἄλλο χωριστά,²⁰³ εἶναι ἡ φρόνηση. Τὸ ἴδιο κι ἂν ποῦμε ὅτι ὅλα τὰ παραπάνω μαζί κάνουν τὴν εὐδαιμονία, πάλι πρέπει νὰ τὴν ὀρίσουμε ὡς καρπὸ τῆς φρονήσεως.²⁰⁴

[96] Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν εἶναι, ὅτι πρέπει νὰ φιλοσοφοῦν ὅλοι ὅσοι ἔχουν αὐτὴ τὴν ικανότητα, γιατί ἡ αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ὁλοκληρωμένη καὶ ἄξια ζωὴ ἢ μὲ μιὰ λέξη²⁰⁵ ὁδηγεῖ περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο²⁰⁶ τὶς ψυχὲς στὴν τέλεια αὐτὴ ζωὴ.

Ἀλλὰ στὴν ἐδῶ ζωὴ μας, ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπινο γένος φαίνεται νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν φυσικὴ του κατάσταση, ἢ σκέψη καὶ ἡ μάθηση εἶναι δύσκολο ἔργο, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος, καθὼς εἶναι ἀδύναμος καὶ ἡ ζωὴ του ἀφύσικη, μόλις κατορθώνει νὰ ἀντιλαμβάνεται μὲ τὶς αἰσθήσεις. Ὅταν ὅμως κάποτε μπορέσουμε νὰ καταφύγουμε πάλι ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ἔχουμε ἔλθει, εἶναι φανερὸ ὅτι μὲ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση καὶ εὐκολία θὰ ἐπιδοθοῦμε στὴν θεωρητικὴ ζωὴ.

Ὅσο γιὰ τῶρα ὅμως, στερημένοι ἀπὸ τὰ πραγματικὰ ἀγαθὰ, καταγινόμαστε μόνο μὲ τὰ ἀναγκαῖα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, καὶ ὅσοι τὸ κατορθώνουν καλύτερα, αὐτοὶ θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ὡς οἱ πιὸ εὐτυχημένοι.²⁰⁷

Ἀπὸ τὴν ὥρα ὅμως ποῦ θὰ πάρουμε τὸν δρόμο πρὸς τὸν οὐρανὸ καὶ θὰ συνταιριάσουμε τὴν ζωὴ μας πρὸς τὸ ἄστρο, ποῦ μᾶς ἔχει λάχει, τότε θὰ φιλοσοφήσουμε πραγματικὰ, καθὼς θὰ ζοῦμε τὴν ἀληθινὴ ζωὴ²⁰⁸ καὶ θ'

203. Ὡς ἐν πρὸς ἔν· πρβλ. ἀπόσπ. 67 (43,1-5 Pist.).

204. Ὀριστέον τὸ φρονεῖν, διότι τὸ φρονεῖν εἶναι ἄριστον πάντων καὶ ἀκρότατον (ἀπόσπ. 20-21) καὶ κράτιστον τῶν ἀγαθῶν (ἀπόσπ. 40).

205. Ὡς ἐν εἰπεῖν· πρβλ. ἀπόσπ. 67 (43,1-5 Pist.).

206. Αἴτιον· πιθανότατα ἐδῶ συνώνυμο πρὸς τὸ τέλος, τὸ οὐ ἔνεκα.

207. Ὁ Gisson περιλαμβάνει καὶ τοὺς στίχους 60,10-18 στὰ ἀποσπάσματα τοῦ Προτρεπτικοῦ, ὁ Gaiser τείνει νὰ θεωρήσει τοὺς στίχους 60,10-22 ὡς ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν *Εὐδημο* τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Jaeger, μὲ ἐπιφυλάξεις οἱ Walzer καὶ Ross καὶ κατηγορηματικὰ ἀρνητικὸς ὁ Düring. Νεώτερος ὅλων ὁ Flashar συνηγορεῖ μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ χωρίου στὸν *Εὐδημο* [AGPh 47(1965), 72ἐπ.]. – Τὸ χωρίο περιλαμβάνει πλατωνικὲς ἀπηχήσεις: *σύννομον ἄστρον* (Τίμ. 42B), *οὐρανία ὁδός* (Πολιτ. 10, 614C), ποῦ δὲν βοηθοῦν ὡστόσο στὴν ἀνίχνευση τῆς πηγῆς του.

208. Οἱ στίχοι 60,18-22, κατὰ Gaiser ἀπὸ τὸν *Εὐδημο*, ἀπηχοῦν τὴν διαδεδομένη ὀρφικο-πιθαγορικὴ διδασκαλία τῆς περιήγησης τῶν ψυχῶν, ποῦ ἔχει μιὰ ποιητικὴ ἐπεξεργασία καὶ στὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη

κάλλος, ἀτενίζοντες τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀρα-
 ρότως καὶ θεώμενοι τὴν τῶν θεῶν ἀρχήν, εὐφραινό-
 μνοι καὶ χαίροντες συνεχῶς ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν, ἠδόμενοι
 61 1 χωρὶς πάσης λύπης. οὕτως οὖν ἐπιόντες εἰς πᾶσαν
 εὐδαιμονίαν εὐρίσκομεν ἡμῖν συμβαλλόμενον τὸ φιλο-
 σοφεῖν διόπερ αὐτοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι ἄξιον ὡς σπου-
 δαιοτάτου καὶ μάλιστα ἡμῖν προσήκοντος.

5 XIII. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἀπὸ τῶν περὶ φιλοσοφίας
 ἐννοιῶν ποιήσασθαι τινα ἐπὶ τοῦτο παράκλησιν, ἴθι
 δὴ καὶ ἀπὸ τούτων ἐπέλθωμεν οὕτωςί. κινδυνεύου-
 σιν ὅσοι τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἀπτόμενοι φιλοσοφίας
 10 λεληθέναι τοὺς ἄλλους, ὅτι οὐδὲν ἄλλο αὐτοὶ ἐπιτη-
 δεύουσιν ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι. καὶ μάλα
 εἰκότως. λέληθε γὰρ τοὺς πολλοὺς ἢ τε θανατῶσι
 καὶ ἢ ἄξιοί εἰσι θανάτου καὶ οἴου θανάτου οἱ ὡς
 15 ἀληθῶς φιλόσοφοι. θάνατος μὲν οὖν ἐστὶν οὐκ ἄλλο
 τι ἢ ἡ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγὴ, καὶ
 ἔστι τοῦτο τὸ τεθνάναι, χωρὶς μὲν ἀπὸ τῆς ψυχῆς
 ἀπαλλαγὴν αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ σῶμα γεγενῆσθαι, χω-
 ρὶς δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος ἀπαλλαγῆσαν αὐτὴν
 20 καθ' αὐτὴν εἶναι. τούτου δὴ οὖν οὕτως ἔχοντος,
 εἰκότως δὴ οὐκ ἔστι φιλοσόφου ἀνδρὸς ἐσπουδακέναι
 περὶ τὰς ἡδονὰς καλουμένας τὰς τοιάσδε, οἷον σίτων
 τε καὶ ποτῶν, οὐδὲ τὰς τῶν ἀφροδισίων ἀλλ' οὐδὲ
 τὰς ἄλλας τὰς περὶ τὸ σῶμα θεραπείας ἐντίμους ἠγῆ-
 σεται ὁ τοιοῦτος, οἷον ἱματίων διαφερόντων κτήσεις
 25 καὶ ὑποδημάτων, καὶ τοὺς ἄλλους καλλωπισμοὺς τοὺς
 περὶ τὸ σῶμα οὐ τιμᾶ, ἀτιμάζει δὲ καθόσον μὴ πολλὴ
 ἀνάγκη μετέχειν αὐτῶν. ὅλως δοκεῖ ἢ τοῦ τοιοῦτου
 πραγματεία οὐ περὶ τὸ σῶμα εἶναι, ἀλλὰ καθόσον
 62 1 δύναται ἀφεστάναι αὐτοῦ, πρὸς δὲ τὴν ψυχὴν τετρά-

ἀντικρύζουμε πράγματα ἀπίστευτης ὁμορφιάς, θ' ἀτενίζουμε τὴν ἀλήθεια σταθερὰ μὲ τὴν ψυχὴ μας καὶ θὰ θεωροῦμε τὴν δύναμη καὶ τὴν ἐξουσία τῶν θεῶν, ἀπολαμβάνοντας μόνιμη χαρὰ καὶ εὐφροσύνη ἀπὸ τὴν θέαση αὐτῆ μὲ μιὰ ἀπόλαυση, ποὺ δὲν γνωρίζει καμιά λύπη. Ἔτσι λοιπόν, φθάνοντας στὴν ὀλοκληρωμένη εὐδαιμονία, θὰ διαπιστώσουμε καλύτερα τὴν συμπαράσταση τῆς φιλοσοφίας. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ τὴν κάνουμε κτῆμα μας ὡς τὴν πιὸ σημαντικὴ καὶ πιὸ ταιριαστὴ στὸν ἄνθρωπο ὑπόθεση.

13. Ἄν πρέπει ὅμως καὶ ἀπὸ τὶς ἔννοιες, ποὺ ἔχουν δοθεῖ στὴν φιλοσοφία, νὰ ἐνισχύσουμε τὴν προτροπὴ μας πρὸς αὐτήν, ἄς προχωρήσουμε καὶ μ' αὐτὲς στὰ παρακάτω.²⁰⁹ [Φαίδων 64A-65D]: «Ὅσοι ἀσχολοῦνται σωστὰ μὲ τὴν φιλοσοφία, κι ἄς μὴ μποροῦν νὰ τὸ καταλάβουν αὐτὸ οἱ ἄλλοι, δὲν ἐπιδιώκουν τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν πορεία πρὸς τὸν θάνατο καὶ τὴν κατάσταση τῶν νεκρῶν. Κι αὐτὸ πολὺ δικαιολογημένα, γιατί πραγματικὰ οἱ πολλοὶ δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν μὲ ποιά ἔννοια ἐπιδιώκουν τὸν θάνατο ὅσοι μὲ γνήσιο τρόπο φιλοσοφοῦν καὶ πῶς εἶναι προετοιμασμένοι γι' αὐτὸν καὶ ποιὸν θάνατο ἐπιδιώκουν. Ὁ θάνατος δὲν εἶναι πραγματικὰ τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ ἡ νέκρωση σημαίνει ἀκριβῶς τὸ νὰ εἶναι τὸ σῶμα μόνο του, ἀφοῦ χωρισθεῖ καὶ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν ψυχὴ, καὶ τὸ νὰ εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ μόνη της, ἀφοῦ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ σῶμα.

Ὅταν λοιπόν εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα, γίνεται φανερὸ ὅτι δὲν ἀρμόζει στὸν φιλόσοφο νὰ καταγίνεται μ' αὐτά, ποὺ οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουν ἡδονές, ὅπως οἱ τροφές καὶ τὰ ποτὰ καὶ πολὺ περισσότερο οἱ σαρκικὲς ἡδονές. Ἄλλ' οὔτε καὶ τὶς ἄλλες φροντίδες τοῦ σώματος μπορεῖ νὰ θεωρήσει ἄξιες ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος, φροντίδες δηλαδὴ γιὰ πολυτελῆ ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα, κι οὔτε ἄλλου εἴδους καλλωπισμοὺς τοῦ σώματος ἐκτιμᾷ, ἀλλὰ τὰ περιφρονεῖ αὐτά, ὅσο βέβαια δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητο ν' ἀσχοληθεῖ μ' αὐτά. Γενικὰ ἡ ἀπασχόληση ἐνὸς τέτοιου ἀνθρώπου μὲ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὶς φροντίδες δείχνει ν' ἀποβλέπει ὄχι στὸ σῶμα –ἀντίθετα μάλιστα ἔχει ὅσο γίνεται λιγότερη σχέση μ' αὐτό–, ἀλλ' ἔχει στόχο τῆς τὴν ψυχὴ. Κι ὡς πρὸς

209. Στὸ 13ο κεφάλαιο τοῦ *Προτρεπτικοῦ* τοῦ Ἰαμβλίου ἔχουμε καὶ πάλι ἐκτενὴ ἀποσπάσματα αὐτολεξεῖ ἀπὸ Πλατωνικοὺς διαλόγους, κυρίως ἐδῶ ἀπὸ τὸν *Φαίδωνα*, τὸν *Θεαίτητο*, τὴν *Πολιτεία*, τὸν *Γοργία* καὶ τὸν *Μενέξενο*. Βλ. ἀναλυτικὴ καταγραφή στὴν Εἰσαγωγή, σελ. 19*. Γιὰ ἐπὶ μέρους ἐρμηνευτικὲς παρατηρήσεις στὰ παραπάνω κείμενα πολὺ χρήσιμο εἶναι Η. Gauss, *Handkommentar zu den Dialogen Platons*, Bd 2,2, Bern 1958, σελ. 29 καὶ ἐξῆς, καὶ βεβαίως ἡ γνωστὴ πλούσια ἐρμηνευτικὴ πλατωνικὴ βιβλιογραφία.

φθαι. καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις οὖν δῆλός ἐστιν ὁ φιλόσοφος ἀπολύων ὅτι μάλιστα τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος κοινωνίας διαφερόντως τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. καὶ δοκεῖ γέ που διὰ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἀνθρώποις, ᾧ μὴδὲν ἠδὲ τῶν τοιούτων μὴδὲ μετέχει αὐτῶν, οὐκ ἄξιον εἶναι ζῆν, ἀλλ' ἐγγύς τι τείνειν τοῦ τεθνάναι ὁ μὴδὲν φροντίζων τῶν ἡδονῶν αἰ διὰ τοῦ σώματός εἰσι. καὶ μὴν περὶ γε αὐτὴν τὴν τῆς φρονήσεως κτήσιν ἐμπόδιον τὸ σῶμα, ἐάν τις αὐτὸ ἐν τῇ ζητήσῃ κοινωνὸν συμπαραλαμβάνῃ. οἷον τὸ τοιόνδε λέγω· οὐκ ἔχει ἀλήθειάν τινα ὄψις τε καὶ ἀκοὴ τοῖς ἀνθρώποις· τὰ γὰρ τοιαῦτα οἱ ποιηταὶ ἀεὶ ἡμῖν θρυλλοῦσιν, ὅτι οὔτε ἀκούομεν ἀκριβῆς οὐδὲν οὔτε ὀρώμεν. καίτοι εἰ αὐταὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα αἰσθήσεων μὴ ἀκριβεῖς εἰσι μὴδὲ σαφεῖς, σχολῆ αἶ γε ἄλλαι πᾶσαι γάρ που τούτων φαυλότεραί εἰσιν. οὐκοῦν εἰ ἡ ψυχὴ τῆς ἀληθείας ἀποτυγχάνει, ὅταν μετὰ τοῦ σώματος ἐπιχειρῇ τι σκοπεῖν (δῆλον γὰρ ὅτι τότε ἐξαπατᾶται ὑπ' αὐτοῦ), πάντως που ἐν τῷ λογίζεσθαι, εἶπερ που ἄλλοθι, κατάδηλον αὐτῇ γίνεταί τι τῶν ὄντων. λογίζεται δὲ γέ που τότε κάλλιστα, ὅταν αὐτὴν τούτων μὴδὲν παραλυπῇ, μήτε ἀκοὴ μήτε ὄψις μήτε ἀλγηδῶν μὴδὲ τις ἡδονή, ἀλλ' ὅτι μάλιστα αὐτὴ καθ' αὐτὴν γίννηται ἐῶσα χαίρειν τὸ σῶμα, καὶ καθόσον δύνηται μὴ κοινωνοῦσα αὐτῷ μὴδὲ ἀπτομένη ὀρέγηται τοῦ ὄντος. οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ φιλοσόφου ψυχὴ μάλιστα ἀτιμάζει τὸ σῶμα καὶ φεύγει ἀπ' αὐτοῦ, ζητεῖ δὲ αὐτὴ καθ' αὐτὴν γίνεσθαι.

63 1 Μάλιστα δὲ ἔσται τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῆς τῶν εἰδῶν θεωρίας. τὸ γὰρ δίκαιον αὐτὸ καὶ καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ πάντα οἷς ἐπισφραγιζόμεθα τὸ ὅ ἐστιν, οὐδεπώποτε τις τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδεν, οὐδὲ ἄλλη τινὶ αἰσθήσει τῶν διὰ τοῦ σώματος ἐφήσατο αὐτῶν, ἀλλ' ὅς ἂν μάλιστα ἡμῶν καὶ ἀκριβέστατα παρασκευάσῃται αὐτὸ ἕκαστον διανοηθῆναι περὶ οὗ σκοπεῖ, οὗτος ἂν ἐγγύτατα ἴοι τοῦ γινῶναι ἕκαστον. οὐκοῦν ἐκεῖνος ἂν τοῦτο ποιήσῃεν καθαρώτατα, ὅστις ὅ τι μάλιστα αὐτῇ τῇ

τὸ θέμα αὐτὸ λοιπὸν δείχνει ὁ φιλόσοφος ν' ἀποδεσμεύει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν σχέσηη τῆς μὲ τὸ σῶμα πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Π' αὐτὸ καὶ οἱ πολλοὶ νομίζουν ὅτι ἐκεῖνος ποὺ δὲν θεωρεῖ ὡς ἀπόλαυση τίποτε ἀπὸ τὰ παραπάνω κι οὔτε ἔχει καμιὰ συμμετοχὴ σ' αὐτὰ δὲν ἀξίζει καὶ νὰ ζεῖ, ἀλλὰ βρίσκεται σχεδὸν κοντὰ στὸν θάνατο, ἐφόσον δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὶς ἡδονές ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ σῶμα.

Ἀλλὰ καὶ στὴν ἀπόκτηση τῆς φρόνησης θὰ βρεθεῖ βέβαια τὸ σῶμα ἐμπόδιο, ἀπὸ τὴν στιγμὴ ποὺ θὰ ἤθελε κάποιος νὰ τὸ χρησιμοποιοῦσε γιὰ σύμμαχό του στὴν ἐπιδίωξη αὐτῆ. Ἐννοῶ τὸ ἐξῆς: οὔτε ἡ ὄραση οὔτε ἡ ἀκοὴ ἐξασφαλίζουν κάτι ἀληθινὸ στοὺς ἀνθρώπους, καὶ πάντοτε ἄλλωστε οἱ ποιητὲς μᾶς προειδοποιοῦν ὅτι οὔτε ἀκοῦμε οὔτε βλέπουμε τίποτε σωστά. Κι ἂν δὲν ὑπάρχει σ' αὐτὲς τὶς αἰσθήσεις οὔτε ἀκρίβεια οὔτε σαφήνεια, πόσο περισσότερο στὶς ἄλλες, ἀφοῦ ὅλες οἱ ἄλλες εἶναι λίγο-πολὺ κατώτερες ἀπὸ αὐτές.

Ἄν λοιπὸν ἡ ψυχὴ δὲν κατορθώνει νὰ συλλάβει τὴν ἀλήθεια, ὅταν δεμένη μὲ τὸ σῶμα ἐπιδιώκει νὰ ἐρευνήσῃ κάτι –γιατὶ εἶναι φανερὸ ὅτι στὴν περίπτωσιν αὐτῆ τὸ σῶμα τὴν παρασύρει στὴν πλάνη–, ὅμως μὲ τὴν συλλογιστικὴ ἐνέργεια, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο μέσο, τῆς φανερώνεται κάτι ἀπ' ὅ,τι ἔχει πραγματικὴ ὑπαρξῆ. Καὶ τότε μάλιστα ἔχει ἡ συλλογιστικὴ τῆς ἐνέργεια τὴν καλύτερη ἀπόδοση, ὅταν δὲν ἐνοχλεῖ τὴν ψυχὴ τίποτε σωματικὸ, οὔτε ἡ ἀκοὴ οὔτε ἡ ὄραση, οὔτε πόνος οὔτε ἡδονή, ἀλλὰ μένει ὅσο γίνεται ἀπομονωμένη καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸ σῶμα, ἀναζητῶντας τὸ ἀληθινὸ ὄν ὅσο μπορεῖ πιὸ ἀδέσμευτη ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ χωρὶς καμιὰ ἐπαφὴ μ' αὐτό. Ἔτσι λοιπὸν καὶ στὴν ἀναζήτησιν τοῦ ὄντος ἡ ψυχὴ τοῦ φιλοσόφου περιφρονεῖ τὸ σῶμα καὶ θέλει νὰ ξεφύγει ἀπὸ αὐτὸ, ἐπιδιώκοντας νὰ ἐνεργεῖ ἐντελῶς ἀνεξάρτητη καὶ ἐλεύθερη».

Καὶ θὰ γίνῃ ἀκόμη πιὸ φανερὸ αὐτό, ὅταν σκεφθοῦμε τί συμβαίνει μὲ τὴν θεώρησιν τῶν ιδεῶν. [Φαίδων 65D-67B]: «Γιατὶ πραγματικὰ τὴν ἴδιαν τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ ὡραῖο καὶ τὸ ἀγαθὸ καὶ ὅλα ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα ἀποδίδουμε πραγματικὴ ὑπαρξῆ, κανεὶς ποτὲ δὲν τὰ εἶδε μὲ τὰ μάτια του οὔτε τὰ ἄγγιξε μὲ κάποια ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις τοῦ σώματός του. Μόνον ὁποῖος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους κατορθώσει μὲ τὸν πιὸ μεθοδικὸ τρόπο νὰ συλλάβῃ μὲ τὴν καθαρὴ σκέψιν τὴν ἀληθινὴ οὐσίαν αὐτοῦ ποὺ διερευνᾷ, αὐτὸς θὰ μποροῦσε νὰ φθάσῃ ὅσο γίνεται πιὸ κοντὰ στὸ νὰ γνωρίσῃ πραγματικὰ κάθε πράγμα. Ἐκεῖνος ἐπομένως θὰ τὸ κατώρθωνε αὐτὸ ξεκάθαρα, ποὺ ὅσο γίνεται πιὸ ἀποτελεσματικὰ θὰ ἔφθανε στὴν γνώσιν

10 διανοία ἴοι ἐφ' ἕκαστον, μήτε τὴν ὄψιν παρατιθέμενος
 ἐν τῷ διανοεῖσθαι μήτε ἄλλην αἴσθησιν ἐφέλκων μηδε-
 μίαν μετὰ τοῦ λογισμοῦ, ἀλλ' αὐτῇ καθ' αὐτὴν εἰλι-
 κρινεῖ τῇ διανοία χρώμενος αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἰλικρινὲς
 15 ἕκαστον ἐπιχειροῖ θηρεύειν τῶν ὄντων, ἀπαλλαγεῖς
 ὅτι μάλιστα ὀφθαλμῶν τε καὶ ὠτῶν καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν
 ξύμπαντος τοῦ σώματος, ὡς ταραττοντος καὶ οὐκ ἔωντος
 τὴν ψυχὴν κτήσασθαι ἀλήθειάν τε καὶ φρόνησιν, ὅταν
 κοινωνῇ. οὗτος γάρ ἐστιν, εἴπερ τις ἄλλος, ὁ τευξό-
 20 μενος τοῦ ὄντος. ἀνάγκη δὴ οὖν ἐκ πάντων τούτων
 παρίστασθαι δόξαν τοιάνδε τινὰ τοῖς γνησίοις φιλο-
 σόφοις, ὥστε καὶ πρὸς ἀλλήλους τοιαῦτα ἅττα λέγειν,
 ὅτι κινδυνεύει τι ὥσπερ ἀτραπὸς ἐκφέρειν ἡμᾶς μετὰ
 τοῦ λόγου ἐν τῇ σκέψει, ὅτι, ἕως ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν
 25 καὶ ξυμπεφυρμένη <ἧ> ἡμῶν ἢ ψυχὴ μετὰ τοιούτου
 κακοῦ, οὐ μήποτε κτησώμεθα ἱκανῶς οὐ ἐπιθυμοῦμεν
 φαρμὸν δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἀληθές. μυρίας μὲν γὰρ
 ἡμῖν ἀσχολίας παρέχει τὸ σῶμα διὰ τὴν ἀναγκαίαν
 64 1 τροφήν· ἔτι δὲ ἂν τινες νόσοι προσπέσωσιν, ἐμποδί-
 ζουσιν ἡμῶν τὴν τοῦ ὄντος θήραν. ἐρώτων δὲ καὶ
 ἐπιθυμιῶν καὶ φόβων καὶ εἰδώλων παντοδαπῶν καὶ
 φλυαρίας ἐμπύπλησιν ἡμᾶς, ὥστε τὸ λεγόμενον ὡς
 5 ἀληθῶς τῷ ὄντι ὑπ' αὐτοῦ οὐδὲ φρονῆσαι ἡμῖν ἐγγί-
 γνεται οὐδέποτε οὐδέν. καὶ γὰρ πολέμους καὶ στάσεις
 καὶ μάχας οὐδὲν ἄλλο παρέχει ἢ τὸ σῶμα καὶ αἱ τού-
 του ἐπιθυμίαι. διὰ γὰρ τὴν τῶν χρημάτων κτῆσιν
 πάντες οἱ πόλεμοι γίνονται, τὰ δὲ χρήματα ἀναγκα-
 10 ζόμεθα κτᾶσθαι διὰ τὸ σῶμα, δουλεύοντες τῇ τούτου
 θεραπείᾳ καὶ ἐκ τούτου ἀσχολίαν ἄγομεν φιλοσοφίας
 πέρι διὰ πάντα ταῦτα. τὸ δὲ ἔσχατον πάντων ὅτι,
 εἴαν τις ἡμῖν καὶ σχολὴ γένηται ἀπ' αὐτοῦ καὶ τρα-
 πώμεθα πρὸς τὸ σκοπεῖν τι, ἐν ταῖς ζητήσεσιν αὐ-
 15 πανταχοῦ παραπίπτον θόρυβον παρέχει καὶ ταραχὴν
 καὶ ἐκπλήττει, ὥστε μὴ δύνασθαι ὑπ' αὐτοῦ καθορᾶν
 τὰληθές, ἀλλὰ τῷ ὄντι ἡμῖν δέδεικται ὅτι, εἰ μέλλομέν
 ποτε καθαρῶς τι εἴσεσθαι, ἀπαλλακτέον αὐτοῦ καὶ

κάθε πράγματος με μόνη τὴν διάνοιά του, χωρίς νὰ χρησιμοποιεῖ τὴν ὄραση γιὰ βοηθὸ στὴν σκέψη του οὔτε νὰ ἐπιστρατεύει ἄλλη καμιά αἴσθησι στὴν συλλογιστικὴ του ἐνέργεια, ἀλλὰ χρησιμοποιώντας τὴν ἴδια τὴν καθαρὴ μόνο νόησι θὰ ἀπέβλεπε στὸ νὰ συλλάβει τὴν καθαρὴ οὐσία κάθε ὄντος, ἐλεύθερος ὅσο γίνεται ἀπὸ τὴν μεσολάβησι τῶν ματιῶν καὶ τῶν αὐτιῶν καὶ γενικὰ ὅλου τοῦ σώματος, πὺ ἐνοχλεῖ τὴν ψυχὴ καὶ δὲν τὴν ἀφήνει νὰ κατακτήσει τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν φρόνησι ὅσο εἶναι μαζί της. Κι αὐτὸς εἶναι πραγματικά, πὺ περισσότερο ἀπὸ ὅποιον ἄλλο, θὰ μπορέσει νὰ συλλάβει τὴν οὐσία τοῦ ὄντος.

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν προκύπτει ἀναγκαστικά τὸ συμπέρασμα, ὅτι στοὺς πραγματικοὺς φιλοσόφους ἐπικρατεῖ ἡ ἐξῆς πεποίθησι, ὅπως ἐκδηλώνεται καὶ στίς μεταξύ τους συζητήσεις, ὅτι δηλαδὴ κάτι μοιάζει νὰ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν σωστὴ σκέψη, πὺ ὅσο ἔχουμε τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ μᾶς εἶναι ἐνωμένη μ' ἓνα τέτοιο «κακό», δὲν θὰ ἀποκτήσουμε ποτὲ σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ αὐτὸ πὺ ἐπιθυμοῦμε. Κι αὐτὸ εἶναι, ὅπως πιστεύουμε, ἡ ἀλήθεια. Γιατὶ καὶ μόνο γιὰ τὴν ἀναγκαῖα διατροφή του μᾶς δημιουργεῖ ἄπειρη ἀπασχόλησι τὸ σῶμα. Κι ἂν τύχει καὶ ἐμφανισθοῦν κοντὰ σ' αὐτὰ κι ἀρρώστιες, αὐτὲς εἶναι πὺ μᾶς γίνονται ἐμπόδιο στὴν ἀναζήτησι τῆς οὐσίας τῶν ὄντων. Κι ἀκόμη μᾶς γεμίζει τὸ σῶμα μὲ τίς ἔγνοιες τῶν ἐρωτικῶν παθῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ μὲ φόβους καὶ διαφορὲς φαντασιώσεις καὶ ἄχρηστη πολυλογία, ἔτσι πὺ πραγματικά νὰ ἀληθεύει αὐτὸ πὺ λέγεται, ὅτι ἐξ αἰτίας του οὔτε τὸ παραμικρὸ νὰ σκεφθοῦμε σωστὰ δὲν μπορούμε ποτέ. Γιατὶ βέβαια καὶ τοὺς πολέμους καὶ τίς ἐπαναστάσεις καὶ τίς διαμάχες τίποτε ἄλλο δὲν τὰ προκαλεῖ παρὰ τὸ σῶμα καὶ οἱ ἐπιθυμίες του· ὅλοι οἱ πόλεμοι γίνονται στ' ἀλήθεια γιὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα, καὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ βρισκόμαστε στὴν ἀνάγκη νὰ ἀποκτοῦμε γιὰ τὸ σῶμα, καθὼς εἴμαστε ὑποδουλωμένοι στὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀπαιτήσεών του. Ἐξ αἰτίας του λοιπὸν δὲν βρίσκουμε μὲ ὅλα αὐτὰ καιρὸ γιὰ φιλοσοφικὴ ἀπασχόλησι· καὶ τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα ὅτι, κι ἂν μᾶς δοθεῖ μιὰ εὐκαιρία νὰ στραφοῦμε μακρὰ ἀπὸ τὴν ἀσχολία μὲ τὸ σῶμα σὲ κάποια θεωρητικὴ διερεύνησι, καὶ σ' αὐτὲς μᾶς τίς ἀναζητήσεις ξεπετιέται πάλι παντοῦ τὸ σῶμα καὶ προκαλεῖ ἀταξία καὶ ταραχὴ καὶ σύγχυσι, ἔτσι πὺ ἐξαιτίας του νὰ μὴ μπορούμε νὰ διακρίνουμε τὴν ἀλήθεια.

Ἔγινε ἐπομένως πραγματικά φανερό, ὅτι, ἂν θέλουμε νὰ γνωρίσουμε κάποτε κάτι καθαρὰ, πρέπει νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὸ σῶμα, ὥστε μὲ μόνη

20 αὐτῇ τῇ ψυχῇ θεατέον αὐτὰ τὰ πράγματα· καὶ τότε,
 ὡς ἔοικεν, ἡμῖν ἔσται οὗ ἐπιθυμοῦμέν τε καὶ φαμεν
 ἔρασταὶ εἶναι, φρόνησις, ἐπειδὴν τελευτήσωμεν, ὡς ὁ
 λόγος σημαίνει, ζῶσι δὲ οὐ. εἰ γὰρ μὴ οἶόν τε μετὰ
 τοῦ σώματος μηδὲν καθαρῶς γινῶναι, δυοῖν τὰ ἕτερα,
 ἢ οὐδαμοῦ ἔστι κτήσασθαι τὸ εἰδέναι ἢ τελευτήσασθαι
 25 τότε γὰρ αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἔσται ἡ ψυχὴ χωρὶς τοῦ
 σώματος, πρότερον δὲ οὐ. καὶ ἐν ᾧ ἂν ζῶμεν, οὕτως
 ὡς ἔοικεν ἐγγυτάτω ἐσόμεθα τοῦ εἰδέναι, ἐὰν ὅ τι
 μάλιστα μηδὲν ὀμιλῶμεν τῷ σώματι μηδὲ κοινωνῶμεν,
 ὅ τι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, μηδὲ ἀναπιμπλώμεθα τῆς τούτου
 65 1 φύσεως ἀλλὰ καθαρῶς ἀπ' αὐτοῦ, ἕως ἂν ὁ θεὸς
 αὐτὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς. καὶ οὕτω μὲν καθαρὸν ἀπαλλατ-
 τόμενοι τῆς τοῦ σώματος ἀφροσύνης, ὡς τὸ εἶκος, μετὰ
 τοιούτων ἐσόμεθα καὶ γνωσόμεθα δι' ἡμῶν αὐτῶν
 5 πᾶν τὸ εἰλικρινές· τοῦτο δ' ἔστιν ἴσως τὸ ἀληθές.
 μὴ καθαρῶ γὰρ καθαρῶ ἐφάπτεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν ἦ.
 κάθαρσις δὲ τοῦτο ξυμβαίνει, ὅπερ πάλαι ἐν τῷ λόγῳ
 λέγεται, τὸ χωρίζειν ὅ τι μάλιστα ἀπὸ τοῦ σώματος
 τὴν ψυχὴν καὶ ἐθίσει αὐτὴν καθ' αὐτὴν πανταχόθεν
 10 ἐκ τοῦ σώματος συναγείρεσθαι τε καὶ ἀθροίζεσθαι, καὶ
 οἰκεῖν κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἐν τῷ νῦν παρόντι καὶ
 ἐν τῷ ἔπειτα μόνην καθ' αὐτὴν, ἐκλυομένην ὥσπερ
 ἐκ δεσμῶν ἐκ τοῦ σώματος. τοῦτο δὲ θάνατος ὀνο-
 μάζεται, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος.
 15 λύειν δὲ γε αὐτὴν, ὡς φαμεν, προθυμοῦνται ἀεὶ μά-
 λιστα καὶ μόνον οἱ φιλοσοφοῦντες ὀρθῶς, καὶ τὸ μελέ-
 τημα αὐτὸ τοῦτό ἐστι τῶν φιλοσόφων, λύσις καὶ χωρι-
 σμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος. ὥστε τὸ μέγιστον ἡμῖν
 ἀγαθὸν ἢ φιλοσοφία παρέχουσα, τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν
 20 ἐν τῇ ψυχῇ καὶ γενέσει δεσμῶν, περισπούδαστος ἂν
 εἶη διαφερόντως.

Ἀλλὰ μὴν καὶ ἡ ὀνομαζομένη ἀνδρεία τοῖς οὕτω
 διακειμένοις μάλιστα προσήκει, καὶ ἡ σωφροσύνη, ἣν
 καὶ οἱ πολλοὶ ὀνομάζουσι σωφροσύνην, τὸ περὶ τὰς
 25 ἐπιθυμίας μὴ ἐπτοῆσθαι ἀλλ' ὀλιγώρως ἔχειν καὶ

τὴν ψυχὴ νὰ ἐπισκοποῦμε τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων. Καὶ τότε μόνο, φυσικά, θὰ ἀποκτήσουμε αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμοῦμε καὶ θεωροῦμε ἀντικείμενο τοῦ πόθου μας, τὴν φρόνηση, ὅταν πεθάνουμε, ὅπως τὸ δείχνουν ὅσα εἶπαμε, κι ὄχι ὅσο ζοῦμε. Γιατί, ἂν τίποτε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσουμε καθαρὰ, ὅσο ἔχουμε τὸ σῶμα, τότε ἓνα ἀπὸ τὰ δύο θὰ συμβαίνει, ἢ σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν γίνεται νὰ ἀποκτήσουμε τὴν γνώση τῶν ὄντων ἢ μόνον ὅταν πεθάνουμε, ἐπειδὴ τότε θὰ βρεθεῖ ἀπόλυτα ἐλεύθερη ἡ ψυχὴ, χωρισμένη ἀπὸ τὸ σῶμα, κι ὄχι πρωτύτερα. Ὅσο πάλι βρισκόμαστε στὴ ζωὴ, μ' ἓνα μόνο τρόπο θὰ μπορούσαμε νὰ φθάσουμε, ὅπως φαίνεται, στὴν πραγματικὴ γνώση, ἂν ἀποφεύγουμε ὅσο γίνεται περισσότερο τὴν ἐπαφὴ μαζί του καὶ δὲν συμπορευόμαστε μὲ τὴν φαύλη φύση του, ἀλλὰ μένουμε καθαρὸι μακριὰ ἀπὸ τὸ σῶμα ὡς τὴν ὥρα, ποὺ ὁ ἴδιος ὁ θεὸς θὰ μᾶς ἀποδεσμεύσει ἀπὸ αὐτό. Καὶ τότε πιά καθαρισμένοι, ἀφοῦ θὰ ἔχουμε ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν τυφλὴ ἀλογία τοῦ σώματος, θὰ βρεθοῦμε, ὅπως ταιριάζει, μὲ ἄλλους ὁμοίους μας καὶ θὰ γνωρίσουμε μὲ τὸν ἐσῶτερο ἑαυτὸ μας ὀλόκληρη τὴν καθαρὴν πραγματικότητά· κι αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ ἀσφαλῶς μὲ τὸ πραγματικὰ ἀληθινό. Μὰ κι οὔτε θὰ ἦταν ἐπιτρεπτό νὰ πλησιάσει τὴν ἀλήθεια, ὅποιος δὲν ἔχει καθαρήσει τὴν ψυχὴ του».

[Φαίδων 67C-D]: «Κάθαρσις τώρα εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔχουμε κιόλας πεῖ, τὸ νὰ χωρίσουμε τὴν ψυχὴ ὅσο γίνεται περισσότερο ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ νὰ τὴν συνηθίσουμε νὰ ξεφεύγει ἀπὸ κάθε τι σωματικὸ γιὰ νὰ συγκεντρώνεται στὸν ἑαυτὸ της καὶ νὰ μένει ὅσο εἶναι δυνατὸν καὶ στὴν ἐδῶ ζωὴ καὶ στὴν μελλοντικὴ μὲ τὸν ἑαυτὸ της μόνη, ἐλευθερωμένη ἀπὸ τὸ σῶμα, ὅπως ἐλευθερώνεται κανεὶς ἀπὸ πραγματικὰ δεσμά. Κι αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς ποὺ ὀνομάζουμε θάνατο, τὸ λύσιμο δηλαδὴ καὶ ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, ποὺ πρόθυμοι γι' αὐτὸ εἶναι, ὅπως εἶπαμε, ἐπίμονα καὶ ἀδιάκοπα μόνο οἱ πραγματικοὶ φιλόσοφοι. Γι' αὐτὸ καὶ κύρια φροντίδα καὶ σπουδῆ τους εἶναι ἡ ἀποδέσμευση καὶ ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα». Τὴν φιλοσοφία λοιπόν, ποὺ μᾶς ἐξασφαλίζει τὸ μεγαλύτερο ἀγαθό, τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ δεσμά, ποὺ ἐνώνουν τὴν ψυχὴ μὲ τὴν σωματικὴ μας γένεση, μπορούμε δίκαια νὰ θεωρήσουμε ὡς τὴν πιὸ σημαντικὴ ἐπιδιώξή μας.

[Φαίδων 68C-69D]: «Ἀλλὰ κι αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε ἀνδρεία εἶναι κάτι βέβαια ποὺ διαθέτουν κυριότατα ὅσοι τηροῦν αὐτὴ τὴν στάση στὴν ζωὴ, ὅπως καὶ τὴν σωφροσύνη, ἐκείνη ποὺ ὅλος ὁ κόσμος ὀνομάζει ἔτσι, - τὸ νὰ μὴ παρασύρεται κανεὶς ἀπὸ τίς ἐπιθυμίες ἀλλὰ νὰ μένει ἀδιάφορος καὶ

66 1 κοσμίως, τούτοις μόνοις προσήκει, τοῖς μάλιστα τοῦ
 σώματος ὀλιγωροῦσί τε καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ ζῶσιν. εἰ
 γὰρ ἐθέλεις ἐννοῆσαι τὴν γε τῶν ἄλλων ἀνδρείαν τε
 καὶ σωφροσύνην, δόξει σοι εἶναι ἄτοπος. οἴσθα γὰρ
 5 δῆπου ὅτι τὸν θάνατον ἡγοῦνται πάντες οἱ ἄλλοι τῶν
 μεγάλων κακῶν. οὐκοῦν φόβῳ μειζόνων ὑπομένουσιν
 αὐτῶν οἱ ἀνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι. τῷ
 δεδιέναι ἄρα καὶ δέει ἀνδρεῖοί εἰσι πάντες πλὴν οἱ
 10 φιλόσοφοι. καίτοι ἄλογόν γε δέει τινὰ καὶ δειλία
 ἀνδρεῖον εἶναι, τί δὲ οἱ κόσμιοι αὐτῶν; οὐ ταῦτόν
 τούτῳ πεπόνθασιν; ἀκολασία τινὲ σῶφρονές εἰσι; καί-
 τοι φαμέν γε ἀδύνατον εἶναι, ἀλλ' ὅμως αὐτοῖς συμ-
 βαίνει τούτῳ ὅμοιον τὸ πάθος τὸ περὶ ταύτην τὴν
 εὐθήτη σωφροσύνην φοβούμενοι γὰρ ἐτέρων ἡδονῶν
 15 στερηθῆναι καὶ ἐπιθυμοῦντες ἐκείνων, ἄλλων ἀπέ-
 χονται ὑπ' ἄλλων κρατούμενοι. καίτοι καλοῦσί γε
 ἀκολασίαν τὸ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν ἄρχεσθαι· ἀλλ' ὅμως
 συμβαίνει αὐτοῖς κρατουμένοις ὑφ' ἡδονῶν κρατεῖν
 ἄλλων ἡδονῶν. τοῦτο δ' ὅμοιόν ἐστιν ὃ νῦν δὴ
 20 ἔλεγον, τρόπον τινὰ δι' ἀκολασίαν αὐτοὺς σεσωφρο-
 νίσθαι. οὐ τοίνυν αὕτη ἐστὶν ἡ ὀρθὴ πρὸς ἀρετὴν
 ἀλλαγὴ, ἡδονὰς πρὸς ἡδονὰς καὶ λύπας πρὸς λύπας
 καὶ φόβον πρὸς φόβον καταλλάττεσθαι, μείζω πρὸς
 ἐλάττω, ὥσπερ νομίσματα, ἀλλ' ἢ ἐκεῖνο μόνον τὸ
 25 νόμισμα ὀρθόν, ἀντὶ οὗ δεῖ πάντα ταῦτα καταλλάτ-
 τεσθαι, φρόνησις, καὶ τούτου μὲν πάντα καὶ μετὰ
 τούτου ὠνούμενά τε καὶ πιπρασκόμενα τῷ ὄντι ἢ καὶ
 ἀνδρεία καὶ σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ συλλήβδην
 ἀληθῆς ἀρετὴ μετὰ φρονήσεως, καὶ προσγινομένων
 67 1 καὶ ἀπογινομένων καὶ ἡδονῶν καὶ φόβων καὶ τῶν
 ἄλλων πάντων τῶν τοιούτων χωριζόμενα δὲ φρονή-
 σεως καὶ ἀλλαττόμενα ἀντὶ ἀλλήλων σκιαγραφία τίς
 ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἀρετὴ καὶ τῷ ὄντι ἀνδραποδώδης τε
 5 καὶ οὐδὲν ὑγιὲς οὐδὲ ἀληθὲς ἔχει, τὸ δὲ ἀληθὲς τῷ
 ὄντι ἐστὶ κάθαρσις τις τῶν τοιούτων πάντων, καὶ ἡ
 σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ αὕτη

συνετὸς ἀπέναντί τους –εἶναι κάτι ποῦ ἔχουν μόνον ἐκεῖνοι, ποῦ ἀσχολοῦνται ὅσο γίνεται λιγότερο μὲ τὸ σῶμα καὶ ζοῦν στὸν κόσμον τῆς φιλοσοφίας. Γιατί, ἂν πραγματικὰ θελήσεις νὰ προσέξεις αὐτὸ ποῦ οἱ ἄλλοι θεωροῦν ἀνδρεία καὶ σωφροσύνη, θὰ σοῦ ἀποκαλυφθεῖ ὁ ἐξῆς παραλογισμός. Τὸ ξέρουμε βέβαια πὼς ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους θεωροῦν τὸν θάνατον ἀπὸ τίς πιὸ μεγάλες συμφορές. Ὅταν τὸν ὑπομένουν λοιπὸν οἱ ἀνδρεῖοι, τὸ κάνουν μπροστὰ στὸν φόβον ἀκόμη πιὸ μεγάλης συμφορᾶς. Γίνονται ἔτσι ἀνδρεῖοι, ἐπειδὴ φοβοῦνται καὶ μόνον ἀπὸ φόβον. Ὅλοι ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους. Ἀπὸ φόβον ἢ ἀπὸ δειλία δὲν εἶναι ὡστόσο λογικὸ νὰ εἶναι κανεὶς ἀνδρεῖος. Καὶ ὅσο γιὰ τοὺς φρονίμους, μήπως δὲν συμβαίνει καὶ μὲ αὐτοὺς ἀκριβῶς τὸ ἴδιον. Ἐγκρατεῖς εἶναι ἐξαιτίας κάποιου πάθους τους. Γιατί ὅσο κι ἂν μᾶς φαίνεται αὐτὸ ἀδύνατον, στ’ ἀλήθεια παθαίνουν κι αὐτοὶ μὲ τὴν ἐπιφανειακὴ σωφροσύνη τους ὅ,τι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι. Ἐπειδὴ δηλαδὴ φοβοῦνται μήπως χάσουν κάποιες ἄλλες ἀπολαύσεις, ποῦ τοὺς εἶναι πολὺ ποθητές, θυσιάζουν ὀρισμένες γιὰ νὰ παραδοθοῦν σ’ ἐκεῖνες. Καὶ λέγεται βέβαια πὼς ἀκολασία εἶναι ἡ ὑποταγὴ στὶς ἡδονές, ἀλλὰ μὲ αὐτοὺς συμβαίνει νὰ κυριαρχοῦν ἐπάνω σὲ ὀρισμένα πάθη τους, ἐπειδὴ ἔχουν ὑποκύψει σὲ ἄλλα. Καὶ αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ ἀκριβῶς μὲ ἐκεῖνο ποῦ εἶπαμε παραπάνω, ὅτι δηλαδὴ ἡ σωφροσύνη τους, μπορούμε νὰ ποῦμε, ὀφείλεται στὴν ὑποταγὴ σ’ ἓνα πάθος. Ἡ πραγματικὴ ὅμως βέβαια μεταστροφή πρὸς τὴν ἀρετὴν δὲν εἶναι αὐτό, τὸ νὰ βάλει δηλαδὴ κανεὶς στὴν θέσιν τῶν ἡδονῶν ἄλλες ἡδονές, στὴ θέσιν τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου ἄλλη λύπη καὶ φόβον, ἀφήνοντας γενικὰ τὰ λιγότερα γιὰ νὰ κερδίσει πιὸ πολλὰ, ὅπως στὴν συναλλαγὴ μὲ τὸ χρῆμα, ἐνῶ πραγματικὰ τὸ μόνον νόμισμα, ποῦ ἔχει ἀληθινὴ ἀξία καὶ ποῦ γι’ αὐτὸ ἀξίζει ν’ ἀνταλλάξει κανεὶς ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἡ φρόνησις. Μὲ αὐτὸ τὸ νόμισμα μπορεῖ κανεὶς νὰ πάρει καὶ νὰ δώσει τὰ πάντα κι ἔχει μαζὶ καὶ τὴν ἀνδρεία καὶ τὴν σωφροσύνη καὶ τὴν δικαιοσύνη καὶ γενικὰ κάθε γνήσια ἀρετὴ, ὅταν ἔχει τὴν φρόνησις, ἀδιάφορο ἂν ἐμφανίζονται τώρα κι ὕστερα ὄχι ἡδονές καὶ φόβοι καὶ ἄλλα πάθη ἀνάλογα. Ἄν τις χωρίσεις ὅμως, τὴν ἀνδρεία, τὴν σωφροσύνη καὶ τίς ἄλλες ἀρετές, ἀπὸ τὴν φρόνησις κι ἀπλῶς ἀλλάξεις κάτι μὲ ἄλλο, ποῦ ἔχει τὴν ἴδια ἀξία, τότε ἡ ἀρετὴ ποῦ πέτυχες θὰ εἶναι μιὰ ψεύτικη εἰκόνα της, πραγματικὰ τιποτένια, χωρὶς τίποτε τὸ γνήσιον καὶ σωστό. Τὸ γνήσιον ὅμως δὲν εἶναι ἴσως τίποτε ἄλλο παρὰ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ ὅλα ὅσα εἶπαμε. Γι’ αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ σκεφθοῦμε μήπως ἡ σωφροσύνη, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀνδρεία

ἢ φρόνησις μὴ καθαρμός τις ἦ. καὶ κινδυνεύουσι καὶ
 οἱ τὰς τελετὰς ἡμῖν οὗτοι καταστήσαντες οὐ φαῦλοι
 10 εἶναι, ἀλλὰ τῷ ὄντι πάσαι αἰνίττεσθαι ὅτι ὃς ἂν ἀμύητος
 ἢ ἀτέλεστος εἰς Ἄιδου ἀφίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται,
 ὁ δὲ κεκαθαρμένος τε καὶ τετελεσμένος ἐκεῖσε ἀφικό-
 15 μενος μετὰ θεῶν οἰκήσει. εἰσὶ γὰρ δὴ, φασὶν οἱ περὶ
 τὰς τελετὰς, 'ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί, βάκχοι δὲ τε
 παῦροι', οὗτοι δ' εἰσὶ κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν οὐκ ἄλλοι
 ἢ οἱ πεφιλοσοφηκότες. εἰ τοίνυν καὶ ἀρετὴν τελείαν
 καὶ κάθαρσιν τῆς ψυχῆς φιλοσοφία μόνη παρέχειν
 πέφυκε, μόνῃς αὐτῆς ἀντιλαμβάνεσθαι ἄξιον. εἰς γὰρ
 20 θεῶν γένος μὴ φιλοσοφήσαντι καὶ παντελῶς καθαρῷ
 ἀπιόντι οὐ θέμις ἀφικνεῖσθαι ἄλλῳ ἢ τῷ φιλομαθεῖ.
 ἀλλὰ τούτων ἕνεκα οἱ ὀρθῶς φιλόσοφοι ἀπέχονται τῶν
 κατὰ τὸ σῶμα ἐπιθυμιῶν ἀπασῶν καὶ καρτεροῦσι καὶ
 οὐ παραδιδόασιν αὐταῖς αὐτούς, οὐχὶ οἰκοφθορίαν τε
 καὶ πενίαν φοβούμενοι, ὥσπερ οἱ πολλοὶ καὶ φιλοχρή-
 25 ματοι οὐδὲ αὖ ἀτιμίαν τε καὶ ἀδοξίαν μοχθηρίας
 δεδιότες, ὥσπερ οἱ φίλαρχοί τε καὶ οἱ φιλότιμοι, ἔπειτα
 ἀπέχονται αὐτῶν. τοιγάρτοι τούτοις μὲν ἅπασιν ἐκεῖνοι
 οἷς τι μέλει τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς, ἀλλὰ μὴ σώματι πλάτ-
 68 1 τοντες ζῶσι, χαίρειν εἰπόντες οὐ κατὰ τὰ αὐτὰ πορεύ-
 ονται αὐτοῖς, ὡς οὐκ εἰδόσιν ὅπῃ ἔρχονται, αὐτοὶ δὲ
 ἠγούμενοι οὐ δεῖν ἐναντία τῇ φιλοσοφίᾳ πράττειν καὶ
 τῇ ἐκείνης λύσει τε καὶ καθαρμῷ ταύτῃ τρέπονται
 5 ἐκείνῃ ἐπόμενοι, ἢ ἐκείνῃ ὑφηγεῖται. γιγνώσκουσι
 γὰρ οἱ φιλομαθεῖς ὅτι παραλαβοῦσα αὐτῶν τὴν ψυχὴν
 ἢ φιλοσοφία ἀτεχνῶς διαδεδεμένην ἐν τῷ σώματι καὶ
 προσκεκολλημένην, ἀναγκαζομένην δὲ ὥσπερ δι' ἐργ-

και ή ίδια ή φρόνηση σε τελευταία ανάλυση δεν είναι παρά ο εξαγνισμός μας.²¹⁰ Και καταλήγουμε να δεχθούμε, πώς κι αυτοί που καθιέρωσαν την τελετουργία στα Μυστήρια δεν είναι καθόλου αγύρτες, αλλά πολύ σωστά με την συμβολική τους γλώσσα προβάλλουν την παλιά πίστη, ότι όποιος φθάσει στον Άδη χωρίς να μνηθεϊ και λάβει μέρος στα Μυστήρια, θα βρεθεϊ για πάντα μέσα στον βουρκο, ενώ ο εξαγνισμένος στις μυστηριακές τελετές, σάν φθάσει εκεί, θα κατοικεί με τους θεούς. Γιατί «πολλοί είναι όσοι στα μυστήρια κρατούν ραβδιά, αλλά λίγοι οί πραγματικοί μύστες»,²¹¹ μάς λένε οί ιερείς των μυστηρίων. Κι αυτοί κατά την γνώμη μου δεν είναι άλλοι από εκείνους, που έχουν αφοσιωθεϊ στην φιλοσοφία».

Άν λοιπόν μόνον ή φιλοσοφία είναι προορισμένη να εξασφαλίσει και την ολοκληρωμένη άρετή και τον εξαγνισμό τής ψυχής, τότε μόνο αυτήν αξίζει να αποκτήσουμε. [Φαίδων 82B-84B]: «Γιατί πραγματικά σε κανένα δεν είναι δοσμένο να φθάσει εκεί που είναι τὸ γένος των θεών, αν δεν έχει αφοσιωθεϊ στην φιλοσοφία και δεν αφήσει την έδω ζωή έντελώς εξαγνισμένος. Και αυτός δεν είναι άλλος από τον άνθρωπο, που επιδιώξη του έχει την καθαρή γνώση. Γι' αυτούς τους λόγους και οί πραγματικοί φιλόσοφοι μένουν μακριά από τις σωματικές επιθυμίες και ύπομένουν και δεν παραδίνουν τον έαυτό τους σ' αυτές. Και δεν τὸ κάνουν αυτό, όχι γιατί λογαριάζουν τον κίνδυνο τής φτώχειας, όπως οί πολλοί, οί προσκολλημένοι στο χρήμα, ούτε και γιατί θα τὸς φόβιζε ή στέρηση τιμής και ή καταφρόνηση που γεννάει ή μοχθηρία, όπως συμβαίνει με τους άρχομανείς και τὸς φιλόδοξους. Πραγματικά όλα αυτά, εκείνοι που ἔγνοιά τους ἔχουν την ψυχή τους και δεν θέλουν να ζουν μόνο και μόνο για να φροντίζουν τὸ σώμα, τὰ περιφρονούν και δεν συμπορεύονται μ' αυτούς που δεν γνωρίζουν καν ποιός είναι ο προορισμός τους, ενώ εκείνοι, πιστεύοντας πὸς δεν πρέπει ν' αντιστρατεύονται στίς έπιταγές τής φιλοσοφίας και στην άπελευθέρωση και στον εξαγνισμό που αυτή προσφέρει, εμπιστεύονται σ' αυτήν και την ακολουθούν, όπου τὸς οδηγήσει. Γιατί εκείνοι που αγαπούν την αληθινή σοφία γνωρίζουν καλά, ότι ή φιλοσοφία βρίσκει την ψυχή τους γερά δεμένη στο σώμα και προσκολλημένη σ' αυτό, υποχρε-

210. Η έννοια τής καθάρσεως προέρχεται από τις θρησκείες των Μυστηρίων, όχι των Έλευσινίων αλλά των Όρφικών. *Καθαρός* είναι ή πρώτη πράξη μύησης στα Μυστήρια.

211. Ο όρφικός στίχος στα *Orphicorum Fragmenta* 5 Kern. Έχει έπισημανθεϊ ή χριστιανική αντίστοιχία: *Κατά Μάρκον* 20,16: πολλοί μὲν εστίν οί κλητοί, όλίγοι δὲ οί εκλεκτοί.

10 μου διὰ τούτου σκοπεῖσθαι τὰ ὄντα ἀλλὰ μὴ αὐτὴν
 δι' αὐτῆς, καὶ ἐν πάσῃ ἀμαθία κυλινδουμένην, καὶ
 τοῦ ἔργου τὴν δεινότητα κατιδοῦσα ὅτι δι' ἐπιθυμίας
 ἐστίν, ὡς ἂν μάλιστα αὐτὸς ὁ δεδεμένος ξυλλήπτωρ
 εἴη τῷ δεδέσθαι, — ὅπερ οὖν λέγω, γινώσκουσιν
 15 οἱ φιλομαθεῖς ὅτι οὕτω παραλαβοῦσα ἢ φιλοσοφία
 ἔχουσαν αὐτῶν τὴν ψυχὴν ἠρέμα παραμυθεῖται καὶ
 λύειν ἐπιχειρεῖ, ἐνδεικνυμένη ὅτι ἀπάτης <μὲν> μεστὴ
 ἢ διὰ τῶν ὀμμάτων σκέψις, ἀπάτης δὲ ἢ διὰ τῶν
 ὄτων καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, πείθουσα δὲ ἐκ
 20 τούτων μὲν ἀναχωρεῖν ὅσον μὴ ἀνάγκη αὐτοῖς χρῆ-
 σθαι, αὐτὴν δὲ εἰς αὐτὴν ξυλλέγεσθαι καὶ ἀθροίζεσθαι
 παρακελευομένη, πιστεύειν δὲ μηδενὶ ἄλλῳ ἄλλ' ἢ
 αὐτὴν αὐτῇ, ὅ τι ἂν νοήσῃ αὐτὴ καθ' αὐτὴν αὐτὸ
 καθ' αὐτὸ τῶν ὄντων, ὅ τι δ' ἂν δι' ἄλλων σκοπῇ
 25 ἐν ἄλλοις ὄν ἄλλο, μηδὲν ἠγεῖσθαι ἀληθές· εἶναι δὲ
 τὸ μὲν τοιοῦτον αἰσθητόν τε καὶ ὁρατόν, ὃ δὲ αὐτὴ
 ὄρα νοητόν τε καὶ ἀειδές. ταύτη οὖν τῇ λύσει οὐκ
 οἰομένη δεῖν ἐναντιοῦσθαι ἢ τοῦ ὡς ἀληθῶς φιλο-
 σόφου ψυχῇ οὕτως ἀπέχεται τῶν ἡδονῶν τε καὶ ἐπι-
 69 1 θυμιῶν καὶ λυπῶν καθόσον δύναται, λογιζομένη ὅτι,
 ἐπειδάν τις σφόδρα ἠσθῆ ἢ λυπηθῆ ἢ φοβηθῆ ἢ ἐπι-
 θυμήσῃ, οὐδὲν τοσοῦτον κακὸν ἔπαθεν ἀπ' αὐτῶν ὡς
 5 ἂν τις οἰηθείη, οἷον ἢ νοσήσας ἢ τι ἀναλώσας διὰ
 τὰς ἐπιθυμίας, ἀλλ' ὃ πάντων μέγιστόν τε κακῶν καὶ
 ἔσχατόν ἐστι, τοῦτο πάσχει καὶ οὐ λογίζεται αὐτό,
 ὅτι δὴ ψυχὴ παντὸς ἀνθρώπου ἀναγκάζεται ἅμα τε
 ἠσθῆναι σφόδρα ἢ λυπηθῆναι ἐπὶ τούτῳ καὶ ἠγεῖσθαι,
 10 περὶ ὃ ἂν πάσχη μάλιστα τοῦτο, τοῦτο ἐναργέστατόν
 τε εἶναι καὶ ἀληθέστατον, οὐχ οὕτως ἔχον ταῦτα δὲ
 μάλιστα ὁρατά. οὐκοῦν ἐν τούτῳ τῷ πάθει μάλιστα
 καταδεῖται ψυχὴ ὑπὸ σώματος, ἐπεὶ ἐκάστη ἡδονὴ καὶ
 λύπη ὥσπερ ἦλον ἔχουσα προσηλοῖ αὐτὴν πρὸς τὸ
 σῶμα καὶ προσπερονᾶ καὶ ποιεῖ σωματοειδῆ, δοξάζουσαν
 15 ταῦτα ἀληθῆ εἶναι ἅπερ ἂν καὶ τὸ σῶμα φῆ. ἐκ γὰρ
 τοῦ ὁμοδοξεῖν τῷ σώματι καὶ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν ἀναγ-

ωμένη να βλέπει τὰ ὄντα ὄχι ἀπευθείας μετὰ τὴν δική της δύναμη ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὸ σῶμα, σὰν νὰ βρίσκεται πίσω ἀπὸ σίδερα φυλακῆς, ἐνῶ κυλιέται ἔτσι σὲ πέλαγος ἀμάθειας. Ταυτόχρονα ὅμως ἀναγνωρίζει ἡ φιλοσοφία, πὼς οἱ ἐπιθυμίες εἶναι ποὺ χαλκεύουν τὰ φοβερὰ δεσμά, ἔτσι ποὺ ὁ ἴδιος ὁ δεσμώτης νὰ γίνεται συνεργὸς σ' αὐτά. Λέγω λοιπὸν πὼς οἱ διψασμένοι γιὰ τὴν ἀληθινὴ γνώση ξέρουν καλά, πὼς ἀπὸ μιὰ τέτοια κατάσταση παίρνει ἡ φιλοσοφία τὴν ψυχὴ καὶ μετὰ ἥπιον τρόπο τὴν ἐνισχύει καὶ προπαθεῖ νὰ τὴν ἐλευθερώσει ἀπὸ τὸ σῶμα, ἀποδεικνύοντας πὼς ἡ ἀναζήτησις ποὺ στηρίζεται στὰ μάτια εἶναι γεμάτη πλάνη, ὅπως ἀπατηλὴ εἶναι καὶ τῶν αὐτιῶν καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων ἡ μεσολάβησις, καὶ πειθοντάς τὴν νὰ κόψει τοὺς δεσμοὺς μετὰ τὴν αἰσθήσεις, ὅσο αὐτὲς δὲν τῆς εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖες (γιὰ τὴν ἐδῶ ζωὴ). Κι ἀκόμη παρακινεῖ ἡ φιλοσοφία τὴν ψυχὴ νὰ συγκεντρώνεται στὸν ἑαυτὸ της καὶ νὰ μὴν ἔχει ἐμπιστοσύνη σὲ τίποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὴν ἴδια γιὰ ὅ,τι δηλαδὴ ἀπὸ τὰ ὄντα μετὰ τὴν δύναμειν της συλλάβει ἡ ἴδια, γι' αὐτὸ νὰ δέχεται ὑπαρξίαν, ἐνῶ ὅ,τι ἀντιλαμβάνεται μετὰ ἄλλα μέσα, ἄλλοτε ἔτσι καὶ ἄλλοτε ἀλλιῶς, νὰ μὴ τὸ δέχεται ὡς κάτι ἀληθινό. Καὶ πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ ὀρατὰ, ἐνῶ αὐτὰ ποὺ βλέπει ἡ ψυχὴ ἀνήκουν στὴν περιοχὴ τῶν νοητῶν καὶ τῶν ἁμορφῶν.

Ὅταν λοιπὸν ἔχει πιστέψει, πὼς δὲν πρέπει νὰ ἐναντιωθεῖ σ' αὐτὸ ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν ἀπελευθέρωσίν της ἀπὸ τὸ σῶμα, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀληθινοῦ φιλοσόφου μένει ὅσο μπορεῖ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν λύπην, γιὰ τὴν ἔχει καταλάβει ὅτι, ὅταν κάποιος χαρεῖ ἢ λυπηθεῖ ἢ φοβηθεῖ ἢ ἐπιθυμήσει ὑπερβολικὰ, τὸ κακὸ δὲν εἶναι ἐκεῖνο ποὺ θὰ νόμιζε κανεὶς, μιὰ ἀρρώστεια π.χ. ἢ μιὰ δαπάνη ἐξαιτίας τῆς ἐπιθυμίας· αὐτὸ ποὺ εἶναι τὸ μεγαλύτερο κι ὀριστικότερο κακὸ τὸ δέχεται καὶ δὲν τὸ βλέπει, ὅτι δηλαδὴ ἡ ψυχὴ κάθε ἀνθρώπου εἶναι πλασμένη, τὴν ὥρα ποὺ χαίρεται ἢ λυπᾶται ἔντονα γιὰ κάτι, νὰ πιστεύει, πὼς αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο ὑποφέρει ἰδιαίτερα εἶναι τὸ πιὸ ὑπαρκτὸ καὶ ἀληθινὸ, ἐνῶ δὲν εἶναι ἔτσι. Σωστὸ εἶναι μόνο πὼς τὴν πιὸ πολλές φορές τὰ αἰσθητὰ δημιουργοῦν τὰ πάθη. Καὶ συμβαίνει ἀκριβῶς, ὅταν ἔτσι πάσχει, νὰ βρίσκεται προπάντων ἡ ψυχὴ ἀλυσσοδεμένη μετὰ τὸ σῶμα, ἐπειδὴ κάθε ἡδονὴ καὶ λύπη τὴν δένει σὰν μετὰ καρφί στὸ σῶμα καὶ τὴν διαπερνάει καὶ τὴν μεταβάλλει σὲ κάτι σαρκικόν, ἔτσι ποὺ νὰ θεωρεῖ πὼς ἀληθινὰ εἶναι ἐκεῖνα, ποὺ καὶ τὸ σῶμα τὰ παρουσιάζει ἔτσι. Γιατὶ μετὰ τὸ νὰ συμφωνεῖ μαζί του καὶ νὰ χαίρεται μετὰ ὅ,τι καὶ στὸ σῶμα εἶναι εὐχάριστο,

κάζεται, οἶμαι, ὁμότροπός τε καὶ ὁμότροφος γίνεσθαι
 καὶ οἷα μηδέποτε εἰς Ἄιδου καθαρῶς ἀφικέσθαι, ἀλλ'
 αἰεὶ ἀναπλέα τοῦ σώματος ἐξιέναι, ὥστε ταχὺ πάλιν
 20 πίπτειν εἰς ἄλλο σῶμα καὶ ὥσπερ σπειρομένη [μὴ]
 ἐμφύεσθαι, καὶ ἐκ τούτων ἄμοιρος εἶναι τῆς τοῦ θείου
 τε καὶ καθαρῶ καὶ μονοειδοῦς συνουσίας. τούτων
 τοίνυν ἕνεκα οἱ δικαίως φιλομαθεῖς κόσμιοί εἰσι καὶ
 ἀνδρεῖοι, οὐχ ὧν οἱ πολλοὶ ἕνεκά φασιν. ἀλλ' οὕτω
 25 λογίσαιτ' ἂν ψυχὴ ἀνδρὸς φιλοσόφου, καὶ οὐκ ἂν
 οἰηθείη τὴν μὲν φιλοσοφίαν χρῆναι ἑαυτὴν λύειν
 λυούσης δὲ ἐκείνης αὐτὴν παραδιδόναι ταῖς ἡδοναῖς
 70 1 καὶ λύπαις ἑαυτὴν πάλιν αὖ ἐγκαταδεῖν καὶ ἀνήνυτον
 ἔργον πράττειν, Πηνελόπης τινὰ ἐναντίως ἰστὸν μετα-
 χειριζομένης· ἀλλὰ γαλήνην τούτων παρασκευάζουσα,
 ἐπομένη τῷ λογισμῷ καὶ αἰεὶ ἐν τούτῳ οὔσα, τὸ ἀληθές
 5 καὶ τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀδόξαστον θεωμένη καὶ ὑπ'
 ἐκείνου τρεφομένη, ζῆν τε οἶεται οὕτω δεῖν ἕως ἂν ζῆ,
 καὶ ἐπειδὴν τελευτήσῃ εἰς τὸ ξυγγενές καὶ εἰς τὸ
 τοιοῦτον ἀφικομένη ἀπηλλάχθαι τῶν ἀνθρωπίνων
 10 κακῶν. ἐκ δὴ τῆς τοιαύτης ἐφόδου φαίνεται ἡμῖν
 φιλοσοφία ἀπαλλαγὴν τῶν ἀνθρωπίνων δεσμῶν παρ-
 ἔχειν καὶ λύσιν τῆς γενέσεως καὶ περιαγωγὴν ἐπὶ τὸ
 ὄν καὶ γνῶσιν τῆς ὄντως ἀληθείας καὶ κάθαρσιν ταῖς
 ψυχαῖς. εἰ δὲ ἐν τούτῳ μάλιστα ἐστὶν ἡ ὄντως εὐδαι-
 15 μονία, σπουδαστέον περὶ αὐτὴν, εἴπερ ὄντως βουλό-
 μεθα μακάριοι εἶναι.

Ἄλλὰ μὴν καὶ τόδε διανοηθῆναι ἄξιον, ὅτι εἴπερ
 ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, ἐπιμελείας δὴ δεῖται οὐχ ὑπὲρ τοῦ

ἀναγκάζεται, πιστεύω, καὶ τὸν ἴδιο τρόπο ζωῆς καὶ τὰ ἴδια μέσα νὰ υἰοθετεῖ, ἔτσι πού ποτὲ νὰ μὴ φθάνει καθαρὴ στὸν Ἄδη, ἀλλὰ νὰ ἀφήνει τὴν ζωὴ φορτωμένη πάντα τὸ σωματικὸ φρόνημα, ὥστε ἀμέσως πάλι νὰ πέφτει σὲ ἄλλο σῶμα καὶ σὰν τὸν σπόρο νὰ φυτρώνει (ὅμοια μὲ τὴν πρώτη) ἄλλου. Ἔτσι μένει μακριὰ ἀπὸ τὴν κοινωνία τοῦ θεοῦ, τοῦ καθαρῦ καὶ τοῦ ἀπόλυτου.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ λοιπόν, καὶ ὄχι βέβαια γιὰ λόγους πού οἱ πολλοὶ πιστεύουν, εἶναι οἱ πραγματικοὶ φιλόσοφοι φρόνιμοι καὶ γενναῖοι. Γιατὶ μόνον ἔτσι θὰ μπορούσε ἡ ψυχὴ τοῦ φιλοσόφου νὰ σκεφθεῖ, κι οὔτε θὰ τῆς περνοῦσε ἡ ἰδέα πὼς ἔχει βέβαια χρέος ἡ φιλοσοφία νὰ τὴν λύσει ἀπὸ τὰ σωματικὰ δεσμά, ἐκείνη ὅμως σὰν μένει ἐλεύθερη μπορεῖ νὰ παραδώσει πάλι τὸν ἑαυτὸ τῆς στὶς ἡδονὲς καὶ λύπες, γιὰ νὰ γίνῃ δέσμιός τους ξανά καὶ νὰ κατεργάζεται ἔργο ἀνεξάντλητο, ἕνα ἰσθὸ τῆς Πηνελόπης, καὶ μάλιστα γιὰ ἀντίθετο ἀπὸ ὅ,τι ἐκείνη σκοπὸ. Ἀπεναντίας, ἐξασφαλίζοντας τὴν ἡρεμία ἀπὸ τὰ πάθη, ἀκολουθώντας τις προσταγὰς τοῦ λογικοῦ καὶ μένοντας πάντα κοντὰ του, ἐπισκοπεῖ αὐτὸ πού εἶναι ἀληθινὸ καὶ θεϊκὸ, πού ξεπερνᾷ τὴν ἀβέβαιη κρίση μας καὶ ἀποτελεῖ γιὰ τὴν ψυχὴ μας τὴν πραγματικὴ τροφή. Πιστεύει τέλος ἡ ψυχὴ τοῦ φιλοσόφου, πὼς αὐτὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς τρόπος ζωῆς, ὅσο αὐτὴ κρατᾷ, καὶ πὼς ὅταν ἔλθῃ ὁ θάνατος καὶ φθάσει στὸν συγγενικὸ καὶ ὅμοια μὲ αὐτὴν πλασμένον κόσμον τῶν ψυχῶν, θὰ ἔχει ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα δεινά».

Ἀπὸ τὴν διερεύνηση αὐτὴ γίνεται λοιπόν φανερό, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐξασφαλίζει ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ δεσμά τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν σωματικὴ ὑπαρξὴ καὶ χειραγωγεῖ τις ψυχὰς πρὸς τὸ ἀληθινὸ ὄν καὶ τὴν γνώση τῆς πραγματικῆς ἀλήθειας καὶ πρὸς τὴν λυτρωμένη (ἀπὸ τὰ πάθη) ζωὴ. Ἀφοῦ λοιπόν αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν πραγματικὴ εὐτυχία, ἄς φροντίσουμε νὰ ζοῦμε ὡς φιλόσοφοι, ἂν στ' ἀλήθεια θέλουμε νὰ κατακτήσουμε τὴν μακαριότητα.

[Φαίδων 107C-D]: «Ἀξίζει ὅμως νὰ σκεφθοῦμε καὶ κάτι ἄλλο,²¹² ὅτι δηλαδὴ, ἂν ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη, χρειάζεται τὴν φροντίδα μας ὄχι βέβαια

212. Πρόκειται γιὰ τὸν τελικὸ μῦθο καὶ τὴν διήγηση τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτη στὸν *Φαίδωνα* (107C 1-D) μὲ τὸ τελευταῖο ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ἀκολουθεῖ ἕνας ἐκτενέστερος καὶ σὲ σχέση μὲ τὰ προηγούμενα ἐπιτηδευμένος μῦθος (-115A) γιὰ τὴν προσδοκώμενη ζωὴ πέραν τοῦ τάφου. Ὁ Gauss ἐπισημαίνει τὸ νέο στοιχεῖο τῆς ἠθικῆς

χρόνου μόνου τούτου ἐν ᾧ καλοῦμεν τὸ ζῆν, ἀλλ'
 ὑπὲρ τοῦ παντός, καὶ ὁ κίνδυνος νῦν δὴ καὶ δόξειεν
 20 ἂν δεινὸς εἶναι, εἴ τις αὐτῆς ἀμελήσει. εἰ μὲν γὰρ
 ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντός ἀπαλλαγὴ, ἔρμαιον ἂν ἦν
 τοῖς κακοῖς ἀποθανοῦσι τοῦ τε σώματος ἅμα ἀπηλ-
 λάχθαι καὶ τῆς αὐτῶν κακίας μετὰ τῆς ψυχῆς· νῦν
 δὲ ἐπειδὴ ἀθάνατος φαίνεται οὔσα, οὐδεμία ἂν εἴη
 25 αὐτῇ ἄλλη ἀποφυγὴ κακῶν οὐδὲ σωτηρία πλὴν τοῦ ὡς
 βελτίστην τε καὶ φρονιμωτάτην γενέσθαι. οὐδὲν γὰρ
 ἄλλο ἔχουσα εἰς Ἄιδου ἢ ψυχὴ ἔρχεται πλὴν τῆς
 παιδείας τε καὶ τροφῆς, ἃ δὴ καὶ λέγεται μέγιστα
 ὠφελεῖν ἢ βλάπτειν τὸν τελευτήσαντα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ
 71 1 τῆς ἐκείσε πορείας. ἢ μὲν γὰρ ἀμείνων ψυχὴ μετὰ
 θεῶν οἰκεῖ καὶ περιπορεύεται κατ' οὐρανὸν βελτιονός
 τε λήξεως τυγχάνει, ἢ δὲ ἀδίκων ἔργων ἀψαμένῃ καὶ
 ἀνοσιουργίας πλησθεῖσα καὶ ἀσεβείας εἰς τὰ ὑπὸ γῆν
 5 δικαιοτήρια ἐλθοῦσα δίκης τῆς προσηκούσης μεταλαγ-
 χάνει. ὧν δὴ ἕνεκα χρὴ πᾶν ποιεῖν, ὥστε ἀρετῆς καὶ
 φρονήσεως ἐν τῷ βίῳ μετασχεῖν καλὸν γὰρ τὸ ἄθλον
 καὶ ἡ ἐλπὶς μεγάλη. καὶ τούτων δὴ ἕνεκα θαρρεῖν χρὴ
 περὶ τῆ ἑαυτοῦ ψυχῆ ἄνδρα, ὅστις ἐν τῷ βίῳ τὰς μὲν
 10 ἄλλας ἡδονὰς τὰς περὶ τὸ σῶμα καὶ τοὺς κόσμους εἶασε
 χαίρειν, ὡς ἄλλοτρίους τε ὄντας καὶ πλέον θιάτερον
 ἠγησάμενος ἀπεργάζεσθαι, τὰς δὲ περὶ τὸ μανθάνειν
 ἐσπούδασέ τε καὶ κοσμήσας τὴν ψυχὴν οὐκ ἄλλοτρίῳ
 ἀλλὰ τῷ ἑαυτῆς κόσμῳ, σωφροσύνη τε καὶ δικαιοσύνη
 15 καὶ ἀνδρεία καὶ ἐλευθερία καὶ ἀληθεία, οὕτω περι-
 μένει τὴν εἰς Ἄιδου πορείαν, ὡς πορευσόμενος ὅταν
 ἢ εἰμαρμένη καλῇ. τούτων δὴ οὖν οὕτως ἐχόντων οὐ

μόνον όσο καιρό διαρκεί αυτό που ονομάζουμε ζωή, αλλά παντοτινά· και πόσο μεγάλος είναι ο κίνδυνος από την παραμέλησή της θά φανεί τότε ακριβώς. Γιατί στην περίπτωση βέβαια, που ο θάνατος θά ήταν απαλλαγή από κάθε τι, για τους κακούς θά ήταν ετύχημα, πεθαίνοντας να απαλλαγούν μαζί με την ψυχή και από το σώμα και από τις κακίες του. Τώρα όμως που αποδείχθηκε πως ή ψυχή είναι αθάνατη, με κανένα άλλο τρόπο δεν θά μπορούσε να αποφύγει τα δεινά, και καμιά άλλη σωτηρία δεν θά υπήρχε γι' αυτήν από το να γίνει όσο μπορεί πιο ενάρετη και πιο σοφή. Και πραγματικά τίποτε άλλο δεν φέρνει μαζί της στον Άδη ή ψυχή έξω από την (πνευματική της) μόρφωση και τις συνήθειές της, που - όπως λένε - περισσότερο από κάθε τι ωφελούν ή βλάπτουν εκείνον που πεθαίνει, από την πρώτη κιόλας στιγμή που αρχίζει το ταξίδι του για εκεί».

Έτσι, ενώ ή αγαθή ψυχή κατοικεί με τους θεούς και κινείται ανεμπόδιστα στον χώρο του ούρανοῦ και βρίσκει εκεί την καλύτερη επανάπαυση, ή ψυχή που καταπίσθησε με άδικα έργα και είναι γεμάτη ανοσιουργήματα και ασέβεια θά λάβει την τιμωρία που της πρέπει, σαν φθάσει στον τόπο τιμωρίας του κάτω κόσμου.²¹³

[Φαίδων 114C-115A]: «Γι' όλα αυτά πρέπει να κάνουμε το πᾶν, ὥστε να αποκτήσουμε στην ἐπίγεια ζωή μας ἀρετή και φρόνηση· γιατί το βραβεῖο τῆς νίκης είναι ὠραῖο και ή ἐλπίδα να το κατακτήσουμε μεγάλη.²¹⁴ Και γι' αὐτούς τους λόγους μπορεί πραγματικά να είναι ἡσυχος για την ψυχή του κάθε ἄνθρωπος, που στην ζωή του παραμέρισε τις σωματικές ἡδονές και στην ἐξωτερική αἴγλη, ὡς πράγματα ξένα στην ἀληθινή του φύση και ἀφορμές περισσότερο για λύπη, φρόντισε ἀντίθετα για τὰ ἀγαθὰ, που ἐξασφαλίζει ή γνώση, και στολίζοντας την ψυχή του ὄχι με ἀταίριαστα ἀλλά με τὰ δικά της προτερήματα, την σωφροσύνη και την δικαιοσύνη, την ἀνδρεία, την ἐλευθερία και την ἀλήθεια, εἶναι ἔτοιμος για την πορεία στον Ἄδη, ὅταν ή μοίρα τὸ ὀρίσει».

συμπεριφοράς, που υπερβαίνει την χρησιμοθηρική σκέψη τῆς διαγραφῆς τῶν ἐνοχῶν μετὰ θάνατον. Το δεῦτερο και το τρίτο ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καταλήγει σὲ ἓνα λόγο προτρεπτικό.

213. Πρβλ. Φαῖδρος 249 A: *αἱ δὲ ἄλλαι, ὅταν τὸν πρῶτον βίον τελευτήσωσιν, κρίσεως ἔτυχον, κριθεῖσαι δὲ αἱ μὲν εἰς τὰ ὑπὸ γῆς δικαιοτήρια ἐλθοῦσαι δίκην ἐκτίνουσιν, αἱ δ' εἰς τοῦρανοῦ τινα τόπον ὑπὸ τῆς Δίκης κουφισθεῖσαι διάγουσιν.*

214. Στο τέλος τοῦ μύθου ἔχουμε ἐξαίρετο λόγο (*καλὸν γὰρ τὸ ἄθλον και ή ἐλπίς μεγάλη*), που υπογραμμίζει την ἀξία τοῦ ἀγῶνα στην ἐδῶ ζωὴ γιὰ την μέλλουσα ζωὴ.

χρημάτων δεῖ ἐπιμελεῖσθαι ὅπως ἔσται ὡς πλείστα,
 οὐδὲ δόξης καὶ τιμῆς, ἀλλὰ φρονήσεως καὶ ἀληθείας
 20 καὶ τῆς ψυχῆς, ὅπως ὡς βελτίστη ἔσται. οὐ γὰρ δεῖ
 τὰ πλείστου ἄξια περὶ ἐλαχίστου ποιεῖσθαι, τὰ δὲ
 φανυλότερα περὶ πλείονος. οὔτε σωμάτων οὖν ἐπι-
 μελεῖσθαι οὔτε χρημάτων δεῖ πρότερον, οὐδὲ οὕτως
 25 σφόδρα ὡς τῆς ψυχῆς, ὅπως ὡς ἀρίστη ἔσται· οὐ γὰρ
 ἐκ χρημάτων ἀρετὴ γίγνεται, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς χρήματα
 καὶ τᾶλλα ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις πάντα καὶ ἰδία καὶ
 72 1 δημοσία. ἔν τι οὖν τοῦτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθές, ὅτι
 οὐκ ἔσται ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε ζῶντι οὔτε
 τελευτήσαντι, οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τούτου
 πράγματα, ὥστε εἰς ἑαυτὸν διανηρτῆσθαι πάντα τὰ
 5 ἀγαθὰ τὰ εἰς εὐδαιμονίαν φέροντα, καὶ ὁ τούτου
 ἐγγύτατα παρεσκευασμένος οὗτος ἀνμάλιστα μακαριώ-
 τατος διαζήσειεν. τοιαῦται ἔστωσαν καὶ αἱ ἀπὸ τού-
 των ἐπὶ τὴν εἰς φιλοσοφίαν προτροπὴν ἔφοδοι.
 XIV. Δεῖ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ βίου τῶν κορυ-
 10 φαίων ἐν φιλοσοφίᾳ ἀνδρῶν ἐπομένως ταῖς Πυθα-
 γόρου ὑποθήκαις ποιήσασθαι τὴν προτροπὴν. οἱ γὰρ
 τοιοῦτοί που ἐκ νέων πρῶτον μὲν εἰς ἀγορὰν οὐκ
 ἴσασι τὴν ὁδόν, οὐδὲ ὅπου δικαστήριον ἢ βουλευ-
 15 τήριον ἢ τι κοινὸν ἄλλο τῆς πόλεως συνέδριον, νό-
 μους δὲ καὶ ψηφίσματα λεγόμενα ἢ γεγραμμένα οὔτε
 ὄρωσιν οὔτε ἀκούουσιν· σπουδαὶ δὲ ἑταιρειῶν ἐπ' ἀρ-
 χὰς καὶ σύνοδοι καὶ δεῖπνα καὶ σὺν αὐλητρίσι κῶμοι,

[*Άπολογία Σωκράτους* 29D-30B]: «Ἄφοῦ εἶναι ἔτσι λοιπὸν τὰ πράγματα, δὲν πρέπει νὰ φροντίζουμε γιὰ τὸ πῶς θὰ ἀποκτήσουμε περισσότερα χρήματα καὶ δόξα καὶ τιμές, ἀλλὰ φρόνηση καὶ γνώση τῆς ἀλήθειας, ἔτσι ποῦ ἡ ψυχὴ μας νὰ γίνεῖ ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ ἀγαθὴ. Γιατὶ δὲν εἶναι βέβαια σωστὸ νὰ δείχνουμε ἐλάχιστο ἐνδιαφέρον γι' αὐτὰ ποῦ ἀξίζουν τὸ πᾶν καὶ νὰ ἐνδιαφερόμαστε ὑπερβολικὰ γιὰ τὰ τιποτένια. Οὔτε λοιπὸν γιὰ τὸ σῶμα οὔτε γιὰ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ πρέπει νὰ φροντίζουμε κατὰ προτεραιότητα ἢ μὲ ὅσο ζῆλο φροντίζουμε γιὰ τὴν τελειοποίησιν τῆς ψυχῆς. Γιατὶ δὲν εἶναι τὰ ὑλικά ἀγαθὰ ποῦ κάνουν τὴν ἀρετὴ, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ χαρίζει στοὺς ἀνθρώπους τὰ ὑλικά καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ καὶ στὸν καθένα χωριστὰ καὶ στὸ σύνολο».

[*Ἄπολ. Σωκρ.* 41C-D]: «Αὐτὸ καὶ μόνο πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθοῦμε ὡς ἀλήθεια, πῶς γιὰ τὸν ἐνάρετο ἄνθρωπο τίποτε δὲν εἶναι κακό, οὔτε ὅσο ζεῖ οὔτε ὅταν πεθάνει. Οὔτε καὶ ἀδιαφοροῦν οἱ θεοὶ γιὰ ὅ,τι εἶναι συμφέρον του». ²¹⁵ Ἔτσι τελικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐξαρτῶνται ἐντελῶς ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ποῦ ὀδηγοῦν στὴν εὐτυχία, κι ὁποῖος εἶναι γι' αὐτὸ πολὺ καλὰ προετοιμασμένος, αὐτὸς θὰ ζήσει ὅλη τὴν ζωὴ του ἀξιομακάριστα. Ἄς ἀρκεσθοῦμε λοιπὸν σ' αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα, ποῦ παρακινοῦν στὴν φιλοσοφία μὲ βάση τις ἔννοιες ποῦ ἔχουν δώσει σ' αὐτήν.

14. Πρέπει ὅμως, ἀκολουθώντας τις πυθαγορικὲς συμβουλές, νὰ συνεχίσουμε τὴν παρακίνησιν στὴν φιλοσοφία, ἀντλώντας ἐπιχειρήματα καὶ ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν κορυφαίων φιλοσόφων. ²¹⁶

[*Θεαίτητος* 173C-177B]: «Καὶ πραγματικὰ ἀπὸ τὴν μικρὴ τους κιόλας ἡλικία αὐτοὶ δὲν ἔμαθαν πρῶτα-πρῶτα ποτὲ ποιὸς δρόμος ὀδηγεῖ στὴν ἀγορὰ οὔτε ποῦ εἶναι τὸ δικαστήριον ἢ τὸ βουλευτήριον ἢ ὁ τόπος ὅποιων ἄλλων συναθροίσεων τῶν πολιτῶν.

Ἄλλο τόσο δὲν ἐνδιαφέρονται νὰ δοῦν καὶ νὰ ἀκούσουν νόμους καὶ ψηφίσματα ἄγραφα ἢ γραμμένα. Ὅσο γιὰ τρεχάματα καὶ συνωμοσίες γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ συναθροίσεις καὶ συμπόσια καὶ διασκεδάσεις μὲ αὐλητρίδες

215. Ἡ τελευταία ἀποστροφή τοῦ Σωκράτους πρὸς τοὺς δικαστές του.

216. Στὸ τμήμα αὐτὸ (κεφ. 14) προηγοῦνται ἐπιχειρήματα «ἀπὸ τοῦ βίου» μεγάλων φιλοσόφων καὶ σὲ ἐκτενῆ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Πλατωνικὸ *Θεαίτητο* ἀναλύεται «τὸ τῆς φιλοσοφίας ἔργον». Στὸ ἐπίκεντρο εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς. Σὲ μία παρέκβαση (172D-177C) τὸ τμήμα τοῦ μὴ πρακτικοῦ καὶ στὴν θεωρία ἀφιερωμένου βίου τοῦ φιλοσόφου. Στὴν πλατωνικὴ αὐτὴν παρέκβαση ἔχουν ἀφιερώσει οἱ πλατωνιστῆς (Bonitz, Wilamowitz, Stenzel, Gauss) ἐνδιαφέροντα σχόλια.

οὐδὲ ὄναρ πράττειν προσίσταται αὐτοῖς. εὖ δὲ ἢ κακῶς
 τις γέγονεν ἐν πόλει, ἢ τί τῷ κακόν ἐστιν ἐκ προ-
 20 γόνων γεγονὸς ἢ πρὸς ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν, μᾶλλον
 αὐτὸν λέληθεν ἢ οἱ τῆς θαλάττης λεγόμενοι χόες.
 καὶ ταῦτα πάντα οὐδ' ὅτι οὐκ οἶδεν, οἶδεν οὐδὲ γὰρ
 αὐτῶν ἀπέχεται τοῦ εὐδοκιμεῖν χάριν, ἀλλὰ τῷ ὄντι
 τὸ σῶμα μόνον ἐν τῇ πόλει κείται αὐτοῦ καὶ ἐπι-
 25 δημεῖ, ἢ δὲ διάνοια, ταῦτα πάντα ἠγησαμένη σμικρὰ
 73 1 καὶ οὐδέν, ἀτιμάσασα πανταχῇ πέτεται κατὰ Πίνδαρον
 τὰ τε γὰρ ὑπένερθε καὶ τὰ ἐπίπεδα γεωμετροῦσα,
 οὐρανοῦ τε ὑπερ ἀστρονομοῦσα καὶ πᾶσαν πάντη φύσιν
 ἐρευνωμένη τῶν ὄντων ἐκάστου ὅλου, εἰς τῶν ἐγγύς
 5 οὐδὲν ἑαυτὴν συγκαθιεῖσα. ὥσπερ δὴ καὶ Θαλῆν
 ἀστρονομοῦντα καὶ ἀναβλέποντα πεσόντα εἰς φρέαρ
 Θραῦττά τις ἐμμελής καὶ χαρίεσσα θεραπαινὶς ἀπο-
 σκῶψαι λέγεται, ὡς τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ προθυμοῖτο
 εἰδέναι, τὰ δὲ ὀπισθεν αὐτοῦ καὶ παρὰ πόδας λαν-
 10 θάνοι αὐτόν. ταῦτόν δὲ ἀρκεῖ σκῶμμα ἐπὶ πάντας
 ὅσοι ἐν φιλοσοφίᾳ διάγουσι. τῷ γὰρ ὄντι τὸν τοι-
 οῦτον ὁ μὲν πλησίον καὶ ὁ γείτων λέληθεν, οὐ μόνον
 ὅ τι πράττει, ἀλλ' ὀλίγου καὶ <εἰ> ἀνθρωπός ἐστιν ἢ
 τι ἄλλο θρέμμα· τί δὴ ποτ' ἐστὶν ἀνθρωπος καὶ τί
 15 τῇ τοιαύτῃ φύσει προσήκει διαφέρον τῶν ἄλλων ἢ
 ποιεῖν ἢ πάσχειν, ζητεῖ τε καὶ πράγματ' ἔχει διερευ-
 νώμενος. τοιγάρτοι ἰδίᾳ τε συγγιγνώμενος ὁ τοιοῦτος
 ἐκάστῳ καὶ δημοσίᾳ, ὅταν ἐν δικαστηρίῳ ἢ που ἄλλοθι
 ἀναγκασθῇ περὶ τῶν παρὰ πόδας καὶ τῶν ἐν ὀφθαλ-
 20 μοῖς διαλέγεσθαι, γέλωτα παρέχει οὐ μόνον Θραῦτταις
 ἀλλὰ καὶ τῷ ἄλλῳ ὄχλῳ, εἰς φρέατά τε καὶ πᾶσαν
 ἀπορίαν ἐμπίπτων ὑπὸ ἀπειρίας, καὶ ἢ ἀσχημοσύνη
 δεινῇ, δόξαν ἀβελτηρίας παρεχομένη. ἐν τε γὰρ ταῖς
 λοιδορίαις ἴδιον ἔχει οὐδὲν οὐδένα λοιδορεῖν αὐτὸς
 25 οὐκ εἰδὼς κακὸν οὐδὲν οὐδενὸς ἐκ τοῦ μὴ μεμελετη-
 κέναι ἀπορῶν οὖν γελοῖος φαίνεται. ἐν τε τοῖς ἐπαί-
 νοις καὶ ταῖς τῶν ἄλλων μεγαλαυχίαις οὐ προσποιήτως,
 74 1 ἀλλὰ τῷ ὄντι γελῶν ἐνδηλος γιγνώμενος ληρώδης δοκεῖ

οὔτε στὸ ὄνειρό τους δὲν τοὺς πάει νὰ τὰ κάνουν. Καὶ τὸ ποιὸς εἶναι σπουδαῖος ἢ ἄσημος στὴν πόλη ἢ ποιά συμφορὰ ἐξαιτίας τῶν προγόνων του βρῆκε τὸν ἄνδρα αὐτὸν ἢ τὴν γυναῖκα ἐκείνη, αὐτὰ ὁ φιλόσοφος τὰ ξέρει λιγότερο κι ἀπ' ὅσο ξέρει πόσες σταγόνες ἔχει ἡ θάλασσα, ὅπως λένε. Καὶ τὸ σπουδαῖο εἶναι, πῶς δὲν ξέρει κἂν ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγνοεῖ. Γιατὶ δὲν μένει μακριὰ ἀπὸ αὐτὰ, ἐπειδὴ κάτι θέλει νὰ ἐπιτύχει ἔτσι, ἀλλὰ ἐπειδὴ πραγματικὰ μόνο τὸ σῶμα του βρίσκεται καὶ κατοικεῖ στὴν πόλη, ἐνῶ ἡ ψυχὴ του ἔχει καταλάβει, πῶς ὅλα αὐτὰ εἶναι μικρὰ καὶ ταπεινὰ καὶ τὰ περιφρονεῖ, καὶ ὅπως λέει ὁ Πίνδαρος «ἀπὸ ψηλὰ ἐπισκοπεῖ καὶ ὑπολογίζει κι ὅσα εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν γῆ κι ὅσα στὴν ἐπιφάνεια», καὶ μελετᾷ καὶ ἐξετάζει τὰ οὐράνια, καὶ γενικὰ ἐρευνᾷ τὴν φύση κάθε πράγματος παντοῦ στὸ σύμπαν, χωρὶς νὰ περιορίζεται καθόλου σὲ ὅ,τι εἶναι γύρω της καὶ μόνο.

Ἔτσι ἀκριβῶς λέγεται καὶ γιὰ τὸν Θαλῆ, πῶς ὅταν κάποτε, μελετώντας τὰ ἄστρα καὶ κοιτάζοντας ψηλά, βρέθηκε πεσμένος σ' ἓνα πηγάδι, μιὰ χαριτωμένη καὶ εὐθυμη Θρακιώτισσα ὑπηρετριούλα τὸν κοροΐδεψε, πὺ θέλει νὰ γνωρίσει ὅσα εἶναι στὸν οὐρανό, ἐνῶ δὲν ξέρει τί εἶναι πίσω του κι ἐμπρὸς στὰ πόδια του. Καὶ ὁ ἴδιος ἐμπαιγμὸς ἰσχύει γιὰ ὅλους ὅσους ζοῦν μὲ τὴν φιλοσοφία ὀδηγό. Γιατὶ πραγματικὰ αὐτοὶ ὄχι μόνον ἀγνοοῦν τί κάνει ὁ πλησίον καὶ ὁ γείτονάς τους, ἀλλὰ λίγο ἀκόμη καὶ δὲν θὰ ἤξεραν ἂν εἶναι ἄνθρωπος ἢ κάποιο ἀλλιώτικο πλάσμα.

Τί ἀκριβῶς ὅμως εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ τί ταιριάζει στὴν φύση του, διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ κάνει ἢ νὰ πάθει, αὐτὸ εἶναι πὺ προσπαθεῖ ὁ φιλόσοφος νὰ ἐξιχνιάσει καὶ πὺ γιὰ τὴν ζήτησή του ὑπομένει ὄλους τοὺς κόπους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ φιλόσοφος καὶ στὴν ἰδιωτικὴ του συναναστροφὴ καὶ στὶς κοινωνικὲς του σχέσεις, ὅταν π.χ. στὸ δικαστήριό ἢ ὅπου ἄλλοῦ ἀναγκασθεῖ νὰ συζητήσει γιὰ πράγματα, πὺ εἶναι μπροστὰ στὰ πόδια καὶ στὰ μάτια του, προκαλεῖ τὰ γέλια ὄχι μόνο στὶς Θρακιώτισσες ἀλλὰ σ' ὅλο τὸν κόσμο, καὶ σὲ πηγάδια πέφτει καὶ σὲ κάθε ἀδιέξοδο μὲ τὴν ἀδεξιότητά του, καὶ ἡ κατασχύνη του εἶναι δεινὴ, καθὼς δίνει τὴν ἐντύπωση μωρίας. Ὅσο γιὰ τὴν συνήθεια τῆς λαιδορίας, αὐτὸς δὲν εἶναι σὲ θέση κανένα καὶ γιὰ τίποτε νὰ κοροϊδέψει, ἀφοῦ, καθὼς δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ μάθει, δὲν ξέρει κανενὸς ἐλάττωμα κανένα. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἔχει τίποτε κακὸ νὰ πεῖ, φαίνεται γελοῖος στοὺς ἄλλους!

Ἀλλὰ καὶ στοὺς ἐπαίνους καὶ στοὺς κομπασμοὺς τῶν ἄλλων ἐκδηλώνεται μὲ γέλια γνήσια καὶ ὄχι προσποιητὰ καὶ δίνει πάλι τὴν ἐντύπωση, πῶς εἶναι

εἶναι. τύραννόν τε γὰρ ἢ βασιλέα ἐγκωμιαζόμενον
 ἓνα τῶν νομέων οἷον συβώτην ἢ ποιμένα ἢ τινα βου-
 κόλον ἡγεῖται ἀκούειν εὐδαιμονιζόμενον πολὺ βδάλλ-
 5 λοντα γάλα, δυσκολώτερον δὲ ἐκείνων ζῶον καὶ ἐπι-
 βουλότερον ποιμαίνειν τε καὶ βδάλλειν νομίζει αὐτούς,
 ἀγροῖκον δὲ καὶ ἀπαίδευτον ὑπὸ ἀσχολίας οὐδὲν ἦττον
 τῶν νομέων τὸν τοιοῦτον ἀναγκαῖον γίγνεσθαι, σηκὸν
 ἐν ὄρει τὸ τεῖχος περιβεβλημένον. γῆς δὲ ὅταν μυρία
 10 πλέθρα ἢ ἔτι πλείω ἀκούσῃ ὡς τις ἄρα κεκτημένος
 θαυμαστὰ πλήθει κέκτηται, πάνσμικρα δοκεῖ ἀκούειν,
 εἰς ἅπασαν εἰωθὸς τὴν γῆν βλέπειν. τὰ δὲ δὴ γένη
 ὑμνούντων, ὡς γενναῖός τις ἑπτὰ πάππους πλουσίους
 ἔχων ἀποφῆναι, παντάπασιν ἀμβλὺ καὶ ἐπὶ σμικρὸν
 15 ὁρώντων ἡγεῖται τὸν ἔπαινον, ὑπὸ ἀπαιδευσίας οὐ
 δυναμένων εἰς τὸ πᾶν αἰεὶ βλέπειν οὐδὲ λογίζεσθαι
 ὅτι πάππων καὶ προγόνων μυριάδες ἐκάστῳ γεγόνασιν
 ἀναρίθμητοι, ἐν αἷς πλούσιοι καὶ πτωχοὶ καὶ βασιλεῖς
 20 καὶ δοῦλοι βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες πολλάκις μυρίοι
 γεγόνασιν ὄψωδῶν, ἀλλ' ἐπὶ πέντε καὶ εἴκοσι κατα-
 λόγῳ προγόνων σεμννομένων καὶ ἀναφερόντων εἰς
 Ἡρακλέα τὸν Ἀμφιτρύωνος <ἄτοπα αὐτῷ παταφαίνεται
 τῆς σμικρολογίας, ὅτι δὲ ὁ ἀπ' Ἀμφιτρύωνος> εἰς τὸ
 ἄνω <πεντεκαικεκοστὸς> τοιοῦτος ἦν οἷα συνέβαινε
 25 αὐτῷ τύχῃ, καὶ ὁ πεντηκοστὸς ἀπ' αὐτοῦ, γελᾷ οὐ
 δυναμένων λογίζεσθαι τε καὶ χαυνότητα ἀνοήτου ψυχῆς
 ἀπαλλάττειν. ἐν ἅπασιν δὴ τούτοις ὁ τοιοῦτος ὑπὸ
 τῶν πολλῶν καταγελᾶται, τὰ μὲν ὑπερηφάνως ἔχων,
 75 1 ὡς δοκεῖ, τὰ δ' ἐν ποσὶν ἀγνοῶν τε καὶ ἐν ἐκάστοις
 ἀπορῶν. ὅταν δέ γέ τινα αὐτὸς ἐλκύσῃ ἄνω, καὶ
 ἐθελήσῃ τις αὐτῷ ἐκβῆναι ἐκ τοῦ Τί ἐγὼ σὲ ἀδικῶ
 ἢ σὺ ἐμέ; εἰς σκέψιν αὖ τῆς δικαιοσύνης τε καὶ
 5 ἀδικίας, τί τε ἐκάτερον αὐτοῖν καὶ τί τῶν πάντων ἢ
 ἀλλήλων διαφέρετον; ἢ ἐκ τοῦ Εἰ βασιλεὺς εὐδαί-

ἄκριτος καὶ μωρός. Γιατὶ ὅταν ἀκούει νὰ ἐγκωμιάζουν ἕνα τύραννο ἢ ἕνα βασιλιά, εἶναι γι' αὐτὸν σὰν νὰ ἀκούει νὰ μακαρίζουν ἕνα βοσκό, χοιροβοσκό ἢ βουκόλο ἢ τσοπάνο, ἐπειδὴ ἀρμέγει πολὺ γάλα! Πιστεύει ἀλήθεια πὼς ἐκεῖνοι ἔχουν νὰ βοσκίσουν καὶ ν' ἀρμέξουν ζῶο πολὺ πιὸ δύσκολο καὶ δύστροπο, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχουν καιρὸ ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν κατάρτισή τους, γίνονται κατ' ἀνάγκην πιὸ βάνουσοι καὶ ἀπαίδευτοι ἀπὸ τοὺς βοσκούς, ὑψώνοντας γύρω τους τείχη, ὅπως ἐκεῖνοι στάνες στὰ βουνά.²¹⁷

Κι ὅταν ἀκούσει νὰ μιλοῦν γιὰ τὴν ἀξιοθαύμαστη τάχα περιουσία κάποιου, ποὺ ἔχει μιὰ μυριάδα ἢ καὶ περισσότερα πλέθρα γῆς, εἶναι σὰν νὰ ἀκούει νὰ μιλοῦν γιὰ μικροπράγματα, αὐτὸς ποὺ ἔχει συνηθίσει νὰ ρίχνει τὴν ματιὰ του σ' ὀλόκληρη τὴν γῆ. Κι ὅσο γιὰ τοὺς ἐπαίνοους τῆς καταγωγῆς, πὼς εἶναι τάχα σπουδαῖος ὁποῖος ἀποδειξίει πὼς ἔχει ἑπτὰ πλούσιους προγόνους, αὐτὸς πιστεύει πὼς πρόκειται γιὰ ἔπαινο πολὺ φτωχὸ ἀπὸ ἀνθρώπους, ποὺ δὲν βλέπουν μακρὰ καὶ ἀπὸ ἀμάθεια δὲν μποροῦν νὰ δοῦν τὸ σύνολο κάθε φορὰ οὔτε νὰ ὑπολογίσουν ὅτι παποῦδες καὶ πρόγονοι ὑπῆρξαν σὲ κάθε ἄνθρωπο ἀναρίθμητοι καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ πλούσιοι καὶ φτωχοὶ καὶ βασιλεῖς καὶ δοῦλοι καὶ βάρβαροι καὶ Ἑλληνες, πολλὲς χιλιάδες καθενός. Τὸ νὰ ὑπερηφανεύεται πάλι κανεὶς γιὰ ἕνα κατάλογο ἀπὸ εἰκοσιπέντε προγόνους καὶ ν' ἀνεβάξει τὴν καταγωγή του στὸν Ἡρακλῆ, τὸν γιοῦ τοῦ Ἀμφιτρίωνος, καὶ αὐτὸ φαίνεται στὸν φιλόσοφο παράδοξο γιὰ τὴν μικρότητά του, καὶ γελᾷ ποὺ δὲν μπορεῖ ἕνας τέτοιος νὰ συλλογισθεῖ, πὼς ὁ εἰκοστὸς πέμπτος πρόγονος τοῦ Ἀμφιτρίωνος, ποὺ εἶναι βέβαια καὶ πεντηκοστὸς δικός του, θὰ ἦταν καὶ ἐκεῖνος ἕνας κάποιος, ὅπως τὸν ἔκανε ἢ τύχη. Αὐτὸ εἶναι ποὺ δὲν σκέπτεται, γιὰ νὰ ἀπαλλάξει καὶ τὴν ἀνόητη ψυχὴ του ἀπὸ τὴν ματαιοδοξία.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν οἱ πολλοὶ περιπαίζουν τὸν φιλόσοφο, ποὺ ἄλλοτε δείχνεται ἀκατάδεκτος, ὅπως νομίζουν, καὶ ἄλλοτε ἀγνοεῖ καὶ αὐτὰ ποὺ εἶναι στὰ πόδια του καὶ βρίσκεται σὲ ἀμηχανία μπροστὰ τους. Ὅταν ὁμως βέβαια φέρει αὐτὸς κάποιον πρὸς τὸ μέρος του καὶ θελήσει καὶ ἐκεῖνος νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸ «δὲν ἀδικῶ βέβαια ἐγὼ ἐσένα, ἀλλὰ ἐσὺ ἐμένα!», γιὰ νὰ ὑψωθεῖ στὴν ἐξέταση τῆς πραγματικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀδικίας, γιὰ τὸ τί δηλαδὴ ἀντιπροσωπεύει ἢ καθεμία καὶ σὲ τί διαφέρουν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα γενικὰ καὶ μεταξύ τους, ἢ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸ «ἂν ἕνας βασιλιάς εἶναι

217. Στὰ τυραννικὰ πολιτεύματα ἀνεγείρονται τείχη στὴν ἀκρόπολη γιὰ τὴν προστασία τῶν τυράννων, στὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα τὰ τείχη προστατεύουν τὴν πόλη ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ὄλων.

μων κεκτημένος πολὺ χρυσίον, [ἦ] βασιλείας πέρι
 καὶ ἀνθρωπίνης ὄλως εὐδαιμονίας καὶ ἀθλιότητος ἐπί-
 σκεψιν, ποίῳ τέ τινε ἐστὸν καὶ τίνα τρόπον ἀνθρώπου
 10 φύσει προσήκει τὸ μὲν κτήσασθαι αὐτοῖν, τὸ δὲ ἀπο-
 φυγεῖν, —περὶ πάντων τούτων ὅταν αὖ δέη λόγον
 διδόναι τὸν μικρὸν ἐκεῖνον τὴν ψυχὴν καὶ δριμὺν
 καὶ δικανικόν, πάλιν αὖ τὰ ἀντίστροφα ἀποδίδωσιν.
 ἰλιγγιῶν τε ἀπὸ ὑψηλοῦ κρεμασθεῖς καὶ βλέπων μετ-
 15 ἑώρος ἄνωθεν ὑπὸ ἀηθείας ἀδημονῶν τε καὶ ἀπορῶν
 καὶ βαρβαρίζων γέλωτα Θράτταις μὲν οὐ παρέχει οὐδ'
 ἄλλῳ ἀπαιδευτῷ οὐδενί (οὐδὲ γὰρ αἰσθάνονται), τοῖς
 δὲ ἐναντίως ἢ ὡς ἀνδραπόδοις τραφεῖσι πᾶσιν. οὗτος
 δὴ ἑκατέρου τρόπος τῆς ζωῆς· ὁ μὲν τῷ ὄντι ἐν
 20 ἐλευθερίᾳ τε καὶ σχολῇ τεθραμμένον, ὃν δὴ <δεῖ>
 φιλόσοφον καλεῖν, <ῶ> ἀνεμέσητον εὐήθει δοκεῖν καὶ
 οὐδενὶ εἶναι, ὅταν εἰς δουλικά ἐμπέσῃ διακονήματα,
 οἷον στρωματόδεσμον μὴ ἐπισταμένου συσκευάσασθαι
 μηδὲ ὄψον ἠδῶναι ἢ θῶπας λόγους· ὁ δ' αὖ τὰ μὲν
 25 τοιαῦτα πάντα δυναμένου τορῶς θατέρου καὶ ὀξέως
 διακονεῖν, ἀναβάλλεσθαι <δὲ> οὐκ ἐπισταμένου ἐπὶ
 76 1 δεξιὰ ἐλευθέρως οὐδὲ ἀρμονίαν λόγων λαβόντος ὀρθῶς
 ὑμνῆσαι θεῶν τε καὶ ἀνδρῶν εὐδαιμόνων βίον ἀληθῆ.
 οἴμαι δὴ οὖν, εἰ πείθονται οἱ ἄνθρωποι τούτοις,
 πλείονα ἂν εἰρήνην καὶ κακὰ ἐλάττω κατ' αὐτοὺς
 5 ἔσεσθαι. τὰ μὲν οὖν κακὰ οὔτ' ἀπολέσθαι δυνατόν
 (ὑπεναντίον γάρ τι τῷ ἀγαθῷ ἀεὶ εἶναι ἀνάγκη), οὔτ'
 ἐν θεοῖς αὐτὰ ἰδρῦσθαι, τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ
 τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης. διὸ καὶ πει-
 ρᾶσθαι χρὴ ἐνθὲνδε ἐκεῖσε φεύγειν ὅ τι τάχιστα. φυγὴ
 10 δὲ ὁμοίωσις θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσις δὲ δίκαιον
 καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. ἀλλὰ γὰρ οὐ

εὐτυχισμένοι, ἐπειδὴ ἔχει μεγάλο πλοῦτο», γιὰ νὰ ὑψωθεῖ κι ἐδῶ στὴν διερεύνηση τοῦ τί εἶναι βασιλεία καὶ γενικότερα ἀνθρώπινη εὐτυχία καὶ ἐλευθέρτητα, γιὰ νὰ βρεῖ δηλαδὴ τί ἀντιπροσωπεύει ἡ καθεμία καὶ πῶς ταιριάζει στὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου τὴν μία ν' ἀποκτήσει καὶ τὴν ἄλλη ν' ἀποφύγει, ὅταν λοιπὸν σὲ ὅλα αὐτὰ χρειασθεῖ νὰ δώσει τὴν γνώμη του ὁ μικρόψυχος ἐκεῖνος καὶ εὐέξαπτος καὶ στίς δικαστικὲς διαφορὲς ἐπιτήδειος συνομιλητὴς του, τότε θὰ συμβοῦν μ' αὐτὸν τὰ ἀντίθετα. Δοκιμάζοντας ἴλιγγο, σὰν νὰ ἔχει κρεμασθεῖ ἀπὸ ψηλά, καὶ μὲ βλέμμα ταραγμένο, ἀδημονώντας, καθὼς εἶναι ἀσυνήθιστος, καὶ ἀπὸ ἀμηχανία ψελλίζοντας, δὲν προκαλεῖ ἴσως τὰ γέλοια στίς Θρακιώτισσες ἢ σ' ὅποιον ἄλλον ἀπαίδευτο, γιὰτὶ μόνον αὐτοὶ δὲν τὸ ἀντιλαμβάνονται, ὅπωςδὴποτε ὅμως σ' ἐκείνους ὄλους, ποὺ δὲν ἔχουν ἀνατραφεῖ ὡς ἀνδράποδα.

Αὐτὸς εἶναι λοιπὸν ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ καθενὸς ἀπὸ τοὺς δύο. Ὁ ἓνας εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἀνατραφεῖ πραγματικὰ μὲ τὴν ψυχὴ ἐλεύθερη ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὴν ἀδιάκοπη ἀπασχόληση μὲ τὰ βιοτικὰ, ἐκεῖνος δηλαδὴ ἀκριβῶς ποὺ ὀνομάζουμε φιλόσοφο καὶ ποὺ δὲν θεωρεῖ ντροπὴ του νὰ νομίζουν οἱ ἄλλοι πῶς εἶναι ἀνόητος καὶ δὲν ἀξίζει τίποτε, ὅταν καταπιαστεῖ μὲ κατώτερες δουλειές, δὲν ξέρει π.χ. νὰ δέσει ἓνα στρωματόδεμα οὔτε νὰ ἐτοιμάσει ἓνα νόστιμο φαγητὸ ἢ νὰ πεῖ δυὸ λόγια εὐγενικά. Ὁ ἄλλος πάλι εἶναι ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ βέβαια νὰ τὰ κάνει ὅλα αὐτὰ σωστὰ καὶ γρήγορα, οὔτε νὰ ντυθεῖ ὅμως μὲ εὐπρέπεια καὶ χάρη ξέρει οὔτε νὰ ὑμνήσει ὅπως πρέπει –χρησιμοποιώντας τὴν ἄρμονία τῶν λόγων– τὴν ἀληθινὴ ζωὴ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἔχουν κατακτήσει τὴν εὐδαιμονία.

Πιστεύω λοιπὸν πραγματικὰ, ὅτι ἂν οἱ ἄνθρωποι ἔδιναν σ' αὐτὰ πίστη, θὰ ἦταν περισσότερη ἢ εἰρήνη καὶ λιγότερα ἐπάνω τους τὰ κακά.²¹⁸ Τὸ κακὸ βέβαια πάλι οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαλειφθεῖ– γιὰτὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει πάντα κάτι ποὺ ν' ἀντιστρατεύεται τὸ ἀγαθὸ– οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν ἕδρα του στοὺς θεούς, ἀλλὰ γυροφέρνει ἀναγκαστικὰ τὴν θνητὴ μας φύση καὶ ἐμφανίζεται στὸν δικό της χῶρο. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ προσπάθειά μας πρέπει νὰ εἶναι νὰ φύγουμε ὅσο γίνεται πιὸ γρήγορα ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτό. Καὶ ἡ φυγὴ αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ ἐξομοίωσή μας, ὅσο γίνεται πληρέστερη, μὲ τὸν θεό,²¹⁹ πράγμα ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ γίνουμε, ὡς ἄνθρωποι μὲ φρόνηση, δίκαιοι ἀπέναντι σὲ ὄλους καὶ ἀφοσιωμένοι στοὺς θεούς.

218. Ὁ Ἰάμβλιχος διασκευάζει ἐδῶ ἐλαφρὰ τὸ πλατωνικὸ κείμενον 176A 3-5.

219. Τὸ ὁμοίωσις θεῶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπων εἶναι ὁ τέταρτος ἀπὸ τοὺς παραδιδομέ-

πάνυ ράδιον πείσαι, ὡς ἄρα οὐχ ὧν ἕνεκα οἱ πολλοί
 φασὶ δεῖν πονηρίαν μὲν φεύγειν ἀρετὴν δὲ διώκειν,
 15 τούτων χάριν τὸ μὲν ἐπιτηδευτέον τὸ δ' οὐ, ἵνα δὴ
 μὴ κακὸς καὶ ἵνα ἀγαθὸς δοκῆ εἶναι. ταῦτα μὲν γάρ
 ἐστὶν ὁ λεγόμενος γραῶν ὕθλος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται
 τὸ δὲ ἀληθὲς ὧδε λέγομεν. θεὸς οὐδαμῆ οὐδαμῶς
 ἄδικος, ἀλλ' ὡς οἷόν τε δικαιοτάτος, καὶ οὐκ ἔστιν
 20 αὐτῷ ὁμοιότερον οὐδὲν ἢ ὅς ἂν ἡμῶν αὖ γένηται ὅ τι
 δικαιοτάτος. περὶ τοῦτο καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς δεινότης
 ἀνδρὸς καὶ ἡ οὐδένειά τε καὶ ἀνανδρία. ἡ μὲν γὰρ
 τούτου γνῶσις σοφία καὶ ἀρετὴ ἀληθινή, ἡ δὲ ἄγνοια
 ἀμαθία καὶ κακία ἐναργής· αἱ δὲ ἄλλαι δεινότητές τε
 25 δοκοῦσαι καὶ σοφαί ἐν μὲν πολιτικαῖς δυναστείαις
 γιγνώμεναι φορτικά, ἐν δὲ τέχναις βάνανσοι. τῷ οὖν
 ἀδικοῦντι καὶ ἀνόσια λέγοντι ἢ πράττοντι μακρῷ ἄριστ'
 ἔχει τι τὸ μὴ συγχωρεῖν δεινῷ ὑπὸ πανουργίας εἶναι
 ἀγάλλονται γὰρ τῷ ὀνειδέει καὶ οἴονται ἀκούειν ὅτι οὐ
 77 1 λῆροί εἰσι, γῆς ἄλλως ἄχθη, ἀλλὰ ἄνδρες οἴους δεῖ ἐν
 πόλει τοὺς σωθησομένους. λεκτέον οὖν τὸ ἀληθές, ὅτι
 τοσοῦτῳ μᾶλλον εἰσιν οἷοι οὐκ οἴονται, ὅτι οὐχὶ
 οἴονται ἀγνοοῦσι γὰρ ζημίαν ἀδικίας, ὃ δεῖ ἥκιστα
 5 ἀγνοεῖν. οὐ γάρ ἐστὶν ἦν δοκοῦσι, πληγαί τε καὶ
 θάνατοι, ὧν ἐνίοτε πάσχουσιν οὐδὲν ἀδικοῦντες, ἀλλὰ
 ἦν ἀδύνατον ἐκφυγεῖν. παραδειγμάτων γὰρ ἐν τῷ
 ὄντι ἐστώτων, τοῦ μὲν θείου εὐδαιμονεστάτου, τοῦ δὲ
 <ἀθέου> ἀθλιωτάτου, οὐχ ὁρῶντες ὅτι οὕτως ἔχει,
 10 ὑπὸ ἡλιθιότητός τε καὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας λανθάνουσι
 τῷ μὲν ὁμοιοῦμενοι διὰ τὰς ἀδίκους πράξεις, τῷ δὲ
 ἀνομοιοῦμενοι. οὐ δὴ τίνουσι δίκην ζῶντες τὸν εἰκότα

Ἀλλὰ βέβαια δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ πείσει κανεὶς τὸν ἄλλον, πὼς πρέπει ν' ἀποφεύγει τὴν φαυλότητα καὶ νὰ ἐπιδιώκει τὴν ἀρετὴν, ὄχι γιὰ τοὺς λόγους ποὺ λένε οἱ πολλοί, πὼς πρέπει στὸ ἓνα νὰ ἐπιδίδεται καὶ στὸ ἄλλο ὄχι, γιὰ νὰ φανεῖ δηλαδὴ μόνο πὼς δὲν εἶναι κακὸς κι ἀντίθετα νὰ φανεῖ πὼς εἶναι ἀγαθός. Αὐτὰ μοῦ φαίνεται εἶναι φλυαρίες, ὅπως λέμε, ποὺ ἀρέσουν στὶς γρηές. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι αὐτὴ, ὁ θεὸς δὲν εἶναι ποτὲ καὶ μὲ κανένα τρόπο ἄδικος, ἀλλ' ὅσο γίνεται περισσότερο δίκαιος, καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ νὰ τοῦ μοιάζει πῶς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ θὰ γινόταν δίκαιος στὸν τελειότερο βαθμὸ. Κι αὐτὸ εἶναι ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο πραγματικὰ ἀνώτερο, καὶ πάλι οὐτιδανὸ καὶ ἀνάξιο. Γιατὶ ἡ ἐπίγνωση αὐτοῦ τοῦ πράγματος εἶναι ἡ πραγματικὴ σοφία καὶ ἀρετὴ, καὶ ἡ ἄγνοιά του φανερὴ ἀμάθεια καὶ κακία.

Ὅσο γι' αὐτὰ ποὺ λογαριάζονται ὡς ἰκανότητες καὶ σπουδαῖες γνώσεις, ἀποδεικνύονται ὀχληρά, ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν διαχείριση τῶν κοινῶν, καὶ βάνουσα, ὅταν ἐκδηλώνονται στὶς τέχνες. Ἐκείνου λοιπὸν ποὺ εἶναι ἄδικος καὶ μὲ λόγια καὶ ἔργα ὑβριστὴς εἶναι πολὺ καλύτερα νὰ μὴ τοῦ ἀναγνωρίζουμε, πὼς μὲ τὴν δολιότητά του εἶναι σπουδαῖος. Γιατὶ οἱ τέτοιοι ἄνθρωποι δοκιμάζουν ἰκανοποίησι μὲ τὴν κατηγορία αὐτὴ καὶ πιστεύουν, πὼς τοὺς λένε ὅτι δὲν εἶναι κοῦφοι, βάρος πραγματικὰ τῆς γῆς, ἀλλὰ ἄνδρες ὅπως πρέπει νὰ εἶναι σὲ μιὰ πόλιν αὐτοί, ποὺ θέλουν νὰ ζήσουν καλά.

Πρέπει ὅμως νὰ τοὺς ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ὅτι δηλαδὴ τόσο περισσότερο δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ νομίζουν, ὅσο δὲν τὸ ξέρουν κἄν. Δὲν ξέρουν πραγματικὰ ποῖα εἶναι ἡ τιμωρία τῆς ἀδικίας, πράγμα ποὺ λιγότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο πρέπει ν' ἀγνοοῦν καὶ δὲν πρόκειται γι' αὐτὴ ποὺ νομίζουν, σωματικὲς ποινὲς καὶ θάνατο, ποὺ τὶς ὑπομένουν κάποτε κι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἔχουν κάνει τίποτε ἄδικο, ἀλλὰ γιὰ τιμωρία, ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποφύγουν.

Γιατὶ, ἐνῶ τὸ ὄν ἐκδηλώνεται μὲ δύο πρότυπα, τὸ θεϊκὸ (ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὴν μεγαλύτερη εὐδαιμονία) καὶ τὴν ἄρνησή του (ποὺ εἶναι ἡ μεγαλύτερη δυστυχία), αὐτοὶ δὲν τὸ βλέπουν αὐτὸ κι ἀπὸ ἠλιθιότητα καὶ ἀπέραντη μωρία δὲν καταλαβαίνουν, ὅτι μὲ τὰ ἄδικα ἔργα τοὺς γίνονται ὅμοιοι μὲ τὸ δεύτερο καὶ ἀπομακρύνονται διαρκῶς περισσότερο ἀπὸ τὸ

νοὺς ὀρισμοὺς τῆς φιλοσοφίας, γνωστότατος ἀπὸ τὸν *Θεαίτητο* 176D καὶ ἔκτοτε εὐρύτατα διαδεδομένος, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν Μέσο Πλατωνισμό.

βίον ᾧ ὁμοιοῦντο. εἰ δὲ εἴπωμεν ὅτι, εἰ μὴ ἀπαλ-
 λαγῶσι τῆς δεινότητος, καὶ τελευτήσαντας αὐτοὺς
 ἐκεῖνος μὲν ὁ τῶν κακῶν καθαρὸς τόπος οὐ δέξεται,
 15 ἐνθάδε δὲ τὴν αὐτοῖς ὁμοιότητα τῆς διαγωγῆς ἀεὶ
 ἔξουσι, κακοὶ κακοῖς ξυνόντες, ταῦτα δὴ καὶ παντά-
 πασιν ὡς δεινοὶ καὶ πανοῦργοι ἀνοήτων τινῶν ἀκού-
 σονται, καὶ μάλα δὴ ὑπέρογκον φρονοῦντες. Ἐν μέντοι
 20 τι αὐτοῖς συμβέβηκεν, ὅταν ἰδίᾳ λόγον δέη δοῦναί
 τε καὶ δέξασθαι περὶ ὧν ψέγουσι, καὶ ἐθελήσωσιν
 ἀνδρικῶς πολλὸν χρόνον ὑπομεῖναι καὶ μὴ ἀνάνδρως
 φεύγειν, τότε ἀτόπως τελευτῶντες οὐκ ἀρέσκουσιν
 25 αὐτοὶ αὐτοῖς περὶ ὧν λέγουσι, καὶ ἡ ῥητορικὴ ἐκείνη
 πῶς ἀπομαραίνεται, ὥστε παίδων δοκεῖν μηδὲν δια-
 φέρειν. εἰ δὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὁ βίος θεϊότερός
 τε εἶναι καὶ εὐδαιμονέστερος φαίνεται τῶν ἐν φιλο-
 σοφίᾳ διαγόντων, οὐδὲν ἄλλο χρὴ πράττειν ἢ φιλο-
 σοφίας ἀντιλαμβάνεσθαι γενναίως.

78 1 XV. Μετὰ ταῦτα δὴ ἀπεικάζει δεῖ τοιοῦτῳ πάθει
 τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας.
 ἰδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκήσει σπηλαιώ-
 5 δει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούσῃ
 μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων
 ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένας, ὥστε
 μένειν τε αὐτοὺς εἷς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὄραν, κύκλω
 δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν,
 10 φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον
 ὄπισθεν αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμο-
 τῶν ἐπάνω ὁδόν, παρ' ἣν εἶναι τειχίον ὠκοδομημένον,

πρώτο. Γι' αυτό και ή τιμωρία τους είναι να ζούν ζωή ανάλογη μ' αυτό που έχουν πρότυπό τους.

Ἄν τώρα τοὺς ποῦμε, ὅτι ὅσο δὲν ἐλευθερώνονται ἀπὸ τὴν πανουργία²²⁰ τους, κι ὅταν πεθάνουν δὲν πρόκειται νὰ τοὺς δεχθεῖ ὁ καθαρὸς ἐκεῖνος ἀπὸ τὶς κακίες τόπος τῶν ψυχῶν, καὶ στὴν ἐδῶ ζωὴ θ' ἀπολαμβάνουν τὰ ἀνάλογα μὲ τὴν διαγωγὴ τους, κακοὶ οἱ ἴδιοι ἀνάμεσα σὲ κακοὺς, θὰ τὰ ἀκούσουν αὐτὰ σὰν νὰ ἔχουν μπροστά τους κάποιον ἀνόητο, ἀκόμη πιὸ ἔξυπνοι καὶ πανοῦργοι αὐτοὶ καὶ ὅσο δὲν γίνεται περισσότερο ἀλαζονικοί. Ἔνα πράγμα ὠστόσο συμβαίνει καὶ μ' αὐτούς· ὅταν χρειασθεῖ ἀτομικὰ νὰ πάρουν τὸν λόγο καὶ νὰ δικαιολογήσουν τὶς κατηγορίες τους κι ἀποφασίσουν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀνδρικὰ τὸ πράγμα, ὅσο κι ἂν πάρει αὐτὸ σὲ χρόνο, κι ὄχι νὰ ξεφύγουν ἄνανδρα, τότε ἡ κατάληξη εἶναι τόσο ἄδοξη, πού οὔτε οἱ ἴδιοι μὲ τὸν ἑαυτὸ τους δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι μὲ ὅσα εἶπαν, καὶ ὅλη ἡ ρητορική τους ξεθυμαίνει, ἔτσι πού νὰ φαίνονται χειρότεροι κι ἀπὸ παιδιά».

Ἄν λοιπὸν τὰ παραπάνω εἶναι σωστά, καὶ θεϊκότερη καὶ εὐτυχέστερη ἀποδείχθηκε ἡ ζωὴ ἐκείνων πού ζοῦν σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τῆς φιλοσοφίας, τότε τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κάνουμε ἀπὸ τὸ νὰ κατκήσουμε ὅσο γίνεται πλουσιότερα τὴν φιλοσοφία.

15. [Πολιτεία 514A-517C]: «Ἰστέρα ἀπὸ αὐτὰ καλὸ εἶναι νὰ παρομοιάσουμε τὴν ἀνθρώπινη φύση σχετικὰ μὲ τὴν μὀρφωση καὶ τὴν ἀμορφωσιὰ μὲ τὴν παρακάτω εἰκόνα.²²¹

Πὲς λοιπὸν πὼς βλέπεις ἀνθρώπους σ' ἓνα ὑπόγειο κατοικητήριο ὅμοιο μὲ σπηλιά, πού ἡ εἰσοδὸς τῆς πρὸς τὸ φῶς ἔχει ἄνοιγμα ὅσο τὸ πλάτος τῆς μεγάλο, ριγμένους ἐκεῖ μέσα ἀπὸ παιδιά μὲ τὰ σκέλη καὶ τὸν τράχηλο δεμένους μὲ δεσμά, ἔτσι πού νὰ μένουν στὴν ἴδια πάντα θέση καὶ νὰ βλέπουν μόνο μπροστά, χωρὶς νὰ μποροῦν ἐξαιτίας τῶν δεσμῶν νὰ γυρίσουν γύρω τὸ κεφάλι τους. Ἀπὸ πίσω τους ψηλὰ καὶ μακρὰ φέγγει ἡ φλόγα μιᾶς φωτιᾶς κι ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ τοὺς δεσμῶτες περνάει ψηλότερα ἓνας δρόμος, πού δίπλα του σ' ὅλο τὸ μῆκος εἶναι κτισμένος ἓνας τοῖχος χαμηλός, ὅπως

220. Πρβλ. Ἡθ. Νικ. 1144a 23: ἔστι δὴ δύναμις ἣν καλοῦσι δεινότητα..., ἂν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ἢ καλός, ἐπαινετὴ ἐστίν, ἐὰν δὲ φαῦλος, πανουργία.

221. Ὁ περίφημος μῦθος τοῦ σπηλαίου στὸ ἔβδομο κεφάλαιο τῆς Πολιτείας (ἔχουν προηγηθεῖ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν οὐσία καὶ τὴν παιδεία τοῦ φιλοσόφου, τελικὰ μὲ τὴν θέση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὸ ὄν), ἀποτελεῖ τὴν πλατωνικὴ διδασκαλία τῆς διαδικασίας τῆς μὀρφωσης τοῦ φιλοσόφου. Ἡ εἰδικὴ βιβλιογραφία εἶναι πολὺ πλούσια. Παραπέμπω ἐδῶ μόνο στὴν ἑλληνικὴ τοῦ Κ.Δ. Γεωργούλη, Πλάτωνος Πολιτεία, 1963 (1939), σελ. LI.

ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρό-
 κείται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δει-
 κνύουσιν. ἔτι τοίνυν ὄρα παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέ-
 ροντας ἀνθρώπους σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ
 15 τειχίου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ
 ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκός, τοὺς μὲν
 φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.
 τὴν δὴ ἄτοπον εἰκόνα ταύτην καὶ τοὺς δεσμώτας τοὺς
 20 ἀτόπους θῆς εἶναι ὁμοίους ἡμῖν. τοὺς γὰρ τοιούτους
 πρῶτον μὲν ἑαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων οἶει ἂν τι ἑωρα-
 κέναι ἄλλο πλὴν τὰς σκιάς τὰς ὑπὸ τοῦ πυρὸς εἰς τὸ
 κατ' ἀντικρὺ αὐτῶν τοῦ σπηλαίου προσπιπτούσας;
 οὐδὲν ἄλλο. πῶς γάρ, εἰ ἀκινήτους γε τὰς κεφαλὰς
 25 ἔχειν ἠναγκασμένοι εἶεν διὰ βίου; τί δὲ τῶν παρα-
 φερομένων; οὐ ταῦτόν τοῦτο; τί μήν; εἰ οὖν δια-
 λέγεσθαι οἷοί τ' εἶεν πρὸς ἀλλήλους, οὐ ταῦτα ἠγῆ
 79 1 ἂν τὰ ὄντα αὐτοὺς ὀνομάζειν, ἅπερ ὀρῶεν; ἀνάγκη.
 τί δ'; εἰ καὶ ἠχῶ τὸ δεσμωτήριον ἐκ τοῦ κατ' ἀντικρὺ
 ἔχοι, ὅποτε τις τῶν παριόντων φθέγγαιτο, οἶει ἂν ἄλλο
 τι αὐτοὺς ἠγείσθαι τὸ φθεγγόμενον ἢ τὴν παριοῦσαν
 5 σκιάν; οὐδὲν ἄλλο. παντάπασιν δὴ οὖν οἱ τοιοῦτοι
 οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζοιεν τὸ ἀληθές ἢ τὰς τῶν σκευ-
 αστῶν σκιάς. πολλὴ ἀνάγκη. σκόπει οὖν αὐτῶν λύσιν
 τε καὶ ἴασιν τῶν τε δεσμῶν καὶ τῆς ἀφροσύνης, οἷα
 10 τις ἂν εἴη, εἰ φύσει τοιάδε ξυμβαίνοι αὐτοῖς; ὅποτε
 τις λυθείη καὶ ἀναγκάζοιτο ἐξαίφνης ἀνίστασθαι τε
 καὶ περιάγειν τὸν αὐχένα καὶ βαδίζειν καὶ πρὸς τὸ
 φῶς ἀναβλέπειν, πάντα δὲ ταῦτα ποιῶν ἀλγοῖ τε καὶ
 25 διὰ τὰς μαρμαρυγὰς ἀδυνατοῖ καθορᾶν ἐκεῖνα ὧν
 τότε τὰς σκιάς ἑώρα, τί ἂν οἶει αὐτὸν εἰπεῖν, εἴ τις
 αὐτῷ λέγοι ὅτι τότε μὲν ἑώρα φλυαρίας, νῦν δὲ μᾶλλον
 τι ἐγγυτέρω τοῦ ὄντος καὶ πρὸς μᾶλλον ὄντα τετραμ-
 μένος ὀρθότερον βλέπει, καὶ δὴ καὶ ἕκαστον τῶν
 παριόντων δεικνὺς αὐτῷ ἀναγκάζοι ἐρωτῶν ἀποκρί-
 νασθαι ὅ τι ἐστίν; οὐκ οἶει αὐτὸν ἀπορεῖν τε ἂν καὶ
 20 ἠγείσθαι τὰ τότε ὀρώμενα ἀληθέστερα ἢ τὰ νῦν δει-
 κνύμενα; πάντως δήπου. οὐκοῦν κἂν εἰ πρὸς αὐτὸ

τὸ παραπέτασμα, πὸν στήνουν στοὺς θεατὲς οἱ ταχυδακτυλοῦργοι γιὰ νὰ δείχνουν πάνω ἀπὸ αὐτὸ τὰ κατορθώματα τῆς τέχνης τους.

Πὲς λοιπὸν ἀκόμη πὼς βλέπεις δίπλα σ' αὐτὸν τὸν τοῖχο ἀνθρώπους νὰ διαβαίνουν, κρατώντας κάθε εἶδους πράγματα πὸν ἐξέχουν πάνω ἀπὸ τὸν τοῖχο κι ἀγάλματα ἀνθρώπων καὶ ζῶων ὁμοιώματα, πέτρινα, ξύλινα καὶ μ' ὅποιον ἄλλο τρόπο δουλεμένα. Καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸ ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς μιλοῦν καὶ ἄλλοι περνοῦν σιωπώντας.

Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἀπίθανη εἰκόνα καὶ οἱ παράδοξοι δεσμῶτες πὲς πὼς εἶμαστε ἐμεῖς. Νομίζεις τώρα πὼς αὐτοὶ μποροῦν ἐξαρχῆς νὰ δοῦν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τοὺς ἄλλους ἢ μόνο τίς σκιές πὸν πέφτουν ἐξαιτίας τῆς φωτιᾶς στὸν τοῖχο, πὸν εἶναι ἀντικρὺ τους μέσα στὴν σπηλιά; Φυσικὰ δὲν βλέπουν τίποτε ἄλλο. Καὶ πὼς θὰ ἦταν δυνατόν, ἀφοῦ εἶναι ἀναγκασμένοι τὰ κεφάλιά τους νὰ τὰ κρατοῦν ἀκίνητα ὅσο ζοῦν. Κι ὅσο γιὰ ἐκεῖνα πὸν περνοῦν (ἐξω ἀπὸ τὴν σπηλιά), δὲν εἶναι τὸ ἴδιο καὶ μὲ αὐτά. Πὼς ὄχι;

Ἄν λοιπὸν τώρα ἦταν σὲ θέση νὰ μιλήσει ὁ ἕνας στὸν ἄλλο, δὲν νομίζεις πὼς θὰ λογάριαζαν γιὰ ὄντα τίς σκιές ἐκεῖνες πὸν μονάχα βλέπουν; Ἐτσι εἶναι ἀναγκαστικά. Κι ἂν ὁ ἀντικρινός του τοῖχος δημιουργοῦσε ἀντήχηση στὸ δεσμοτήριό κάθε φορὰ πὸν κάποιος ἀπὸ τοὺς περαστικούς μιλοῦσε, νομίζεις πὼς θὰ πίστευαν ὅτι κάτι ἄλλο κι ὄχι ἡ περαστικὴ σκιά εἶναι πὸν μιλάει. Καμμιά ἀμφιβολία. Σὲ καμιά περίπτωση λοιπὸν δὲν θὰ θεωροῦσαν οἱ δεσμῶτες τοῦ σπηλαίου κάτι ἄλλο ἀληθινὸ ἐκτὸς ἀπὸ τίς σκιές τῶν κατασκευασμάτων (πὸν περνοῦν ἐξω ἀπὸ τὴν σπηλιά). Ἐτσι εἶναι ἀναγκαστικά.

Σκέψου λοιπὸν τώρα ποιά θὰ ἦταν ἡ λύτρωση καὶ ἡ γιαιριά ἀπὸ τὰ δεσμὰ κι ἀπὸ τὴν πλάνη τους, ἂν τοὺς συνέβαινε μὲ τρόπο φυσικὸ τὸ ἐξῆς. Ἄν ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς λυνόταν ἀπὸ τὰ δεσμὰ κι ἀναγκαζόταν ξαφνικὰ νὰ σηκωθεῖ καὶ στρέφοντας τὸν τράχηλο ὀλόγυρα νὰ προχωρεῖ, τὰ μάτια του ἔχοντας στραμμένα πρὸς τὸ φῶς, θὰ αἰσθανόταν βέβαια πόνους κι ἀπὸ τὴν λάμψη θὰ ἦταν ἀδύνατον νὰ δεῖ καλὰ ἐκεῖνα, πὸν τίς σκιές τους ἔβλεπε ὡς τότε. Ἡ ἀντίδρασή του ποιά θὰ ἦταν, νομίζεις, ἂν τοῦ ἔλεγε κανεὶς, πὼς τότε ἔβλεπε μωρίες, ἐνῶ τώρα πὸν βρίσκεται κοντύτερα στὸ ὄν κι ἔχει μπροστά του γνησιότερα ὄντα, τώρα βλέπει σωστά, καὶ τὸν ἀναγκαζε ἀκόμη, δείχνοντάς του ἕνα πρὸς ἕνα ὅσα περνοῦν, νὰ πει τί εἶναι τὸ καθένα. Νομίζεις πὼς δὲν θὰ βρισκόταν σὲ ἀπορία καὶ δὲν θὰ πίστευε πὼς ἀπὸ τὰ πράγματα, πὸν τώρα τοῦ ἔδειχναν, ἀληθινότερα εἶναι ὅσα ἔβλεπε τότε; Αὐτὸ ὅπωςδήποτε.

τὸ φῶς ἀναγκάζοι αὐτὸν βλέπειν, ἀλγεῖν τε ἂν τὰ
 ὄμματα καὶ φεύγειν ἀποστρεφόμενον πρὸς ἐκεῖνα ἃ
 δύναται καθορᾶν, καὶ νομίζειν ταῦτα τῷ ὄντι σαφέ-
 25 στερα τῶν δεικνυμένων; εἰ δὲ ἐντεῦθεν ἔλκοι τις
 αὐτὸν βία διὰ τραχείας τῆς ἀναβάσεως καὶ ἀνάν-
 τους, καὶ μὴ ἀνείη πρὶν ἐξελκύσειεν εἰς τὸ τοῦ ἡλίου
 φῶς, ὀδυνᾶσθαι τε ἂν καὶ ἀγανακτεῖν ἐλκόμενον; καὶ
 80 1 ἐπειδὴ πρὸς τὸ φῶς ἔλθοι, αὐγῆς ἂν ἔχοντα τὰ ὄμ-
 ματα μεστὰ ὄραν οὐδ' ἂν ἐν δύνασθαι τῶν <νῦν>
 λεγομένων ἀληθῶν, ὥστε ἐξαίφνης αὐτοῖς προσβάλ-
 λοντας; συνηθείας δὴ, οἶμαι, δέοιτ' ἂν, εἰ μέλλοι τὰ
 5 ἄνω ὄψεσθαι καὶ πρῶτον μὲν τὰς σκιάς ἂν ῥᾶστα
 καθορώη, καὶ μετὰ τοῦτο ἐν τοῖς ὕδασι τά τε τῶν
 ἀνθρώπων καὶ τὰ τῶν ἄλλων εἶδωλα, ὕστερον δὲ
 αὐτά· ἐκ δὲ τούτων τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ αὐτὸν τὸν
 οὐρανὸν νύκτωρ ἂν ῥᾶον θεάσαιτο, προσβλέπων τὸ
 10 τῶν ἄστρον τε καὶ σελήνης φῶς, ἢ μεθ' ἡμέραν τὸν
 ἥλιόν τε καὶ τὸ τοῦ ἡλίου. τελευταῖον δὴ, οἶμαι, τὸν
 ἥλιον οὐκ ἐν ὕδασι οὐδ' ἐν ἀλλοτρίᾳ ἔδρα φαντάσ-
 ματα αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν καθ' αὐτὸν ἐν τῇ αὐτοῦ χώρα
 δύναται ἂν κατιδεῖν καὶ θεάσασθαι οἷός τε ἐστὶ. καὶ
 15 μετὰ ταῦτ' ἂν ἤδη συλλογίζοιτο περὶ αὐτοῦ, ὅτι οὗτος
 ὁ τὰς τε ὥρας παρέχων καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ πάντα ἐπι-
 τροπεύων τὰ ἐν τῷ ὀρωμένῳ τόπῳ, καὶ ἐκείνων ὧν
 σφεῖς ἑώρων τρόπον τινὰ πάντων αἴτιος. δῆλον γὰρ
 ὅτι ἐπὶ ταῦτα ἂν μετ' ἐκεῖνα ἔλθοι. τί οὖν; ἀνα-
 20 μιμνησκόμενον αὐτὸν τῆς πρώτης οἰκήσεως καὶ τῆς
 ἐκεῖ σοφίας καὶ τῶν τότε ξυνδεσμοτῶν οὐκ ἂν οἶει
 αὐτὸν μὲν εὐδαιμονίζειν τῆς μεταβολῆς, τοὺς δὲ ἐλεεῖν;
 καὶ μάλα. τιμαὶ δὲ καὶ ἔπαινοι εἴ τινες ἦσαν αὐτοῖς
 τότε παρ' ἀλλήλων καὶ γέρα τῷ ὀξύτατα καθορῶντι
 25 τὰ παριόντα, καὶ μνημονεύοντι μάλιστα ὅσα τε πρό-
 τερα αὐτῶν καὶ ὕστερα εἶωθε καὶ ἅμα πορεύεσθαι, καὶ
 ἐκ τούτων δὴ δυνατώτατα ἀπομαντευομένῳ τὸ μέλλον
 ἥξειν, δοκεῖς ἂν αὐτὸν ἐπιθυμητικῶς αὐτῶν ἔχειν καὶ
 81 1 ζηλοῦν τοὺς παρ' ἐκείνοις τιμωμένους τε καὶ ἐνδυνα-

Κι ἂν πάλι κάποιος τὸν ἀνάγκαζε νὰ ἀτενίσει τὸ ἴδιο τὸ φῶς,²²² θὰ τοῦ πονοῦσαν ἀσφαλῶς τὰ μάτια καὶ θὰ ζητοῦσε, ἀποστρέφοντας τὸ πρόσωπο, νὰ ἐπιστρέψει σ' ἐκεῖνα πού τὰ μάτια του μποροῦν νὰ δοῦν. Καὶ θὰ πιστέψει ἀκόμη, πὼς στ' ἀλήθεια αὐτὰ εἶναι πολὺ πιὸ ξεκάθαρα ἀπὸ ἐκεῖνα πού τοῦ εἶχαν δείξει.

Κι ἂν ἀπὸ ἐδῶ τὸν τραβοῦσε κανεὶς μὲ τὴν βία μέσα ἀπὸ μιὰ ἄγρια κι ἀπότομη ἀνηφορία καὶ δὲν τὸν ἄφηνε καθόλου πρὶν τὸν βγάλει στὸ φῶς τοῦ ἡλίου, θὰ τοῦ ἦταν ἀσφαλῶς αὐτὸ ὀδυνηρὸ καὶ θ' ἀγανακτοῦσε, πὺ τὸν σέρνουν, καὶ μόλις θὰ ἔφθανε στὸ φῶς, μὲ τὰ μάτια γεμάτα ἀπὸ τὴν φεγγοβολή, δὲν θὰ μποροῦσε τίποτε νὰ δεῖ ἀπ' ὅσα λέμε ἐμεῖς ἀληθινά, ὥστε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή νὰ μπορεῖ νὰ τὰ ἀντιληφθεῖ.

Θὰ χρειάζοταν λοιπόν, νομίζω, ἓνα ἐθισμὸ, ἂν ἐπρόκειτο νὰ δεῖ τὰ πράγματα τοῦ ἐπάνω κόσμου. Εὐκολότερα θὰ μποροῦσε ἔτσι νὰ διακρίνει πρῶτα τὶς σκιές κι ὕστερα μέσα στὰ νερὰ τὰ εἶδωλα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων καὶ κατόπιν τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Κι ἀπὸ αὐτὰ πάλι εὐκολότερα θὰ μποροῦσε νὰ δεῖ τὴν νύκτα μὲ τὸ φῶς τῶν ἄστρων καὶ τῆς σελήνης τὰ οὐράνια σώματα καὶ τὸν ἴδιο τὸν οὐρανὸ παρὰ τὸν ἥλιο καὶ τὸ φῶς του τὴν ἡμέρα. Στὸ τέλος πιά, νομίζω, θὰ μπορέσει νὰ δεῖ κατὰματα τὸν ἴδιο τὸν ἥλιο στὴ δική του θέση κι ὄχι τὰ εἶδωλά του στὰ νερὰ ἢ ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικὴ του θέση καὶ τότε θ' ἀντιληφθεῖ πὼς εἶναι ἀκριβῶς. Τότε θὰ μπορέσει γιὰ τὸν ἥλιο νὰ σκεφθεῖ, πὼς αὐτὸς εἶναι πού χαρίζει τοὺς χρόνους καὶ τὶς ἐποχὲς καὶ ρυθμίζει κάθε τι ἀπ' ὅσα βλέπουμε καὶ κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι ἡ αἰτία καὶ γιὰ ὅλα ὅσα ἐκεῖνοι ἔβλεπαν στὸ σπήλαιον. Εἶναι στ' ἀλήθεια φανερό, πὼς ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ πού θὰ ἔχει δεῖ θὰ φθάσει καὶ σ' αὐτὲς τὶς σκέψεις.

Τί λοιπόν ἐὰν ἀναλογισθεῖ ὁ ἀνθρωπὸς μας τὴν πρώτη κατοικία του καὶ ὅσα ἤξερε ἐκεῖ καὶ ποιά εἶναι ἡ κατάσταση πού βρίσκονται οἱ συνδεσμῶτες του, δὲν νομίζεις πὼς ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά θὰ μακαρίζει γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τὸν ἑαυτό του κι ἀπὸ τὴν ἄλλη θὰ ἐλεεινολογεῖ τοὺς συνδεσμῶτες του; Καὶ πολὺ μάλιστα.

Ἔτσι ἀκόμη κι ἂν στὸ σπήλαιον εἶχαν τιμὲς καὶ ἐπαίνους ν' ἀπονέμουν μεταξύ τους καὶ βραβεῖα σ' ὅποιον μὲ ἀκρίβεια διακρίνει τὶς περαστικὲς μορφὲς καὶ μπορεῖ νὰ πεῖ ποιὲς προηγοῦνται καὶ ποιὲς ἀκολουθοῦν συνήθως καὶ ποιὲς πάνε μαζί, κι ἀπὸ αὐτὰ ὅσο γίνεται ἀκριβέστερα προβλέπει ἐκεῖνα

222. Τὸ φῶς τοῦ πυρός, ὄχι ἀκόμη τοῦ ἡλίου.

5 στεύοντας, ἢ τὸ τοῦ Ὅμηρου ἂν πεπονθέναι καὶ σφόδρα
 βούλεσθαι ἐπάρουρον ἐόντα θητευέμεν ἄλλω ἄν-
 δρὶ παρ' ἀκλήρῳ καὶ ὀτιοῦν ἂν πεπονθέναι μᾶλλον ἢ
 10 ἐκεῖνά τε δοξάζειν καὶ ἐκείνως ζῆν; οὕτως ἔγωγε οἶμαι,
 πᾶν μᾶλλον πεπονθέναι ἂν δέξασθαι ἢ ζῆν ἐκείνως.
 καὶ τόδε δὴ ἐννόησον· εἰ πάλιν ὁ τοιοῦτος καταβὰς εἰς
 τὸν αὐτὸν θᾶκον καθίζοιτο, ἄρ' οὐ σκότους ἀνάπλεως
 15 σχοίη τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξαίφνης ἤκων ἐκ τοῦ ἡλίου;
 μάλα γε. τὰς δὲ δὴ σκιάς ἐκείνας πάλιν εἰ δέοι αὐτὸν
 γνωματεύοντα διαμιλλᾶσθαι τοῖς ἀεὶ δεσμώταις ἐκεί-
 νους, ἐν ᾧ ἀμβλωπεῖ, πρὶν καταστήναι τὰ ὄμματα,
 οὗτος δὲ ὁ χρόνος μὴ πάνυ ὀλίγος εἶη τῆς συνηθείας,
 20 ἄρα οὐ γέλωτ' ἂν παρέχοι, καὶ λέγοιτο ἂν περὶ αὐτοῦ,
 ὡς ἀναβὰς ἄνω διεφθαρμένος ἦκει τὰ ὄμματα, καὶ ὅτι
 οὐκ ἄξιον οὐδὲ πειρᾶσθαι ἀνιέναι, καὶ τὸν ἐπιχει-
 ροῦντα λύειν τε καὶ ἀνάγειν, εἴ πως ἐν ταῖς χερσὶ
 25 δύναιντο λαβεῖν καὶ ἀποκτείνειν, ἀποκτινύναι ἄν;
 σφόδρα γε. ταύτην τοίνυν τὴν εἰκόνα προσαπτέον
 ἅπασαν ὡς ἀληθῶς τοῖς λεγομένοις, τὴν μὲν δι' ὄψεως
 φαινομένην ἔδραν τῆ τοῦ δεσμωτηρίου οἰκῆσει ἀφο-
 μοιοῦντα, τὸ δὲ τοῦ πυρὸς ἐν αὐτῇ φῶς τῆ τοῦ ἡλίου
 30 δυνάμει τὴν δὲ ἄνω ἀνάβασιν καὶ θέαν τῶν ἄνω τὴν
 εἰς τὸν νοητὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἄνοδον τιθεὶς οὐχ
 25 ἀμαρτήσῃ τῆς ἀληθείας. αὕτη δέ που οὕτω φαίνεται
 ἐν τῷ γνωστῷ τελευταία ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις
 ὀραῖσθαι, ὀφθειῖσα δὲ συλλογιστέα εἶναι ὡς ἄρα πᾶσι
 πάντων αὕτη ὀρθῶν τε καὶ καλῶν αἰτία, ἐν τε ὀρατῷ

πού έχουν ύστερα σειρά, νομίζεις πώς αυτός²²³ θα τὰ ἐπιθυμοῦσε τώρα αὐτὰ καὶ θὰ ζήλευε ἐκείνους πού ἐκεῖ κάτω ἔχουν τὴν δύναμη καὶ τὶς τιμές; Ἡ δὲν θὰ προτιμοῦσε νὰ πάθει αὐτὸ πού λέει ὁ Ὅμηρος, νὰ θέλει δηλαδὴ πάνω ἀπ' ὅλα «*νὰ ἐργάζεται τὴν γῆ ὡς γεωργὸς κοντὰ σὲ ξένο ἄνθρωπο φτωχό*»²²⁴ καὶ κάθε τι νὰ ὑποφέρει παρὰ νὰ ἔχει πάλι ἐκεῖνες τὶς εἰκόνες κι ἐκεῖνο τὸν τρόπο τῆς ζωῆς). Ἐγὼ τουλάχιστον νομίζω πὼς θὰ δεχόταν τὰ πάνδεινα νὰ ὑποφέρει παρὰ νὰ ζεῖ ἐκείνη τὴν ζωή.

Προσπάθησε λοιπὸν τώρα νὰ καταλάβεις καὶ τοῦτο ἀκόμη. Ἄν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος κατέβει πάλι στὴν σπηλιά καὶ καθήσει στὴν παλιά του θέση, δὲν θὰ γεμίσουν τὰ μάτια του σκοτάδι, καθὼς θὰ ἔχει ἔλθει ξαφνικὰ ἀπὸ τὸν ἥλιο; Καὶ βέβαια θὰ συμβεῖ αὐτό. Κι ἂν πρέπει τώρα νὰ συναγωνισθεῖ μὲ τοὺς παντοτεινοὺς δεσμώτες στὸν προσδιορισμὸ τῶν σκιῶν πού βλέπουν στὴν σπηλιά, ὅσο ἡ ὄραση του εἶναι θολή καὶ τὰ μάτια του δὲν ἔχουν ἀκόμη συνηθίσει - καὶ ἡ ἐξοικείωση αὐτὴ θὰ χρειασθεῖ ὄχι λίγο χρόνο -, δὲν θὰ γινόταν ἀφορμὴ γιὰ γέλοια καὶ δὲν θὰ ἔλεγαν γι' αὐτόν, ὅτι ἀνεβαίνοντας στὸν ἐπάνω κόσμον γύρισε πίσω μὲ τὰ μάτια χαλασμένα καὶ ὅτι οὔτε νὰ δοκιμάσει κανεὶς ν' ἀνέβει δὲν ἀξίζει; Κι ἐκεῖνον πού θὰ ἐπιχειροῦσε νὰ τοὺς ἀπελευθερώσει καὶ νὰ τοὺς ὀδηγήσει ἐπάνω, ἂν μπορούσαν νὰ τὸν πιάσουν καὶ νὰ τὸν σκοτώσουν, δὲν θὰ τὸν σκότωναν;²²⁵ Πολὺ σωστά.

Ὅλη αὐτὴν τὴν εἰκόνα νὰ τὴν ἐφαρμόσεις λοιπὸν τώρα, ὅσο μπορεῖς πιὸ πιστά, σ' αὐτὰ πού εἶπαμε πρωτύτερα,²²⁶ ταυτίζοντας τὴν περιοχὴ πού μὲ τὴν ὄραση μᾶς φανερώνεται μὲ τὶς συνθήκες διαμονῆς στὸ δεσμωτήριον καὶ τὸ φῶς τῆς φωτιᾶς πού εἶναι στὸ σπήλαιον μὲ τὴν λάμψη τοῦ ἡλίου. Καὶ δὲν θὰ ἀστοχήσεις, ἂν τὴν ἀνάβαση στὸν ἐπάνω κόσμον καὶ τὴν ἐκεῖ θέα τὴν θεωρήσεις ἰσοδύναμη μὲ τὴν ἀνύψωση τῆς ψυχῆς στὸν χῶρον τῶν νοητῶν. Κι ἐκείνη πού ἐμφανίζεται τελευταία στὴν περιοχὴ τοῦ γνωστοῦ εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, πού μόλις μάλιστα μπορούμε νὰ τὴν δοῦμε, ὅταν ὅμως γίνεῖ ὄρατὴ, μᾶς κάνει νὰ καταλάβουμε πὼς πραγματικὰ ἐκείνη εἶναι ἡ αἰτία κάθε σωστοῦ καὶ ὠραίου, πού καὶ στὸν ὄρατὸ κόσμον ἔχει γεννήσει

223. Ὁ ἄνθρωπος, πού εἶδε τὸν ἐπάνω κόσμον (Γεωργούλης).

224. Ὀδύσσεια λ 489: *βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἔων θητευέμεν ἄλλω, ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ.*

225. «Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐρμηνευτὲς βλέπουν ἐδῶ ὑπαινιγμὸ γιὰ τὴν καταδίκη τοῦ Σωκράτη. Ὁ Πλάτων ὅμως ἐκφράζεται γενικότερα, διατυπώνοντας τὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ μοίρα τοῦ φιλοσόφου στὶς παροῦσες συνθήκες εἶναι ὁ θάνατος» (Γεωργούλης).

226. Στὰ ἐπόμενα καὶ ἔως τὸ τέλος τοῦ ἐβδόμου βιβλίου τῆς *Πολιτείας* ὁ Πλάτων δίδει ὁ ἴδιος τὴν ἐρμηνεία τῆς παρομοίωσης τοῦ σπηλαίου.

- 82 1 φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἔν τε νοητῷ
 αὐτῇ κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρεχομένη, καὶ ὅτι δεῖ
 ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ
 ἢ δημοσίᾳ. εἰ δὴ τοῦτο ἔργον ἐστὶ τῆς παιδείας, καὶ
 5 τοσοῦτον πρόκειται τὸ διάφορον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀπαι-
 δευσίαν, τί ἂν ἄλλο ἀρμόζοι ἢ παιδείας ἀντιλαμβάνε-
 σθαι καὶ φιλοσοφίας, τῶν δὲ νῦν δοκούντων εἶναι
 περισπουδάστων τοῖς πολλοῖς ἀφίεσθαι ὡς οὐδεμίαν
 ἐχόντων εἰς εὐδαιμονίαν ῥοπήν ἀξιόλογον;
- 10 XVI. Ἔτι τοίνυν, εἰ ταῦτα ἀληθῆ, δεῖ νοῆσαι περὶ
 αὐτῶν τοιόνδε τι, τὴν παιδείαν οὐχ οἷόν τινες ἐπαγ-
 γελλόμενοί φασιν εἶναι, τοιαύτην καὶ εἶναι. φασὶ δέ
 που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης ἐντιθέσθαι, οἷον
 τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες. ὁ δέ γε νῦν λό-
 15 γος σημαίνει ταύτην τὴν ἐνούσαν ἐκάστῳ δύναμιν ἐν
 τῇ ψυχῇ καὶ τὸ ὄργανον ᾧ καταμανθάνει ἕκαστος,
 οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατὸν ἦν ἄλλως ἢ ζῆν ὄλω τῷ
 σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους,
 οὕτως ζῆν ὄλη τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ γιγνομένου περιακτέον
 20 εἶναι, ἕως ἂν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον
 δυνατὴ γένηται ἀνασχέσθαι θεωμένη· τοῦτο δ' εἶναί
 φαμεν τὰγαθόν. τούτου τοίνυν αὐτοῦ τέχνη ἂν εἴη,
 τῆς περιαγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥᾶστά τε καὶ ἀνυσι-
 μώτατα μεταστραφήσεται, οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῷ <τὸ>
 25 ὄρᾶν, ἀλλ' ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμ-
 μένῳ οὐδὲ βλέποντι οἷ ἔδει, τοῦτο δεῖ μηχανήσασθαι.
 αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλούμεναι ψυχῆς κινδυ-
 83 1 νεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος (τῷ ὄντι
 γὰρ οὐκ ἐνούσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεισι
 καὶ ἀσκήσεσιν), ἢ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειο-

τὸ φῶς καὶ τὸν ἐξουσιαστή του καὶ στὸν νοητὸ εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ κυρίαρχη, χαρίζοντας τὴν ἀλήθεια καὶ τὸν νοῦ στὸν ἄνθρωπο. Αὐτὴν τέλος πρέπει νὰ ἀτενίζει ὁποῖος θέλει νὰ φερθεῖ μὲ φρόνηση στὴν ἰδιωτικὴ ἢ στὴν δημόσια ζωὴ του».

Ἄν λοιπὸν αὐτὸ εἶναι ἔργο τῆς παιδείας καὶ τόσο μεγάλη εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς ἀπὸ τὴν ἀπαιδευσία, τί ἄλλο χρειαζόμαστε περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ κατακτήσουμε τὴν παιδεία καὶ τὴν φιλοσοφία, ἀπέχοντας ἀπὸ ὅσα τώρα οἱ πολλοὶ θεωροῦν σπουδαῖα, ἀφοῦ αὐτὰ δὲν ἔχουν καμία σημαντικὴ ἐπιρροὴ στὴν εὐτυχία μας!

16. [Πολιτ. VII 518B-519B]: «Ἄλλ' ἀκόμη, ἂν τὰ προηγούμενα εἶναι ἀληθινά, πρέπει νὰ καταλάβουμε σχετικὰ καὶ τὰ ἐξῆς, ὅτι δηλαδὴ ἡ παιδεία δὲν εἶναι κάτι σὰν κι αὐτὸ ποὺ μᾶς λένε μερικοὶ μὲ τὶς ἐπαγγελίες τους.²²⁷ Κι αὐτὸ ποὺ λένε εἶναι περίπου, πῶς ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπῆρχε τίποτε, αὐτοὶ φυτεύουν στὴν ψυχὴ τὴν γνώση, ὅπως θὰ ἔβαζαν τὴν ὄραση σὲ τυφλωμένα μάτια. Ἡ ἐξέτασή μας ὁμως τώρα δείχνει πῶς πρόκειται γιὰ τὴν δύναμη ἐκείνη, ποὺ ἔχει μέσα στὴν ψυχὴ του κάθε ἄνθρωπος καὶ γιὰ τὸ ὄργανο, μὲ τὸ ὁποῖο καθένας ἀποκτᾶ τὴν γνώση καὶ ποὺ πρέπει - ὅπως τὰ μάτια δὲν γίνεται παρὰ μὲ ὀλόκληρο τὸ σῶμα νὰ στραφοῦν στὸ φῶς ἀπὸ τὸ σκοτάδι - νὰ τὴν πάρουμε μαζὶ μὲ ὅλη τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸν κόσμο τῆς φθορᾶς καὶ νὰ τὴν κατευθύνουμε ἔτσι ὥστε νὰ μπορέσει ν' ἀνθέξει τὴν θέα τοῦ ὄντος καὶ τῆς φωτεινότητας περιοχῆς του. Κι αὐτὸ πιστεύουμε ἐμεῖς πῶς εἶναι τὸ ἀγαθό.

Ἡ παιδεία λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ τέχνη αὐτῆς τῆς μεταστροφῆς, ὁ τρόπος δηλαδὴ μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ὄργανο τῆς ψυχῆς θὰ στραφεῖ στὴν γνώση τοῦ ἀγαθοῦ ὅσο γίνεται πιὸ εὐκόλα καὶ ἀποτελεσματικά, κι ὄχι βέβαια γιὰ νὰ μηχανευθοῦμε, πῶς θὰ γίνῃ ποὺ τὴν ἰκανότητα αὐτὴ τὴν ἔχει, ἀλλὰ ἡ κατεύθυνση τῆς εἶναι σφαιερὴ καὶ δὲν βλέπει πρὸς τὰ ἐκεῖ ποὺ πρέπει.

Οἱ ἄλλες βέβαια ἀρετές, ποὺ γενικὰ τὶς λέμε ἀρετές τῆς ψυχῆς,²²⁸ κοντεύει νὰ μὴν ἔχουν διαφορὰ ἀπὸ τὶς σωματικὲς - ποὺ τὶς ἀποκτᾶ πραγματικὰ τὸ σῶμα μὲ τὴν συνήθεια καὶ τὶς ἀσκήσεις ἐκεῖ ποὺ καθόλου δὲν τὶς εἶχε πρὶν-, ἐνῶ ἡ ἀρετὴ τῆς φρόνησης ἔχει, ὅπως φάνηκε, σὲ σύγκριση μὲ

227. Ἐπαναλαμβάνεται ἐδῶ ἀκόμη μία φορὰ ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν παιδεία τοῦ φιλοσόφου. Στὴν θέση τῆς ἀπλῆς μόρφωσης ἔχουμε τὴν ἔννοια τῆς «ἐπιστροφῆς», τῆς στροφῆς τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ φῶς, τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ.

228. Πρβλ. τὴν ἀντιπαράθεση στὸν *Φαίδωνα* τῶν «ἀπλοϊκῶν» ἀρετῶν πρὸς τὶς ἀρετὲς τοῦ φιλοσόφου.

5 τέρου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἕοικεν, οὕσα, ὃ τὴν μὲν
 δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν, ὑπὸ δὲ τῆς περιαγωγῆς
 χρησιμὸν τε καὶ ὠφέλιμον καὶ ἄχρηστον αὖ καὶ βλα-
 βερὸν γίννεται. ἢ οὕτω ἐννενόηκας τῶν λεγομένων
 μὲν πονηρῶν, σοφῶν δέ, ὡς δριμύ μὲν βλέπει τὸ ψυ-
 10 χάριον καὶ ὀξέως διορᾷ ταῦτα ἐφ' ἃ τέτραπται, ὡς οὐ
 φαύλην ἔχον τὴν ὄψιν, κακία δὲ ἠναγκασμένον ὑπηρε-
 τεῖν, ὥστε ὅσῳ ἂν ὀξύτερον βλέπῃ, τοσούτῳ πλείω
 κακὰ ἐργαζόμενον; τοῦτο μέντοι τὸ τῆς τοιαύτης φύ-
 σεως εἰ ἐκ παιδὸς εὐθύς κοπτόμενον περιεκότη τὰς
 τῆς γενέσεως ξυγγενεῖς ὥσπερ μολυβδίδας, αἱ δὲ
 15 ἐδωδαῖς τε καὶ τοιούτων ἡδοναῖς τε καὶ λιχνείαις
 προσφυεῖς γιγνόμεναι περὶ τὰ κάτω στρέφουσι τὴν τῆς
 ψυχῆς ὄψιν, ὧν εἰ ἀπαλλαγὴν περιεστρέφετο εἰς τὰ
 ἀληθῆ, καὶ ἐκεῖνα ἂν τὸ αὐτὸ τοῦτο τῶν αὐτῶν ἀνθρώ-
 20 πων ὀξύτα<τα ἑώρα, ὡσ>περ καὶ ἐφ' ἃ νῦν τέτραπται.

20 Νῦν δὲ οὖν, ὅποτε ἐνταῦθα γεγόναμεν, καὶ τὸ
 τῆς φιλοσοφίας ἔργον ὁποῖόν ἐστι φαίνεται, καὶ ὡς
 ἐστι τίμιον αὐτόθεν ἐστὶ κατάδηλον. τὸ γὰρ περιαι-
 ρεῖν τὴν γένεσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς καὶ ἐκκαθαίρειν τὴν
 λογίζεσθαι δυναμένην αὐτῆς ἐνέργειαν μάλιστα αὐτῆ
 25 προσήκει. οὗτος οὖν ἄριστος τρόπος τοῦ βίου, τὴν
 δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἀσκοῦντας καὶ ζῆν
 καὶ τεθνάναι. τούτῳ οὖν ἐπώμεθα, εἰ βουλοίμεθα ὄν-
 τως εὐδαιμονήσειν.

84 1 XVII. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἀπὸ τῶν παλαιῶν λόγων καὶ
 τῶν μύθων τῶν ἱερῶν τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν Πυθα-
 γορείων ὑπομνήσαι τοὺς ἀκούοντας ἐπὶ τὴν αὐτὴν
 παράκλησιν, ἀρχώμεθα καὶ τούτου ἐντεῦθεν. ὀρθῶς
 5 λέγονται οἱ μηδενὸς δεόμενοι εὐδαίμονες εἶναι, καὶ
 ὡς τῶν ἀπεράντους ἐχόντων τὰς ἐπιθυμίας δεινὸς ὁ

ὅ,τι ἄλλο κἀτι θεϊκὸ μέσα της, κι αὐτὸ δὲν χάνει ποτὲ τὴν δύναμή του καί, ἀνάλογα μὲ τὴν κατεύθυνση ποὺ παίρνει, γίνεται χρήσιμο κι ὠφέλιμο ἢ ἀντίθετα ἄχρηστο καὶ βλαβερό. Ἡ μήπως δὲν ἔχεις ἀκόμη ἀντιληφθεῖ πόσο ἡ μικρὴ ψυχὴ, αὐτῶν ποὺ θεωροῦμε πονηροὺς κι εἶναι στ' ἀλήθεια πολὺ ἔξυπνοι, βλέπει καλὰ καὶ διακρίνει μὲ ἀκρίβεια τὰ πράγματα ποὺ θέλει, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἡ (ψυχικὴ τους) ὄραση ἀσθενικὴ ἀλλὰ ἐξαναγκαστικὰ ὑποδουλωμένη στὴν κακία, ἔτσι ποὺ ὅσο πιὸ καλὰ βλέπει, τόσο χειρότερα δουλεύει στὸ κακό.

Σὲ μιὰ τέτοια φύση λοιπὸν, ἂν μπορούσε ἀπὸ τὴν παιδικὴ κιόλας ἡλικία νὰ γίνε ἐπέμβαση γιὰ ν' ἀφαιρεθοῦν ὅσα σχετίζονται μὲ τὸν κόσμον τῆς γένεσης καὶ τῆς φθορᾶς,²²⁹ ποὺ σὰν μολύβδινες σφαῖρες παρασύρουν τὴν ψυχὴ νὰ βλέπει πρὸς τὰ κάτω, ὅπως ἡ πολυφαγία, ἡ ἀπληστία καὶ ἄλλες παρόμοιες ἡδονές, ποὺ σὰν παράσιτα μεγαλώνουν μαζί της, ἂν μπορούσε λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ στραφεῖ πρὸς τὰ ἀληθινὰ, ἡ ἴδια αὐτὴ ἡ ψυχὴ τῶν ἴδιων ἐκείνων ἀνθρώπων θὰ ἔβλεπε τὰ ἀληθινὰ μὲ τὴν καθαρότητα ποὺ βλέπει τώρα ὅσα (ταπεινὰ) τὴν ἐνδιαφέρουν».

Τώρα λοιπὸν ποὺ φθάσαμε ὡς ἐδῶ φαίνεται καθαρὰ ποιὸ εἶναι τὸ ἔργο τῆς φιλοσοφίας καὶ γίνεται ἀπ'αὐτὸ ὀλοφάνερο πόσο πολῦτιμο εἶναι. Γιατὶ ιδιαίτερα σ' αὐτὴν ἀνήκει ν' ἀπομακρύνει ὅ,τι εἶναι φθαρτὸ ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ νὰ χαρίσει τὴν διαύγεια ποὺ χρειάζεται στὴν δύναμη τοῦ λογισμοῦ ποὺ διαθέτει.

[Γοργίας 527E]: «Ὁ καλύτερος λοιπὸν τρόπος ζωῆς εἶναι νὰ ζήσουμε καὶ νὰ πεθάνουμε, ἀσκώντας τὴν δικαιοσύνη καὶ τὶς ἄλλες ἀρετές. Αὐτὸν ἄς ἀκολουθήσουμε», ἂν θέλουμε πραγματικὰ τὴν εὐτυχία.

17. Ἄν ὅμως πρέπει νὰ ἐνθαρρύνουμε τοὺς ἀκροατές μας στὸν δρόμον τῆς φιλοσοφίας καὶ μὲ τοὺς λόγους τῶν παλαιῶν καὶ μὲ τοὺς ἱεροὺς μύθους, τόσο τοὺς Πυθαγορικοὺς ὅσο καὶ τοὺς ἄλλους, ἄς ἀρχίσουμε κι ἐδῶ μὲ τὰ παρακάτω.

[Γοργίας 492E-494B]: «Πολὺ σωστὰ λένε εὐτυχισμένους αὐτοὺς ποὺ δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη γιὰ τίποτε, ἐνῶ σκληρὴ εἶναι ἡ ζωὴ αὐτῶν ποὺ οἱ ἐπιθυμίες τους δὲν ἔχουν τελειωμό. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν θὰ μοῦ φαινόταν

229. Πρβλ. Πολιτεία 485 B: ὁ ἂν αὐτοῖς δηλοῖ ἐκείνης τῆς οὐσίας τῆς ἀει οὐσης καὶ μὴ πλανωμένης ὑπὸ γενέσεως καὶ φθορᾶς.

βίος. οὐ γάρ τι θαυμάζοιμ' ἄν, εἰ Εὐριπίδης ἀληθῆ
 ἐν τοῖσδε λέγει, λέγων τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν
 10 μὲν ἐστὶ κατθανεῖν, τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν; καὶ
 ἡμεῖς τῶ ὄντι ἴσως τέθναμεν ἤδη γάρ του ἔγωγε καὶ
 ἤκουσα τῶν σοφῶν, ὡς νῦν ἡμεῖς τέθναμεν, καὶ τὸ
 μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῖν σῆμα, τῆς δὲ ψυχῆς τοῦτο, ἐν ᾧ
 ἐπιθυμῖαι εἰσὶ, τυγχάνει ὄν οἶον ἀναπεῖθεσθαι καὶ
 15 μεταπίπτειν ἄνω κάτω, καὶ τοῦτο ἄρα τις μυθολογῶν
 κομψὸς ἀνήρ, ἴσως Σικελικός τις ἢ Ἰταλικός τις,
 παράγων τῶ ὀνόματι διὰ τὸ πιθανόν τε καὶ πιστικὸν
 ὀνόμασε πίθον, τοὺς δὲ ἀνοήτους ἀμύητους· τῶν δὲ
 ἀνοήτων τοῦτο τῆς ψυχῆς, οὗ αἱ ἐπιθυμῖαι εἰσὶ, τὸ
 20 ἀκόλαστον αὐτοῦ καὶ οὐ στεγανόν, ὡς τετρημένος εἶη
 πίθος διὰ τὴν ἀπληστίαν ἀπεικάσας. τοῦναντίον δὴ
 οὗτος τοῖς πολλοῖς ἀνθρώποις ἐνδείκνυται, ὡς τῶν ἐν
 Ἄιδου, τὸ ἀειδὲς δὴ λέγων, οὔτοι ἀθλιώτατοί εἰσιν
 οἱ ἀμύητοι, καὶ φοροῖεν εἰς τὸν τετρημένον πίθον
 25 ὕδωρ ἐτέρῳ τοιούτῳ τετρημένῳ κοσκίνῳ. τὸ δὲ κόσκι-
 νον ἄρα λέγει, ὡς ἔφη ὁ πρὸς ἐμὲ λέγων, τὴν ψυχὴν
 εἶναι τὴν δὲ ψυχὴν κοσκίνῳ ἀπέικασε τὴν τῶν ἀνοή-
 των ὡς τετρημένην, ἅτε οὐ δυναμένην στέγειν δι' ἀπι-
 85 1 στίαν τε καὶ λήθην. ταῦτα ἐπιεικῶς μὲν ἐστὶν ὑπὸ τι
 ἄτοπα, δηλοῖ μὲν ὃ ἐγὼ βούλομαι ἐνδείξασθαι, ὡς χρὴ
 μεταθέσθαι ἀπὸ τοῦ ἀπλήστως καὶ ἀκολάστως ἔχοντος
 βίου ἐπὶ τὸν κοσμίως καὶ τοῖς ἀεὶ παροῦσιν ἰκανῶς
 5 καὶ ἐξαρκούντως ἔχοντα βίον, καὶ πείθεσθαι εὐδαιμο-
 νεστέρους εἶναι τοὺς κοσμίους τῶν ἀκολάστων. φέρε
 δὴ οὖν καὶ ἄλλην εἰκόνα εἶπω ἐκ τοῦ αὐτοῦ γυμνασίου
 τὴν νῦν. σκοπεῖ γὰρ εἰ τοιόνδε δοκεῖ περὶ τοῦ βίου
 10 ἐκατέρου, τοῦ τε σώφρονος καὶ τοῦ ἀκολάστου, οἶον εἰ
 δυοῖν ἀνδροῖν ἐκατέρῳ πίθοι πολλοὶ εἶεν, καὶ τῶ μὲν
 ἐτέρῳ ὑγιεῖς καὶ πλήρεις, ὁ μὲν οἴνου ὁ δὲ μέλιτος
 ὁ δὲ γάλακτος καὶ ἄλλοι πολλοὶ πολλῶν, νάματα δὲ

περίεργο, ἄν εἶχε δίκιο ὁ Εὐριπίδης, πὸν λέει «Ποιὸς ξέρει, ἄν γιὰ μᾶς ἡ ζωὴ δὲν εἶναι θάνατος καὶ ὁ θάνατος ζωή;»²³⁰

Καὶ μεῖς εἴμαστε ἴσως κιόλας πραγματικά νεκροί! Τὸ ἔχω ἀκούσει ἄλλωστε αὐτὸ ἀπὸ κάποιον σοφό, πὸς εἴμαστε καὶ πρὶν πεθάνουμε νεκροὶ καὶ πὸς τάφος μας εἶναι τὸ σῶμα, ἐνῶ τῆς ψυχῆς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπου ἐδρεύουν οἱ ἐπιθυμίες, εἶναι αὐτὸ πὸν μεταστρέφεται καὶ πότε πέφτει χαμηλά, πότε ἀνασηκώνεται, πράγμα πὸν κάποιος μυθολόγος εὐστροφος ἀπὸ τὴν Σικελία ἢ τὴν Ἰταλία ταίριασε μὲ τὴν λέξη καί, συσχετίζοντάς το μὲ τὸ πιθανὸ καὶ μὲ τὸ ρευστό,²³¹ τὸ ὀνόμασε πίθο. Καὶ γιὰ τοὺς ἀνόητους εἶπε, πὸς εἶναι παντοῦ γεμάτοι ἀνοίγματα.²³² Γι' αὐτὸ καὶ τὸ μέρος τῆς ψυχῆς τους, ὅπου ἐδρεύουν οἱ ἐπιθυμίες, πὸν εἶναι ἀχόρταγο καὶ τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ, τὸ παρομοίασε γιὰ τὴν ἀπληστία του μὲ τρύπιο πίθο. Κι ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι πιστεύουν οἱ πολλοὶ μᾶς δείχνει ὁ μυθολόγος ἐκεῖνος, πὸς ἀπ' ὅσους βρίσκονται στὸν Ἄδη –καὶ ὁ Ἄδης πάλι ταιριάζει μ' αὐτὸ πὸν εἶναι ἀποκρουστικό²³³– ἀθλιότεροι εἶναι αὐτοὶ οἱ ἀσύνετοι, πὸν μεταφέρουν στὸν τρύπιο πίθο τὸ νερὸ μ' ἓνα ἄλλο τόσο τρύπιο κόσκινο! Αὐτὸ τὸ κόσκινο, ὅπως μοῦ ἐξήγησε ἐκεῖνος πὸν μοῦ τὰ ἔλεγε αὐτά, εἶναι ἡ ψυχὴ. Καὶ παρομοίαζε μὲ κόσκινο τὴν ψυχὴ ἀκριβῶς τῶν ἀνόητων, γιὰ τὴν εἶναι τρύπια, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ τίποτε νὰ κρατήσῃ στὸν κόσμον τῆς ἀβεβαιότητος καὶ τῆς ἀμνησίας πὸν ζεῖ.

Αὐτὰ εἶναι βέβαια λίγο-πολὺ παράδοξα, δείχνουν ὅμως καθαρὰ αὐτὸ πὸν θέλω νὰ ἀποδείξω, ὅτι πρέπει δηλαδὴ νὰ μεταστραφοῦμε ἀπὸ τὴν ἀνικανοποίητη καὶ ἀχαλιναγώγητη ζωὴ στὴν συνετὴ καὶ στὴν ζωὴ ἐκεῖνη, πὸν ἀρκεῖται κάθε φορὰ σ' αὐτὰ πὸν ἔχει, καὶ νὰ πεισθοῦμε γιὰ τὸ ὅτι οἱ συνετοὶ εἶναι πιὸ εὐτυχησμένοι ἀπ' ὅ,τι οἱ ἀκόλαστοι.

Ἄς χρησιμοποιοῦσω ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη παρομοίωση, πὸν προέρχεται κι αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἴδια σχολὴ ὅπως ἡ προηγούμενη. Σκέψου λοιπὸν, ἄν γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς καθενὸς ἀπὸ τοὺς δύο, τοῦ συνετοῦ καὶ τοῦ ἀκόλαστου, ἰσχύει ὅ,τι καὶ γιὰ δύο ἀνθρώπους, πὸν ὁ καθένας τους θὰ εἶχε πολλοὺς πίθους. Καὶ τοῦ ἐνὸς θὰ ἦσαν γεροὶ, γεμάτοι ἄλλος κρασί, ἄλλος μέλι, ἄλλος γάλα καὶ ὅ,τι ἄλλο οἱ ἄλλοι· καὶ τὰ ποτὰ αὐτὰ ἄς ὑποθέσουμε πὸς

230. Εὐριπίδης, ἀπόσπ. 638 Nauck (Σέξτος Ἐμπερ. *Πυρρ. ὑποτ.* 3,229 καὶ Διογένης Λαέρτιος 9,73).

231. Πιστικόν (Pist. sic) ἀπὸ τὸ πίνω = ρευστόν.

232. Ἀμήητος = ἀνόητος (*Γοργ.* 493A), ἐδῶ τρύπιος, διάτρητος.

233. Αἰιδῆς ἢ ἀηδῆς (cod. W Plat.) = τὸ ἀποκρουστικό.

σπάνια καὶ χαλεπὰ ἐκάστου τούτων εἶη καὶ μετὰ πολ-
 λῶν πόνων καὶ χαλεπῶν ἐκποριζόμενα· ὁ μὲν οὖν
 15 ἕτερος πληρωσάμενος μήτε ἐποχετεύοι μηδέ τι φρον-
 τίζοι, ἀλλ' ἔνεκα τούτων ἡσυχίαν ἔχει τῷ δ' ἐτέρῳ
 τὰ μὲν νάματα, ὥσπερ καὶ ἐκείνῳ, δυνατὰ μὲν πορί-
 ζεσθαι εἶη, χαλεπὰ δέ, τὰ δὲ ἀγγεῖα τετρημένα καὶ
 20 σαθρά, ἀναγκάζοιτο δὲ ἀεὶ καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν πιμ-
 πλάναι αὐτά, ἢ τὰς ἐσχάτας λυποῖτο λύπας ἄρα τοιού-
 του ὄντος τοῦ βίου, οὐκ ἔσται εὐδαιμονέστερος ὁ τοῦ
 κοσμίου ἢ τοῦ ἀκολάστου; ὁ μὲν γὰρ τῷ ὡς πλεῖστον
 ἐπιρρεῖν ἔχει τὸ εὐδαιμον, ἐν ᾧ πολὺ ἀνάγκη καὶ τὸ
 25 ἀπίον εἶναι καὶ μεγάλα ἄττα τὰ τρήματα εἶναι ταῖς
 ἐκροαῖς, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ χαραδριοῦ τινα βίον
 διαζῆν· ὁ δὲ πεπληρωμένος εἰσάπαξ τῶν οἰκείων ἀγα-
 θῶν αὐτάρκης ἀεὶ διαμένει πάντα τὸν χρόνον. τοιαύτη
 τίς ἐστὶ καὶ ἡ ἀρχαιοπρεπῆς παράκλησις ἐπὶ τὴν τῆς
 ἀρετῆς ἐπιτήδευσιν.

86 1 XVIII. Ταύτη δ' ἐστὶ συγγενῆς καὶ ἄλλη ἔφοδος
 ἢ κατ' ἀναλογίαν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ σώματι φαινομένων
 ἐναργῶν ἐπὶ τὰ τῆς ψυχῆς μεταβαίνουσα κακὰ τε καὶ
 5 ἀγαθὰ, καὶ τῶν μὲν κακῶν χωρίζουσα καὶ πρὸς τὰ
 αἰσχρὰ ἀλλοτριοῦσα τὴν προαίρεσιν ἡμῶν, τῶν δὲ
 ἀγαθῶν ἀντιλαμβάνεσθαι παντὶ σθένει παρακελευο-
 μένη, καὶ πρὸς τὰ καλὰ οἰκειοῦσα ἡμῶν τὴν διάνοιαν
 ἐξ ἅπαντος τρόπου. οἷον εἰ τὰ πάθη τοῦ σώματος
 10 τῆς ψυχῆς, καὶ εἰ ἡ νόσος τοῦ σώματος οὐ βιωτὸν
 ἡμῖν τὸν βίον ἀπεργάζεται, πολὺ δήπου πρότερον
 ἢ ἀδικία νόσος οὔσα τῆς ψυχῆς ἀφόρητόν ἐστι τῷ
 ἔχοντι, καὶ εἰ τὸ σῶμα ἀσυμμέτρως διακείμενον ἀπόλ-
 λυσιν ἡμῶν τὴν τελειότητα τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐκείνο,
 15 ᾧ ζῶμεν, πλημμελῶς ἔχη καὶ στασιάζῃ πρὸς ἑαυτό,
 οὐκ ἔνεστιν ὀρθῶς διαβιῶναι. μετίωμεν δὴ καὶ ἐπὶ
 θάτερα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. ὥσπερ γὰρ τάξεως

εἶναι σπάνια καὶ πῶς γὰρ ν' ἀποκτήσεις λίγο ἀπὸ τὸ καθένα χρειάζονται πολλοὶ καὶ σκληροὶ κόποι. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ ἕνας γέμισε τοὺς πίθους του, οὔτε διοχετεύει πιά σ' αὐτοὺς ἄλλες ποσότητες οὔτε ἐνδιαφέρεται γιὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ εἶναι ἡσυχος μ' αὐτὰ πού ἔχει. Ὅσο γιὰ τὸν ἄλλο, ἔχει κι ἐκεῖνος συγκεντρώσει μὲ δυσκολία τὰ ποτά, ἀλλὰ τὰ δοχεῖα του εἶναι τρύπια καὶ σαθρὰ καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος νύκτα καὶ ἡμέρα νὰ γεμίζει καὶ ν' ἀδειάζει, ἀλλοιῶς θὰ δοκίμαζε τὴν πιὸ μεγάλη λύπη, βλέποντας νὰ χύνονται αὐτὰ πού μάζεψε. Ὅταν λοιπὸν αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου, δὲν εἶναι εὐτυχέστερη ἡ ζωὴ τοῦ συνετοῦ; Γιατὶ ὁ ἀκόλαστος βρῖσκει τὴν εὐτυχία στὸ νὰ γεμίζει διαρκῶς καὶ ὅλο πιὸ πολὺ τὸν πίθο του, ὅπου ὅμως ἀναπόφευκτα εἶναι πολὺ αὐτὸ πού χάνεται, γιατί μεγάλα εἶναι καὶ τὰ ἀνοίγματα, ἀπ' ὅπου γίνεται ἡ διαρροή. Ἄλλ' αὐτὸ πιά δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ζωὴ πού κάνει ὁ χαραδριός, τὸ ἀδηφάγο βραχοπούλι». Ὁ συνετὸς ἀντίθετα σὰν ἐπιτύχει μιὰ φορὰ νὰ γίνῃ πλούσιος σὲ ἀγαθὰ πού τοῦ ταιριάζουν, ἔχει πιά γιὰ πάντα ὅσα τοῦ χρειάζονται καὶ εἶναι ἱκανοποιημένος μὲ αὐτά.

Μὲ ἕνα λοιπὸν τέτοιο τρόπο ἀπὸ τὴν σοφία τῶν παλαιῶν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἡ προτροπὴ στὴν ἔμπρακτη ἐξάσκηση τῆς ἀρετῆς.

18. Ἀλλὰ συγγενικὴ μ' αὐτὴν εἶναι καὶ μιὰ ἄλλη διερεύνηση, αὐτὴ πού ἀπὸ ὀλοφάνερα σωματικὰ περιστατικὰ περνάει στὰ ἀνάλογα φαινόμενα τῆς ψυχῆς, τόσο τὰ κακὰ ὅσο καὶ τὰ ἀγαθὰ. Ἀποχωρίζοντας ἔτσι τὰ κακὰ καὶ ἀπομακρύνοντας τὴν διάθεσή μας ἀπὸ τὰ αἰσχρά, μᾶς παρακινεῖ μ' ὅλες μας τίς δυνάμεις νὰ κατακτήσουμε τὰ ἀγαθὰ, ἐξοικειώνοντας τὴν σκέψη μας πρὸς αὐτὰ μὲ κάθε τρόπο. Ἄν δηλαδὴ –μᾶς λέει– πρέπει ν' ἀποφεύγουμε τὰ πάθη καὶ τίς ἀρρώστειες τοῦ σώματος, πολὺ περισσότερο ἰσχύει τὸ ἴδιο βέβαια καὶ γιὰ τὴν ψυχὴ. Κι ἂν ἡ σωματικὴ ἀρρώστεια μᾶς κάνει τὴν ζωὴ ἀβίωτη, πολὺ πάλι περισσότερο ἡ ἀδικία, πού εἶναι ἀρρώστεια τῆς ψυχῆς, εἶναι ἀβάσταχτη πληγὴ γιὰ ἐκεῖνον πού τὴν ἔχει. Καὶ ἂν τὸ σῶμα, ὅσο βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ μέτρο καὶ τὸ κανονικὸ, καταστρέφει τὴν ἀκεραιότητα τῆς ψυχῆς μας, πολὺ περισσότερο εἶναι ἀδύνατον νὰ ζήσουμε καλά, ὅταν εἶναι ἐλαττωματικὸ καὶ ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ τὸν ἑαυτό του ἐκεῖνο, πού μᾶς ἐξασφαλίζει τὴν ζωὴ. Ἄς προχωρήσουμε λοιπὸν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο στὴν διερεύνηση αὐτῆς.

20 καὶ κόσμου τὰ ἡμέτερα σώματα τυχόντα χρηστὰ ἂν
 εἶη, ἀταξίας δὲ μοχθηρά, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ἀταξίας
 μὲν τυχοῦσα ἔσται πονηρά, χρηστὴ δὲ ἡ τάξεώς τινος
 καὶ κόσμου ἐπιλαβοῦσα. ἐπὶ μὲν οὖν τῷ σώματι ὄνομά
 25 ἔστι τῷ ἐκ τῆς τάξεώς τε καὶ τοῦ κόσμου γιγνομένῳ
 ὑγεία, ἰσχὺς· ἐπὶ δὲ αὖ τῷ ἐν τῇ ψυχῇ ἐγγιγνομένῳ
 ἐκ τῆς τάξεως καὶ τοῦ κόσμου νόμιμόν τε καὶ νόμος
 30 ὄνομα κεῖται. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ ταῖς τοῦ σώματος τάξεσι
 τὸ ὑγιεινὸν ἀποδίδομεν, ἐξ οὗ ἐν αὐτῷ ὑγεία γίννεται
 καὶ ἄλλη ἀρετὴ τοῦ σώματος, οὕτως ἐπὶ ταῖς τῆς
 87 1 ψυχῆς κοσμήσεσιν ὁ νόμος λέγεται, ὅθεν καὶ νόμιμοι
 γίννονται καὶ κόσμιοι· ταῦτα δ' ἐστὶ δικαιοσύνη τε
 καὶ σωφροσύνη. οὐκοῦν ἐκεῖνοι οἷς τι μέλει τῆς ἑαυτῶν
 ψυχῆς πρὸς ταῦτα βλέποντες καὶ τοὺς λόγους προσοί-
 5 σουσι ταῖς ψυχαῖς, οὓς ἂν λέγωσι, καὶ τὰς πράξεις ἀπά-
 σας, καὶ δῶρον εἴαν τι διδῶσι, δώσουσι, καὶ εἴαν τι
 ἀφαιρῶνται, ἀφαιρήσονται, πρὸς τοῦτο αἰεὶ τὸν νοῦν
 ἔχοντες, ὅπως ἂν αὐτῶν δικαιοσύνη μὲν ἐν ταῖς ψυχαῖς
 γίννηται, ἀδικία δὲ ἀπαλλάττηται, καὶ σωφροσύνη μὲν
 10 ἐγγίγνηται, ἀκολασία δὲ ἀπαλλάττηται, καὶ ἡ ἄλλη
 ἀρετὴ ἐγγίγνηται, κακία δὲ ἀπίη. τί γὰρ ὄφελος σώ-
 ματί γε κάμνοντι καὶ μοχθηρῶς διακειμένῳ ἢ σιτία
 πολλὰ διδόναι καὶ τὰ ἥδιστα ἢ ποτὰ ἢ ἄλλο ὅτιοῦν,
 ὃ μὴ ὀνήσει αὐτὸν ἔσθ' ὅ τι πλέον ἢ τούναντίον,
 15 κατὰ γε τὸν δίκαιον λόγον, καὶ ἔλαττον; ἔστι ταῦτα.
 οὐ γὰρ οἶμαι λυσιτελεῖν μετὰ μοχθηρίας σώματος ζῆν
 ἀνθρώπῳ· ἀνάγκη γὰρ οὕτως καὶ ζῆν μοχθηρῶς. οὐκ-
 οῦν καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἀποπιμπλάναι, οἷον πεινῶντα
 φαγεῖν ὅσον βούλεται ἢ διψῶντα πιεῖν, ὑγιαίνοντα
 20 μὲν ἐῶσιν οἱ ἰατροὶ ὡς τὰ πολλά, κάμνοντα δὲ ὡς
 ἔπος εἰπεῖν οὐδέποτε ἐῶσιν ἐμπίπλασθαι ὧν ἐπιθυμεῖ.
 ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ ψυχὴν ὁ αὐτὸς τρόπος· ἔως μὲν
 ἂν πονηρὰ ἦ, ἀνόητός τε οὖσα καὶ ἀκόλαστος καὶ
 25 ἄδικος καὶ ἀνόσιος, εἴργειν αὐτὴν δεῖ τῶν ἐπιθυμιῶν
 καὶ μὴ ἐπιτρέπειν, ἀλλ' αὐτὰ ποιεῖν ἂν ποιῶν
 βελτίων ἔσται. οὐ γὰρ που αὐτῇ ἄμεινον τῇ ψυχῇ.

[*Γοργίας* 504A-505B]: «Ὅπως λοιπὸν τὰ σώματά μας, ὅταν ἔχουν τακτική μεταχείριση καὶ εὐπρέπεια, εἶναι ἄξια κάθε τιμῆς, κι ὅταν συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, εἶναι ἀξιοκατάκριτα, ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν ἡ φροντίδα τῆς δὲν εἶναι κανονικὴ, θὰ γίνῃ πονηρὴ, ἐνῶ θὰ εἶναι ἀγαθὴ, ὅταν ἀποκτήσῃ τὴν ἐσωτερικὴ διάπλαση καὶ τὰ χαρίσματα, πού τῆς ταιριάζουν. Κι ὅσο γιὰ τὸ σῶμα, πού ἔχει τάξη καὶ εὐπρέπεια, αὐτὸ πού τὸ χαρακτηρίζει εἶναι ἡ ὑγεία καὶ ἡ δύναμη, ὅπως πάλι τῆς ψυχῆς τὴν κανονικὴ διάπλαση καὶ τὴν κοσμιότητα τὴν χαρακτηρίζουμε μὲ τὸ δίκαιο καὶ τὸ νόμιμο. Γιατὶ ὅπως γιὰ τὴν τακτικὴ ἐμφάνιση τοῦ σώματος χρησιμοποιοῦμε τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ ὑγιεινοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται ἡ ὑγεία καὶ οἱ ἄλλες σωματικὲς ἀρετὲς, ἔτσι καὶ μὲ τὰ χαρίσματα τῆς ψυχῆς συνδέουμε τὸν νόμο. Γι' αὐτὸ καὶ λέμε πὼς γίνονται οἱ ψυχῆς δίκαιες καὶ κόσμιες. Κι ἔτσι ἔχουμε τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν σωφροσύνη.

Ἐκεῖνοι λοιπὸν πού ὅπωςδήποτε ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ψυχὴ τους, ἔχοντας αὐτὰ ὑπόψη τους, θὰ κατευθύνουν πρὸς τὴν ψυχὴ τους καὶ τοὺς ὁποιοὺςδήποτε λόγους τους²³⁴ καὶ κάθε πράξη τους καὶ ὅ,τι προσφέρουν καὶ ὅ,τι ἀφαιροῦν, θὰ τὸ προσφέρουν καὶ θὰ τὸ ἀφαιροῦν, ἔχοντας στὸ νοῦ τους πάντα τὸ νὰ ἐπικρατεῖ ἡ δικαιοσύνη στὴν ψυχὴ τους καὶ ν' ἀποκλείεται ἡ ἀδικία, καὶ πάλι νὰ ὑπάρχει σωφροσύνη καὶ ν' ἀποκλείεται ἡ ἀκολασία, καὶ γενικὰ νὰ ὑπάρχουν ὅλες οἱ ἄλλες ἀρετὲς καὶ νὰ λείπει ἡ κακία. Γιατὶ ποιά θὰ εἶναι ἡ ὠφέλεια, ἂν σὲ σῶμα ἀρρωστημένο καὶ κακοπαθιασμένο δώσουμε τὴν πιὸ πλοῦσια καὶ εὐγευστὴ τροφή ἢ ποτὰ ἢ ὅ,τι ἄλλο, πού ποτὲ δὲν θὰ τὸ ὠφελοῦσαν, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο, γιὰ νὰ μιλήσουμε λογικά, θὰ τοῦ ἦταν βλαβερὰ; Ἔτσι εἶναι βέβαια. Δὲν πιστεύω λοιπὸν, πὼς ἀξίζει νὰ ζεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν τὸ σῶμα του εἶναι ἄθλιο, γιατί ἔτσι καὶ ἡ ζωὴ του θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην ἄθλια. Ἀλλὰ καὶ νὰ ἱκανοποιήσουν τίς ἐπιθυμίες τους, νὰ φάγουν δηλαδὴ ὅσο θέλουν, ὅταν πεινοῦν, καὶ νὰ πιοῦν ὅσο διψοῦν, τὸ ἐπιτρέπουν βέβαια οἱ γιατροὶ στοὺς γεροῦς μόνο ἀνθρώπους γενικὰ, ἐνῶ στοὺς ἀρρώστους, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ποτὲ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἱκανοποίησιν παρόμοιων ἐπιθυμιῶν.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ψυχὴ. Ὅσο εἶναι διεφθαρμένη, δηλαδὴ ἀνόητη, ἀκόλαστη, ἀδικὴ καὶ ἀσεβὴς, πρέπει νὰ τὴν ἐμποδίζουμε νὰ ἱκανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες τῆς καὶ νὰ μὴ τῆς ἐπιτρέπουμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ ὅ,τι θὰ τὴν ἔκανε καλύτερη. Γιατὶ τίποτε δὲν συμφέρει στὴν ἴδια τὴν ψυχὴ περισσότε-

234. Στὸν Πλατωνικὸ *Γοργία* πρόκειται γιὰ τοὺς ῥήτορες, πού φροντίζουν γιὰ τίς ψυχῆς τῶν πολλῶν.

- οὐκοῦν τὸ εἶργειν ἐστὶν ἀφ' ὧν ἐπιθυμεῖ κολάζειν.
τὸ κολάζεσθαι ἄρα τῇ ψυχῇ ἄμεινόν ἐστιν ἢ ἀκολασία,
ὥσπερ οἱ πολλοὶ οἴονται, καὶ τὸ κόσμιον εἶναι καὶ
- 88 1 τεταγμένον προέχει τοῦ ἀκοσμήτου τε καὶ ἀτάκτου,
ὥστ' ἐξ ἅπαντος τρόπου τὴν δικαιοσύνην καὶ σωφρο-
σύνην ἀσκητέον πρὸ τῶν ἐναντίων ἕξεων. καὶ τοῦτο
μὲν ἡμῖν οὕτως ἐχέτω.
- 5 XIX. Δύναιτο δ' ἄν τις καὶ κατ' ἰδίαν ἀπὸ τῶν ἐν
τῇ ψυχῇ ἀγαθῶν ἐπεξελεθεῖν τῷ προκειμένῳ, δεικνύων
αὐτῶν τὸ τέλος καὶ κύριον εὐδαιμονίας. ὅσῳ γὰρ
ἢ ψυχῇ τοῦ σώματος προέχει, τοσοῦτῳ μᾶλλον καὶ
τὰγαθὰ αὐτῆς ὑπερέχει καὶ τὰ μὲν τοῦ σώματος ἔσται
- 10 εὐκαταφρόνητα, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς τίμια καὶ σεμνά,
καὶ τὸ ἀγαθὸν οὖν οὐ τὸ αὐτὸ ἐστὶν ὅπερ τὸ ἡδύ,
καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα πρακτέον τὸ ἡδύ, οὐ τὸ ἀγαθὸν
ἕνεκα τοῦ ἡδέος. ἡδὺ δὲ ἐστὶ τοῦτο, οὗ παραγενομένου
ἡδόμεθα, ἀγαθὸν δέ, οὗ παρόντος ἀγαθοὶ ἐσμεν. ἀλλὰ
- 15 μὴν ἀγαθοὶ γέ ἐσμεν καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ ἄλλα πάντα,
ὅσα ἀγαθὰ ἐστὶν, ἀρετῆς τινος παραγενομένης. ἀλλὰ
μὲν δὴ ἢ γε ἀρετὴ ἐκάστου, καὶ σκεύους καὶ σώματος
καὶ ψυχῆς αὖ καὶ ζώου παντός, οὐ τῷ εἰκῆ καὶ κάλ-
λιστα παραγίγνεται, ἀλλὰ τάξει καὶ ὀρθότητι καὶ τέχνῃ,
- 20 ἣτις ἐκάστῳ ἀποδέδοται αὐτῶν. τάξει ἄρα τεταγμένον
τι καὶ κεκοσμημένον ἐστὶν ἢ ἀρετὴ ἐκάστου, ὡς φαίη
ἄν τις σωφρόνως λογιζόμενος *** ἐν ἐκάστῳ [γὰρ] ὁ
ἐκάστου οἰκεῖος ἀγαθὸν παρέχει ἕκαστον τῶν ὄντων.
ὅθεν δὴ καὶ ψυχὴ κόσμον ἔχουσα τὸν αὐτῆς ἀμείνων
- 25 τῆς ἀκοσμήτου. ἀλλὰ μὴν ἢ γε κόσμον ἔχουσα κοσμία,
ἢ δέ γε κοσμία σώφρων ἢ ἄρα σώφρων ψυχὴ ἀγαθὴ.
89 1 λέγω δὴ οὖν ὅτι, εἰ ἢ σώφρων ἀγαθὴ ἐστὶν, ἢ τοῦ-
ναντίον τῇ σώφρονι πεπονθυῖα κακὴ ἐστὶν ἣν δὲ

ρο απ' αυτό. Τὸ νὰ τὴν συγκρατοῦμε ἐπομένως ἀπὸ αὐτὰ πὺ ἐπιθυμεῖ εἶναι σωφρονισμός. Καὶ ὁ σωφρονισμὸς αὐτὸς εἶναι γιὰ τὴν ψυχὴ καλύτερος ἀπὸ τὴν ἀκολασία», καθὼς πιστεύουν οἱ πολλοί, ὅπως εἶναι ἀνώτερη ἡ κοσμιότητα καὶ ἡ τάξη τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ ἀντίθετα. Ἄς ἐξασκοῦμε λοιπὸν ἔτσι μὲ κάθε τρόπο τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν σωφροσύνη, παραμερίζοντας ὅποια συνήθεια ἀντίθετη. Ἄλλ' ἄρκετὰ στὸ θέμα αὐτὸ ἕως ἐδῶ.

19. Θὰ μποροῦσε ὅμως κανεὶς ν' ἀντιμετωπίσει τὸ ἴδιο θέμα, παίρνοντας καὶ ἕνα-ἕνα χωριστὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς καὶ δείχνοντας πόσο αὐτὰ ἀντιπροσωπεύουν τὴν τέλεια καὶ κύρια εὐδαιμονία. Γιατὶ ὅσο ἀνώτερη εἶναι ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα, τόσο μεγαλύτερη ἀκόμη εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τῶν ἀγαθῶν τῆς ψυχῆς. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει τὰ ἀγαθὰ τοῦ σώματος νὰ τὰ περιφρονοῦμε, ἐνῶ τῆς ψυχῆς ἀξίζουσιν κάθε τιμὴ καὶ σεβασμὸς.

[*Γοργίας* 506C-508A]: «Καὶ τὸ ἀγαθὸ λοιπὸν δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ εὐχάριστο, πολὺ περισσότερο πὺ γιὰ χάρη τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιδιώκουμε τὸ εὐχάριστο καὶ ὄχι γιὰ χάρη ἐκείνου τὸ ἀγαθόν.²³⁵ Κι εὐχάριστο εἶναι αὐτὸ, πὺ ὅταν ἔχουμε δοκιμάζουμε εὐχαρίστηση, ἐνῶ ἀγαθὸ ἐκεῖνο πὺ μὲ τὴν παρουσία τοῦ μᾶς κάνει ἀγαθούς. Ἐπομένως κι ἐμεῖς καὶ κάθε τι ἄλλο ἀπὸ ὅσα λέμε ἀγαθὰ εἴμαστε ἀγαθοί, ὅταν διαθέτουμε κάποια ἀρετὴ. Ἡ ἀρετὴ ὅμως αὐτὴ, ἡ ὁποιαδήποτε ἀρετὴ, πὺ μπορεῖ νὰ ἔχει ἕνα πράγμα ἢ ἕνα σῶμα, ὅπως καὶ ἡ ψυχὴ καὶ κάθε ζωντανὴ ὑπαρξὴ, δὲν βρίσκεται ἔτσι τυχαῖα καὶ μὲ τὸν πιὸ εὐκόλο τρόπο σ' αὐτὰ, ἀλλὰ μὲ κανονικὴ φροντίδα, σωστὴ συμπεριφορὰ καὶ ἐπιτηδειότητα, ὅπως εἶναι στὸ καθένα δοσμένο. Ὅποιος λοιπὸν σκέπτεται συνετὰ θὰ παραδεχθεῖ πὺς ἡ ἀρετὴ εἶναι σὲ κάθε περίπτωσι κατὰ μὲ πολλὴ φροντίδα τακτοποιημένο καὶ πλουτισμένο. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ εὐεργετικὴ τάξη, ὅταν ὑπάρχει στὸ κάθε τι, καὶ μάλιστα ἐκείνη πὺ σ' αὐτὸ ταιριάζει, κάνει τὸ κάθε πλάσμα ἀγαθόν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ψυχὴ πὺ ἔχει μέσα της τὸ δικὸ της ὀργανωμένο πλοῦτο εἶναι πολὺ καλύτερη ἀπὸ τὴν γυμνὴ ψυχὴ. Καὶ ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν πλούσια ἐσωτερικὰ ψυχὴ τὴν λέμε κοσμία, καὶ ἡ κοσμία εἶναι ἡ συνετὴ ψυχὴ. Ἀγαθὴ ἐπομένως εἶναι ἡ συνετὴ ψυχὴ.

Λέω λοιπὸν ἀκόμη, πὺς ἂν ἡ συνετὴ ψυχὴ εἶναι ἀγαθὴ, ἐκείνη πὺ εἶναι ἀντίθετὰ τῆς κατωμένη εἶναι κακὴ. Κι αὐτὴ εἶναι, ὅπως εἴπαμε, ἡ ἀσυνετὴ

235. Τὸ ἀπόσπασμα πὺ ἐπέλεξε ἐδῶ ὁ Ἰάμβλιχος ἀπὸ τὸν *Γοργία* (506C-508A) διαίρεται σὲ δύο μέρη. Στὸ πρῶτο (506C-507C) ἡ ἐπιχειρηματολογία γιὰ τὸ ἀγαθὸ καὶ τὴν ἀρετὴ καὶ στὸ δεύτερο (507C-509C) ἕνας ἐντυπωσιακὸς προτρεπτικὸς λόγος μὲ βάση τὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν ἐπιχειρηματολογία, πὺ προηγήθηκε.

αὕτη ἢ ἄφρων τε καὶ ἀκόλαστος. πολλὴ ἀνάγκη. καὶ
 μὴν ὅ γε σώφρων τὰ προσήκοντα πράττει ἂν καὶ περὶ
 5 θεοὺς καὶ ἀνθρώπους· οὐ γὰρ ἂν σωφρονοῖ τὰ μὴ
 προσήκοντα πράττων. καὶ μὴν περὶ μὲν ἀνθρώπους
 τὰ προσήκοντα πράττων δίκαια ἂν πράττοι, περὶ δὲ
 θεοὺς ὅσια· τὸν δὲ τὰ δίκαια καὶ ὅσια πράττοντα
 ἀνάγκη δίκαιον καὶ ὄσιον εἶναι. καὶ μὲν δὴ καὶ ἀν-
 10 δρεῖόν γε ἀνάγκη· οὐ γὰρ δὴ σώφρονος ἀνδρός ἐστιν
 οὔτε διώκειν οὔτε φεύγειν ἢ μὴ προσήκει, ἀλλὰ δεῖ
 καὶ πράγματα καὶ ἀνθρώπους καὶ ἡδονὰς καὶ λύπας
 φεύγειν καὶ διώκειν, καὶ ὑπομένοντα καρτερεῖν ὅπου
 δεῖ. ὥστε πολλὴ ἀνάγκη τὸν σώφρονα, ὥσπερ διήλ-
 15 θομεν, δίκαιον ὄντα καὶ ἀνδρεῖον καὶ ὄσιον ἀγαθὸν
 ἄνδρα εἶναι τελέως, τὸν δὲ ἀγαθὸν εὖ τε καὶ καλῶς
 πράττειν ἢ ἂν πράττη, τὸν δὲ εὖ πράττοντα μακάριόν
 τε καὶ εὐδαίμονα εἶναι, τὸν δὲ πονηρὸν καὶ κακῶς
 20 πράττοντα ἄθλιον· οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ ἐναντίως ἔχων
 τῷ σώφρονι, ὁ ἀκόλαστος. εἰ δὴ ἐστὶ ταῦτα ἀληθῆ,
 τὸν βουλόμενον, ὡς ἔοικεν, εὐδαίμονα εἶναι σωφρο-
 σύνην μὲν διωκτέον καὶ ἀσκητέον, ἀκολασίαν δὲ φευ-
 κτέον ὡς ἔχει ποδῶν ἕκαστος ἡμῶν, καὶ παρασκευα-
 στέον μάλιστα μὲν μηδὲν δεῖσθαι τοῦ κολάζεσθαι, ἐὰν
 25 δὲ δεηθῆ αὐτὸς ἢ ἄλλος τις τῶν οἰκείων, ἢ ἰδιώτης ἢ
 πόλις, ἐπιθετέον δίκην καὶ κολαστέον, εἰ μέλλει εὐ-
 δαίμων εἶναι. οὗτος ἔμοιγε δοκεῖ ὁ σκοπὸς εἶναι
 πρὸς ὃν βλέποντα δεῖ ζῆν, καὶ πάντα εἰς τοῦτο τὰ
 αὐτοῦ συντείνοντα καὶ τὰ τῆς πόλεως, ὅπως δικαιο-
 90 1 σύνη παρέσται καὶ σωφροσύνη τῷ μακαρίῳ μέλλοντι
 ἔσεσθαι, οὕτω πράττειν, οὐκ ἐπιθυμίας ἐῶντα ἀκο-
 λάστους εἶναι καὶ ταῦτα ἐπιχειροῦντα πληροῦν, ἀνή-
 νυτον κακόν, ληστοῦ βίον ζῶντα. οὔτε γὰρ ἂν ἄλλω
 5 ἀνθρώπῳ προσφιλέως εἴη ὁ τοιοῦτος οὔτε θεῷ· κοινω-
 νεῖν γὰρ ἀδύνατος· ὅτῳ γὰρ μὴ ἔνι κοινωνία, φιλία

καὶ ἀκόλαστη ψυχὴ, πράγμα ἀναγκαστικὰ ἀναμφισβήτητο. Ὁ συνετὸς τώρα ἄνθρωπος φέρεται ὅπως πρέπει καὶ στοὺς θεοὺς καὶ στοὺς ἀνθρώπους, γιατί δὲν θὰ ἦταν συνετὸς, ἂν ἐνεργοῦσε ἀλλοιῶς. Ἐνεργώντας ὁμως ὅπως πρέπει, σημαίνει ὅτι στοὺς συνανθρώπους του φέρεται μὲ δικαιοσύνη καὶ στοὺς θεοὺς μὲ εὐλάβεια. Κι αὐτὸς πού σέβεται τὸ δίκαιο καὶ τοὺς θεοὺς τιμᾷ εἶναι βέβαια κι ὁ ἴδιος δίκαιος καὶ εὐσεβής. Ἄλλ' εἶναι καὶ γενναῖος ἀναγκαστικὰ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, γιατί δὲν εἶναι τοῦ συσνετοῦ νὰ ἐπιδιώκει ἢ ν' ἀποφεύγει αὐτὰ πού δὲν ἀξίζουν, ἀλλὰ πρέπει ἀντίθετα μὲ ὅση χρειάζεται ὑπομονὴ καὶ καρτερία νὰ ἀποφεύγει ἢ νὰ ἐπιδιώκει ὀρισμένα πράγματα, ἀνθρώπους, ἡδονές καὶ λύπες. Εἶναι λοιπὸν ἀναγκαῖο τὸν συνετὸ ἄνθρωπο, πού ὅπως εἶπαμε εἶναι καὶ δίκαιος καὶ ἀνδρεῖος καὶ εὐσεβής, αὐτὸν νὰ θεωρήσουμε ἀγαθὸ στὸν τελειότερο βαθμὸ, κι ἀκόμη νὰ ξέρομε, πὼς ὅ,τι κι ἂν κάνει ὁ ἀγαθός, τὸ κάνει ὠραῖα καὶ σωστὰ καὶ εἶναι ἐπομένως ἀξιωμακάριστος καὶ εὐτυχισμένος, ἐνῶ ἐκεῖνος πού φέρεται μὲ πονηρία καὶ κακότητα εἶναι ἐλεινός. Κι αὐτὸς δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἀκόλαστο, πού ἀντιπροσωπεύει τὸ ἀντίθετο τοῦ συνετοῦ.

Ἄν λοιπὸν αὐτὰ εἶναι σωστά, ἔγινε φανερὸ πὼς ὅποιος θέλει νὰ εὐτυχήσει πρέπει νὰ ἐπιδιώξει καὶ νὰ πραγματοποιήσει στὴν ζωὴ του τὴν σωφροσύνη, ἀκόμη ὁμως καὶ νὰ μείνει ἀπὸ τὴν ἀκολασία ὅσο μπορεῖ πιὸ μακριά. Τέλος πρέπει πρὸ πάντων νὰ ἐτοιμάσει τὸν ἑαυτό του, ἔτσι πού νὰ μὴ χρειασθεῖ καθόλου μιὰ τιμωρία γιὰ σωφρονισμό, ἂν ὁμως χρειασθεῖ γι' αὐτὸν ἢ κάποιον ἀπὸ τοὺς δικούς του, ἄτομο ἢ πόλη, τότε νὰ δεχθεῖ τὴν τιμωρία καὶ τὸν σωφρονισμό, ἂν θέλει νὰ εὐτυχήσει.

Αὐτὸς λοιπὸν, νομίζω ἐγὼ τουλάχιστον, εἶναι ὁ σκοπός, τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ἔχουμε ὁδηγὸ μας στὴν ζωὴ, καὶ στὴν ἀτομικὴ καὶ στὴν ζωὴ τῆς πόλης, νὰ τὰ κατευθύνουμε ὅλα ἔτσι, ὥστε οἱ πράξεις μας νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν σωφροσύνη σ' αὐτὸν πού θέλει νὰ εὐτυχήσει, ἀποκλείοντας συγχρόνως ἐπιθυμίες ἀκόλαστες, πού ὅποιος προσπαθεῖ νὰ τίς ἱκανοποιήσει –ἀτελείωτο κακό– θὰ καταστήσει τὴν ζωὴ του ζωὴ ληστοῦ.²³⁶ Γιατί οὔτε στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους οὔτε στοὺς θεοὺς μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς νὰ εἶναι ἀγαπητὸς, καθὼς τοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἔχει σχέσεις ἀγαθές μ' αὐτοῦς. Καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχουν καλές σχέσεις, δὲν μπορεῖ νὰ

236. Ἰδιαίτερα ἐντυπωσιακὸς εἶναι ὁ ἐπίλογος στὸ πλατωνικὸ κείμενο ἀπὸ τὸν *Γοργία*, πού ἐπέλεξε ὁ Ἰάμβλιχος γιὰ τὸν δικό του *Προτρεπτικὸ*. - Ἡ κατακλείδα φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν μαρτυρία, ὅτι στὴν εἴσοδο τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ὑπῆρχε ἡ ἐπιγραφή «Μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίστω».

οὐκ ἄν εἴη. φασὶ δὲ οἱ σοφοὶ καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν
 καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν
 καὶ φιλίαν καὶ κοσμιότητα καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιο-
 10 ὄτητα, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διὰ ταῦτα κόσμον καλοῦσιν,
 οὐκ ἀκοσμίαν οὐδὲ ἀκολασίαν. τὸν δὲ μὴ προσέχοντα
 τούτοις λέληθεν ὅτι ἢ ἰσότης ἢ γεωμετρικὴ καὶ ἐν
 θεοῖς καὶ ἐν ἀνθρώποις μέγα δύναται· δι' ἃ πλεο-
 νεξίαν οἴονται δεῖν ἀσκεῖν· γεωμετρίας γὰρ ἀμελοῦσι.
 15 τὸ μὲν οὖν ὅλον τῆς εὐδαίμονος ζωῆς πέρι οὕτως
 ἔχει. καὶ ἔπεται δὲ αὐτὴν τὸ καλῶς αἰρεῖσθαι μᾶλλον
 τελευτᾶν, οἷς ἐστὶν ἐξουσία ζῆν μὴ καλῶς, πρὶν παιδίας
 τε καὶ τοὺς ἔπειτα εἰς ὄνειδη καταστῆσαι, καὶ πρὶν
 20 τοὺς πατέρας τε καὶ πᾶν τὸ πρόσθεν γένος αἰσχῦναι·
 τῷ γὰρ τοὺς αὐτοῦ αἰσχύναντι ἀβίωτόν ἐστι, καὶ τῷ
 τοιούτῳ οὔτε τις ἀνθρώπων οὔτε θεῶν φίλος ὑπάρχει
 οὔτ' ἐπὶ γῆς οὔτε ὑπὸ γῆν τελευτήσαντι. χρὴ οὖν
 πάντα ἄνδρα, ἐάν τι καὶ ἄλλο ἀσκῆ, μετ' ἀρετῆς
 ἀσκεῖν, εἰδότα ὅτι τούτου λειπόμενα ἅπαντα καὶ κτή-
 25 ματα καὶ ἐπιτηδεύματα αἰσχρὰ καὶ κακὰ. οὔτε γὰρ
 πλοῦτος κάλλος φέρει τῷ κεκτημένῳ μετὰ ἀνανδρίας
 91 1 (ἄλλω γὰρ ὁ τοιοῦτος πλουτεῖ καὶ οὐχὶ ἑαυτῷ), οὔτε
 σώματος κάλλος καὶ ἰσχὺς δειλῷ καὶ κακῷ ξυνοι-
 κοῦντα πρόποντα φαίνεται ἀλλ' ἀπρεπῆ, καὶ ἐπιφανέ-
 στερον ποιεῖ τὸν ἔχοντα καὶ ἐκφαίνει τὴν δειλίαν·
 5 πᾶσά τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς
 ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται. ὧν ἕνεκα
 πρῶτον καὶ ὕστατον καὶ διὰ παντὸς πᾶσαν πάντως
 προθυμίαν πειραῖσθαι δεῖ ἔχειν, ὅπως μάλιστα μὲν
 ὑπερβαλεῖται τις τοὺς πρόσθεν προγόνους εὐκλεία·
 10 εἰ δὲ μή, ὅπως εἰς ἴσον αὐτοῖς καταστήσῃ τὴν αὐτοῦ
 καλοκάγαθίαν ἢ μὲν γὰρ ἐν τούτοις νίκη τιμὴν φέρει,
 ἢ δὲ ἦττα, ἐὰν ἦττάται τις, αἰσχύνῃ. μάλιστα δ' ἂν
 νικήσειέ τις ἐν τούτοις, εἰ παρασκευάσαιτο τῇ τῶν
 15 προγόνων δόξῃ μὴ καταχρήσασθαι μηδὲ ἀναλωσαι
 αὐτὴν μάτην, καλῶς εἰδὼς ὅτι ἀνδρὶ οἰομένῳ τι εἶναι
 οὐκ ἔστιν αἰσχίον ἢ παρέχειν ἑαυτὸν τιμώμενον μὴ
 δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ διὰ δόξαν προγόνων. εἶναι μὲν γὰρ

ὕπαρξει καὶ φιλία. Οἱ σοφοὶ μᾶς λένε ὅμως, πῶς καὶ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν γῆ καὶ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς συγκροτεῖ ἢ συνεννόησι, ἢ φιλία, ἢ τάξι, ἢ σωφροσύνη καὶ ἢ δικαιοσύνη. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σύμπαν τὸ ὀνομάζουν κόσμον κι ὄχι ἀκαταστασία καὶ φθορά. Καὶ ὅποιος σ' αὐτὰ δὲν δίνει σημασία, ξεχνᾷ ὅτι καὶ στοὺς θεοὺς καὶ στοὺς ἀνθρώπους ἡ γεωμετρικὴ συμμετρία ἔχει σπουδαία σημασία, καὶ γι' αὐτὸ νομίζει πῶς μπορεῖ νὰ ἐπιδιώκει τὰ περισσότερα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ περιφρονεῖ τὸ μέτρο, πού διδάσκει ἢ γεωμετρία».

Ἔτσι λοιπὸν εἶναι τὰ πράγματα γιὰ τὴν εὐτυχισμένη ζωὴ γενικά. [Μενέξενος 246D-247B]: «Καὶ ἔρχεται τώρα ὡς συνέπεια, πῶς πολὺ σωστὰ ἀξίζει νὰ προτιμήσουν τὸν θάνατο ἐκεῖνοι, πού εἶναι βέβαια ἐλεύθεροι νὰ ζήσουν ἄσχημα, πρὶν προκαλέσουν ὅμως κατασχύνῃ στὰ παιδιά τους καὶ στοὺς ἀπογόνους τους καὶ πρὶν ντροπιάσουν τοὺς πατέρες καὶ ὄλους τοὺς προγόνους τους. Γιατὶ δὲν εἶναι πιὰ ὑποφερτὴ ἡ ζωὴ γι' αὐτόν, πού τοὺς δικούς του ντρόπιασε, καὶ σ' ἓνα τέτοιο οὔτε ἄνθρωπος κανεὶς οὔτε θεὸς χαρίζει τὴν φιλία του οὔτε ὅσο ζεῖ στὴν γῆ οὔτε καὶ σὰν πεθάνει κάτω ἀπὸ αὐτήν. Ὅτι κι ἂν κάνει κάθε ἄνθρωπος λοιπὸν πρέπει νὰ γίνεται μὲ ἀρετὴ. Κι ἂς ξέρει πῶς, ὅταν λείπει αὐτὴ, ὅλα ὅσα ἀποκτήσει ἢ ἐνεργήσει θὰ εἶναι ἄσχημα καὶ φαῦλα. Γιατὶ οὔτε ὁ πλοῦτος στολιζει ἐκεῖνον πού τὸν ἀπέκτησε μὲ ἀνανδρία, ἀφοῦ χάρις σὲ ἄλλον κι ὄχι μὲ τίς δυνάμεις του γίνεται πλούσιος, οὔτε ἡ ὁμορφιά καὶ ἡ δύναμη φαίνεται νὰ ταιριάζουν στὸ σῶμα ἐκεῖνου πού εἶναι φαῦλος καὶ δειλός. Εἶναι ἀντίθετα ἀσυμβίβαστα καὶ τὸν ἐκθέτουν πιὸ πολὺ, κάνοντας τὴν δειλία του πιὸ φανερὴ. Ἀλλὰ καὶ κάθε γνώση, σὰν ἀποχωρισθεῖ ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη καὶ τίς ἄλλες ἀρετές, ἀποδεικνύεται πονηρία καὶ ὄχι σοφία.

Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ἢ πρώτη καὶ τελευταία καὶ παντοτινὴ φροντίδα μας πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ εἶναι, πῶς θὰ ξεπεράσει ὁ καθένας τοὺς προγόνους του σὲ δόξα, κι ἂν ὄχι, πῶς τουλάχιστον θὰ φθάσει τὴν δική τους καλωσύνη. Γιατὶ ἡ νίκη στὸ πεδίο αὐτὸ χαρίζει τὴν τιμὴ, ἐνῶ ὅποιος νικηθεῖ πρέπει νὰ ντρέπεται γι' αὐτό. Καὶ πιὸ πολὺ θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ νικήσει ἐδῶ ὁ ἀποφασισμένος νὰ μὴ καταχρασθεῖ τὴν δόξα τῶν προγόνων του οὔτε καὶ μάταια νὰ τὴν σπαταλήσει, γνωρίζοντας καλὰ ὅτι χειρότερο ἀπὸ τὸ νὰ δέχεται κανεὶς τιμὲς ὄχι γιὰ τὴν ἀξία του ἀλλ' ἐξαιτίας τῶν δοξασμένων του προγόνων δὲν ὑπάρχει γιὰ ὅποιον πιστεύει πῶς ἀξίζει κάτι. Καὶ εἶναι βέβαια οἱ τιμὲς πού ἔχουν δεχθεῖ οἱ γονεῖς σπουδαῖος θησαυρὸς

20 τιμὰς γονέων ἐκγόνοις καλὸς θησαυρὸς καὶ μεγαλο-
 πρεπής· χρῆσθαι δὲ καὶ χρημάτων καὶ τιμῶν θησαυρῶ,
 καὶ μὴ τοῖς ἐκγόνοις παραδιδόναι, αἰσχροὺν καὶ ἄναν-
 δρον, ἀπορία ἰδίων αὐτοῦ κτημάτων τε καὶ εὐδοξιῶν.
 ἀφ' ἑαυτῶν γὰρ ἄρχεσθαι δεῖ πάντων τῶν ἀγαθῶν
 καὶ τῶν εἰς εὐκλειαν καὶ εὐδαιμονίαν φερόντων.
 25 πάλαι γὰρ δὴ τὸ Μηδὲν ἄγαν λεγόμενον καλῶς δοκεῖ
 λέγεσθαι· τῷ γὰρ ὄντι εὖ λέγεται. ὅτῳ γὰρ ἀνδρὶ
 εἰς ἑαυτὸν ἀνήρηται πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν
 92 1 φέροντα ἢ ἐγγυὲς τούτου, καὶ μὴ ἐν ἄλλοις ἀνθρώποις
 αἰωρεῖται, ἐξ ὧν ἢ εὖ ἢ κακῶς πραξάντων πλανᾶσθαι
 ἠνάγκασται καὶ τὰ ἐκείνου, τούτῳ ἄριστα παρεσκευά-
 σται ζῆν, οὗτός ἐστιν ὁ σώφρων καὶ οὗτος ὁ ἀνδρεῖος
 15 καὶ φρόνιμος, οὗτος γιγνομένων χρημάτων καὶ παιδῶν
 καὶ διαφθειρομένων μάλιστα πείσεται τῇ παροιμίᾳ·
 οὔτε γὰρ χαίρων οὔτε λυπούμενος ἄγαν φανήσεται
 διὰ τὸ αὐτῷ πεποιθέναι. τοιούτους δὲ ἡμεῖς ἀξιοῦμεν
 καὶ τοὺς ἀγαθοὺς εἶναι, οὔτε ἀγανακτοῦντας οὔτε
 10 φοβουμένους ἄγαν, εἰ δεῖ τελευτᾶν ἐν τῷ παρόντι ἢ
 ἄλλο τι πάσχειν τῶν ἀνθρωπίνων. διατεταμένως γὰρ
 δὴ δεῖ ταύτην ἔχειν τὴν δόξαν, ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς
 ἀνὴρ σώφρων ὢν καὶ δίκαιος εὐδαίμων ἐστὶ καὶ
 μακάριος, εἴαν τε μέγας καὶ ἰσχυρὸς, εἴαν τε μικρὸς
 15 καὶ ἀσθενής, καὶ εἴαν πλουτῆ καὶ μὴ. εἴαν δ' ἄρα
 πλουτῆ Κινύρα τε καὶ Μίδα μάλλον, ἢ δὲ ἄδικος,
 ἄθλιός τε ἐστὶ καὶ ἀνιαρῶς ζῆ· καὶ οὗτ' ἂν μνη-
 σαίμην, φησὶν ὁ ποιητής, εἶπερ ὀρθῶς λέγει, οὗτ'
 20 ἐν λόγῳ ἄνδρα τιθοίμην, ὃς μὴ πάντα τὰ λεγόμε-
 να καλὰ μετὰ δικαιοσύνης πράττοι καὶ κτῶτο, καὶ
 δηῖων τοιοῦτος ὢν ὀρέγοιτο ἐγγύθεν ἰστάμενος,
 ἄδικος δὲ ὢν μήτε τολμῶ ὀρῶν φόνον αἵματόεντα
 μήτε νικῶ θέων Θρηίκιον Βορέην, μηδὲ ἄλλο

καὶ ἐπιβλητικὸς γιὰ τὰ παιδιά τους, ἢ καταδαπάνηση ὅμως αὐτοῦ τοῦ θησαυροῦ, τοῦ πλοῦτου ἀλλὰ καὶ τῶν τιμῶν, ἔτσι πού νὰ μὴ παραδοθεῖ στοὺς ἀπογόνους τίποτε, εἶναι κακὸ καὶ ἄνανδρο, καθὼς σημαίνει πὼς δὲν δι-αθέτει τίποτε ὁ ἴδιος ἀπὸ περιουσία καὶ καλὴ ὑπόληψη». ²³⁷ Τὸ σωστὸ εἶναι βέβαια ν' ἀρχίζουμε μὲ τίς δυνάμεις μας τὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν ἀγαθῶν καὶ ἰδιαίτερα αὐτῶν πού ὀδηγοῦν στὴν δόξα καὶ στὴν εὐτυχία.

[Μενέξ. 247E-248B]: «Ἀλλὰ καὶ τὸ παλιὸ γνωμικόν, τὸ «μηδὲν ἄγαν», ἀποδεικνύεται πολὺ σωστὸ κι ἔχει στ' ἀλήθεια σπουδαία σημασία. Γιατὶ ὅποιος κρατᾶ στὰ χέρια του ὁ ἴδιος ὅσα ὀδηγοῦν στὴν εὐτυχία ἢ πολὺ κοντὰ σ' αὐτὴν καὶ δὲν κρέμεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἔτσι πού καὶ τὰ ζητήματά του κατ' ἀνάγκη νὰ ἔχουν τὴν τύχη, πού ἔχουν οἱ δικές τους καλές ἢ κακές πράξεις, αὐτὸς εἶναι μὲ τὸν καλύτερο τρόπο προετοιμασμένος γιὰ τὴν (καλὴ) ζωὴ, αὐτὸς εἶναι ὁ συνετὸς καὶ ὁ ἀνδρεῖος καὶ ὁ λογικὸς ἄνθρωπος, αὐτὸς εἶναι πού, κι ὅταν ἀποκτήσει πλοῦτο καὶ ἀπογόνους κι ὅταν τὰ χάσει, θ' ἀκολουθήσει πιστὰ τὸ γνωμικόν, θὰ δείξει δηλαδὴ, πὼς οὔτε χαίρεται οὔτε λυπᾶται ὑπερβολικά, κι αὐτὸ γιατί ἐμπιστεύεται τὸν ἑαυτό του. Τέτοιοι, νομίζουμε, ἀξίζει νὰ εἶναι οἱ ἀγαθοί. Κι ἂν πρέπει δηλαδὴ νὰ πεθάνουν τώρα ἢ νὰ ὑποφέρουν κάτι ἀπὸ ὅσα προορίζονται γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε πολὺ θ' ἀνανακτήσουν οὔτε πολὺ θὰ φοβηθοῦν».

Καὶ πραγματικὰ πρέπει νὰ συμεριζόμεστε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα τὴν γνώμη, [Νόμοι II 660E-662A]: «πὼς ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος μὲ τὸ νὰ εἶναι συνετὸς καὶ δίκαιος εἶναι εὐτυχισμένος καὶ ἀξιομακάριστος, εἴτε εἶναι σπουδαῖος καὶ δυνατὸς εἴτε ἄσημος καὶ ἀδύνατος εἴτε ἔχει πλοῦτο ἢ ὄχι. Ἄν πάλι εἶναι «πιὸ πλούσιος κι ἀπὸ τὸν Κινύρα καὶ τὸν Μίδα», ²³⁸ εἶναι ὅμως ἄδικος, τότε εἶναι ἄθλιος καὶ ἡ ζωὴ του θλιβερή. «Κι οὔτε θὰ ἔπαιρνα στὸ στόμα μου οὔτε θὰ θεωροῦσα σπουδαῖο ἄνδρα» –λέει ὁ ποιητής, ἂν δεχθοῦμε ὡς σωστὴ τὴν γνώμη του– ἐκεῖνον πού δὲν ἐνεργεῖ καὶ δὲν ἐπιδιώκει μὲ δικαιοσύνη αὐτὰ πού θεωροῦνται ἀγαθὰ. Μόνον ἓνας τέτοιος (θὰ μπορούσε νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ τοὺς ἐχθροὺς του ἀπὸ κοντὰ, ἐνῶ ὁ ἄδικος οὔτε «αἵματοχυσία φονικὴ» τολμᾷ νὰ δεῖ οὔτε «μὲ τὸν θρακικὸ Βοριά νὰ παραβγεῖ καὶ νὰ νικήσει» οὔτε

237. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ 90,16-91,21 Pist. ἀπὸ τὸν Μενέξενο δὲν ἔχει ἰδιαίτερη φιλοσοφικὴ σημασία. Πρόκειται ἄλλωστε γιὰ Ἐπιτάφιο λόγο πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων στὸν πόλεμο.

238. Στίχος τοῦ Τυρταίου (παρὰ Στοβαίῳ) ἀπὸ τὸ Ἑπαινος τόλμης. Ὁ Κινύρας ἦταν βασιλεὺς-ιερεὺς στὴν Πάφο τῆς Κύπρου, τρεῖς φορές πιὸ πλούσιος, κατὰ τὴν παράδοση, ἀπὸ τὸν Μίδα τῆς Φρυγίας.

αὐτῷ μηδὲν τῶν λεγομένων ἀγαθῶν γίγνοιτό ποτε.
 25 τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν πολλῶν λεγόμενα ἀγαθὰ οὐκ ὀρθῶς
 λέγεται. λέγεται γὰρ ὡς ἄριστον μὲν ὑγιαίνειν, δεύ-
 τερον δὲ κάλλος, τρίτον δὲ πλοῦτος. μύρια δὲ ἄλλα
 93 1 ἀγαθὰ λέγεται· καὶ γὰρ ὁξὺν ὄραῖν καὶ ἀκούειν καὶ
 πάντα ὅσα ἔχεται τῶν αἰσθήσεων εὐαισθητῶς ἔχειν,
 ἔτι δὲ καὶ τὸ ποιεῖν τυραννοῦντα ὃ τι δᾶν ἐπιθυμῆ,
 καὶ τὸ δὴ τέλος ἀπάσης μακαριότητος εἶναι τὸ πάντα
 5 ταῦτα κεκτημένον ἀθάνατον εἶναι γενόμενον ὃ τι
 τάχιστα. ὁ δὲ ἐμὸς λόγος ταδὶ λέγει, ὡς ταῦτά ἐστι
 ζύμπαντα δικαίοις μὲν καὶ ὀσίοις ἀνδράσιν ἄριστα
 κτήματα, ἀδίκους δὲ κάκιστα ζύμπαντα, ἀρξάμενα ἀπὸ
 τῆς ὑγείας. καὶ δὴ καὶ τὸ ὄραῖν καὶ τὸ ἀκούειν καὶ
 10 αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ παράπαν ζῆν μέγιστον μὲν κακὸν
 τὸν ζύμπαντα χρόνον ἀθάνατον ὄντα καὶ κεκτημένον
 πάντα τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ πλὴν δικαιοσύνης καὶ ἀρετῆς
 ἀπάσης, ἔλαττον δέ, ἂν ὡς ὀλίγιστον ὁ τοιοῦτος χρόνον
 ἐπιζῶη. λέγω γὰρ δὴ σαφῶς τὰ μὲν κακὰ λεγόμενα
 15 ἀγαθὰ τοῖς ἀδίκους εἶναι, τοῖς δὲ δικαίοις κακὰ, τὰ δὲ
 ἀγαθὰ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ὄντως ἀγαθὰ, τοῖς δὲ κακοῖς
 κακὰ. καὶ ὁ μὲν ἀδίκως ζῶν καὶ ὑβριστικῶς ἐξ ἀνάγκης
 αἰσχροῦς ζῆ, εἰ δὲ αἰσχροῦς, καὶ κακῶς ὥστε καὶ ἀηδῶς
 ζῆ καὶ οὐ ζυμφερόντως ἑαυτῷ· τὸν γὰρ αὐτὸν ἡδιστόν
 20 τε καὶ ἄριστον ὑπὸ θεῶν βίον λέγεσθαι φάσκοντες
 ἀληθέστατα ἔροῦμεν. εἰ τοίνυν καὶ τὰ ἀγαθὰ τῷ κατ'
 ἀρετὴν βίῳ μάλιστα συνήρτηται, καὶ τότε ἐστὶν ἀγαθὰ
 ὄντως, καὶ τὸ χαίρειν τῷ φιλοσοφεῖν μόνῳ συνέπεται,
 25 πάντων ἔνεκα χρῆ τοῦτον τὸν βίον προαιρεῖσθαι τοὺς
 βουλομένους ὄντως εὐδαιμονεῖν.

XX. Οἷμαι τοίνυν οὐκ ἀνάρμοστον εἶναι ἐνταῦθα
 καὶ τὴν διὰ τῶν ὑποθηκῶν προτροπὴν ἤδη πως συνεγγί-
 ζουσαν εἰς τὴν ὑφήγησιν τὸ πῶς δεῖ βιοῦν, καὶ μά-
 94 1 λιστα ἐμφαίνουσαν τοῦτο, ὡς οὐκ ἀπέσπασται τὰ τοῦ
 λόγου τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν μέρη, συνεχῆ δ' ἐστὶ
 πάντα πρὸς ἄλληλα. κατὰ δὴ ταύτην οὖν τὴν μέθο-

κανένα άλλο απ' όσα λογαριάζονται ως αγαθά να αποκτήσει. Γιατί δέν είναι βέβαια σωστή ή εκτίμηση, πού κάνουν πολλοί για τ' αγαθά. Λένε έτσι πώς «*τὸ σπουδαιότερο εἶναι ἡ υἰεία, μετὰ ἡ ὁμορφιά καὶ τρίτος ἔρχεται ὁ πλοῦτος*». Καὶ εἶναι ἀκόμη ἄπειρα ἄλλα πράγματα πού θεωροῦνται αγαθά. Γιατί αγαθά εἶναι βέβαια καὶ ἡ καλὴ ὄραση καὶ ἡ ἀκοή καὶ ἡ εὐαισθησία στὶς αἰσθήσεις καὶ τὸ νὰ ἐκτελεῖ κανεὶς ὡς κυρίαρχος ὅ,τι ἐπιθυμῆσει, καὶ φυσικὰ ὡς ὀλοκλήρωση κάθε εὐτυχίας, μόλις τὰ ἀποκτήσει ὅλα αὐτὰ τὰ αγαθά, τὸ νὰ γίνεῖ τὸ ταχύτερο ἀθάνατος.

Κατὰ τὴν δική μου ὁμως κρίση ὅλα αὐτὰ εἶναι μόνο για τοὺς δίκαιους καὶ τοὺς εὐσεβεῖς σπουδαῖα ἀποκτήματα, για τοὺς ἄδικους ὁμως εἶναι ὅλα, ἀπὸ τὴν υἰεία ἀρχίζοντας, ἐπικίνδυνα. Γιατί στ' ἀλήθεια καὶ ἡ ὄραση καὶ ἡ ἀκοή καὶ οἱ αἰσθήσεις καὶ γενικὰ ἡ ζωὴ εἶναι τὸ χειρότερο κακό, ἂν πρόκειται κανεὶς να μείνει ἀθάνατος για πάντα, ἔχοντας ὅλα ὅσα θεωροῦνται αγαθά ἐκτὸς ἀπὸ δικαιοσύνη κι ὅλη τὴν ἄλλη ἀρετή, ἐνῶ εἶναι μικρότερο κακό, ἂν ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος ζήσει ὅσο γίνεται λιγότερο. Ὑποστηρίζω δηλαδή ξεκάθαρα, πὼς ὅσα θεωροῦνται κακὰ εἶναι για τοὺς ἄδικους αγαθά, ἐνῶ για τοὺς δίκαιους εἶναι κακὰ. Καὶ πάλι τὰ αγαθά εἶναι μόνο για τοὺς καλοὺς καλά, ἐνῶ για τοὺς κακοὺς κακὰ. Κι ἐκεῖνος πού ζεῖ στὴν ἀδικία καὶ περιφρονεῖ τοὺς ἄλλους κάνει κατ' ἀνάγκη τὴν ζωὴ φαύλη, κι ὅταν εἶναι φαύλη εἶναι καὶ ἄθλια ἢ ζωὴ, ἔτσι πού καὶ στὸν ἴδιο νὰ εἶναι δυσάρεστη καὶ ἀσύμφορη ἢ ζωὴ αὐτή». Ἐμεῖς ὁμως θὰ διατυπώσουμε τὴν πιὸ ἀληθινὴ κρίση, ἂν ποῦμε πὼς ἐκείνη εἶναι ἡ καλύτερη καὶ πιὸ γλυκιὰ ζωὴ, πού κι οἱ θεοὶ ὀρίζουν ἔτσι.

Ἄν λοιπὸν καὶ τὰ αγαθά ἔχουν ἄμεση ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν ζωὴ τῆς ἀρετῆς καὶ μόνο τότε εἶναι γνήσια αγαθά, καὶ ἂν ἡ χαρὰ συνοδεῦει μόνο τοῦ φιλοσόφου τὴν ζωὴ, γι' ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ προτιμήσουν τὴν ζωὴ αὐτὴ ὅσο πραγματικὰ θέλουν νὰ εὐτυχίσουν.

20. Νομίζω ὁμως πὼς στὸ σημεῖο αὐτὸ δέν θὰ ἦταν ἀταίριαστο ἢ παραίνεσή μας νὰ χρησιμοποιοῦσε καὶ τὰ διδακτικὰ παραγγέλματα, πού φέρνουν κιόλας πιὸ κοντὰ στὴν καθοδήγησή μας τὸ πὼς πρέπει νὰ ζοῦμε καὶ δείχνουν μὲ τὸν πιὸ ἔντονο τρόπο καὶ τοῦτο ἀκόμη, ὅτι δηλαδή ὁ λόγος για τὴν φιλοσοφία δέν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀσύνδετα κομμάτια, ἀλλὰ ὅλα συνδέονται μεταξύ τους σ' ἕνα σύνολο ὀλοκληρωμένο.²³⁹ Σύμφωνα λοιπὸν

239. Πρόκειται για τὸ εἰκοστὸ κεφάλαιο τοῦ *Προτρεπτικοῦ*, πού ἔχει τίτλο (βλ. 6,1-3 Pist.): «Ὑποθήκες ἀνάμικτες μὲ προτροπές, πού ὀδηγοῦν μαζί σὲ ὅλα τὰ αγαθά κλπ.»

5 δον ἀπὸ τῶν τιμιωτάτων ἀρχόμεθα πρῶτον, ὡς δεῖ
 θεοσέβειαν ἀσκεῖν. αὕτη δὲ οὐκ ἂν παραγένοιτο, εἰ μὴ
 τις ἀφομοιώσειε τῷ θεραπευομένῳ τὸ θεραπεῦον, τὴν
 δὲ ὁμοιότητα ταύτην οὐκ ἄλλη τις ἢ φιλοσοφία παρέχει.
 ἀλλὰ μὴν καὶ ἀψεύδειαν δεῖ περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι
 10 τὸ γὰρ ἀληθεύειν καὶ πρὸς θεοὺς κατὰ τὴν θείαν ἀλή-
 θειαν καὶ πρὸς ἀνθρώπους κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἡγεῖ-
 ται ἡμῖν πάντων τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν.
 τοιαύτης δὲ οὔσης τῆς ἀληθείας, μόνως διὰ φιλοσοφίας
 αὕτη παραγίγνεται· μόνοι γὰρ φιλοθεάμονές εἰσι τῆς
 ἀληθείας οἱ φιλόσοφοι. ἔτι τοίνυν τῶν νόμων τὴν
 15 δύναμιν ἐκάστου ἐπίστασθαι προσήκει, καὶ ὡς χρη-
 στέον αὐτοῖς ἔστι· ταῦτα δὲ οὐκ ἔνεστι μαθεῖν μὴ
 τὴν ἀρετὴν εἰδόντας, πρὸς ἣν καὶ τὴν δύναμιν καὶ
 τὴν χρῆσιν τῶν νόμων ἀναφέρομεν· ἡ δὲ τῆς ἀρετῆς
 ἐπιτηδεύσις διὰ φιλοσοφίας παραγίγνεται· ὥστε καὶ
 20 πρὸς ταύτην ἡγεμών ἔστι φιλοσοφία. ἔτι τοίνυν εἰδέ-
 ναι δεῖ πῶς πρὸς ἀνθρώπους ὁμιλητέον, τοῦτο δὲ
 οὐκ ἂν τις διαγνοίῃ μὴ τὸν τοῦ προσήκοντος ἀπολο-
 γισμὸν ἐπὶ πασῶν τῶν πράξεων ἐπεσκεμμένος, τὴν
 ἀξίαν τε καὶ ἀπαξίαν εἰδὼς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων,
 25 καὶ δυνάμενος διακρίνειν τὰ ἥθη καὶ τὰς φύσεις ἐκά-
 στων καὶ τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις καὶ τοὺς κατὰ πάντα
 ταῦτα συναρμόζοντας λόγους. ἀλλὰ μὴν τούτων γε
 οὐδὲν χωρὶς φιλοσοφίας παραγίγνεται καὶ τούτων οὖν
 ἔνεκα χρήσιμος ἂν εἴη. εἰ δὲ καὶ τοὺς θηριώδεις ἀν-
 95 1 θρώπους καταγωνίζεσθαι ὁ τῆς ἀνδρείας παραγγέλλει
 νόμος καὶ τὰ βλαβερώτατα τῶν θηρίων χειροῦσθαι,
 χωρεῖν τε ἐπὶ τοὺς κινδύνους δεῖ προθύμως καὶ ἐθί-
 ζεσθαι αὐτοὺς ὑπομένειν, ἴδωμεν καὶ πρὸς ταῦτα τίς
 5 ἡμᾶς ἐπιστήμη ἢ δύναμις παρασκευάζει ἐπιτηδείους.
 οὐδεμία ἂν ἄλλη, ὡς ἐγῶμαι, ἢ μόνη φιλοσοφία. αὕτη
 γὰρ διαμελετᾷ καρτερεῖν καὶ τοῦ θανάτου καταφρονεῖν
 ἐγκράτειάν τε ἐπιτηδεύει δι' ὅλου τοῦ βίου, καὶ πρὸς
 μὲν τοὺς πόνους ἐναθλεῖ γενναίως, τῶν δὲ ἡδονῶν

μ' ένα τέτοιο σχέδιο αρχίζουμε κι εδώ απ' ό,τι έχει την πρώτη θέση σε τιμή και σεβασμό. Τò πρώτο μας δηλαδή καθήκον είναι ó σεβασμός πρὸς τοὺς θεοὺς (ἢ εὐσέβεια). Κι αὐτὸν δὲν θὰ τὸν συναντούσαμε παρὰ σ' ἐκείνον, πὸν ἐπιδιώξῃ του θὰ ἦταν νὰ ὁμοιάσει μ' ἐκείνον πὸν τιμᾶ. Ἀλλὰ τὴν ἐξομοίωση αὐτὴν δὲν τὴν ἐξασφαλίζει καμιὰ ἄλλη ἀπὸ τὴν φιλοσοφία.²⁴⁰

Ἀλλὰ τὸ μεγάλο μέλημά μας πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ ἡ ἀληθινὴ μας στάση καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς, σύμφωνα μὲ τὴν θεϊκὴ πραγματικότητα, κι ἀπέναντι στοὺς συνανθρώπους μας, μὲ βάση τὴν δικὴ μας φύση, ἀποτελεῖ ἀνάμεσα σ' ὅλα τὰ θεῖα καὶ τ' ἀνθρώπινα τὸ κορυφαῖο ἀγαθό. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια αὐτὴ μόνο μὲ τὴν φιλοσοφία μπορεῖ νὰ γίνεῖ κτῆμα μας, γιατί μόνον οἱ φιλόσοφοι ἀγαποῦν τὴν ἀναζητήσή της.

Ἀκόμη πρέπει νὰ γνωρίζουμε καλὰ καὶ κάθε νόμου χωριστὰ τὴν δύναμη καὶ ποιὰ εἶναι ἡ σωστὴ ἐφαρμογὴ του. Αὐτὸ ὅμως νὰ τὸ μάθουμε δὲν γίνεται, ὅσο δὲν ξέρουμε ποιὰ εἶναι ἡ ἀρετὴ, πὸν μόνο σὲ ἐξάρτηση ἀπὸ αὐτὴν ἔχει νόημα ἡ δύναμη τῶν νόμων καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τους. Ἀλλ' ἡ σπουδὴ καὶ ἡ ἐξάσκηση τῆς ἀρετῆς γίνεται κτῆμα μας μὲ τὴν φιλοσοφία, ἔτσι πὸν ὁδηγός μας καὶ σ' αὐτὴν νὰ εἶναι πάλι ἡ φιλοσοφία.

Πρέπει ὅμως νὰ ξέρουμε ἀκόμη πῶς θὰ συμπεριφερθοῦμε στοὺς ἀνθρώπους, κι αὐτὸ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ τὸ προσδιορίσει κανεὶς, ἂν δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κάνει σωστὴ ἐκτίμηση γιὰ κάθε πράξη, νὰ ξέρει καλὰ ποιὸς εἶναι ἄξιος καὶ ποιὸς ἀνάξιος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ μπορεῖ νὰ διακρίνει τίς συνήθειες καὶ τὸν χαρακτήρα κάθε ἀνθρώπου καθὼς καὶ τίς ψυχικὲς του δυνατότητες καὶ τὴν σκέψη του, πὸν συνταιριάζει ὅλ' αὐτὰ μαζί. Ἀπὸ αὐτὰ ὅμως βέβαια τίποτε δὲν γίνεται χωρὶς τὴν φιλοσοφία. Ἐτσι λοιπὸν μᾶς εἶναι χρήσιμη καὶ γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους.

Ἀφοῦ ἐξ ἄλλου ὁ (ἄγραφος) νόμος τῆς ἀνδρείας προστάζει νὰ καθιστοῦμε ἀνίσχυρους τοὺς ἀποθηριωμένους ἀνθρώπους καὶ νὰ ἐξουδετερώνουμε τὰ ἐπικίνδυνα θηρία κι ἀφοῦ πρέπει πρόθυμα ν' ἀντιμετωπίζουμε τοὺς κινδύνους καὶ νὰ ἐξοικειώνουμε τὸν ἑαυτό μας νὰ τοὺς ὑπομένει, ἂς δοῦμε ποιὰ μάθηση ἢ δύναμη μᾶς κάνει ἄξιους καὶ γι' αὐτά. Ἐγὼ τουλάχιστον πιστεύω, πῶς αὐτὴ δὲν εἶναι καμιὰ ἄλλη ἀπὸ τὴν φιλοσοφία. Γιατὶ αὐτὴ μᾶς ἐξασκεῖ στὸ νὰ ὑπομένουμε καὶ νὰ μὴ φοβόμαστε τὸν θάνατο, αὐτὴ μᾶς ἐξασφαλίζει αὐτοκυριαρχία σὲ ὅλη μας τὴν ζωὴ καὶ μᾶς κάνει ἀκόμη νὰ εἴμαστε γενναῖοι στοὺς κινδύνους καὶ νὰ περιφρονοῦμε ἐντελῶς

240. Πρβλ. τὸ ῥαῖο ἐπίγραμμα στὸν Στοβαῖο I, 41,1: *Εὐσέβει, ὦ τέκνον. Ὁ δ' εὐσεβῶν ἄκρωσ φιλοσοφήσει· χωρὶς γὰρ φιλοσοφίας ἄκρωσ εὐσεβῆσαι ἀδύνατον.*

- 10 ὑπερορᾶ παντάπασι. μόνης ἄρα ταύτης ἀντιλαμβάνε-
σθαι χρῆ τοὺς βουλομένους τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων
ἀγαθῶν πάντων μεταλαγχάνειν. ὡς γὰρ ἀπλῶς εἰπεῖν,
ὅτι ἂν τις ἐθέλη ἐξεργάσασθαι εἰς τέλος τὸ βέλτιστον,
ἕάν τε σοφίαν ἕάν τε ἀνδρείαν ἕάν τε εὐγλωσσίαν ἕάν
15 τε ἀρετὴν ἢ τὴν σύμπασαν ἢ μέρος τι αὐτῆς, ἐκ τῶνδε
οἷόν τε εἶναι κατεργάσασθαι. φῶναι μὲν πρῶτον δεῖν,
καὶ τοῦτο μὲν τῇ τύχῃ ἀποδεδόσθαι, τὰ δὲ ἐπ' αὐτῶ
ἤδη τῶ ἀνθρώπῳ τάδε εἶναι, ἐπιθυμητὴν γενέσθαι
τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν φιλόπονόν τε καὶ πρωιαίτατα
20 μανθάνοντα καὶ πολὺν χρόνον αὐτοῖς συνδιατελοῦντα.
εἰ δέ τι ἀπέσται τούτων καὶ ἔν, οὐχ οἷόν τε ἔστιν οὐδὲ
ἔς τέλος τὸ ἄκρον ἐξεργάσασθαι, ἔχοντος δὲ ἅπαντα
ταῦτα, ἀνυπέρβλητον γίγνεται τοῦτο, ὅτι ἂν ἀσκῆ
τις τῶν ἀνθρώπων. εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπι-
25 στημῶν ὀρθὸν τοῦτο, πόσῳ δὴ πλέον ἐπὶ τῆς ἡγε-
μονικωτάτης πασῶν τῶν τεχνῶν, φιλοσοφίας; πόρους
τε δεῖ πάντας ὑφίστασθαι γενναίως καὶ χρόνον πολὺν
καταναλίσκειν εἰς τὴν μάθησιν προθυμίαν τε εἰσφέρει-

τις ήδονές. Αὐτὴ καὶ μόνο πρέπει λοιπὸν νὰ ἀποκτήσουν ὅσοι θέλουν νὰ γίνουν μέτοχοι ὄλων τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν.

Καὶ γιὰ νὰ μιλήσουμε ἀπλᾶ,²⁴¹ «ἂν κάποιος θέλει νὰ καλλιεργήσει στὸν τελειότερο βαθμὸ ἕνα ἀγαθὸ, τὴν σοφία καὶ τὴν ἀνδρεία καὶ τὸ χάρισμα τοῦ λόγου καὶ γενικὰ τὴν ἀρετὴ ἢ ἕνα μέρος της, μόνον ἔτσι θὰ μπορέσει νὰ τὸ κατορθώσει. Πρῶτα-πρῶτα πρέπει νὰ ἔχει γεννηθεῖ γι' αὐτὸ –κι αὐτὸ εἶναι βέβαια ἡ τύχη του–, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως πλευρὰ ἀνήκει στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο νὰ γίνῃ ζηλωτὴς τῶν καλῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ νὰ κοπιάσει γι' αὐτὰ κι ἀπὸ πολὺ νωρὶς νὰ ἐπιδοθεῖ στὴν σπουδὴ τους καὶ νὰ διαθέσει πολὺ χρόνο σ' αὐτὰ. Ἄν τώρα τοῦ λείψει κι ἕνα ἀπὸ τὰ παραπάνω, τότε δὲν θὰ εἶναι σὲ θέση τίποτε νὰ φέρει στὴν πλήρη τελειότητα ποὺ ἐπιδιώκει, ἐνῶ, ἂν τὰ διαθέτει ὅλα, θὰ εἶναι ἀξεπέραστος σὲ τελειότητα, ὅ,τι κι ἂν κάνει».²⁴²

Ἄν λοιπὸν ἰσχύει αὐτὸ γιὰ τὶς ἄλλες μαθήσεις, πόσο περισσότερο θὰ ἰσχύει γιὰ τὴν ἀνώτερη ἀπ' ὅλες τὶς ἐπιδόσεις τοῦ ἀνθρώπου, τὴν φιλοσοφία! Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ὑπομένουμε γι' αὐτὴν μὲ γενναιότητα ὅλους τοὺς κόπους, νὰ διαθέτουμε χρόνο πολὺ γιὰ τὴν σπουδὴ της καὶ νὰ δείχνουμε γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν τὴν πιὸ μεγάλη προθυμία.

241. Τὸ τμῆμα τοῦ *Προτρεπτικοῦ* τοῦ Ἰαμβλίου 95,13-104,14 Pist. ἀποτελεῖ τὸν λεγόμενον Ἀνώνυμο Ἰαμβλίου, ποὺ ἐπεσήμανε πρῶτος ὁ Fr. Blass (1889) καὶ ἐνσωματώθηκε ἀργότερα στὰ *Fragmenta der Vorsokratiker* τῶν Diels - Kranz, τόμ. II (1952^ο), 329-334 ὡς ἔργο τῆς Σοφιστικῆς τοῦ 5ου αἰ.. Πὰ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ κείμενο, τὴν διάσωση τοῦ ὁποῖου ὀφείλουμε στὸν Ἰαμβλίου, βλέπε τὴν μελέτη μου «Ο Ἀνώνυμος Ἰαμβλίου (Ε' αἰ. π.Χ.) γιὰ τὴν τυραννίδα»: *Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Τσάτσο*, Ἀθήνα 1980, 759-767. Βλ. τὸ Παράρτημα στὴν παρούσα ἔκδοση.

242. Οἱ Diels - Kranz κατέταξαν τὸν Ἀνώνυμο Ἰαμβλίου σὲ ἑπτὰ ἀποσπάσματα: Ἀπ. 1 = 95,13-24 Pist., 2 = 96,1-97,8, 3 = 97,16-98,12, 4 = 98,17-99,15, 5 = 99,18-28, 6 = 100,5-101,6, 7 = 101,11-104,14. Τὰ κύρια θέματα τῶν ἑπτὰ ἐνοτήτων εἶναι συνοπτικὰ τὰ ἑξῆς: 1. Οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ βελτίστου στὴν κοινωνικὴ ζωὴ (σοφία, ἀνδρεία, εὐγλωσσία, ἀρετὴ): ἀγαθὴ φύση, κλίση στὴν ἀρετὴ, μακροχρόνια φιλόπονη μάθηση. 2. Ἀναγκαιότητα τῆς μαθήσεως καὶ ἄσκηση στὴν πράξη τῆς ἀρετῆς. 3. Χρῆση τῶν ἀρετῶν εἰς ἀγαθὰ καὶ νόμιμα. Ἀγαθὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ μὲ τὸν λόγο καὶ τὰ ἔργα ὠφελεῖ τοὺς πολλούς. Τὸ κοινωνικὸ σύνολο ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν προστασία τῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου. 4-5. Καταπολέμηση τῶν παθῶν (φιλοχρηματία, ἀντιζηλία, ἐπιθυμία ἐπιβολῆς κ.ἄ.), ποὺ ἀποτελοῦν ἐμπόδια στὴν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς. Ἡ σταθερότητα τοῦ χαρακτήρος ἢ ἀναγκαιότερη προϋπόθεση γιὰ νὰ γίνῃ κανεὶς ἀληθῶς ἀγαθός. 6. Ἡ αὐτοκρατορία ἀποκτὰ μεγαλύτερη ἀξία σὲ σχέση μὲ τὴν ροπὴ γιὰ (πολιτικὴ) δύναμη καὶ κυριαρχία. Ἀντίκρουση ὧσων ὑποστηρίζουν τὸ «δικαίον τοῦ ἰσχυροτέρου». 7. Ἡ εὐνομία τελικὸς σκοπὸς τῆς πολιτικῆς παιδείας. Τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐνομίας, τὰ κακὰ τῆς ἀνομίας. Ἡ τυραννίδα. Εὐρύτερη ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῶν ἀποσπασμάτων μὲ εὐστοχα σχόλια βλέπε στὸν H. Gomperz, *Sophistik und Rhetorik*, Leipzig/Berlin 1912 (ἀνατύπ. Darmstadt 1965), 80-89.

- 96 1 σθαι μεγίστην. πρὸς δὴ τούτοις, ἐξ οὗ ἂν τις βού-
 ληται δόξαν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις λαβεῖν καὶ τοιοῦτος
 φαίνεσθαι οἷος ἂν ᾗ, αὐτίκα δεῖ νέον τε ἄρξασθαι
 καὶ ἐπιχρησθαι αὐτῷ ὁμαλῶς ἀεὶ καὶ μὴ ἄλλοτε ἄλλως.
 5 συγχρονισθὲν μὲν γὰρ ἕκαστον τούτων καὶ αὐτίκα τε
 ἀρξάμενον καὶ συναυξηθὲν εἰς τέλος λαμβάνει βέβαιον
 τὴν δόξαν καὶ τὸ κλέος διὰ τὰδε, ὅτι πιστεύεται τε
 ἤδη ἀνευδοιάστως, καὶ ὁ φθόνος τῶν ἀνθρώπων οὐ
 προσγίγνεται, δι' ὃν τὰ μὲν οὐκ αὔξουσιν οὐδ' εὐλόγως
 10 μηνύουσι, τὰ δὲ καταψεύδονται μεμφόμενοι παρὰ τὸ
 δίκαιον. οὐ γὰρ ἠδὴ τοῖς ἀνθρώποις ἄλλον τινὰ
 τιμᾶν (αὐτοὶ γὰρ στερίσκεσθαι τινος ἠγοῦνται), χειρω-
 θέντες δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς καὶ κατὰ σμικρὸν
 ἐκ πολλοῦ ἐπαχθέντες ἐπαινέται καὶ ἄκοντες ὅμως
 15 γίνονται. ἅμα δὲ καὶ οὐκ ἀμφιβάλλουσιν, εἴτε ἄρα
 τοιοῦτος ἀνθρωπὸς ἐστίν οἷος φαίνεται, ἢ ἐνεδρεύει
 καὶ θηρεύεται τὴν δόξαν ἐπὶ ἀπάτῃ, καὶ ἂ ποιεῖ,
 ταῦτα καλλωπίζεται ὑπαγόμενος τοὺς ἀνθρώπους· ἐν
 ἐκείνῳ δὲ τῷ τρόπῳ, ᾧ ἐγὼ προεῖπον, ἀσκηθεῖσα ἢ
 20 ἀρετῇ πίστιν ἐμποιεῖ περὶ ἑαυτῆς καὶ εὐκλειαν. ἐαλω-
 κότες γὰρ ἤδη κατὰ τὸ ἰσχυρὸν οἱ ἀνθρωποι οὔτε τῷ
 φθόνῳ ἔτι δύνανται χρῆσθαι οὔτε ἀπατᾶσθαι ἔτι οἴον-
 ται. ἔτι δὲ καὶ ὁ χρόνος συνῶν μὲν ἐκάστῳ ἔργῳ καὶ
 25 πράγματι πολὺς καὶ διὰ μακροῦ κρατύνει τὸ ἀσκού-
 μενον, ὁ δὲ ὀλίγος χρόνος οὐ δύναται τοῦτο ἀπεργά-
 ζεσθαι. καὶ τέχνην μὲν ἂν τις τὴν κατὰ λόγους πυθό-
 μενος καὶ μαθὼν οὐ χείρων τοῦ διδάσκοντος ἂν γένοιτο
 ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ, ἀρετῇ δὲ ἥτις ἐξ ἔργων πολλῶν
 συνίσταται, ταύτην δὲ οὐχ οἷόν τε ὀψὲ ἀρξαμένῳ οὔτε
 97 1 ὀλιγοχρονίως ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν, ἀλλὰ συντραφεῖναι τε
 αὐτῇ δεῖ καὶ συναυξηθῆναι τῶν μὲν εἰργόμενον κακῶν
 καὶ λόγων καὶ ἠθῶν, τὰ δ' ἐπιτηδεύοντα καὶ κατερ-
 γαζόμενον σὺν πολλῷ χρόνῳ καὶ ἐπιμελείᾳ. ἅμα δὲ
 5 τις καὶ τῇ ἐξ ὀλίγου χρόνου εὐδοξία προσγίγνεται

96,5 ἐγχρονισθὲν Wilamowitz καὶ post τούτων om. Töpfer, Diels 15 εἴτε: εἰ Diels 16 ἀνθρωπος Diels 29 οὔτε: οὐδὲ Wendland, Diels: <οὔτε> ὀψὲ ἀρξ. οὔτε Vitelli 97,4 χρόνον=πόνῳ Wilam.

«Κοντὰ σ'αὐτὰ ἐκεῖνος, πού θέλει μὲ ὀρισμένα μέσα νὰ κερδίσει τὴν δόξα τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ φαίνεται στοὺς ἄλλους τέτοιος πού πραγματικά εἶναι, πρέπει ἀπὸ νωρὶς ν' ἀρχίσει καὶ νὰ καλλιεργεῖ μεθοδικὰ καὶ μόνιμα τὶς ἀρετὲς του, κι ὄχι ἄλλοτε ἔτσι κι ἄλλοτε ἀλλοιῶς. Γιατὶ, ὅταν γίνει ἔγκαιρα ἢ ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς, καθὼς ἀρχίζει ἀμέσως κι ἀναπτύσσεται μαζί του ὡς τὴν ὀλοκλήρωσή της, τοῦ ἐξασφαλίζει φήμη καὶ δόξα σταθερὴ γιὰ δύο λόγους, ἐπειδὴ γίνεται πιστευτὴ χωρὶς ἐπιφυλάξεις κι ἐπειδὴ δὲν ἐκδηλώνεται ἐδῶ ὁ φθόνος τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸς πού κάνει ἄλλοτε νὰ μειώνουν τὴν ἀξία καὶ νὰ ἀποσιωποῦν κακόβουλα κι ἄλλοτε νὰ καταγγέλλουν ἄδικα καὶ συκοφαντικὰ τὶς καλὲς πράξεις. Γιατὶ δὲν εἶναι εὐχάριστο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους νὰ τιμοῦν τοὺς ἄλλους - νομίζουν δὲ πὼς χάνουν ἔτσι οἱ ἴδιοι κάτι -, κι ὅταν ὑποχρεωθοῦν ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ ὕστερα ἀπὸ καιρὸ σιγᾶ-σιγὰ νὰ ὑποχωρήσουν, καὶ τότε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι ὅπως φαίνεται καὶ δὲν παραμονεύει γιὰ τὴν δόξα καὶ δὲν τὴν κυνηγᾷ μὲ ἀπάτη ἢ δὲν ἐξωραΐζει ὅσα κάνει γιὰ νὰ κερδίσει τὴν συμπάθεια τῶν ἀνθρώπων. Ἄν ὅμως ἡ ἀρετὴ ἀσκηθεῖ μὲ τὸν τρόπο πού εἶπα πρὶν ἀπὸ λίγο, θὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν ἄλλων καὶ τὸν ἔπαινο ὄλων. Γιατὶ σὰν νικηθοῦν ἀπὸ τὴν δύναμή της οἱ ἄνθρωποι, οὔτε πιά νὰ φθονήσουν μποροῦν οὔτε νὰ πιστέψουν πὼς ἀπατήθηκαν.

Ἄλλὰ κι ὁ πολὺς ὁ χρόνος, σὰν συνοδεύει ἀπὸ νωρὶς τὰ ἔργα καὶ τὰ πράγματα, κάνει καλύτερη τὴν ἄσκησή τους, πράγμα πού δὲν μπορεῖ νὰ γίνει σὲ λίγο καιρὸ. Κι ὅσο γιὰ τὴν τέχνη τοῦ λόγου, θὰ μπορούσε ἴσως κανεὶς, ὅταν τὴν διδαχθεῖ καὶ τὴν μάθει καλά, νὰ φθάσει τὸν δάσκαλό του καὶ σὲ λίγο μόνο καιρὸ. Μὲ τὴν ἀρετὴ ὅμως, πού εἶναι σύνολο ἀπὸ ἔργα καὶ πράξεις πολλές, δὲν γίνεται νὰ φθάσει κανεὶς στὴν τέλεια ἐξάσκησή της, ἂν ἀρχίσει ἀργὰ καὶ ἔχει πίσω του πολὺ λίγο χρόνο. Ἐκεῖνο πού χρειάζεται εἶναι ν' ἀνατραφεῖ κανεὶς καὶ νὰ ἀνδρωθεῖ μαζί της, ἀποφεύγοντας ἀπὸ τὴν μία μεριά τοὺς φαύλους λόγους καὶ τὶς συνήθειες καὶ καλλιεργώντας ἀπὸ τὴν ἄλλη κι ἐφαρμόζοντας γιὰ πολὺ καιρὸ καὶ μὲ μεγάλη φροντίδα κάθε ἀρετὴ. Ἀπὸ τὴν δόξα ἄλλωστε καὶ τὶς τιμὲς πού ἀποκτᾷ κανεὶς μέσα

βλάβη τοιάδε· τοὺς γὰρ ἑξαπιναίως καὶ ἐξ ὀλίγου
 χρόνου ἢ πλουσίους ἢ σοφοὺς ἢ ἀγαθοὺς ἢ ἀνδρείους
 γενομένους οὐκ ἀποδέχονται ἠδέως οἱ ἄνθρωποι. εἰ
 δὴ ταῦτα ἀληθῆ λέγομεν, καὶ οὐχ οἷόν τε ἄλλως τὴν
 10 ὁμοιότητα τῶν ἠθῶν καὶ τὸ βέβαιον καὶ τὸ ἀμετάπτω-
 τον παραγίνεσθαι ἢ διὰ μόνης φιλοσοφίας, καὶ τοῦτο
 σαφὲς γέγονεν ἐκ τούτων, ὡς, εἰ βουλοίμεθα τελείως
 ἀγαθοὶ γενέσθαι εὐκλείας τε καὶ εὐδαιμονίας ὄντως
 μεταλαβεῖν, οὐκ ἄλλο τι πρακτέον ἡμῖν ἢ φιλοσοφητέον.
 15 Ἔτι τοίνυν καὶ ἦδε ἡ παραίνεσις ἐπὶ τὸ αὐτὸ
 τέλος φέρει, ὡς, ὅταν τις ὀρεχθῆίς τινος τοῦτο κατερ-
 γασάμενος ἔχη αὐτὸ εἰς τέλος, ἐάν τε εὐγλωσσίαν
 ἐάν τε σοφίαν ἐάν τε ἰσχύν, τούτῳ εἰς ἀγαθὰ καὶ
 νόμιμα καταχρησθαι δεῖ· εἰ δὲ εἰς ἄδικά τε καὶ ἄνομα
 20 χρήσεται τις τῷ ὑπάρχοντι ἀγαθῷ, πάντων κάκιστον
 εἶναι τὸ τοιοῦτον καὶ ἀπεῖναι κρεῖσσον αὐτὸ ἢ παρ-
 εῖναι καὶ ὥσπερ ἀγαθὸς τελέως ὁ τούτων τι ἔχων
 γίγνεται εἰς τὰ ἀγαθὰ αὐτοῖς καταχρώμενος, οὕτω
 25 πάλιν πάγκακος τελέως ὁ εἰς τὰ πονηρὰ χρώμενος.
 τὸν τε αὖ ἀρετῆς ὀρεγόμενον τῆς συμπάσης σκεπτέον
 εἶναι, ἐκ τίνος ἂν λόγου ἢ ἔργου ἄριστος εἴη· τοιοῦτος
 δ' ἂν εἴη ὁ πλείστοις ὠφέλιμος ὢν. εἰ μὲν τις χρή-
 ματα διδοὺς εὐεργετήσῃ τοὺς πλησίον, ἀναγκασθή-
 σεται κακὸς εἶναι πάλιν αὖ συλλέγων τὰ χρήματα·
 98 1 ἔπειτα οὐκ ἂν οὕτω ἄφθονα συναγάγοι ὥστε μὴ ἐπι-
 λείπειν διδόντα καὶ δωρούμενον· εἴτα αὕτη αὖθις
 δευτέρα κακία προσγίγνεται μετὰ τὴν συναγωγὴν τῶν
 χρημάτων, ἐὰν ἐκ πλουσίου πένης γένηται καὶ ἐκ
 5 κεκτημένου μηδὲν ἔχων. πῶς ἂν οὖν δὴ τις μὴ χρή-
 ματα νέμων ἀλλὰ ἄλλῳ δὴ τινι τρόπῳ εὐποητικὸς
 ἂν εἴη ἀνθρώπων, καὶ ταῦτα μὴ σὺν κακίᾳ ἀλλὰ σὺν
 ἀρετῇ; καὶ προσέτι δωρούμενος πῶς ἂν ἔχοι τὴν δόσιν
 ἀνέκλειπτον; ὧδε οὖν ἔσται τοῦτο, εἰ τοῖς νόμοις τε
 10 καὶ τῷ δικαίῳ ἐπικουροίη· τοῦτο γὰρ τάς τε πόλεις

16 τοῦτο: τούτων Töpfer, Diels, om. Blass 22 τελέως secl. Diels 27 ὁ om. Friedl.; μὲν <οὖν>
 Blass εἶναι om. Wilam. (cf. Roller 31)

σέ λίγο πρέπει νά περιμένει τελικά ζημία, γιατί οί ἄνθρωποι δέν βλέπουν μέ εὐχαρίστηση αὐτούς, πού ξαφνικά καί πολὺ γρήγορα γίνονται πλούσιοι ἢ σοφοὶ ἢ ἀγαθοὶ ἢ ἀνδρεῖοι».

Ἄν λοιπὸν αὐτὰ πού λέμε εἶναι σωστά κι ἀλλοιῶς δέν γίνεται νά ὑπάρξει ἡ σταθερότητα στὸν ἠθικὸ χαρακτήρα καί στὸ βέβαιο καί ἀμετάβλητό του παρὰ μέ μόνη τὴν φιλοσοφία, τότε ἔγινε φανερὸ ἀπὸ αὐτὰ, πῶς ἂν θέλου- με νά γίνουμε ἀγαθοὶ καί ν' ἀποκτήσουμε πραγματικά τὴν δόξα καί τὴν εὐτυχία, δέν ἔχουμε νά κάνουμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νά φιλοσοφοῦμε.

Ἀλλὰ καί ἡ ἐπόμενη προτροπὴ ὀδηγεῖ στὸ ἴδιο τελικὸ συμπέρασμα, πῶς, «ὅταν δηλαδὴ θελήσει κανεὶς κάτι καί τὸ καλλιεργήσει, ἔτσι πού νά τὸ ἀποκτήσει στὸν τελειότερο βαθμὸ, εἴτε γιὰ τὸ χάρισμα τοῦ λόγου πρόκειται εἴτε γιὰ τὴν σοφία εἴτε γιὰ τὴν δύναμη, πρέπει νά κάνει χρῆση του γιὰ ἀγα- θοὺς καί νόμιμους σκοποὺς. Ἄν ὅμως χρησιμοποῖσει κανεὶς τὸ προσὸν πού διαθέτει σὲ ἄδικα καί ἄνομα ἔργα, αὐτὸ θὰ ἦταν πιά τὸ χειρότερο ἐλάττω- μα καί εἶναι προτιμότερο νά λείπει. Κι ὅπως στὸν τελειότερο βαθμὸ ἀγαθὸς γίνεται ἐκεῖνος πού χρησιμοποιεῖ κάθε προσὸν του γι' ἀγαθοὺς σκοποὺς, ἔτσι γίνεται πάλι στὸν χειρότερο βαθμὸ κακὸς ὅποιος τὰ χρησιμοποιεῖ γιὰ φαῦλα ἔργα.

Ἄς ἐξετάσουμε ὡστόσο ἀκόμη καί γιὰ ποιоὺς λόγους ἡ ἔργα θὰ λέγα- με τέλειο τὸν ἄνθρωπο πού ἐπιθυμεῖ νά ἀποκτήσει τὴν ἀρετὴ σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή της. Τέτοιος θὰ ἦταν χωρὶς ἄλλο αὐτὸς πού εἶναι στοὺς πολλοὺς ὠφέλιμος. Ἄλλὰ κι ἂν κάποιος εὐεργετήσῃ τοὺς γνωστοὺς του, δα- νεῖζόντάς τους χρήματα, θ' ἀναγκασθεῖ νά γίνῃ κακὸς μαζί τους, προ- σπαθώντας νά τὰ πάρῃ πάλι πίσω, κι οὔτε πού θὰ μπορέσει νά μαζέψῃ τόσα πολλά, ἔτσι πού δίνοντας καί χαρίζοντας νά μὴ μείνῃ ὀδῖος χωρὶς. Κι αὐτὸ εἶναι τώρα τὸ δεύτερο κακό, ὕστερα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπανάκτησή τους, τὸ νά γίνῃ ἀπὸ πλούσιος φτωχὸς κι ἀπὸ ἐκεῖ πού εἶχε πολλὰ νά μὴν ἔχει τίποτε. Πῶς θὰ μπορούσε λοιπὸν κανεὶς, χωρὶς νά μοιράζῃ χρήματα ἀλλὰ μέ ἄλλο τρόπο, νά γίνῃ εὐεργέτης τῶν ἀνθρώπων, καί μάλιστα χωρὶς κακία ἄλλὰ μέ ἀρετή; Καί πῶς θὰ μπορούσε νά δωρίζει χωρὶς νά ἐξαντλεῖ τὴν περιουσία του; Μὲ ἓνα μόνο τρόπο, ἂν οἱ πράξεις του στηρίζουν καί ἐνισχύουν τοὺς νόμους καί τὸ δίκαιο. Γιατὶ αὐτὰ εἶναι

καὶ τοὺς ἀνθρώπους τὸ συνοικίζον καὶ τὸ συνέχον
εἶναι. πάλιν οὖν καὶ ἐκ τούτου τὰ αὐτὰ συμβαίνει
εἰ γὰρ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν πάντων τῶν ἐν τῷ βίῳ
πραγμάτων καὶ τὴν τοῦ νοῦ διανομὴν ἦν καλοῦμεν
15 νόμον φιλοσοφία παραδίδωσι γνησίως, οὐδὲν ἄλλο
δεῖ πράττειν ἢ φιλοσοφεῖν ἀληθινῶς τοὺς βουλομένους
τῆς τελειοτάτης ζωῆς μεταλαμβάνειν. καὶ μὴν ἐγκρα-
τέστατόν γε δεῖ εἶναι πάντα ἄνδρα διαφερόντως· τοι-
οῦτος δ' ἂν μάλιστα, εἴ τις τῶν χρημάτων κρείσσω
20 εἴη, πρὸς ἃ πάντες διαφθείρονται, καὶ τῆς ψυχῆς
ἀφειδῆς ἐπὶ τοῖς δικαίοις ἐσπουδακῶς καὶ τὴν ἀρετὴν
μεταδιώκων· πρὸς ταῦτα γὰρ δύο οἱ πλείστοι ἀκρατεῖς
εἰσι. διὰ τοιοῦτον δέ τι ταῦτα πάσχουσιν· φιλοψυ-
χοῦσι μὲν, ὅτι † τοῦτο ἢ ζωὴ ἐστὶν ἢ ψυχὴ· ταύ-
25 τῆς οὖν φεῖδονται καὶ ποθοῦσιν αὐτὴν διὰ φιλίαν
τῆς ζωῆς καὶ συνήθειαν ἢ συντρέφονται· φιλοχρημα-
τοῦσι δὲ τῶνδε εἵνεκα, ἅπερ φοβεῖ αὐτούς. τί δ'
99 1 ἐστὶ ταῦτα; αἱ νόσοι, τὸ γῆρας, αἱ ἐξαπιναῖοι ζημίαι,
οὐ τὰς ἐκ τῶν νόμων λέγω ζημίας (ταύτας μὲν γὰρ
καὶ εὐλαβηθῆναι ἔστι καὶ φυλάξασθαι), ἀλλὰ τὰς τοι-
αύτας, πυρκαϊάς, θανάτους οἰκετῶν, τετραπόδων, ἄλλας
5 αὔ συμφοράς, αἱ περὶ κείνται αἱ μὲν τοῖς σώμασιν, αἱ
δὲ ταῖς ψυχαῖς, αἱ δὲ τοῖς χρήμασι. τούτων δὴ οὖν
ἔνεκα πάντων, ὅπως ἐς ταῦτα ἔχωσι χρῆσθαι τοῖς
χρήμασι, πᾶς ἀνὴρ τοῦ πλούτου ὀρέγεται. καὶ ἄλλ'
ἄττα δὲ ἐστὶν ἅπερ οὐχ ἦσσαν ἢ τὰ προειρημένα
10 ἐξορμᾷ τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὸν χρηματισμὸν, αἱ πρὸς
ἀλλήλους φιλοτιμίαι καὶ οἱ ζῆλοι καὶ αἱ δυναστεῖαι,
δι' ἃς τὰ χρήματα περὶ πολλοῦ ποιοῦνται, ὅτι συμ-
βάλλεται εἰς τὰ τοιαῦτα. ὅστις δὲ ἐστὶν ἀνὴρ ἀληθῶς
ἀγαθός, οὗτος οὐκ ἀλλοτρίῳ κόσμῳ περικειμένῳ τὴν
15 δόξαν θηρᾶται, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ ἀρετῇ. διόπερ ἐπεὶ

98,19 εἴ τις: εἴη, εἰ Diels <εἴη>, εἴ τις Kieppling 21 ἐπὶ <τε> Wilam. 24 ταῦτὸ ἢ ζωὴ ἐστὶ τῇ ψυχῇ Kiessling: τούτῳ ἢ ζωὴ ἐστὶν <ῶ> ἢ ψυχῇ Töpfer: τούτῳ ῶ ζωὴ ἐστὶν ἢ ψυχῇ fort. Diels: τοῦτο ῶ ζῶσιν ἐστὶν ἢ ψυχῇ Wilam.: τοῦτο ἢ ζωὴ ἐστὶν, ἢ ψυχῇ Kranz: τοῦτο, ἢ ζωὴ, ἔστιν ἢ ψυχῇ Untersteiner 99,5 περὶ κείνται: ἐπὶ κείνται fort. Pist.: αἵπερ ἐπὶ κείνται Töpfer.

πὸν καὶ τὶς πόλεις δημιουργοῦν καὶ ὀργανώνουν καὶ τοὺς ἀνθρώπους συνδέουν καὶ κρατοῦν μαζί».

Κι ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ λοιπὸν προκύπτει πάλι τὸ ἴδιο. Ἄν δηλαδὴ μόνο ἡ φιλοσοφία ἐξασφαλίζει μὲ τρόπο γνήσιο τὴν σωστὴν χρῆση ὅλων τῶν πραγμάτων τῆς ζωῆς ἀλλὰ κι αὐτοῦ πὸν ὀργανώνει ὁ νοῦς καὶ πὸν ὀνομάζουμε νόμο,²⁴³ αὐτοὶ πὸν θέλουν νὰ κατακτήσουν τὴν τέλεια ζωὴ δὲν χρειάζεται νὰ κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ φιλοσοφοῦν μὲ εὐκρίνεια.

«Ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο πρέπει κάθε ἄνθρωπος νὰ εἶναι κυρίαρχος τοῦ ἑαυτοῦ του. Καὶ τέτοιος θὰ γινόταν ὅποιος θὰ ἦταν ἀνώτερος χρημάτων (πὸν γιὰ νὰ τὰ ἀποκτήσουν διαφθείρονται ὅλοι) κι ὅποιος στὴν ἐπιδίωξη τῆς ἀρετῆς καὶ στὴν φροντίδα γιὰ τὸ δίκιο δὲν θὰ λογάριάζε οὔτε τὴν ψυχὴ του. Γιατὶ πραγματικὰ σ' αὐτὰ τὰ δύο πράγματα ἐκδηλώνεται ἡ ἔλλειψη αὐτοκυριαρχίας τῶν πολλῶν. Κι αὐτὸ συμβαίνει ἀσφαλῶς γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο. Ἀπὸ τὴν μία μεριὰ ἀγαποῦν αὐτοὶ ὅλοι τὴν ψυχὴ τους, γιατί ταυτίζεται μὲ τὴν ζωὴ ἢ ψυχὴ. Τὴν φροντίζουν λοιπὸν καὶ τὴν λατρεύουν, ἐπειδὴ ἀγαποῦν τὴν ζωὴ καὶ ἐπειδὴ τὴν ἔχουν συνηθίσει, καθὼς εἶναι δεμένη μὲ τὴν ὑπαρξὴ τους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι ἀγαποῦν τὰ χρήματα ἐξαιτίας αὐτῶν, πὸν τοὺς φοβίζον κι αὐτὰ εἶναι οἱ ἀρρώστειες, τὰ γηρατειά, οἱ ξαφνικὲς καταστροφές, ὅχι αὐτὲς πὸν ἔχουν φυσικὴ προέλευση (γιατὶ αὐτὲς πρέπει νὰ τὶς σεβασθεῖ κανεὶς ἀλλὰ καὶ νὰ τὶς προβλέψει), ἀλλὰ οἱ ἄλλες, ὅπως οἱ πυρκαγιές, ὁ θάνατος ὑπηρετῶν ἢ ζῶων τοῦ σπιτιοῦ κι ἄλλες ἀκόμη συμφορές, πὸν ἀπειλοῦν ἄλλες τὸ σῶμα, ἄλλες τὴν ψυχὴ κι ἄλλες τὴν περιουσία. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν ὅλους τοὺς λόγους καὶ γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ μεταχειρισθεῖ τὰ χρήματά του σ' αὐτὲς τὶς περιστάσεις ἐπιδιώκει κάθε ἄνθρωπος τὸν πλοῦτο. Ἀλλὰ ὑπάρχουν κι ἄλλοι λόγοι, πὸν κάνουν τοὺς ἀνθρώπους ὅσο καὶ οἱ προηγούμενες αἰτίες νὰ ρίχνονται μὲ πάθος στὴν ἀπόκτηση χρημάτων. Εἶναι ὁ μεταξὺ τους ἀνταγωνισμός, οἱ ἀντιζηλίεις καὶ ἡ ἐπιθυμία ἐπιβολῆς, πὸν τοὺς κάνουν νὰ δίνουν στὰ χρήματα μεγάλη σημασία, γιατί τοὺς εἶναι στήριγμα σ' αὐτά. Ὅποιος ὅμως εἶναι ἀληθινὰ ἀγαθός, αὐτὸς δὲν κυνηγᾷ τὴν δόξα μὲ ξένα μέσα, ἐξωτερικά, ἀλλὰ μὲ τὴν προσωπικὴ του ἀρετὴ».

243. Πρβλ. Πλάτωνος *Νόμοι* Δ 714Α: *τὴν τοῦ νοῦ διανομὴν ἐπονομάζοντας νόμον.*

φιλοσοφία εἰς ἑαυτὸν ἀνηρτῆσθαι ποιεῖ τῷ ἀγαθῷ
 πάντα, παθῶν δὲ καὶ τῆς ἕξω χρείας ἀφίστησιν, εἴη
 ἂν χρησιμωτάτη πασῶν πρὸς τὸν εὐδαίμονα βίον. καὶ
 20 περὶ φιλοψυχίας δὲ ὧδε ἂν τις πεισθεῖη, ὅτι, εἰ μὲν
 ὑπῆρχε τῷ ἀνθρώπῳ εἰ μὴ ὑπ' ἄλλου ἀποθάνοι ἀγήρω
 τε εἶναι καὶ ἀθανάτῳ τὸν λοιπὸν χρόνον, συγγνώμη
 ἂν πολλὴ τῷ φειδομένῳ τῆς ψυχῆς· ἐπεὶ δὲ ὑπάρχει
 τῷ βίῳ μηκνυομένῳ τό τε γῆρας κάκιον ὄν ἀνθρώποις
 καὶ μὴ ἀθάνατον εἶναι, καὶ ἡ ἀμαθία ἤδη ἐστὶ μεγάλη
 25 καὶ συνήθεια πονηρῶν λόγων τε καὶ ἐπιθυμημάτων,
 ταύτην περιποιεῖν ἐπὶ δυσκλεία, ἀλλὰ μὴ ἀθάνατον
 ἀντ' αὐτῆς † λείπεσθαι, ἀντὶ θνητῆς οὕσης εὐλογίαν
 ἀέναον καὶ αἰεὶ ζῶσαν. εἰ τοίνυν μόνη φιλοσοφία
 100 1 μελέτην ἐμποιεῖ θανάτου καὶ καταφρόνησιν, ἐπὶ δὲ
 τὴν ἀθάνατον καὶ αἰεὶ οὕσαν ζωὴν ἐπανάγει καὶ τοὺς
 αἰεὶ ὄντας λόγους ἀναδιδάσκει καὶ τούτους ζηλοῦν
 ἐθίζει, πασῶν ἂν εἴη καὶ διὰ τοῦτο ὠφελιμωτάτη.
 5 Ἔτι τοίνυν οὐκ ἐπὶ πλεονεξίαν ὀρμᾶν δεῖ, οὐδὲ
 τὸ κράτος τὸ ἐπὶ τῇ πλεονεξίᾳ ἡγεῖσθαι ἀρετὴν εἶναι,
 τὸ δὲ τῶν νόμων ὑπακούειν δειλίαν πονηροτάτη γὰρ
 αὕτη ἢ διάνοιά ἐστι, καὶ ἐξ αὐτῆς πάντα τὰναντία
 τοῖς ἀγαθοῖς γίνεται, κακία τε καὶ βλάβη. εἰ γὰρ
 10 ἔφυσαν μὲν οἱ ἄνθρωποι ἀδύνατοι καθ' ἑνα ζῆν, συν-
 ἦλθον δὲ πρὸς ἀλλήλους τῇ ἀνάγκῃ εἴκοντες, πᾶσα δὲ
 ἡ ζωὴ αὐτοῖς εὗρηται καὶ τὰ τεχνήματα πρὸς αὐτήν,
 σὺν ἀλλήλοις δὲ εἶναι αὐτοὺς καὶ ἀνομία διαιτᾶσθαι
 15 οὐχ οἷόν τε (μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν οὕτω γίνεσθαι
 ἐκείνης τῆς κατὰ ἑνα διαίτης), διὰ ταύτας τοίνυν τὰς
 ἀνάγκας τὸν τε νόμον καὶ τὸ δίκαιον ἐμβασιλεύειν
 τοῖς ἀνθρώποις καὶ οὐδαμῆ μεταστῆναι ἂν αὐτά·
 φύσει γὰρ ἰσχυρὰ ἐνδεδέσθαι ταῦτα. εἰ μὲν δὴ γένοιτό

99,19 ἂν <ῆν> Blass, Diels 23 fort. ἀνθρώποις καὶ <τοῦ θανάτου καὶ τὸ> Diels: τό [τε] γῆρας κάκιον ὄν ἀνθρώποις καὶ <τοῦ> μὴ ἀθάνατον εἶναι Wilam. 27 ἔπεσθαι Blass: λείπεσθαι <κλέος> Wilam. (cf. Heracl. B 29), Diels: [ἀθάνατον ἀντ' αὐτῆς] Friedländer: λιπέσθαι ἂν τι θνητῆς Gompez 100, 12 τεχνήματα <τὰ> Blass, sed. v. 102,23 13 καί: καὶ Diels, Kranz 14 ζημίαν <ἂν> Diels, Kranz 18 ἰσχυρὰ Blass, Wilam.

Γι' αυτό και η φιλοσοφία, πού κάνει τὸν ἀγαθὸ νὰ ἐξαρτᾶ τὰ πάντα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὶς ἐξωτερικὲς ἀνάγκες, εἶναι ἢ πιὸ χρήσιμη ἀπ' ὅλα στὴν ἐπιδίωξη τῆς εὐτυχίας στὴν ζωὴ.

«Ὅσο γιὰ τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεισθεῖ γιὰ τὰ παραπάνω κι ἀπὸ τὰ ἐξῆς. Ἄν δηλαδὴ ἦταν δυνατόν ὁ ἄνθρωπος – ἂν δὲν συμβεῖ ἓνας ἄλλος νὰ τοῦ πάρει τὴν ζωὴ– νὰ μὴ γεράσει ποτὲ καὶ νὰ εἶναι γιὰ πάντα ἀθάνατος, θὰ ἦταν πολὺ δικαιολογημένος νὰ προσέχει τόσο τὴν ζωὴ του. Ἄφου ὅμως ὅσο μακραίνει ἡ ζωὴ ἔρχονται τὰ γηρατεῖα – ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κακά– κι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀθάνατος, εἶναι μεγάλη μωρία καὶ κάτι, πού μόνο ἡ ἐξοικείωση μὲ φαύλους λόγους καὶ ἐπιθυμίες τὸ ἐξηγεῖ, νὰ φροντίζει κανεὶς γιὰ μιὰ ἀξιοθρήνητη ζωὴ, ἀντὶ ν' ἀφήνει στὴ θέση της, πού εἶναι θνητή, ἔπαινο ἀθάνατο, ἀτελεύτητο καὶ πάντα ζωντανό».

Ἄφου λοιπὸν μόνον ἡ φιλοσοφία προκαλεῖ τὴν σπουδὴ τοῦ θανάτου καὶ τὴν καταφρόνησή του, μᾶς κατευθύνει πάλι στὴν ἀθάνατη καὶ παντοτινὴ ζωὴ, μᾶς δείχνει ἀκόμη καλύτερα τώρα τὶς αἰώνιες ἀρχὲς τῶν πραγμάτων καὶ μᾶς συνηθίζει νὰ θέλουμε νὰ τὶς γνωρίσουμε, θὰ ἔπρεπε καὶ γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους νὰ θεωρηθεῖ ἢ πιὸ χρήσιμη.

«Ἄλλὰ δὲν πρέπει ἀκόμη καὶ νὰ ὑψώνει ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτὸ του πάνω ἀπ' ὅλα οὔτε νὰ θεωρεῖ τὴν δύναμη, πού στηρίζεται στὴν ὑπεροψία, γιὰ ἀρετὴ, ἐνῶ τὴν ὑπακοὴ στοὺς νόμους γιὰ δειλία. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ εἶναι ἢ δολιότερη ἀπ' ὅλες, κι ἀπὸ αὐτὴν προέρχονται ὅλα ὅσα εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὰ ἀγαθὰ, καθὼς καὶ ἡ κακία καὶ ἡ φθορά. Γιατί, ἀφου οἱ ἄνθρωποι γεννήθηκαν ἀδύναμοι νὰ ζήσουν μόνοι, χωριστά, κι ἐνώθηκαν πολλοὶ μαζί, ὀδηγημένοι ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, κι ὅλη ἡ ζωὴ καὶ κάθε δημιουργία τῆς τέχνης τοὺς εἶναι ρυθμισμένα ἀπὸ αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ νὰ ζοῦν πολλοὶ μαζί καὶ νὰ διατηροῦνται στὴν ζωὴ χωρὶς νόμους εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο – ἢ ζημία ἀπὸ αὐτὸ θὰ ἦταν πιὸ μεγάλη ἀπὸ τὸ νὰ ζεῖ ὁ καθένας χωριστά–, γι' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς ἀναγκαίους λόγους βασιλεύει ὁ νόμος καὶ τὸ δίκαιο στοὺς ἀνθρώπους, καὶ εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ κλονισθοῦν, γιὰτὶ εἶναι ἀπὸ τὴν φύση τοὺς ἀρκετὰ ἰσχυροὶ ὥστε νὰ φιμωθοῦν.

20 τις ἐξ ἀρχῆς φύσιν τοιάνδε ἔχων, ἄτρωτος τὸν χρῶτα
 ἄνοσός τε καὶ ἀπαθής καὶ ὑπερφυῆς καὶ ἀδαμάντινος
 τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, τῷ τοιούτῳ ἴσως ἂν τις
 ἀρκεῖν ἐνόμισε τὸ ἐπὶ τῇ πλεονεξία κράτος (τὸν γὰρ
 25 τοιοῦτον τῷ νόμῳ μὴ ὑποδύνοντα δύνασθαι ἀθῶον
 εἶναι), οὐ μὴν ὀρθῶς οὕτως οἴεται· εἰ γὰρ καὶ τοι-
 οῦτός τις εἴη, ὡς οὐκ ἂν γένοιτο, τοῖς μὲν νόμοις
 συμμαχῶν καὶ τῷ δικαίῳ καὶ ταῦτα κρατύνων καὶ τῇ
 101 1 ἰσχύι χρώμενος ἐπὶ ταῦτά τε καὶ τὰ τούτοις ἐπικου-
 ροῦντα, οὕτω μὲν ἂν σφύζοιτο ὁ τοιοῦτος, ἄλλως δὲ
 οὐκ ἂν διαμένοι· δοκεῖν γὰρ ἂν τοὺς ἅπαντας ἀν-
 5 θρώπους τῷ τοιούτῳ φύντι πολεμίους κατασταθέντας
 διὰ τὴν ἑαυτῶν εὐνομίαν, καὶ τὸ πλῆθος ἢ τέχνη ἢ
 δυνάμει ὑπερβαλέσθαι ἂν καὶ περιγενέσθαι τοῦ τοι-
 ούτου ἀνδρός. οὕτω φαίνεται καὶ αὐτὸ τὸ κράτος,
 5 ὅπερ δὴ κράτος ἐστί, διὰ τε τοῦ νόμου καὶ διὰ τὴν
 δίκην σφύζομενον. χωρὶς δὲ τούτων αὐτὸ δι' αὐτὸ
 αἰρετόν ἐστι τὸ δίκαιον, καὶ φύσει πρὸς αὐτὸ πεφύ-
 καμεν. κἂν μηδὲν οὖν τῶν ἕξωθεν περιγίγνηται κἂν
 ἐλαττώματά τινα συμβαίῃ ἀνθρώπινα, δικαιοπραγεῖν
 10 ἄξιον, ὡς τούτου ὄντος πᾶσι τιμιωτάτου.
 Μαθεῖν δὲ ἄξιον καὶ ταῦτα περὶ τῆς εὐνομίας τε
 καὶ ἀνομίας, ὅσον διαφέρετον ἀλλήλοιν, καὶ ὅτι μὲν
 εὐνομία ἄριστον εἴη καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ, ἢ ἀνομία δὲ
 κάκιστον· αἱ γὰρ παραχρῆμα βλάβαι γίνονται ἐκ τῆς

100,25 ὡς: οἶος Diels (v. Diels in app.) 29 δοκεῖν: ἀρκεῖν Gompez, Untersteiner 101,2 κατὰ τὸ
 πλῆθος Töpfer <ή> Diels, Untersteiner sec. Pist. 13 <ἂν> εἴη Töpfer 14 αἱ γὰρ: <μέγιστ>αι
 γὰρ Töpfer, Diels, Untersteiner

Ἀλλὰ κι ἂν γινόταν νὰ γεννηθεῖ κάποιος τέτοιος, πού νὰ εἶναι ἄτρωτος στὸ σῶμα καὶ ἀπρόσβλητος ἀπὸ ἀρρώστειες καὶ ἀπαλλαγμένος ἀπὸ πάθη καὶ μὲ μιὰ λέξη ὑπεράνθρωπος, μὲ σῶμα καὶ ψυχὴ γερὰ σὰν τὸ διαμάντι, σ' αὐτὸν μονάχα θὰ μπορούσε νὰ πιστέψει κανεὶς, πὼς θὰ ταίριαζε ἡ δύναμη, πού ὀφείλεται στὴν ἀπληστία, γιατί μόνον ἓνας τέτοιος θὰ μπορούσε νὰ μὴν ὑποταχθεῖ στὸν νόμο καὶ νὰ μείνει ἀπείραχτος. Κι ὅμως κι αὐτὸς ὁ ὑπολογισμὸς θὰ ἦταν σφαλερὸς. Γιατὶ κι ἂν ἀκόμη ἦταν τέτοιος, πού στ' ἀλήθεια κανεὶς δὲν θὰ κατόρθωνε νὰ γίνεῖ, μόνον ἂν συμμαχοῦσε μὲ τὸν νόμο καὶ μὲ τὴν δικαιοσύνη καὶ ἐνίσχυε τὴν δύναμή τους καὶ χρησιμοποιοῦσε τὴν δική του, ἔτσι πού κι αὐτοὶ καὶ ὅ,τι τοὺς βοηθάει νὰ ὠφελοῦνται, τότε μόνο θὰ ἦταν ἀσφαλὴς κι αὐτός, ἐνῶ ἄλλοιὼς δὲν θὰ μπορούσε κἄν νὰ ἐπιβιώσει.

Γιατὶ θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθεῖ, πὼς ξεκινώντας ἀπὸ τὴν εὐνομία τοὺς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἤρχοντο ἀντιμέτωποί του, καὶ τὸ πλῆθος, εἴτε μὲ τὴν ἐπιτηδειότητά του εἴτε μόνο μὲ τὴν δύναμή του, θὰ ἀποδεικνυόταν ἀνώτερο καὶ θὰ κατέβαλε ἓνα τέτοιο ἀνδρα. Ἔτσι γίνεται φανερό, πὼς κι αὐτὴ ἡ δύναμη, ἡ γυμνὴ καὶ ἀπόλυτη δύναμη, μόνον ὅσο ὑπάρχει ὁ νόμος καὶ τὸ δίκαιο μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ».

Τὸ δίκαιο ὅμως εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιο καὶ χωρὶς τὰ ἄλλα ἐπιδιώξή μας, καὶ εἴμαστε γεννημένοι ἀπὸ τὴν φύση μας νὰ τείνουμε σ' αὐτό. Κι ἂν λοιπὸν τίποτε δὲν μᾶς μείνει ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ, κι ἂν δὲν μᾶς λείπουν ὀρισμένα ἀνθρώπινα ἐλαττώματα, ἔχει μεγάλη ἀξία νὰ ἐφαρμόζουμε τὸ δίκαιο, γιατί αὐτὸ εἶναι τὸ πολυτιμότερο ἀπὸ ὅλα.

«Ἄλλ' εἶναι χρήσιμο νὰ γνωρίσουμε καὶ τὰ ἐξῆς σχετικὰ μὲ τὴν εὐνομία καὶ τὴν παρανομία καὶ τὸ πόσο διαφέρει ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη κι τὸ ὅτι ὅσο ἡ εὐνομία εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ καὶ γιὰ τὸ σύνολο καὶ γιὰ τὸ ἄτομο, τόσο ἡ παρανομία εἶναι τὸ μεγαλύτερο κακό.²⁴⁴ Γιατὶ ἀπὸ τὴν παραβίαση τῶν

244. Οἱ πρῶτοι στίχοι τοῦ ἀποσπ. 7 τοῦ *Ἀωνόμου* σοφιστοῦ φαίνονται ὡς συντόμηση τοῦ Ἰαμβλίχου. Στὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ ἀποσπάσματος καὶ ὕστερα ἀπὸ μία ρητορικὴ ἔκθεση τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐνομίας ὁ *Ἀωνόμος* ἀσχολεῖται μὲ τὰ *ἔτι τῆς ἀνομίας ἀποβαίνοντα κακά*. Καὶ δὲν εἶναι τυχαίον ὅτι τὸ τελευταῖο καὶ ἐκτενέστερο μέρος τοῦ ἀποσπάσματος (103,20-104,14) καλύπτει ἡ διαπραγμάτευση ἑνὸς *κακοῦ τοσοῦτου καὶ τοιοῦτου*, πού εἶναι ἡ τυραννίδα. Στὸ θέμα αὐτὸ εἶναι ἀφιερωμένο τὸ παλαιότερο ἄρθρο μου (1980), ἐδῶ στὸ Παράρτημα τοῦ τόμου, ὅπου πολλὰ καὶ σημαντικὰ καὶ γιὰ τίς προσεγγίσεις παλαιότερων φιλολόγων. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τοῦ ἀποσπ. 7 -ὅπως καὶ ὅλου τοῦ *Ἀωνόμου*- εἶναι πολὺ πλούσιο σὲ προτάσεις διορθώσεως τοῦ κειμένου, πού παραδίδει ὁ Ἰαμβλίχος, προτάσεις πού δὲν ἐπηρεάζουν ὡστόσο τὴν ἔρμηνεία τοῦ κειμένου, πλὴν μιᾶς ἀκροτελευτίας (104,12-14), γιὰ τὴν ὁποία βλέπε τὸ ἄρθρο μου.

15 ἀνομίας. ἀρξώμεθα δὲ τὰ τῆς εὐνομίας δηλοῦν, ἅπερ γίγνεται πρότερα.

Πίστις μὲν πρώτη ἐγγίγνεται ἐκ τῆς εὐνομίας με-
γάλα ὠφελούσα τοὺς ἀνθρώπους τοὺς σύμπαντας, καὶ
τῶν μεγάλων ἀγαθῶν τοῦτό ἐστι κοινὰ γὰρ τὰ χρή-
ματα γίγνεται ἐξ αὐτῆς, καὶ οὕτω μὲν ἔαν καὶ ὀλίγα
20 ἢ ἔξαρκεῖ ὅμως κυκλούμενα, ἄνευ δὲ ταύτης οὐδ' ἂν
πολλὰ ἢ ἔξαρκεῖ.

Καὶ αἱ τύχαι δὲ αἱ εἰς τὰ χρήματα καὶ τὸν βίον,
αἱ τε ἀγαθαὶ καὶ μῆ, ἐκ τῆς εὐνομίας τοῖς ἀνθρώποις
προσφορώτατα κυβερνῶνται· τοὺς τε γὰρ εὐτυχοῦντας
25 ἀσφαλεῖ αὐτῇ χρῆσθαι καὶ ἀνεπιβουλεύτῳ, τοὺς τε αὖ
δυστυχοῦντας ἐπικουρεῖσθαι ἐκ τῶν εὐτυχοῦντων διὰ
τὴν ἐπιμιξίαν τε καὶ πίστιν, ἅπερ ἐκ τῆς εὐνομίας
γίγνεται.

102 1 Τόν τε αὖ χρόνον τοῖς ἀνθρώποις διὰ τὴν εὐνο-
μίαν εἰς μὲν τὰ πράγματα ἀργὸν γίνεσθαι, εἰς δὲ τὰ
ἔργα τῆς ζωῆς ἐργάσιμον.

Φροντίδος δὲ τῆς μὲν ἀηδεστάτης ἀπηλλάχθαι
5 τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῇ εὐνομίᾳ, τῇ δὲ ἡδίστῃ συνεῖναι
πραγμάτων μὲν γὰρ φροντίδα ἀηδεστάτην εἶναι, ἔργων
δὲ ἡδίστην.

Εἷς τε αὖ τὸν ὕπνον ἰοῦσιν, ὅπερ ἀνάπαιμα κα-
κῶν ἐστὶν ἀνθρώποις, ἀφόβους μὲν καὶ ἄλυπα μερι-
μνῶντας ἔρχεσθαι εἰς αὐτόν, γιγνομένους δὲ ἐπ' αὐ-
τοῦ ἕτερα τοιαῦτα πάσχειν, καὶ μὴ ἐμφόβους ἐξάπινα
καθίστασθαι ἢ οὐδ' ἐκ μεταλλαγῆς ἡδίστης τοῦ γνωστήν
τὴν ἡμέραν εἶναι προσδέχεσθαι, ἀλλὰ ἡδέως φροντίδας
μὲν ἀλύτους περὶ τὰ ἔργα τῆς ζωῆς ποιουμένους, τοὺς
15 πόνους δὲ τῇ ἀντιλήψει ἀγαθῶν ἐλπίσιν εὐπίστοις καὶ
εὐπροσδοκῆτοις ἀνακουφίζοντας, ὧν πάντων τὴν εὐνο-
μίαν αἰτίαν εἶναι.

101,15 ἅπερ γίγνεται, πρότερα Wilam., Kranz, Untersteiner: πρότερα <ἡμῖν> Diels: πρόσφορα Töpfer 24 καὶ <αἱ> μῆ Töpfer 102,10 ἀπ' αὐτοῦ Wilam., Diels 11 ἐξαπινάως Blass 12 ἡδη στυγνοτάτην Apelt: †τοῦ γνωστήν† Diels: βούθρωσιν pro τοῦ γνωστήν Friedl. 13 ἡδέως: ἀδεῶς Wilam., Diels

νόμων ἐπέρχονται οἱ πιὸ ἄμεσες ζημίες στοὺς ἀνθρώπους. Ἄς ἀρχίσουμε ὁμως πρῶτα μὲ ὅσα ἀφοροῦν τὴν εὐνομία καὶ ὅσα προέρχονται ἀπὸ αὐτὴν.

Τὸ πρῶτο ποὺ χαρίζει ἡ εὐνομία εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη, ποὺ ὠφελεῖ ξεχωριστὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ, γιατί χάρις σ' αὐτὴν τὰ χρήματα γίνονται κοινὸ ἀγαθὸ κι ἔτσι, κι ὅταν ἀκόμη εἶναι λίγα, ἀποδεικνύονται ἀρκετὰ καθὼς κυκλοφοροῦν, ἐνῶ χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ ἐπαρκοῦσαν καὶ πολλὰ νὰ ἦσαν.

Ἀλλὰ καὶ ὅσα ἀπρόβλεπτα συμβαίνουν στὴν διαχείριση τῆς περιουσίας καὶ στὴν ζωὴ γενικά, καὶ τὰ εὐχάριστα καὶ τὰ δυσάρεστα, μὲ τὴν εὐνομία ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τοὺς πανθρώπους μὲ τὸν πιὸ σύμφορο τρόπο. Γιατὶ κι αὐτοὶ ποὺ εὐτυχοῦν μποροῦν ἔτσι νὰ κάνουν σίγουροι καὶ ἀνεπιβούλευτη χρῆση τῆς καλῆς τους τύχης, ἀλλὰ κι αὐτοὶ ποὺ δυστυχοῦν ἔχουν πάλι τὴν συμπαράσταση τῶν πρώτων χάρις στὴν κοινὴ ζωὴ καὶ στὴν ἐμπιστοσύνη, ποὺ ὀφείλονται στὴν εὐνομία.

Ἀκόμη καὶ ὁ χρόνος ἀποδεικνύεται γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ζοῦν μὲ εὐνομία χάρις σ' αὐτὴν ἐλεύθερος ἀπὸ δυσκολίες καὶ ἀποδοτικὸς στὰ ἔργα τῆς ζωῆς τους. Κι ἀπὸ φροντίδες βασανιστικὲς ἀπαλλάσσονται οἱ ἄνθρωποι, ὅταν εὐνομοῦνται, ἐνῶ ἀπολαμβάνουν τὶς εὐχάριστες. Γιατὶ στίς δυσκολίες γίνεται βασανιστικὴ ἡ ἔγνοια, ἐνῶ εἶναι εὐχάριστη στὴν ἐργασία.

Κι ὅταν πάλι ἔλθει ἡ ὥρα τοῦ ὕπνου, ποὺ εἶναι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἀνάπαυση ἀπὸ τοὺς κόπους, μποροῦν νὰ κατευθύνονται σ' αὐτὸν χωρὶς ἀνησυχίες καὶ λύπες. Κι ὅταν ξυπνοῦν ἀπὸ τὸν ὕπνο, καθὼς θὰ περιμένουν μιὰ καινούργια μέρα μὲ τὰ γνωστά της πιά συμβάντα, θὰ βρίσκονται σὲ ἀνάλογη διάθεση καὶ δὲν θὰ δοκιμάζουν ξαφνικὰ τὸν φόβο, κι ἀπὸ τὴν πιὸ γλυκεῖα ὥρα δὲν θὰ πέφτουν σὲ ἀγωνία, ἀλλὰ θὰ ἀπολαμβάνουν μὲ εὐχαρίστηση, ἐλευθερωμένους ἀπὸ λύπες, τὶς φροντίδες τῶν ἔργων τῆς ζωῆς καὶ θ' ἀνακουφίζουν μὲ χρηστὲς ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν τοὺς κόπους τῆς ἡμέρας, πράγματα ὅλα ποὺ ὀφείλονται στὴν εὐνομία.

Καὶ τὸ κακὰ μέγιστα τοῖς ἀνθρώποις πορίζον, πόλε-
 20 μον ἐπιφερόμενον εἰς καταστροφήν καὶ δούλωσιν, καὶ
 τοῦτο ἀνομοῦσι μὲν μᾶλλον ἐπέρχεσθαι, εὐνομουμένοις
 δ' ἦσσαν.

Καὶ ἄλλα δὲ πολλά ἐστὶν ἐν τῇ εὐνομίᾳ ἀγαθὰ,
 ἅπερ ἐπικουρήματα τῇ ζωῇ καὶ παραψυχὴ τῶν χαλε-
 25 πῶν ἐξ αὐτῆς γίγνεται· τὰ δ' ἐκ τῆς ἀνομίας κακὰ
 ἀποβαίνοντα τάδε ἐστίν.

Ἄσχολοι μὲν πρῶτον οἱ ἀνθρώποι πρὸς τὰ ἔργα
 γίνονται καὶ ἐπιμελοῦνται τοῦ ἀηδεστάτου, πραγμάτων
 103 1 ἀλλ' οὐκ ἔργων, τὰ τε χρήματα δι' ἀπιστίαν καὶ ἀμι-
 ξίαν ἀποθησαυρίζουσιν ἀλλ' οὐ κοινοῦνται, καὶ οὕτως
 σπάνια γίγνεται, ἐὰν καὶ πολλὰ ἦ.

Αἶ τε τύχαι αἰ φλαῦραι καὶ αἰ ἀγαθαὶ εἰς τάναντία
 5 ὑπηρετοῦσιν ἢ τε γὰρ εὐτυχία οὐκ ἀσφαλῆς ἐστὶν ἐν
 τῇ ἀνομίᾳ ἀλλ' ἐπιβουλεύεται, ἢ τε δυστυχία οὐκ ἀπω-
 θεῖται ἀλλὰ κρατύνεται διὰ τὴν ἀπιστίαν καὶ ἀμιξίαν.

Ὅ τε πόλεμος ἔξωθεν μᾶλλον ἐπάγεται καὶ ἡ οἰκεία
 στάσις ἀπὸ τῆς αὐτῆς αἰτίας, καὶ ἐὰν μὴ πρόσθεν
 10 γίνηται, τότε συμβαίνει· ἐν τε πράγμασι συμβαίνει
 καθεστάναι αἰεὶ διὰ ἐπιβουλὰς τὰς ἐξ ἀλλήλων, δι'
 ἄσπερ εὐλαβουμένους τε διατελεῖν καὶ ἀντεπιβουλεύον-
 τας ἀλλήλοις.

Καὶ οὔτε ἐργηγορόσιν ἠδείας τὰς φροντίδας εἶναι
 15 οὔτε ἐς τὸν ὕπνον ἀπερχομένοις ἠδείαν τὴν ὑποδοχὴν
 ἀλλὰ ἐνδείματον, τὴν τε ἀνέγερσιν ἔμφοβον καὶ πτοῦ-
 σαν τὸν ἀνθρώπον ἐπὶ μνήμας κακῶν ἑξαπιναίους
 ἄγειν ἅπερ ἐκ τῆς ἀνομίας ταῦτά τε καὶ τὰ ἄλλα κακὰ
 τὰ προειρημένα ἅπαντα ἀποβαίνει.

Γίνεται δὲ καὶ ἡ τυραννίς, κακὸν τοσοῦτόν τε
 20 καὶ τοιοῦτον, οὐκ ἐξ ἄλλου τινὸς ἢ ἀνομίας. οἴονται
 δὲ τινες τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι μὴ ὀρθῶς συμβάλλονται,

102,19 ἐκφερόμενον Diels 103,5 ὑπηρετοῦσιν: <βλάβην τε καὶ λ>ύπην ρέουσιν Törfer!
 17 ἑξαπιναίως? Diels

Κι αυτό πού φέρνει στους ανθρώπους τὰ μεγαλύτερα δεινά, ὁ πόλεμος, πού ἐπισωρεύει καταστροφή καὶ ὑποδούλωση, κι αὐτὸς προσβάλλει πιὸ πολὺ τὶς πολιτεῖες, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀνομία, παρὰ ἐκεῖνες πού εὐνομούνται. Καὶ γενικὰ εἶναι πολλὰ ἀκόμη τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐνομίας, πού χάρις σ' αὐτὴν γίνονται βοήθεια στὴν ζωὴ καὶ ἀνακούφιση στὶς δυσκολίες.

Κι ὅσο γιὰ τὰ κακὰ πού προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀνομία, αὐτὰ εἶναι τὰ ἐξῆς. Πρῶτα-πρῶτα μένουν οἱ ἄνθρωποι μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐργασία καὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ταπεινά, φορτωμένοι μέριμνες καὶ ὄχι ἔργα. Κι ἀκόμη, ἐπειδὴ τοὺς λείπει ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἡ ἐπικοινωνία, ἀποθησαυρίζουν καὶ δὲν κυκλοφοροῦν τὸ χρῆμα, πού, ὅσο κι ἂν ὑπάρχει σὲ ἀφθονία, γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν σπανίζει.

Ἀλλὰ καὶ οἱ καλοτυχίες καὶ οἱ κακοτυχίες ἔχουν μόνο δυσάρεστες συνέπειες, γιὰτὶ καὶ ἡ εὐτυχία στὸ καθεστῶς τῆς ἀνομίας δὲν εἶναι καθόλου σίγουρη, ἀλλὰ διαρκῶς παραμονεύει ἡ ἀπειλὴ ἀνατροπῆς τῆς, καὶ ἡ δυστυχία δὲν ἀπομακρύνεται, ἀλλ' ἐνισχύεται, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐμπιστοσύνη οὔτε καὶ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἄλλους.

Ἡ ἴδια ἀφορμὴ εὐνοεῖ περισσότερο ἀκόμη καὶ τὸν πόλεμο μὲ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἀναταραχὴ, πού μάλιστα τότε ἀκριβῶς συμβαίνουν, κι ὅταν δὲν ἔχει δοθεῖ πρὶν τέτοια ἀφορμὴ. Ἐτσι συμβαίνει νὰ εἶναι ὅλοι πάντα σὲ ἔγνοια –ἀπὸ τὸν φόβο ὅτι οἱ ἄλλοι θὰ τοὺς βλάψουν– καὶ πάντα ἔτοιμοι νὰ ἀμυνθοῦν ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβουλευθοῦν αὐτοὶ τοὺς ἄλλους.

Κι οὔτε ὅσο κρατάει ἡ μέρα εἶναι οἱ ἔγνοιες τοὺς ἀγαθὲς οὔτε ὅταν πρόκειται νὰ κοιμηθοῦν θὰ τοὺς ὑποδεχθεῖ γλυκὸς ὁ ὕπνος ἀλλὰ γεμάτος φόβους. Καὶ τὸ ξύπνημά τους, τρομαγμένο καὶ φοβερό, φέρνει μὲ μιᾶς σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀνάμνηση τῶν κακῶν πράξεών τους. Αὐτὰ λοιπὸν καὶ τὰ ἄλλα πού εἶπαμε πιὸ πάνω εἶναι ὅλα κακὰ, πού ὀφείλονται στὴν ἀνομία.

Ἀλλὰ καὶ ἡ τυραννίδα, πού εἶναι μεγάλο καὶ βαρὺ κακό, δὲν ὀφείλεται σὲ τίποτε ἄλλο παρὰ στὴν ἀνομία. Ὑπάρχουν βέβαια μερικοί, πού δὲν σκέπτονται σωστὰ καὶ πού νομίζουν, πὼς μπορεῖ καὶ γι' ἄλλο λόγο νὰ ἐπιβληθεῖ

25 τύραννον ἐξ ἄλλου τινὸς καθίστασθαι καὶ τοὺς ἀν-
 θρώπους στερίσκεσθαι τῆς ἐλευθερίας οὐκ αὐτοὺς αἰ-
 104 1 τίους ὄντας, ἀλλὰ βιασθέντας ὑπὸ τοῦ κατασταθέντος
 τυράννου, οὐκ ὀρθῶς ταῦτα λογιζόμενοι ὅστις γὰρ
 ἡγείται βασιλέα ἢ τύραννον ἐξ ἄλλου τινὸς γίνεσθαι
 ἢ ἐξ ἀνομίας τε καὶ πλεονεξίας, μωρός ἐστίν. ἐπειδὴν
 γὰρ ἅπαντες ἐπὶ κακίαν τράπωνται, τότε τοῦτο γίνεσθαι
 οὐ γὰρ οἷόν τε ἀνθρώπους ἄνευ νόμων καὶ δίκης ζῆν.
 ὅταν οὖν ταῦτα τὰ δύο ἐκ τοῦ πλήθους ἐκλίπη, ὃ τε
 νόμος καὶ ἡ δίκη, τότε ἤδη εἰς ἓνα ἀποχωρεῖν τὴν ἐπι-
 τροπίαν τούτων καὶ φυλακὴν. πῶς γὰρ ἂν ἄλλως εἰς
 5 ἓνα μοναρχία περισταίῃ, εἰ μὴ τοῦ νόμου ἐξωσθέντος
 τοῦ τῷ πλήθει συμφέροντος; δεῖ γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦ-
 τον, ὃς τὴν δίκην καταλύει καὶ τὸν νόμον τὸν πᾶσι
 κοινὸν καὶ συμφέροντα ἀφαιρήσεται, ἀδαμάντινον γενέ-
 σθαι, εἰ μέλλει συλήσειν ταῦτα παρὰ τοῦ πλήθους τῶν
 10 ἀνθρώπων εἷς ὢν παρὰ πολλῶν· σάρκινος δὲ καὶ ὁμοῖος
 τοῖς λοιποῖς γενόμενος ταῦτα μὲν οὐκ ἂν δυνηθείη
 ποιῆσαι, τάναντία δὲ ἐκλελοιπότες καθιστὰς μοναρχή-
 σαιεν ἄν· διὸ καὶ γιγνόμενον τοῦτο ἐνίους τῶν ἀνθρώ-
 πων λανθάνει. εἰ τοίνυν τοσοῦτων μὲν αἰτία κακῶν
 15 ἐστὶν ἀνομία, τοσοῦτον δὲ ἀγαθὸν εὐνομία, οὐκ ἄλλως
 ἔνεστι τυχεῖν εὐδαιμονίας εἰ μὴ τις νόμον ἡγεμόνα προ-
 στήσαιοι τοῦ οἰκείου βίου. οὗτος δ' ἐστὶ λόγος ὀρθός,
 προστάτων μὲν ἃ δεῖ ποιεῖν ἀπαγορεύων δὲ ἃ μὴ
 20 χρῆ, ἔν τε τῷ παντὶ κόσμῳ καὶ ἐν πόλεσι καὶ ἐν ἰδίῳ
 οἴκοις καὶ αὐτῷ τινι ἐκάστῳ πρὸς ἑαυτόν. εἰ τοίνυν
 τὸν τοιοῦτον λόγον περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν ὄντα καὶ
 καλῶν καὶ αἰσχροῶν οὐχ οἷόν τε ἄλλως μαθεῖν καὶ
 γνόντα τελεώσασθαι, εἰ μὴ τις τελέως φιλοσοφήσειε,
 25 τούτων ἕνεκα φιλοσοφίαν ἀσκητέον πάντων μάλιστα
 τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιτηδευμάτων.

Ένας τύραννος και πώς μπορεί οι άνθρωποι να χάσουν την ελευθερία τους χωρίς να είναι οι ίδιοι υπεύθυνοι γι' αυτό, αλλά υποκύπτοντας στην βία, που ο τύραννος μεταχειρίστηκε για να επικρατήσει. Όσο αυτοί δεν συλλογίζονται ορθά. Γιατί όποιος πραγματικά πιστεύει, πώς άλλες αιτίες κι όχι ή ανομία και ή πλεονεξία εγκαθιστούν ένα τύραννο ή ένα βασιλέα, αυτός είναι μωρός. Σωστό είναι πώς αυτό μπορεί να γίνει τότε, όταν οι πολίτες όλοι έχουν στραφεί προς την φαυλότητα και την κακία. Γιατί είναι βέβαια αδύνατον οι άνθρωποι να ζήσουν χωρίς δικαιοσύνη και χωρίς νόμους. Όταν λοιπόν αυτά τα δύο λείψουν από τον λαό –ό νόμος και το δίκαιο–, τότε πια ή προστασία τους και ή φύλαξη τους περνάει στα χέρια ενός ανθρώπου. Και πώς αλλιώς αλήθεια θα γινόταν να περάσει όλη ή εξουσία σ' αυτόν τον ένα, αν δεν είχε παραμερισθεί ο νόμος, που αποβλέπει στο συμφέρον όλων; Γιατί θα έπρεπε αυτός ο άνθρωπος, που καταλύει το δίκαιο και αφαιρεί τον νόμο, που ισχύει για όλους και ωφελεί το πλήθος, να είναι από άσάλι για να μπορέσει τέτοια αγαθά ν' αρπάξει από ένα ολόκληρο λαό, ένας αυτός από πολλούς. Όπως όμως είναι πλασμένος από την ίδια σάρκα, που είναι και οι άλλοι, είναι αδύνατον να επιτύχει κάτι τέτοιο. Αντίθετα όμως, όταν πια έχουν λείψει τα αγαθά αυτά, με το να τα επαναφέρει αυτός, μπορεί και κυβερνάει μόνος. Γι' αυτόν τον λόγο ακριβώς και όρισμένοι δεν μπορούν να το αντιληφθούν, ότι δηλαδή ο τύραννος επιβάλλεται, όταν καταλυθεί ο νόμος από τους πολίτες».

Αν λοιπόν ή ανομία είναι αιτία τόσων κακών και ή ευνομία τόσων αγαθών, δεν υπάρχει άλλος τρόπος να επιτύχει κανείς την ευτυχία από το να καταστήσει τον νόμο οδηγό στην προσωπική του ζωή. Κι αυτός είναι ισοδύναμος με τον ορθό λογισμό,²⁴⁵ που από την μια μεριά προστάζει αυτά που πρέπει να κάνουμε κι από την άλλη απαγορεύει εκείνα που δεν πρέπει. Κι αυτό ισχύει σ' όλο τον κόσμο γενικά και στην πολιτεία και στην οικογένεια και απέναντι στον ίδιο τον εαυτό του καθενός.

Κι αν λοιπόν αυτόν τον λογισμό, που αναφέρεται στα αγαθά και στα κακά, στα καλά και στα φαῦλα, δεν υπάρχει άλλος τρόπος ν' αποκτήσουμε και με την γνώση του να τελειοποιηθούμε, παρά μόνον αν φιλοσοφήσουμε σωστά, τότε για όλους αυτούς τους λόγους πρέπει περισσότερο απ' όλες τις άλλες ανθρώπινες ασχολίες να επιδοθούμε στην φιλοσοφία.

245. Η έκφραση «ορθός λογισμός» (λόγος ορθός) προέρχεται κι αυτός από την Σοφιστική (Untersteiner).

105 1 XXI. Τελευταῖον δὴ τρόπον εἰς προτροπὴν τίθεμεν
 τὸν ἀπὸ τῶν συμβόλων, τὸν μὲν ἴδιον ὄντα τῆς αἰρέ-
 σεως καὶ ἀπόρρητον πρὸς τὰς ἄλλας ἀγωγάς, τὸν δὲ
 δημῶδη καὶ κοινὸν πρὸς ἐκείνας, τρίτον δὲ παρ'
 5 ἀμφοτέρα μέσον ἀμφοῖν οὔτε παντάπασι δημῶδη οὔτε
 μὴν ἄντικρυς Πυθαγορικόν, ἀλλ' οὔδ' ἀπηλλαγμένον
 ὄλοσχερῶς ἑκατέρου. τῶν γὰρ λεγομένων Πυθαγορι-
 κῶν συμβόλων ὅσα ἂν ἀξιομνημόνευτα ἡμῖν φαίνεται
 καὶ τὸ προτρεπτικὸν εἶδος παραδεικνύη ἐκθέμενοι, διε-
 10 γνώκαμεν ἐξήγησιν ποιήσασθαι τὴν πρέπουσαν αὐτῶν
 εἰς παράκλησιν, ἐκ τοῦ τοιούτου νομίζοντες πλήρη καὶ
 ἐντελεστέραν προτροπὴν εἰς φιλοσοφίαν ἐνήσειν τοῖς
 ἐντευξομένοις μᾶλλον ἢ εἰ διὰ πλειόνων στίχων ποιού-
 μεθα τὴν προτροπὴν. καθὸ μὲν οὖν ἐξωτερικὰς τινὰς
 15 ἐπιλύσεις καὶ κοινὰς πάσης φιλοσοφίας ἐντάξομεν
 αὐτῶ, κατὰ τοῦτο ἡγητέον αὐτὸ κεχωρίσθαι Πυθαγο-
 ρικοῦ βουλήματος, καθὸ δὲ καὶ τὰς τῶν ἀνδρῶν
 τούτων κυριωτάτας περὶ ἐκάστου δόξας ἐγκαταμίξομεν,
 κατὰ τοῦτο πάλιν οἰκεῖον μὲν Πυθαγορικῶν, ἀλλότριον
 20 δὲ τῶν ἄλλων φιλοσόφων καλῶς ἔχει τίθεσθαι αὐτό.
 λεληθότως δέ, ὡς εἰκός, ἀποπαιδαγωγῆσει μὲν τοῦτο
 ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐννοιῶν, προσάξει δὲ καὶ
 οἰκειώσει μάλιστα ταῖς προκειμέναις καὶ κατὰ τήνδε
 τὴν αἴρεσιν τεχνολογουμέναις παρακλήσεσιν, οἷά τις
 25 γέφυρα ἢ κλίμαξ κάτωθεν ἄνω καὶ εἰς ὕψος ἐκ βάθους
 ἀνιμῶσα πολεῖ καὶ ἀνάγουσα τὴν ἐκάστου τῶν γνησίως
 προσεξόντων διάνοιαν· εἰς γὰρ τὸ τοιοῦτο καὶ ἐμη-
106 1 χανήθη κατὰ μίμησιν καὶ ἀπόμαξιν τῶν προλεχθέντων.
 οἱ γὰρ παλαιότατοι καὶ αὐτῶ συγχρονήσαντες καὶ
 μαθητεύσαντες τῷ Πυθαγόρᾳ οὐ τῇ κοινῇ καὶ δημῶδει
 καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν εἰωθυῖα λέξει τε καὶ ἐρμηνεία
 5 ἐποιοῦντο συνετὰ καὶ εὐνόητα τοῖς ἀπλῶς ἀκούουσιν
 ἐξ ἐπιδρομῆς τε ἐντυγχάνουσιν, εὐπαρακολούθητα πειρώ-
 μενοι τίθεσθαι τὰ φραζόμενα ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ
 τὴν νενομοθετημένην αὐτοῖς ὑπὸ Πυθαγόρου ἐχεμυθίαν
 μυστηρίων καὶ πρὸς τοὺς ἀτελεστέρους τρόπων ἀπορ-

Ὡς ἕνα τελευταῖο πιά τρόπο προτροπῆς θά χρησιμοποιήσουμε τὰ συμβολικά παραγγέλματα, πού ἀποτελοῦν μία ἰδιουτυπία τῆς πυθαγορικής σχολῆς, ἀπρόσιτη στίς ἄλλες φιλοσοφικές διδασκαλίες, ἕνα τρόπο ὅμως πού εἶναι καί πολὺ γνωστός καί ἔχει καί κοινὰ σημεῖα μὲ ἐκεῖνες. Τελικὰ πάντως θά εἶναι μεταξὺ τῶν δύο, οὔτε δηλαδή τρόπος ἐντελῶς συνηθισμένος οὔτε ἐντελῶς πυθαγορικός, ἀλλοῦτε κι ὀλότελα διαφορετικός ἀπὸ τοὺς δύο.

Ἀπὸ ὅσα δηλαδή θεωροῦνται πυθαγορικά ρητὰ ἐκρίναμε πῶς πρέπει νὰ ἐξηγήσουμε σωστά ἐκεῖνα, πού νομίζουμε ἀξιωμακόμενα καί πού μὲ τὴν ἀνάλυσή τους ἐξυπηρετεῖται ὁ προτρεπτικός χαρακτήρας τοῦ ἔργου μας, ἔτσι ὥστε νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ προτροπή μας στὴν φιλοσοφία. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο πιστεύουμε πῶς γι' αὐτοὺς πού θά διαβάσουν τὸ ἔργο ἢ προτροπή αὐτὴ θά εἶναι πολὺ πληρέστερη καί τελειότερη ἀπ' ὅσο θά ἦταν ἀκόμη κι ἂν τὴν κάναμε μὲ κείμενο ἐκτενέστερο.

Σὲ ὅποιον λοιπὸν βαθμὸ ἐντάξουμε στὴν ἐξήγησή μας ἀπαντήσεις ὄχι πυθαγορικές ἀλλὰ κοινές σὲ φιλοσοφικὴ διδασκαλία, κι ὅσο ἀναμείξουμε ἐδῶ τίς κυριότερες σὲ κάθε περίπτωση γνῶμες τῶν πυθαγορικῶν φιλοσόφων, τόσο ἡ προτροπή μας –μὲ τὸν πυθαγορικὸ καί διαφορετικὸ ἀπο τῶν ἄλλων φιλοσόφων χαρακτήρα της– θά ἔχει μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Κι ὅπως εἶναι φυσικό, ἡ προτροπή αὐτὴ μὲ βάση τίς συνηθισμένες ἔννοιες θά μᾶς ὀδηγήσουν ὅμως πάλι σ' αὐτὸν καί θά μᾶς συνδέσουν μὲ τὴν σωστὴ πορεία οἱ παραινέσεις, πού θά ἀναλύσουμε, διατυπωμένες κατὰ τὴν πυθαγορικὴ διδασκαλία, ὡς γέφυρα ἢ σκάλα, πού ὀδηγεῖ ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ ἐπάνω κι ἀπὸ τὰ μεγάλα βάθη πρὸς τὰ ὕψη, ἀνασύροντας καί ἀνυψώνοντας τὴν σκέψη κάθε ἀνθρώπου, πού θά ἀφιερῶσει εἰλικρινὰ τὴν προσοχή του. Γιατὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς σχεδιάσθηκαν ἔτσι κατὰ τὸ πρότυπο καί ὅμοια μὲ τίς προηγούμενες προτροπές.

Καί πραγματικά οἱ παλαιότεροι ὀπαδοὶ τοῦ Πυθαγόρα, πού ἔζησαν στὰ χρόνια του καί ὕπῆρξαν μαθητές του, δὲν χρησιμοποιοῦσαν τὴν κοινὴ καί λαϊκὴ καί σὲ ὅλους τοὺς ἄλλους συνηθισμένη διατύπωση καί ἐξήγηση γιὰ νὰ κάνουν αὐτὰ τὰ πράγματα στοὺς ἀπλοὺς ἀκροατὲς καί στοὺς ἐπιπόλαιους μελετητὲς εὐκολονόητα, ἀλλ' ἀντίθετα διάλεγαν τὴν σιωπὴ, πού νομοθέτησε γι' αὐτὰ –ὅπως γιὰ τὰ μυστήρια– ὁ Πυθαγόρας, ἢ τέτοιους τρόπους, πού γιὰ τοὺς ἀμύητους νὰ μένουν γιὰ πάντα ἀπόρητα, ἐνῶ τίς δικές τους συζητήσεις ἢ συγγραφές προστάτευαν μὲ ἐκφράσεις συμβολικές. Κι ἂν δὲν ξε-

- 10 ρήτων ἤπτοντο καὶ διὰ συμβόλων ἐπέσκεπον τὰς πρὸς ἀλλήλους διαλέξεις ἢ συγγραφάς. καὶ εἰ μὴ τις αὐτὰ τὰ σύμβολα ἐκλέξας διαπτύξειε καὶ ἀμώκῳ ἐξηγήσει περιλάβοι, γελοῖα ἂν καὶ γραώδη δόξειε τοῖς ἐντυγχάνουσι τὰ λεγόμενα λήρου μεστὰ καὶ ἀδολεσχίας. ἔν'
- 15 οὖν <τὰ> ῥήματ' ἐκφανῆ καὶ τὸ εἰς προτροπὴν αὐτῶν ὄφελος κατάδηλον γένηται, κατὰ τὸ ἐξωτερικόν τε ἅμα καὶ κατὰ τὸ ἀκροατικὸν ἀποδώσομεν ἐκάστου συμβόλου τὰς ἐπιλύσεις, μὴδὲ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀπόρρητα καὶ ἐχεμυθούμενα πρὸς τοὺς ἀνεισάκτους παραλιπόντες
- 20 ἀνεξέταστα. ἔστω δὲ τὰ φρασησόμενα σύμβολα ταῦτα·
- α'. *Εἰς ἱερὸν ἀπιὼν προσκυνῆσαι μηδὲν ἄλλο μεταξὺ βιωτικὸν μήτε λέγε μήτε πράττε.*
- β'. *Ὅδοῦ πάρεργον οὔτε εἰσιτέον εἰς ἱερὸν οὔτε προσκυνητέον τοπαράπαν, οὐδ' εἰ πρὸς ταῖς θύραις αὐταῖς παριῶν γένοιο.*
- 107 1 γ'. *Ἄνυπόδητος θῦε καὶ προσκύνει.*
- δ'. *Τὰς λεωφόρους ὁδοὺς ἐκκλίνων διὰ τῶν ἀτραπῶν βάδιζε.*
- 5 ε'. *Μελανούρου ἀπέχου· χθονίων γάρ ἐστι θεῶν.*
- ς'. *Γλώσσης πρὸ τῶν ἄλλων κράτει θεοῖς ἐπόμενος.*
- ζ'. *Ἄνέμων πνεόντων τὴν ἠχὴν προσκύνει.*
- η'. *Πῦρ μαχαίρη μὴ σκάλει.*

χωρίσει κανείς τις πραγματικές συμβολικές εκφράσεις, να τις αναλύσει και με σοβαρό έρμηνευτικό τρόπο να τις καταλάβει, σ' αυτούς που άπλά και μόνο τις ακούν θα φανούν αυτά τὰ πράγματα άσφαλώς φαιδρά και άφελή, γεμάτα άνοήσια και φλυαρία.

Για να γίνει λοιπόν τὸ περιεχόμενό τους φανερό και να φανεί καθαρά και ἡ ώφελιμότητά τους στην παρακίνησή μας, θα δώσουμε για κάθε συμβολική φράση τὴν έρμηνεία της και μάλιστα ὄχι μόνο αὐτή που θα ικανοποιούσε τους πολλούς αλλά κι εκείνη που εἶναι για τους ὄπαδους τῆς πυθαγορικής διδασκαλίας· και δὲν θ' αφήσουμε ανεξέταστα οὔτε κι αὐτά, που προορίζονται αὐστηρά γι' αυτούς και εἶναι άπόρρητα για ὄσους δὲν εἶναι μυημένοι.

Ἄς πούμε λοιπόν πρώτα ποιοί εἶναι οἱ συμβολισμοί, που θα αναλύσουμε.²⁴⁶

«Πηγαίνοντας να προσκυνήσεις σὲ ἱερό, μὴ παρεμβάλεις τίποτε ἄλλο βιοτικό οὔτε μὲ λόγους οὔτε μὲ πράξεις».

«Περαστικός και μόνο σὰν εἶσαι, μὴ μπεις σὲ ἱερό οὔτε κὰν προσκύνα τὸν θεό, ἀκόμη κι ἂν βρεθείς διαβάτης στην θύρα του μπροστά».

«Θυσίαζε και προσκύνα (τὸς θεούς) ἀνυπόδητος».

«Για τίποτε ἀξιοθαύμαστο, που ἔχει σχέση μὲ τὸς θεούς, μὴ δείχνεσαι ἄπιστος οὔτε κι ἀπέναντι στις θεϊκὲς διδασκαλίες».

«Αφήνοντας τὶς μεγάλες λεωφόρους, ἀκολουθα στενὰ μονοπάτια».

«Νὰ ἀποφεύγεις τὰ μελανούρια, γιατί ἀνήκουν στοὺς θεούς τοῦ κάτω κόσμου».

«Νὰ συγκρατεῖς τὴν γλώσσα σου μπροστά σὲ ἄλλους, ἀκολουθώντας τὰ προστάγματα τῶν θεῶν».

«Όταν ὁ ἄνεμος φυσᾶ, να προσκυνᾶς τὴν ἠχώ του».

«Μὴ σκαλίζεις μὲ τὸ ξίφος τὴν φωτιά».

246. Τὰ Πυθαγορικά Σύμβολα και Ἀκούσματα ἀνάγονται στην ἀρχαία παράδοση τῶν Δελφικῶν ρήσεων μὲ βραχυλογική διατύπωση. Στοὺς Πυθαγορείους ἐλέγοντο Ἀκούσματα ἢ Παραγγέλματα σὲ διάκριση πρὸς τὰ Σύμβολα, που εἶχαν σκόπιμα προβληματική έρμηνεία. Ἡ διάκριση Συμβόλων-Ἀκουσμάτων δὲν ἔγινε ἀπὸ κανένα ἀπὸ τὸς πρώτους ἐκδότες οὔτε και τὸν νεώτερο Orelli, ἀλλὰ και ὁ Ἰάμβλιχος ὀνομάζει ἄκουσμα στὸν Προτρεπτικό αὐτὸ που θεωρεῖ σύμβολο στὸν Βίο Πυθαγόρου. Κατὰ τὸν καλύτερο μελετητὴ τοῦ θέματος Goettling (1851) Ἀκούσματα στὸν Προτρεπτικό εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 1-3, 6, 11, 15, 17, 25-26, 35-36, ἐνῶ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα (28) εἶναι Σύμβολα. Ἀπὸ τὴν εἰδικὴ βιβλιογραφία καταγράφονται: C.W. Goettling, «Die Symbola des Pythagoras», *Ges. Abhandlungen aus dem Class. Altertum I* (Halle 1851) 278-316. – K. v. Fritz, *Mathematiker und Akusmatiker bei den alten Pythagoreern*, München 1960, 26 σελ. – J.A. Philip, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Toronto 1966 (σελ. 134-150: The Pythagorean Symbola). – P. Crome, *Symbol und Unzulänglichkeit der Sprache (Iamblichos, Plotin, Porphyrios, Proklos)*, München 1970, 222 σελ.

- θ´. Ὅξιδα ἀπὸ σεαυτοῦ ἀπόστρεφε πᾶσαν.
 ι´. Ἄνδρι ἐπανατιθεμένῳ μὲν φορτίον συνέπαιρε, μὴ
 συγκαθαίρει δὲ ἀποτιθεμένῳ.
 10 ια´. Εἰς μὲν ὑπόδησιν τὸν δεξιὸν πόδα προπάρεχε,
 εἰς δὲ ποδόνιπτρον τὸν εὐώνυμον.
 ιβ´. Περὶ Πυθαγορείων ἄνευ φωτὸς μὴ λάλει.
 ιγ´. Ζυγὸν μὴ ὑπέρβαινε.
 ιδ´. Ἀποδημῶν τῆς οἰκίας μὴ ἐπιστρέφου· Ἐρινύες
 15 γὰρ μετέρχονται.
 ιε´. Πρὸς ἥλιον τετραμμένος μὴ οὔρει.
 ις´. Δαδίῳ θᾶκον μὴ ἀπόμασσε.
 ιζ´. Ἀλεκτρυόνα τρέφε μὲν μὴ θῦε δέ· μῆνη γὰρ καὶ
 ἥλιῳ καθιέρωται.
 20 ιη´. Ἐπὶ χοίνικι μὴ καθέζου.
 ιθ´. Γαμφώνυχον μὴδὲν παράτρεφε.
 κ´. Ἐν ὀδῶ μὴ σχίζε.
 κα´. Χελιδόνα οἰκία μὴ δέχου.
 κβ´. Δακτύλιον μὴ φόρει.
 25 κγ´. Θεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυφε δακτυλίῳ.
 κδ´. Παρὰ λύχνον μὴ ἐσοπτρίζου.
 κε´. Περὶ θεῶν μὴθὲν θαυμαστὸν ἀπίστει, μὴδὲ περὶ
 θείων δογμάτων.
 κς´. Ἀσχέτω γέλωτι μὴ ἔχεσθαι.
 20 κζ´. Παρὰ θυσία μὴ ὀνυχίζου.
 108 1 κη´. Δεξιὰν μὴ παντὶ ῥαδίως ἔμβαλλε.
 κθ´. Στρωμάτων ἀναστὰς συνέλισσε αὐτὰ καὶ τὸν
 τύπον συνστόρνυε.
 5 λ´. Καρδίαν μὴ τρῶγε.
 λα´. Ἐγκέφαλον μὴ ἔσθιε.
 λβ´. Ἀποκαρμάτων σῶν καὶ ἀπονυχισμάτων κατάπτυε.
 λγ´. Ἐρυθίνον μὴ προσλαμβάνου.
 λδ´. Χύτρας ἴχνος ἀπὸ σποδοῦ ἀφάνιζε.
 10 λε´. Χρυσὸν ἐχούση μὴ πλησίαζε ἐπὶ τεκνοποιία.
 λς´. Προτίμα τὸ σχῆμα καὶ βῆμα τοῦ σχῆμα καὶ
 τριώβολον.
 λζ´. Κυάμων ἀπέχου.

«Τὴν αἰχμὴ τοῦ ξίφους νὰ τὴν ἀποστρέφεις ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου».
 «Στὸ νὰ σηκώνει ὁ ἄλλος τὸ φορτίο του νὰ βοηθᾷς, ὄχι στὸ νὰ τὸ ἀπορρίχνει».
 «Στὴν ὑπόδησή σου νὰ δίνεις πρῶτα τὸ δεξιὸ πόδι, στὸ ποδόλουτρο ὅμως τὸ ἀριστερό».
 «Γιὰ τὶς πυθαγορικὲς διδασκαλίες μὴ μιλᾷς παρὰ μόνο μὲ τὸ φῶς τῆς λυχνίας».
 «Μὴ ξεπερνᾷς τὰ ὄρια τοῦ ζυγοῦ».
 «Ὅταν ἀφήνεις τὸ σπίτι σου γιὰ μακρινὸ ταξίδι, μὴ γυρίζεις πίσω, γιατί θὰ σὲ ἀκολουθήσουν οἱ Ἑρινύες».
 «Μὴν οὐρεῖς στραμμένος πρὸς τὸν ἥλιο».
 «Μὴ ξεσκονίζεις μὲ δαδὶ τὸ κάθισμα».
 «Κόκκορα νὰ συντηρεῖς ἀλλὰ νὰ μὴ θυσιάσεις, γιατί εἶναι ἀφιερωμένος στὴν σελήνη καὶ στὸν ἥλιο».
 «Μὴ κάθεσαι ἐπάνω στὸ δοχεῖο τῆς τροφοδοσίας».
 «Μὴ συντηρεῖς τίποτε, πὺ νὰ ἔχει γαμψὰ νύχια κοντὰ σου».
 «Μὴ διακλαδίζεις τὸν δρόμο σου».
 «Νὰ μὴ δέχεσαι χελιδόνι στὴν κατοικία σου».
 «Νὰ μὴ φορᾷς δαχτυλίδι».
 «Στὸν δακτυλιόλιθό σου νὰ μὴ σκαλίζεις παράσταση θεοῦ».
 «Μὴ καθρεφτίζεσαι στὸ φῶς τοῦ λυχναριοῦ».
 «Γιὰ τίποτε ἀξιοθαύμαστο, πὺ ἔχει σχέση μὲ τοὺς θεοὺς, μὴ δείχνεσαι ἄπιστος, οὔτε κι ἀπέναντι στίς θεϊκὲς διδασκαλίες».
 «Νὰ μὴ παραδίνεσαι σὲ ἀκατάσχετο γέλοιο».
 «Τὴν ὥρα τῆς θυσίας μὴ κόβεις τὰ νύχια σου».
 «Μὴ δίνεις εὐκολὰ τὸ δεξιὸ σου χέρι στὸν καθένα».
 «Ὅταν σηκώνεσαι ἀπὸ τὸ στρῶμα σου, δίπλωνέ το καλὰ καὶ σβῦνε μαζὶ καὶ τὰ σημάδιά σου».
 «Μὴ τρῶς τὴν καρδιά».
 «Μὴ τρῶς τὸ μυαλό».
 «Τρίχες καὶ νύχια, πὺ κόβεις καὶ πετᾷς, νὰ τὰ περιφρονεῖς».
 «Μὴ δέχεσαι χρυσόψαρο».
 «Ἐξαφάνιζε ἀπὸ τὴν στάχτη τὰ ἴχνη τῆς χύτρας».
 «Αὐτὴν πὺ εἶναι γεμάτη χρυσάφι μὴ τὴν πλησιάζεις μὲ σκοπὸ νὰ ἀποκτήσεις παιδιά».
 «Ἀπὸ τὸ σχῆμα καὶ βῆμα νὰ προτιμᾷς τὸ σχῆμα καὶ τριώβολο».
 «Μακρὰ ἀπὸ τὰ κουκιά».

λη΄. Μολόχην ἐπιφύτευε μὲν, μὴ ἕσθιε δέ.

15 λθ΄. Ἐμφύχων ἀπέχου.

Ταῦτα δὴ πάντα κοινῶς μὲν προτρεπτικά ἐστι
πρὸς πᾶσαν ἀρετήν, κατ' ἰδίαν δὲ ἕκαστα πρὸς ἐκά-
στην ἀρετήν πρὸς μέρη τε φιλοσοφίας καὶ μαθήσεως
ἄλλα ἄλλως προσοικειοῖ, οἷον εὐθύς τὰ πρῶτα εἰς
20 εὐσέβειαν καὶ τὴν θεϊαν ἐπιστήμην ἐστὶ παρακλητικά.

Τὸ γὰρ εἰς ἱερὸν ἀπιόντα προσκυνῆσαι μη-
δὲν ἄλλο μεταξὺ βιωτικὸν μήτε λέγειν μήτε
πράττειν τηρεῖ τὸ θεῖον ἢ πέρ ἐστι καθ' αὐτὸ ἀμιγῆς
ἄχραντον, τῷ τε καθαρῷ τὸ καθαρὸν ἐθίζει συνάπτειν
25 καὶ ποιεῖ μηδὲν ἐφέλκεσθαι ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων εἰς
109 1 τὴν θεϊαν θρησκείαν· πάντα γὰρ ἀλλότρια ἐστὶ καὶ
ἐναντίως πρὸς αὐτὴν ἔχει. τὸ δ' αὐτὸ καὶ πρὸς ἐπι-
στήμην μεγάλα συμβάλλεται· οὐδὲν γὰρ δεῖ πρὸς τὴν
θεϊαν ἐπιστήμην προσφέρειν τοιοῦτον, οἷον ἐστὶν ἀν-
5 θρώπινον διανόημα ἢ βιωτικῆς φροντίδος ἐχόμενον.
οὐδὲν οὖν ἄλλο παρακελεύεται ἐν τούτοις ἢ τοὺς λόγους
τοὺς ἱεροὺς καὶ τὰς θείας πράξεις μὴ συμμινύναι
τοῖς ἀνθρωπίνους ἀστάτοις ἦθεσι.

Τούτῳ δὲ συνωδόν ἐστὶ καὶ τὸ ἐξῆς τὸ ὁδοῦ
10 πάρεργον οὐκ εἰσιτέον εἰς ἱερὸν οὐδὲ προσ-
κυνητέον τοπαράπαν, οὐδ' εἰ πρὸς ταῖς θύραις
αὐταῖς παριῶν γένοιο. εἰ γὰρ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον
φίλον τέ ἐστὶ καὶ προσήγορον, δῆλον ὅτι καὶ ἀρχηγι-
κωτάτην οὐσίαν ἐχόντων τῶν θεῶν ἐν τοῖς ὅλοις,
15 προηγουμένην αὐτῶν δεῖ ποιεῖσθαι τὴν θεραπείαν· εἰ
δ' ἄλλου τις ἕνεκα αὐτὴν ποιοῖτο, δεύτερον οὕτω θή-
σεται τὸ πάντων προηγούμενον καὶ ἀναστρέψει τὴν
ὅλην τάξιν τῆς ὅλης θεραπείας τε καὶ γνώσεως. ἔτι
γὰρ τὰ τίμια ἀγαθὰ οὐ δεῖ τῶν ἀνθρωπίνων χρησί-
20 μων ἐν ὑστέρᾳ μοίρᾳ τίθεσθαι, οὐδὲ ἐν τέλους μὲν

«Μολόχα νὰ καλλιιεργεῖς, ὄχι ὁμως καὶ νὰ τρῶς».
 «Μακρυὰ ἀπὸ τὰ ἔμψυχα».

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ συμβολισμοὶ προτρέπουν βέβαια γενικὰ σὲ κάθε ἀρετῇ, ὁ καθένας ὁμως χωριστὰ σὲ μιὰ συγκεκριμένη. Καὶ μᾶς ἐξοικειώνουν μὲ τρόπο διαφορετικὸ ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο μὲ τὶς περιοχὲς τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς ἄλλης γνώσης, ὅπως παραδείγματος χάριν οἱ πρῶτες ἀπὸ τὶς συμβολικὲς ἐκφράσεις μας, πὺ παρακινουῦν πρὸς τὴν εὐσέβεια καὶ πρὸς τὴν σπουδὴ τοῦ θεοῦ.²⁴⁷

(1) Ἔτσι τὸ «Πηγαίνοντας νὰ προσκυνήσεις σὲ ἱερό, μὴ παρεμβάλεις τίποτε ἄλλο βιοτικὸ οὔτε μὲ λόγους οὔτε μὲ πράξεις» ἀποβλέπει στὸ νὰ κρατήσουμε τὸ θεῖο καθαρὸ κι ἀγνό, ὅπως αὐτὸ τὸ ἴδιο εἶναι, καὶ μᾶς συνηθίζει νὰ συνδέουμε τὴν καθαρότητα μὲ τὴν καθαρὴ ὑπαρξη τοῦ θεοῦ καὶ νὰ μὴ συμπαρασύρουμε τίποτε ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα στὴν λατρεία του, γιὰτὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι ξένα καὶ ἀντίθετα σ' αὐτήν. Τὸ ἴδιο αὐτὸ παράγγελμα προσφέρει σπουδαία βοήθεια καὶ στὴν σπουδὴ τοῦ θεοῦ, γιὰτὶ καὶ σ' αὐτὴν δὲν πρέπει νὰ παρεμβαίνει τίποτε σχετικὸ μὲ τὶς ἀνθρώπινες σκέψεις καὶ τὶς βιοτικὲς φροντίδες. Ὡστε καμιὰ ἄλλη παρακίνηση δὲν κρύβεται σ' αὐτοὺς τοὺς λόγους παρὰ αὐτῇ, πὺ λέγει νὰ μὴ συνδέουμε μὲ τὴν ἄστατη ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ μας τὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα, πὺ ταιριάζουν στὴν θεῖα λατρεία.

(2) Σχετικὴ μὲ τὴν παρακίνηση αὐτῇ εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη: «Περαστικὸς καὶ μόνο σὰν εἶσαι, μὴ μπεις σὲ ἱερό οὔτε κἂν προσκύνα τὸν θεό, ἀκόμη κι ἂν βρεθεῖς διαβάτης στὴν θύρα του μπροστά». Γιατί, ἂν σὲ κάτι μόνο τὸ ὁμοίό του εἶναι ἀγαπητὸ κι εὐπρόσδεκτο, εἶναι φανερὸ ὅτι, ἀφοῦ οἱ θεοὶ ἀποτελοῦν σὲ σχέση μὲ ὅλα τὰ ἄλλα τὴν πρώτη καὶ ἀνώτερη οὐσία, πρώτη πρέπει νὰ ἔρχεται καὶ ἡ λατρεία τους. Ὅταν ὁμως κάποιος τὴν ἐκτελεῖ ἔχοντας ἄλλον κύριο σκοπὸ, θὰ βάλει σὲ δεύτερη ἔτσι μοῖρα ἐκεῖνο πὺ εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα καὶ θὰ ἀντιστρέψει ὅλη τὴν τάξη καὶ τῆς λατρείας καὶ τῆς γνώσης τοῦ θεοῦ. Κι ἀκόμη τὰ πολυτίμητα ἀγαθὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ βάζουμε σὲ ὑστερότερη ἀπὸ τὰ χρήσιμα στὸν ἄνθρωπο σειρά, οὔτε στὴν θέση

247. Ἡ ἔκδοση τῶν Πυθαγορικῶν συμβολισμῶν ἔγινε ἀπὸ τὸν Fr.G.Aug. Mullach, *Fragmenta philosophorum Graecorum*, I, Paris 1858, 504-9: *Σύμβολα πυθαγορικὰ (Pythagoreorum et aliorum similitudines)*. Παράλληλο κείμενο ἔχουμε καὶ στὸ *Περὶ τοῦ Πυθαγορείου βίου* 23 τοῦ Ἰαμβλίχου (59,17ἑπ. Deubner). Πολλὰ σύμβολα διέσωσε καὶ ὁ Διογένης Λαέρτιος. Ἡ διεθνὴς βιβλιογραφία δὲν εἶναι ιδιαίτερα πλούσια.

τάξει τὰ ἡμέτερα, ἐν προσθήκης δὲ μέρει τὰ κρείττονα οὔτε ἔργα οὔτε διανοήματα.

Ἡ δ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ προτροπὴ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐξῆς γένοιτο ἄν τὸ γὰρ ἀνυπόδητος θῦε καὶ προσκύνει ἐν μὲν σημαίνει τὸ δεῖν κοσμίως καὶ μετρίως
 25 καὶ μὴ ὑπερέχοντας τῆς ἐν τῇ γῆ τάξεως τοὺς θεοὺς θεραπεύειν καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν γνῶσιν ποιεῖσθαι, ἕτερον δὲ τὸ δεῖν δεσμῶν χωρὶς καὶ εὐλυτον ὄντα τὴν θεραπείαν καὶ γνῶσιν τῶν θεῶν ποιεῖσθαι. ταῦτα
 30 δὲ οὐκ ἐπὶ τοῦ σώματος μόνου παραγγέλλει τὸ σύμβολον διαπράττεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἐνεργειῶν, ὡς μήτε ὑπὸ παθῶν αὐτὰς κατέχεσθαι μήτε ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας μήτε ὑπὸ τῆς περιπεφυκίας ἔξωθεν ἡμῖν γενέσεως, εὐλυτα δὲ πάντα
 110 1 ἔχειν καὶ ἔτοιμα πρὸς τὴν μετουσίαν τῶν θεῶν.

Καὶ ἄλλο δέ τι τούτοις ὅμοιον εἰς τὴν αὐτὴν τε ἀρετὴν προτρέπον ἐστὶ τὸ τοιοῦτον σύμβολον περὶ θεῶν μηδὲν θαυμαστὸν ἀπίσται, μηδὲ περὶ θείων δογμάτων. ἰκανῶς γὰρ τὸ δόγμα τοῦτο σεβαστικὸν ὑπάρχει καὶ ἐμφαντικὸν τῆς τῶν θεῶν ὑπεροχῆς, ἐφοδιάζον ἡμᾶς καὶ ὑπομιμνήσκον ὅτι οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμῶν αὐτῶν συγκρίσεως χρὴ τεκμαίρεσθαι καὶ τὴν θείαν δύναμιν, ἀλλ' ἡμῖν μὲν ἅτε σωματικοῖς ὑπάρχουσι γενητοῖς τε καὶ φθαρτοῖς καὶ προσκαιροῖς, ὑποκειμένοις τε νόσων ποικιλία καὶ ὄγκου μικρότητι καὶ τῆς ἐπὶ τὸ μέσον φορᾶς τῇ βαρῆσει καὶ ὑπνωδία καὶ ἐνδεία καὶ πλεονασμῶ ἀβουλία τε καὶ ἀσθενεία καὶ ψυχῆς παραποδισμῶ καὶ τοῖς ἄλλοις, εἰκὸς ἀμήχανά τινα καὶ ἀδύνατα ὑπάρχειν. καίτοι πολλὰ οὕτω παρὰ
 15 τῆς φύσεως ἔχομεν ἐξαίρετα, ἀλλ' ὅμως πάντῃ τῶν θεῶν ἀπολειπόμεθα, καὶ οὔτε δύναμιν τὴν αὐτὴν οὔτε ἀρετὴν ἴσην πρὸς αὐτοὺς ἔχομεν. γνῶσιν οὖν θεῶν διαφερόντως τοῦτο εἰσηγεῖται, ὡς πάντα δυναμένων αὐτῶν. διὰ τοῦτο δὴ οὖν περὶ θεῶν μηδὲν ἀπιστεῖν
 25 παραγγέλλει. πρόσκειται δὲ μηδὲ περὶ θείων δογμάτων, τῶν τῇ Πυθαγορικῇ φιλοσοφίᾳ δοκούντων

τοῦ κύριου σκοποῦ τίς δικές μας φροντίδες, καὶ μόνο συμπληρωματικὰ τίς ἀνώτερες πράξεις καὶ σκέψεις.

(3) Ἡ ἴδια παρακίνηση μπορεῖ νὰ γίνεῖ καὶ μὲ τὸν ἀκόλουθο συμβολικὸ λόγο. Γιατὶ βέβαια τὸ «**Θυσίαζε καὶ προσκύνα (τοὺς θεοὺς) ἀνυπόδητος**» ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά σημαίνει, πὼς πρέπει μὲ κόσμιο καὶ μετρημένο τρόπο καὶ χωρὶς νὰ ξεπερνοῦμε τὴν ἐγκόσμια τάξη νὰ λατρεύουμε τοὺς θεοὺς καὶ νὰ κτακτοῦμε τὴν γνώση τους, ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι πὼς πρέπει χωρὶς δεσμούς καὶ πρόθυμα νὰ τὰ φροντίζουμε αὐτά. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι βέβαια παράγγελμα, ποὺ ἀφορᾷ μόνο τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τίς ἐνέργειες τῆς ψυχῆς, ποὺ δὲν πρέπει νὰ τὴν κρατοῦν δεμένη πάθη καὶ ἀρρώστειες σωματικῆς κι ὅσα στοιχεῖα ἐξωτερικὰ χαρακτηρίζουν τὸ γένος μας, ἀλλ' ἀντίθετα πρέπει νὰ ἔχει τίς δυνάμεις τῆς εὐκίνητες καὶ ἔτοιμες στὴν προσπάθεια νὰ μετουσιωθεῖ τίς ιδιότητες τῶν θεῶν.

(4=κε') Ἀλλὰ ὑπάρχει κι ἓνας ἀκόμη συμβολικὸς λόγος, ποὺ παρακινεῖ κι αὐτὸς στὴν ἴδια ἀρετῆ: «**Γιὰ τίποτε ἀξιοθαύμαστο, ποὺ ἔχει σχέση μὲ τοὺς θεοὺς, μὴ δείχνεσαι ἄπιστος οὔτε κι ἀπέναντι στίς θεϊκῆς διδασκαλίες**». Καὶ πραγματικὰ αὐτὸ τὸ παράγγελμα ἔχει κάτι, ποὺ μεταδίδει τὸ δέος καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ὑπεροχὴ τῶν θεῶν, φωτίζοντας μας καὶ ὑπενθυμίζοντας πὼς δὲν πρέπει ἀπὸ τὴν σύγκριση μὲ τὰ δικά μας πράγματα νὰ συμπεραίνουμε καὶ τὴν δύναμη τῶν θεῶν, ἀλλὰ (νὰ βλέπουμε, πὼς) εἶναι φυσικὸ πολλὰ δικά μας νὰ εἶναι ἀπρόσφορα καὶ ἀδύνατα, ἀφοῦ εἴμαστε γεννημένοι μὲ σῶμα καὶ φθαρτοὶ καὶ πρόσκαιροι καὶ ἐκτεθειμένοι σὲ ποικίλες ἀρρώστειες μὲ τὸ μικρὸ μας μέγεθος καὶ τὰ καίρια πλήγματα ἀπὸ τίς θλίψεις καὶ τὸν νυσταγμὸ, τίς ἐλλείψεις καὶ τὸν πλοῦτο, τὴν ἀβουλία καὶ τὴν ἀδυναμία, τίς παγίδες τῆς ψυχῆς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. Καὶ παρόλο ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὴν φύση πολλὰ ἐξαιρετικὰ χαρίσματα, ὅμως σὲ σύγκριση μὲ τοὺς θεοὺς ὑστεροῦμε ἐντελῶς κι οὔτε τὴν ἴδια δύναμη οὔτε ἀρετῆ ἴση μὲ τὴν δική τους ἔχουμε. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ συμβολικὸς αὐτὸς λόγος συνιστᾷ ἰδιαίτερα τὴν γνώση τῶν θεῶν, ἐπειδὴ αὐτοὶ μποροῦν τὰ πάντα. Γι' αὐτὸ καὶ παραγγέλλει σχετικὰ μὲ τοὺς θεοὺς νὰ μὴ εἴμαστε δύσπιστοι. Καὶ προσθέτει καὶ τὸ «οὔτε καὶ γιὰ τὰ θεϊκὰ δόγματα», ἐννοώντας αὐτὰ ποὺ διδάσκει ἡ πυθαγορικὴ φιλοσοφία

ταῦτα γὰρ ὑπὸ μαθημάτων καὶ ἐπιστήμονος θεωρίας
 ἡσφαλισμένα ἀληθῆ καὶ ἀδιάψευστα μόνα ὑπάρχει,
 111 1 ἀποδείξει παντοῖα καὶ συναναγκασμῶ ὠχυρωμένα. τὰ
 δὲ αὐτὰ ταῦτα δύναται καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην τὴν
 περὶ θεῶν προτρέπειν· παραγγέλλει γὰρ ἐπιστήμην
 τοιαύτην κτήσασθαι, δι' ἧς οὐδενὶ ἀπιστήσομεν τῶν
 5 λεγομένων περὶ θεῶν καὶ περὶ θείων δογμάτων. δύνα-
 ται παραινεῖν τὰ αὐτὰ καὶ τὸ διὰ μαθημάτων χωρεῖν
 ὀμματουργὰ γὰρ ταῦτα μόνα καὶ φωτοποῖα περὶ τῶν
 ὄντων ἀπάντων τῶ μέλλοντι σκέψεσθαι καὶ κατόψεσθαι
 αὐτά. ἐκ γὰρ τοῦ μαθημάτων μετασχεῖν ἔν προ πάν-
 10 των συνίσταται, τὸ μὴ ἀπιστεῖν μήτε περὶ φύσεως
 θεῶν μήτε περὶ οὐσίας μήτε περὶ δυνάμεως, μηδὲ μὴν
 περὶ τῶν Πυθαγορικῶν δογμάτων τερατολογεῖσθαι δο-
 κούντων τοῖς ἀνεισάκτοις καὶ μαθημάτων ἀμυήτοις·
 ὥστε τὸ 'μὴ ἀπίσται' ἴσον ἐστὶ τῶ μετέρχου καὶ κτῶ
 15 ἐκεῖνα δι' ἃ οὐκ ἀπιστήσεις, τουτέστι μαθήματα καὶ
 ἐπιστημονικὰς ἀποδείξεις.

Οἶμαι δ' ὅτι καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις εἰς τὸ αὐτὸ συν-
 τείνειν τὰς λεωφόρους ὁδοὺς ἐκκλίνων διὰ τῶν
 ἀτραπῶν βιάδιζε. καὶ γὰρ τοῦτο τὴν μὲν δημῶδη
 20 καὶ ἀνθρωπίνην ζωὴν ἀφιέναι παραγγέλλει, τὴν δὲ
 χωριστὴν καὶ θείαν μεταδιώκειν ἀξιοῖ, καὶ τὰ μὲν
 δοξάσματα τὰ κοινὰ φησι δεῖν ὑπερορᾶν, τὰ δὲ ἴδια
 καὶ ἀπόρρητα περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, καὶ τὴν μὲν
 πρὸς ἀνθρώπους φέρουσαν τέρψιν ἀτιμάζειν, τὴν δὲ
 25 τῆς θείας βουλήσεως ἐχομένην εὐπραγίαν περὶ πολλοῦ
 ποιεῖσθαι, καὶ τὰ μὲν ἀνθρώπινα ἔθη ἔαν ὡς δημῶδη,
 τὰς δὲ τῶν θεῶν θρησκείας ὡς ὑπερεχούσας τὴν δη-
 μῶδη ζωὴν ἀνταλλάττεσθαι.

Συγγενὲς δ' ἐστὶ τούτῳ καὶ τὸ ἐφεξῆς μελαν-
 112 1 ούρου ἀπέχου· χθονίων γὰρ ἐστὶ θεῶν. τὰ

σχετικά. Γιατί μόνον αυτά είναι ἀληθινὰ καὶ ἀδιάψευστα, ἐξασφαλισμένα ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς μαθήσεις καὶ τὴν συστηματικὴ θεώρηση καὶ κατοχυρωμένα μὲ κάθε εἶδους ἀποδείξεις καὶ πειστικὰ συμπεράσματα. Τὰ ἴδια αὐτὰ πάλι εἶναι ἱκανὰ νὰ μᾶς παρακινήσουν καὶ στὴν ἀκριβῆ γνώση τὴν σχετικὴ μὲ τοὺς θεοὺς, γιατί τὸ παράγγελμα εἶναι νὰ ἀποκτήσουμε τέτοιες γνώσεις, μὲ τὶς ὁποῖες ἀποκλείεται νὰ φανοῦμε δύσπιστοι ἀπέναντι σὲ ὅσα λέγονται γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ σὲ ὅσα ἀποτελοῦν τὴν διδασκαλία τους. Ἄλλο τόσο μποροῦν τὰ παραπάνω νὰ μᾶς παρακινήσουν στὴν πορεία αὐτὴ καὶ μὲ βοηθὸ τὶς ἐπιστημονικὲς μαθήσεις, γιατί μόνον αὐτὲς μᾶς ἀνοίγουν τὰ μάτια καὶ ρίχνουν φῶς σὲ ὅλα τὰ ὄντα, γι' αὐτὸν ποὺ ἔχει σκοπὸ μὲ τὴν σκέψη του ν' ἀπασχοληθεῖ μὲ αὐτὰ καὶ νὰ τὰ ἐπισκοπήσει. Κι αὐτό, γιατί ἀπὸ τὴν ἀπόκτησή τους ἕνα κυρίως προκύπτει, τὸ νὰ μὴ δυσπιστοῦμε οὔτε γιὰ τὴν φύση οὔτε γιὰ τὴν οὐσία καὶ τὴν δύναμη τῶν θεῶν, κι οὔτε νὰ θεωροῦμε τὶς σχετικὲς πυθαγορικὲς διδασκαλίες τερατολογήματα, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ μένουν μακριὰ ἀπὸ αὐτὲς καὶ εἶναι ἀμύητοι στὶς ἐπιστημονικὲς μαθήσεις. Ἐπομένως τὸ «μὴ γίνεσαι ἄπιστος» εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ «ἀπασχολήσου καὶ ἀπόκτησε ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εἶσαι πιά ἄπιστος, δηλαδή τὶς μαθήσεις καὶ τὶς ἐπιστημονικὲς ἀποδείξεις».

(5) Νομίζω μάλιστα ὅτι καὶ ὁ σχετικὸς μὲ αὐτὰ συμβολικὸς λόγος «**Ἀφήνοντας τὶς μεγάλες λεωφόρους, ἀκολούθα στενὰ μονοπάτια**» σκοπεύει στὰ ἴδια, γιατί προτροπὴ του εἶναι νὰ ἀφήνουμε τὴν κοινὴ καὶ ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ ἀξιώσή του νὰ ἐπιδιώκουμε τὴν ξεχωριστὴ καὶ θεία. Καὶ λέγει ἀκόμη, πῶς πρέπει νὰ παραβλέπουμε τὶς κοινὲς δοξασίαι καὶ νὰ δίνουμε σημασία στὶς ἰδιαιτέρες καὶ συγκεκριμέναι, νὰ περιφρονοῦμε τὴν τέρψη ποὺ ὀδηγεῖ στὰ ἀνθρώπινα καὶ νὰ φροντίουμε τὴν εὐτυχία ποὺ συνδέεται μὲ τὴν θεία βούληση. Κι ἀκόμη νὰ ἀφήνουμε τὶς ἀνθρώπινες συνήθειαι, ποὺ εἶναι κάτι τὸ πολὺ κοινόν, καὶ νὰ προτιμοῦμε στὴν θέση τῆς συνηθισμένης ζωῆς τὸν κόσμον τῆς λατρείας τῶν θεῶν, ποὺ εἶναι ὁ ἀνώτερος.²⁴⁸

(6) Συγγενικὸ μὲ τὰ παραπάνω εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς παράγγελμα «**Νὰ ἀποφύγεις τὰ μελανούρια, γιατί ἀνήκουν στοὺς θεοὺς τοῦ κάτω κόσμου**».

248. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ ἐπιβίωση καὶ εὐστοχὴ χρῆσις τοῦ παραγγέλματος (5) *Τὰς λεωφόρους ὁδοὺς ἐκκλίνων διὰ τῶν ἀτραπῶν βιάδιζε* στὸν βυζαντινὸ Θεόδωρον Μετοχίτη (13ος-14ος αἰ.) στὸ ἔργον του *Ἠθικὸς ἢ Περί παιδείας* (βλ. τὴν Εἰσαγωγὴν μου, σελ. 15*, Σημ. 7), § 8: *Πυθαγορεῖοι μὲν δὴ λόγος εἰς τῶν χρυσῶν μὴ τοῖς λεωφόροις βαδίσειν ἀλλ' ἀτραπὸν ἀνύτειν ἀήθη τε καὶ ἀνόδευτον ...* (βλ. καὶ τὸ κεφ. ζ' τῶν *Ἵπομνηματισμῶν καὶ Σημειώσεων γνωμικῶν* τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου (ἔκδ. Μ. Th. Kiessling, 1821 (1966) 56-63: *Περί τῆς εἰς τὸν Πυθαγόραν πάντων τῶν σοφῶν εὐλαβείας καὶ περὶ τοῦ Μαθηματικοῦ*).

μὲν οὖν ἄλλα περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ Περὶ συμβόλων ἐροῦ-
 μεν, ὅσα δὲ εἰς προτροπὴν ἀρμόζει, παραγγέλλει τῆς
 οὐρανίας πορείας ἀντέχεσθαι καὶ τοῖς νοεροῖς θεοῖς
 συνάπτεσθαι, τῆς τε ἐνύλου φύσεως χωρίζεσθαι καὶ
 5 περιάγεσθαι πρὸς τὴν ἄυλον καὶ καθαρὰν ζωὴν, θεῶν
 τε θεραπεία χρῆσθαι τῇ ἀρίστη καὶ μάλιστα τοῖς πρω-
 τίστοις θεοῖς προσηκούσῃ.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰς θεῶν γνῶσιν καὶ θρησκείαν
 10 ποιεῖται τὴν παράκλησιν, εἰς δὲ σοφίαν τὰ τοιαῦτα

Γλώσσης πρὸ τῶν ἄλλων κράτει θεοῖς ἐπό-
 μενος. πρῶτον γὰρ ἐστὶ σοφίας ἔργον τὸ τὸν λόγον
 ἐπιστρέφειν εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐθίζειν μὴ ἕξω προϊέναι,
 τελεοῦσθαι τε καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐν τῇ πρὸς ἑαυτὸν
 15 ἐπιστροφῇ καὶ μετὰ τοῦτο ἐν τῷ τοῖς θεοῖς ἔπεσθαι
 οὐδὲν γὰρ ἄλλο οὕτω τελειοῖ τὸν νοῦν ἢ ὅταν ἐπι-
 στρεφόμενος εἰς ἑαυτὸν τοῖς θεοῖς συνακολουθῇ.

Τὸ δὲ ἀνέμων πνεόντων τὴν ἠχώ προσ-
 κύνει καὶ αὐτὸ τῆς θείας σοφίας ἐστὶ γνῶρισμα·
 20 αἰνίττεται γὰρ ὡς δεῖ τῶν θείων οὐσιῶν καὶ δυνά-
 μεων τὴν ὁμοιότητα ἀγαπᾶν, καὶ ὅταν ἐνεργῶσι, τὸν
 σύμφωνον πρὸς τὰς ἐνεργείας αὐτῶν λόγον μετὰ με-
 γάλῃ σπουδῇ τιμᾶν τε καὶ σέβειν.

Τὸ δὲ μαχαίρη πῦρ μὴ σκάλειν φρονήσεώς
 25 ἐστὶ παρακλητικόν· ἐγείρει γὰρ ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τὴν
 προσήκουσαν περὶ τοῦ μὴ δεῖν πυρὸς πλήρει καὶ θυμοῦ
 ἀνθρώπῳ μήτε ἀντιτιθέναι λόγον τεθηγμένον μήτε
 ἐρίζειν. πολλάκις γὰρ κινήσεις τῷ λόγῳ τὸν ἀμαθῆ

Καὶ τὰ ἄλλα τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸ θὰ τὰ ποῦμε στὸ κεφάλαιο γιὰ τοὺς συμβολικοὺς λόγους, αὐτὰ ὅμως τώρα ποὺ ταιριαζοῦν σὲ μιὰ παρακίνηση μᾶς παραγγέλλουν νὰ κρατιόμαστε στὸν δρόμο τῆς οὐράνιας πορείας καὶ νὰ εἴμαστε ἐνωμένοι μὲ τοὺς νοητοὺς θεοὺς, ἐνῶ ταυτόχρονα ν' ἀποχωρίζομαστε ἀπὸ τὴν ὕλική φύση καὶ νὰ καταλήγουμε στὴν ἄυλη καὶ καθαρὴ ζωὴ. Κι ἀκόμη νὰ λατρεύουμε τοὺς θεοὺς μὲ τὸν τελειότερο τρόπο καὶ μάλιστα μ' ἐκείνον ποὺ ἀρμόζει στοὺς ἀνώτερους θεοὺς.

Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι οἱ λόγοι ποὺ παρακινοῦν στὴν γνωριμία καὶ στὴν λατρεία τῶν θεῶν.²⁴⁹ Ἀκολουθοῦν τώρα ἐκεῖνοι, ποὺ δίνουν συμβουλὲς σχετικὲς μὲ τὴν σοφία.

(7) «**Νὰ συγκρατεῖς τὴν γλῶσσα σου μπροστὰ σὲ ἄλλους, ἀκολουθώντας τὰ προστάγματα τῶν θεῶν**».²⁵⁰ Πρῶτα-πρῶτα εἶναι ἐκδήλωση σοφίας τὸ νὰ στρέφεις τὸν λόγο στὸν ἑαυτὸ σου καὶ νὰ τὸν συνηθίζεις νὰ μὴ κατευθύνεται πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλὰ νὰ γίνεται τέλειος ὁ ἴδιος, καθὼς θὰ στρέφεται πρὸς τὸν ἑαυτὸ σου καὶ θὰ μπορεῖ ὕστερα ν' ἀκολουθεῖ τὸν δρόμο τῶν θεῶν. Γιατὶ τίποτε ἄλλο δὲν τελειοποιεῖ περισσότερο τὸν νοῦ ἀπὸ τὸ νὰ ὑπηρετεῖ μὲ τὴν στροφὴ στὸν ἑαυτὸ του τοὺς θεοὺς.

(8) «**Ὅταν ὁ ἄνεμος φυσᾷ, νὰ προσκυνᾷς τὴν ἠχώ του**». Κι αὐτὸ τὸ συμβολικὸ παράγγελμα ἀναφέρεται σὲ γνώρισμα τῆς θεικῆς σοφίας, ἐπειδὴ ὑποδηλώνει ὅτι πρέπει νὰ ποθοῦμε τὴν ἐξομίωση μὲ τὶς θεῖες οὐσίες καὶ δυνάμεις, κι ὅταν αὐτὲς εἶναι σὲ ἐνέργεια, νὰ δείχνουμε τιμὴ καὶ σεβασμὸ μὲ πολὺ μεγάλο ζῆλο στὴν ἔκφρασή τους, ποὺ εἶναι σύμφωνη μὲ τὶς ἐνέργειες αὐτές.

(9) Ὁ συμβολικὸς πάλι λόγος «**Μὴ σκαλίζεις μὲ τὸ ξίφος τὴν φωτιά**»²⁵¹ παρακινεῖ στὴν φρόνηση, γιατί μᾶς γεννάει τὴν σωστὴ ἀντίληψη, πὼς δὲν πρέπει στὸν γεμάτο φωτιά καὶ ὀργὴ ἄνθρωπο οὔτε ν' ἀντιτείνεις σκληροὺς λόγους οὔτε νὰ φιλονεικεῖς μαζί του. Καὶ πραγματικὰ θὰ ξεσηκώσεις μὲ τὸν λόγο σου πολλὰς φορές τὸν ἀπαίδευτο καὶ θὰ τὸν ἐρεθίσεις μὲ φο-

249. Ὁ Ἰάμβλιχος φαίνεται νὰ ὑποβαθμίζει τὸν ἠθικὸ χαρακτήρα τῶν προηγουμένων συμβόλων καὶ ἀκουσμάτων.

250. Ἡ συγκράτηση τῆς γλῶσσας εἶναι πανάρχαιος κανόνας καὶ δὲν ἔχει πυθαγορικὴ ρίζα, ὅπως τὸ «ἔπου θεῶ».

251. Τὸ σύμβολο αὐτὸ ἐμφανίζεται καὶ σὲ κείμενα τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Ἀθηναίου, τοῦ Διογένη Λαερτίου καὶ τοῦ Πορφυρίου. Τὸ πῦρ καὶ τὸ ξίφος εἶναι τὰ σύμβολα τῶν μέσων, ποὺ χρησιμοποιοῦν ὁ ἄνθρωπος σὲ ἔσχατη ἀνάγκη καὶ ποὺ πρέπει νὰ ὑπομένει. Τὸ ἠθικὸ παράγγελμα ἐξ ἄλλου εἶναι νὰ μὴ ἀντιμετωπίζεται τὸ πάθος μὲ πάθος (Ἡράκλειτος: *φρονήσεως παρακλητικὸν σύμβολον*).

- καὶ ταραξίεις καὶ πείσῃ δεινὰ καὶ ἀηδῆ. μάρτυς τοῖς
 113 1 λεχθεῖσιν Ἡράκλειτος· θυμῷ γὰρ φησι μάχεσθαι
 χαλεπόν· ὅ τι γὰρ ἂν χρηρίζῃ γίγνεσθαι, ψυχῆς
 ὠνέεται. καὶ τοῦτο ἀληθῶς εἶπε· πολλοὶ γὰρ χαριζό-
 5 μνοι θυμῷ ἀντηλλάξαντο τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν καὶ θά-
 νατον φίλτερον ἐποιήσαντο. ἐκ δὲ τοῦ γλώσσης κρατεῖν
 καὶ εἶναι ἡρεμαῖον ἐκ μὲν νείκους γίγνεται φιλία σβεννυ-
 μένου πυρὸς θυμικοῦ, καὶ αὐτὸς οὐκ ἄφρων εἶναι δόξεις.
 Τούτῳ δὲ συμμαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐξῆς· τὴν ὀξίδα
 ἀποστρέφειν ἀπὸ σαυτοῦ· πρὸς ὃν γὰρ ἂν τύχη
 10 ἐπεστραμμένη, ἐπίληπτος ἔσται. καὶ τοῦτο φρονήσει
 χρῆσθαι παρακελεύεται καὶ μὴ θυμῷ. τὸ μὲν γὰρ ὄξυ
 τῆς ψυχῆς, ὅπερ θυμὸν καλοῦμεν, λογισμοῦ καὶ φρο-
 νήσεως ἐστέρηται (ζεῖ γὰρ ὁ θυμὸς ὡσπερ λέβης πυρὶ
 θαλπόμενος), οὐθὲν εἰς τὸ πρόσθεν γιγνόμενον μερί-
 15 ζων † γνώμη. χρὴ οὖν ἐν νηνεμία καθιστάναι τὴν ψυ-
 χὴν ἀποστρέφοντα [τὴν ψυχὴν] τοῦ θυμοῦ, ἐπιλαμβα-
 νόμενον ἑαυτοῦ πολλάκις· ὡσπερ <γὰρ> ἠχοῦντα χαλκὸν
 ἀφῆ, καὶ τὸ πάθος οὖν τοῦτο τῷ λογισμῷ πιέζειν χρῆ.
 Τὸ δὲ φορτίον συνανατιθέναι, συγκαθαι-
 20 ρεῖν δὲ μὴ, εἰς ἀνδρείαν προτρέπει. πᾶς μὲν γὰρ
 ἀνατιθέμενος φορτίον πόνου καὶ ἐνεργείας σημαίνεται
 πρᾶξι, ὁ δὲ καθαιρούμενος ἀναπαύσεως καὶ ἀνέσεως,
 ὥστε καὶ τὸ σύμβολον τοιόνδε ἔχει ἐπιλογισμὸν μὴ
 γίγνου μήτε αὐτῷ μήτε ἄλλῳ ῥαθυμίας καὶ μαλθακῆς
 25 διαίτης αἴτιος· πόνῳ γὰρ πᾶν χρῆμα ἀλώσιμον. Ἡρά-
 κλειον δὲ οἱ Πυθαγόρειοι ἐφήμιζον τότε τὸ σύμβολον
 114 1 εἶναι αὐτοῖς, ἐπισφραγιζόμενοι ἀπὸ τῶν ἐκείνου ἔργων.
 ὅτε γὰρ ὠμίλει κατ' ἀνθρώπους, πολλάκις ἐκ πυρὸς καὶ
 πάντων τῶν δεινοτάτων ἀπενόστει ὄκνον παραιτού-
 5 μένος· ἐκ γὰρ τοῦ πράττειν καὶ ἐργάζεσθαι τὸ κατορ-
 θοῦν παραγίγνεται, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ ἀποκνεῖν.

βερές και άποκρουστικές συνέπειες για σένα. Κι έχουμε σ' αυτά την μαρτυρία του Ήρακλείτου, πού λέγει «Είναι επιζήμιο νά αγωνίζεσαι με όπλο τόν θυμό, γιατί αυτό πού με την χρήση του προκύπτει εξαγοράζεται με την ψυχή σου». Και πολύ σωστά, γιατί πολλοί ύποχωρώντας στόν θυμό τους αντιπρόσφεραν την ίδια την ψυχή τους κι έτσι προτίμησαν τόν θάνατο, ένώ όταν συγκρατείς την γλώσσα σου και είσαι ήρεμος, πρώτα-πρώτα θα γεννηθεῖ από την φιλονικεία ή φιλία, καθώς θα σβήνει ή φωτιά του θυμικού, κι άκόμη και σὺ ό ίδιος θα φανεῖ πώς έχεις φρόνηση.

(10) Πρόσθετη μαρτυρία για τὰ παραπάνω άποτελεῖ και τὸ ἐξῆς παράγγελμα «**Τὴν αἰχμὴ τοῦ ξίφους νά τὴν ἀποστρέφεις ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου**», γιατί αὐτός πού θα τύχει νά εἶναι στραμμένη ἐναντίον του βρίσκειται σὲ κίνδυνο. Μὲ αὐτὸ μᾶς παρακινεῖ τὸ παράγγελμα νά χρησιμοποιοῦμε τὴν φρόνηση και ὄχι τὸν θυμό. Και πραγματικά ἀπὸ τὸ ὀρμητικὸ στοιχεῖο τῆς ψυχῆς, πού τὸ ὀνομάζουμε θυμό, λείπει ή λογική και ή φρόνηση (γιατί ὁ θυμὸς ἔχει ζωή, ὅπως συμβαίνει και στόν λέβητα, ὅσο τὸν συντηρεῖ ή φωτιά), και για τίποτε πού ἀνήκει στό παρελθὸν δὲν μετριάζει τὸ φρόνημά του. Πρέπει λοιπὸν διατηροῦμε τὴν ψυχή σὲ ήρεμία ἀπομακρύνοντάς την ἀπὸ τὸν θυμό και ἔχοντας διαρκῶς τὸν ἔλεγχο τοῦ ἑαυτοῦ μας. Και πρέπει στ' ἀλήθεια τὸ πάθος τοῦτο νά τὸ συγκρατοῦμε με τὴν δύναμη τοῦ λογικοῦ μας, ὅπως με τὴν δύναμη τῆς ἀφῆς ἐμποδίζουμε τὸ χάλκινο σκεῦος νά ἠχεῖ.

(11) Τὸ παράγγελμα πάλι «**Στὸ νά σηκώνει ὁ ἄλλος τὸ φορτίο του νά βοηθᾷς, ὄχι στὸ νά τὸ ἀπορρίχνει**» παρακινεῖ στὴν ἀνδρεία.²⁵² Γιατί καθένας πού ἀποδέχεται φορτίο κάνει πράξη πού σημαίνει κόπο και δρᾷση, ένώ ἐκεῖνος πού τὸ καταθέτει ἐκδηλώνει διάθεση γι' ἀνάπαυση και ἄνεση. Ἐπομένως και τὸ συμβολικὸ αὐτὸ παράγγελμα ἔχει τὸ ἐξῆς βαθύτερο νόημα: οὔτε για τὸν ἑαυτό σου οὔτε γι' ἄλλον μὴ γίνεσαι αἰτία ράθυμης και μαλθακῆς ζωῆς, γιατί κάθε (ἄξιο) πράγμα κερδίζεται με μόχθο. Και οἱ Πυθαγόρειοι τὸ πρόβαλλαν ὡς ἡράκλειο αὐτὸ τους τὸ συμβολικὸ παράγγελμα, χαρακτηρίζοντάς το ἔτσι ἀπὸ τοὺς ἄθλους του, γιατί ὅταν ὁ Ήρακλῆς ἐρχόταν στοὺς ἀνθρώπους, ἐγύριζε τίς πιο πολλές φορές ἀπὸ τὴν φωτιά κι ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα δεινά, ἔχοντας ἀκριβῶς παραμερίσει και δισταγμὸ και ὀκνηρία. Κι ἀλήθεια ή ἐπιτυχία ἔρχεται ἀπὸ τὴν δρᾷση και τὴν ἐργασία, ὄχι ἀπὸ τὴν τεμπελιά.

252. Και τὸ ἄκουσμα αὐτὸ ἔχει πανελλήνιο παροιμιακὸ χαρακτήρα και δὲν εἶναι πρωτότυπο πυθαγορικό.

Τὸ δὲ εἰς μὲν ὑπόδησιν τὸν δεξιὸν πόδα
 πάρεχε, εἰς δὲ ποδόνιπτρον τὸν εὐώνυμον εἰς
 τὴν πρακτικὴν φρόνησιν παρακαλεῖ, τὰς μὲν σπου-
 10 δαίας πράξεις ὡς δεξιὰς περιτίθεισθαι παραγγέλλον [τὸ
 σύμβολον], τὰς δὲ φαύλας ὡς ἀριστερὰς ἀποτίθεισθαι
 παντάπασι καὶ ἀπορρύπτεσθαι.

Μάλιστα δὲ τὸ περὶ Πυθαγορείων ἄνευ φω-
 τὸς μὴ λάλει παρακλητικόν ἐστὶν εἰς τὸν κατὰ φρό-
 15 νησιν νοῦν. οὗτος γὰρ τῷ φωτὶ ἔοικε τῆς ψυχῆς καὶ
 ἀόριστον οὔσαν αὐτὴν ὀρίζει, περιάγει τε ὥσπερ ἐκ
 σκότου εἰς φῶς. περὶ πάντων μὲν οὖν τῶν ἐν τῇ ζωῇ
 καλῶν ἡγεμόνα νοῦν προΐστασθαι προσήκει, μάλιστα
 μὲν οὖν περὶ τῶν Πυθαγορείων δογμάτων ταῦτα γὰρ
 ἄνευ φωτὸς οὐχ οἶόν τε ἐστὶ γινῶναι.

20 Τὸ δὲ ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν δικαιοπραγεῖν
 παρακελεύεται καὶ προτιμῶν ἰσότητα καὶ μετριότητα
 θαυμαστώσ καὶ τὴν τελειοτάτην ἀρετὴν γιννώσκειν δι-
 καιοσύνην, ἧς συμπληρωτικαὶ αἱ λοιπαὶ καὶ ἧς ἄνευ
 τῶν ἄλλων οὐδὲν ὄφελος· καὶ οὐ παρέργως αὐτὴν εἰδέναι
 25 χρή, ἀλλὰ διὰ θεωρημάτων καὶ ἐπιστημονικῆς ἀποδεί-
 ξεως. τοῦτο δὲ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἔργον ἐστὶ τέχνης εἰδέναι
 καὶ ἐπιστήμης πλὴν μόνης φιλοσοφίας τῆς κατὰ Πυθα-
 γόραν, ἧτις ἐξαιρέτως τῶν ἄλλων τὰ μαθήματα προτιμᾷ.

115 1 Εἰς ταῦτο δὲ φέρει καὶ τὸ ἀποδημῶν τῆς οἰκίας
 μὴ ἐπιστρέφου· Ἐρινύες γὰρ μετέρχονται. καὶ
 γὰρ τοῦτο εἰς φιλοσοφίαν προτρέπει καὶ τὴν κατὰ
 νοῦν αὐτοπραγίαν. δηλοῖ τε καὶ προλέγει τὸ σύμβολον
 5 ἐναργῶς ὅτι φιλοσοφεῖν ἐπιβαλλόμενος χῶριζε σαυτὸν
 πάντων σωματικῶν καὶ αἰσθητῶν, καὶ ὄντως θανάτου
 μελέτην ποιοῦ ἐπὶ τὰ νοητὰ καὶ ἄυλα καὶ ἀεὶ κατὰ

(12) Ὅσο για τὸ παράγγελμα «Στὴν ὑπόδησή σου νὰ δίνεις πρῶτα τὸ δεξιὸ πόδι, στὸ ποδόλουτρο ὅμως τὸ ἀριστερό», αὐτὸ παρακινεῖ στὴν πρακτικὴ φρόνηση, παραγγέλλοντας τὶς πράξεις, ποὺ εἶναι σπουδαίες, νὰ τὶς ἀναλαμβάνεις σὰν δεξιές, ἐνῶ τὶς φαῦλες σὰν ἀριστερές νὰ τὶς ἀπομακρύνεις ἐντελῶς καὶ ν' ἀποπλένεις τὸν ρύπο τους.

(13) Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ιδιαίτερα προτρέπει στὴν σύνεση τοῦ νοῦ εἶναι τὸ συμβολικὸ παράγγελμα «Γιὰ τὶς πυθαγορικὲς διδασκαλίες μὴ μιᾶς παρὰ μόνο μὲ τὸ φῶς τῆς λυχνίας».²⁵³ Καὶ πραγματικὰ ὁ συνετὸς νοῦς μοιάζει μὲ τὸ φῶς τῆς ψυχῆς, ποὺ ἀπὸ ἀσχημάτιστη τὴν κάνει νὰ παίρνει μορφή καὶ τὴν βγάζει σὰν ἀπὸ τὸ σκοτάδι στὸ φῶς. Πρέπει λοιπὸν τὸν νοῦ νὰ ὀρίσουμε ὁδηγὸ σὲ ὅλα ὅσα εἶναι γιὰ τὴν ζωὴ μας καλά, καὶ ιδιαίτερα ὡς πρὸς τὶς πυθαγορικὲς διδασκαλίες, γιατί αὐτὲς εἶναι ἀδύνατον νὰ τὶς γνωρίσει κανεὶς χωρὶς τὸν φωτισμὸ τῆς ψυχῆς.

(14) Τὸ «*Μὴ ξεπερνᾶς τὰ ὄρια τοῦ ζυγοῦ*»²⁵⁴ παρακινεῖ σὲ δίκαιες πράξεις καὶ στὸ νὰ προτιμοῦμε τὴν ἰσότητα καὶ τὴ μετριοπάθεια ιδιαίτερα, καὶ νὰ πιστεύουμε πὼς τελειότερη ἀρετὴ εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ποὺ οἱ ἄλλες ἀπλῶς τὴ συμπληρώνουν καὶ ποὺ χωρὶς αὐτὴν δὲν ὠφελοῦν σὲ τίποτε ἐκεῖνες. Καὶ δὲν πρέπει ἢ ἀπόκτησέ της νὰ εἶναι ἀρεργό μας, ἀλλὰ νὰ προέρχεται ἀπὸ θεωρητικὴ καὶ συστηματικὴ σπουδὴ καὶ ἐπαλήθευση. Κι αὐτὸ καμμία ἄλλη τέχνη καὶ ἐπιστῆμη δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάνει ἔργο της παρὰ μόνο ἡ πυθαγορικὴ φιλοσοφία, ποὺ δίνει ξεχωριστὴ καὶ πάνω ἀπ' ὅλα θέση στὴ σπουδῇ.

(15) Στὴν ἴδια ἀλήθεια ὁδηγεῖ καὶ τὸ «Ὅταν ἀφήνεις τὸ σπίτι σου γιὰ μακρινὸ ταξίδι, μὴ γυρίζεις πίσω, γιατί θὰ σὲ ἀκολουθήσουν οἱ Ἐρινύες».²⁵⁵ Πραγματικὰ καὶ τὸ παράγγελμα αὐτὸ μᾶς κατευθύνει στὴν φιλοσοφία καὶ σὲ πράξεις αὐτόβουλες, ποὺ ἔχουν ὁδηγὸ τὸν νοῦ. Μὲ τὸν συμβολισμό του ὑποδηλώνει, ἀλλὰ καὶ καθαρὰ προειδοποιεῖ, ὅταν ἀποφασίζουμε νὰ φιλοσοφήσουμε, ν' ἀποχωρίζουμε τὸν ἑαυτὸ μας ἀπὸ ὅλα τὰ σωματικὰ καὶ αἰσθητὰ γιὰ ν' ἀσχοληθοῦμε καὶ παντοτινὰ ἀμετάβλητα, προχωρώντας πρὸς

253. Στὸν *Βίο Πυθαγόρου* ὡς ἄκουσμα: *μὴ λέγειν ἄνευ φωτός*. Ἀνταποκρίνεται στὶς ἀνώτερες πυθαγορικὲς διδασκαλίες, ποὺ προορίζονταν γιὰ τοὺς μεμνημένους (*ἔσω σινδόνας*).

254. Μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ μία «συμβολικὴ» μεταγραφή τοῦ Δελφικοῦ *μηδὲν ἄγαν*. Ἡ ἀμφισημία ἐδῶ ὀφείλεται στὴν διπλὴ σημασία τοῦ *ζυγοῦ*: δουλεία καὶ ζυγαριά.

255. Ἡ αἰσιόδοξη ἐρμηνεία συνδέεται μὲ τὴν προτροπὴ γιὰ ἀγωνιστικὴ πρόοδο στὴν ζωὴ μὲ παραμερισμὸ κάθε οἰκείου ἢ ἀλλότριου ἐμποδίου. Οἱ Ἀθηναῖοι, Πλούταρχος καὶ Πορφύριος βλέπουν ἐδῶ μία σύσταση ὑπομονετικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ θανάτου.

ταῦτά καὶ ὡσαύτως ἔχοντα ἀμεταστρεπτὶ χωρῶν διὰ τῶν
 προσηκόντων μαθημάτων. ἀποδημία μὲν γὰρ μετὰ-
 στασις τόπου, θάνατος δὲ ὁ τῆς ψυχῆς χωρισμὸς ἀπὸ
 10 τοῦ σώματος, οὗτος δὲ τὸ φιλοσοφεῖν ὡς ἀληθῶς καὶ
 ἄνευ αἰσθητηρίων καὶ σωματικῶν ἐνεργειῶν καθαρῶ
 τῷ νῶ χρῆσθαι εἰς κατάληψιν τῆς ἐν τοῖς οὖσιν ἀλη-
 θείας, ἥπερ ἐπέγνωσται σοφία οὔσα. φιλοσοφεῖν δὴ
 ἐπιβαλλόμενος μὴ ἐπιστρέφου μηδὲ καθέλκου πρὸς τὰ
 15 πρότερα καὶ ἐν συντροφίᾳ σοι διατελέσαντα σωματικά·
 μετάνοια γὰρ ἐκ τούτου πολλή σοι παρέψεται ἐμποδι-
 ζομένῳ εἰς τὰς ὑγιεῖς καταλήψεις ὑπὸ τῆς περὶ τὰ σω-
 ματικά ἀχλύος. τὴν δὲ μετάνοιαν Ἐρινὺν μετωνόμασε.

Τὸ δὲ πρὸς ἥλιον τετραμμένος μὴ οὔρει
 20 ἐκεῖνο προτρέπει μηδὲν ζῳῶδες ἐπιβάλλου ποιεῖν,
 φιλοσόφει δὲ τὸν οὐρανὸν ὄρων καὶ τὸν ἥλιον, φῶς
 τέ σοι τῆς ἀληθείας ἠγείσθω, καὶ μηδέποτε μέμνησο
 ταπεινόφρων εἶναι ἐν φιλοσοφίᾳ, ἐπὶ θεοὺς δὲ καὶ
 25 σοφίαν διὰ τῆς τῶν οὐρανίων ἐπισκέψεως ἀνέρχου, καὶ
 φιλοσοφία ἐπιβαλλόμενος καὶ τῷ ἐν αὐτῇ φωτὶ τῆς
 ἀληθείας καθαίρων σεαυτὸν καὶ τραπεῖς ἐπὶ τὴν τοιαύ-
 την ἐπιτήδευσιν θεολογίαν τε καὶ φυσιολογίαν καὶ
 σφαιρικῶν ἐπίγνωσιν αἰτιολογίαν τε τὴν ὑπὲρ πάντα
 ταῦτα μηκέτι ζῳῶδές τι ποιεῖ μηδὲ βοσκηματῶδες.

Τὸ δὲ αὐτὸ παραγγέλλει καὶ <τὸ> δαδίω θᾶκον
 116 1 μὴ ἀπόμασσε. οὐ γὰρ μόνον ἐπεὶ καθαρτικὸν τὸ
 δαδίον τῷ ταχίστου καὶ πλείστου μεθεκτικὸν εἶναι
 πυρός, ὥσπερ τὸ λεγόμενον θεῖον, παραινεῖ μὴ μαι-
 νειν αὐτὸ φύσει μiasμῶν ἀποσοβητικὸν ὑπάρχον, μηδ'
 5 ἀντιμάχεσθαι τῇ φυσικῇ ἐπιτηδειότητι αὐτοῦ μολύ-
 νοντα τὸ μολυσμῶν κωλυτικόν, ἀλλὰ μάλλον μὴ μίση-
 γειν μηδὲ κατακινῶν τὰ σοφίας ἴδια τοῖς τῆς ζῳωδίας
 δαδίον μὲν γὰρ διὰ τὴν εὐφέγγειαν φιλοσοφία παρα-
 10 βέβληται, θᾶκος δὲ διὰ τὴν χαμαιπέτειαν ζῳωδία.

αυτά χωρίς μεταστροφές και με την βοήθεια της κατάλληλης σπουδής. Κι αλήθεια αποδημία σημαίνει αλλαγή τόπου, ενώ θάνατος είναι ο χωρισμός της ψυχής από το σώμα. Και με αυτόν ισοδυναμεί ή πραγματική άφοσίωση στην φιλοσοφία και –χωρίς να μεσολαβούν αισθητήρια και σωματικές λειτουργίες– ή χρησιμοποίηση του καθαρού νοῦ μας για να συλλάβουμε την αλήθεια τῶν ὄντων, πού είναι, ὅπως ἔχει ἀναγνωρισθεῖ, ή (πραγματική) σοφία. Ἀποφασίζοντας λοιπόν να φιλοσοφήσεις, μὴ γυρίζεις πίσω και μὴ παρσύρεσαι πάλι στὰ παλιὰ και στὰ σωματικά, πού σε συντρόφευαν ὡς τώρα, γιατί θ' ἀκολουθήσει ὕστερα βαθεῖα μεταμέλεια, καθὼς τὸ σκοτάδι τῶν σωματικῶν παθῶν θὰ σ' ἐμποδίζει στις γνήσιες κατακτήσεις τῆς ἀλήθειας. Κι αὐτή ή μεταμέλεια εἶναι πού τὸ συμβολικὸ παράγγελμα ὀνόμασε Ἐρινύα.

(16) Ὅσο για τὸ «Μὴν οὐρεῖς στραμμένος πρὸς τὸν ἥλιο»,²⁵⁶ αὐτὸ προτρέπει στὰ ἀκόλουθα. Μὴ δέχεσαι να κάνεις τίποτε ζωῶδες, ἀλλὰ να φιλοσοφεῖς με τὸ βλέμμα πρὸς τὸν οὐρανὸ και πρὸς τὸν ἥλιο, κι ἄς εἶναι ὀδηγός σου πρὸς τὴν ἀλήθεια τὸ φῶς, και να θυμᾶσαι ἀκόμη πὼς δὲν πρέπει ποτέ σου να εἶσαι μικρόψυχος, ὅταν φιλοσοφεῖς. Με τὴν θεώρηση τῶν οὐρανίων να ἀνεβαίνεις πρὸς τοὺς θεοὺς και πρὸς τὴν σοφία, κι ὅσο ἀφιερώνεσαι στὴν φιλοσοφία και με τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, πού ἐκείνη διαθέτει, καθαρίζεις τὸν ἑαυτό σου και ἀσχολεῖσαι με τὰ θέματά της, καθὼς και με ὅ,τι ἀφορᾶ τοὺς θεοὺς και τὴν φύση και τὴν γνώση τῶν σφαιρῶν τοῦ οὐρανοῦ και με τίς αἰτίες ὄλων αὐτῶν, μὴ καταγίνεσαι πιά σε τίποτε ζωῶδες και κτηνώδες.

(17) Στὰ ἴδια παρακινεῖ και τὸ «Μὴ ξεσκονίζεις με δαδί τὸ κάθισμα». Κι ὄχι μόνον ἐπειδὴ τὸ δαδί –με τὸ να δέχεται γρήγορα και πλούσια τὴν φωτιά– ἔχει τὴν δύναμη να καθαρίζει, ὅπως τὸ θειάφι, γι' αὐτὸ παρακινεῖ να μὴ μολύνουμε αὐτό, πού ἀπὸ τὴν φύση του ἀποδιώχνει τὰ μιάσματα, οὔτε ν' ἀντιστρατευόμαστε στὴν φυσικὴ του ιδιότητα με τὸ να μολύνουμε αὐτὸ πού ἐμποδίζει κάθε μολυσμό, ἀλλὰ προτρέπει ἀκόμη να μὴν ἀνακατώνουμε οὔτε να βάζουμε μαζί αὐτά, πού ὡς χαρακτηριστικὸ τους ἔχουν τὴν σοφία και τὰ ἄλλα τὰ ζωῶδη. Γιατί παρομοιάζεται ἐδῶ με τὴν φιλοσοφία τὸ δαδί, σὰν κάτι πού φεγγοβολεῖ, ἐνῶ με τὴν ζωϊκὴ φύση παρομοιάζεται τὸ κάθισμα, πού ή θέση του εἶναι κατὰ γῆς.²⁵⁷

256. Στὸν Διογένη Λαέρτιο VIII, 1,17: *πρὸς ἥλιον τετραμμένον μὴ ὀμιλεῖν*, πού προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο, *Ἔργα* 727.

257. Τὸ νόημα εἶναι ἀπλό: σε κάθε ἐνέργεια τὸ κατάλληλο μέσον.

Τὸ δὲ ἀλεκτρυόνα τρέφε μέν, μὴ θῦε δέ·
 μήνη γὰρ καὶ ἡλίῳ καθιέρωται συμβουλεύει ἡμῖν
 ὑποτρέφειν καὶ σωματοποιεῖν καὶ μὴ παρορᾶν ἀπολλύ-
 15 μενα καὶ διαφθειρόμενα τὰ τῆς τοῦ κόσμου ἐνώσεως
 καὶ ἀλληλουχίας συμπαθείας τε καὶ συμπνοίας μεγάλα
 τεκμήρια. ὥστε προτρέπει τῆς τοῦ παντὸς θεωρίας
 καὶ φιλοσοφίας ἀντιλαμβάνεσθαι. ἐπεὶ γὰρ ἀπόκρυφος
 φύσει ἢ περὶ τοῦ παντὸς ἀλήθεια, καὶ δυσθήρατος ἰκα-
 20 νῶς ζητητέα δὲ ὅμως ἀνθρώπῳ καὶ ἐξιχνευτέα μάλιστα
 διὰ φιλοσοφίας. διὰ γὰρ ἄλλου τινὸς ἐπιτηδέυματος
 οὕτως ἀδύνατον αὐτῇ δὲ μικρά τινα ἐναύσματα παρὰ
 τῆς φύσεως λαμβάνουσα καὶ ὡσανεὶ ἐφοδιαζομένη ζω-
 πυρεῖ τε αὐτὰ καὶ μεγεθύνει καὶ ἐνεργέστερα διὰ τῶν
 παρ' αὐτῆς μαθημάτων ἀπεργάζεται. φιλοσοφητέον
 10 <ἄρα> ἂν εἴη.

Τὸ δὲ ἐπὶ χοῖνικι μὴ καθέζου Πυθαγορικώτε-
 117 1 ρον ἐκδέξαιτ' ἂν τις ἐκ τῶν αὐτῶν τοῖς ἄνωθεν ὀρμώ-
 μενος. ἐπεὶ γὰρ σωματότητι καὶ ζῳωδία καὶ οὐ χοῖνικι
 μετρητῇ ἐστὶν ἡ τροφή, μὴ ἡρέμει μηδ' ἀμύητος φιλο-
 σοφίας διατέλει, ἀλλ' εἰς ταύτην σαντὸν δούς ἐκείνου
 5 μᾶλλον προνοοῦ τοῦ ἐν σοὶ θεοειδестέρου, ὃ ἐστὶ ψυχῇ,
 καὶ πολὺ πρότερον τοῦ ἐν ταύτῃ νοῦ, ὧν τροφή οὐ
 χοῖνικι ἀλλὰ θεωρία καὶ μαθήσει μετρεῖται.

Τὸ δὲ γὰμψώνυχον μὴ δὲν παράτρεφε Πυθα-
 10 γορικώτερον συμβουλεύει κοινωνικὸς ἴσθι, μεταδο-
 τικός, καὶ τοὺς ἄλλους τοιούτους εἶναι παρασκευάζε,
 διδόναι τι καὶ δέχεσθαι ἀκακοήθως καὶ ἀφθόνως ἐθί-
 ζων, ἀλλὰ μὴ πάντα μὲν λαμβάνειν ἀπλήστως, διδόναι
 δὲ μηδέν. ἢ γὰρ τῶν γαμψωνύχων φυσικὴ διοργά-
 νωσις λαβεῖν μὲν τάχιστα καὶ ῥαδίως δεδημιούργηται,
 15 ἀφεῖναι δὲ ἢ μεταδοῦναι οὐκέτι διὰ τὴν ἐνστασιν ἀγ-
 κύλων ὄντων τῶν ὀνύχων, ὃν τρόπον καὶ αἱ κρεάγραι
 πεφύκασιν ἐπισπᾶσθαι μὲν τάχιστα, ἀφιέναι δὲ δυσ-
 χερῶς, εἰ μὴ τις ἄρα ὑπερεπικλίνῃ αὐτὰς ἀναστρέφων.
 προσαρτηθεισῶν δὴ ἡμῖν ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν χειρῶν,
 ἵνα δι' αὐτῶν διδῶμέν τε καὶ δεχώμεθα κατὰ τὸν

(18) Τὸ παράγγελμα πάλι «**Κόκκορα νὰ συντηρεῖς ἀλλὰ νὰ μὴ θυσιάζεις, γιατί εἶναι ἀφιερωμένος στὴν σελήνη καὶ στὸν ἥλιο**» μᾶς συμβουλεύει νὰ καλλιεργοῦμε καὶ νὰ ζωοποιοῦμε καὶ νὰ μὴν ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὸ ἂν φθειρόνται καὶ χάνονται οἱ μεγάλες ἀλήθειες γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀμοιβαία συνοχή καὶ ἔλξη καὶ συμφωνία στὸν φυσικὸ κόσμο. Παρακινεῖ λοιπὸν στὴν ἀπασχόληση μὲ τὴν θεώρηση καὶ τὴν φιλοσοφικὴ μελέτη τοῦ σύμπαντος. Καὶ παρ' ὅλο πὸν ἡ ἀλήθεια γιὰ τὸ σύμπαν εἶναι ἀπὸ τὴν φύση τῆς ἀπόκρυφης καὶ σχεδὸν ἀπροσπέλαστης, εἶναι ἀνάγκη ὅμως ὁ ἄνθρωπος νὰ τὴν ἀναζητᾶ καὶ νὰ ἐξερευνᾷ μὲ τὴν φιλοσοφία, ἀφοῦ αὐτὸ μὲ ὁποιοδήποτε ἄλλο μέσο θὰ ἦταν ἐντελῶς ἀδύνατο. Ἡ φιλοσοφία ὅμως, παίρνοντας ἀπὸ τὴν φύση κάποιους μικροὺς σπινθῆρες, σὰν νὰ τοὺς ζωογονεῖ, τοὺς δυναμώνει καὶ τοὺς ἀπλώνει καὶ μὲ τὴν διδασκαλία τῆς τοὺς κάνει νὰ ἀποκαλύπτονται πολὺ πιὸ καθαρά. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ πρέπει νὰ φιλοσοφοῦμε.

(19) Ὡς πιὸ ταιριαστὸ μὲ τὸ πυθαγορικὸ πνεῦμα, ξεκινώντας ἀπὸ τίς ἴδιες σκέψεις μὲ τὰ παραπάνω, θὰ ἔπαιρνε κανεὶς καὶ τὸ «**Μὴ κάθεσαι ἐπάνω στὸ δοχεῖο τῆς τροφοδοσίας**». Γιατί, ἀφοῦ οὔτε ἡ τροφή μας δὲν μετριέται μὲ τὸ δοχεῖο, ἀλλὰ εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴν σωματικὴ μας διάπλαση καὶ τίς ζωικὲς μας ἀνάγκες, δὲν πρέπει νὰ ἐφησυχάζουμε οὔτε νὰ μένουμε ἀμύητοι στὴν φιλοσοφία, ἀλλ' ἀφιερώνοντας τὸν ἑαυτό μας σ' αὐτὴν πρέπει νὰ φροντίζουμε γιὰ τὸ θεϊκότερο μέσα μας, πὸν εἶναι ἡ ψυχὴ, κι ἀκόμη πιὸ πολὺ γιὰ τὸ διανοητικὸ μέρος τῆς, πὸν ἡ τροφή του δὲν ὑπολογίζεται μὲ ὕλικά μέτρα, ἀλλὰ τὴν ἀποτελοῦν ἡ θεωρία καὶ ἡ σπουδὴ.

(20) Ἀλλὰ καὶ τὸ «**Μὴ συντηρεῖς τίποτε, πὸν νὰ ἔχει γαμψὰ νύχια κοντά σου**» συμβουλεύει μὲ τρόπο πιὸ σύμφωνο πρὸς τὴν πυθαγορικὴ διδασκαλία νὰ εἶσαι ἐξυπηρετικὸς τῶν ἄλλων, πρόθυμος νὰ προσφέρεις καὶ νὰ κάνεις καὶ τοὺς ἄλλους τέτοιους, συνηθίζοντάς τους νὰ δίνουν καὶ νὰ δέχονται χωρὶς ὑστεροβουλία καὶ γενναιόδωρα κι ὄχι νὰ τὰ παίρνουν ὅλα μὲ ἀπληστία καὶ νὰ μὴ δίνουν τίποτε οἱ ἴδιοι. Καὶ πραγματικὰ ἡ φυσικὴ κατασκευὴ τῶν γαμψώνυχων εἶναι τέτοια, πὸν νὰ μποροῦν ν' ἀρπάζουν πολὺ γρήγορα καὶ εὐκόλα, ὄχι ὅμως καὶ ν' ἀφήνουν ἢ νὰ μεταβιβάζουν, ἐπειδὴ τοὺς ἐμποδίζουν τὰ νύχια, πὸν εἶναι γυριστά, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὰ τσιγκέλια τῶν κρεάτων εἶναι κατασκευασμένα νὰ πιάνουν καὶ νὰ τραβοῦν ἀμέσως, δύσκολα ὅμως ν' ἀφήνουν, ἐκτὸς ἂν κάποιος τὰ ἰσιώσει, γυρίζοντάς τα ἀνάποδα. Κι ἀφοῦ ἐμεῖς ἔχουμε ἀπὸ τὴν φύση τὰ χέρια μας γιὰ νὰ δίνουμε καὶ νὰ δεχόμαστε σύμφων-

20 κοινωνικὸν λόγον, καὶ τῶν δακτύλων ἀπλῶν πως καὶ
οὐκ ἀγκύλων αὐταῖς προσπεφυκῶτων, οὐ μιμητέον ἐν
τοῖς τοιούτοις τὰ γαμψώνυχα ἐτέρῳ τρόπῳ δημιουργη-
θέντα ὑπὸ τοῦ πλάσαντος, ἀλλὰ μᾶλλον κοινωνητέον
ἀλλήλοις καὶ μεταληπτέον, προτρεπομένους εἰς τὸ τοι-
25 οὔτον ὑπ' αὐτῶν τῶν τὰ ὀνόματα τιθεμένων, οἳ τὴν
δεξιὰν τῶν χειρῶν ἐντιμοτέραν ὠνόμασαν οὐ μόνον
ἀπὸ τοῦ δέχεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ δεκτὴν ὑπάρχειν
ἐν τῷ μεταδιδόναι. δικαιοπραγητέον ἄρα, διὰ δὲ τοῦτο
118 1 φιλοσοφητέον· ἀμοιβὴ γάρ τις καὶ ἀνταπόδοσις ἢ δι-
καιοσύνη, τὸ πλεονάζον καὶ ἑλλιπὲς ἀνταποδιδούσα δι'
ἀντιώσεως.

Τὸ δὲ ἐν ὁδῷ μὴ σχίζε δηλοῖ ὅτι ἐν μὲν τὸ
5 ἀληθές, πολυσχιδές δὲ τὸ ψεῦδος· δῆλον δὲ ἐκ τοῦ
τὸ μὲν τι ἕκαστον μοναχῶς λέγεσθαι εἴπερ ὑγιῶς λέ-
γοιτο, τὸ δὲ τι οὐχὶ ἕκαστον ἀπείροις τρόποις. ὁδὸς
δὴ ἢ φιλοσοφία δοκεῖ εἶναι. λέγει οὖν ὅτι αἱροῦ
φιλοσοφίαν ἐκείνην καὶ τὴν ἐπὶ σοφίαν ὁδόν, ἐν ἣ ὁ
10 σχίσαις οὐδὲ ἀντιλεγόμενα δογματίσεις, ἀλλὰ ἐστῶτα
καὶ τὰ αὐτὰ ἑαυτοῖς ἀποδείξει ἐπιστημονικῇ βεβαιω-
θέντα διὰ μαθημάτων καὶ θεωρίας, ὅ ἐστι Πυθαγορι-
κῶς φιλοσόφει. δύναται δὲ καί, —ἐπειδὴ ἢ διὰ τῶν
σωματικῶν καὶ αἰσθητῶν χωροῦσα φιλοσοφία, ἣ οἱ
15 νεώτεροι κατακόρως χρῶνται καὶ τὸν θεὸν καὶ τὰς
ποιότητας καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὰς ἀρετὰς καὶ ἀπλῶς
πάντα τὰ ἐν τοῖς οὖσιν αἴτια κυριώτατα νομίζοντες
σῶμα εἶναι, εὐολίσθητός ἐστι καὶ εὐανάτρεπτος, ὡς
δηλοῦσιν αἱ τῶν δοκούντων τι λέγειν περὶ αὐτῆς ποι-
20 κιλώταται ἐπιχειρήσεις· ἢ δὲ <διὰ> τῶν ἀσωμάτων καὶ
νοητῶν ἀύλων τε καὶ ἀιδίων τὴν προχώρησιν ποιου-
μένη, τῶν τε αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐχόντων
καὶ οὐδέποτε ὅσον ἐπ' αὐτοῖς φθορὰν ἢ μεταβολὴν
ἐπιδεχομένων, ὁμοία τοῖς ὑποκειμένοις ἀδιάπτωτός ἐστι
25 καὶ εὐσταθής, ἐδραίας καὶ ἀκλινοῦς ἀποδείξεως δη-
μιουργός, —συμβουλευεῖ τοίνυν ἡμῖν τὸ παράγγελμα,
ἐπειδὴν φιλοσοφῶμεν καὶ τὴν δηλουμένην ὁδὸν ἀνύω-

να με τις κοινωνικές ανάγκες μας, κι αφού τὰ τὰ δάκτυλα εἶναι στὰ χέρια μας προσαρμοσμένα ἀπλὰ καὶ ὄχι γυριστά, ἄς μὴ μιμούμαστε τὰ γαμψώνυχα σ' αὐτό, πού ὁ δημιουργὸς τὰ ἐπλασε ἀλλοιώτικο ἀπὸ μᾶς, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο ἄς διατηροῦμε καλὲς σχέσεις μὲ τοὺς ἄλλους καὶ ἄς εἴμαστε πάντα μεταδοτικοί. Σ' αὐτὸ μᾶς παρακινοῦν ἄλλωστε κι αὐτοί, πού δίνουν τὰ ὀνόματα στὰ πράγματα, πού εἶπαν πὼς τὸ δεξι χέρι εἶναι ἄξιο μεγαλύτερης τιμῆς ὄχι μόνο γιατί αὐτὸ δέχεται, ἀλλὰ καὶ γιατί αὐτὸ εἶναι, πού ὑποδέχονται οἱ ἄλλοι, ὅταν δίνει. Ἄς ἐνεργοῦμε δίκαια λοιπὸν κι ὡς πρὸς αὐτὸ καὶ ἄς φιλοσοφοῦμε γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ ἐνεργοῦμε ἔτσι. Γιατί πραγματικά ἡ δικαιοσύνη εἶναι πού ἐξασφαλίζει κάποια ἀμοιβὴ καὶ κάποιο ἀντάλλαγμα, ἐξισώνοντας αὐτὸ πού περισσεύει μὲ αὐτὸ πού λείπει ἀπὸ μᾶς.

(21) Τὸ παράγγελμα πάλι «Μὴ διακλαδίζεις τὸν δρόμο σου» ὑποδηλώνει, πὼς μία εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἐνῶ πολὺμορφο τὸ ψεῦδος. Κι αὐτὸ γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ ὅτι κάθε τι, πού εἶναι ἀληθινὸ, γίνεται μ' ἓνα τρόπο, ἐνῶ μὲ ἄπειρους ὅ,τι δὲν εἶναι. Καὶ δρόμος ἐδῶ εἶναι ἡ φιλοσοφία. Προτρέπει λοιπὸν νὰ διαλέγουμε ἐκεῖνη τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν πορεία πρὸς τὴν σοφία, ὅπου δὲν θὰ χρειασθεῖ νὰ διχοδρομήσουμε οὔτε νὰ ὑποστηρίξουμε πράγματα ἀντιφατικά, ἀλλὰ ἀλήθειες σταθερὲς καὶ πάντα ἴδιες, βεβαιωμένες μὲ ἐπιστημονικὲς ἀποδείξεις χάρις στὴν σπουδὴ καὶ στὴν θεωρία. Καὶ αὐτὸ σημαίνει πὼς πρέπει νὰ φιλοσοφοῦμε πυθαγορικά. Μπορεῖ ὅμως ἀκόμη νὰ σημαίνει, ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία, πού προχωρεῖ πρὸς τὸν σκοπὸ της, μελετώντας τὰ σωματικά καὶ αἰσθητὰ φαινόμενα, αὐτὴ πού οἱ νεότεροι καταχρηστικὰ μεταχειρίζονται, πιστεύοντας πὼς καὶ ὁ θεὸς καὶ οἱ ποιότητες καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ γενικὰ ὅλα τὰ αἴτια τῶν ὄντων εἶναι στὴν βάση τους σωματικά, αὐτὴ ἡ φιλοσοφία εὐκόλα παραστρατεῖ καὶ χάνει τὴν ἰσορροπία της, ὅπως τὸ δείχνουν οἱ ποικιλότατες ἐρμηνεῖες αὐτῶν πού ἰσχυρίζονται, πὼς ἔχουν νὰ ποῦν κάτι σπουδαῖο στὰ προβλήματά της. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ φιλοσοφία, πού ἡ πορεία της περνᾷ ἀπὸ τὰ ἀσώματα καὶ νοητὰ καὶ ἄυλα καὶ αἰώνια, ἀπὸ αὐτὰ πού μένουν πάντα τὰ ἴδια καὶ ὅμοια καὶ πού ποτὲ δὲν εἶναι ἐκτεθειμένα σὲ φθορὰ καὶ ἀλλαγὴ, ὅσο ἐξαρτᾶται βέβαια ἀπὸ αὐτά, αὐτὴ ἡ φιλοσοφία, ὅμοια μὲ τὰ ἀντικείμενά της, μένει ἀλύγιστη καὶ σταθερὴ, ἐξασφαλίζοντας ἀμετακίνητες καὶ ἀκλόνητες τὶς ἀποδείξεις της. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς λόγους μᾶς συμβουλεῖ τὸ παράγγελμα, ὅταν φιλοσοφοῦμε καὶ διανύουμε τὸν δρόμο πού μᾶς συνιστᾷ, νὰ ἀποφεύγουμε κάθε προσήλωσι καὶ ἐπιδοκιμασία τῶν

119 1 μεν, φεύγειν μὲν τὴν τῶν σωματικῶν καὶ πολυσχιδῶν ἐπιβολὴν καὶ ἀποδοχὴν, προσοικειοῦσθαι δὲ τῇ τῶν ἀσωμάτων οὐσίᾳ τῇ οὐκ ἔστιν ὅτε οὐχὶ ἑαυτοῖς ὁμοίων διατελούντων διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτοῖς φύσει ἀλήθειαν καὶ ἀδιαπτωσίαν.

5 Τὸ δὲ χελιδόνα οἰκία μὴ δέχου συμβουλεύει ῥάθυμον καὶ μὴ διηνεκῶς φιλοπονοῦντα μηδὲ ἐπίμονον αἰρετιστὴν καὶ γνώριμον εἰς τὰ σὰ δόγματα μὴ ἐπιδέχου, δεόμενα συνεχοῦς καὶ εὐτονωτάτης προσοχῆς καὶ φερεπονίας διὰ τὴν τῶν ἐν αὐτοῖς ποικίλων μαθημάτων ἐξαλλαγὴν καὶ περιπλέκειαν. εἰκόνι δὲ ῥαθυμίας καὶ ἐγκοπῆς χρόνων χελιδόνι κέχρηται, ὅτι μέρος 10 τι τοῦ ἐνιαυτοῦ αὕτη ἐπιφοιτᾷ ἡμῖν καὶ ὡσανεὶ ἐπιξενούται πρὸς βραχὺν καιρόν, τὸ δὲ πλεῖον ἀφίσταται καὶ ἀφανῆς ἡμῖν ὑπάρχει.

15 Τὸ δὲ δακτύλιον μὴ φόρει ἀκολουθῶς τῷ Πυθαγορικῷ ἀρέσκοντι ἔλκομεν εἰς τὴν παράκλησιν οὕτως· ἐπεὶ δεσμοῦ τρόπῳ περικείται τοῖς φοροῦσιν ὁ δακτύλιος, ἴδιον ἔχων τὸ μὴ ἄγγχειν μηδὲ κακουχεῖν ἀλλὰ πῶς ἀρμόζειν καὶ προσφυῶς ἔχειν, δεσμός δὲ τοιοῦτός τις καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ ὑπάρχει, τὸ οὖν 20 δακτύλιον μὴ φόρει φιλοσόφει φησὶν ὡς ἀληθῶς καὶ χώριζε τοῦ περικειμένου δεσμοῦ τὴν ψυχὴν· μελέτη γὰρ θανάτου καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος ἢ φιλοσοφία. τὴν ἄρα Πυθαγορικὴν μέτιθι σπουδῇ μεγάλη, τὴν ἀφιστᾶσαν ἑαυτὴν διὰ τοῦ νοῦ ἀπὸ σωματικῶν 25 πάντων καὶ περὶ τὰ νοητὰ καὶ ἄλλα διὰ τῶν θεωρητικῶν μαθημάτων καταγιγνομένην· ἀλλὰ καὶ ἀπόλυεσαντοῦ τὰ ἀμαρτήματα καὶ ἀνθολκὰ καὶ κωλυσιεργὰ τοῦ φιλοσοφεῖν σαρκὸς ἀσχολήματα τροφάς τε ὑπερβαλλούσας καὶ πληθώρας ἀκαίρους, δεσμοῦ τρόπον τὸ 120 1 σῶμα καταλαμβάνουσας νοσοκομίας τε καὶ ἀσχολίας ἀδιαλείπτους ἐμποιοῦσας.

σωματικῶν καὶ χωρισμένων σὲ ἄπειρες μορφές, καὶ νὰ συνδέουμε τὸν ἑαυτό μας μὲ τὶς ἀσώματες οὐσίες, μὲ τὶς ὁποῖες ἀποκλείεται νὰ χάσουμε ποτὲ τὴν σταθερὴ μορφή τοῦ ἑαυτοῦ μας, χάρις στὴν ἀμετάβλητη ἀλήθεια, ποὺ ἀπὸ τὴν φύση ὑπάρχει μέσα στὶς ἀσώματες αὐτὲς οὐσίες.

(22) Τὸ παράγγελμα «**Νὰ μὴ δέχεσαι χελιδόνι στὴν κατοικία σου**» παρακινεῖ στὸ ἐξῆς. Μὴ συναναστρέφου ἀνθρωπο ράθυμο, ποὺ δὲν δείχνει ἀδιάκοπη ἐπιμέλεια οὔτε εἶναι ὁπαδὸς σταθερὸς καὶ ἐξοικειωμένος μὲ τὶς (πυθαγορικὲς) διδασκαλίες, γιατί οἱ διδασκαλίες αὐτὲς ἀπαιτοῦν συνεχῆ καὶ ἐντονότατη προσήλωση καὶ φιλοπονία, ἐπειδὴ τὰ διάφορα θέματα τῆς σπουδῆς τοὺς ἔχουν μεγάλη ποικιλία καὶ εἶναι πολὺ πολύπλοκα. Καὶ τὸ παράγγελμα χρησιμοποιεῖ ὡς εἰκόνα ραθυμίας καὶ διασπάθισης τοῦ χρόνου τὸ χελιδόνι, ἐπειδὴ αὐτὸ παρεπιδημεῖ γιὰ λίγο μόνο σὲ μᾶς καὶ ἐξοικειώνεται γιὰ σύντομο μόνο χρονικὸ διάστημα μαζί μας, ἐνῶ τὸν περισσότερο καιρὸ εἶναι μακριὰ μας καὶ δὲν τὸ βλέπουμε καθόλου.²⁵⁸

(23) Καὶ τὸ «**Νὰ μὴ φορᾶς δαχτυλίδι**» μπορούμε μὲ πυθαγορικὸ τρόπο νὰ τὸ ἐπικαλεσθοῦμε ὡς ἐξῆς. Ἄφου τὸ δαχτυλίδι περιβάλλει τὸ δάχτυλο αὐτῶν ποὺ τὸ φοροῦν ὡς ἓνα εἶδος δεσμοῦ, ποὺ ἔχει ὅμως τὸ ιδιαίτερο νὰ μὴ πιέζει οὔτε νὰ ταλαιπωρεῖ, ἀλλὰ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ συνταιριάζει καὶ νὰ προσαρμόζεται, κι ἄφου καὶ τὸ σῶμα ἀντιπροσωπεύει ἓνα τέτοιον εἶδους δεσμὸ γιὰ τὴν ψυχὴ, τὸ «**νὰ μὴ φορᾶς δαχτυλίδι**» μᾶς λέγει νὰ φιλοσοφοῦμε ὅσο γίνεται πιὸ ἀληθινὰ καὶ νὰ ἀποχωρίζουμε ἀπὸ τὸν δεσμὸ, ποὺ τὴν περιβάλλει, τὴν ψυχὴ. Γιατὶ πραγματικὰ φιλοσοφία σημαίνει μελέτη θανάτου καὶ χωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα. Νὰ ἐφαρμόζεις λοιπὸν μὲ μεγάλο ζῆλο τὴν πυθαγορικὴ φιλοσοφία, αὐτὴν ποὺ μὲ τὴν βοήθεια τοῦ νοῦ ἀπομακρύνεται ἀπὸ ὅλα τὰ σωματικὰ καὶ καταγίνεται μὲ τὰ νοητὰ καὶ ἄυλα, ποὺ εἶναι τὰ ἀντικείμενα τῆς θεωρητικῆς σπουδῆς. Κι ἀκόμη νὰ ἀποδιώχνεις ἀπὸ πάνω σου τὰ σφάλματα καὶ τὴν ἀπασχόληση μὲ τὴν σάρκα καὶ τὴν ὑπερβολικὴ φαγοποσία καὶ τὸν κάθε κορεσμὸ, ποὺ ἀντιστρατεύονται καὶ παρεμποδίζουν τὸ νὰ φιλοσοφεῖς καὶ σὰν δεσμὰ κυριαρχοῦν στὸ σῶμα καὶ τοῦ δημιουργοῦν τὴν ἀνάγκη γιὰ περιποίηση καὶ ἀκατάπαυστους περισπασμούς.²⁵⁹

257. Οἱ περισσότεροι ἀρχαῖοι ἐξηγητὲς βλέπουν στὸ χελιδόνι τὸ σύμβολο τῶν λάλων ἀνθρώπων καὶ περὶ γλώττων ἀκρατῶν, ἀλλὰ στὸν Αἰσχύλο: χελιδονίζειν ἀντὶ τοῦ βαρβαρίζειν. Μήπως ἡ πυθαγορικὴ συμβουλή σημαίνει λοιπὸν μακριὰ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους (Goettling);

258. Στὸν Πλούταρχο: μὴ φορεῖν στενὸν δακτύλιον, ποὺ δίνει καλύτερο νόημα στὸ σύμβολο.

Τὸ δὲ θεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυφε δακτυλίῳ
 5 κατά τὴν προλεχθεῖσαν ἔννοιαν προτροπῇ χρῆται τοιαύδε·
 φιλοσόφει καὶ ἀσωμάτους πρὸ παντὸς ἡγοῦ θεοὺς ὑπάρ-
 χειν τὸ γὰρ κυριώτατον ρίζωμα τῶν Πυθαγορικῶν
 δογμάτων τοῦτ' ἐστίν, ἐξ οὗ τὰ πάντα σχεδὸν ἤρτη-
 ται καὶ ὑφ' οὗ μέχρι τέλους κρατύνεται· μὴ νόμιζε
 δὲ μορφαῖς αὐτοὺς κεχρηῆσθαι ὅσαι εἰσὶ σωματικάι,
 10 μηδὲ προσδεδέσθαι ὑποστάσει ὑλικῇ καὶ οἷον δεσμῶ
 ὑλικῶ σώματι, ὥσπερ τὰ ἄλλα ζῶα. αἱ δὲ ἐπὶ δακτυ-
 λίοις γλυφαὶ τὸν τε δεσμὸν δι' αὐτοῦ τοῦ δακτυλίου
 ἐμφαίνουσι καὶ τὴν σωματότητα τὸ τε αἰσθητὸν εἶδος
 καὶ ὡσανεὶ τινος τῶν ἐπὶ μέρους ζῶων διὰ τῆς γλυπ-
 15 τῆς προσόψεως, ἧς χωριστέον μάλιστα τὸ τῶν θεῶν
 γένος ὡς αἰδιόν τε καὶ νοητὸν καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ
 ὡσαύτως αἰεὶ ἔχον, ὡς ἐν τῷ Περὶ θεοῦ ιδίως καὶ
 πληρέστατα τεχνολογεῖται.

Τὸ δὲ παρὰ λύχνον μὴ ἐσοπτρίζου Πυθαγορι-
 20 κώτερον συμβουλεύει τὸ φιλοσόφει μὴ προστρέχων μὴ
 ταῖς κατ' αἰσθησιν φαντασίαις, αἵτινες φῶς μὲν τι
 περὶ τὰς καταλήψεις ποιοῦσι, λυχνοειδὲς μέντοι καὶ
 οὐχὶ φυσικὸν οὐδὲ ἀληθές, ἀλλὰ μᾶλλον ταῖς κατὰ τὸ
 νοητικὸν ἐπιστημονικαῖς, ἀφ' ὧν λαμπροτάτη τις εὐαν-
 25 γία καὶ ἀδιάπταιστος περὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα συνίστα-
 ται *** ἐξ ἀπάντων τῶν νοημάτων καὶ τῆς περὶ ταῦτα
 θεωρίας, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῶν σωματικῶν καὶ αἰσθητῶν
 ἐν συνεχεῖ γὰρ ταῦτα ῥύσει καὶ μεταβολῇ πολλάκις
 121 1 ἐδηλώθη κατ' οὐδένα τρόπον μόνιμα καὶ τὰ αὐτὰ ἑαυ-
 τοῖς ὑπάρχοντα, ἵνα καὶ βεβαίαν ἐπιστημονικὴν τε
 ὑπομείνη κατάληψιν καὶ ἐπίγνωσιν ὡς ἐκεῖνα.

Τὸ δὲ περὶ θεῶν μηδὲν θαυμαστὸν ἀπίσκει
 5 μηδὲ περὶ θείων δογμάτων προτρέπει μετιέναι καὶ
 κτᾶσθαι ἐκεῖνα τὰ μαθήματα, δι' ἃ οὐκ ἀπιστήσεις
 οὐκέτι περὶ θεῶν καὶ περὶ θείων δογμάτων ἔχων τὰ
 μαθήματα καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀποδείξεις.

(24) Καὶ τὸ παράγγελμα «**Στὸν δακτυλιόλιθό σου νὰ μὴ σκαλίζεις παράσταση θεοῦ**» τὸ χρησιμοποιεῖ, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν προηγούμενη ἔννοια, γιὰ τὴν ἐξῆς παρακίνηση. Νὰ φιλοσοφεῖς καὶ νὰ θεωρεῖς, ὅτι σὲ μεγαλύτερο ἀπο κάθε τι βαθμὸ ἀσώματοι εἶναι οἱ θεοί. Πραγματικὰ αὐτὴ εἶναι ἡ βασικότερη ρίζα κάθε πυθαγορικής διδασκαλίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ὅλα σχεδὸν τὰ ἄλλα ἐξαρτῶνται καὶ μὲ τὴν ὁποία ἐνισχύονται ὡς τὸ τέλος. Καὶ νὰ μὴ πιστεύεις ὅτι οἱ θεοὶ χρησιμοποιοῦν μορφές, ποὺ εἶναι σωματικές, οὔτε ὅτι εἶναι δεμένοι στὸ σῶμα μὲ ὑπαρξη ὑλικῆ ἢ μὲ κάποιο δεσμὸ ὑλικό, ὅπως οἱ ἄλλες ζωντανές ὑπάρξεις. Οἱ χαραγμένες τώρα ἐπάνω στὰ δαχτυλίδια παραστάσεις μαρτυροῦν καὶ τὸν δεσμὸ, ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ ἴδιο δαχτυλίδι, καὶ τὴν σωματικὴ ὑπαρξη καὶ τὴν αἰσθητὴ μορφή του μὲ τὴν παράσταση κάποιου ἀπὸ τὰ διάφορα ζῶα, ποὺ τὴν ἀντιπροσωπεύει ἢ χαραγμένη ἐμπρόσθια ὄψη του. Ἀπὸ αὐτὰ ὅλα πρέπει νὰ ξεχωρίζουμε τὸ γένος τῶν θεῶν, ποὺ εἶναι αἰώνιο καὶ νοητὸ καὶ μένει πάντα τὸ ἴδιο καὶ ὁμοιο, ὅπως ἀναπτύσσεται ιδιαίτερα καὶ πληρέστερα στὸ Περι θεῶν.

(25) Τὸ «**Μὴ καθρεφτίζεσαι στὸ φῶς τοῦ λυχναριοῦ**» προτρέπει μὲ τρόπο ἀκόμη πιὸ πυθαγορικὸ νὰ φιλοσοφοῦμε χωρὶς νὰ καταφεύγουμε στὶς μορφές, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις καὶ ποὺ ἀντιπροσωπεύουν βέβαια κάποιο φῶς γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν ἀντιλήψεών μας, ἀδύνατο ὅμως ὅπως τοῦ λύχνου καὶ οὔτε φυσικὸ οὔτε ἀληθινό. Νὰ προσφεύγουμε, ἀντίθετα, προτρέπει πολὺ περισσότερο στὶς ἐπιστημονικὲς συλλήψεις τοῦ νοῦ, ἀπὸ τὶς ὁποῖες γεννιέται μιὰ λαμπρότατη καὶ ἄσφαλτη διαύγεια γιὰ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς, ἔτσι ποὺ νὰ ἀποκτοῦμε τὴν σοφία ἀπὸ τὰ νοήματα ὅλα καὶ ἀπὸ τὴν θεωρητικὴ τους ἐπεξεργασία καὶ ὄχι ἀπὸ τὶς σωματικὲς καὶ αἰσθητὲς μορφές. Γιατὶ αὐτές, ὅπως φάνηκε ἐπανειλημμένα, βρίσκονται σὲ συνεχῆ ροὴ καὶ μεταβολὴ καὶ δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο μόνιμες καὶ πάντα οἱ ἴδιες, ὥστε νὰ ἐπιδέχονται σίγουρη καὶ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη καὶ γνώση, ὅπως αὐτὰ ποὺ εἶναι τέτοια, δηλαδή μόνιμα καὶ πάντα ἴδια.

(26) Ὅσο γιὰ τὸ «**Γιὰ τίποτε ἀξιοθαύμαστο, ποὺ ἔχει σχέση μὲ τοὺς θεοὺς, μὴ δείχνεσαι ἄπιστος, οὔτε κι ἀπέναντι στὶς θεϊκὲς διδασκαλίες**», αὐτὸ παρακινεῖ στὸ νὰ χρησιμοποιοῦμε καὶ ν' ἀποκτοῦμε ἐκεῖνες τὶς γνώσεις, μὲ τὶς ὁποῖες δὲν θὰ φαινόμαστε δύσπιστοι πιά ἀπέναντι στοὺς θεοὺς καὶ σὲ ὅσα ἀποτελοῦν τὴν διδασκαλία τους, καθὼς θὰ ἔχουμε ὡς ὄπλο τὴν σπουδὴ καὶ τὶς ἐπιστημονικὲς ἀποδείξεις.

Τὸ δὲ ἀσχέτω γέλωτι μὴ ἔχουσθαι δηλοῖ κρα-
 10 τεῖν τῶν παθῶν διὰ λόγου φιλοσόφου ἐπέχειν τε τὸ
 εὐμετάβλητον καὶ οὐ μόνιμον τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν·
 ὑπομίμνησκε δὲ σαυτὸν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, μήτε ἄρα
 εὐτυχίαις ἐπιχαυνοῦ μήτε συμφοραῖς συνταπεινοῦ ἐν
 οὐθετέρῳ μεταβολῆς ἔννοιαν ὑπολογιζόμενος. τὸν δὲ
 15 γέλωτα ὑπὲρ πάντων τῶν παθῶν ὠνόμασεν, ὅτι μόνος
 μάλιστα ἐκφανῶς μηνύεται, ὥσπερ τι ἐπάνθημα ὑπάρ-
 χων καὶ ἐπίφλεγμα μέχρι προσώπου τῆς διαθέσεως.
 ἴσως δὲ [παραγγέλλει], ἐπειδὴ ἀνθρώπου ἴδιον παρὰ τὰ
 ἄλλα ζῶα οὗτος (ὀρίζονται γοῦν τινες ζῶον αὐτὸ γελα-
 20 στικὸν εἶναι), δηλοῦται ὑπὸ τοῦ παραγγέλματος τὸ μὴ
 ἐπιμόνως καὶ ἀμεταβλήτως τῇ ἀνθρωπότητι ἔμμενε,
 ἀλλὰ μίμησιν θεοῦ κατὰ τὸ δυνατὸν τῶν φιλοσοφῶν
 καὶ τοῦ ιδιώματος τούτου τῶν ἀνθρώπων ὑπεκχωρῶν
 25 προκρίνων τε τὸ λογικὸν τοῦ γελαστικοῦ εἰς διάκρισιν
 καὶ διαφορὰν πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα.

Τὸ δὲ παρὰ θυσίᾳ μὴ ὄνυχίζου περὶ φιλίας
 ἐστὶ προτρεπτικόν· τῶν γὰρ οἰκείων καὶ προσηκόντων
 122 1 ἡμῶν ἐξ αἵματος οἱ μὲν ἔγγιστα γένους εἰσὶν ἀδελφοὶ
 καὶ τέκνα καὶ γονεῖς, εὐοικότες τοῖς μέρεσιν ἡμῶν ἅπερ
 ἀφαιρεθέντα ἄλγημα οὐ τὸ τυχὸν παρέχει καὶ κολού-
 ρωσιν, οἷον δάκτυλοι χεῖρες ὄτα ῥῖν καὶ τὰ ὅμοια· οἱ
 5 δ' ἐξ ἀποστήματος πολλοῦ προσφκειωμένοι, οἷον ἀνε-
 ψιάδαι ἢ πατραδέλφων γαμβροντιδεῖς ἢ τοιοῦτοί τινες,
 εὐοίκασιν ἐκάστου ἡμῶν τοῖς μέρεσιν ὧν τεμνομένων
 ἄλγησις οὐδεμία παραγίνεται, οἷον θριξὶ καὶ ὄνυξι
 10 καὶ τοῖς ὁμοίοις. βουλόμενος οὖν ἐκείνους τοὺς συγ-
 γενεῖς δηλῶσαι τοὺς παρὰ τὸν ἄλλον χρόνον ἡμελη-
 μένους διὰ τὴν ἀπόστασιν, τοῖς ὄνυξιν ἐχρήσατο καὶ
 εἶπε· μὴ ἀποτίθεσο παντάπασι τούτους, ἀλλ' ἐν γε θυ-
 σίαις, εἰ καὶ τῷ ἄλλῳ χρόνῳ παρημελήθησαν, πρόσαγε
 αὐτοὺς σαυτῷ καὶ ἀνανέου τὴν οἰκειότητα.

(27) Το παράγγελμα πάλι «Νὰ μὴ παραδίνεσαι σὲ ἀκατάσχετο γέλοιο»²⁶⁰ σημαίνει ὅτι πρέπει μὲ τὸν φιλοσοφικό μας λογισμό νὰ συγκρατοῦμε τὰ πάθη μας καὶ νὰ ἀντιστεκόμαστε γενικὰ στὸ εὐμετάβολο καὶ παροδικὸ τῶν ἀνθρώπων παθῶν. Κι ἀκόμη νὰ ὑπενθυμίζουμε στὸν ἑαυτό μας τὴν σωστὴ σκέψη, πὼς δὲν πρέπει οὔτε οἱ εὐτυχίες νὰ μᾶς ἀποχαυνώνουν οὔτε οἱ συμφορὲς νὰ μᾶς συμπαρασύρουν στὴν ἐξουθένωση, μὲ τὸ νὰ παραθεωροῦμε καὶ στὴν μία καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση τὴν ἔννοια τῆς μεταβολῆς τῶν παθῶν. Ὅσο γιὰ τὸ γέλοιο, τὸ ξεχώρισε πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ πάθη, ἐπειδὴ μόνον αὐτὸ ἐκδηλώνεται τόσο φανερά, σὰν ἓνα εἶδος ἐξάνθημα καὶ σὰν ἕξαψη, ποὺ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ διάθεση φθάνει ὡς τὸ πρόσωπο. Ἴσως ὅμως, ἐπειδὴ τὸ γέλοιο εἶναι ιδιότητα μόνο τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι καὶ τῶν ἄλλων ζῶων (γι' αὐτὸ καὶ μερικοὶ ὀρίζουν τὸν ἀνθρώπο ὡς ζῶον γελαστικόν), θέλει νὰ δηλώσει τὸ παράγγελμα αὐτό, πὼς δὲν πρέπει νὰ μένουμε ἐπίμονα καὶ ἀμετακίνητα προσκολλημένοι στὴν ἀνθρώπινη φύση μας, ἀλλὰ ὅσο γίνεται νὰ κατακτοῦμε τὴν μίμηση τοῦ θεοῦ μὲ τὴν φιλοσοφία, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὴν ιδιότητα αὐτὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ προτιμώντας ἀπὸ τὸ γελαστικὸ τὸ λογικὸ, ποὺ μᾶς ξεχωρίζει καὶ μᾶς κάνει διαφορετικούς ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα.

(28) Ὅσο γιὰ τὸ παράγγελμα «Τὴν ὥρα τῆς θυσίας μὴ κόβεις τὰ νύχια σου», αὐτὸ ἀποτελεῖ παρακίνηση στὴν φιλία.²⁶¹ Πραγματικὰ ἀπὸ τοὺς οἰκείους μας καὶ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς ἀπὸ τὸ ἴδιο αἷμα οἱ πλησιέστεροι εἶναι οἱ ἀδελφοὶ καὶ τὰ παιδιά καὶ οἱ γονεῖς, ποὺ μοιάζουν μὲ τὰ μέλη ἐκεῖνα τοῦ σώματός μας, ποὺ ὅταν ἀφαιρεθοῦν μᾶς προξενοῦν πόνο ὄχι τυχαῖο καὶ ἀναπηρία, ὅπως τὰ δάχτυλα, τὰ χέρια, τὰ αὐτιά, ἡ μύτη καὶ τὰ παρόμοια. Ἐκεῖνοι πάλι, ποὺ ἔχουν γίνεи οἰκείοι μας ἀλλὰ ἀπὸ μεγάλη ἀπόσταση, ὅπως οἱ ἀνεψιοὶ καὶ οἱ γαμπροὶ ἀπὸ τοὺς θεῖους μας ἢ ἀνάλογοι ἄλλοι συγγενεῖς, αὐτοὶ μοιάζουν μὲ τὰ μέρη τοῦ σώματός μας, ποὺ ὅταν κοποῦν δὲν μᾶς δημιουργοῦν κανένα πόνο, ὅπως τὰ νύχια, οἱ τρίχες καὶ τὰ ὄμοια. Θέλοντας λοιπὸν νὰ δηλώσει αὐτοὺς τοὺς συγγενεῖς, ποὺ τοὺς παραμελοῦμε ὅλο τὸν ἄλλο καιρὸ, ἐπειδὴ συμβαίνει νὰ εἶναι μακριὰ μας, χρησιμοποίησε τὸ παράδειγμα τῶν νυχιῶν καὶ εἶπε, μὴ τοὺς ἀπομακρύνεις ἐντελῶς αὐτοὺς, ἀλλὰ στὴν ὥρα τουλάχιστον τῶν θυσιῶν, ὅσο κι ἂν ἔχουν παραμεληθεῖ τὸν ἄλλο καιρὸ, νὰ τοὺς καλεῖς κοντὰ σου καὶ νὰ ἀνανεώνεις τὴν οἰκειότητα μαζί τους.

259. Ἀπλὸ ἄκουσμα χωρὶς ιδιαίτερη συμβολικὴ σημασία.

260. Ἡ ἔρμηνεία τοῦ Ἰαμβλίχου ἀκούγεται περίεργη. Ἡ παράδοση (Ἡσίοδος) τοῦ πυθαγορικοῦ συμβολισμοῦ θέλει πολὺ ἀπλὰ κατὰ τὴν ἱερὴ ὥρα τῆς λατρείας τῶν θεῶν νὰ μὴ ὑπάρχουν βιολογικοὶ περισπασμοί.

15 Τὸ δὲ δεξιὰν μὴ παντὶ βραδίως ἔμβαλλε μὴ ὄρεγε βραδίως φησὶ δεξιάν, τουτέστι μὴ ἀνάσπα μηδὲ ἀνιμᾶν ἐπιχείρει δεξιὰν ὀρέγων τοῖς ἀνεπιτηδείοις καὶ ἀνοργιάστοις, ἔτι δὲ διὰ παιδευμάτων τε καὶ διδαγμάτων, ἃ πολλῶ χρόνῳ δοκιμασθεῖσιν ἀξίοις εἶναι τοῦ
20 μεταλαβεῖν ἐγκρατείας τε καὶ πενταετοῦς σιωπῆς καὶ τῆς ἄλλης βασάνου μόγις δίδεται.

Τὸ δὲ στρωμάτων ἐξαναστὰς συνέλισσε αὐτὰ καὶ τὸν τύπον συνστόρνυε τοῦτο παραγγέλλει, ὅτι φιλοσοφεῖν ἐπιβαλλόμενος νοητοῖς λοιπὸν καὶ
25 ἀσωμάτοις προσοικεῖου σεαυτόν. ἐκ τοῦ οὖν τῆς ἀμαθίας ὕπνου καὶ νυκτοειδοῦς σκότους ἐξανιστάμενος μηδὲν συνεπισπῶ σεαυτῶ σωματικὸν εἰς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἡμεροειδές, ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ ὕπνου ἐκείνου
123 1 ἵχνη τῆς μνήμης τῆς σεαυτοῦ ἐκκάθαιρε καὶ ἐξαφάνιζε.

Τὸ δὲ καρδίαν μὴ τρῶγε σημαίνει τὸ μὴ δεῖν τὴν ἔνωσην τοῦ παντὸς καὶ τὴν σύμπνοιαν διασπᾶν,
5 καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ μὴ ἴσθι βάσκανος, ἀλλὰ φιλάνθρωπος καὶ κοινωνικός. ἐκ δὲ τούτου φιλοσοφεῖν παραινέει· μόνη γὰρ αὕτη ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν οὔτε ἐπιλυπεῖται ἀγαθοῖς ἀλλοτριῶν οὔτε ἐπιχαίρει κακοῖς τοῖς πέλας, ἅτε φύσει συγγενεῖς καὶ οικεῖους ὁμοιοπαθεῖς τε καὶ
10 κοινῇ ὑποκειμένους τύχῃ ἀπροόρατόν τε τὸ μέλλον ἔχοντας τοὺς ἀνθρώπους πάντας ὁμαλῶς ἀποφαίνουσα· διόπερ συμπαθεῖς τε καὶ φιλαλλήλους παραγγέλλει εἶναι, κοινωνικόν τε ὡς ἀληθῶς καὶ λογικὸν ζῶον.

Τούτῳ δὲ ἔοικε καὶ τὸ ἐγκέφαλον μὴ ἔσθιε·
15 καὶ γὰρ αὐτὸς οὗτος ἡγεμονικόν· ἐστὶ τοῦ φρονεῖν ὄργανον. αἰνίττεται οὖν ὡς οὐ δεῖ καλῶς βεβουλευμένα πράγματα καὶ δόγματα διασιλλαίνειν μηδὲ δια-

(29) Τὸ «Μὴ δίνεις εὐκόλα τὸ δεξιὸν σου χέρι στὸν καθένα» συνιστᾶ νὰ μὴ προσελκύεις καὶ ἀνυψῶνεις ἀνώριμους καὶ ἀμύητους, προσφέροντας τὸ δεξιὸν σου χέρι γιὰ νὰ τοὺς δώσεις γνώσεις καὶ διδασκαλίες, πού μόλις πρέπει νὰ δίνονται σ' ἐκείνους, πού ὕστερα ἀπὸ πολὺχρονη δοκιμασία καὶ ἐγκράτεια καὶ πεντάχρονη σιγή καὶ ἄλλη ταλαιπωρία φαίνοντα ἄξιοι νὰ τις δεχθοῦν.²⁶²

(30) Τὸ παράγγελμα πάλι «Ὅταν σηκώνεσαι ἀπὸ τὸ στρώμα σου, διπλώνε το καλὰ καὶ σβῦνε μαζί καὶ τὰ σημάδιά σου» προτρέπει στὸ ἐξῆς. Ἐφόσον πρόκειται νὰ φιλοσοφήσεις, φρόντιζε νὰ ἐξοικειῶνεις πιά τὸν ἑαυτὸ σου μὲ τὰ νοητὰ καὶ τὰ ἀσώματα. Ὅταν σηκώνεσαι λοιπὸν ἀπὸ τὸν ὕπνο τῆς ἀμάθειας καὶ ἀπὸ τὸ νυκτερινὸ σκοτάδι, μὴ παίρνεις μαζί σου τίποτε σωματικὸ στὸ φῶς τῆς ἡμέρας, πού εἶναι ἡ φιλοσοφία, ἀλλὰ καθάριζε καὶ ἐξαφάνιζε ἀπὸ τὴν μνήμη σου ὅλα τὰ σημάδια τοῦ ὕπνου ἐκείνου.²⁶³

(31) Τὸ «Μὴ τρώς τὴν καρδιά» σημαίνει, πὼς δὲν πρέπει νὰ διασπᾶς τὴν ἐνότητα καὶ τὴν συμφωνία, πού ὑπάρχει στὸ σύμπαν, κι ἀκόμη περισσότερο νὰ μὴν εἶσαι φθονερός ἀλλὰ φιλόανθρωπος καὶ κοινωνικός. Κι ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρχὴ ξεκινώντας, προτρέπει νὰ φιλοσοφοῦμε, γιὰτὶ ἀπὸ ὅλες τις ἐπιστῆμες καὶ τις τέχνες μόνη ἡ φιλοσοφία οὔτε αἰσθήματα λύπης ἐπιτρέπει γιὰ ἀγαθὰ, πού ἔχουν οἱ ἄλλοι, οὔτε χαρᾶς γιὰ κακά, πού βρίσκουν τοὺς πλησίον, ἐπειδὴ μᾶς δείχνει καθαρὰ, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀπὸ τὴν φύση συγγενεῖς καὶ φίλοι, ὅλοι εἶναι ἐκτεθειμένοι στὰ ἴδια πάθη καὶ στὴν κοινὴ τύχη καὶ γιὰ ὅλους εἶναι τὸ μέλλον ἀπρόβλεπτο. Γι' αὐτὸ καὶ παραγγέλλει στὸν ἄνθρωπο νὰ δείχνει συμπάθεια καὶ φιλαλληλία ὡς ὄν πραγματικὰ κοινωνικὸ καὶ λογικὸ.²⁶⁴

(32) Ὅμοιο μὲ τὸ παραπάνω εἶναι καὶ τὸ «Μὴ τρώς τὸ μυαλό». Πρόκειται ἐδῶ πραγματικὰ γι' αὐτὸ πού εἶναι τὸ ἡγεμονικὸ στοιχεῖο στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ὄργανο τῆς φρονήσεως. Ὑποδηλώνει λοιπὸν, πὼς δὲν πρέπει πράγματα καὶ διδάγματα, πού ἔχει ἐπεξεργασθεῖ καλὰ ὁ νοῦς, νὰ τὰ χλευάζουμε καὶ

261. Στὸν *Βίον Πυθαγόρου* ὁ Ἰάμβλιχος παραλλάσσει τὸ σύμβολο αὐτὸ μὲ τὸ *Μόνοις τοῖς Πυθαγορείοις τὴν δεξιὰν ἐπιβάλλειν*.

262. Ὁ Πλούταρχος στοὺς *Στρωματεῖς* V,559 ἀφιερώνει ἐκτενὴ προτροπὴ μὲ τὸ ἴδιο νόημα: ὅ,τι ψευδὲς καὶ παραπλανητικὸ προκύπτει στὴ διάρκεια τοῦ ὕπνου, νὰ τὸ ἀποδιώκουμε μὲ τὸ πρωῖνὸ ξύπνημα.

263. Οἱ Πλούταρχος, Ἀθήναιος καὶ Πορφύριος κατανοοῦν τὸ σύμβολο αὐτὸ ὡς ἀρνητικὴ διατύπωση τῆς προτροπῆς νὰ μὴ ἀφήνεται ὁ ἄνθρωπος νὰ τὸν καταναίκοῦν ἔγνοιες καὶ πάθη.

δάκνειν, καλῶς δ' ἂν εἴη βεβουλευμένα τὰ διὰ φρενῶν
 καὶ τοῦ κατ' αὐτὸ τὸ νοεῖν ἡγεμονικοῦ συνεσκεμμένα,
 20 ἴσον τῷ ἐπιστημονικά. οὐ γὰρ διὰ τῶν τοῦ ἀλόγου
 τῆς ψυχῆς εἶδους ὀργάνων, καρδίας καὶ ἥπατος, ἀλλὰ
 διὰ τοῦ καθαροῦ τοῦ λογιστικοῦ τὰ τοιαῦτα ἐθεωρήθη·
 διόπερ ἀβουλία τὸ ἀντικόπτειν αὐτοῖς. σέβεσθαι δὲ
 μᾶλλον κελεύει τὸ σύμβολον τὴν τῶν φρενῶν πηγὴν
 25 καὶ τὸ τῷ νοεῖν προσεχέστατον ὄργανον, δι' οὗ θεω-
 ρίαν τε καὶ ἐπιστήμην καὶ τὸ σύνολον σοφίαν κτώ-
 μεθα καὶ ὡς ἀληθῶς φιλοσοφοῦμεν, καὶ μὴ συγχεῖν
 μηδὲ ἀφανίζειν τὰ δι' αὐτοῦ ἔχνη.

124 1 Τὸ δὲ ἀποκαρμάτων σῶν καὶ ἀπονυχισμά-
 των κατάπτυε λέγει τοῦτο· εὐκαταφρόνητα τὰ σύμ-
 φυτα μὲν σοι, ἀψυχότερα δὲ πως, ὥσπερ τιμιώτερα τὰ
 ψυχικώτερα· οὕτως δὴ καὶ ἐπειδὴν φιλοσοφεῖν ἐπιβάλη,
 5 προτίμα μὲν τὰ διὰ ψυχῆς καὶ νοῦ ἄνευ αἰσθητηρίων
 ἀποδεικνύμενα διὰ θεωρηματικῆς ἐπιστήμης, καταφρό-
 νει δὲ καὶ κατάπτυε τῶν ἄνευ νοητικοῦ φωτὸς δοξαζο-
 μένων διὰ τῶν συμφύτων ψιλῶς αἰσθητηρίων, ἃ μη-
 κέτι εὐτονεῖ τῇ τοῦ νοῦ ἀιδιότητι παρομαρτεῖν.

10 Τὸ δὲ ἐρυθρινον μὴ προσλαμβάνου φαίνεται
 πρὸς τὴν τοῦ ὀνόματος ἐτυμολογίαν ψιλὴν συμβεβλη-
 σθαι. ἀπηρυθριακότα γὰρ καὶ ἀναίσχυντον μὴ ἐπι-
 δέχου ἄνθρωπον, ἢ ἐκ τοῦ ἐναντίου καταπλήγα καὶ
 ἐν παντὶ καθ' ὑπερβολὴν ἐρυθριῶντα καὶ ταπεινού-
 15 μενον ὑπὸ τε νοῦ καὶ ἀσθενοῦς διανοίας. διὰ δὲ
 τούτου νοεῖται τὸ μὴ αὐτὸς τοιοῦτος ἴσθι.

νά τὰ σαρκάζουμε. Καί καλὰ ἐπεξεργασμένα εἶναι ἐκεῖνα, πού ἔχσει σκεφθεῖ ὁ νοῦς μέ τὸ ἡγεμονικὸ στοιχεῖο μέσα του καί πού δὲν εἶναι ἄλλα ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς σκέψεις. Γιατὶ βέβαια αὐτὲς τὶς σκέψεις δὲν τὶς συλλάβαμε μέ τὰ ὄργανα τοῦ μὴ λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, τῆς καρδιάς καί τοῦ συκωτιοῦ, ἀλλὰ μέ τὸ καθαρὸ μέρος της, πού εἶναι τὸ λογιστικόν. Π' αὐτὸ καί εἶναι ἀπερισκεψία νὰ τὸ ἀντικρούουμε. Πολὺ περισσότερο μᾶς ζητᾶ τὸ συμβολικὸ παράγγελμα νὰ τιμοῦμε τὴν πηγὴ τοῦ λογικοῦ καί τὸ πιὸ συγγενικὸ μέ τὴν νόηση ὄργανο, μέ τὸ ὁποῖο ἀποκτοῦμε τὴν θεώρηση τῶν πραγμάτων καί τὴν ἐπιστήμη καί ὅλη τὴν σοφία, καί νὰ φιλοσοφοῦμε ἀληθινά, κι ἀκόμη νὰ μὴ συγχέουμε οὔτε νὰ καταστρέφουμε αὐτὰ πού ἐκεῖνο σχεδιάζει.²⁶⁵

(33) Τὸ παράγγελμα «**Τρίχες καὶ νύχια, πού κόβεις καὶ πετᾶς, νὰ τὰ περριφρονεῖς**» θέλει νὰ πεῖ, πῶς, ἂν καὶ δικά μας, τὰ μέρη ἐκεῖνα τοῦ σώματος μας πού ἔχουν λιγότερη σχέση μέ τὴν ψυχὴ εἶναι γιὰ καταφρόνηση, ἐνῶ κάθε τιμὴ ἀξίζουν τὰ ψυχικότερα. Ἔτσι ἀκριβῶς, κι ὅταν σκοπεύεις νὰ φιλοσοφήσεις, νὰ προτιμᾶς ἐκεῖνα, πού μέ ὄργανο τὴν θεωρητικὴ ἐπιστήμη ἀποκαλύπτονται στὸ νοῦ καί στὴν ψυχὴ, χωρὶς τὴν μεσολάβηση αἰσθητηρίων, καί νὰ καταφρονεῖς ἐντελῶς ἐκεῖνα, πού –χωρὶς τὸ φῶς τοῦ νοῦ νὰ τὰ ἐπαληθεύει– μᾶς φαίνονται ὅπως ἀπλῶς τὰ ἔμφυτα αἰσθητήριά μας θέλουν, αὐτὰ πού τὴν αἰωνιότητα τοῦ νοῦ δὲν ἀποκτοῦν ποτὲ τὴν δύναμη νὰ παρακολουθήσουν.²⁶⁶

(34) Ὅσο γιὰ τὸ παράγγελμα «**Μὴ δέχεσαι χρυσόψαρο**», αὐτὸ φαίνεται πῶς συνδυάζεται ἀπλῶς καί μόνο μέ τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξης. Δὲν πρέπει δηλαδὴ νὰ δέχεσαι γιὰ φίλο σου ἄνθρωπο ἀσυγκίνητο κι ἀναίσχυντο ἢ καὶ ἀντίθετα ἄνθρωπο ντροπαλό, πού σὲ κάθε εὐκαιρία κοκκινίζει ὑπερβολικὰ καὶ ἐξουθενώνεται ἀπὸ τὸν ἀσθενικὸ του νοῦ καί τὴν διάνοια. Μὲ αὐτὰ βέβαια ἐννοεῖ καὶ τὸ νὰ μὴ γίνεσαι καὶ σὺ ὁ ἴδιος τέτοιος.²⁶⁷

264. Γιὰ τοὺς περισσότερους ἐρμηνευτὲς τὸ σύμβολο προτρέπει ἀπλὰ νὰ μὴ ἐπιδιδώμαστε σὲ ἐκλεπτυσμένες ἀπολαύσεις (τὸ μυαλὸ ὡς ἐκλεκτὸ ἔδεσμα στὴν ἀρχαιοελληνικὴ παράδοση), ἀλλὰ νὰ ζοῦμε ὁμαλὴ ζωὴ.

265. Τὸ σύμβολο αὐτὸ δὲν θεωρεῖται αὐθεντικὰ Πυθαγορικὸ καί προέρχεται μᾶλλον ἀπὸ τὴν παράδοση τῶν ἀρχαιοελληνικῶν προλήψεων.

266. Διατυπώθηκε ἡ ἄποψη (Goettling) ὅτι ἐρυθ(ρ)ίνος ἐδῶ δὲν εἶναι τὸ γνωστὸ χρυσοκόκκινο ψάρι, ἀλλὰ ὁ κάτοικος τῆς Ἐρυθρίας, Φοινικικῆς ἀποικίας. Γνωστὴ ἡ ἑλληνικὴ ἀντίληψη γιὰ τοὺς ἀπίστους Φοίνικες.

Τὸ δὲ χύτρας ἵχνος ἀπὸ σποδοῦ ἀφάνιζε
σημαίνει συγχύσεως καὶ παχυτήτος, ὅπερ ἐστὶ σωματι-
κῶν καὶ αἰσθητῶν ἀποδείξεων, ἐκλανθάνεσθαι φιλοσο-
φεῖν ἐπιβαλλόμενον, νοηταῖς δὲ χρῆσθαι μᾶλλον ἀπο-
20 δείξεσιν. ἡ δὲ σποδὸς ἀντὶ τῆς κόνεως τῆς ἐπὶ τοῖς
ἄβαξι παρελήφθη, ἐφ' ἧς αἱ ἀποδείξεις συμπεραίνονται.

Χρυσὸν δὲ ἐχούση μὴ πλησίαζε ἐπὶ τεκνο-
ποιία, οὐ γυναικὶ λέγει, ἀλλ' αἰρέσει καὶ φιλοσοφία,
25 ἧπὲρ ἐστὶ πολὺ τὸ σωματικὸν καὶ κατάφορον εἰς βαρύ-
τητα. πάντων γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς βαρύτεα χρυσὸς καὶ
τῆς ἐπὶ τὸ μέσον φορᾶς διωκτικόν, ὅπερ βάρους σωμα-
τικοῦ ἴδιον. τὸ δὲ πλησιάζειν οὐ μόνον συγγίνεσθαι,
ἀλλὰ καὶ συνεγγίζειν ἐστὶ καὶ πλησίον καθίστασθαι.

125 1 Τὸ δὲ προτίμα τὸ σχῆμα καὶ βῆμα τοῦ σχῆμα
καὶ τριώβολον παραγγέλλει τοῦτο φιλοσόφει καὶ
μαθήματα μέτιθι μὴ παρέργως, καὶ δι' αὐτῶν ὥσπερ
διαβάθρας ἐπὶ τὸ προκείμενον χώρει κατάπτυε δὲ
τῶν προτιμωμένων καὶ πρεσβευομένων τοῖς πολλοῖς,
5 καὶ προτίμα τὴν Ἰταλικὴν φιλοσοφίαν τὴν τὰ ἀσώματα
καθ' αὐτὰ θεωροῦσαν τῆς Ἴωνικῆς τῆς τὰ σώματα
προηγουμένως ἐπισκοπουμένης.

Τὸ δὲ κνᾶμων ἀπέχου συμβουλεύει φυλάττεσθαι
πᾶν ὅσον ἐστὶ φθαρτικὸν τῆς πρὸς θεοὺς ὁμιλίας καὶ
10 τῆς θείας μαντικῆς.

(35) Τὸ «**Ἐξαφάνιζε ἀπὸ τὴν στάχτη τὰ ἴχνη τῆς χύτρας**» δηλώνει πὼς πρέπει νὰ ξεφεύγουμε ἀπὸ τὴν σύγχυση καὶ τὴν μωρία, πού εἶναι ἰδιότητες τῶν ἀποδείξεων, πού μᾶς δίνουν οἱ σωματικὲς αἰσθήσεις, καὶ νὰ κάνουμε πολὺ περισσότερο χρῆση νοητῶν ἀποδείξεων, ὅταν ἔχουμε ἀποφασίσει νὰ φιλοσοφήσουμε. Καὶ πῆρε τὸ παράγγελμα ἐδῶ τὴν στάχτη ἀντὶ γιὰ τὴν ἄμμο, πού ἐπάνω της, στοὺς πίνακες, χαράζουμε τὰ (γεωμετρικά) μας συμπεράσματα.

(36) «**Αὐτὴν πού εἶναι γεμάτη χρυσάφι μὴ τὴν πλησιάζεις μὲ σκοπὸ νὰ ἀποκτήσεις παιδιὰ**». Κι ἐδῶ δὲν ἐννοεῖ γυναίκα, ἀλλὰ διδασκαλία καὶ φιλοσοφικὴ σχολή, ἐκείνη στὴν ὁποία τὸ σωματικὸ στοιχεῖο εἶναι ἔντονο καὶ βαραίνει πολὺ. Πραγματικὰ ἀπ' ὅλα τὰ γήινα στοιχεῖα τὸ χρυσάφι εἶναι τὸ πιὸ βαρὺ καὶ αὐτὸ πού ἔχει μέσα του τὴν τάση πρὸς τὰ κάτω, πού εἶναι ἰδιότητα καὶ τοῦ σωματικοῦ βάρους. Ὅσο γιὰ τὸ «πλησιάζω», αὐτὸ δὲν σημαίνει μόνο συνενερίσκομαι ἀλλὰ καὶ συμπλησιάζω καὶ βρίσκομαι κοντά.²⁶⁸

(37) Τὸ «**Ἀπὸ τὸ σχῆμα καὶ βῆμα νὰ προτιμᾷς τὸ σχῆμα καὶ τριώβολο**» προτρέπει στὸ ἐξῆς. Νὰ φιλοσοφεῖς καὶ μὲ τίς φιλοσοφικὲς μαθήσεις νὰ ἀσχολεῖσαι ὄχι σὰν πάρεργο, ἀλλὰ μὲ τὴν βοήθειά τους νὰ προχωρεῖς σὰν ἀπὸ γέφυρα πρὸς τὸν προκειμένο ἀγώνα σου. Καὶ νὰ ἀποστρέφεσαι αὐτὰ πού προτιμοῦν καὶ πού πιστεύουν οἱ πολλοί, δίνοντας τὴν προτίμησή σου ἐσὺ στὴν Ἰταλιτικὴ φιλοσοφία, αὐτὴν πού μελετᾷ τὰ ἴδια αὐτὰ τὰ ἀσώματα, ἀπὸ τὴν Ἰωνικὴ, πού πρῶτα-πρῶτα ἐπισκοπεῖ τὰ σώματα.²⁶⁹

(38) Ὅσο γιὰ τὸ «**Μακρὰ ἀπὸ τὰ κουκιά**», αὐτὸ παρακινεῖ στὸ νὰ φυλαγόμαστε ἀπὸ ὅ,τι εἶναι καταστρεπτικὸ γιὰ τὴν ἐπικοινωνία μας μὲ τοὺς θεοὺς καὶ γιὰ τὴν μαντικὴ δύναμη, πού παίρνουμε ἀπὸ αὐτοὺς.²⁷⁰

267. Στὸν Βίο Πυθαγόρου ὁ Ἰάμβλιχος θέλει τὸ σύμβολο αὐτὸ ἄκουσμα μὲ τὴν ἀπλὴ ἔννοια ὅτι ἡ πλοῦσια γυναίκα κάνει τὸν σύζυγό της δέσμιο.

268. Τὸ σύμβολο αὐτὸ ἀκούγεται περίεργα (καίτοι παραδίδεται μίᾳ ἀττικῆ παροιμία, ὅπου τὸ σχῆμα καὶ τριώβολον χαρακτηρίζει τὸν Ἀθηναῖο δημοκράτη), ἀλλὰ φαίνεται πὼς ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ταύτιση καὶ προτίμηση τῆς Πυθαγορικῆς καὶ τῆς Ἰταλιτικῆς φιλοσοφίας.

269. Σαφῆς συμβολικὴ ἢ σημασία, γιὰ τὴν βέβαια δὲν ἔχει διαιτητικὸ χαρακτῆρα ἡ ἀποφυγὴ τῶν κουκιῶν. Ὁ Πλούταρχος συνδέει τὴν χρῆση τῶν κουκιῶν μὲ τίς κληρώσεις στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, ὅπου ἡ κλήρωση μπορεῖ νὰ προκαλέσει καθαρὴ ἀδικία. Ἡ Πυθαγορικὴ ἀριστοκρατία ἀντιπαρτίθεται πρὸς τὴν Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία. Ὁ Θεόφιλος Βορέας σὲ ἐκτενὴ Ἀνακοίνωσή του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν («Πυθαγόρεια σύμβολα. Ἡ ρήτρα «κυάμων ἀπέχεσθαι», ΠΑΑ 2/1927, 318-327) καταγράφει τίς δέκα διαφορετικὲς ἐρμηνεῖες τοῦ Πυθαγορείου συμβόλου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἕως τὰ νεώτερα χρόνια (δέκατη ἢ σχετικὴ μὲ τὴν χρῆση τῶν κυάμων κατὰ τίς ἐκλογὲς τῶν ἀρχόντων) γιὰ νὰ ὑποστηρίξει διεξοδικὰ ὅτι

Τὸ δὲ μολόχην μεταφύτευε μὲν, μὴ ἔσθιε
 δέ, αἰνίττεται μὲν ὅτι συντρέπεται τῷ ἡλίῳ τὰ τοι-
 αῦτα φυτὰ καὶ παρατηρεῖν ἀξιοῖ τοῦτο, πρόσκειται δὲ
 τὸ μεταφύτευε, τουτέστιν ἐπιστὰς τῇ αὐτοῦ φύσει
 15 καὶ τῇ πρὸς τὸν ἥλιον διατάσει καὶ συμπαθεία μὴ ἀρ-
 κοῦ μηδὲ ἐπίμενε μόνῳ τούτῳ, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν
 μεταβίβαζε καὶ ὡσανεὶ μεταφύτευε καὶ ἐπὶ τὰ ὁμογενῆ
 φυτὰ καὶ λάχανα καὶ ἐπὶ τὰ μὴ ὁμογενῆ [δὲ] ζῶα ἤδη
 καὶ λίθους καὶ ποταμοὺς καὶ πάσας ἀπλῶς φύσεις·
 20 πολύχουν γὰρ εὐρήσεις καὶ πολύτροπον θαυμασίως
 δὲ δαψιλὲς τὸ τῆς τοῦ κόσμου ἐνώσεως καὶ συμπνοίας
 σημαντικόν, ὥσπερ ἀπὸ ρίζης καὶ ἀφετήρος τῆς μολό-
 χης ὠρμημένος. οὐ μόνον οὖν μὴ ἔσθιε μηδὲ ἀφάνιζε
 τὰς τοιαύτας παρατηρήσεις, ἀλλὰ καὶ αὔξει καὶ πληθο-
 25 ποίει δίκην μεταφυτεύοντος.

Τὸ δὲ ἐμψύχων ἀπέχου ἐπὶ δικαιοσύνην προ-
 τρέπει καὶ πᾶσαν τὴν τοῦ συγγενοῦς τιμὴν καὶ τὴν τῆς
 ὁμοίας ζωῆς ἀποδοχὴν καὶ πρὸς ἕτερα τοιαῦτα πλείονα.

126 1 Διὰ πάντων δὴ οὖν τούτων φανερὸς γέγονε καὶ
 ὁ διὰ τῶν συμβόλων προτρεπτικὸς τύπος ἔχων πολὺ τὸ
 ἀρχαιότροπον καὶ Πυθαγορικόν. ἀλλ' ἐπεὶ διὰ πάν-
 των διεξεληλύθαμεν τῶν προτρεπτικῶν τρόπων, ἐν-
 5 ταῦθα καταπαύομεν τοὺς εἰς παράκλησιν τείνοντας
 λόγους.

(39) Καὶ τὸ «Μολόχα νὰ καλλιεργῆς, ὄχι ὅμως καὶ νὰ τρῶς» ὑποδηλώνει πρῶτα-πρῶτα, πῶς αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ φυτὰ στρέφονται πρὸς τὸν ἥλιο διαρκῶς, καὶ μᾶς ζητᾶ νὰ δείξουμε σ' αὐτὸ τὴν προσοχὴ πού πρέπει. Προσθῆτει ἔπειτα τὸ «μεταφύτευε», πού θέλε νὰ μᾶς πεί, πῶς δὲν πρέπει νὰ μᾶς εἶναι ἀρκετὸ νὰ βασιζόμαστε στὴν φύση μας, στὴν προδιάθεσή μας καὶ στὴν κλίση πρὸς τὸν ἥλιο, οὔτε νὰ ἐπιμένουμε σὲ τοῦτο μόνο, ἀλλὰ νὰ στρέφουμε τὸν νοῦ –σὰν νὰ μεταφυτεύουμε, νὰ πολλαπλασιάζουμε τὴν φυτεία δηλαδή– καὶ στὰ φυτὰ, πού εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιο γένος, καὶ τὰ ἄγρια καὶ τὰ καλλιεργημένα, ἀλλὰ καὶ στὰ ζῶα, πού ἀνήκουν σὲ ἄλλο γένος, καὶ στοὺς (ἄψυχους) λίθους καὶ στὰ ποτάμια καὶ σὲ ὅλα γενικὰ τὰ εἶδη τῆς φύσης. Θὰ διαπιστώσουμε ἔτσι πόσο πλούσιο καὶ ποικιλόμορφο καὶ θαυμαστὰ μεστὸ εἶναι αὐτό, πού φανερώνει τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἁρμονία του. Κι αὐτὸ κατὰ τὸ παράγγελμα θὰ γίνε, ἂν ξεκινήσεις ἀπὸ τὴν μολόχα, ὡς ρίζα καὶ ἀφετηρία στὸ ἀνέβασμά σου. Ὅχι μόνο λοιπὸν νὰ μὴ καταβροχθίζεις καὶ νὰ μὴ ἀφανίζεις τὴν ἐπισκόπησιν ἐκεῖνη τῶν εἰδῶν τῆς φύσης, ἀλλὰ νὰ τὴν πλουτίζεις καὶ πολλαπλασιάζεις, ὅπως κάνει καὶ ἐκεῖνος πού καλλιεργεῖ καὶ πολλαπλασιάζει τὴν φυτεία του.²⁷¹

(40) Τέλος τὸ «Μακρὰ ἀπὸ τὰ ἔμψυχα» προτρέπει στὴν δικαιοσύνη καὶ στὸν σεβασμὸ πρὸς κάθε τι, πού μαζί του ἔχουμε συγγένεια, καὶ στὴν υἰοθέτηση ἀνάλογου τρόπου ζωῆς καὶ σὲ ἄλλα πολλὰ παρόμοια.

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἔγινε λοιπὸν φανερὸς ὁ τρόπος προτροπῆς πρὸς τὴν φιλοσοφία μὲ παραγγέλματα συμβολικά, πού ἔχουν ἔντονα ἀρχαῖκὰ καὶ πυθαγορικὰ χαρακτῆρα. Κι ἔτσι, ἀφοῦ ἐξαντλήσαμε ὅλους τοὺς τρόπους πού παρακινοῦν πρὸς τὴν φιλοσοφία, κλείνουμε ἐδῶ καὶ ὁλόκληρο τὸν προτρεπτικὸ μας λόγο.

«ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος συμβόλῳ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὸ πυθαγόρειον δόγμα τῆς μετεμψυχώσεως (sic)».

270. Σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλες προτροπές τὸ νόημα ἐδῶ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τῶν πολυτελῶν ἐδεσμάτων ἀλλὰ καὶ τῶν φθηνῶν λαϊκῶν τροφῶν, ὅπως ἦταν στὴν ἀρχαιότητα ἡ μολόχα, καὶ ἡ ἐπιλογὴ μιᾶς μέσης ὁδοῦ στὴν ὑγιεινὴ διαίτα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ο «ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ»
ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΥΡΑΝΝΙΔΑ

ΑΙΝΟΣ Γ. ΜΗΕΝΑΚΗΣ, Ἀθήνησι

Ο «ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ» (Ε' ΑΙ. Π.Χ.) ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΥΡΑΝΝΙΑΔΑ

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ *Προτρεπτικός εἰς φιλοσοφίαν* τοῦ ὀνομαστοῦ Νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου Ἰαμβλίχου (250-326 περ. μ.Χ.) διέσωσε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χαμένου *Προτρεπτικοῦ* τοῦ Ἀριστοτέλους¹, ἔργου μεγάλης ἀξίας, ποῦ ἀνήκει στους «ἐξωτερικοὺς λόγους» τῆς πρώιμης συγγραφικῆς περιόδου τοῦ φιλοσόφου². Τὴν «ἀνακάλυψη» τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ ἀριστοτελικοῦ κειμένου στὸ ἔργο τοῦ Ἰαμβλίχου ὀφείλομε στὸν J. Bywater (1869)³. Εἴκοσι χρόνια ἀργότερα ὁ Fr. Blass⁴ ἐπισήμανε στὸ ἴδιο ἔργο τοῦ Ἰαμβλίχου, στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφέας του ἔχει ἐνσωματώσει μὲ μικρὲς μόνο προσαρμογές καὶ πολλὰ χωρία πλατωνικῶν διαλόγων⁵, κείμενο ἐξαιρετικῆς ποιότητος (κεφ. 20 τοῦ *Προτρεπτικοῦ*, σελ. 95,13-104,14 Pist.) μὲ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ, ποῦ ἐπέβαλαν τὴν ἀναγωγή του στὴν Σοφιστικὴ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ Ε' αἰ., δηλαδὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τὸ νέο εὔρημα ἐπλούτισε τὰ σωζόμενα κείμενα τῶν Σοφιστῶν μὲ τὸ ἐκτενέστερο πρώιμο ἠθικο-πολιτικὸ μνημεῖο ἀττικῶ⁶ πεζοῦ λόγου, ἀρχαιότερο ἴσως ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν Ἀθηναίων

1. *Iamblichii Protrepticus*, ed. H. Pistelli, Lipsiae, Bibl. Teubneriana 1888 (ἀνατύπ. Stuttgart 1967), 34,5-60,10.

2. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸν *Προτρεπτικὸν* τοῦ Ἀριστοτέλους, παλαιότερη καὶ νεώτερη, εἶναι ἐξαιρετικὰ πλούσια. Θεμελιακὰ εἶναι τὰ δημοσιεύματα τοῦ I. Düring μὲ κορυφαῖο τὸ ἔργο του *Aristotle's Protrepticus. An Attempt at Reconstruction*, Göteborg 1961, 295 σελ. Νεώτερες μεταφράσεις μὲ Εἰσαγωγή καὶ σχόλια τῶν 110 περ. ἀποσπασμάτων : A.-H. Chrout, Notre Dame, Ind. (1964), E. Berti, Padova (1967), I. Düring, Frankfurt a.M. (1969). Σπουδαία συμβολὴ στὴν ἀνασυστάση τοῦ ἔργου ἀποτελεῖ καὶ ἡ Διδασκ. Διατριβὴ (στὸ Πανεπ. τοῦ Μονάχου) τοῦ G. Schneeweiss, *Der Protreptikos des Aristoteles*, Bamberg 1966, 338 σελ. (Ἀναλυτικὴ Βιβλιογραφία σελ. 9-22).

3. *On a lost dialogue of Aristotle*, «Journal of Philology» 2 (1869) 55-69. Σπάνια εἶναι ἡ ὁμοφωνία, μὲ τὴν ὁποία ἡ κριτικὴ ὑποδέχθηκε τὴν φιλολογικὴ ἀνακάλυψη τοῦ Bywater. Οἱ διαφορὲς στὶς ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν ἀριστοτελιστῶν ἀφοροῦν μόνο τὴν ἔκτασι καὶ τὴν κατάταξι τῶν ἀποσπασμάτων.

4. «Kieler-Universität-Festprogramm» 27. Jan. 1889.

5. Κυρίως τοῦ *Φαίδωρος*, τῆς *Πολιτείας*, τοῦ *Γοργία*, *Μενεξένου*, τῶν *Νόμων* κ.ἄ.

6. Ἀκριβέστερα : ἀττικῶ μὲ πολλὰ ἰωνικὰ στοιχεῖα, ὅπως εἶναι ὁ κανόνας στὰ σοφιστικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς.

πολιτεία τοῦ ψευδο-Ξενοφώντος⁷ καὶ ὅποσδήποτε παλαιότερο ἀπὸ τὰ καί-
μενα τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος. Ἡ ἀκριβέστερη χρονολό-
γηση τοῦ Ἄνωνόμου τοῦ Ἰαμβλίχου, ὅπως ἐπικράτησε νὰ ὀνομάζεται
τὸ καίμενο πρὸ ἀνακάλυψης ὁ Blass⁸, συνδέεται μὲ τὸ πρόβλημα τῆς πα-
τρότητάς του, ἀλλ' ἐδῶ δὲν ὑπῆρξε ὡς τὴν ὥρα σύμπτωση γνωμῶν⁹.

Τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἔργου τοῦ Ἄνωνόμου καὶ ὀρισμέ-
νες ἰδιαιτητές του¹⁰ ἐνισχύουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἀρχικὴ μορφή του πρέπει
νὰ ἦταν ὁ λόγος ἐνὸς σοφιστῆ (κατ' ἐπάγγελμα), ὁ ὁποῖος ἐνδιαφέρεται
ἐντονα νὰ προβάλῃ τὴν ἀξία καὶ τὶς προϋποθέσεις ἐνὸς ἀποδοτικῆς προγράμ-
ματος πολιτικῆς παιδείας τῶν νέων κυρίως. Τὸ περιεχόμενον βέβαια ἐνὸς
ἔργου πρὸς ὁ ὅσον μόνον ἀποσπασματικὰ δὲν ἐπιτρέπει ἀξιολόγησιν τοῦ
συγγραφέα του, σὲ σύγκρισιν μάλιστα μὲ ἐπώνυμους Σοφιστὰς. Οἱ ἰδέες
τοῦ Ἄνωνόμου δὲν ἀπέχουν πάντως πολὺ ἀπὸ ἀνάλογες ἠθικοπολιτικῆς
ἰδέες τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Πρωταγόρα, τοῦ Ἰππία, τοῦ Ἀντιφώντος,
καὶ τοῦτο γιατί προβάλλονται κυρίως — κάποτε μὲ ἡζύτερη μόνον διατύπωση
— παραδοσιακῆς ἀρχῆς τῆς Σοφιστικῆς, μὲ στοιχεῖα πρωτοτυπίας στὰ θέ-

7. Γιά τὸ ἔργο αὐτὸ τῶν ἀρχῶν μᾶλλον τοῦ Ἡελοπονησιακοῦ πολέμου (βλ. τῶρα:
'Αριστοτέλης, Ἰθρηαίων πολιτεία — Ἔργο-Ὀλιγαρχικός, Πολιτεία Ἰθρηαίων. Περ-
ρουσίαση - Μετάφραση Ἀγγέλου Σ. Βλάχου, Ἀθήνα (Βιβλιοπ. τῆς Ἐστίας) 1980,
145-165.

8. Anonymus Iamblichi στήν 2η ἐκδοσὴ (1907) τῶν Ἀποσπασμάτων τῶν Πρω-
σοφιστικῶν τοῦ H. Diels, ὀνομασία πρὸ ἀκολούθησε καὶ καθιέρωσε ὁ H. Gomperz, *Sophistik und Rhetorik*, Leipzig/Berlin 1912 (ἀνατύπ. Darmstadt 1965), σελ. 79-90.

9. Στὴν πρώτη περίοδον μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Ἄνωνόμου διτυπώθησαν
ποικίλεις ὑποθέσεις γιὰ τὴν πατρότητά του ἔργου: στὸν Ἀντιφῶντα τὸν Ἀθηναῖο ἀπέδει-
σαν τὸ καίμενον οἱ Blass καὶ Th. Gomperz, στὸν Ἀντισθένη οἱ Allwegg (1897) καὶ Joël
(1907), στὸν Πρωταγόρα ὁ Wilamowitz (ὁ ἴδιος ἀργότερα στὸν Κριτίξ) καὶ ὁ Tör-
ler (1906), στὸν Θρακιστὴν ὁ Schmid. Μεταγενέστεροι εἰδικοί ἀναζήτησαν μικρὴ ἢ με-
γάλῃ ἐξάρτησιν τοῦ Ἄνωνόμου ἀπὸ συγκεκριμένον σοφιστὴ ἢ τὸν κύκλον του: Πρωτα-
γόρα καὶ Δημόκριτος ὁ Diels (κατάστιχ ἡ συγγένειά μὲ τὸν Δημόκριτον ὑποστήριξε καὶ ὁ
Cataudella 1932, 1937 καὶ 1950), διαδόχους τοῦ Πρωταγόρα ὁ Levi 1941, τὸ περιβάλλ-
λον τοῦ Ἰππία πιθανῶς ὁ H. Gomperz 1912. Ἐκλεκτικὸ θεσφοῦν τὸν Ἄνωνόμον οἱ
Bitterauf (1918) καὶ Nestle. Στὰ νεώτερα χρόνια (1944) ὁ γνωστὸς ἐκδότης τῶν Σο-
φιστῶν στὴ σειρά *Filosofia Antica* τῆς «Biblioteca di Studi Superiori» (La Nuova
Italia Editrice) M. Untersteiner πιστεύει ὅτι ἐπισήμανε στὸν Θεουκρίδην III 84 ἐνὸς
ἀκόμῃ ἀποσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργο του Ἄνωνόμου τοῦ Ἰαμβλίχου, χάρις στὸ ὁποῖον γίνε-
ται δυνατὴ, ὅπως ὑποστηρίζει, ἡ κατάστιχ τοῦ Ἄνωνόμου μὲ τὸν σοφιστὴ Ἰππία (γερμα-
νικὴ μετάφρ. στὸν τόμον: C. J. Classen (Hrsg.), *Sophistik*, Darmstadt, Wiss. Buch-
gesellschaft (Wegv. der Forschung 187) 1976, 591-611).

10. Ἰσχυρὴ αὐτοπεποιθὴσιν στήν ἀντίκρουσιν διαφορετικῶν ἀπόψεων καὶ ἰδιαίτερῆ
ἐπιμέλειά στήν διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν. Γνώσσεια συνειδητὰ καλλιτεργημένη, πλουτισμένη
ὡστόσο καὶ μὲ στοιχεῖα λιγώτερον σὲ χρῆσιν καὶ ὡς ἐνὸς βαθμοῦ τεχνικῆ. Ἦθος γενικὰ «ἐπι-
δεικτικόν» καὶ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ἀξιολογώμενον.

ματα μόνο τοῦ ἀποτελεσματικοῦ τρόπου ἀγωγῆς¹¹. Ὑποστηρίζεται ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ μετριοπάθεια τοῦ «Ανώνυμου» καί ἡ ἀντικειμενικότητά του, σέ συνδυασμὸ μὲ τὴν μέριμνα γιά «τὰ πράγματα τοῦ παρόντος», συνιστοῦν μιὰ ὑπερνίκηση ἀκραίων τάσεων τῆς Σοφιστικῆς, στὴν ὁποία βέβαια καί ὁ ἴδιος ἀνήκει ἱστορικά καί μορφολογικά. Ἔτσι ὁ «Ανώνυμος» μᾶς εἰσάγει σχεδὸν κατευθεῖαν στὸν Πλάτωνα καί στὸν Ἀριστοτέλη. Ἄν καί δὲν ἐπιχειρεῖ καμμιά πολιτικὴ κατασκευὴ (ἀρχές ἐνὸς ἰδανικοῦ κράτους), ἡ διεισδυτικὴ προβληματικὴ του ἀνήκει ὁπωσδήποτε στὴν περιοχὴ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας¹². Καί τὸ σημαντικὸ ἐδῶ εἶναι ὅτι μὲ τὸν «Ανώνυμο Ίαμβλίχου» ἔχομε ἓνα σπουδαῖο δεῖγμα τῆς κατευθύνσεως ἐκείνης τῆς Σοφιστικῆς, ὅπου δὲν κυριαρχεῖ ὁ σχετικισμὸς καί ὁ ὑποκειμενισμὸς, ἀλλὰ — παρὰ τὴν ὑποκειμενικὴ ἀφετηρία — ἡ μέριμνα γιά τὴν στήριξη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ ἀνώνυμου σοφιστῆ τοῦ Ε΄ αἰ. ὁ Ίάμβλιχος περιέλαβε στὸν *Προτροπικὸ* του ἑπτὰ ἀποσπάσματα. Τὴν ταξινόμηση αὐτῆ τοῦ Diels (1907) ἀκολουθοῦν ἔλοι οἱ εἰδικοί (Gomperz 1912, Roller 1931, Untersteiner 1954): Ἄπ. 1 = 95,13-24 Pistelli, Ἄπ. 2 = 99,1-97,8, Ἄπ. 3 = 97,16-98,12, Ἄπ. 4 = 98,17-99,15, Ἄπ. 5 = 99,18-28, Ἄπ. 6 = 100,5-101,6, Ἄπ. 7 = 101,11-104,14.

Τὰ κύρια θέματα τῶν ἑπτὰ ἐνοτήτων εἶναι συνοπτικὰ τὰ ἐξῆς¹³: 1. Οἱ προϋποθέσεις γιά τὴν κατάκτηση τοῦ βελτίστου στὴν κοινωνικὴ ζωὴ (σοφία, ἀνδρεία, εὐγλωσσία, ἀρετή): ἀγαθὴ φύση, κλίση στὴν ἀρετὴ, μακροχρόνια φιλόπονη μάθηση. 2. Ἀναγκαιότητα τῆς μαθήσεως καί ἄσκηση στὴν πράξη τῆς ἀρετῆς. 3. Χρῆση τῶν ἀρετῶν εἰς ἀγαθὰ καὶ νόμιμα. Ἀγαθὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ μὲ τὸ λόγο καί τὰ ἔργα ὠφελεῖ τοὺς πολλοὺς. Τὸ κοινωνικὸ σύνολο ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν προστασία τῶν νόμων καί τοῦ δικαίου. 4-5. Καταπολέμηση τῶν παθῶν (φιλοχρηματία, ἀντιζηλία, ἐπιθυμία ἐπιβολῆς κ.ἄ.), ποὺ ἀποτελοῦν ἐμπόδια στὴν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς. Ἡ σταθερότητα τοῦ χαρακτῆρος ἡ ἀναγκαιότερη προϋπόθεση γιά νὰ γίνῃ κανεὶς ἀληθῶς ἀγαθός. 6. Ἡ αὐτοκυριαρχία ἀποκτᾶ μεγαλύτερη ἀξία σὲ σχέση μὲ τὴν ροπὴ γιά (πολιτικὴ) δύναμη καί κυριαρχία. Ἀντίκρουση ὕσων ὑποστη-

11. H. Gomperz, *ὁ.π.*, σελ. 80.

12. R. Roller, *Untersuchungen zum Anonymus Iamblichi*, Tübingen 1931, σελ. 86 ἐπ. — Ὁ A. Levi, *L'Anonimo di Giamblico* (1941 καί 1966, γερμανικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Fr. Regen «Der Anonymus Iamblichi» στὸν τόμο *Sophistik*, *ὁ.π.*, σελ. 612-26) βλέπει στὸν «Ανώνυμο» περισσότερο ἀκόμη ἢ καί ἀποκλειστικὰ παιδευτικούς σκοποὺς (βλ. τὴ σημ. 19, σελ. 624 ἐπ. τῆς γερμαν. μετάφρ., ὅπου καί κριτικὴ ὠρισμένον θέσεων τοῦ Roller γιά τοὺς «κοινωνικο-πολιτικούς» στόχους τοῦ «Ανώνυμου»).

13. Εὐρύτερη ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῶν ἀποσπασμάτων μὲ εὐστοχα σχόλια βλ. στὸν Gomperz, *ὁ.π.*, σελ. 80-89.

ρίζουν το «δικαίον του ισχυροτέρου»¹⁴. 7. Ἡ εὐνομία τελεικὸς σκοπὸς τῆς πολιτικῆς παιδείας. Τὸ ἀγαθὸ τῆς εὐνομίας¹⁵, τὸ κακὸ τῆς ἀνομίας. Ἡ τυραννίδα.

Τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἀναμφισβήτητα τὰ ἀποσπ. 6 καὶ 7, στὰ ὅποια ἔχουμε ἐπὶ πλέον καὶ τὸ καλύτερο δεῖγμα τῆς ρητορικῆς ἱκανότητος τοῦ Ἀνωνύμου. Ἡ καταδίκη τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τῶν πολλῶν εἶναι ἐδῶ ἀπόλυτη. Ἀπέναντι στὴν ὑπεροψία καὶ στὴν ἀπληστία τοῦ τυράννου, κύρια αἰτία τῆς ροπῆς γιὰ πολιτικὴ δύναμη, καὶ στὴν ἰδέα ἦτι εἶναι δυνατόν νὰ γεννηθῆ ἓνας ἄνθρωπος ἄφρωτος στὸ σῶμα καὶ ἀπλλαγμένος ἀπὸ πάθη, μὲ μὴ λέξῃ ἓνας υπεράνθρωπος μὲ σῶμα καὶ ψυχὴ γερὰ καὶ λαμπερὰ σὰν τὸ διαμάντι¹⁶, ὁ «Ἀνώνομος» ἀντιπρατάσσει τὸν βασικὸ νόμο τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ποὺ ἐπιβάλλει τὴν ἔνωση τῶν πολλῶν γιὰ τὴν κοινὴ ἀντιμετώπιση τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς καὶ τὴν προστασία τους ἀπὸ τὴν ἀδικία. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ ἀνατραπῆ καὶ τὸ ισχυρότερο ἀνθρώπινο ἄτομο, ἦταν ἐνωθεὺς ἐναντίον του οἱ πολλοὶ νομοταγεῖς πολῖτες (100,29-101,4 Pist.). Ἄλλες βασικὲς ἰδέες στὰ ἴδια ἀποσπάσματα γιὰ τὸ δίκαιο, τὴν εὐνομία καὶ τὴν ἀνομία ἢ, πῶς εἰδικὰ ἀκόμη, ἢ προειδοποίησις ἦτι συμβαίνει κάποτε νὰ θεωρῆται ἀρετὴ ἢ πλεονεξία καὶ δειλία ἢ ὑποταγὴ στοὺς νόμους (100,5-7), μποροῦν νὰ παραβληθοῦν μὲ ἀντίστοιχες θέσεις στὸν Θουκυδίδη¹⁷, στὴν Πλατωνικὴ *Πολιτεία* (560d-e)

14. Γιὰ τὸ κρίσιμο αὐτὸ θέμα, τὸ ὅποιο συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἰσότητος στὴ φύση καὶ τὸ ὅποιο διχάζει τοὺς σοφιστὰς σ' ἐκείνους ποὺ τὴν ἀρνοῦνται (γι' αὐτοὺς φύσει δίκαιο εἶναι τὸ συμφέρον τοῦ δυνατότερου) καὶ σ' ἐκείνους ποὺ θέλουν νὰ ἐπιναχέσουν τὴν φυσικὴ ἰσότητα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, βλ. Κ. Τσάτσος, *Ἡ κοινοτικὴ φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων*, Ἀθῆναι 1970³ (1962), σελ. 67-70. — Γιὰ τὴν προβληματικὴν στὸν «Ἀνώνομος» βλ. Leví, ὁ.π., σελ. 620 καὶ Zeller-Nestle, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας*, Μετάφρ. Χ. Θεοδωρίδης (1942 = 1928¹³), σελ. 114-5.

15. Ὁ καθ' ἡγ. W. Fikentscher στὸ κῆθρο του «Synepoics», μὲ τὸ ὅποιο συμμετέχει στὸ Ἀγέρισμα στὸ Κωνσταντῖνο Τσάτσο (βλ. τὸν παρόντα τόμο, σελ. 588, σημ. 54), ἐπισημαίνει τὸ χωρίο 101,17-22 Pist., ὅπου ὁ «Ἀνώνομος» θεωρεῖ πρῶτο ἀγαθὸ τῆς εὐνομίας τὴν (ἐμπορικὴ) πίστη στὴς συναλλαγὰς τῶν πολιτῶν κλπ. (πίστις μὲν πρώτη ἐγγίγνεται ἐκ τῆς εὐνομίας: μεγάλα ὄφελουσι τοὺς ἀνθρώπους τοὺς σόμματα, καὶ τῶν μεγάλων ἀγαθῶν τοῦτο ἐστὶ κοινὰ γὰρ τὰ χρήματα γίγνεται ἐξ αὐτῆς, καὶ οὗτοι μὲν εὐν καὶ ὀλίγα ἢ ἐξαγοαῖ ἡμῖς κολούμενα, ἄντι δὲ ταύτης οὐδ' ἂν πολλὰ ἢ ἐξαγοαῖ). Ἔτσι, γιὰ τὸν εἰσηγητὴ τῆς θεωρίας τῆς «Synepoic» καὶ τῆς «synepoische Definition des Rechts», καὶ ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς ἀκριβῶς οἱ ἐλληνικὲς πόλεις εἶναι οἱ πρῶτες σπουδαῖες ὀργανωμέναι μονάδες στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, ὅπου ἐμφανίζεται μία θεωρία τῆς πίστεως σὲ συνάρτησιν μὲ τὴν ἐλεύθερη οἰκονομία. Κι ἀκόμη γιὰ τὸν Fikentscher ὁ «Ἀνώνομος» Ἰαμβλίχου εἶναι «apparently the first theorist of market economy».

16. 100,19-21 Pist.: ἐξ ἀρχῆς φύσει τοιάνδε ἔχων, ἄφρωτος, τὸν χροῖτα ἄσπύς τε καὶ ἀπαθὴς καὶ ἐπερφεύς καὶ ἀδαμάντινος τὸ τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν.

17. Ἡ συσχέτισις πρέπει νὰ γίνῃ κυρίως μὲ τὴν § 82 τοῦ βιβλίου Γ'. — Ἀπὸ τὸν

καὶ στὸν Ἰσοκράτη (Ἀρεοπαρητικός 20). Ἔχει βέβαια παρατηρηθῆ σωστά ὅτι οἱ ἰδέες αὐτὲς ἀνάγονται πιθανότατα σὲ κοινὸ σοφιστικὸ πρότυπο, καὶ μάλιστα τοῦ κύκλου τοῦ Πρωταγόρα ἢ καὶ τοῦ Γοργία, ὅπως συσχετιση μπορεῖ νὰ γίνη καὶ μὲ τὸν μῦθο τοῦ Πρωταγόρα στὸν Πλάτωνα (Πρωταγόρας 320c-322d καὶ 325d-328b). Ἔσως καὶ μὲ τὸν Δημόκριτο¹⁸, σχετικὰ μὲ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, τὴν γένεση τοῦ δικαίου καὶ τῶν νόμων κλπ.

Στὸ τελευταῖο τμήμα τοῦ ἀποσπ. 7 καὶ ὕστερα ἀπὸ μιὰ ρητορική ἐκθεση τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐνομίας¹⁹, ὁ α' Ἀνόνομος ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἐκ τῆς ἀνομίας ἀποβαίοντα κακία. Δὲν εἶναι ἀσφαλῶς τυχαῖο ὅτι τὸ τελευταῖο καὶ ἐκτενέστερο μέρος τοῦ ἀποσπάσματος καλύπτει ἡ διαπραγματεύση ἑνὸς κακοῦ τοσοῦτου καὶ τοιοῦτου, τοῦ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν τυραννίδα²⁰.

M. Untersteiner (*Un frammento dell'Anonimus Iamblichii*, Milano 1944, γερμ. μετάφρ. 1976) ἔχει ὑποστηριχθῆ ἐξ ἄλλου ὅτι ἐλόκληρη ἡ § 84 τοῦ βιβλίου Γ, τοῦ ἤδη οἱ ἀρχαῖοι σχολιαστὲς θεωροῦν ξένη παρεμβολή, ἀνήκει στὸν α' Ἀνόνομο τοῦ Ἰαμβλίχου, πρῆγμα μάλιστα πού τὸν ἡδηγεῖ στὴν θεωρία, ὅτι ὁ Ἀνόνομος δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν σοφιστὴ Ἰππία (βλ. τὴν Σημ. 9).

18. Gomperz, ὁ.π., σελ. 85, Levi, ὁ.π., σελ. 618-620. — Γιὰ τὴ θέση τοῦ Δημοκρίτου στὸ θέμα τῆς ἀναγκαιότητας τοῦ νόμου καὶ τοῦ κράτους ὁ Levi, ὁ.π., σελ. 626, ἐπισημαίνει σωστά τὴν διδασκαλία τοῦ ἀποσπ. 181 (DK II 181,11 : κρείσσων ἐπ' ἀρετὴν γαίνεται προτροπῇ γρόμενος καὶ λόγῳ πεῦθα ἤπερ νόμῳ καὶ ἀνάγκῃ), ἀπὸ τὸ ὅποιο προκύπτει ὅτι ὁ φιλόσοφος δίνει τὰ προεῖτα στὴ λογικὴ πειθὴ καὶ ἔχει στὸ νόμο (σὺμφωνα ἐξ ἄλλου μὲ μαρτυρία τοῦ Ἐπιφανείου, DK II 129,6-11 : A 166, ὁ Δημόκριτος, ἀναγνωρίζει τουλάχιστον στὸν φιλόσοφο τὸ δικαίωμα νὰ μὴ πειθαρχῇ στοὺς νόμους). Καὶ γενικότερα ὅμως οἱ ἀπόψεις τοῦ α' Ἀνόνομου δὲν συμφωνοῦν εὐκόλα μὲ τὴν ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Δημοκρίτου.

19. 101,17-102,24 Pisl. Ἡ ἐκθεση κλείνει μὲ τὴ φράση : καὶ ἄλλα δὲ πολλά ἐπιτυ ἐν τῇ εὐνομίᾳ ἀγαθὰ, ἕπερ ἐπικουρήματα τῇ ζωῇ καὶ παραφυγῇ τῶν χαλεπῶν ἐξ αὐτῆς γίγνεται.

20. Γιὰ τὴν τυραννίδα γενικὰ καὶ μάλιστα τὸ ἱστορικὸ φαινόμενον (γένεση, χαρακτηρισ, ἱστορικὲς συνθήκες κλπ.) βλ. κυρίως H. Berve, *Die Tyrannis bei den Griechen*. Bd. I, München 1967, σελ. 3-13 : Das Aufkommen der Tyrannis. (Ἡ ἀρχαιότερη κοινὴ ἀντίληψις γιὰ τὸν τύραννο (Σόλων, Θεόκριτος κ.ά.) μπορεῖ ἤδη, κατὰ τὸν Berve, νὰ διατυπωθῇ ὡς ἐξῆς : «Tyrann ist ein adliger Herr, dessen Gier nach Reichtum und Herrschaft ihn dazu verführt, das Gemeinwesen zu vergewaltigen, über seine Mitglieder hemmungslos zu gebieten und sie brutal zu knechten. Sein leidenschaftliches Verlangen läßt ihn die Grenzen nicht sehen, die dem Menschen gesetzt sind; er verfällt der Hybris. Einer rechten Ordnung des öffentlichen Lebens (εὐνομία) steht er mit seinem radikalen Egoismus als Feind entgegen. Seine Herrschaft ist ungesetzlich. . . »). Γιὰ τὴν τυραννίδα στὸν 5ο αἰ. βλ. τὸ κεφ. 2 (σελ. 190-206 : Der Tyrann im Urteil des 5. Jahrhunderts, ὅπου καὶ ἡ παράφρ. Die Sophisten). Βλ.

Τὸ κείμενο τοῦ «Ἀνωνύμου τοῦ Ἰαμβλίχου» γιὰ τὴν τυραννίδα εἶναι τὸ ἐξῆς (103,20-104,14 Pisl.):

Ἦνεται δὲ καὶ ἡ τυραννίς, κακὸν τοσοῦτόν τε καὶ τοιαῦτον, οὐκ ἐξ ἄλλου τιπὸς ἢ ἀνομίας. οἴονται δὲ τινες τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι μὴ ὀρθῶς συμβαλλοῦνται, τέραννον ἐξ ἄλλου τιπὸς καθίστασθαι καὶ τοὺς ἀνθρώπους στεροῖσθαι τῆς ἐλευθερίας οὐκ αὐτοὺς αἰτίους ὄντας, ἀλλὰ βιασθέντας ὑπὸ τοῦ κατασταθέντος τράννον, οὐκ ὀρθῶς ταῦτα λογιζόμενοι ὅστις γὰρ ἡγεῖται βασιλέα ἢ τέραννον ἐξ ἄλλου τιπὸς γίνεσθαι ἢ ἐξ ἀνομίας τε καὶ πλεονεξίας, μωρός ἐστιν, ἐπειδὴν γὰρ ἅπαντες ἐπὶ κακίαν τράπονται, τότε τοῦτο γίγνεται οὐ γὰρ οἷόν τε ἀνθρώπους ἄνευ νόμων καὶ δίκης ἔη. ὅταν οὖν ταῦτα τὰ δύο ἐκ τοῦ πλήθους ἐκλίπη, ὃ τε νόμος καὶ ἡ δίκη, τότε ἤδη εἰς ἓνα ἀποχωρεῖν τὴν ἐπιτροπίαν τοῦτον καὶ φυλακίην. πῶς γὰρ ἂν ἄλλως εἰς ἓνα μοναρχία περισταίῃ, εἰ μὴ τοῦ νόμου ἐξωσθέντος τοῦ τῷ πλήθει συμφέροντος; δεῖ γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὃς τὴν δίκην καταλέει καὶ τὸν νόμον τῶν πᾶσι κοινὸν καὶ συμφέροντα ἀγραιφίσειται, ἀδαμότινον γενέσθαι, εἰ μέλλει σελήσειν ταῦτα παρὰ τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων εἰς ὃν παρὰ πολλῶν· σόκρινος δὲ καὶ ὁμοῖος τοῖς λοιποῖς γενόμενος ταῦτα μὲν οὐκ ἂν δεινθεῖη ποιῆσαι, τάναντία δὲ ἐκλελοίπτοτα καθιστὰς μοναρχίσειεν ἢ· διὸ καὶ γιγνόμενον τοῦτο ἐπίουσι τῶν ἀνθρώπων λαμβάνει.

Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοσις τοῦ ἀρχαίου κειμένου εἶναι:

«Ἀλλὰ καὶ ἡ τυραννίδα, ποῦ εἶναι μεγάλο καὶ βρῶν κακόν, δὲν γεννιέται ἀπὸ τίποτε ἄλλο παρὰ ἀπὸ τῆς ἀνομίας²¹. Ὑπάρχουν βέβαια μερικοὶ ποῦ δὲν σκέπτονται σωστὰ καὶ ποῦ νομίζουν, πῶς μπορεῖ καὶ γιὰ ἄλλο λόγο νὰ ἐπιβληθῇ ἓνας τύραννος καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν οἱ ἄνθρωποι νὰ χάσουν τὴν ἐλευθερίαν τους χωρὶς νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι ὑπεύθυνοι γι' αὐτό. ἀλλὰ ὑποκρίνονται στὴ βία τοῦ τυράννου ποῦ ἐπιβλήθηκε. Ἀλλ' ὅπως εἶπαμε, ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ὀρθός, καὶ ὅποιος πραγματικὰ πιστεῖται, πῶς ἄλλες αἰτίαι καὶ ὄχι ἡ ἀνομία καὶ ἡ πλεονεξία εἶναι ἐκείνες ποῦ ἐγκαθιστοῦν ἓνα βασιλέα ἢ τύραννο²², αὐτὸς εἶναι μωρός. Τὸ σωστὸ εἶναι πῶς αὐτὸ μπορεῖ νὰ

ἐπίσης στὴν RE. VII A2 (1948), 1821-42 τὸ παλαιότερο ἄρθρο τοῦ T. Lenschau *Tyrannis*.

21. Ὁ Κομπρινα, ποῦ ἐκφράζει συγγραφεμένη ἀμφιβολία γιὰ τὴν πρωτοτυπία τῆς βρασιλικῆς ἰδέας τοῦ «Ἀνωνύμου» στὴν περιγραφή γιὰ τὴν τυραννίδα (ὅτι ἔχει τὴ βία τῆς στὴν ἀνομία), ἐπισημαίνει (ὁ.π., σελ. 89, σημ. 191) καὶ στὴν Ἱερόδοτο. III 82, ἀναγωγὴ τῆς μοναρχίας» στὴν «στάση» καὶ στὴν «φύση». Ἡ σύμπτωση αὐτῆ, λέγει, θὰ μπορούσε νὰ ὑφείλεται σὲ ἐπίδραση ἰδεῶν τοῦ Πρωταγόρα.

22. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ «Ἀνωνύμος» δὲν κάνει διάκριση βασιλέως - τυράννου, ὅσο πρόκειται γιὰ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν καθεστῶσα τῆς εὐνομίας καὶ τῆς λειτουργίας τῆς δικαιοσύνης. Βλ. καὶ Untersteiner, ὁ.π., σελ. 136, ὅπου σημειώνεται ὅτι ἀντιδιαστολή γίνεται

γίνη τότε μόνο, όταν οί πολλῖτες στό σύνολό τους στραφοῦν στό κακό· γιάτι δέν εἶναι βέβαια δυνατὸν οἱ ἄνθρωποι νά ζήσουν χωρὶς νόμους καί χωρὶς δικαιοσύνη. “Όταν λοιπὸν καί τὰ δύο αὐτὰ λείψουν ἀπὸ τὸν λαό — ὁ νόμος καί τὸ δίκαιο, — τότε πιά ἡ προστασία καί ἡ φύλαξή τους καταπτοῦν στὰ χέρια ἐνὸς ἀνθρώπου.

Καί πῶς ἀλλιῶς ἀλήθεια θά γινόταν νά περάσῃ ὅλη ἡ ἐξουσία σ’ ἓνα ἀνθρώπο, ἂν δὲν εἶχε ἐξορισθῇ ὁ νόμος, πού προστατεύει τὸ συμφέρον τῶν πολλῶν; ‘Ο ἄνδρας αὐτός, πού καταλύει τὸ δίκαιο καί στερεῖ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τὸν νόμο — τὸ κοινὸ γι’ αὐτοὺς συμφέρον, — θά ἔπρεπε νά εἶναι δυνατὸς καί σκληρὸς σὰν τὸ διαμάντι²³, γιά νά μπορέσῃ ν’ ἀρπάξῃ ἀπὸ ἓνα ὀλόκληρο λαὸ τέτοια ἀγαθὰ, ἓνας αὐτὸς ἀπὸ πολλοὺς. ‘Απὸ σάρκα ἡμῶς πλασμένος κι αὐτὸς καί ὅμοιος μὲ τοὺς ἄλλους, δέν θά μπορούσε νά τὸ κατορθώσῃ αὐτό, παρὰ ἂν προσποιηθῇ πῶς θέλει νά ἐπαναφέρῃ τὰ ἀγαθὰ πού ἔχουν λείψει· τότε πιά θά κυβερνοῦσε μόνος του. Γι’ αὐτὸ καί ἔταν τὰ πράγματα γίνουιν ἔτσι, δέν μπορούν μερικοὶ νά ἀντιληφθοῦν τήν πραγματικὴ αἰτία τῆς ἐπιβολῆς τῆς τυραννίδας».

‘Η βασικὴ αἰτία τῆς ἐπιβολῆς τῆς τυραννίδας πρέπει λοιπὸν νά ἀναζητηθῇ στὴν ἀνομία καί στὴν φαυλότητα τῶν πολιτῶν. Αὐτὴ εἶναι ἡ βασικὴ θέση τοῦ ἀνώνυμου σοφιστῆ τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰ. Καί ἔχει σωστὰ παρα-

ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. ‘Ο Berve, ὁ.π., σελ. 202 ἐπ., ὑποστηρίζει ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. ἡ διδασκαλία τῶν Σοφιστῶν γιά τὸ νόμο ἐπηρεάζει τὴ στάση τους ἀπέναντι στὴν τυραννίδα. Στὸν Πρωταγόρα, ὅπου ἡ πίστη στὴν ἀξία τοῦ νόμου εἶναι ἀπόλυτη, εἶναι καί ἡ καταδίκη τῆς τυραννίδας ἀπόλυτη, πρᾶγμα πού δέν συναντοῦμε στὸν ‘Ιππία καί τὸν ‘Αντιφῶντα, γιά τοὺς ὁποίους ὁ νόμος εἶναι ἀνθρώπινη συνθήκη. ‘Ο Berve ἐπισημαίνει βέβαια τὴν κατηγορηματικὴ καταδίκη τῆς τυραννίδας καί στὸν α’ Ἀνώνυμο τοῦ ‘Γαμβλίχου», ἡ δυσχέρεια ὅμως στὴν κατανόηση τῆς ἀκροτελεύτιας περὶ τυραννίδος περικοπῆς (104,10-14) — γιά τὴν ὁποία βλ. τὰ ἐπόμενα — τὸν κάνει νά βλέπῃ κι ἐδῶ μιὰ ἔμμεση, ὅπως λέγει, διάκριση τυράννου - μονάρχου (βασιλέως), ὅταν ὁ πρῶτος συμβῇ νά ἀποκαταστήσῃ τὸ νόμο («er ist dann nicht mehr Tyrann, sondern König!»).

23. Στὸν «ἀδαμάντινο» ἄνδρα, πού θέλει νά θέσῃ τὸν ἑαυτὸ του πάνω ἀπὸ τὸ νόμο, ἀναφέρεται ὁ α’ Ἀνώνυμος διεξοδικώτερα σὲ προηγούμενη περικοπῆ (100,18-29), στὴν ὁποία ἀπορρίπτει τὴν ἀρχὴ τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου (ἀπόσπ. 6) : *εἰ μὲν δὴ γένοιτό τις ἐξ ἀρχῆς φύσιν τοιάνδε ἔχων, ἄτρωτος τὸν χρωῖτα ἄνοσός τε καὶ ἀπαθὴς καὶ ὑπερφυῆς καὶ ἀδαμάντινος τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, τῷ τοιοῦτῳ ἴσως ἂν τις ἀρκεῖν ἐνόμισε τὸ ἐπὶ τῇ πλεονεξίᾳ κράτος (τὸν γὰρ τοιοῦτον τῷ νόμῳ μὴ ὑποδόνοντα δύνασθαι ἀθῶον εἶναι), οὐ μὴν ὁρθῶς οὕτως οἰεταὶ· εἰ γὰρ τοιοῦτός τις εἴη, ὥς οὐκ ἂν γένοιτο, τοῖς μὲν νόμοις συμμαχῶν καὶ τῷ δικαίῳ καὶ ταῦτα κρατύνων καὶ τῇ ἰσχύϊ χρωόμενος ἐπὶ ταῦτά τε καὶ τὰ τούτοις ἐπικουροῦντα, οὕτω μὲν ἂν σφῆζοιτο ὁ τοιοῦτος, ἄλλως δὲ οὐκ ἂν διαμένει. . . ».*

τηρηθῆ (Bitterauf, RE, Suppl. III/1918, col. 117, Roller, *ὅ.π.*, σελ. 86, Levi, *ὅ.π.*, σελ. 622), ὅτι οἱ καιροὶ λόγοι τοῦ στῆν περικοπῆ γιὰ τὴν τυραννίδα δὲν μποροῦν νὰ σημαίνουν ἀπλῆ καταπαλέμησι θεωριῶν, ἀλλὰ πρέπει πολὺ περισσότερο νὰ ἀπηχοῦν ὀδυνηρὰς ἐμπειρίας τῆς ἐποχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀνησυχίας γιὰ τὰ πράγματα τῆς ἐποχῆς ἢ καὶ γιὰ συγκεκριμένους κινδύνους ἀπὸ τὴν δράση ἀνδρῶν ὅπως ὁ Ἀλκιβιάδης ἢ ὁ Κριτίας.

Ὡς πρὸς τὴν προβληματικὴ ἀκροτελευτικὴ φράση τοῦ «Ἀνωνύμου» . . . τάναντία δὲ ἐκλελοιπὸτα καθιστὰς μοιραγήσειεν ἄν διὸ καὶ γιγνόμενον τοῦτο ἐπίουσι τῶν ἀνθρώπων λαυθάνει (104,12-14)²⁴, ἡ ἀπόδοσή μας (πλασμένος κι ὁ τύραννος ἀπὸ τὴν ἴδια σάρκα . . ., δὲν θὰ μπορούσε νὰ κιορθώση κάτι τέτοιο, παρὰ μόνον ἂν προσποιηθῆ πὼς θέλει νὰ ἐπαναφέρῃ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχουν λείψει, γιὰ νὰ κυβερνήσῃ μόνος του) στηρίζεται στὸ πνεῦμα τοῦ «Ἀνωνύμου», ὅπως ἐκφράζεται ἀμέσως παραπάνω (104,3-4: τότε ἤδη εἰς ἓνα ἀποχωρεῖν τὴν ἐπιτροπίαν τούτων [sc. τοῦ τε νόμου καὶ τῆς δίκης] καὶ φυλακίην, δηλ. «τότε ἢ προστασία καὶ ἢ φύλαξή τους κατανοῦν στὰ χέ-

24. Ὁ Gomperz, *ὅ.π.*, σελ. 88, σημειώνει «der überlieferte Text ist unverständlich» καὶ πιθανολογεῖ μιὰ ἐρμηνεῖα, ἡ ὁποία στηρίζεται στὴν παράλειψη τοῦ καθιστὰς καὶ ἀποδυναμώνει τὸ κείμενο. Ὁ Wilamowitz («Hermes» 64/1929, σελ. 479) ἀποδίδει τὸ δυσνόητο τῆς φράσης σὲ δικαστικὴ-συντόμευση τοῦ Ἰαμβλίου. Ὁ Diels προτείνει διόρθωση τοῦ τάναντία ἐκλελοιπὸτα σὲ τὰ πάτρια ἐκλελοιπὸτα, ἐνῶ ὁ Vitelli εἶχε διορθώσει τὸ τάναντία σὲ τούναντιον. Ὁ Roller, *ὅ.π.*, σελ. 53, ἀρκεῖται σὲ κατὰ λέξῃ μετάφραση, ποὺ δὲν διαφωτίζει τὸν κρίσιμο συλλογισμό τοῦ «Ἀνωνύμου». Ὁ Untersteiner, *ὅ.π.*, σελ. 138, καταλαβαίνει τὸ χωρίο ἔτσι ὥστε νὰ σημαίνῃ ὅτι ὁ τύραννος ὑποκαθιστᾷ τὴν εὐνομία, ποὺ καταλύθηκε, μὲ τὸ δικό του πολιτικὸ σύστημα (βλ. τὴ σημ. «. . . allora il tiranno restaurerà la legge, cioè la sua legge»! — ἀντίθετα ἐπιτυχημένη φαίνεται ἡ ἀπόδοσις τῆς τελευταίας φράσης τοῦ «Ἀνωνύμου»: «gli stolti credono che il popolo non sia responsabile del sorgere della tirannide»). Μόνο στὴ μελέτῃ τοῦ Levi (1941) — προσιτὴ τώρα χάρις στὴν ἐκδοσὴ τοῦ τόμου *Sophistik* (1976), *ὅ.π.*, σελ. 622 — συναντήσαμε τὴ σωστὴ κατὰ τὴ γνώμη μας σύνδεση μὲ τὰ προηγούμενα τῆς ἐπίμαχης φράσης τάναντία δέ: «so vermag der Tyrann dies nicht, es sei denn, er erhalte die absolute Herrschaft dadurch. . .». Ἡ φράση ὡστόσο ποὺ ἀκολουθεῖ (adaß er Recht und Gesetz wiederherstellte) εὐθουραμνίζει τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ Levi μὲ τίς προηγούμενες καὶ δὲν περιέχει τὸ στοιχεῖο τοῦ ὑποκριτικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ τυράννου γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τοῦ νόμου. Τέλος ὁ Berve, *ὅ.π.*, σελ. 202, φηροῦμε ὅτι παρανοεῖ εὐρύτερα ὅλη τὴν περικοπῆ 104,7-13, ὅταν γράφῃ: «. . . begründet freilich der Tyrann, der ein Mann von diamantener Härte sein muß (!), das Verlorengegangene neu, so darf er wohl (!) die Alleinherrschaft führen». Δὲν εἶναι δυνατὸν βέβαια νὰ λέγῃ ὁ «Ἀνωνύμος», ὅτι ὁ τύραννος ἀποκαταστήσῃ τὸ δικαίωμα νὰ κυβερνᾷ μόνος του, ὅταν ἀποκαταστήσῃ τὸ νόμο!

ρια ἑνός ἀνθρώπου»). Ἡ ἐρμηνεία αὐτή ἐνισχύεται, φρονοῦμε, ἀπό τήν μεταγενέστερη βέβαια συγγενική πεποίθηση τοῦ Πλάτωνος (*Πολιτικός* 301e-302b), ὅτι ἡ τυραννίδα εἶναι τὸ χειρότερο ἀπ' ἅλα τὰ πολιτεύματα, γιατί ὁ τύραννος προσποιεῖται ὅτι ἐφαρμόζει τήν «πολιτική ἐπιστήμη», ὡς πρὸς τήν ὁποία βέβαια τὸν διακρίνει «μεγίστη ἄγνοια» καὶ ἐπὶ πλεόν «μογθηρία».

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

- Ἀθήνα 28*, 32*
 Ἀθήναιος 217, 231
 Αἰδέσιος 17*
 Αἰσχίνης 12*
 Ἀλκιβιάδης 248
 Ἀμέλιος 17*
 Ἀμφιτρώων 146-147
 Ἀναξαγόρας 92-93, 100-101
 Ἀναξιμένης 15*, 30*
 Ἀντισθένης 13*, 24*, 242
 Ἀντιφῶν ὁ Ἀθηναῖος 24*-25*, 242, 247
 Ἀνώνυμος Ἰαμβλίου 15*, 23*-31*, 33*-34*, 183, 193, 239, 241-249
 Ἀπάμεια 17*
 Ἀρίστιππος 13*
 Ἀριστοτέλης, Ἀριστοτελικός 11*, 13*-18*, 20*-23*, 25*, 28*, 30*-35*, 11, 37, 39, 45, 49, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77, 79, 81, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 99, 101, 103, 105, 109, 111, 115, 117, 119, 121, 123, 241-243
 Ἀρίστων ὁ Χίος 13*
 Ἀρχύτας, 15*, 18*, 24-25, 27, 29, 31,
 Βαλεντιανὸς 15*
 Βρετανία 93
 Γαληνός 11*, 15*
 Γαλλία 93
 Γερμανία 93
 Γοργίας 245
 Γουλιέλμος τοῦ Moerbeke 16*
 Δαβίδ 14*
 Δαμάσκιος 16*, 33*
 Δελφικὲς ρήσεις 203, 217
 Δέξιππος 17*
 Δήμητρα (ὕμνος) 105
 Δημήτριος Φαληρεὺς 13*
 Δημόκριτος 24*, 27*-28*, 97, 242, 245
 Δημοσθένης 16*
 Δημόναξ Ὑψαίου 13
 Δίας 21-23,
 Δίκη 141
 Διογένης Λαέρτιος 13*, 63, 165, 207, 213, 219
 Διονύσια 104-105
 Ἐλευσίνα Μυστήρια 135
 Ἑλληνας 146-147
 Ἐπιφάνειος 245
 Ἐπίχαρμος 19
 Ἐρινύες 204-205, 216-217, 219
 Ἔρις 21
 Ἐρμότιμος 92-93
 Ἐρυθραία (Φοινικικὴ ἀποικία) 233
 Εὐβοία 17*
 Εὐριπίδης 93, 164-165,
 Εὐστάθιος ὁ Καππαδόκης 17*

- Ζεὺς 20
 Ἡρακλείδης 105
 Ἡράκλειτος 28*, 99, 212, 213
 Ἡρακλέους στήλαι 72-73
 Ἡρακλῆς (Ἡράκλειον σύμβολον) 214, 215
 Ἡρακλῆς Ἀμφιτρώωνος 146-147
 Ἡρόδοτος 93, 246
 Ἡσίοδος 219, 229
 Θαλῆς 144-145
 Θεμιστιος 15*
 Θεμισίων βασιλεὺς Κύπρου 11*, 13*, 95, 107, 109
 Θέογνις 15, 245
 Θεόδωρος Ἀσίνης 17*
 Θεόδωρος Μετοχίτης 15*, 35*, 211
 Θεόφραστος 13*, 22*
 Θηραμένης 24*, 242
 Θουκυδίδης 24*, 27*, 242, 244
 Θραῦττα, Θρακιώτισσα 144-145, 148-149
 Θρηήκιος 176
 Ἱεροκλῆς 19*, 34*
 Ἱππίας 24*-25*, 33*, 242, 245, 247
 Ἱπποκράτης 97
 Ἴσοκράτης 11*-13*, 21*, 27*, 73, 103
 Ἰταλία (Ἰταλική χερσόνησος, Ἰταλικός) 93, 164-165
 Ἰταλική (Ἰταλιωτική) φιλοσοφία 234-235
 Ἴωνικὴ φιλοσοφία 234, 235
 Κελτοὶ 93
 Κικέρων 11*, 16*-17*, 31*, 33*, 11, 91
 Κινύρας 176-177
 Κίτιον 13*
 Κλεάνθης 13*
 Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς 11*
 Κοίλη Συρία 15*, 17*, 8,
 Κράντωρ 13
 Κράτης 63
 Κρήτες 110-111
 Κριτίας 24*, 242, 248
 Κύπρος 11*, 13*, 177
 Κωνσταντινούπολις 17*
 Λακεδαιμόνιοι 110-111
 Λάμψακος 15*, 30*
 Λουκιανὸς 15*
 Λυγκεὺς 90-91
 Μακάρων νῆσοι 105
 Μίδας 176
 Μικρὰ Ἀσία 93
 Μιχαήλ Ψελλὸς 16*, 31*
 Μόνιμος ὁ Κυνικός 13*
 Νεμέσιος 11*
 Νεοπυθαγόρειοι 15*
 Νικόμαχος Γερασηνὸς 3
 Νικομήδεια 15*
 Νουμήνιος 17*
 Ὀλυμπία 104-105
 Ὀμηρος 158-159
 Ὀρόντης (πεδιάδα) 17*
 Ὀρφικοὶ 93, 135
 Πάφος Κύπρου 177
 Περικτιόνη 31, 33, 35
 Περσεὺς Κιτίου 13*
 Πηνελόπη 138-139
 Πίνδαρος 144-145
 Πλάτων 11*-12*, 16*, 18*-20*, 22*, 24*-25*, 27*-28*, 31*-33*, 11,

- 19, 21, 37, 39, 41, 49, 59, 65, 67, 69, 73, 75, 79, 85, 87, 91, 95, 103, 105, 107, 109, 111, 113, 115, 117, 119, 121, 123, 125, 143, 151, 159, 169, 189, 241-245, 249
- Πλατωνική Ἀκαδημία 12*, 173
- Πλατωνικοί Διάλογοι 13*, 15*-16*, 19*, 33*, 35*, 55, 125
- Πλούταρχος 15*, 17, 213, 217, 225, 231, 235
- Πλωτίνος 17*, 19*, 32*, 203
- Πολύστρατος 11*
- Πορφύριος 17*, 19*, 32*, 34*, 203, 213, 217, 231
- Ποσειδώνιος 13*, 15*, 30*
- Πρόκλος 16*-17*, 19*, 32*, 33*, 203
- Προσωκρατικοί 19*, 24*-25*, 28*-29*, 33*, 183
- Πρωταγόρας 24*, 27*, 242, 245-247
- Πυθαγόρας 16*, 18*-19*, 28*, 30*-32*, 34*, 2-5, 8-9, 15, 100-101, 200-201, 203, 207, 211, 216-217, 231, 235
- Πυθαγόρειοι 11*, 18*-19*, 31*-34*, 7, 10-11, 15, 21, 23, 31, 35, 67, 69, 162-163, 201, 203-204, 211, 214-216, 231
- Πυθαγορική διδασκαλία (φιλοσοφία, δόγματα, σύμβολα, ἀκούσματα) 15*, 18*-19*, 28*, 30*, 32*-34*, 2-3, 5-6, 11, 25, 36-37, 62, 67, 142, 200, 203, 207, 208, 210, 220, 222, 224, 226, 233, 235-236
- Ρωμαϊκός (Ρωμαῖος) 12*, 15*, 28*
- Σέξτο Ἐμπειρικὸς 165
- Σικελία (Σικελικός) 164-165
- Σιμπλικίος 95
- Σοφιστὲς (Σοφιστική) 11*-12*, 15*, 18*, 23*-25*, 27*-28*, 34*, 81, 183, 199, 241, 243, 248
- Στοὰ 15*
- Στοβαῖος 29*, 13, 15, 31, 33, 35, 51, 177, 181
- Στωικοί 13*, 17, 65, 87
- Συρία 15*, 17*, 30*, 8
- Συριανὸς 16*
- Σωκράτης 12*, 13, 139, 143, 159
- Σωκρατικοὶ διάλογοι 12*
- Σώπατρος 17*
- Ταραντῖνος 25
- Τραχεῖα Κιλικία 93
- Τυρρηνία (Τυρρηνοὶ) 92, 93
- Τυρταῖος 177
- Φίλιππος Ὀπούντιος 13*
- Φίλων Λαρισαῖος 15*, 22*
- Φλιάσιοι 4-5
- Φλωρεντία 28*, 63
- Φοινίκη βλ. Ἐρυθραία
- Φρυγία 177
- Φωκυλίδης 15
- Χαλκὶς Κοίλης Συρίας (Chalkis ad Bolum/Quinnesrin) 16*-18*, 32*-33*, 3
- Χαμαιλέων 13*
- Χίος 13*
- Χριστιανοὶ Ἀπολογηταὶ 11*
- Χρύσιππος 13*, 65
- Ψευδο-Ἀρχύτας 25, 29, 31, 33, 35
- Ψευδο-Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης 16*
- Ψευδο-Ἴπποκράτης 15*
- Ψευδο-Ἴσοκράτης 13*
- Ψευδο-Ξενοφών 24*, 242
- Ψευδο-Πυθαγόρας 15

ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

- Βαλαλά-Πεντζοπούλου Τ. 19*, 34*
 Βλάχος Άγγελος 242
 Βορέας Θ. 18*, 30*, 235
 Βουδούρης Κ. 19*, 34*
 Γεωργούλης, Κ.Δ. 49, 153, 159
 Γράβιγγερ Π. 19*, 34*
 Θεοδωρακόπουλος, Ι.Ν. 16*, 31*
 Θεοδωρίδης Χ. 26*, 244
 Καλαράς Κ. 16*, 31*
 Καραστάθη, Α.Μ. 20*
 Κοτζιά-Παντελή Π. 13*-14*, 22*, 34*
 Λαούρδας Β. 12*
 Μακρής Κ. 19*, 34*
 Μάνος Α. 18*, 35*
 Μουρελάτος Α.-Φ. 19*, 33*
 Μπενάκης, Λ.Γ. 27*, 33*
 Παντελάκης Ε. 18*, 31*, 15
 Παπαδημητρίου Ι.-Θ. 33*
 Πέτρου, Α.Α. 18*, 19*, 34*-35*
 Πολέμης, Ι.Δ. 15*, 35*
 Ρούσσοι, Ε.Ν. 18*, 28*
 Σκουτερόπουλος Ν. 27*, 34*
 Σταγειρίτης Άθανάσιος 17*, 30*
 Συκουτρής Ίω. 10*
 Τσάτσος Κ. 26*-27*, 33*, 183, 244
 Τσιγκάνος Φ. 19*, 33*
 Τσοπανάκης Άγ. 18*
 Albrecht M. von 34*, 9
 Allan, D.J. 16*, 32*
 Altwegg W. 24*, 242
 Ancient Philosophy 14*
 Anton, J.P. 19*, 34*
 Apologists 11*
 Arcerius Johannes Theodoretus 17*, 28*
 Armstrong, A. H. 33*
 Ascanio Ciriaci 27*, 35*
 Athanassiadi Pol. 34*
 Bechtle G. 35*
 Belum 17*
 Berti E. 14*, 20*, 31*, 32*, 34*, 242
 Berve H. 245, 247
 Bignone E. 15*, 30*, 93
 Binder W. 15
 Bitterauf, A.M. 24*, 28*, 242, 248
 Blass Fr. 23*, 24*, 30*, 183, 186, 190, 194, 241-2
 Blumentahl, H.J. 17*, 34*
 Bonitz H. 143
 Bos A.P. 14*
 Brandis, C.A. 14*
 Bywater I. 13*, 14*, 23*, 30*, 65, 241
 Cadiou R. 18*, 31*
 Cameron Allan 32*
 Casaglia M. 20*
 Cataudella Q. 24*, 242
 Chroust A.-H. 14*, 20*, 32*, 241
 Clark, E.G. 17*, 34*
 Classen, C.J. 24*, 31*, 33*, 242
 Cobet, C.G. 28*

- Cole, A.T. 27*, 31*
 Crome P. 18*, 32*, 203
 Diehl E. 15
 Diels H. 24*, 25*, 28*, 29*, 11, 17,
 95, 182, 183, 184, 186, 188, 190,
 192, 194, 196, 242-3
 Dillon J. 16*, 17*, 33*, 34*, 9
 Dirlmeier Fr. 85
 Dörrie H. 18*, 32*
 Dumont, J.-P. 27*, 32*
 Dumoulin B. 33*
 Düring I. 11*, 13*, 15*, 20*, 21*,
 31*, 32*, 34*, 39, 55, 57, 59, 64,
 67, 69, 71, 75, 83, 85, 91, 93, 95,
 101, 107, 111, 113, 119, 121, 123,
 241
 Einarson B. 15*, 30*
 Fabricius, J.A. 28*
 Festugière A.J. 16*, 33*, 41
 Ficino M. 16*, 17*, 28*, 30*
 Fickenscher W. 244
 Finamore J. 63
 Flashar H. 14*, 20*, 32*, 39, 123
 Follon J. 20*, 34*
 Friedländer M. 186, 190, 194
 Fritz K. von 18*, 31*, 203
 Furley D.-J. 11*, 34*
 Gadamer F.-G. 30*, 39
 Gaiser K. 11*, 15*, 31*, 123
 Gauss H. 125, 139, 143
 George M. 34*, 9
 Gerhäuser W. 15*, 30*,
 Gerson Lloyd P. 17*
 Gigon O. 59, 123
 Goby I. 19*
 Goettling, C.W. 18*, 30*, 203, 225,
 233
 Gomperz H. 24*, 25*, 26*, 30*, 183,
 190, 192, 242-3, 245-6, 248
 Görgemanns H. 12*, 14*, 34*
 Hadot P. 27*, 32*
 Hemsterhuys, L.T. 17*, 30*
 Hense O. 29*, 15, 31, 33, 35, 51
 Hermenegildus 28*
 Holste L. 17*, 30*
 Hutchinson, D.S. 14*, 20*, 35*
 Jaeger W. 55, 75, 83, 123
 Joël K. 24*, 242
 Johnson, D.S. 20*
 Johnson, M.R. 14*, 20*, 35*
 Johnson, Th.M. 17*, 33*
 Jordan, M.D. 16*, 33*
 Kahn Ch. 19*, 33*
 Kern O. 135
 Kiessling, M. Th. 17*, 28*, 30*, 188,
 211
 Klär H. 31*
 Krämer, J.L. 95
 Kranz W. 25*, 28*, 183, 188, 190,
 194
 Larsen D.B. 17*, 32*
 Lefèvre Ch. 14*, 32*
 Lesky A. 18*
 Levi A. 14*, 25*, 31*, 243-5
 Lloyd P. Gerson 17*
 Lurjie M. 34*, 9
 Mansion A. 31*
 Méantis G. 15
 Meeren S. Van der 16*

- Mesotten M. 16*, 30*
 Moraux P. 11*, 14*, 32*, 33*
 Mühl P. von der 12*
 Mullach, F.W.A. 13, 25, 29, 31, 33,
 35, 207
 Nauck A. 28*, 165
 Nessel D. 29*
 Nestle W. 24*, 97, 242, 244
 Neuville S. 17*, 33*
 O'Meara D.J. 19*, 34*, 9
 Orelli, J.K. 203
 Owen G.E.L. 31*
 Philip J.A. 18*, 203
 Pistelli H. 13*, 17*, 18*, 19*, 21*, 23*,
 25*, 27*, 28*, 29*, 30*, 34*, 2, 19,
 49, 55, 61, 64, 65, 71, 75, 85, 95,
 99, 113, 115, 117, 119, 123, 165,
 177, 179, 183, 188, 192, 241
 Plezia M. 14*
 Rabinowitz, W.G. 13*, 20*, 31*, 39,
 65
 Radaeus A. 17*, 28*, 30*
 Regen Fr. 25*, 31*, 243
 Roller R. 25*, 30*, 186, 243, 248
 Ross W. 67, 113, 123
 Ruch, I.M. 16*, 31*
 Saffrey, H.D. 18*, 32*, 33*
 Scaliger J. 28*
 Schmidt, E.G. 15*, 24*, 31*
 Schneeweiss G. 14*, 20*, 32*, 35*,
 241
 Schönberger O. 17*, 33*
 Schuhl, P.M. 27*
 Sicherl M. 31*
 Stenzel J. 143
 Strycker, E. de 14*, 20*, 32*, 67
 Tennulius S. 29*
 Theodoretus, J.A. 17*, 28*, 30*
 Thesleff H. 18*, 32*, 25
 Thom, J.C. 19*, 34*
 Tjiattas M. 19*, 34*
 Töpfer K. 24*, 184, 186, 188, 192,
 194, 196, 242
 Trincavellus V. 29*
 Troit, D.S. du 34*, 9
 Untersteiner M. 24*, 25*, 31*, 182,
 188, 192, 194, 199, 243, 245-6,
 248
 Vendruscolo F. 14*
 Vitelli H. 29*, 184
 Vogel, C.J. de 18*, 32*
 Waerden, B.I. van der 19*, 33*
 Walker M. 14*
 Walzer R. 65, 123
 Wellmann E. 25
 Wendland P. 15*, 30*, 184
 Wilamowitz, U. von 24*, 143, 184,
 186, 188, 190, 194, 248
 Wilpert P. 31*
 Young D. 19*, 32*, 15
 Zeller Ed. 26* 15, 244

